

słownik prasłowiański

G

tom 7

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

POLSKA AKADEMIA NAUK
KOMITET JĘZYKOZNAWSTWA

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

OPRACOWANY PRZEZ
ZESPÓŁ INSTYTUTU SŁAWISTYKI PAN

POD REDAKCJĄ
FRANCISZKA SŁAWSKIEGO

CZŁONKOWIE ZESPOŁU:

WIEŚLAW BORYŚ (W. B.)
KRYSTYNA HEREJ-SZYMAŃSKA (K. H.)
MARIOLA JAKUBOWICZ (M. J.)
BOGUMIŁ OSTROWSKI (B. O.)
WŁADYSŁAW SĘDZIK (W. S.)
FRANCISZEK SŁAWSKI (F. S.)
TADEUSZ SZYMAŃSKI (T. Sz.)
MARIA WOJTYŁA-ŚWIERZOWSKA (M. Ś.)

WROCŁAW · WARSZAWA · KRAKÓW
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK

POLSKA AKADEMIA NAUK
KOMITET JĘZYKOZNAWSTWA

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

TOM VII

GA — GOBŃDZŃ

WROCLAW · WARSZAWA · KRAKÓW
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK
1995

INSTYTUT SŁAWISTYKI PAN
PRACOWNIA
JĘZYKA PRASŁOWIAŃSKIEGO
31-016 Kraków, ul. Sławkowska 17

Kierownik Pracowni
WIESŁAW BORYŚ

Recenzent
KAZIMIERZ POLAŃSKI

Praca dofinansowana przez Komitet Badań Naukowych

© Copyright by Zakład Narodowy im. Ossolińskich
Wydawnictwo, Wrocław 1995

Printed in Poland

ISBN 83-04-00464-X całość
ISBN 83-04-04230-4

Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław
Oddział w Krakowie 1995
Ark. wyd. 18,40, ark. druk 13,00; ark. form. A1 17,29
Zam. 222/94
Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

DODATKOWY WYKAZ SKRÓTÓW

ŹRÓDŁA I LITERATURA

- Basara PTR A. Basara, J. Basara, Polska gwarowa terminologia rolnicza. Przygotowanie gleby, uprawa ziemniaków, Kraków 1992 (Prace Instytutu Języka Polskiego 83).
- BSZJ Bałto-słowiańskie związki językowe, Wrocław 1990 (Prace Slawistyczne 81).
- Budziszewska Zap. W. Budziszewska, Zapożyczenia słowiańskie w dialektach nowogreckich, Warszawa 1991 (Prace Slawistyczne 94).
- DARJ Диалектологический атлас русского языка (Центр европейской части СССР), Москва 1986 nn.
- ESJS Etymologický slovník jazyka staroslověnského, Československá Akademie Věd. Ústav Slavistiky, Praha 1989 nn.
- Gedenkschrift Olesch «Tgoli chole Městró». Gedenkschrift für Reinhold Olesch, Köln—Wien 1990 (Slavistische Forschungen 60).
- Gołąb OS Z. Gołąb, The origins of the Slavs. A linguist's view, Columbus, Ohio 1992.
- Haller Podřipsko J. Haller, Popis a razbor lidové mluvy v pěti podřipských obcích. Díl I. Hláskosloví, kmenosloví a tvarosloví, Praha 1932 (Rozpravy České Akademie Věd a Umění, Třída III. Číslo 69).
- HE Hydronymia Europaea. Herausgegeben von W. P. Schmid, Kommission für vergleichende Sprachwissenschaft der Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz, Wiesbaden—Stuttgart 1985 nn.
- Jaroslav. sl. Ярославский областной словарь, Ярославль 1981 nn.
- Kral J. Kral, Serbsko-němski slovník hornjołužiskeje serbskeje řeče. Fotomechanischer Neudruck mit einem Vorwort von H. Jentsch, Bautzen 1986 [1. wyd.: Budyšin 1927].
- KSSJ Kratký slovník slovenského jazyka, Bratislava 1987.
- Leks. GBS Общая лексика германских и балто-славянских языков, Киев 1989.
- LgB Linguistica Baltica. International Journal of Baltic Linguistics, Warszawa 1992 nn.
- Michajlova MI Д. Михайлова, Местните имена в Михайловградско, София 1984.
- Michajlovgrad

- Moszyński VR L. Moszyński, *Die vorchristliche Religion der Slaven im Lichte der slavischen Sprachwissenschaft*, Köln—Wien 1992.
- Munera Kuraszkiewicz Munera linguistica Ladislao Kuraszkiewicz dedicata, pod red. M. Basaja i Z. Zagórskiego, Wrocław 1993.
- Ničev Kostur A. Ничев, *Костурският българско-гръцки речник от XVI век*, София 1987.
- OHJD Onomastyka. Historia języka. Dialektologia. Księga pamiątkowa ku czci prof. dr. Henryka Borka (1929—1986), *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu*, XIII, Językoznawstwo, Wrocław 1991.
- OKAD Общекарпатский диалектологический атлас, Кишинев 1989 [dalsze tomy mają inne miejsca wydania].
- OLA Общеславянский лингвистический атлас, Белград 1988 [dalsze tomy mają inne miejsca wydania].
- Olesch GA R. Olesch, *Gesammelte Aufsätze. I. Dravaenopolabica, II. Cetera Slavica*. Herausgegeben von A. Lauhus, Köln-Wien 1989—1992 (*Slavistische Forschungen* 59/I, II).
- Onyškevyč Bojk. M. Й. Онишкевич, *Словник бойківських говірок, I—II*, Київ 1984.
- Peev Kukuš K. Пеев, *Кукушкиот говор, I—II*, Скопје 1987—1988.
- Popowska-Taborska Szkice H. Popowska-Taborska, *Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje. Zabytki*. Słownictwo, Wejherowo 1987.
- Reczek Pol. J. Reczek, *Polszczyzna i inne języki w perspektywie porównawczej*, Wrocław 1991.
- Rymut Nazw. Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych, I—X, wydał Kazimierz Rymut, Kraków 1992—1994.
- Rymut Nazwy miast K. Rymut, *Nazwy miast Polski*, Wrocław 1980, 2. wyd. 1987.
- Rzetelska-Feleszko, Duma NM Pomorza E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego, przy współudziale H. Pustoly-Ryżko*, Warszawa 1991 (*Język na pograniczach* 3).
- Schuster-Šewc EW H. Schuster-Šewc, *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*, 1—24, Bautzen 1978—1989.
- SDPS *Studia z dialektologii polskiej i słowiańskiej* [poświęcone pamięci prof. A. Zaręby] pod red. W. Borysia i W. Sędzika, Warszawa 1992 (*Język na pograniczach* 4).
- SHG Chełmno Słownik historyczno-geograficzny ziemi chełmińskiej w średniowieczu, opr. K. Porębska przy współpracy M. Grzegorza pod red. M. Biskupa (Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu, t. I), Wrocław 1971.
- SHG Kraków Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu, opr. Z. Leszczyńska-Skrętowa i F. Sikora (Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu, t. V Małopolska — woj. krakowskie), Wrocław 1980 nn.
- SHG Płock Słownik historyczno-geograficzny województwa płockiego w średniowieczu, opr. A. Borkiewicz-Celińska (Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu, t. III Mazowsze — woj. płockie), Wrocław 1980 nn.

SHG Poznań	Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu, opr. S. Chmielewski, K. Górska-Gołąska, J. Luciński (Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu, t. VIII Wielkopolska — woj. poznańskie), Wrocław 1982 nn.
SHG Wyszogród	Słownik historyczno-geograficzny ziemi wyszogrodzkiej w średniowieczu, opr. A. Wolff, A. Borkiewicz-Celińska (Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu, t. II Mazowsze) Wrocław 1971 nn.
SHU	Словник гідронімів України, Київ 1979.
SlawSJ	Slawistyczne studia językoznawcze [dedykowane prof. F. Sławskiemu], Wrocław 1987.
Sławski Slavica	F. Sławski, Slavica. Wybrane studia z językoznawstwa słowiańskiego, Wrocław 1989.
SOWM	Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur, opracowany przez Pracownię Gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur Zakładu Językoznawstwa w Warszawie pod red. Z. Stamirowskiej, Wrocław 1987 nn.
Sredneobskij sl. Torp	Среднеобский словарь (Дополнение), Томск 1983 nn. A. Fick, Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. 4. Aufl., B. 3: A. Torp, Urgermanischer Sprachschatz, Göttingen 1909.
Trubačev EK	О. Н. Трубачев, Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования, Москва 1991.
Trubeckoj IT	Н. С. Трубецкой, Избранные труды по филологии. Составление В. А. Виноградова и Б. П. Нерозняка, Москва 1987.
Trubetzkoy OS	N. S. Trubetzkoy, Opera slavica minora linguistica. Herausgegeben von St. Hafner, F. W. Mareš und M. Trummer unter Mitarbeit von W. Kühnelt-Leddihn, Wien 1988.
Wajda-Adamczyko- wa PND	L. Wajda-Adamczykowa, Polskie nazwy drzew, Wrocław 1989 (Prace Językoznawcze 121).
Wojtyła-Świerzowska Abstr.	M. Wojtyła-Świerzowska, Praslaviańskie abstractum. Słowotwórstwo. Semantyka. 1. Formacje tematyczne, Warszawa 1992 (Prace Slawistyczne 96).
Wokół języka	Wokół języka. Rozprawy i studia poświęcone pamięci Profesora Mieczysława Szymczaka, Wrocław 1988.
Wolff, Rzetelska- Feleszko Maz. NT Wronicz Ściesz.	A. Wolff, E. Rzetelska-Feleszko, Mazowieckie nazwy terenowe do końca XVI wieku, Warszawa 1982. J. Wronicz, Słownictwo pisarzy cieszyńskich XVIII wieku, Kraków 1992 (Prace Instytutu Języka Polskiego 79).

SŁOWNIK

G

ga : go : -gъ : -gy partykuły podkreślające, wzmacniające poprzedzający wyraz 'przecież, oto, -że, -ż'

ga : ~ dłuź. *ga* part. wzmacniająca 'przecież, zatem, -że, -ż' (Pojź *ga!* 'Chodźże!', Gdy *ga?* 'Kiedy?', Co *ga?* 'Cóż?'), głuź. *ha* part. wzmacniająca w zdaniach pytajnych '-że, -ż' (Hdźe *ha?* 'Gdzie?', Šta *ha?* 'Cóż?', zob. Schuster-Šewc EW 210, 253—4, GOSS 773; nie przekonuje Muka HLF 462);

sł. *ga* part. wzmacniająca w wyrażeniach przysłówkowych i wykrzyknikowych (np. Sam bog si *ga* vedi je; Vrag *ga* vedi!; dawna Gorje si *ga* mu, SSKJ), sch. *ga* part. wzmacniająca, zwykle w zdaniach wykrzyknikowych, zwłaszcza zaprzeczonych, przy wyrażaniu groźby, przekory, zaskoczenia, w przekleństwach itp. (np. Eto vam *ga* moga kumstva!; Blago *ga* čoveku!; O teško si *ga* meni!; A ko mu *ga* zna!; A vrag bi *ga* znao! 'A diabli wiedzą!'; Sad da *ga* ideš k ovcama! 'Teraz idźże do owiec!'; Šta *ga* pasa laje 'Ileż psów szczeka', RSAN, zob. też Škarić Rad JA 229, 260—1);

ros. dial. *za* part. pytajna używana jako reakcja na zwrócenie się 'co? a?', w gwarach dońskich także partykuła potwierdzająca 'tak' (Dal, SRNG), ukr. pot. *za* part. pytajna używana jako reakcja na zwrócenie się, pytanie o coś, co nie zostało dosłyszane, na końcu zdań pytajnych jako zachęta do odpowiedzi, na początku lub na końcu zdań pytających dla podkreślenia oburzenia, zdziwienia itp. 'co? a? cóż?' (SUM), brus. *za* part. pytajna używana jako pytajna reakcja na zwrócenie się, przy pytaniu się o coś, czego nie dosłyszano 'cóż? a?', na końcu pytania jako zachęta do potwierdzającej lub zaprzeczającej odpowiedzi (np. A praŭda, Сымоне, слаўна жылося там, *za?*), dial. także part. podkreślająca, używana przy powtórnym zwróceniu się w celu przyciągnięcia uwagi (np. Tata, *za*, tata, a zaўтра хто павядзе каня, TSBM). ~

Por. 1. part. stanowiącą zakończenie wyrazów niemotywowanych: pol. dial. kasz. *kie-(f)inga* 'kiedy indziej, innym razem' (zob. Sławski SE I 459—60), dłuź. *hynga* (<*in-ga) 'w innym czasie', tu mogą też należeć bułg. adv. i coni. typu *kozá* (i skrócone *za*, *zámó*) 'kiedy', dial. *mozá* 'wtedy', *cezá* 'teraz', dial. coni. i part. *ezá* 'kiedy; żeby, oby', jednakże w świetle materiału historycznego (por. zwłaszcza scs. *kogda* : *кѡгда*, *тогда* : *тъгда*, *једга*) bardziej prawdopodobne jest, że zakończenie *-ga* jest wtórne, w wyniku uproszczenia grupy spółgłoskowej wcześniejszego zakończenia *-g(ъ)da*;

2. końcówkę gen. sg. m. i n. zaimków wskazujących *-ga* w pld.słow.: sł. *njega*, *koga*, *tega*, sch. *njega*, *koga*, *toga*, scs. wyjątkowe *сера* Mar., *сѣра*, *коѣга* Supr., śrbułg. *тога*, *иного*, bułg. dial. *нега* : *н'ега*, *кога*, *мога* (o zasięgu Stojkov BD 166), maced. dial. *кога*, *мога*, *онога* (np. Vidoeski Kumanovo 169, 172); zapewne pierwotne ogólnosłow. *-go* z *-a* analogicznym do rzeczownikowej końcówki gen. sg. *-a*, zob. Vondrák VSG II 75—6.

go : ~ czes. dial. *ho* part. wzmacniająca (np. Ved' ti *ho* idem na ten čertov tanec, zob. Škarić o. c. 261), śl. pot. *ho* part. wzmacniająca wyraz, wypowiedź, często

w zdaniach wykrzyknikowych '-že, -ž' (np. *Ideš ho preč!* 'Idźże precz!', *Budeš ho ticho!* 'Bądźże cicho!', *Pod' ho domov* 'Chodźże do domu', KSSJ, gwarowe przykłady zob. też Stanislav Liptov 378);

stsch. wyjątkowe *go* part. wzmacniająca w przykładzie: ... и да го пожноуѣ и изврѣхоуѣ р. Škarić o. c. 261, scs. w 2 niejasnych przykładach *go* zapewne part. wzmacniająca (wg SJS „vocabulum haud satis clarum”): *алѣксандръ кѣбо нѣто?* го алѣкѣ мѣжъ реуе Supr. 130, 6 (= 'Αλέξανδρος δέ τις ἀγόρατος), *тако го же* (zam. *тако бо же?*) *дриади* Supr. 200, 24 (= οὕτω μὲν οὖν), śrbułg. (?) *go* part. wzmacniająca: подобрее де то е другарь, нежели *go* да имашь брата, zob. Škarić o. c. 261.

Por. 1. part. stanowiącą zakończenie wyrazu niemotywowanego:

a) slę. *něgo* 'niż, jak', przestarz. 'prócz', 'lecz, ale' (też dial., Pleteršnik, SSKJ), *nego li* 'niż, jak' (Pleteršnik), sch. *něgo* 'a, ale, lecz; niż, anizeli; tylko', *negoli* 'anizeli, niż', dial. czarnogórskie *něgo* 'niż; lecz, ale; tylko' (RJAZ); brus. dial. *нягѡ* (: *нягѡ-ж*, *нягѡ-ш*) part. pytajna 'czyż, czyżby, czyż nie' (Bjaľkevič Mohylew; SPZB: porównuje z lit. *niaũgi*, *niaũgu* 'ts.'), też *няўгѡ* 'ts.' (Nosovič: por. brus. liter. *няўжѡ* 'ts.');

b) sch. dial. czakaw. *lego* (: *leg*, *lig*, *leho*, *lehor*, *leh* : *lih*) 'niż, jak; tylko' (RJAZ, Kopečny ESSB II 400), por. slę. dial. *lih* 'tylko' (Kopečny o. c. 401).

2. part. wtrąconą w złożony wyraz dziś niemotywowany: slę. dial. *do-go-věditi* '-vedim' 'przekonać, pouczyć', *do-go-věditi se* 'przyjść do przekonania, pojąć, zrozumieć; ugodzić się', *za-go-věditi se* 'oprzytomnieć, dojść do siebie' (Pleteršnik), sch. *na-go-vijestiti* *na-gò-vijestim* 'zapowiedzieć, zwiastować; napomknąć, zrobić aluzję; przepowiedzieć, przewidzieć', *rāz-go-vijetan* -*tna* -*tno* 'wyraźny, zrozumiały, jasny' (dawne XVI—XVII w. *razgovit* -*ta* -*to* 'ts.', RJAZ), też 'rozumny, mądry', bułg. przestarz. i dial. *do-go-věждам се* 'domyślać się' (RBE); zob. Miklosich EW 69, Skok ER I 581, Bezljaj ES I 165 (inaczej, nieprzekonująco o wyrazie bułg. BER I 405).

3. pochodzącą z pierwotnej part. końcówkę gen. sg. m. i n. zaimków wskazujących, względnych, pytajnych -*go* np. *to-go*, *se-go*; o genezie końcówki zob. np. Vondrák VSG II 75, Meillet SC 435, Ivšić SPG 222, Vaillant GC II 369.

-*gъ*: 1. pierwotnie part. stanowiąca zakończenie wyrazu niemotywowanego: slę. dial. *něg* 'niż, jak', 'tylko' (Pleteršnik), sch. *neg* od XV w. = *nego*, dial. też *negli* 'niż, niżli', czakaw. (Cres) *něhno* (<**neg-no*) 'niż' (RJAZ, Tentor AslPh XXX 196), scs. *негѣм* : *негам* (też *негѣм* : *негам*) adv. 'może, forsitan', conl. 'niż, jak, quam, magis quam', *негѣже*, *негѣжеми* 'niż, jak, quam' (SJS), cs. także wyjątkowe *негѣ* 'niż' (SJS I 349), rus.-cs. wyjątkowe *негѣ* 'niż, niżli' (Srezn.);

por. także pol. dial. kasz. *nigle* 'zanim; niż' (Sychta SK).

2. por. formant -*gъ-dy* : -*gъ-da* (np. (*inъ-g(ъ)-dy* : *inbg(ъ)-da*, *kъ-gъ-dy* : *kъ-gъ-da*, zob.), p. Sławski SE I 458 (z dalszą literaturą).

-*gy* w zakończeniu wyrazów niemotywowanych: stpol. XVI w. wyjątkowe *ingi* (<**in-gy*) 'kiedy indziej', pol. dawne *ongi* 'niegdyś', stpol. *wżgi* : *weżgi* 'zawsze', połab. *tād'ē* (<**tъgy*) 'zatem', *tūd'ē* (<**togy*) 'wtedy', bułg. *vinaгу* (<**vъ-in-gy*) 'zawsze', por. też u Gerova s. v. *za* oboczne *zu* (np. *когу* 'kiedy', *сегу* 'teraz', *могу* 'wtedy', śrbułg. *когы*, *сегы*, *могы*), może więc niekoniecznie -*gy* z -*gdu* za pośrednictwem -*dgy*, jak przypuszczał Vaillant GC II 705; o slę. dial. *nigi* : *nigdi* p. Bajec SR V—VII 200.

Różne warstwy chronologiczne. Part. *ga*, *go* kontynuują ie. *ghā*, *gho* enklityczne part. wzmacniające poprzedzający wyraz:

ga: stind. *ghā* enklityczna part. wzmacniająca,

go: stlit. *ga* zaświadczone w połączeniu z niektórymi part., np. *betaiga* 'ale, lecz', *nesanga* 'bo, bowiem', stpr. *ga* tylko w *an-ga* 'czy', *anga* — *anga* 'czy — czy też' (por.

lit. *angu* — *angu* 'albo — albo'), stind. *gha*, *ha* enklityczna part. wzmacniająca, np. po negacji *ná gha*, po zaimkach *sá gha* : *sá ha*, *yó ha*, gr. dial. np. doryckie *ya* enklityczna part. wzmacniająca, umbr. *-hont* np. *era-hunt* 'eādem'.

Pierwotność part. *-gā* niepewna. Dokładnym odpowiednikiem mogłoby być lit. *gu* part. żywotna w stlit. szczególnie w funkcji pytajnej, dziś tylko w niektórych stałych zrostach np. *jéigu* 'jeśli, jeżeli' : *jéi* 'ts.', *tegu* 'niech' : *te-* 'ts.', *negu* 'niż, anizeli' : *ne* 'nie' (p. Otrębski GL III 361; wg Pokornego IEW 417 jednak wyraz lit. kontynuuje ie. *ghā*), ale nie można wykluczyć też, że ta postać jest rezultatem wtórnej redukcji pierwotnego *go*, tak jak part. *-žb* < *že*. Są także poważne argumenty przemawiające za tym, że lit. *gu* może być rezultatem redukcji pierwotnego *-ga* = psł. *go* (paralelne do *-gi* < *ge*), p. Stang Norw. J. Linguistics 30, 1976, 127—31. — Part. *-gy* nie ma odpowiedników ie., powstała więc na gruncie psł. z pierwotnego *-gū*; *-gy* : *ga* jak psł. *kōdy* : *kōda*, *tōdy* : *tōda*, zob. Zubaty LF XIII 366, AslPh XV 505—8, Sławski SE I 270 s.v. *gdy*. — Dawniej doszukiwano się w tych wszystkich part. śladów rzekomo psł. zaimka *gā* (Iljinskij, O nekotorych archaizmach i novoobrazowanijach praslav. jazyka, 1902, 91—108, Škarić Rad JA 229, 258). Brak realnych podstaw.

Por. *že*, *-žb*, *zi*.

Berneker SEW I 315—6, Trautmann BSW 73—4, Brugmann KVG 620—1, Iljinskij, O nekotorych archaizmach i novoobrazowanijach praslav. jazyka, 1902, 91—108, Složenija mestoimenija... v slav. jazykach, 1905, 102—119, Škarić Rad JA 229, 258—62, Sławski SE I 459—60, Vaillant GC II 705—6, Skok ER I 581, Bezlaj ES I 165, II 128, Schuster-Šewc EW 219, 253—4, Kopečný ESSB II 455—62, 400—1, Otrębski GL III 359—61, Stang Norw. J. Linguistics 30, 1976, 127—31, Pokorny IEW 417—8.

W. B. — F. S.

gabati *gabaję* 'chwytać, łapczywie brać, zabierać, (chciwie) zgarniać' (> ptn. 'sięgać po coś, po kogoś, zaczepiać, napastować, dręczyć' : pfd. przen. 'oszukiwać'), perf. *gabnōti gabnō*

~ pol. dawne od XIV w. i dziś dial. *gabać* *-ham* 'zaczepiać, niepokoić, dokuczać, dręczyć, nękać' (też dial., Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna; dziś liter. *nagabywać*), stpol. także 'chcieć coś zagarnąć, usilnie o coś zabiegać', 'naprzykrzać się, nalegać', w stpol. również jako termin prawny 'oskarżać, pozywać, zaskarżać' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. 'lekkó uderzać' (Karłowicz SPG: Ropczyce), 'sięgać na kogoś' (ib.: Cieszyńskie), czes. dial. moraw. *habat* *-bu* 'brać, przywłaszczać sobie, zyskiwać' (Bartoš DSM, Kott Dod. DSM), *habat sa* 'powoli się zbierać (o chodzie chorego)' (Bartoš DSM), też *gabat* 'dziedziczyć, nieoczekiwanie otrzymać' (Kott Dod. DSM), laskie *gabat* (: *gabat*, *gabač*) *-bu* 'łapczywie zgarniać, brać, gromadzić' (Gregor Slav.-buč., Malina Mistřice), 'sięgać' (Lamprecht Opava), 'obmacywać' (Bartoš DSM), sła. *habat* *-be* 'zgarniać, zagarniać; zabierać siłą, konfiskować' (SSJ, Káral, też dial.: Ripka Dolnotrenč. 137, Matejčik Novohrad 222; u Jungmanna *habám* : *habu* 'chwytać, capture' jako sła.), dial. także z ekspresywnym *g-* : *gabat* 'chciwie zgarniać, brać', 'obmacywać' (Machek ES² 153);

bułg. dial. *žábam* 'odsyłać z niczym, oszukiwać, okłamywać, wyprowadzać w pole' (Gerov, Mladenov BTR), też *žabócvam* 'oszukiwać, wyprowadzać w pole';

ros. dial. *žabát'sja* 'walczyć' (SNRG: Jaroslavl), ukr. dial. *žábatu* *-baju* 'chwytać' (Hrinčenko), brus. dial. *žabácy* 'łapać, zabierać, ruszać coś' (Nosovič), też z *g-*: *žábácy* 'zaczepiać' (SPZB). ~

Zapewne z pol.: stukr. od XIV w. *žabatu* (*žubaty*) 'niepokoić, napastować; oskarżać, pozywać przed sąd' (Tymčenko, SSUM, Žytec'kyj Narys 144: *žab.но*), ukr.

reg. *zábamu* (*zábamu*) 'kwestionować, podawać w wątpliwość; napastować, czepiać się kogoś' (Żel.), stbrus. od XIV w. *zábamu* (*zábamъ*) 'prześladować, napadać', 'oskarżać, pozywać przed sąd' (HSBM; przykład z r. 1388 z dokumentu wielkiego księcia litewskiego Aleksandra-Witolda także u Srezn. i Tymčenki).

Por. ros. dial. (Psków) *zábumъ zábumъ* 'zgarniać, grabić np. siano' (SRGN).

Perf. *gabnōti*: ~ pol. dawne i dial. *gabnąć* 'dotknąć czego, zaczepić o coś, chwycić; zaczepić, napastować, oskarżyć' (SJP PAN; Karłowicz SPG: z Litwy), czes. dial. (laskie, wałaskie, pogranicze Moraw) *gabnūt* (: *gabnout*) 'dotknąć kogoś, czegoś; trącić; trafić w coś' (Bartoš DSM, Svěrák Karlovice, Skulina Mor.-slov. 129), sła. ekspr. *habnūt* -ne 'sięgać po coś, złapać', rzadko 'vyklebetit', povedat' (SSJ, Kálal); dial. wsch. *gabnuc* 'skubnąć, pociągnąć' (Kálal);

bułg. dial. *zábna* -new perf. do *zábam* (Gerov, Mladenov BTR);

brus. dial. *zabnyčy* 'trącić, uderzyć' (Nosovič). ~

Ostatnio wskazuje się na szerszą (niż dotąd sądzono) obecność wyrazu w pld.słow.: sło. dial. *gāniti* (< *gabnōti*) 'oszukać' (Bezłaj ES I 138, Radovi ANU BiH LX 36), bułg. dial. *zábam*, *zábamъ*, *zábna* 'przechytrzać, wyprowadzać w pole, oszukiwać' (zob. wyżej) a także *zábam*, *zábamъ*, *zábna* 'ts.' (wg BER I 220—221 w rezultacie wzajemnego oddziaływania psł. *guyiti* i *gabati*), maced. *zava* (< **gabva*-?) 'oszukiwać'. — Bezłaj Radovi ANU BiH l.c. zalicza tu także sch. dial. *gāman* -mna -mno 'łakomy, pożądlivy', *gānniti* 'być łakomym, łakomić się' (RJAZ, RSAN), -m- jakoby w rezultacie asymilacji pierwotnego -b- (w grupie -hn- > -mn-?: *gabnōti* > *gānnōti*?), zob. jednak Skok ER I 549.

Nie należą tu zapewne różniące się znaczeniem: 1. sło. *gābati* *gābum* 'głodować; marnieć, ginąć', zob. Bezłaj ES I 134, Radovi ANU BiH LX 34, zaliczający tu także sch. dial. *gāba* 'podagra, Arthritis' (RJAZ: czakaw. z Brača, RSAN), *gābav* 'chory na podagrę; skrzywiony, z krzywymi bokami, o przedmiotach' (RJAZ, RSAN);

2. czes. dial. *hábat* 'stąpać, iść niepewnie' (Hruška DSCh), sła. dial. *habut* 'iść po omacku' (Kálal, Jungmann); sło. dial. *gābati* *gābam* (: *gāmbati*) 'brodzić w śniegu, błocie', zob. Bezłaj ES I 134;

3. czes. dial. *gabati* 'spać' (Svěrák Karlovice), sła. lud. *gabati* 'czyścić, doprowadzać do porządku', ekspr. 'spać' (SSJ);

4. ros. dial. *zábamъся* 'wykonywać nienaturalne ruchy ciałem, czynić wygibasy; popisywać się, kokietować; zgrywać się, wydziwiać' (SRNG), prawdopodobnie w związku z *gybati*.

Psl. *gabati* *gabaję* pierwotne iterativum ze wzdłużeniem samogłoski rdzennej (o budowie I 47), ale podstawowe durativum z *gob-* nie zaświadczone. Brak dokładnych odpowiedników ie., wyraz powstał na gruncie psł. Do ie. *ghabh-* 'chwycić, brać' (z formantem -ē- durativum 'trzymać, mieć'). Najbliżej stoją: lit. *gobētis* 'pożądać, gorąco pragnąć; łakomić się na co', dial. *guōbti* 'zgarniać, nagromadzać' (*gobūs* 'łakomy, chciwy, żądny', *gōbis* m. 'pożądanie, żądza, chciwość, łapczywość'); z pierwotną samogłoską krótką: lit. *gābana* 'naręczce' (rozwój znaczeniowy jak w psł. *bermę* : *herę*), *gabēnti* '(prze)wozić, (prze)nosić', stirl. *gaibid* 'bierze, chwyta' : 'otrzymuje, ma', łac. *habēō* 'trzymam, mam' (rozwój znaczenia jak w psł. *jāmēti* : *jāmati*, (*jētēti*, lit. *turēti* 'mieć, trzymać' : *tvėrti* 'chwycić', niem. *haben* 'mieć' : łac. *capiō* 'chwytam, biorę'), stind. *gābhastih* m. 'przedramię, ręka'. — Wobec istnienia bliskich semantycznie pokrewnych wyrazów ie. nie przekonuje objaśnienie Trubačeva (ESSM VI 76—7), dopatrującego się w *gabati* dźwiękn., ekspresywniej innowacji słow. pokrewnej *chapati* (zob.); psł. *gabati* miałyby być udźwięcznionym wariantem realnie nie potwierdzonego **kapati*.

Berneker SEW I 287—8, Sławski SE I 243, BER I 219, ESUM I 444—5, Fraenkel LEW 126—7, Pokorny IEW 407—9.

W. B. — F. S.

gabnoŭi zob. gabati

gadati *gadaję* 'domyslać się (myśleć, rozmyślać, dumać, mniemać, sądzić) : zgadywać, odgadywać, wróżyć : rozważać, oceniać, szacować', 'spierać się, kłócić się, dysputować' > 'gadać, rozmawiać, mówić', **gadati sę** zach. 'ts.'

gadati: ~ pol. *gadać gadam* od XV w., dziś pot. i z odcieniem lekceważenia, 'opowiadać, mówić, rozmawiać' (często w dial.: Karłowicz SGP, Górnówicz Malbork, kasz.: Sychta SK I 259), stpol., dziś dial. 'zgadywać, odgadywać' (Zaręba AJS VI m. 1001, cz. 2, s. 1; Karłowicz SGP, w zabawie: „*Gadaj* gadula, gdzie moja złota kula”: Krakowskie), stpol. ponadto 'prorokować, wróżyć, tłumaczyć przepowiednie, domyslać się' (przyszłą rzecz *gadać*), 'dysputować, rozważać', 'spierać się, sprzeczać się', 'mówić niezyczliwie, wygadywać', 'oceniać, szacować' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dłuż. stare (Chojnanus) *gadaś -am* 'wygadywać, kłócić się', 'oczerniać, spotwarzać', dawne (Chojnanus) i dial. 'przepowiadać, prorokować, odgadywać, wróżyć; domyslać się' (por. Muka jako dwa oddzielne hasła, p. też Schuster-Šewc EW 219—20), czes. od XIV w. *hádati -ám* 'domyslać się, domniemywać się, przypuszczać, zgadywać, odgadywać' (Gebauer Sl., Pfir. slov., też dial.: Malina Mistřice: *háduj* hadaču = pol. *gadaj* gadula; Gregor Slav.-buč.; Bartoš DSM), 'prorokować, wieszczyc, przepowiadać' (też dial.: Gregor o. c.), dawne i dial. 'sądzić, oceniać, szacować' (Gebauer Sl., Malina o. c., Gregor o. c.), w dialektach, głównie laskich, także formy oboczne z nagłosowym g- (może ekspresywne) i wyspecjalizowanym znaczeniem: *gadati* 'mówić', 'mówić niedbale, szybko, nieskładnie, mówić głupstwa' (Gregor o. c., Malina o. c., Bartoš DSM: laskie), sła. *hádati* 'domniemywać się, domyslać się, przypuszczać, zgadywać, odgadywać, wróżyć, przepowiadać', 'oceniać, szacować', *hádati* 'hádatku' 'odgadywać zagadkę' (SSJ, też dial.: Sipos Bükk-Gebirge), dial. wyjątkowo 'mówić po polsku' (Bufla Dlhá Lúka: *gadac gadam*);

sle. *gádati gádam* 'zgadywać, odgadywać', 'gawędzić, mówić', 'pleść, bajdurzyć' (tylko u Pieteršnika, tu też materiał dial. ze Styrii; brak w SSKJ), cs.-bułg. XIV w. (Apologia Mnicha Chrabra) *гадати* 'wróżyć' (obocznie z *гати*, SJS), bułg. książkowe *гадаю -аю* 'wróżyć, przepowiadać przyszłość; domyslać się, przypuszczać, przewidywać', maced. *гада* 'wróżyć';

strus. od XI w. *гадати -амъ* 'domyslać się, przypuszczać, odgadywać', 'wróżyć', 'rozmyślać, rozważać', 'zamierzać', 'debatować' (SRJ XI—XVII, Miklosich LP), ros. *гадаю -аю* 'domyslać się, zgadywać; odgadywać przyszłość, przepowiadać, wróżyć' (SSRJ, dial. czasownik w tym znaczeniu rzadki, por. *гадаю* на лопатке 'wróżyć', Slovarь Kamčatki), dial. 'liczyć na co, mieć nadzieję, spodziewać się', wyjątkowo smoleńskie 'mówić' (SRNG), ukr. *гадаю* 'sądzić, wnioskować' (*гадаю* думу 'myśleć') od XIV w. (Tymčenko), 'zamierzać; spodziewać się', przestarz. 'wróżyć' (SUM, Bileckij-Nosenko, ESUM I 449), z pol. w XVIII w. *гадаю* 'mówić' (Tymčenko), brus. *гадаю -аю* 'przypuszczać, dociekać', 'wróżyć, przepowiadać' (TSBM), z pol. dial. (np. SPZB) 'mówić' (ESBM III 11—12). ~

gadati sę: ~ stpol. XV—XVI w. *gadać się* 'opowiadać, mówić; rozmawiać, naradzać się; dyskutować', 'mówić niezyczliwie', 'sprzeczać się', 'pytać, zastanawiać się',

'zadawać sobie wzajemnie zagadki' (Słownik społ., SP XVI IBL), czes. *hádati se* 'spierać się, klócić się' (Přir. slov., też dial.: Lamprecht Opava, Horečka Frenštát), dawne też 'dysputować' (Gebauer Sl., Přir. slov.), sła. *hádat' su* 'sprzeczać się, spierać się', przestarz. 'dysputować'. ~

Wnikliwe rozejrzenie się po materiale słow. pozwala na objaśnienie wyrazu na gruncie słow. i odtworzenie jego motywacji. Iterativum z wzdłużeniem samogłoski rdzennej (o budowie p. I 47) od *god-* (zob. *goditi, gad'ati*), por. dłuż. *gódaš, głuž. hódač* 'odgadywać, przepowiadać przyszłość, wróżyć', czes. *uhodnouti* (stczes. *poňodnůti*) = *uhádnouti* 'zgadnąć, odgadnąć', ros. dial. ptn. *yzonýmь, yzanýmь*, w języku liter. *yzadámь* 'zgadnąć, odgadnąć'. Subtelna analizę semantyczną psł. *gad-*: *god-* dał Zubatý Studie I 1, 242 nn. Dokładne odpowiedniki na gruncie bałt.: lit. *godóti -óju* 'myśleć, rozmyślać, rozważać; czcić, szanować', łot. *gādāt* 'myśleć, troszczyć się' (Buga RFV LXVI 236, LXX 107, Zubatý Studie I 1, 242—3, Fraenkel LEW I 160—1, Brückner SE 131). — Nie licząc się z rozwojem semantycznym na gruncie słow. wskazywano na możliwość innych odpowiedników ie. Berneker SEW 288—9 łączył z ie. *ghend-, ghed-* 'ująć, chwycić' (łac. *praehendō*, gr. *χαυδávω*, goc. *bigitan* 'znaleźć', stnord. *gāta* 'zagadka'). Nie przekonuje też nawiązywanie do stind. *gádati* 'mówi' (ostatnio Trubačev ESSM VI 78; o wyrazie stind. p. Mayrhofer KEWA I 319).

M. Ś. — F. S.

gadica ptn. 'samica węża'

~ gluž. *hadžica* 'samica węża', 'wąż gumowy', czes. *hadice* 'samica węża', dial. 'Sylvia hortensis' (Bartoš DSM), sła. *hadica* 'samica węża';

ros. dial. *záduya* 'wąż, żmija' (SRNG). ~

Z suf. feminatywnym *-ica* od *gadъ*. O suf. p. I 98.

M. Ś.

gadina 'coś wstrętne, budzącego obrzydzenie', 'wąż, zwykle jadowity, serpens' (> 'żmija, vipera'), coll. 'małe, pełzające lub szybko poruszające się stworzenia, gady, płazy, myszy; robactwo, pasożyty', przen. 'wstrętny, podły, nikczemny człowiek'

~ pol. od XVI w. *gadźina* (ale jako NO dem. *Gadźinka* od połowy XV w., SSNO) 'o szkodliwych, jadowitych, pełzających zwierzętach: gadach (zwykle jadowitych wężach, żmijach), płazach lub insektach', 'wszelkie stworzenie budzące wstręt' (SJP PAN, SP XVI IBL, L.), dial. też 'zwierzęta domowe', 'ptactwo domowe, drób' (Karlóvicz SGP, Sychta SK I 294, Dejna RKJL XXII 156, MAGP VII, cz. II 21—3, Zaręba AJŠ III m. 495—497, cz. 2, s. 72—3, AJPP m. 180), we wszystkich znaczeniach często jako coll. (por. *gadъ*), przen. 'zły, podstępny człowiek', na Kaszubach też 'zły duch, pojawiający się w postaci *zńije*, wysysającej krowom mleko' (Sychta l. c.), gluž. *hadžina* 'zwierzę pełzające', 'wężowe plemię' (Pfuhl), czes. przestarz. *hadina*, książkowe, pejorat. 'gadzie, wężowe plemię', też jako wyzwisko (Přir. slov.), sła. u Kálala jako wsch. *hadžina* 'drób', 'plugastwo, paskudztwo, ohyda; śmieci, odpadki, nieczystość; robactwo, wszy', na Orawie *had'ina* coll. (Habovštjak Orava 166 bez podania znaczenia);

sł. dial. *gádina* 'nora wężowa, das Viperloch' (Pleteršnik: Bela Krajina, notrańskie; też jako NM: Bezljaj SVI I 170), sch. *gádina* 'obrzydliwe, ohydne stworzenie' (Zemlja podobna je smrdljivoj bari, u kojoj se legu svakojake jedovite *gadine*), 'człowiek wywołujący wstręt' (też jako coll. 'wstrętni ludzie'), ludowe w funkcji wyrazu zapobiegającego urokom (p. *gadъ*), dial. na Chorwackim Przymorzu zool. planinska *gadina* 'Vipera ammodytes', crna *gadina* 'Zamenis carbonarius' (RSAN;

RJAZ i Vuk nie notują; nazwy zool. RSAN za Hirtzem RNZN), bułg. *gadina* 'każde zwierzę domowe lub dzikie', pl. 'owady, pasożyty, pchły, wszy' (dial. częściej 'małe, pełzające stworzenie lub w ogóle drobne, małe zwierzątko', Gerov, BDial. IV 195: Trojan: *гэдѣнь* 'stworzenie wywołujące wstręt', BDial. IX 235: Vračansko), dial. też 'ptak', 'ptak domowy' (Stojkov Banat, BDial. X 97: bułg. gwary w Mołdawii), przen. 'człowiek wywołujący odrazę' (RBKE), maced. *gadina* = *gad*;

stros. od XVI w. *gadina* 'stworzenie pełzające, wąż, żmija' (ползущая ядовитая *gadina*, SRJ XI—XVII), ros. *gadina* 'wszelki pełzający gad lub płaz', coll. 'wzbudzające wstręt małe zwierzątka lub insekty, np. ślelaki, muchy, komary, myszy' (SSRJ s. v. *gad*), dial. głównie 'wąż, żmija' (SRNG, Sl. Priamur'ja, Pskov. slov.), też 'wstrętne stworzenie, zwłaszcza mysz, szczur, jaszczurka' (SRNG, Мельниченко Jaroslavl), 'obrzydlivość, ohyda, paskudztwo, świństwo' (Pskov. slov.), ukr. od XVI w. (Тумченко) *gadina* głównie 'wąż, żmija', przen. 'podły, wstrętny człowiek' (SUM, Hrinčenko, Żel., Janów Moszkowce, Horbač Romaniv, AGBojk. II m. 114, cz. 2, s. 36), u Bileckiego-Nosenki z ciekawym komentarzem: „бранное слово, произведено от гад — ядовитое, отвратительное животное и гадити — блевать, испражняться и отвратительное, пресмыкающееся животное”, brus. *gadžina* 'jadowita żmija, wąż', przen. 'podły, wstrętny człowiek' (TSBM), u Nosoviča też 'plugawy, wstrętny owad, nieczyste i gадкое насекомое', przen. 'zła, niedobra kobieta'. ~

Z suf. *-ina*, tu pierwotnie w funkcji strukturalnej (p. I 122; s. 121 o formacjach ekspresywnych z tym suf.) od *gadъ*. Na gruncie poszczególnych języków słowiańskich rozwinęło się znaczenie zbiorowe. Uogólniono też nazwę węży, żmii na inne, zwykle szkodliwe zwierzęta i ptactwo. Brak znaczenia 'wąż, żmija' w części języków czy dialektów słow. związane z tabu. Havers NLS 45 notuje np. u galicyjskich Ukraińców zakaz nazywania żmii w czasie Wielkiego Postu wyrazem *hadyna*.

M. Ś. — F. S.

gadišće : pln. *gadovišće* 'siedlisko węży, gniazdo węży, żmij'

~ gluż. *hadzišco* 'gniazdo węży, żmii, węzowisko' (Pfuhl, Zeman), czes. *hadoviště* 'ts.' (Přir. slov.);

stę. rzadkie *gadišće* 'ts.' (SSKJ; Pleteršnik za słownikiem Cigale);

ukr. u Hrinčenki *gadovišče* 'ts.', brus. NT *Gadvišča* (Mikratap, Bel. 53). ~

Nomen loci od *gadъ*, p. I 95—7.

M. Ś.

gaditi *gad'q* 'czynić wstrętnym, obrzydzać, wzbudzać wstręt, odrazę', *gaditi* się 'odczuwać wstręt, brzydzić się', pld. i wsch. *gaditi* mi się 'mdlić mnie, jest mi niedobrze' *gaditi*: ~ dłuż. dawne (np. u Chojnana) *gadžis -im* 'ganić, gniewać się', 'pogardzać, lekceważyć', 'wysztydzić, wysmiewać' (Muka), stczes. od XV w. *haditi* 'lżyć' (Gebauer Sl., Jungmann);

stę. dawne *gāditi* *gādim* 'obrzydzić, czynić wstrętnym' (Pleteršnik), sch. *gāditi* *gādim* 'obrzydzić', 'zanieczyszczać, brudzić', 'hańbić, znieważać' (RSAN, RJAZ), cs. ZM *гадѣти гадаж* 'detestari, vituperare': *гада книги мзыха вашего* (SJS), bułg. dial. *gādia -uu* 'zanieczyszczać, brudzić, paskudzić', 'zohydzać, obrzydzać', 'lajać, wymyślać, lżyć' (RBE, BDial. V 112: *гэдъ*);

rus.-cs. XII w. *гадѣти* 'lżyć, bluźnić', stros. od XVII w. *gadumu* 'bryzgać czymś wstrętnym, wyrzucać z siebie coś obrzydliwego' (SRJ XI—XVII), ros. *gāditi* -жу 'paćkać, paskudzić, zostawiać ślady (o ptakach, zwierzętach)', 'szkodzić', 'psuć, partaczyć', dial. 'wymiotować', 'brzydzić się, odczuwać wstręt', 'lżyć, rugać', bezosobowo меня *gadim* 'brzydzi mnie, wywołuje obrzydzenie' (SRNG, Dal), ukr. dawne *gāditi* 'wymiotować, rzygać', 'wypróżnić się' (Bileckij—Nosenko), brus. *gadžiyu*

-*дѣжу* 'paskudzić, paćkać, brudzić', 'szkodzić komuś', 'wywoływać wstręt, budzić wstręt', 'psuć' (TSBM, Nosovič). ~

gaditi se: ~ sło. *gadi se mi kaj* 'odczuwam wstręt, brzydzę się' (Pleteršnik), sch. *gāditi se* 'brzydzić się', 'wywoływać wstręt, obrzydzenie, być wstrętnym' (RSAN; dial. czakaw.: *gādit se*, ČDL), *gadi mi se* 'brzydzę się', 'odczuwam mdłości, mdli mnie' (Jurišič Vrgada, Elezovič Kos.-Met.), bułg. *gādia ce* 'brudzić się, paćkać się', 'psuć się', 'stawać się wstrętnym, budzić wstręt', *gādi mi ce* 'zbiera mi się na wymioty, jest mi niedobrze' (RBE, Gerov, Mladenov BTR, BDial. III 49: *мене се гадю*, Ichtiman), maced. *gādi mi ce* 'zbiera mi się na wymioty';

ros. *gādits'ja* pot. 'brudzić się, plamić się, niszczyć się', dawne bezosobowo *gādits'ja* 'mdli, robi się niedobrze' (SSRJ, SAR, Slovar' CSRJ), dial. *gādits'ja* 'brzydzić się', 'lżyć się, obrzucać się wulgarnymi słowami', 'psuć się, o jedzeniu' (SRNG), ukr. dial. *gādits'ja* 'brzydzić się', bezosobowo 'jest niedobrze, mdli' (Żel.), brus. *gādits'ja* 'brzydzić się', 'psuć się, niszczyć się' (u Nosoviča 'paćkać się, brudzić się' i 'niszczyć się od pobrudzenia'). ~

Znaczenie wyraźnie wskazuje na pierwotne causativum do *žadati* (*se*) 'brzydzić się, odczuwać wstręt' < ie. **gʷēdh-* (zob.), a więc 'powodować odczucie wstrętu, obrzydzać'. Gdzieniegdzie widać wtórne, nowsze denominativa: czes. rzadkie *haditi se* 'wić się jak wąż' (Přir. slov.), sła. dial. *hadit' sa* 'ts.' (SSJ, Kálat).

M. Š. — F. S.

gadnoŭi gadnq 'domyślać się; zgadnąć, odgadnąć'

Zaświadczone tylko w formacjach pref.: pol. od XVI w. *zgodnąć* (u Mącz., dziś sporadycznie dial. ptn. też *zgodnąć*, np. Górnowicz Malbork) 'domyślić się czegoś; odgadnąć, wpaść na myśl', dawne, dziś dial. też 'trafnie przewidzieć' (Mącz., L., Górnowicz ib.), u L. również 'rozstrzygnąć, rozsądzić', *zgodnąć* zagadkę 'rozwiązać zagadkę' (u Górnowicza ib. zagadkę *zgodnąć*), *zgodnąć* 'zaczepić kogo mową, zacząć rozmowę', dawne 'zadać komu gadaniem trudność do rozwiązania; zadać zagadkę' (por. literackie żywe nomen verbale *zgodnienie* 'problem'), dial. 'odgadnąć': takiego męża weźnie, który ją w zagadkach *zgodnie* (Karlówicz SGP: Krakowskie), *odgadnąć* 'zgodnąć, domyślić się' (L. XVI/XVII w.), czes. *uhádnouti* 'domyślić się, zgadnąć' (Přir. slov., Jungmann s.v. *uhodnouti*: „slc. et passim bh. *uhádnú* 'uhoditi v smysl něčeho, hádáním trefiti'"), sła. *uhádnut'* 'odgadnąć, domyślić się', 'rozpoznać; rozwiązać zagadkę' (*uhádnut'* hádanku), potocznie 'móc, potrafić' (KSSJ, dial. np. Matejčik Novohrad 207; Ripka Dolnotrenč. 124: *uhánnút*);

ros. dial. wyjątkowe *zagadnút' -nú* w połączeniu *zagadku zagadnul* 'dać zagadkę do rozwiązania' (SRNG: Świerdłowski), brus. dial. *adgadnút'j* 'odgadnąć': *кто adgadne zagatky?, zagadnút'j zagatky* 'dać zagadkę' (SPZB).

Perf. do *gadati* (p.). Zob. też *godnoŭi*. Por. *ganqti*.

M. Š.

gadovišce zob. **gadišce**

gadovъ gadova gadovo 'wężowy, żmijowy, odnoszący się do węża, żmii'

~ stipol. *gadowy* 'wężowy, żmijowy' (XV w.), w XVI w. też w zestawieniu w funkcji nazwy bot. *gadowe* ziele 'Polygonum bistorta, rdest wężownik' (SP XVI IBL), w SW *gadowe* ziele = czosnek piegowy 'Allium victorialis' (por. też w postaci urzeczownikowanej dawne *gadownik* 'ts.' i 'roślina Massonia', L., SWil., SW), dłuż. *gadowy*: *gadowe* zele 'wilczomlec, Euphorbia' (Schuster-Šewc EW 256—7 s.v. *had*), głuz. *hadowy* 'wężowy' (Zeman), bot. *hadowe* łopjena 'podbiał, kopytnik' (Schuster-Šewc

l. c.), czes. od XIV w. *hadový* 'gadzi, węzowy' (Přir. slov., Gebauer Sl., dial.: Kubín Kladsko), sła. *hadový* poet. i rzadkie 'ts.', dial. *hadovi* 'zmijowy' (ESSM VI 81), bot. *hadová* poduška 'Arum maculatum, obrazki plamiste' (Kálal, Ripka Doinotrenč. 63; por. też *hadovník* 'Allium victorialis', Buffa SBN 289);

sle. *gádov* adi. do *gad* (Pleteršnik), bot. *gadov* jezik 'Ophioglossum vulgatum, nasięzrzał' (Simonović BR 325, w sch. zmijin jezik), *gadov* les 'Rhamnus frangula, kruszyna' (Simonović BR 396), sch. *gádov -va* 'gadzi; wstrętny, obrzydliwy' (RSAN), bot. *gadove* rožice 'Cyclamen graecum' (Simonović BR 155);

ros. od XVII w. *zádov -sa* 'węzowy, gadzi' (SRJ XI—XVII, SSRJ), por. *zadovo* семя (SSRJ s.v. *zad*, u Dala jako cerk.), ukr. *zádiev -ova* 'gadzi, węzowy' (SUM; dial.: *zádovuii*, Hrinčenko), brus. dawne od XVI w. *zadovъ* adi. od *zadъ* (HSBM). ~

Adi. z suf. *-ovъ* od *gadъ*. Por. synonymiczne *gadъbъ*, *gad'ъ*.

M. Š.

gadovъje zob. **gadъje**

gadъ *gada* 'wąż, serpens', 'zmija, vipera'

~ pol. *gad* (stpol. od XV w.: u Parkoszowica *gaad*, w XVI w. *gād*, do dziś w dial. z pochyleniem *gād*), gen. dziś liter. *gada*, stpol. (jeszcze u L.) i dial. *gadu* 'zwierzę z gromady Reptilia, węże, jaszczurki, salamandry' (w dial. szczególnie 'zmija'), w tym znaczeniu już od XV w., *gad* pełzający, *gad* jadowity, od XVI w., dziś żywe w dial., zwykle jako coll. 'drobne, budzące wstręt stworzenia, robactwo, insekty, pasożyty', dial. 'drób', 'zwierzęta domowe' (o takim rozwoju znaczenia w dial. pol. zob. Nitsch Studia 123—9; o zasięgu wyrazu w dial. p. MAGP VII, cz. 2, s. 21—2, IX, cz. 2, s. 109 nn., AJPP m. 220, 221, Karłowicz SGP, Zaręba AJŚ III m. 495—9, Dejna RKJĚ XXII 155, Sychta SK I 294, pejorat. też o 'każdym zwierzęciu, zwłaszcza wy-rządzającym szkodę', przen. 'podstępny, nikczemny, zły człowiek' (w XVI w. wyjątkowo jako eufemistyczne określenie diabła, SP XVI IBL, por. Havers NLS 47), połab. *god* 'wąż', dłuż. *gad -da* 'jad, trucizna' (od XVI w., u Mollera *gaad*; psalterzowe smihjny *gahd* 'jad żmii', p. Schuster-Šewc EW 256—7), 'jadowite stworzenie, robak lub zwierzę' (stdłuż. 'wąż', u Mollera), dziś dial. zwykle 'zmija, jadowity wąż', jako coll. 'pasożyty roślinne' (Muka, Sorb. SA III m. 37), cartowy *gad* 'robactwo' (Šwjela), głuź. *had* 'wąż', 'jadowity insekt, robak' (Zeman, Sorb. SA I. c.), czes. już od XIII w. *had -da* (stczes. też *-du*) 'wąż, serpens, vipera' (jedovatý *had*, *had* plzký, Gebauer Sl., Jungmann), przen. też 'podły, podstępny, nikczemny człowiek', sła. *had -da* 'wąż', jedovaté hady;

sle. od XVI w. (Megiser 1592) *gād gāda* 'zmija, wąż, vipera', przen. 'podły, nikczemny człowiek' (SSKJ), sch. *gād -da* (dial. czakaw. też *gād gāda*: Susak, p. Jurišić Vrgada i ČDL), pl. *gādi*: *gādovi gādā*: *gādōvā* powszechnie 'wszystko to, co wywołuje wstręt, odrazę: obrzydliwość, plugastwo, brud, brzydota: (coll.) robactwo, małe, szybko poruszające się stworzenia, myszy, jaszczurki, żaby, węże' (już od XV w. *gad* 'zmija, wąż', RJAZ z gągoliczkiego rękopisu z 1468 r.; dziś dial. w zestawieniach plavi *gad*, crni *gad* na oznaczenie pewnych gatunków węży, RSAN, RJAZ), dial. też jako słowo odwracające urok w stosunku do małych dzieci (por. pol. na psa urok!), przen. często 'podły, obrzydliwy człowiek', od XVII w., dziś przestarz. i regionalne (RSAN, RJAZ, Vuk) w znaczeniu abstrakcyjnym 'wstręt, obrzydzenie, odraza, mdłości' prawdopodobnie wtórne, wskutek spłynięcia z *gad* f. < *gadъ* po stwardnieniu wygłosu, p. *gadъ* f., scs. гадъ -да 'reptile, serpens' (por. w ŻK весь гадъ дѣлакола тварь есть), w Euch. w znaczeniu coll. 'szkodliwe robactwo' гадъ зъльъ, SJS), bułg. *zad*, pl. *zádove* często w funkcji coll., 'zwierzę pełzające w rodzaju węża lub jaszczurki', 'dzikie, drapieżne zwierzę' (por. u Mladenova BTR ze

starych źródeł zestawienie *gadž* *лють*, motywujące taki rozwój znaczenia), 'drób, domowe ptactwo', 'robactwo, pasożyty', przen. też 'wstrętny, obrzydliwy człowiek' (RBE, Gerov, BDial. VI 17: Tracja, VII 24: Elena, Stojkov Banat), maced. *zadž* 'każde zwierzę; szczególnie stworzenia wzbudzające wstręt: gady, płazy, insekty, pasożyty', przen. 'niegodziwiec, obrzydliwiec' (RMJ, Hendriks Radožda-Vevčani);

rus.-cs. i strus. *гадъ* od XII w. 'serpens, animal reptile', *МДОВИТЫМ ГАДЪ*, też 'wstrętny, podły człowiek' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *zadž* *-da* 'zwierzę z gromady Reptilia, gad i Amphibia, płaz', coll. 'szkodliwe zwierzęta i owady', dial. *zadž* *-da*: *-dy* pl. *zadžy*: *zadžy* pln. 'żmija' (pskowskie 'wąż'), coll. zwykle 'ślepaki, bąki, gzy; czerwce niszczące orzechy' (SRNG, Slovarь Mordov.), 'mysz', coll. 'muchy, komary, meszki' (Ivanova Sl. Podmoskov'ja, Slovarь Smolensk), jarosławskie i syberyjskie (Kołyma) *zadž* *-da* 'brud, błoto' (Meľničenko Jaroslavl, SRNG), syberyjskie 'niesmaczne, budzące wstręt jedzenie' (SRNG), często jako wyzwisko (ругательное слово: *zadž* проклятый, Sl. Priob'ja, SRNG; pl. *zadžy*), ukr. *zadž* *-da* (dawne i dial. *-dy*, Tymčenko, Hrinčenko) 'gad, płaz' (u Tymčenki od XV w. w funkcji coll.: 'Reptilia'), 'podły, niktzemny człowiek', dial. często 'wąż, żmija; padalec' (SDU 25, AGBojk. m. 114), brus. *zadž* *-da* 'żmija' (dial. 'wąż, żmija', Nosovič, Nar. slova 301, Turaŭ, SPZB), 'podły, niktzemny człowiek' (TSBM, Nosovič). ~

Por. też pln. synonimiczne *gada* f.: pol. dial. *gada* 'żmija', 'wesz', *gadā* 'robactwo' (Karlłowicz SGP), 'drób' (MAGP IX m. 439: Spisz); ros. dial. *zāda*, słowo obelżywe (SRNG).

Motywowane na gruncie psł. przez *žadati* (*se*) 'brzydzić się, odczuwać wstręt', *žadъnъ* 'wstrętny, budzący wstręt'. Alternacja samogłoski rdzennej podobnie jak np. w *razъ*: *rēzati*, *sadъ*: *sēdēti*. Podstawowe znaczenie 'coś budzącego wstręt, obrzydzenie' (por. podobny rozwój w pokrewnym stwniem. *quāt*, dziś niem. *Kot* 'błoto, kał', p. ros. dial. *zadž* też 'błoto, brud', śrniem. *quāt* 'zły; budzący wstręt, obrzydzenie', tyrolskie *kāt* 'zwierzę budzące wstręt'). Znaczenie 'wąż, żmija' dobrze poświadczane na peryferiach słow. (np. połab., kasz., ses., czak., pln. ros.), pod wpływem tabu, przesądnego unikania właściwej nazwy zwierzęcia, p. *qžъ*, *zmbja*, *zmbjъ* (zob. Havers NSL, Meillet Linguistique historique et linguistique générale 286—7). Na gruncie poszczególnych języków słow. też o innych, budzących wstręt, obrzydzenie gadach i płazach i dalej w ogóle o zwierzętach, ptactwie (zwłaszcza drobiu). Brak dokładnych odpowiedników ie. Lit. *gōdas*, nazwa kilku roślin (pierwotnie 'wąż'): 'Arctium, Rumex, Anchusa, Echium' jest podejrzane o pożyczkę ze słow. (Brückner LS 84, Zubatý Studie I 2, 126). Najbliżej stoją lit. *gēda* 'wstyd, hańba', *gēdingas* 'wstydlivy', *gēdinti(s)* 'wstydzić się', strus. *gīdan* acc. sg. f. 'wstyd', *ni-gīdings* 'bezwstydný' (< balt. **gēdā*) i przytoczone wyżej formacje germ.

Por. *gydъ*: *gyzdъ*, *gyditi*: *gyzdyti*, *gvazdati*.

Sławski SE I 247, Skok ER I 542—3, ESSM VI 81—2, Fraenkel LEW I 142, Pokorny 483—4. — Brückner KZ XLVIII 220 wysunął hipotezę, że *gadž* to być może pierwotne nomen agentis od *gadati* 'przepowiadać przyszłość' (p.). Etymologii tej nie powtórzył jednak w SE 131.

F. S.

gadzka 'domysł, domniemanie; zagadka', 'rozmowa', 'spór, sprzeczką'

~ pol. od XV w. *gadka*, dziś potoczne 'rozmowa, pogawędka, mowa', 'bajka, podanie', 'plotka, domysł', stpol. też 'spór słowny, dyskusja', 'zagadnienie, problem, zagadka', *gadkę* *gadać* 'opowiadać przypowieści, zadawać zagadkę' (SP XVI IBL),

'dowód', 'twierdzenie', w XVI w. rzadko też 'pomysł, zamiar', dial. *gadka*: *gãdka* żywe w podobnych znaczeniach, poza tym również 'mowa, język, narzecze, gwara' (Karlołowicz SGP, Sychta SK I 296, Dejna RKJŁ XXII 155), 'sposób mówienia' (Zaręba Siolkowice), czes. *hádká* 'spór słowny, sprzeczka', przestarz. 'debata', 'zagadka' (Přír. slov., ostatnie znaczenie też dial.: Bartoš DSM), sła. *hádká* 'spór, zwada', przestarz. 'polemika', ludowe 'zagadka' (Suchý Marchebene, SJS), stśla. 'mowa, wzmianka' (ESSM VI 82);

bułg. przestarz. i dial. *gádka* 'zagadka' (RBE);

strus. *гядка* 'zagadka', 'zamiar' (SRJ XI—XVII), ros. dial. *gádka* 'myśl, troska', 'przypuszczenie', niepewne 'zagadka': *gádki* гадать (SRNG), ukr. *gádka* 'myśl; zamiar, przypuszczenie', гадати *gádky* 'przypuszczać, sądzić' (SUM), dawne też 'dysputa, spór' (Тымченко od XVI w.), 'plotka, bajka', od XVII w. 'zagadka' (ib., też Bileckij-Nosenko, Żel.), brus. dial. *gádka* 'przypuszczenie, domysł', 'troska' (Bjaľkevič Mohylew), *gádki* pl. 'myśli, troski' (Rastorguev Brjansk), dawne od XV w. i dial. *gádka* 'rozmowa, dyskusja', 'zagadka', 'myśl; rozmyślanie; zdanie, pogląd, opinia' (HSBM, Nosovič). ~

Abstractum z suf. *-ьka* od *gadati*. O budowie p. I 94.

M. Ś.

gadъ f. pld. i wsch. 'wstręt, obrzydzenie, fastidium', też coll. 'to, co wzbudza wstręt, np. brud, robactwo, drobne, szybko poruszające się zwierzątka; jaszczurki, węże'

~ sch. dial. *gad gadi* 'wstręt, obrzydzenie' (Ne mogu te *od gadi* gledati, RJAZ z pieśni ludowej ze Sremu, za nim RSAN s.v. *gad* m., z tym samym przykładem), bułg. dial. *gam* f. 'zwierzę' (млогу *gam* имѣти тѣз гудинѣ!, BDial. III 296), 'małe, drobne zwierzątko' (BDial. IV 195: Trojan), coll. 'dzikie, nie domowe zwierzęta', 'zwierzęta domowe', przen. 'wstręt, obrzydliwi ludzie' (BDial. III 50: Ichtiman, BDial. IX 235: Vračansko), 'ptaki, ptactwo' (BDial. VI 163: ptn.-zach.), tutaj też ze Strandży *zak* m. z wtórną zmianą rodzaju 'plaga dotykająca bydło: pasożyty, robactwo', 'wilki', 'chwasty w zbożu' (BDial. I 74);

ros. *zadъ -du* 'wszystko to, co wzbudza wstręt, obrzydzenie' (Dal), dial. 'rzecz wstręt, świństwo' (Srebneobskij sl.), 'brud, błoto' (Eljasov Zabajkaľe), archang. 'źmija, wąż' (SRNG), ukr. dial. *zadъ* coll. 'węże, źmije, jaszczurki' (SUM, Hrinčenko), też jako obraźliwe określenie człowieka (Leks. Bjul. II 76: Odessa). ~

W pld.słow. też m. (prawdopodobnie pod wpływem stwardnienia wygłosowej spółgłoski przejście do tematów na *-o-*): sch. późne, od XVII w. *gad* m. 'fastidium' (*gad* me je 'brzydę się', ne mogu *od gada* jesti, gledati, wg RJAZ używane w Dubrowniku), być może też bułg. dial. *gam* m. w zwrocie *gam* me e 'brzydę się' (Umlenski Kjustendil, BDial. II 73), maced. *zad* m. 'wstręt, odraza', zob. *gadъ*.

Abstractum z suf. *-ь* od *gaditi*, budowa jak *ědъ, bžъ, rěčъ* (p. Meillet Ét. 263—5, o przejściu w coll. Lohmann KZ 58, s. 207—8).

M. Ś.

gadъje: **gadovъje** coll. 'gady, węże, źmije'

~ pol. dial. *gadowie* 'gady' (Dejna RKJŁ XXII 155), 'drób; prosięta' (Chcesz sobie *gadowiu* uchwac?, Karłowicz SGP: Poznańskie);

sła. *gádje* pl. (SSKJ s.v. *gad*);

ros. dial. *zadъě* coll. 'węże, źmije' (SRNG: Nowogrodzkie, Pskov. slov.), ptn. *zadovъe*: *zadovъě* 'węże, źmije' (SRNG), ukr. *gáddя* 'ts.', brus. *zadajě* (TSBM, też dial.: Šaternik Červ., SPZB). ~

Coll. od *gadъ* z suf. *-(ov)ъje*, p. I 86.

M. Ś.

gadъjъ *gadъja gadъje* zach. i sle. : wsch. *gad'ъ gad'a gad'e* 'wężowy, żmijowy, gadzi, odnoszący się do węża, żmii, gada' (w funkcji gen.)

gadъjъ: ~ pol. *gadzi* 'należący do gada, związany z gadem' (SJP PAN), dial. *gadzia* głowa 'ważka, libella', *gadzi* korzeń 'jakieś zioło' (Karlłowicz SGP), połab. w NM *Godegörd* (< *godē gord* < **gadъjъ gordъ*, Polański SE II 169), głuż. *hadzi* 'wężowy', *hadza* koża 'skóra węża', czes. *hadi* 'gadzi, wężowy', *hadi* kůže 'skóra węża lub innych gadów', stczes. i dial. często w nazwach bot. i zool. (por. *hadie* koření 'bistorta', Gebauer Sl. już od XIV w., s.v. *koření*), dial. *hadi* mlěč 'Chelidonium maius', *hadi* matka 'ważka' itp. (Bartoš DSM, Jungmann), łaskie *haž* 'y huba 'rodzaj trujących grzybów' (Lamprecht Opava), śla. *hadi* 'wężowy', *hadia* koža 'skóra węża', często w ludowych nazwach bot. (Ripka Dolnotreńč. 63, Buffa SBN 289: *hadi* kořen 'Polygonum bistorta');

sle. *gádji* 'wężowy, gadzi' (Pleteršnik), też w nazwach bot. *gadji* jezik 'Ophioglossum vulgatum', *gadji* koren 'Polygonum bistorta' (Simonović BR 325, 369). ~

gad'ъ: ~ ros. dawne od XVI w. *гажий* adi. od *гадь*: да купити емоу *гажьихъ* головокъ крупныхъ (SRJ XI—XVII), ros. dial. *гажий -жья* 'wężowy, żmijowy', *гажья* кожа, często też w nazwach bot. (SRNG), ukr. dawne *гаджиу* w nazwie bot. збло *гадже* 'Orchis maculata' (Тымченко z XVIII w.; o zachowaniu *ǰ* < *dj* na pereferii pld.-zach.-ukr. p. Stieber GPJS 80). ~

Adi. z suf. -ъjъ i -ъ od *gadъ*. Por. identyczne funkcyjnie *gadovъ*. O budowie Brodowska-Honowska SPS 29—52.

M. Ś.

gadъnъ *gadъna gadъno* pld. i wsch. 'wywołujący wstręt, wstrętny, fastidium creans, foedus'

~ sle. przestarz. *gāden -dna* 'wstrętny' (*gadna* žival 'wstrętne stworzenie', SSKJ, Pleteršnik), sch. od XVI w. *gādan gādna* 'wywołujący obrzydzenie, wstrętny', 'straszny, zły', 'nieprzyjemny', 'lichy', dial. 'weneryczny' (RJAZ, RSAN, dial. też czakaw.: Jurišić Vrgada), scs. Supr. *гадънъ* 'wstrętny, foedus': того радма поппраше страсти *гадъныхъ* и *падоветыхъ* (SJS), bułg. *гаден гадна* 'wstrętny, obrzydliwy', 'podły, nieczny' (RBE, też dial.; BDial. IV 195, u Gerova 'straszny, zły, niedobry'), maced. *гаден* 'wstrętny, ohydny';

strus. od XVI w. *гадним* adi. od *гадь* 'gad, płaz, budzące wstręt zwierzę', *гадним родъ* 'gadzie plemię' (SRJ XI—XVII, Srezn.), ros. dial. *гадныи* 'pelen węży, żmij', 'wstrętny, obrzydliwy, brudny; roznoszący brud, zarazę' (SRNG, Pskov. slov.; Dal nie notuje). ~

Adi. deverbale z suf. -ъnъ od *gaditi*. W poszczególnych językach (zwłaszcza w strus.) widoczne bezpośrednie nawiązania do *gadъ*. Zob. Brodowska-Honowska SPS 88. Por. *žudъnъ*.

M. Ś.

gad'ati zob. *goditi*

gad'ъ zob. *gadъjъ*

ga-ga! interi. na oznaczenie głosu niektórych ptaków, zwykle gęsi, gawronów

~ śla. *gá-gá!*, *gágaga!* o głosie gęsi, kaczek (SSJ, Kálal);

sle. *ga!* o głosie gęsi (SSKJ), sch. *gal*, *ga!* *ga!* *ga!* 'ts.; też o głosie gawronów' (RSAN), bułg. *zá-zá!*, *zá-zá-zá!* o głosie różnych ptaków, np. gęsi, kaczek (RBE, Gerov, Stojkov Banat), maced. *za!* 'ts.' (RMJ);

ros. *za!* o głosie gęsi (Dal), ukr. *za-za!* 'ts.' (SUM), brus. *za-za-za!*, *za-za!* 'ts.' (Nosovič, Nar. leks. 29). ~

Por. ros. dial. *zazu-zazu!* okrzyk, którym przywołuje się gęsi (SRNG).

Prymarna interi., por. lit. *gà gà gà!* o głosie gęsi (LKŽod.), też o klekocie bocianów (Kurschat Thes.), śrwniem. *gál!* o głosie gęsi (Lexer s.v. *gāgen*).

T. Sz.

gaga nazwa jakiegoś ptaka, zapewne z gatunku kaczek

~ sła. dial. *gāga* 'gęś', też 'gadatiwa, krzykliwa kobieta' (Kálal);

sł. *gāga* 'kaczka' (Pleteršnik), 'kaczka Somateria mollissima' (ib., SSKJ), sch. *gāga* i *gāga* 'gawron, Corvus frugilegus', 'Somateria mollissima' (RSAN), bułg. *zāza* 'Somateria mollissima' (Mladenov BTR, stąd BER I 221, RBE, wszędzie bez dokumentacji);

ros. *zāza* 'kaczka Somateria mollissima' (SSRJ, też Dal), dial. 'niewielka kaczka' (Eliasov Zabajkalsk), ukr. *zāza* 'kaczka Somateria mollissima' (SUM), brus. *zāza* 'ts.' (TSBM). ~

Por. ros. dial. *zāzsa* 'czajka' (SRNG).

Od dźwiękn. *gagati* (zob.) lub bezpośrednio od interi. *ga-ga!* jak np. łac. *turtur* 'turkawka; synogarlica turecka' (por. Meillet DEL³ 1252—3), por. identyczne budową lit. *gagà* 'Somateria mollissima', łot. *gāga* 'ts.' (Fraenkel LEW 127). Pomimo szerokiego zasięgu i odpowiedników bałt. prasłowiańskość niepewna. Materiał głównie z języków literackich, możliwe wędrowne pożyczki lub pożyczki książkowe.

Vasmer REW I 249, ESSM VI 83 (z dalszą literaturą).

M. Ś. — T. Sz.

gagakati *gagakajq* pld. i wsch. 'wydawać okrzyk *ga-ga!*, gęgać, o gęsiach, gingrire'

~ sch. *gagākati gāgāčēm* 'wydawać głos *ga-gak*, o różnych ptakach': Divlje guske *gagaču* (RSAN);

ros. *zazakamь -ao -aemь* 'wydawać głos, gęgać, o gęsiach', dial. też 'głośno, bezsensownie krzyżeć, wrzeszczeć, nawoływać się' (Dal, SRNG), ukr. *zazakamь -ao -aemь* 'wydawać dźwięki *za-za*, gęgać, o gęsiach', przen. pot. 'krzyżeć, głośno śpiewać' (SUM, Hrinčenko, Smal's Stoc'kyj PS 148, ESUM I 448). ~

Dźwiękn., od interi. *ga-ga!* z suf. *-k-*, o budowie p. I 49—50. Por. *gagati*, *gagotati*, *gakati*.

T. Sz.

gagara wsch. (może też pld.) 'ptak wydający charakterystyczny głos *ga-ga!* lub podobny', wsch. 'ptak z rodziny nurawatych, nur, Colymbus'

~ ros. od XVIII w. *zazāpa* literackie i dial. głównie 'ptaki z rzędu nurów, Colymbi', *zazāpa чернозобая* 'nur czarnoszyi, Colymbus arcticus', *zazāpa болотная, чубатая* 'Colymbus auritus', *zazāpa краснозобая* 'Colymbus septentrionalis', dial. też 'różne gatunki ptaków z rodziny perkozowatych, Podicipedidae: perkoz dwuczuby, Podiceps cristatus; perkoz rogaty, Podiceps auritus', rzadziej 'łyska, Fulica atra', dial. ptn. 'ohar, Tadorna, ptak wodny podobny do kaczki', dial. też *zazāpa m.*, f. 'o człowieku śmiejącym się głośno, urywanym śmiechem' (SSRJ, Dal, SRNG), ukr. *zazāpa* 'ptak perkoz z rodziny Podicipedidae lub nur z rodziny Colymbidae' (SUM, Hrinčenko, Żel., Kuzela-Rudn.), brus. *zazāpa* 'Colymbus', na Polesiu 'nur czarnoszyi, Colymbus arcticus' (Leks. Poles'ja 444). ~

Na obecność wyrazu w pld. słów. wskazują (choć w związku z żywotnością na pld. suf. *-ara* mogą to być formacje niezależne): 1. sch. dial. *gāgarica* 'gęś domowa' (RSAN: Serbia);

2. bulg. (u Gerova) *zazapátuka* 'ptak z rodziny kruków, *Corvus pica*'.

Nazwa ptaka oparta na onomatopei, por. *ga-ga!*, *gaga*, *gagati*; *-ar-* zapewne nie jest sufiksem (o *-ara* p. II 21), lecz częścią onomatopci, por. o głosie nura czarnoszyjogo: „głos ma bardzo silny, krótki i urywany «grau wa-u kaar»”, Sokółowski Ptaki II 428. Zwraca uwagę paralela batt.: lit. *gagarà* 'Colymbus arcticus', lot. *gāgars* 'gęś' (Vasmer REW I 249, Fraenkel LEW I 127), choć mogą to być pożyczki ze słow.

BER I 221—2.

M. Ś.

gagati *gagajō* 'wydawać okrzyk *ga-ga!*, gęgać, o gęsiach, *gingrire*', 'gadać, paplać, krzyczeć'

~ pol. dial. *gagać* *gagam* 'gęgać', np. *gęsi gagajom* (Kariłowicz SGP z Podhala s.v. *gęgać*), też 'pleść głupstwa' (SW), dłuż. *gjagaś*, głuź. *gaguc*, *gjagac* 'gęgać, o gęsiach', 'kwakać, o kaczkach' (o zasięgu i wariantach fonetycznych p. Sorb. SA II m. 49, Schuster-Šewc EW 220), czes. dial. *gāgati* 'kwakać, o głosie kaczki' (Přir. slov.), *gāgat -gam* i *gagat*, *gāgat* 'gęgać, o głosie gęsi' (Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč., Malina Mistrice, Machek ES² 148), sła. *gāgat* *-ga* 'wydawać głos przypominający *gá-gá*, gęgać, o gęsiach' (SSJ, też np. Stanislav Liptov 214, Habovštiak Orava passim, Ripka Dolnotrenč. 229), dial. także *gāgat*'i, np. hus *gāže* : *gāga* (Matejčik Novohrad 119); ste. *gāgati -am* 'wydawać głos *ga!*, o gęsiach', pot. 'mówić, gadać' (Pleteršnik, SSKJ, Bezljaj ES I 136), sch. *gāgati gāgām* 'wydawać głos *ga!*, o gęsiach' (RJAŽ. Belostenec; RSAN), maced. dial. *zaza* 'ts.' (RMJ);

ros. dawne XVII w. *zazamu* 'gęgać' (SRJ XI—XVII), dziś dial. *zāzamb -aem* 'wydawać głos *zaza!*, gęgać, o gęsiach' (SRNG). 'głośno, bezsensownie krzyczeć, wrzeszczeć' (Dal, SRNG), *zāzamb -aem* 'dziobać pokarm, o ptakach' (Slovar' Mordov.), ukr. *zazamu* 'gęgać, o gęsiach' (Smal' Stočkyj PS 149), brus. *zāzamb -ae*, dial. *zāzamb* 'gęgać, o głosie gęsi' (TSBM, Bjaľkevič Mohylew). ~

Dźwkn., od interi. *gaga!* (zob.), o budowie I 48. Por. podobnie zbudowane lit. *gagėti* (: *gagėnti*, *gagnėti*, *gagėti*) 'gęgać', lot. *gāgāt* 'gęgać', śrwniem. *gāgen*, *gāgern* 'ts.'. Tutaj także stisl. *gagu* 'naśmiewać się' (por. ros. dial. *zā-zā!* 'cha!, cha!', *zazānumb* 'zanosić się śmiechem, śmiać się', *zazāpumb* 'ts.', SRNG). Por. *gagotati*, *gakati*.

Berneker SEW I 290, Trautmann BSW 74—5, Fraenkel LEW 127, ESSM VI 83—4, Bezljaj ES I 136.

M. Ś. — T. Sz.

gagotati *gagot'q* 'wydawać głos, gęgać, o gęsiach, *gingrire*'

~ dłuż. *gjagotaś -am* 'gęgać, o gęsiach', 'paplać, pleść, jazgotać' (Muka, Sorb. SA II m. 49, Schuster-Šewc EW 220), głuź. *gagotać -ota* : *-oce* 'gęgać, o gęsiach', 'kwakać, o kaczkach' (Zeman, Sorb. SA I. c., Jentsch Rodewitz), czes. dial. *gagotati -tām* : *-cu* 'gęgać' (Přir. slov., Malina Mistrice, Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč.), *gagotat*, np. Kačena *gagoce* 'kwakać, o kacze', 'mówić niezrozumiale' (np. Co to *gagoceš?*, Horečka Frenštát), sła. *gagotat* *-oce* 'wydawać głos przypominający *gá-gá*, gęgać, o gęsiach' (też dial., np. Kálal, Stanislav Liptov 214, Ripka Dolnotrenč. 229, Matejčik Novohrad 119), pot. pejorat. 'dużo mówić, paplać, zwłaszcza o kobietach' (SSJ);

sch. dial. *gagotati gāgočēm* 'zrzędzić, krytykować, jazgotać' (RSAN: Czarnogóra); ukr. *zazomamu* 'gęgać, o gęsiach' (Smal' Stočkyj PS 149), brus. *zazamāmb -zavý -zōvau* 'wydawać okrzyk *za-za-za!*, o gęsiach' (TSBM, Scjaškovič Grodno). ~

Od *gagati* (zob.), o suf. *-otati* p. I 52. Por. *gogotati*.

T. Sz.

- *gajati 1. *gajq* 'okrywać, osłaniać', 'pielegnować, opiekować się', 'leżeć; spać'
 ~ czes. dial. *hajat*: *hajat* -*jám* 'leżeć; spać' (Hruška DSCh, Gregor Slav.-buč., Bartoš DSM), sła. (dziec.) *hajat* -*jám* 'spać';
 sch. dawne i wyjątkowe *gajati* -*jam* 'pielegnować; karmić' (RJAZ za Stuliciem);
 ros. dial. *gajmь gajm* 'odkrywać, otwierać', 'zakrywać, osłaniać, stulać; chować, ukrywać', 'naprawiać, łątać', 'platać, gmatwać; miąć, miętosić', 'zbijać; ugniatać' (o geografii wyrazu p. SRNG, ESSM VI 84), ukr. *gajmь gajm* 'zatrzymywać', 'tracić coś nadaremnie, marnować np. czas', *gajmьcя* 'zatrzymywać się; ociążać się'. ~
 Rekonstruowane przez ESSM VI 84. Miałoby to być albo iter. od *gajiti*, albo derywat od *gajiti*. Rozbieżność znaczeń, nie dających się z sobą pogodzić, wskazuje na późniejsze innowacje poszczególnych języków słow., nie związane z sobą genetycznie.

F. S.

- gajati 2. *gajq* wsch. 'krzyczeć, wrzeszczeć, głośno mówić; krakać, crocitare'
 ~ strus. *гѣѣти гѣѣ* 'krakać' (Srezn. bez cytatu; Miklosich LP za Dictionarium trilingue, o zabytku tym p. Vasmer RS IV 186—9), ros. dial. *gajmь gajm* 'krzyczeć, głośno krzyczeć, wrzeszczeć', 'besztać, łajać, wymyślać', 'pędzić zwierzę pokrzykując', 'mówić', 'rozdziawiać usta, ziewać' (SRNG, Slovarь Rjazan., Slovarь Don.). ~
 Podstawa dźwkn. (por. *ga*, *gavornь*, *gakati*). Dokładny odpowiednik: stind. *gāyati*, *gāti* 'śpiewa', por. też z reduplikacją: toch. A *kāk*, B *kāka*- 'wołał'. W bałt. *gāidō* (*gēidō?*): lit. *giedu*, *giestu* *giedoti* 'śpiewać; krakać; pisać; skrzeczeć; świergotać; wyć', lot. *dziēdu* *dziēdāt* 'śpiewać'.
 Berneker SEW I 291, ESSM VI 84, 85, Trautmann BSW 76, Fraenkel LEW 150, Mayrhofer KEWA I 334, Pokorny IEW 355, Kuryłowicz AI 362, Kuryłowicz IG II 218—9 (zwraca uwagę, że *j* należało pierwotnie do praesens).
 Por. *gajiti* 2.

W. S. — F. S.

- gajeвъ *gajeva gajevo* 'związany z gajem, odnoszący się do gaju, należący do gaju, nemoralis'
 ~ pol. *gajowy* adi. od *gaj* (stpol. XV w. 'znajdujący się w lesie', Słownik stpol.), dial. 'leśny, dziki' (Karlłowicz SGP: Krakowskie), w XVI w. też wyjątkowe *gajowy* 'związany z gajem, nemoralis', 'związany z kultem bogini Aszery' (por. także *gajowu* miodunka bot. 'rdest wężownik, Polygonum bistorta'), w użyciu subst. stpol. od XIII w. *gajewe*, *gajowe* 'danina, oplata za korzystanie z gaju' (Słownik stpol., SP XVI IBL), głuż. dawne *hajowy*: *hajowy* pschiboh 'duch leśny' (Schuster-Šewc EW 258 s.v. *haj*), czes. *hájový* adi. od *háj* (od XV w.), sła. *hájový* adi. od *háj*;
 ros. dial. *gajewyū* 'odnoszący się do gaju, lasu' (SRNG za Dalem), ukr. *gajoniuū -wá -wé* (u Żel. *gajewiū*) adi. od *gaj*, 'znajdujący się w gaju, rosnący w gaju' (SUM, Hrinčenko, Żel.), w użyciu subst. *gajowiuū (gajewiū)* 'gajowy, leśniczy' (Hrinčenko, Żel.). ~
 Por. 1. pol. dial. kasz. *Gajewc -ca* nazwa gaju (Sychta SK); sch. NM i NT *Gajewac -vca* (RJAZ: Serbia);
 2. ukr. dial. *gajowiwik* (: *gajewik*) -*ká* 'gajowy, leśniczy' (SUM, Hrinčenko, Żel.), 'duch leśny' (Hrinčenko).
 Adi. od *gajь* 1., o suf. -*ovъ (-evъ)* p. Brodowska-Honowska SPS II—29, Vaillant GC 437—41.
 Zob. *gajovъ*.

W. S.

gajikъ zob. gajъ 1.

gajina 'zarośla, zagajnik; ogrodzony, młody lasek'

~ pol. dial. *gajna*, *gajina* 'małe gałązki i liście drzew; drobne, małe krzaczki', 'zielone gałęzie i liście drzew' (Karłowicz SGP, Kucala PSM 65), 'młody gaj; mały gaj' (Karłowicz SGP: 'gaik'), głuź. *hajina* 'gaj świeżo założony', 'grządka z młodymi roślinami', 'rewir, rezerwat leśny' (Zeman, Pfuhl, Trofimovič), czes. rzadko *hájina* 'las; gaj; zagajnik' (też dial., np. Bartoš DSM), stczes. *hájina*, *hájna* 'ts.' do XVI w., NM *Hájna* od XV w. (Gebauer Sl.);

sł. *gajina* 'przestrzeń ogrodzona w lesie; rewir, rezerwat leśny' (Pleteršnik), sch. *gajina* augm. od *gaj* (RSAN), zazwyczaj w funkcji NM *Gajina*, f. pl. *Gajine* (RJAZ); ukr. *гайна* = *гаї* (Hrinčenko). ~

Por. rozszerzone suf. -ov-: pol. *gajowina* 'teren, na którym rośnie gaj', 'pole po wyciętym gaju', dial. kasz. przestarz. *gajewizna* 'podszycie gaju' (Sychta SK), głuź. u Pfuha *gajowina* 'gaj'; sł. *gajewina* 'zagajnik, rezerwat leśny' (Pleteršnik).

Od *gajъ* 1. z suf. -ina (częstym w coll., nazwach zagajników, krzewów, drzew) w funkcji strukturalnej (p. 1 120–3, zwłaszcza 122).

W. S.

gajiti 1. *gajq* 'powodować, żeby coś żyło', 'pielęgnować, doglądać, ochraniać coś, opiekować się czymś', 'zagradzać, ogradzać', 'strzec, bronić'

~ pol. *gaić gaje* 'ubierać zielenią, mać' (w tym znaczeniu od XVIII w., też dial., np. Karłowicz SGP: Wlkpol.), stpol. XIV–XV w. 'wyznaczać w lesie obszar użytkowania', XIII–XVII w. przede wszystkim jako termin prawniczy: *gaić sąd* 'odbywać, sprawować sąd, sądzić' (kalka językowa z s.rwaniem. *hegen* 'ogradzać': *hac*, dziś *Hag* 'ogrodzenie; gaj', gerichte *hegen* 'zamykać miejsce sądu, aby sprawować sąd', por. Brückner SE 132, Berneker SEW I 291, Sławski SE I 249), XVI w. 'nabywać albo posiadać prawo do korzystania z określonych płodów leśnych' (SP XVI IBL), dial. 'wycinać las', 'kraść' (Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 157), *gaić się* 'rozrastać się szeroko, okrywać się zielenią, o roślinach', dawne XVI w. 'wnosić opłatę za prawo korzystania z określonych płodów lasów i wód' (SP XVI IBL), dłuż. dawne i dial. *gajis -jim* 'ogradzać, zagradzać', 'pielęgnować, opiekować się; żywić, karmić', u Jakubicy 'płodzić, rodzić': *gdisch won ... dluge lossy gahy (h = j) 'so es lange Haare zeuge'* (Schuster-Šewc EW 259 s.v. *hajić*), głuź. *hajić -ji* 'ogradzać, zagradzać', 'otaczać opieką, pielęgnować; bronić' (por. z r. 1851: ptački *hajić* 'hodować ptaki', Schuster-Šewc l. c.), czes. *hájiti -jim* 'ochraniać, pielęgnować; bronić, strzec' od XV w. (także dial., np. Bartoš DSM), stczes. od XV w. 'zabraniać', por. *za-hájiti* 'zacząć' wg niem. (Gericht, Ding) *hegen* (Machek ES² 155), sła. *hájit -jim* 'strzec, bronić', por. dial. *zahájit* 'zagrodzić, tymczasowo zabronić wypasu na jakimś miejscu' (Ripka Dolnotrenč. 240);

sł. *gájiti gájim* (również *gajiti -jim*) 'pozwolić, żeby coś rosto, wyrastało; otaczać troskliwą opieką, pielęgnować, hodować' (Pleteršnik), również dial., np. *gajiti gozd* 'pielęgnować las' (ib.: wsch. Styria), *gajiti travo, drevje* 'pielęgnować trawę, drzewa' (ib.: prekm.), 'uzdrawiać, leczyć', *gájiti si živino* 'hodować bydło zarodowe, za pieme rediti' (Pleteršnik), dial. *gájiti se* 'dogadzać sobie' (SSJK), sch. *gájiti gājim*: *gājim* 'hodować, pielęgnować, np. rośliny, drzewa, bydło', 'opiekować się czymś' (w tych znaczeniach od XIV w., np. w Statucie poljickim: „Imaju svoje stare i zakonite gaje koje čuvaju i gaje... Voljno je ono selo svoje gaje *gajiti*”, RJAZ s.v. *gájiti*), 'utrzymywać coś w należyłym stanie, np. gaj, las, winnicę, starać się o coś' (RSAN, RMat., tu także o innych, powstałych na gruncie języka sch. znaczeniach), dawne

i dial. również 'ogradzać, zagradzać; zastawiać np. wodę', 'pilnować, bronić, strzec', 'przeszkadzać, robić przeszkody, zabraniać' (RJAZ, Belostenec), o rozwoju znaczenia 'sadzić gaj, rośliny' > 'pielęgnować, hodować drzewa, rośliny, zwierzęta' p. RJAZ; por. dobrze zachowane w Lice znaczenie *gajiti* 'sadzić, zakładać, pielęgnować las' wobec *gojiti* 'karmić, hodować zwierzęta domowe' (RJAZ);

rus.-cs., strus. *гаити гайъ* 'ogradzać, zagradzać; bronić' (Srezn.), ros. dial. *зайтъ зайо* 'zakrywać, pokrywać, osłaniać, otulać; latać', 'nabijać na haczyki ryby, наживлять крючки рыбой' (SRNG), ukr. dial. *зайту (зайту) зайо* 'opóźniać, powodując stratę czasu, zatrzymywać, powstrzymywać', 'zajmować niepotrzebnie, nadaremnie miejsce' (Hrinčenko, Żel.), o rozwoju znaczenia 'zagradzać' > 'zakrywać' > 'zajmować miejsce' > 'zajmować czas' > 'marnować czas' p. ESUM I 484—5, dial. u Hrinčenki *zazajtu* 'zastawić, zapełnić czymś przestrzeń', 'ogrodzić, zagrodzić', brus. dial. *zajtu* 'zatrzymać się' (Nar. slova 302). ~

Pierwotne causativum do *žiti* z podstawowym znaczeniem realnie zaświadczone 'powodować, żeby coś żyło, rozwijało się, rosło', skąd w poszczególnych językach słow. 'pielęgnować, doglądać', 'hodować', 'uzdrowiać, leczyć', 'bronić', 'ogradzać'. Uderza dobrze widoczny w poszczególnych językach słow. (zwłaszcza w sch.) związek z paralelnym causativum (bez wzdłużenia samogłoski rdzennej) *gojiti* (p.). O budowie i wzdłużeniu samogłoski rdzennej p. I 56—7, Kuryłowicz RS XVI 8. — W kilku językach słow. dobrze widoczna sekundarna motywacja przez *gajb* 1.

Machek ES² 155 (odwołuje swoje dawne nierealne objaśnienie), Vasmer REW I 251, Bezlaj ES I 136, ESSM VI 84—5. — Zwykle uważa się za denominativum od *gajb* 1. (np. RJAZ, Gebauer Sl. 400, Berneker SEW I 291—2, Brückner SE 132, Sławski SE I 249, Rudnyčyj ED 586, Schuster-Šewc EW 259, Skok ER I 544). — Nie widać należytych podstaw do przyjęcia innych objaśnień, wysuwanych bez rozpatrzenia całej najbliższej rodziny: łączono z dźwkn. *gajiti* 2. 'krzyżeć, wrzeszczeć; płakać, kwilić' i *gajb* 2. 'krzyk, wrzask; krakanie' (ostatnio zasugerowany wątpliwą paralelą z *šuma* Tolstoj SGT 54—5, według którego pierwotnym znaczeniem *gojiti*, *gajati* 'leczyć, hodować, pielęgnować' było 'mówić, zamawiać', może i 'zaklinać'). — Dopatrywano się tego samego pierwiastka co w *gaty*, *gat'ē* (Miklosich EW 60, Berneker SEW I 291—2, Brückner SE 132). — Menges Language XX, 1944, 67—8, nie licząc się z geografją, historią i semantyką wyrazu, przyjmował bezpodstawnie pożyczkę z mongolskiego *hoj* 'las' (nie wyklucza jednak starych związków ie.-altajskich).

W. S. — F. S.

gajiti 2. *gajp* ptn. 'krzyżeć, wrzeszczeć', 'płakać, kwilić'

~ czes. dial. *hájiti* 'załośnie piszczec, kwilić, o ptakach' (Bartoš DSM);

ros. dial. *зайтъ зайо*: *зайтъ зайо* 'krzyżeć, wrzeszczeć; hałasować', 'głośno kłócić się', 'nawoływać się w lesie' (SRNG), *зайтъ зайо* 'płakać' (ib., Slovar' Urala). ~

Dźwkn., podstawa ta sama co w *gajati* 2. (p.). O budowie i wymianie suf. w formacjach dźwkn. p. I 48.

Por. *gajati* 2.

ESSM VI 85.

W. S.

gajb 1. *gaja* 'wyodrębniony, wyłączony, chroniony, ogrodzony mały las; miejsce pogańskiego kultu, święty lasek; lasek, gdzie zakazano wstępować', 'mniejsze skupisko drzew (zazwyczaj liściastych) w pobliżu osiedli', dem. *gajькь*, zach. *gajikь*
~ pol. *gaj -ju* (gen. *gaju* do końca XIV w., stpol. od XV w., dziś dial. też *-ja*)

'niewielki, młody, zwłaszcza liściasty las, grupa drzew, przeważnie dziko rosnących', przestarz. 'zielone liście, gałęzie, zielen' (stpol. od XV w. 'ścięte krzaki, gałęzie, chrust', Słownik stpol., w XVI w. także 'miejsce kultu pogańskiego', 'prawo korzystania z określonych płodów lasów i wód: opłata za to prawo', SP XVI IBL), dial. *gaj*: *gāj* 'las, zazwyczaj niewielki, liściasty lub mieszany; młody las; gęsty las; krzaki lub młode drzewa w lesie, gęstwina; część lasu ograniczona przesiekami; zagajnik', 'pojedyncze drzewo rosnące, również owocowe; zielona gałąź' (o geografii wyrazu i innych znaczeniach p. MAGP XI m. 546, cz. II 150—2, XII m. 552, cz. II 9—11, Zaręba AJŚ II m. 199—201, cz. II 59—61, Dejna AGK m. 503, Karłowicz SGP, Kucata PSM 62, Dejna RKJĚ XXII 157, Górniewicz Malbork, Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *gaj* -*ja* 'mały, młody las, zagajnik, zarośla, krzewy; rezerwat w lesie zagrodzony' (Muka, tu też w funkcji NT), głuź. *haj* -*ja* 'lasek, zagajnik', dawne 'rezerwat, rewir leśny', czes. *háj* -*je* (stczes. -*je*) 'mały las, zazwyczaj liściasty' (stczes. od XIII w. także 'zagajnik, zarośla'), 'las mieszany z przewagą drzew liściastych', dial. *háje* pl. 'gałązki drzew liściastych lub brzoźki, którymi się ozdabia np. ołtarze' (Přir. slov., SSJČ), sła. *háj* -*ja* 'las; mały, młody las, lasek; zagajnik', dial. również 'zarośla, krzewy', 'lasek z łąką, pastwiskami', 'łąka, pole orne, na których znajdują się drzewa', 'las, skupisko drzew na równinie', 'starannie utrzymywany las, lasek; szkółka drzew', 'stary las' (np. SSN Ukáž. zv. 141—2, Ripka Dolnotrenč. 54, Matejčík Novohrad 90), por. u Kálala *hájlky* 'bogini gajów, święto'; sle. *gáj* -*ja* 'młody, starannie utrzymywany las' od XVI w., 'rzadki, pielęgnowany las', poet. 'las' (SSKJ), dial. 'kawałek pastwiska utrzymywany na Zielone Świątki, kos pašnjaka, ki ga za binkoštno jutro „gajjio”' (Pleteršnik), por. *na gajih živet* 'mieszkać na wsi' (ib.: Maribor), sch. *gáj* -*ja* (: *gája*) 'mały las, zazwyczaj założony lub utrzymywany przez człowieka; ogrodzony, zagrodzony kawałek lasu' od XIV w. (w słownikach też 'zagajnik, dąbrowa; krzewy, zarośla', stąd w funkcji licznych NT i NM, p. RJAZ), dial. (np. czakaw. *gōj gōjā*) 'mały las; zarośla, zagajnik, krzewy' (ČDL I 240), 'na polu uprawnym miejsce chłodne, zacienione, które tworzy lasek lub większe drzewo' (RSAN, RJAZ: Krk), *gāj*, *gāj* 'lasek' (Rasprave JAZU I 25: Brinje, HDZ II 274: Našice), o NT utworzonych od *gaj* p. HDZ II, IV passim, bułg. dial. *zau* m. 'część roli lub innej powierzchni' (Mladenov Vidin: z rum.; inaczej Selimski Ezik i literatura XLVI, 1991, s. 122—3, przyjmujący rodzimość wyrazu i pierwotne znaczenie 'część ziemi pomijana przy uprawie i porośnięta krzewami'); strus. od XIV w. *гaj* 'las; niewielki las, lasek, zagajnik' (Srezn., wg SRJ XI—XVII od XVII w.), ros. reg. *zau* -*я*: -*ю* (loc. в *zau*: в *zau*) 'lasek; niewielki zagajnik', dial. (na północy wyjątkowe, np. 'część pola', Tolstoj SGT 55) również 'las w ogóle; głuchy las; niewielki, ale gęsty las liściasty; (młody) las liściasty; las dębowy, dąbrowa; las (też sitowie, szuwary, kępa drzew) rosnący oddzielnie od głównego skupiska; kępa drzew wśród krzewów', 'las, zazwyczaj liściasty rosnący na nizinie lub błotnistym miejscu, na łągu; parów, na którego zboczach rośnie lasek', 'lasek, zagajnik, zarośla, krzewy; głucha część lasu, zarośla w lesie', 'wilgotne miejsce na nizinie porośnięte krzewami lub trawą; błotniste, bagniste, trudne do przejścia miejsce porośnięte krzewami, zaroślami; podmokła, zatapiana łąka, łąg; grząskie, mokre lub osuszone miejsce niedogodne do koszenia trawy', 'kawałek lasu, łąki, pola' (o geografii wyrazu p. SRNG, Tolstoj SGT 52—3), ukr. *zau* *zau* 'niewielki, zazwyczaj liściasty las; zagajnik, zarośla' od XIV w., dial. również 'wysoki las; las między polami' (Nykončuk Materiały 69, 96), 'niewielki las nad rzeką; lasek w dolinie; młody lasek, posadzony lasek; gęsty las; duży las; las lipowy', 'krzewy, zarośla na miejscu starego, wyrąbanego lasu; zarośla krzewów przy rzece; nizinne miejsce; łożyna; równina, gdzie rośnie trawa i niewielkie krzewy; krzewy, krzaki; zarośla burzanu; gęsty burzan; część pola silnie zarośnięta burzanem', 'parów,

parowy, gdzie rosną drzewa, krzewy', 'polana, dolina; brzeg' (Tolstoj SGT 50—2), 'opuszczone miejsce przy zasiewie' (Dzendzelivskij SSH X 60), brus. *zau* -*ju* (loc. *uō zai*: *ŷ zau*) 'niewielki las, zazwyczaj liściasty; dąbrowa; zagajnik' od XVI w., dial. również 'las w ogóle; stary las, wielki, głuchy las; młody las; część lasu', 'sosnowy, jodłowy las; (młody) las brzozowy; niewielki las na błotach; kępa drzew iglastych wśród pola; las na cmentarzu', 'pole, gdzie wcześniej był las; część pola', 'miejsce błotniste, bagniste z rzadko rosnącymi drzewami', 'podmokły łęg; łęg przy lesie; łęg porośnięty łożyną; grząskie miejsce na łęgu', 'pastwisko i krzewy; łąka z drzewami olchowymi; łąka przy lesie' (o innych znaczeniach p. Tolstoj SGT 49—50, Jaškin BHN 43—4, Mikratap. Bel. 53), dial. poleskie *zau* 'niewielki las, zazwyczaj liściasty; zagajnik, zarośla; skraj lasu; kępa drzew; niewielki las wśród bagien lub pola', 'gęsty las; parów, gdzie rosną drzewa, krzewy' (Tolstoj SGT 48—9, 51—2, tu także o innych sekundarnych znaczeniach i ich rozwoju). ~

Dem. 1. *gajkō*: ~ pol. dawne od XVI w. *gajek* -*jka* dem. od *gaj* (już w r. 1275 NO *Gajek*, w r. 1393 *Gajk*, SSNO), dial. 'ts.' (Karłowicz SGP), dłuż. *gajk* -*ka* dem. od *gaj* (Muka), głuź. *hajk* -*ka* 'ts.' (Zeman, Pfuhl), czes. *hájek* -*jku* (stczes. -*jka*) 'ts.' od XIV w. (w funkcji NO od XIII w.);

sch. *gâjak* -*jka* dem. i hip. od *gâj* (RSAN, RJAZ);

ros. dial. *zajk* -*iká* dem. od *zau* (SRNG, tu również o innych znaczeniach), ukr. od XIV w. *zajok* -*iká* dem. i hip. od *zau*, brus. *zajk* -*iká* dem. i hip. od *zau*, także dial. (np. Bjaľkevič Mohylew), często w funkcji NT: pole i las; las; błota i zarośla; uroczysko (Mikratap. Bel. 53), pl. *zajki* młody las; las; pastwisko i niewielki zagajnik; uroczysko (ib.), dial. poleskie. *zajok* сосно́ви 'lasek sosnowy', też np. хвојо́виј, дубо́виј *zajok* 'lasek iglasty, dębowy, zagajnik' (Tolstoj SGT 48—9). ~

2. *gajkō*: ~ pol. *gajk* -*ku* (: dial. również -*ka*) 'mały las; lasek' od XVI w. (myśl. 'pułapka na ptaki', SP XVI IBL), dial. też np. 'młody las; szkółka drzew leśnych', 'gąszcz leśny', 'małe drzewko szpilkowe', 'świerk lub pęk różnych zielonych ziół, ozdobiony wstążkami na ludowy obchód witania wiosny' (np. SJP PAN, Karłowicz SGP, Zaręba Siołkowice, Dejna RKJL XXII 157, Górniewicz Malbork, Ramult), czes. rzadko *hájik* -*ku* dem. od *háj* (Přir. slov., SSJČ), śl. *hájik* -*ka* 'ts.' (SSJ, Kálal). ~

Ze słow.: lit. *gõjus* 'gaj, zagajnik' (Skardžius 76, Fraenkel LEW 160).

Semantyka wskazuje na nomen postverbale od *gajiti* i. 'powodować, żeby coś żyło, rozwijało się, rosło' > 'pielegnować, doglądać'. Pierwotne znaczenie 'las chroniony, pielegnowany, las, gdzie nie wolno wstępować'. O budowie p. I 59. Ślady pierwotnej motywacji dobrze widoczne jeszcze w sch., por. RSAN III 161: „Ako se šuma... gaji, zove se *gaj* ili dubrava” 'Jeśli pielegnuje się las, to nazywa się małym lasem chronionym lub rezerwatem leśnym'. Co do rozwoju znaczenia por. ros. *пóуа* 'gaj': *пачтá* 'rosnąć', *берѣженук* 'chroniony las': *беречь* 'chronić', sch. *záhran* 'rezerwat leśny': *zabrániti* 'zabronić, nie pozwolić'.

Machek ES² 155, por. ESSM VI 85—6, Vasmer REW I 251, Bezlaj ES I 136. — Mniej prawdopodobne dopatrywanie się tu prymarnego derywatu od-pierwiastkowego do *žiti* czy też derywatu ze wzdłużeniem samogłoski rdzennej do *gajiti*. Nie widać należytych podstaw innych objaśnień, ich przegląd u Sławskiego SE I 250, Vasmera REW I 251, w ESSM VI 86. — O wyrazie *gajb* w słow. terminologii geograficznej (z cennymi obserwacjami semantycznymi) Tolstoj SGT 48—56, natomiast w słownictwie geograficznym ruskich gwar Białostoczczyzny Łapicz, Studia nad gwarami Białostoczczyzny. Morfologia i słownictwo, s. 36—40. — Por. również Moszyński JP XXXV 112—3 z ważnymi dla rekonstrukcji znaczeniowej uwagami.

W. S. — F. S.

gajb 2. *gaja* wsch. 'krzyk; wrzask; krakanie'

~ ros. dial. *zaj záj* 'krzyk; wrzask; hałas, zgiełk; szum' (Opyt, SRNG), 'krzyk gromady kawek' (SRNG), 'nieszczęśliwe zdarzenie; niepowodzenie, niepomyślność' (ib.). ~

Nomen postverbale od *gajati 2.*, *gajiti 2.* (nomen actionis), o budowie p. I 58—9. ESSM VI 86.

W. S.

gajb 3. *gaja* wsch. 'gromada, stado (zazwyczaj ptaków)', w tym znaczeniu zach. **gajbno 2.** *gajb*: ~ ros. dawne od XVII w. *zaj m. coll.* 'gromada, stado ptaków: wron, gawronów, kawek' (SRJ XI—XVII), dziś dial. *zaj záj* 'ts.' (SRNG, Dal). ~

Por. ros. dial. *záj f.* 'gromada, stado ptaków' (SRNG).

gajbno: ~ pol. dial. podhal. *gajno* 'stado, gromada, kierdel' (SW, Karłowicz SGP), czes. *hejno* 'gromada, stado, mnóstwo, zwłaszcza ptaków' (dial. też 'stado gęsi', Bartoš DSM), śl. *hajno* książk., przestarz. 'gromada, stado, zazwyczaj ptaków', przen. 'mnóstwo, wiele; tłum' (SSJ), dial. *hejno* 'ts.' (Matejčík. Slovník východonovohradského nářečia, s. 208, cytowane za ESSM VI 87 s.v. *gajbna/gajbno*). ~

Por. brus. dial. *zajnjá, zannjá* 'sfora wilków, psów' (TSBM).

W ścisłym związku z *gajb 2.*, od *gajati 2.*, *gajiti 2.*: nomina postverbalia, o budowie zob. I 58—9, o suf. *-bno* p. 136—7. Znaczenie 'gromada, stado ptaków' powstało przez metonimię 'krzyk, wrzask' > 'krzyk, wrzask gromady ptaków' > 'gromada, stado ptaków'.

W. S.

gajbka 'to, czym się zagrada, ograda' (zach. i pld.): 'to, czym się coś łączy, spaja, np. klamra, sprzączka' (pld. i wsch.)

~ czes. dial. *hajka* 'słomiana wiecha na żerdce, którą zakazuje się („zahajuje”) używania pola, między, drogi' (Hruška DSCh);

sch. *gājka* 'metalowa lub skórzana zapinka do łączenia, przytrzymywania różnych rzeczy, np. pasa; pętelka' (też dial., np. RSAN, HDZ V 357: Ozalj), 'ruchome skórzane kółeczko przy uździe' (RJAZ), 'oczko na winorośli' (ib.), dial. kajkaw. i czakaw. 'okrzesa gałąź wbita w łękę dla oznaczenia zakazu wypasania bydła' (RSAN, HDZ V 185, Herman Filologija VII 80);

ros. *zájka* 'metalowe kółeczko lub obrączka przymocowana do drewnianego przedmiotu w celu połączenia z innym przedmiotem; klamra, zacisk, sprzączka' od XVII w., 'metalowa płytką z otworem na wylot, używana przy nitowaniu, spajaniu' (Dal), ukr. *zájka* 'klamra, zacisk, sprzączka' (SUM, Hrinčenko), brus. *zájka* 'metalowa obrączka nakładana na gwint' (także dial., np. Nar. slovatv. 224; u Nosoviča 'metalowa obrączka nakładana na coś'). ~

Tu mogłoby również należeć niepewne stczes. *hajky* 'spodnie; gacie' (wydobyte przez ESSM VI 86 z materiałów do Słownika staroczeskiego), rozwój znaczenia byłby jak w *gat'ě, gatb*.

Derywat od *gajiti 1.* (zob.), podstawowe znaczenie 'coś, co ochrania, zagrada, strzeże, broni'. O suf. *-bka* w funkcji tworzenia nominów actionis > nominów acti p. I 96.

W. S.

gajbь zob. **gajb 1.**

gajbno 1. pfn. 'miejsce zagrodzone, ogrodzone, rodzaj prymitywnego pomieszczenia dla zwierząt lub przechowywania np. ściółki'

~ pol. dial. *gajno* 'pomieszczenie (rodzaj prymitywnej szopy) przy chałupie na ściółkę dla bydła', 'szopa na ściółkę dla bydła', 'szopa na ściółkę zrobiona z choiny, czyli z gałęzi drzew iglastych' (Bizon RKJW VI 130: cieszyńskie, skąd pod pol. wpływem czes. dial. *gajno* 'przybudówka do domu', Kellner VN II 161), stczes. XIV w. NM *Hájna* n. pl. (Gebauer Sl.), już w XIII w. *hajno* (motywowane odpowiednim vb. *hájiiti* 'zabraniać') 'to, czego nie należy spożywać' (Kott. ESSM VI 87);

ros. dial. *га́йно, гайно́* 'legowisko, barłóg, nora zwierzęcia, np. wiewiórki, świni, dzika, kuny, bobra; gniazdo ptaków; psia buda; brudna nora', 'zimowe legowisko zwierzęcia, zwłaszcza gawra', 'czasowe miejsce schronienia, zamieszkania, szałas, namiot', 'obora, chlew; miejsce na nawóz w kącie obory; kąt', 'podściółka ze słomy albo nawozu dla świń; legowisko uścielone przez swinię, zwłaszcza przed oproszeniem się', 'nawóz zwierzęcy', przen. o 'brudnym, nie uporządkowanym pomieszczeniu, zazwyczaj mieszkalnym', 'brudna, nie uporządkowana pościel; pościele z szmat, łachmanów', 'brud, nieporządek', 'szmaty, łachmany, graty; łachmany, stara odzież', coll. 'drobiazgi, małowartościowe rzeczy domowe', przen. 'małe dzieci' (o geografii i akcentuacji wyrazu p. SRNG), por. *га́йно, гайно́* 'gniazdo, dziupla, legowisko drobnej zwierzyny (wiewiórek, kun itd.)', 'chlew, miejsce w oborze przeznaczone dla świń', *га́йно́* 'podściółka ze słomy, plew itp. dla świń w chlewie' (p. SRNG), ukr. *га́йно́* 'kał, pomiot; gnój, nawóz' (u Żel.: *га́йно*), 'nieporządek, bezład', 'legowisko niedźwiedzia, gawra' (Żel.: *га́йно́* 'gniazdo, nora, legowisko'), 'podściółka ze słomy dla bydła' (Hrinčenko), brus. dial. i reg. *га́йно́, гайна́* 'legowisko, nora, barłóg, gniazdo; legowisko świni, chlew', przen. 'nieporządek, bałagan', 'śmieci; łachmany' (np. BRS, Šaternik Červ., Bjalskivič Mohylew, Jaškin BHN 44, Jaúseeč Bjalyńczy, Jurčanka Slovazl. III 256, MSDM 17, BMM III 226, SPZB I 404). ~

Por. pol. dial. *gajna* 'ogrodzenie z gałęzi na wodzie, do którego chronią się ryby przed połowem' (Karłowicz SGP: Kolno), stczes. XV w. *hájna* 'las' (Gebauer Sl.), XIV–XV w. NM *Hájna* (ib.); ros. dial. *га́йна* 'chlew; miejsce w oborze dla świń; miejsce w oborze do składania nawozu' (SRNG, tu też *га́йна́* 'dziupla wiewiórki'), 'żytnia omłócona słoma' (ESSM VI 88: pskow. s.v. *га́йна/га́йно*).

Derywat od *gajiti* 1., o suf. *-ьно*, tworzącym derywaty odczasownikowe p. I 137. Nie można wykluczyć także, że mamy tu do czynienia z substancywizowanym adi. *га́йбъ* (p.).

W. S.

га́йно 2. zob. **га́йъ** 3.

га́йбъ *га́йна* *га́йно* 'związany z gajem, należący do gaju, nemoralis'

~ pol. dial. *gajny* w wyrażeniu *gajny* dzień 'dzień, w którym włościwie posiadający serwitut leśny, mogą brać z lasu określoną ilość drzewa' (Karłowicz SGP), głuź. u Pfuħla *hajny* 'związany z gajem, lasem; należący do gaju, lasu', stczes. od XV w. *hajny* adi. od *háj*, dziś *hajni* (arch. *hájni*) 'ts.', 'znajdujący się w gaju, rosnący w gaju', sła. *hájny* adi. od *háj*, też w nazwach bot., np. lipnica *hájna*, veternica *hájna*;

sch. wyjątkowe *gajan -jna -jno* 'należący do gaju' (RJAZ ze Stulicia: RSAN nie notuje);

ros. dial. *га́йный* adi. od *га́й* (SRNG), ukr. dial. *га́йний* 'należący do gaju, gajowy'. ~

Na szerszy zasięg wskazują utworzone na gruncie poszczególnych języków słow.: I. z suf. *-икъ*: stpol. XV w. *gajnik -ka* 'młody las, zagajnik', dluž. *gajnik -ka* 'gajowy, leśniczy', głuź. *hajnik -ka* 'ts.', 'myśliwy', czes. dial. *hájnik, hajnik -ka* 'gajowy, leśniczy' (SSJČ, Přír. slov., Bartoš DSM); sła. *hájnik -ka* (dial. *hajnik, hájnik*, Ripka

Dolnotrenč. 143, Habovštiak Orava 133) 'gajowy, leśniczy'; slc. *gājnik -ka* 'gajowy, leśniczy; hodowca drzew owocowych, sadownik', sch. *gajnik -ka* 'gajowy, leśniczy' (RJAZ); ukr. dial. *гáйнук -ка* 'ts.', brus. *гáйнук* 'czarny bocian' (Šatalava BDS);

2. z suf. *-ica*: głuź. *hajnica* 'leśniczówka', czes. przestarz. *hajnice* 'ts.' (stczes. od XIV w. NM *Hájnicě* f.), dial. *hajnica* 'wiecha, którą zagradza się pole na oznaczenie zakazu' (Bartoš DSM), sła. rzadko *hájnica* 'leśniczówka, gajówka'; sch. *gājnica* 'uprawna ziemia po wykarczowaniu lasu, gaju; warstwa uprawnej ziemi' (RSAN), dial. *gājnica* 'gałąź ustawiona na łące jako znak zakazujący wypasania' (HDZ V 185);

3. sch. *gājnača, gājnjača* 'uprawna ziemia uzyskana przez wykarczowanie gaju, lasu; warstwa uprawnej ziemi' (RSAN).

Adi. od *gajъ* 1., o suf. *-ъnъ* p. Brodowska-Honowska SPS 80—139, Vaillant GC IV 441—3, 451—6.

Zob. *gajevъ*.

W. S.

gакati *gacq; gакajq* 'wydawać głos *ga-ga, gак* lub podobny', 'o ptakach: gęgać, gęgotać, krakać, o głosach gęsi, gawronów, wron, giringire, crocire', 'o ludziach: wydawać nieokreślone dźwięki np. przy silnym zamachu, uderzeniu', perf. *gакnqti gакnq*

~dłuż. stare *gakaś* 'gęgotać' (z możliwym wpływem niem. *gackern* 'ts.', Schuster-Šewc EW 220—1), czes. dial. *gakat*: husa *gaká* 'gęś gęga' (Siatkowski Kudowa I 167), tu może *hakat* 'jeść łakomie' (Malina Mistřice), sła. *hakat* 'wołać *hâ*', 'jąkać się' (Kálal);

slc. *gакati -kām*: *-čēm* 'gęgotać, gęgać', 'krakać' (Pleteršnik: Cigale), sch. od XVII w. *gакati gáčēm* (: *gākām*) 'wydawać głos *ga*, gęgotać; krakać': guska *gaka*, gawran *gacē* (RSAN, RJAZ, też ludowe), bułg. *гáкам -уи* 'krakać; gęgotać', maced. *гакa* 'gęgotać';

ros. pot. i dial. *гáкaтъ -аю* 'wydawać głęboki, gardłowy dźwięk *ga, aga* przy zamachu, uderzeniu itp.' (SSRJ, SRNG), dial. 'gęgać, gęgotać', руси *гакъютъ* (Słownik Smolensk), dial. 'krakać' (Ivanova Sl. Podmoskownja), ukr. *гáкaтu -аю* 'wydawać głęboki, gardłowy dźwięk, zwykle przy dużym wysiłku' (SUM), u Hrinčenki 'często powtarzać przy pytaniach dźwięk *ga*' (por. pol. *hâ?, hę?*), brus. *гáкаць -аю* 'walić, grzmocić' (TSBM, też dial.: SPZB). ~

Perf. *gакnqti*: ~ sch. *gакnuti gакnēm* 'zagegotać; zakrakać', bułg. dial. *гáкнем* 'wyrwać się z czymś niestosownym, palnąć, chlapnąć' (BDial. II 73), ни *гáкнъ* 'ani pisać!' (BDial. V 16), maced. *гакне* 'zagegotać';

ros. pot. i dial. *гáкнuтъ* 'wydać głęboki, gardłowy dźwięk przy zamachu' (> 'silnie uderzyć, rąbnąć, walnąć, grzmotnąć', SSRJ, SRNG, Dal), 'wtrącić się do rozmowy ni w pięć ni w dziewięć' (Słownik Smolensk.), ukr. *гáкнuтu* 'wydać dźwięk *ga*', 'uderzyć, rąbnąć, buchnąć', brus. *гáкнuць* 'buchnąć, walnąć, rąbnąć, grzmotnąć' (TSBM, dial.: SPZB), 'lunąć, o deszczu' (Turaŭ). ~

Dźwkn. Por. dobrze poświadczone interi.: sch. *ga, gак!* 'o głosie gęsi, wron, gawronów' (por. też sch. dial. nomen agentis *gāk gáka* 'kruk, gawron, kawka', RSAN), bułg. *гак* 'o gęgotaniu, krakaniu', ros. *гак, гáк* 'o krzyku, hałasie', brus. dial. *гак* 'o gruchnięciu, łoskocie'. Znaczenie 'silnie uderzać, grzmocić, walić' < 'wydawać dźwięk przy silnym zamachu, np. podczas rąbania, uderzania'. O budowie p. I 49.

Skok ER I 541, BER I 219, 225. Por. *gagati*.

M. Š. — F. S.

gакnqti zob. **gакati**

gala 1. 'przedmiot o kształcie kulistym lub obłym' : 'ulepiona, ugnieciona, urobiona kulka, gałka' (> 'kluska'), 'części ciała wyróżniające się obłym kształtem, np. łydki', też 'opuchlina, narośl', dem. **gałka 1.**

~ pol. *gala* (sg. literackie rzadkie, częściej dial.) 'kula, gałka', dial. też 'narośl na ciele', pl. 'testiculi', wulg. 'oczy' (wytrzeszczać *galy*), 'kluski' (L. bez przykładu, SJP PAN, Karłowicz SPG, Dejna RKJŁ XXII 159; nie wykluczone, że *gala* to augm. derywowane wstecznie od *galka*, podobnie jak np. *łyga* : *łyżka*), czes. dial. laskie *gály* pl. pogardliwie 'nogi' (Bartoš DSM);

ros. dial. *zála* 'pałka do zabawy dziecięcej', 'rodzaj zabawy' (SRNG: Nowogród), ukr. dial. *zála*, pl. *zálu* 'łydki' (SUM), brus. dial. *zály* 'pośladki' (Nosovič), *zály* 'łydki' (Bjaľkevič Mohylew), 'nogi' (Turaň). ~

Dem. **gałka:** ~ pol. *galka* liter. i dial. 'przedmiot kulisty, kulka' (stpol. już w XIV w. 'kopuła na szczycie namiotu', Słownik stpol. z 1393 r.: potem zwykle jako 'ozdobna głowica różnych przedmiotów lub kuliste zwieńczenie budowli', SP XVI IBL, L.), od XV w. 'kulka do gry', od XVI w. też o 'owocach, nasionach niektórych roślin', u L. także 'narośl', dial. ponadto 'żrenica' (MAGP I m. 42), pl. 'kluski', wulg. 'testiculi' (Karłowicz SGP), 'biodra' (MAGP I m. 93), czes. *háľka* 'galasówka, dębiana', dial. *gálka* 'jabłko' (Bartoš DSM), pl. *galky* 'miechy organów' (Kott Dod. DSM), śl. *háľka* 'ozdobna kopułka nad szczytem dachu' (stąd też czes. *háľka* 'ts.', p. Machek ES² 158, Jungmann; w Přir. slov. jako dial.), przen. otvarat', vypúlit' oči ako *halky* 'wytrzeszczyć oczy', bot. 'dębiana', dial. też 'kulka w ogóle' (Káľal); śl. *gálka* 'dębiana, galas' (Pleteršnik z Krasu);

ros. dawne od XVII w. *галка* 'bryłka kulista, gałka, kulka' (SRJ XI – XVII), dziś dial. *záľka* 'różne drobne przedmioty o obłym lub kulistym kształcie: szklana kulka, ziarno kaszy gryczanej', często pl. *záľku* 'obrzędowe pieczywo w kształcie kulek' (Smoleńskie), 'otoczaki, małe, drobne, okrągłe kamyczki rzeczne', 'kupki gliny przygotowane do wyrobu cegieł' (SRNG, Slovar' Mordov., Slovar' Smolensk.), ukr. *záľka* 'bryłka, grudka, kulista gałka', 'rodzaj wiosennej gry, zabawy' (SUM, Hrinčenko), brus. *záľka* 'kulka ulepiona z czegoś miękkiego' (TSBM), 'okrągły kamień, służący jako tłuczek' (SPZB). ~

Z pol.: lit. *golka, galka* 'kulka, gałka'.

Por. też 1. m.: ukr. *zála*, zwykle pl. *zálu* 'różne narośle na roślinach' (SUM), dial. *zála* 'nieduża kulka' (Hrinčenko);

2. n.: czes. dial. *gála* n. pl. 'oczy' (Kott Dod. DSM), ukr. dial. *zálo* 'kulka', 'kulka szlifierska' (Hrinčenko).

Do psł. *žely žel'ye* 'kuliste uwypuklenie, zgrubienie, obrzmienie, guz, narośl', ie. *gel-* 'ugniatać, tworzyć grudki; coś okrągłego, kulistego' (o suf. i wzdłużeniu samogłoski rdzennej p. I 60). Najbliższe odpowiedniki (z apofonią wokalizmu pierwiastka): łac. *galla* (< **g_ol-nā* albo **g_ol-nā*) 'narośl na liściach, owocach, młodych gałązkach dębu, galasówka, dębiana', slind. *gula-h, gulī, gulikā* 'przedmiot kulisty, kula, gałka, piłka (w grze), perła'. — Ze względu na trudności semantyczne mniej prawdopodobny związek z *galb* : *goľ* 'goły, nagi', choć nie wykluczona — zwłaszcza we wsch.słow., wtórna motywacja przez tę rodzinę (por. ukr. homonimy *zála* 'kulka' : 'polanka w lesie', p. *galb* m., *zálo* 'kulka', 'kulka szlifierska' : 'okrągła polana leśna' i dalej - *галити záлом* 'szlifować', 'czynić gładkim, gołym', por. też pojawiające się na wsch. znaczenia 'otoczek rzeczny, wyszlifowany przez wodę kamień'). Zasięg wyrazu i semantyka sprzeciwiają się wyprowadzaniu (Berneker SEW I 292, Brückner SE 133) wyrazu z późnego śrwniem. *galle* 'obrzemiecie, bąbel' (dziś. niem. *galas* : pałka) < łac. *galla* (p. wyżej), włos. *galla* 'galas'. Co najwyżej można by podejrzewać w czes., śl., sło. wpływ tych języków w zakresie znaczenia 'dębiana, galasówka'.

Ilijinskij RS 217—8, ESSM VI 90. — Machek ES² 148—9, 158 widział tu nomen deverbale od *galiti* 4., p.

M. Ś. — F. S.

gala 2., zwykle *galica* : **gałka 2.** pld. i wsch., pld. też **gaľ 2.** *gala* zazwyczaj 'kawka, *Corvus monedula* lub wrona, *Corvus cornix*'

gala: ~ sch. dial. *gāla* : *gāla* często jako a. nazwa dla zwierząt domowych czarnej maści; b. określenie czarnobrewej kobiety; c. przezwisko niechlujnej, brudnej kobiety; też 'choroba pszenicy i żyta, śnieć, głowianka' (RSAN). ~

galica: ~ sch. *gālica* dial. dubrownickie 'kawka, *Corvus monedula*' (RJAZ); *gālica* ogólnie jako nazwa różnych zwierząt i ptaków czarnej maści, dial. także 'osoba o ciemnej karnacji, człowiek śniady', 'winorośl wydająca czarne winogrona' (RJAZ, RSAN), cs.-serb. XIII w. *галица* 'monedula' (Miklosich LP), bułg. dial. *gāliuca* (*gāliuč*) 'kawka; wrona' (BDial. VII 24: Elena, II 142: Rodopy), maced. dial. *galiuca* 'wrona, *Corvus cornix*' (RMJ), 'kawka' (Małecki SW);

rus.-cs. i strus. *галица* od XI w. 'kawka' (Srezn.), ros. dial. ptn. *gāliuca* 'kawka' (SRNG), ukr. dawne i regionalne *gāliuča* 'ts.' (Hrinčenko, Tymčenko: *галица* XV—XVII w. jako cerk.), brus. dial. *galiuca* 'kawka' (Nosovič, Bjaľkevič Mohylew, SPZB). ~

Z bułg.: rum. *galiță, gāiță* 'sójka, *Garrulus glandarius*' (BER I 225).

gaľka: ~ sch. dial. *gāľka* dial. nazwa dla czarnej suki (RSAN);

strus. *галька* 'Corvus monedula' (Srezn. bez chronologii), ros. *gāľka* 'kawka, *Coloeus monedula*' (SSRJ), dial. 'osoba czarnowłosa i czarnobrewa' (archang.), 'czarnopióra kura' (Woroneż), na północy często 'ptaki z rodziny krukowatych: *Corvus graculus*, *Corvus dauricus*' (SRNG), też 'gawron' (Słownik Novosybir.), pl. *gāľku* dial. 'czarny kolor w kartach' (SRNG), ukr. *gāľka* 'kawka' (SUM, Hrinčenko), brus. *gāľka* 'ts.' (też dial.: Nosovič, SPZB, Turaŭ). ~

Ze wsch.słow.: pol. dawne regionalne *galka* 'kawka' (SW, Strutyński PNP 13).

gaľ: ~ slė. *gāl* 'ptak o czarnym upierzeniu' (ESSM VI 96), sch. *gāl* 'czarny kolor, czarna farba' (dati u *gal* 'zafarbować na czarno'), dial. serbskie przestarz. 'gawron, *Corvus frugilegus*' (RSAN, RJAZ, Hirtz RNZN II 114), bułg. dial. *gal* 'kawka, *Corvus monedula*' (BER I 225), maced. dial. *gal* 'gawron' (RMJ, Małecki SW); z bułg.-maced.: alb. *galë* f. 'kawka; wrona', 'czarna owca' (Seliščev SNA 198, BER I 225);

ros. dial. *gāľu* pl. 'czarny kolor w kartach' (SRNG: Włodzimierz). ~

Być może tutaj również należy, odosobnione jednak na gruncie zach.słow. czes. dial. (morawskie) *gal* 'czarny groch', 'brud, bagno' (Bartoš DSM, p. ESSM VI 96).

Dźwkn., por. np. ros. dial. *гал-гал* o dźwiękach wydawanych przez kawkę (zob. też u Bułachowskiego Izv. VII 102: „При полете галка часто выкрикивает свое имя *гал-ка, гал-ка*”). Por. *gapatı, gava*, Przeniesienie nazwy ptaka na określenie koloru częste w słow., por. np. *vornъ, rěbъ*, Machek LP III 96—111, Sławski SE I 313 s.v. *gaľbi*. — Buga RFV LXX 107 (= Buga RR I 439) sądzi, że *gal-ska* : *gava* (por. ukr. *gāva* 'wrona') może się mieć tak jak strpus. *kole, kolvarnis* 'kawka' : lit. *kovas* 'ts.' (psł. *kava, kavka*).

Bułachovskij Izv. VII 102.

M. Ś.

gaľebь zob. **gaľebь**

gaľebь m. : **gaľebь gaľeba** (**gaľobь** m. : **gaľobь gaľoba**) : **kaľebь** m. : **kaľebь kaľeba** pld. 'ptak wodny o jasnym upierzeniu z rodziny Laridae, mewa, *Larus*'

galębb (*galębb*): ~ sch. *gālēb -ba* 'mewa, Larus; zazwyczaj mewa śmieszka, *Larus ridibundus*' od XVI w. (RSAN, RJAZ; też dial., np. Vuk, Skok ER I 546: dubrow., czarnogórskie), dial. również *gāleb -ba*, *γālep* m. (czakaw.) 'ts.' (np. ČDL I 227: Dračevica na Braču, HDZ I 159: Susak, VII 2, 494: Brusje na Hvarze), *gāleb -ba* 'mewa' albo 'czajka, *Vanellus vanellus*' (Mihajlović — Jovanović SLR 66: Bačka, Vojvodina); z sch.: sl. *galēb* m. (*galēb* m., SSKJ) 'mewa; mewa śmieszka, *Larus ridibundus*' (Pleteršnik, Bezljaj ES I 137), prawdopodobnie także maced. *galeb* m. 'mewa, Larus' (RMJ). ~

Por. mogące wskazywać na psł. *galqbb*, *galqbb* (tak ESSM VI 95): sch. dial. wyjątkowe *gālūb* f. 'mewa, Larus' (RSAN: Bakar); tu może należy też maced. dial. *galap* 'gołąb' (Reiter Titov-Veles).

kalebb (*kalebb*): ~ sch. przestarz. od XVII w. i dial. *kālēb -ba* 'mewa, Larus; mewa pospolita, *Larus canus*' (RSAN, RJAZ), dial. czakaw. *kāleb*, *kāleb*, *kalep* m. 'mewa, Larus; mewa śmieszka, *Larus ridibundus*' (Jurišić Vrgada, Rasprave JAZU I 191: Žirje, ČDL I 394: Brusje, Skok l. c.). ~

Ograniczony zasięg i wahania nagłosu sugerują możliwość jakiejś pożyczki z nieznanego języka. Budowa jednak (o suf. *-ēb- : -qb-* w psł. nazwach ptaków p. I 62) nie wyklucza szczerkowo zachowanego archaizmu. Etymologia niepewna. Najprawdopodobniej od ie. *ghel-* 'błyszczyć, lśnić, połyskiwać, świecić się'. Ptak byłby nazwany (jak często) od barwy charakterystycznego upierzenia (por. należący koniec końcem do tej samej rodziny bliski budową *galqbb*). Postać z *k-* znajdowałaby paralelę w należących do tej samej ie. podstawy lit. *gulbis*, łot. *gūlbis*, stpr. *gulbis* 'łabędź': psł. *kłpb* 'ts.'. Nie można wykluczyć związku z ie. synonimicznym pierwiastkiem *kel-* 'błyszczyć, lśnić', dobrze reprezentowanym w bałt., np. lit. *kalýbas*, *kalývas* 'z białą szyją, karkiem, o psie', także 'jasne, białe miejsce wokół szyi psa' (Fraenkel LEW 209).

Daničić, Osnove srpskoga ili hrvatskoga jezika, Beograd 1876, 40, Mayer KZ LXVI 105, Skok ER I 546—7, Bezljaj ES I 137, ESSM VI 91—2. — Vaillant GC II 158 nawiązując do głosu ptaka, łączył z *gala*, *galska*, *galica* (zob.) i dalej z *golqob*, *golsb*.

W. S. — F. S.

galica zob. **gala 2**.

galiti 1. *gal'q* 'wydawać okrzyki (radosne), głośno się śmiać; krzyczyć, wrzeszczeć'

~ czes. u Jungmanna *haliti se* 'głośno się śmiać'; cs.-bułg. XIII w. ГАЛИТИ ГАЛАН 'radośnie podskakiwać': ГАЛАНЪ КО ГОРЫ ЁСКИРЪСАН (SJS);

strus. ГАЛИТИ 'cieszyć się, radować się' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. dial. *гáлитъ-лю : гáлитъ -лю* 'śmiać się, naśmiewać się', 'dokazywać', 'objąć się', 'krzyczyć w gniewie', ukr. *галити* 'krzyżeć' (Potebnja RFV III 161). ~

Por. też l. z tematem na *-a-ti-* stczes. *halati* 'paplać, bełkotać' (Gebauer Sl. z XVI w.), ros. dial. *гáлитъ* 'zartować, śmiać się' (SRNG);

2. sekundarne, późne twory o zróżnicowanej budowie, oparte często na nie poświadczonych nominach actionis (co w formacjach dźwkn. nie dziwi), rozszerzające jednak zasięg wyrazu podstawowego:

a. pol. dial. kasz. *galować* 'krzyżeć, wołać; narzekać' (Karlłowicz SGP);

b. głuź. *galgac*, *galgawic* 'krzyżeć, wrzeszczeć' (por. nomen actionis : nomen agentis *galgawa* 'krzykacz', 'wrzask'), Pfuhl, Zeman, Schuster-Šewc EW 221;

c. czes. dial. *halatać* 'krzyżeć, narzekać' (Lamprecht Opava);

d. sl. *halačit* 'głośno śpiewać; krzyczeć, wrzeszczeć', ros. dial. *галачуиць* 'głośno mówić, krzyczeć, hałasować', 'głośno się śmiać', 'żyć hulaszczco' (SRNG);

e. sl. *halakat* = *halačit*, ukr. dial. *галакати* 'krzyczeć, wrzeszczeć' (Hrinčenko), brus. dial. *галакаць, галікаць* 'ts.' (SPZB, Nar. slova 302).

Dźwkn. do ie. *gal-*, *ghel-* 'wołać, krzyczeć' (p. psł. *golgolati, golsa*), por. pokrewne germ.: goc. *gōljan* 'witać się, pozdrawiać' (<*gōl-, pierwotne intensivum?).

Berneker SEW I 293, Vasmer REW I 254, Schuster-Šewc EW 221, Pokorny IEW 350, 428.

M. Š.

galiti 2. *gal'p* 'wzbudzać pragnienie, ochotę do czegoś', 'dokładać starań, dążyć usilnie; gorąco pragnąć, pożądać', 'działać na czyjąś korzyść, sprzyjać, dbać', pld. 'hołubić, pieścić, głaskać dziecko, rozpieszczać dziecko, robić wszystko, co ono chce', *galiti se* 'starać się usilnie', 'łaknąć, pragnąć, pożądać', pld. 'łasić się, przymilać się'

~ stpol. do XVIII w. *galić*, XV—XVI w. 'sprzyjać, dobrze życzyć' (każdy sobie *gali*, Słownik stpol. z 1470 r.), 'działać na korzyść', potem z rozwojem znaczenia *galić* na kogo, na czyją stronę 'trzymać czyją stronę', 'ciągnąć, kierować, obracać' (stronę Polaków *galis*); 'mierzyć na co, dążyć' (On na życie ojca mego *galil* 'dybał, czyhał', L.);

sch. dial. *gáliti gálīm* 'usiłować, starać się o coś, dążyć; pałać żądzą, mocno pragnąć', 'tęsknić, przepadać', 'pieścić, kochać dziecko', 'doglądać, pielęgnować' (RSAN, Vuk), bułg. *гáля -иш* 'rozpieszczać dziecko, robić wszystko, co ono chce', 'głaskać, pieścić', 'lubić, kochać', 'pożądać' (RBE, Gerov, BDial. II 142: Rodopy, V 65, VI 17), maced. *галу* 'kochać, pieścić';

ukr. *галити -ло* 'naglić, przyspieszać' (SUM), dial. 'naraić, nastęrczyć' (Janów Moszkowce: *hal'uty*), brus. dial. *гáлиць* 'wzbudzać w kimś pragnienie czegoś, chęć do czegoś' (Nosovič). ~

galiti se: ~ sch. dial. *gáliti se* 'łasić się' (RSAN), bułg. *гáля се* 'przymilać się, łasić się' (RBE, Gerov, BDial. VI 163), maced. *галу се* 'przymilać się';

ros. dial. *гáлится* 'włóczyć się za kimś' (бабы-то за ним *гáлится*), smoleńskie 'starać się, dążyć, chcieć, pragnąć' (SRNG, Słowař Smolensk.), ukr. u Hrinčenki *гáлитися* 'spieszyć się', brus. *гáлицца гáлюся* 'kwapić się; łaknąć, pożądać, pragnąć, dążyć do czegoś' (TSBM, dial.: Вјалъкевић Mohylew). ~

Zasięg znaczenia 'gorąco pragnąć, pożądać' z jednej strony i 'sprzyjać' — z drugiej, rozszerzają na wsch. rzadkie derywaty dial. ros., por. adi. *гáлкии* 'chciwy, łasy na coś' (до девок *гáлок*, smoleńskie, SRNG), *гáлицца* m., f. 'przyjaciel' (SRNG).

Najpewniej causivum do *želēti* 'pragnąć, pożądać' < ie. *g^hhel-* 'chcieć', bsł. *gelējō-* (Meillet MSL XIV 373, Skok ER I 548), o budowie zob. I 56. Według Z. Gołąba (American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists, Vol. I Linguistic Contributions, 1968, s. 14) causativum do **golēti*, por. lit. *galēti* 'móc': ie. *gal-* (: *ghal-*) 'móc'. Por. już Karskij RFV 49, s. 13.

M. Š. — F. S.

galiti 3. *gal'p* 'czynić gołym, odkrywać', pld. też 'orzeźwiać, chłodzić' > 'koić, uśmierzać'

~ czes. *haliti -lim* 'owijać, zasłaniać, ukrywać' (znaczenie zapewne w wyniku deprefiksacji złożen typu *raz-galiti*, p. Rozwadowski Studia 82);

sl. rzadko *gáliti -im* 'odkrywać, obnażać' (SSKJ), u Pleteršnika jako styryjskie też *galiti se* 'nieprzyzwoicie się obnażać', sch. *gáliti gálīm* 'chłodzić, orzeźwiać, odświeżać', 'koić, uspokajać, uciszać', 'krzepić, weselić', dial. (Lika) 'czynić ciemność, mrok, gasić światło' (Sama pali, sama *gali*), 'barwić na czarno' (taki rozwój znaczenia wskutek deprefiksacji vb. *razgaliti se* 'rozjaśniać, przejaśniać się, o pogodzie, niebie'

i przypisania niezłożonemu vb. znaczenia przeciwnego, p. Skok ER I 547—8), *gáliti se* 'rozjaśniać się, przejaśniać się', 'krzepić się, odświeżać się; wzmacniać się' (RSAN), w RJAŻ jako dial. też 'zakasywać, podkasywać rękawy, nogawki';

ros. dial. *гá.итъ* : *галитъ* 'psuć coś' (<'rozbierać na części'), *гá.итъ* младенца 'dać poleżeć niemowlęciu bez pieluszek' (SRNG), ukr. *галити* 'rozjaśniać' (Rozwadowski Studia 82). ~

Z pld.słow.: arum. *galit-lire* 'rozjaśniać, przejaśniać (się)' (Papahagi DDA 490).

Denominativum od *galъ* 3. 'goły' (por. *goliti* : *golъ*), p. Rozwadowski Studia 79—85; nie wykluczone jednak, że może to być causativum od *golъ* (tak jak *těšiti* : *tichъ*, p. Kuryłowicz AI 297). Skok ER I 547 włącza tutaj pld. homonimiczne formacje ze znaczeniem 'pieścić, rozpieszczać dziecko, robić wszystko co ono chce; kochać, lubić' (p. *galiti* 2.). — ESSM VI 92—4 nie wydziela w oddzielne hasło.

M. Ś.

galiti 4. *gal'q* ptn. 'rzucić piłkę w grze, praebere pilam'

~ pol. XVI—XVIII w. *galić galę* 'rzucić, wyrzucać piłkę w grze' (Jak kto *gali*, tak mu odbijają, SW), czes. dial. wataśkie *gál'ar* 'rzucić, ciskać fasolę do dolka przy grze', 'łapczywie jeść' (Bartoš DSM);

ros. dial. ptn. *гá.итъ -лю* : *галитъ -лю* 'mieć piłkę, być przy piłce w czasie gry, водить в игре', 'podrzucić coś w górę, zwykle piłkę', 'podawać piłkę', 'uderzać piłkę', *гá.итъся* : *галитъся* 'przy pomocy wyliczanki wyznaczać pierwszeństwo w grze', 'rozpoczynać grę w piłkę', 'obrzucić się kamieniami' (SRNG). ~

Uderza też pld. i wsch. znaczenie 'wytrzeszczać oczy, gapić się' (por. *gala* 1., w niektórych językach pl. 'oczy, gały'); sch. dial. z Liki *gáliti gálim* 'wytrzeszczać oczy, gapić się' (RSAN), ros. dial. *гá.итъся* 'wpatrywać się, gapić się' (SRNG).

Denominativum od *gala* 1. : *gal'a* 2. 'kulka, piłka'. Co do rozwoju znaczenia 'wytrzeszczać oczy', por. ros. *глазѣтъ* 'gapić się, wytrzeszczać oczy' : *глаз* 'oko' : strus. *глазъкъ* 'kuleczka, koralik'.

M. Ś. — F. S.

galo wsch. 'pozbawione roślinności, puste, gołe miejsce'

~ ros. dial. *гá.ло* 'пролет в потолке между балкой и стеной или между балками' (SRNG), ukr. dial. na Wołyniu i Polesiu *гá.ло* 'okrągła polana w lesie', 'miejsce na jeziorze nie zarośnięte wodorostami', 'leśne jezioro' (Hrinčenko, Poles'ye 222), 'miejsce gołe, pozbawione roślinności' (Tolstoj SGT 104), dawne *гá.ло* 'czyste, nie zarośnięte błoto' (Тымченко: XVIII w.), brus. *гá.ла* 'pozbawiona roślinności, goła przestrzeń' (TSBM, ESBM III 19), 'polana leśna', 'leśna przecinka' (Jaškin BHN, SPZB). ~

Substantywizowane adi. n., por. *galъ* 3. 'goły'.

M. Ś.

galqъbъ zob. *galębъ*

galqъbъ zob. *galębъ*

galqъzъ f. ptn. 'boczny pęd rośliny wyrastający z pnia, zazwyczaj drzewa, ramus, frons; konar, odrośl'

~ pol. *galqъzъ* - *lęzi* 'pęd wyrastający z pnia drzewa; konar, odrośl' od XV w. (dawne i dial. też *galqъzъ* - *zi* pod wpływem przypadków zależnych, por. MAGP XI m.

546, cz. II 150—2; o innych wariantach fonetycznych zob. np. Kucala PSM 66, Olesch Sankt Annaberg, Szymczak Domaniewek, Sychta SK), 'odnoga, odgałęzienie np. rzeki; odnoga w wieniu jelenia, kozła, sarny lub byka' (SJP PAN), dial. również 'drzewo (owocowe) rosnące' (Zaręba AJŚ II m. 180, cz. II 56, Steffen Warmia, MAGP l.c.), 'gałąź drzewa szpilkowego' (Zaręba AJŚ II m. 186), połab. *golôz* 'gałązka', dłuż. *galuz* f. 'boczna odrośl z pnia drzewa, konar', głuż. dial. *haluz* f., *halz* f. 'ts.' (Pfuhl, Michalk Neustadt), o geografii wyrazu w dialektach łuz. p. Sorb. SA III m. 91, czes. *haluz -ze* (dial. też *haloz* f., *haluz'* f., *haluž* f., np. Gregor Slav.-buč., Lamprecht Opava, Steuer Baborów) 'boczny pęd wyrastający z pnia drzewa; konar', śla. *haluz* f. 'boczny pęd drzewa lub krzewu; konar; gałązka', również dial. *haluś -zi*, *haluž* f. 'ts.' (np. Kálal, Buffa Dlhá Lúka, Matejčík Novohrad 142);

ukr. *gályzъ -zi* (u Hrinčenkí także *gályzъ*) rzadko 'boczna odrośl z pnia drzewa, konar' (też dial., np. Nykončuk Materiały 85). ~

Por. 1. czes. dawne *haluz* m. 'konar, grubsza gałąź' (por. stpol. XVI w. NO *Galqz* m.);

2. pol. dial. kasz. *gałqza* 'boczna odrośl z pnia drzewa, konar' (Sychta SK VII 73), dłuż. dial. *galuza* 'ts.' (Muka), głuż. *haluza*, z redukcją nieakcentowanego *u* > *o*, ϕ (p. Schuster-Šewc EW 260) *haloza*, *halza* 'ts.', 'gałązka' (również dial., np. Michalk Neustadt, o geografii wyrazu p. Sorb. SA l.c.), czes. przestarz. i dial. *haluza* 'konar', śla. dawne *haluza*, dial. *hal'uža* 'ts.' (Ryšánek Žil. kn., Kálal); ukr. *gályža* 'boczna odrośl drzewa lub krzewu, konar, gałązka', dial. też 'cienka gałązka, pręt, witka' (np. Nykončuk Materiały 85, 87), brus. dial. *gályža* 'boczna odrośl drzewa lub krzewu, konar, gałąź, gałązka', 'odcięty kawałek drewna, polano', przen. 'człowiek nierozgarnięty, opieszaly, tępy, zaniedbany' (np. Bjałskevič Mohylew, BMM III 228, SPZB I 414).

W niewątpliwym związku z psł. synonimicznym *gols* (już Miklosich EW 71, Berneker SEW I 292—3). Niezwykła budowa (apofonia, suf. *-qzъ*) wskazuje na archaizm (por. inne archaiczne nazwy gałęzi: *věja*, *větb*, *věty*, *větvъ*, już ie. *uējā*, *uoi-tuā*). Psł. dialektyczne przekształcenie ie. heteroklitycznego **gōlŕ-g* : *gōlnēs* 'gałąź', postać pierwsza zaświadczona w orm. *kolr* 'ts.' (Meillet Ét. 261, Benveniste Orig. I 12, 28, tu też o alternacji *i* : *r/n*). Wskazywano również na możliwość związku z psł. *gols* 'goły, nagi' (Sławski SE I 252, Vasmer REW I 256, zob. też synonimiczne *gals* 3.), por. śle. *gól* 'młody pień bez gałęzi'. Pierwotne znaczenie byłoby więc 'goły pręt'. O rzadkim w słow. suf. *-z-* zob. Iljinskij Izv. XVI 4, 1—29, o ie. suf. *-g-* : *-g-* w nazwach drzew i roślin p. Specht UID 215—6. Bez sufiksalnego *-qzъ*: pol. dial. *gala* 'grube drzewo sosnowe' (Karlłowicz SGP), *galak* 'młode drzewo podkrzesane z gałęzi albo takie, z którego kora opadła', 'świerk karłowaty', 'sosna żerdziowa', 'żerdź' (ib., SW), ros. dial. archang. *gályzъ* 'niegrube drzewa, krzewy służące do wyścielania drogi na bagnistym lub błotnistym miejscu' (SRNG, Dal), co wskazywałoby na pierwotne **galy*, temat na *-ŕ-*. — Nie widać podstaw do innych objaśnień: Żebrowski PorJęz 1936/37, s. 36—40, 57, Sl XV 508—10 uważał formacje na *-qza* za wtórne, odrzucał też związek z wyrazem ormiańskim. — Schuster-Šewc EW IV 260 dopatruje się w *gałqzъ* onomatopeicznego pierwiastka *gōl-*. — ESSM VI 95—6 widzi w *gałqzъ* substantywizowany przymiotnik *gals* 'goły'.

W. S. · F. S.

gałqzъje pln. 'boczne pędy roślin, gałązki'

~ pol. *gałęzie* n. dawne 'korona drzewa' (SJP PAN), od XV w. 'boczne pędy roślin; konary, odrośle' (Słownik stpol., SP XVI IBL), w XVI w. *gałęzi(e)* też pl. 'ts.', czes. *haluzi* coll. n. (stczes. XV w. *haluzě*) 'boczne pędy roślin, konary; gałązki, chrust'

(także dial., np. Lamprecht Opava, Skulina Slov.-mor. 109; Bělič Dol. 134: *halouzej* n.), dawne również 'Steckenholz' (Jungmann), sła. *haluzie* n. 'gałązki; boczne pędy drzewa, gałęzie, konary; chrust' (też dial., np. Habovštiak Orava 166: *haluzä*);

ukr. *галу́ззя* n. (coll. do *галу́за*), dial. *галу́зе*, dawne XVII—XVIII w. *галу́зье* 'boczne pędy roślin; konary; gałązki; chrust' (SUM, Тымченко, Жел.). ~

Por. brus. dial. *галлѣ* (*гáллѣ*), *галбѣ*, *галѣ*, *гýоле* coll. n. 'boczne pędy roślin, gałązki; konary; chrust' (Rastorguev Brjansk, SPZB I 412).

Coll. od *gałqzь*, o suf. *-bje* zob. I 86.

W. S.

galucha 'kulka, zazwyczaj ulepiona gałka, kluska', dem. *galuška*

~ pol. (dziś dial.) pl. *galuchy* 'rodzaj ziemniaków' (Karłowicz SGP), dawne XVI–XVII w. *galucha* bot. nazwa różnych roślin: 'Pedicularia tuberosa; Clematis flammula; Spirea filipendula; Oenanthe' (SP XVI IBL jako synonim podaje orzeszki; L. za Syreniuszem *galucha* 'Oenanthe, Erdnuß'), głuź. tylko u Pfuħla 1068 *halucha* 'groszek leśny, Orobus', czes. *halucha* nazwa roślin z rodzaju Oenanthe, ludowe 'Lathyrus tuberosus, groszek bulwiasty' (Přir. slov., Machek ČSR 160 jako przejęte z pol.), sła. *halucha* 'Oenanthe', 'Lathyrus' (Buffa SBN, Káral);

ukr. *галу́ха* 'duża klucha' (Hrinčenko), dial. 'Oenanthe aquatica' (Makowiecki Sl. bot. 245; z okolic Kamińca Podolskiego). ~

Dem. *galuška*: ~ pol. *galuszka* 'roślina Pilularia' (SJP PAN), stpol. od XVI w. 'kuleczka', XVII–XVIII w. 'główka nasienna u roślin, np. u lnu, maku', 'świeżo zawiązany owoc na drzewie', dawne, dziś dial. 'kluseczka' (L., Karłowicz SGP, Zaręba AJŚ V, cz. 2, s. 28, AJPP m. 364), czes. *haluška*, częściej pl. *halušky* 'kluseczki, knedelki, makaron' (Přir. slov., Svěrák Karlovice, Kott Dod. DSM, Horečka Frenštát), sła. zwykle pl. *halušky* 'kluseczki' (SSJ, Ripka Dolnotrenč. 164, Suchý Marchebene);

bułg. dial. (u Bułgarów z Banatu) *галу́шки* 'игра на питки' (BER I 227);

ros. dial. *галу́шка* 'rodzaj dziecięcej gry' (na Uralu), 'przynęta z wysuszonych kawałków ciasta', pl. 'postne kluseczki; makaron' (SRNG), ukr. *галу́шка* 'kluseczka' (Hrinčenko), brus. *галу́шка* 'okrągła, ulepiona z czegoś kulka', pl. *галу́шки* 'kluseczki' (TSBM, SPZB). ~

Do *gala* l., *gałbka* l. z suf. *-ucha*. O budowie p. I 75.

M. Ś.

galuchь galucha płn. 'hałas, gwar, krzyk, śmiech, chichot'

~ pol. dawne, dziś dial. *galuch* 'hałas, gwar' (SP XVI IBL, dial. krakowskie: Karłowicz SGP);

ros. dial. *галу́х* 'śmiech, chichot, głośna, wesoła zabawa' (SRNG za Dalem). ~

W ros. dial. ponadto *галу́ха* 'śmiech, żart, zabawa' (SRNG).

Por. też tu należące denominalne pol. dawne i dial. *galuszyć* 'hałasować, czynić wrzawę' (L. XVII w., Karłowicz SGP), ros. dial. *галу́шуть(ся)* 'żartować, śmiać się' (SRNG).

Do *galiti* l. z rzadkim w funkcji tworzenia abstraktów suf. *-uchь* (o nim p. I 74).

M. Ś.

galuška zob. *galucha*

gałb l. *gala galo* 'czarny, ciemny'

Zwykle uważa się za psl. i wskazuje na powiązania ie. (np. Berneker SEW I 293, Vasmer REW I 255). Zarówno jednak zasięg wyrazu (tylko sch. ludowe *gāo gāla gālo*

'ciemny czarny', RSAN z pieśni ludowych bośniackich, chorwackich i serbskich; w RJAZ — jeden przykład z Gundulicia, XVII w., i ze słownika Mikalji) jak i chronologia wskazują wyraźnie na lokalną innowację, wyderwowaną od nazwy wrony, kawki, p. *gabl* 2., *gala* 2., *galica*, *gabl̩ka* 2. Por. podobnie *vorn̩*, *gol̩ob̩* (p. Sławski SE I 313 z dalszą literaturą).

Por. z pld.słow.: ngr. γκάλιοσ 'czarny' (Budiszewska Zap. 16: Epir).
Bulachovskij Izv. VII 102.

M. Ś.

gabl 2. zob. *gala* 2.

gabl 3. *gala galo* wsch. 'pusty, goły', 'pozbawiony roślinności, nie zarośnięty'
~ ros. dial. smoleńskie *гáлы̩*: *гáлоє* болото 'bezleśne błoto, bagno' (SRNG),
ukr. dawne *галы̩* 'nie zarośnięty, czysty': сеножать на Галомь болотѣ (Тумченко:
XVIII w.), częste w toponimii, np. brus. *Halo* — Bołoto (okolice Mohylewa), *Haloje*
(zob. Rozwadowski Studia 81). ~

Zakres użycia rozszerzają: 1. (adi. ze strukturalnym -n-): brus. dial. *гá.ны* 'czysty, przestronny, odkryty, bezleśny' (Turaŭ);

2. substantiva — formacje urzeczownikowione, p. *gabl* m., *gala* f., *galo* n. (zob. *gabl* 4., *galo*).

Z apofonią wokalizmu rdzenia do *gobl* 'pusty, goły'. Dokładny odpowiednik w bałt.: lot. *gāls* 'gładki jak lód' (> *gāla gāle* f. 'cienka tafła lodu').

Rozwadowski Studia 79–85.

M. Ś.

gabl 4. *gala* wsch. 'gołe, pozbawione roślinności, bezleśne miejsce'

~ ros. dial. smoleńskie *гала -ла* : *-лу* 'pozbawione roślinności miejsce' (изба на *галу*, SRNG), ukr. dial. *гала -лу* 'polana w lesie' (Hrinčenko), brus. dial. *гала -лу* 'ts.' (Bjałkevič Mohylew, Jaškin BHN, ESBM III 19). ~

Por. też w tym samym znaczeniu fem.: brus. *гáла* 'gołe miejsce' (BRS), 'goła, pozbawiona drzew przestrzeń w lesie' (Scjaškovič Grodno, Šatalava BDS).

Substantywizowane adi. (podobnie jak np. *dik̩*), p. *gabl* 3. 'goły', por. też *galo* n., *gal'a* l., *gabl* 2.

M. Ś.

gabl̩da pln. 'krzyk, hałas, rwetes'

~ pol. dial. (głównie okolice Kielc i Lubelskie) *galda* 'kawalerska zabawa; pijaństwo' (Karlłowicz SGP, Dejna RKJĚ XXII 159);

ros. dial. *галда:галдá* 'krzyk, szum, harmider, głośne rozmowy', 'awantury, kłótnie' (SRNG), brus. dial. *галдá* 'hałas, krzyk' (Scjaškovič Grodno). ~

Tutaj też czasowniki: ros. dial. *галдѣть галжѣ* 'krzyczeć, awanturować się', 'głośno przyzywać, wołać', 'pleść bzdury', 'objąć się' (SRNG), brus. dial. *галдѣць* 'krzyczeć, hałasować' (SPZB). ~

Z brus.: lit. *aldá* 'krzyk, szum, hałas, rwetes', *aldėti* 'hałasować', 'huczeć, szaleć' (Kurschat Thes. I 27, Fraenkel LEW I 6).

Do *galiti* l. z suf. *-ьda*, p. I 63.

Vasmer REW I 253, Brückner SE 140 (też KZ XLVIII 209), Fraenkel LEW I 6.

M. Ś.

galbka 1. zob. gala 1.

galbka 2. zob. gala 2.

galb 1. *gali* f. wsch. 'głośny śmiech, zabawa'

~ ros. dial. *галъ -ли* 'żart, śmiech, zabawa' (ołonieckie, nowogrodzkie i z okolic Wołogdy), 'natrząsanie się, wyśmiewanie' (archangielskie), też osobowo m., f. 'żartowniś' (SRNG: Wołogda). ~

Por. także sekundarne: ros. dial. *галбá* 'żart, zabawa' (SRNG: Jarosław), 'natrząsanie się, wyśmiewanie się' (SRNG: Jakucja); bułg. dial. *галба* 'pieszczota, pieszczoty', 'miłość' (RBE), u Gerova również 'dokazywanie, swawola, zbytki', maced. *галба* 'pieszczota, pieszczoty' (RMJ), też 'dokazywanie, swawola, zbytki, pobłażanie' (MRS).

Nomen actionis z suf. -b od *galiti* 1.

M. Ś.

galb 2. *gali* f. wsch. 'miejsce puste, gołe, pozbawione roślinności'

~ ros. dial. *галъ -ли* 'beleşne miejsce, polana' (Tolstoj SGT 106), *галъ на галé* 'goło, pusto' (SRNG: Tomsk), ukr. dial. *гал* 'gołe, beleşne miejsce', 'miejsce podwyższone' (Polesie, Tolstoj o.c. 104, 105), brus. dial. *галъ* 'czysta, beleşna przestrzeń' (Turaü, Jaşkin BHN), 'polana leśna' (SPZB). ~

Pierwotne abstractum do adi. *galb* 3. 'goły, pusty' z suf. -b, por. podobnie np. *hělb*, *čřnb* (o suf. -b zob. Vaillant GC II 1, 140 nn.).

M. Ś.

gal'a 1. wsch. 'puste, gołe, pozbawione roślinności miejsce'

~ ros. dial. *гáля* 'pole na skraju lasu' (SRNG: Wołogda), 'beleşne miejsce, polana', 'pokryte mchem błoto leśne' (Tolstoj SGT 106), dial. świerdłowski i permskie 'wystrzyżona głowa, goła pała', z Kalugi 'ryba golec' (SRNG), ukr. dial. *гáля* 'połonina' (SUM), brus. dial. *гáля* 'gołe, pozbawione roślinności miejsce w lesie', 'nie zarośnięte miejsce na bagnie', 'wysokie, odkryte miejsce w terenie' (Jaşkin BHN), 'leśna polana, leśna przecinka' (Šatalava BDS, SPZB). ~

Abstractum z suf. -ja do *galb* 3. adi. 'pusty, goły'. O budowie zob. I 82. Nie wykluczone jednak, że mamy tu do czynienia już z późniejszym przejściem *galb* > *gal'a* (o przejściu starych tematów na -b > -ja zob. Vaillant GC II, 1, s. 142 nn.). O pol. *hala* 'pastwisko górskie', przejętym ze sła. *hol'a* (zob. Sławski SE I 393—4), p. s.v. *gol'u*.

M. Ś.

gal'a 2. 'przedmiot o kształcie obłym lub kulistym, np. o rzeczach przypominających wał, wałek, pałkę; kula, kulka, okrągły kamień', dem. gal'ьka

~ pol. dial. *gala* 'grube drzewo sosnowe' (płn., Karłowicz SGP), czes. dial. laskie *hale* pl. 'potrawa knedliczki', wulg. 'oczy' (Lamprecht Opava);

sch. dial. *gälja* 'kupka wyrzuconej ziemi przy okopywaniu' (RSAN);

ros. dial. *гáля* 'mały, rzeczny otoczek' (Świerdłowski), 'drewniana pałka do gry' (syberyjskie). ~

Dem. *gal'ьka*: ~ pol. dial. płn. *galku* 'grube drzewo sosnowe' (Karłowicz SGP), czes. dial. *gálka* 'pewien gatunek jabłek' (Bartoš DSM);

ros. *гáлька* 'mały rzeczny otoczek' (SSRJ), dial. 'okrągły kamyk', 'ciężarek ołowiany', *делать гáльки* 'rzucić płasko kamyki na wodę, puszczać „kaczki” na wodę', *стоять на гáлке* 'zajmować się odłupywaniem kamieni w pracach górniczych' (SRNG), ukr. *гáлька* 'mały otoczek rzeczny' (SUM), brus. dial. *гáлька* 'drobny otoczek' (TSBM), 'kulka, piłka' (Turaŭ). ~

Oboczna postać z miękkim tematem do *gala* 1.

M. Ś.

gal'ьka zob. **gal'a** 2.

gam!, **cham!**, **am!** pfn. interi. naśladujące szczekanie psa 'hau!'

Bezpośrednio poświadczony tylko w pol.: dawne i dial. *ham!* 'głos wydawany przez psa szczekającego' (Karłowicz SGP: Młpol.; SWil. jako dziecięce), dial. *хам!*, *хам!* 'o szczekaniu psa' (Szymczak Domaniewek).

Por. też oparte na interi. czasowniki:

1. ros. dial. *гамѣть* 'głośno szczekać' (собаки *гамели* Kursk, SRNG);
2. ros. dial. o dużym zasięgu *гамкать* 'szczekać, zwłaszcza głosem urywanym i głuchym' (: *гамчить*: *гамчѣть*);
3. dial. *амкать* dziec. 'szczekać' (SRNG).

Interi., por. *gau!*, *gav!*, *au!*, *av!*.

M. Ś.

gamati 1. : **amati** : **chamati** w mowie dzieci 'chwytać szybko jedzenie ustami, jeść' *gamati*: ~ pol. dial. *gamać* 'jeść powoli, nie mając zębów, żuć' (Dejna RKJŁ XXII 160), też z ekspresywną spirantyzacją *hamać* 'jeść rozdziawiając szeroko usta' (Karłowicz SGP: Małopolska), dziec. 'jeść' (Brzeziński Krajna, Mazur Biłgoraj), głuź. *hamać* dziec. 'jeść', czes. *hamati* 'jeść' (Přir. slov., też dial.: Steuer Branice; *hamać* 'jeść łakomie', Lamprecht Opava);

ros. dial. *гамать -аю* 'jeść z pełnymi ustami', 'jeść, o dzieciach' (SRNG, Słowarь Smolensk.: *гамать*), ukr. *гамати* 'jeść, połykać' (SUM), u Hrinčenki jako dziec. 'jeść', brus. pot. *гамаць* 'jeść', dial. dziec. 'ts.' (SPZB). ~

amati: ~ ros. dial. *амать -аю* dziec. 'jeść' (Kostroma, Tuła, SRNG). ~

chamati: ~ czes. dial. *chamat* 'chapać, łapać' (Horečka Frenštát);

sł. *hāmati* dziec. 'jeść' (SSKJ, Pleteršnik); bułg. u Gerova *хамам* dziec. 'jeść'. ~

Dźwkn. oparte na interi. *gam!*: *am!*: *cham!* (zob.). O budowie p. I 48. Szerszy zasięg wykazują hip., por. *gamьkati*: *amьkati*: *chamьkati*.

M. Ś.

gamati 2. zob. **gamëti**

gamëti *gam'p* : **gamiti** *gam'p* : **gamati** 2. *gam'p* 'krzyżeć, czynić wrzawę, szum, zgiełk' *gamëti*: ~ ros. pot. i dial. *гамѣть* (: *гаметь*) *гам.лю гам.ишь* (: *гам.лю гам.ишь*) 'krzyżeć, głośno rozmawiać, przekrzykiwać', 'łajać, wyzywać, lżyć', 'czynić wrzawę, szum, o ptakach' (SSRJ, SRNG, Słowarь Mordov.). ~

gamiti: ~ ros. pot. i dial. *гамить* (: *гамитъ*) *гам.лю гам.ишь* (*гам.лю гам.ишь*), 'głośno krzyżeć, głośno rozmawiać', 'pleść, gadać' (SSRJ, SRNG). ~

gamati: ~ sła. dial. *hamat* 'paplać, pleść' (Kálal). ~

Zasięg rozszerzają derywaty werbalne:

1. *gamotiti*: czes. dial. chodźkie *hamotiti* 'paplać, pleść' (Hruška DSCh), bułg. dial. *гамотя* 'strofować, łajać, wymyślać' (BER I 229: Šumen). Stąd nomina deverbalia: głuź. *hamot* 'krzyk' (Schuster-Šewc EW 261 s.v. *hamać*), czes. dial. chodźkie *hamota* 'papla, gaduła' (Hruška o.c.);

2. *gamьkati*: ros. dial. *гáмкать* 'klócić się, sprzeczać się, wyzywać się, łajac, krzyczeć';

3. *gamoniti* (zob.);

4. *gamoriti* (zob.);

Por. ponadto nomina actionis *gamь*, *гамь*, a także *gamona* s.v. *gamoniti*, *gamorь* s.v. *gamoriti*.

Do *gaměti*, *gomiti* (zob.). O budowie p. I 48. O oboczności *a : o* w sylabie rdzennej Sławski SE I 315.

M. Ś.

gamiti zob. *gaměti*

gamoniti gamon'ò pln. 'czynić wrzawę, szum, wywoływać zgiełk, hałas'

~ czes. dial. pld. *hamoniti* 'wiele mówić, paplać' (Machek ES² 159), ludowe też *hamoniti se* 'złościć się, klócić się' (Přir. slov., Bartoš DSM, Kubin Kladsko):

ros. dial. *гамонитъ* 'szumieć, o drzewach, lesie': лес *гамонит* (smoleńskie, SRNG), ukr. dial. poleskie *гаманіть*, *гаманити* 'rozmawiać, mówić' (Lysenko SPH), brus. *гаманіць -маню* 'rozmawiać', 'przekrzykiwać się w rozmowie', 'huczeć, szumieć' (TSBM), dial. też 'zamawiać chorobę' (Nar. slavatv. 64), 'obmawiać' (SPZB: 'narzekać; mamrotać'). ~

Por. też nomina deverbalia: ukr. dial. dem. *гамонка* 'rozmowa' (Lysenko SPH), brus. *гаманá -ны* 'szum rozmów, zgiełk, harmider; krzyk, hałas' (TSBM, Sejaškovič Grodno), dial. pl. *гамань* 'zaklinanie choroby' (Nar. slavatv. 64), dem. *гамонка* 'rozmowa, pogawędka' (TSBM, SPZB), dial. też 'pogłoska, plotka' (Šaternik Červ.).

Od *gaměti*, *gamiti*, *gamati*. O budowie p. I 54—5.

M. Ś.

gamoriti gamor'ò wsch. 'czynić wrzawę, szum, wywoływać zgiełk, hałas'

~ ukr. dial. *гаморіти -рю* 'hałasować, krzyczeć' (SUM, Hrinčenko, Leks. Bjul. II 76) i podejrzanę o pożyczkę z ukr. pol. dawne, wyjątkowe *gamorzyc* 'gaworzyć, chępliwie junaczyć się' (L. z XVII w.: Jakub Żebrowski). ~

Zasięg rozszerzają dewerbalia: ros. dial. *гáмор* 'szum, rwetes, harmider' (SRNG: na Uralu), *гамора* 'głośny szum, rwetes', ukr. *гамір -мору* 'ts.' (stąd zapewne pol. dial. na Podolu *hamor* 'wrzawa, zgiełk, gwar', Karłowicz SGP).

Od *gaměti*, *gamiti*, *gamati*. O budowie p. I 54.

M. Ś.

**gamula*: **gamul'a*

gamula: ~ pol. dawne i dial. *gamula* 'niedolega, gapa, gamoń' (L. z XVIII w., Karłowicz SGP s.v. *gomoly*, por. też dem. *gamulka* = *gomóla*, *gomólka*), czes. *hamula* 'głupek', 'skąpiec' (Jungmann s.v. *hamoň*);

bułg. *гамула* 'kupka' (Mladenov BTR z uwagą: „от могила?”);

ukr. *гамула* 'каша из яблок с медом; полужидкая масса клокочущая в сопках', 'bryja, o jedzeniu' (Hrinčenko), brus. dial. *гамула* 'kluski z ziemniaków' (Bjalskevič Mohylew). ~

gamul'a: ~ czes. u Jungmanna *hamule* 'guz', sła. dial. *hamul'a* 'moučna kaše' (Kálal);

ros. dial. *гамуля* pejorat. o 'kobiecie' (SRNG: archang.). ~

Prasłowiańska wyrazu, zarówno ze względu na rozbieżność znaczeń, historię i zasięgi, jak i na budowę — nieprawdopodobna (ESSM VI 98 rekonstruuje *gamul'a*). Niepewny nawet wzajemny związek przytoczonych tu wyrazów. Mogą

to być ekspresywne innowacje poszczególnych języków czy dialektów słów. W podobnych znaczeniach spotyka się w pln.słow. *chamula:chamul'a* (zob.). Por. *gomula:gomul'a*.

M. Ś. — F. S.

*gamul'a zob. *gamula

gamuź gamuza wsch. 'coś stłoczonego, czego jest dużo', **gamuzomь** adv. 'razem, w całości, kupą, hurmem'

~ ros. dial. pld. *гáмуз -за* 'miąsz, miększ, miazga', *гáмуз* 'drobiazg, drobiazgi, мелочь', ogólne *гáмузом* adv. 'w całości, razem, kupą, hurmem' (выгонить скотину *гáмузом*), 'hurtem, w całości, np. kupić coś' (SRNG), ukr. *гáмуз* dial. 'miąsz, miazga' (Hrinčenko bez lokalizacji), na Polesiu 'liście pozostałe na polu po zbiorze kapusty lub buraków' (Lysenko SPH), w okręgu połtawskim *гáмуз* (: *гáмуз*) 'starzyzna, śmieci', 'nieporządek' (ESSM VI 98), w użyciu potocznym często w wyrażeniu przymkowanym *на гáмуз* 'doszczętnie, na kawałeczki, w drobny mak' (збити *на гáмуз* 'zbić na kwaśne jabłko', SUM, Żel.), *гáмузом* 'wszyscy razem, wszystko razem, w całości, hurtem' (SUM, Hrinčenko), brus. *гáмузам* pot. 'razem, od razu hurtem' (TSBM). ~

ESSM l.c. dodaje tu z Gebauera Sl. i Kotta stczes. wyzwisko *hamis, hamúz* (smrdutý *hamauz*), czes. *hamouz*. Związek tych wyrazów z wsch.słow. niepewny.

Por. też tu należące:

1. sch. dial. z Bački *gamuždati* 'miać, miętosić' (RSAN);

2. ros. dial. *гáмаз -за* 'mnóstwo, masa czegoś' (pln., SRNG), adv. *гáмазом* 'hurmem, kupą, tłumnie', 'hurtem, w całości' (o.c.);

3. ros. dial. *гáмзом* adv. = *гáмузом*;

4. ros. dial. *гамком* adv. 'kupą, stadem' (*гамком* гнали баран, SRNG).

Ten sam pierwiastek co w *gaměti, gamiti*. Rozwój znaczeniowy oparty na wyrażeniu ustawicznego, niespokojnego, masowego ruchu : tłoku, natłoku : cizby, mgrowia, stłoczonej masy.

O suf. -z- p. Hjinskij Izv. XVI 4, 2.

M. Ś.

gamъ! l. : amъ! : chamъ! interi. (głównie w mowie dzieci) naśladowąca szybkie pochwylenie jedzenia ustami > naśladowąca jedzenie

gamъ!: ~ pol. *ham!* (dial. też czasem *hamu*), *ham, ham!* (SJP PAN, Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek, Sychta SK VII 92), dluž. *ham* (Muka, Schuster-Šewc EW 261: *ham* 'es ist weg, von schnellem Essen'), głuź. *ham* adv. 'schnapp, przy szybkim jedzeniu' (Kraal, Pfuhl), czes. dziec. *ham!* interi. naśladowąca jedzenie (Přir. slov., też dial.: Bartoš DSM, Horečka Frenštát, Lamprecht Opava, Hruška DSC'h), sła. *ham* oznacza jedzenie lub pożywienie (SSJ);

słę. *hām!* interi. naśladowąca jedzenie (SSKJ);

ukr. *гам* dziec. 'ts.' (Hrinčenko, Żel.), brus. *гам* interi. naśladowąca jedzenie (TSBM). ~

amъ!: ~sch. dziec. *am!* interi. zastępująca verbum *jeść* (RSAN), maced. *am* 'ts.';

ros. dial. *am* oznacza szybkie połknięcie jedzenia (Pskov. slov.). ~

chamъ!: ~ bułg. u Gerova *xam* interi. naśladowąca jedzenie;

ros. *xam* interi. naśladowąca łakome, gwałtowne jedzenie (Vasmer REW III 228). ~

Interi. dźwięk. mowy dziecięcej. Podobnie na gruncie bałt.: lit. *ám!*: *am!* o chwytaniu zębami (LKŽod. I 115), łot. *am! am!* w mowie dziecka 'jeść' (Mühlenbach).

Por. oparte na powyższych interi. verba *gamati* : *amati* : *chamati*.
Sławski SE I 398—9, Machek ES² 158.

M. Ś.

gamь 2. *gama* pld. i wsch. 'głośny gwar, szum, zgiełk', *šumь* i *gamь* 'szum i zgiełk'
~ bułg. dial. (Šumen) *гам* 'wrzawa, szum', какъв е този шум и гам (wbrew BER I 228 pożyczka z ros. nieprawdopodobna);

ros. *гам* -*ма* pot. 'szum, zgiełk, wrzawa, hałas (tłumu ludzi, stada ptaków, gromady psów)', шум и гам 'zgiełk, hałas' (por. dial. w stałym zestawieniu шуметь-гаметь 'o zgiełku, wrzawie', гам гамит 'ts.', SRNG), dial. też 'rwetes, bałagan': что здесь за гам 'co się tu dzieje?' (SRNG s.v. гамить), ukr. гам -*му* 'szum, krzyk, hałas' (SUM, Hrinčenko), brus. гам -*му* 'ts.' (TSBM, dial.: Šaternik Červ., Šatalava BDS, Turaū, Nosovič). ~

Nomen deverbale od *gaměti* : *gamiti* : *gamati* 2., o budowie p. I 58—9. Por. *gomy*.

M. Ś.

gamьkati : **amьkati** : **chamьkati** 'szybko chwycić ustami jedzenie' (głównie w mowie dzieci), 'jeść'

gamьkati : ~ pol. dial. *hamkać* (Sychta SK, Sychta Kociewie, Brzeziński Krajna), gluź. *hamkać* (Pfuhl, Kral), śla. *hamkat* (SSJ, Kálal);

ros. dial. *гамкати* -*аю* też 'szybko jeść, o psie' (SRNG), ukr. *гамкати* -*аю* też 'ciamkać, mlaskać' (SUM, Hrinčenko). ~

amьkati : ~ sch. dial. *amkati* 'hvataći ustima kuvano jaje obešeno o konac uzvikujući „am”, običaj o belim pokladama' (RSAN, brak w RJAZ), bułg. *амкам* dziec. 'jeść' (RBE), maced. *амка* 'ts.';

ros. dial. *амкати* dziec. 'кусать, глотать' (por. też interi. *амки* 'jeść', SRNG). ~ *chamьkati* : ~ sch. dial. *hamkati* = *amkati* (RSAN s.v. *amkati*, Elezović Kos.-Met.), bułg. *хамкам* dziec. 'jeść', *хамкам* яйца obyczaj wielkopostny (p. *амкам*), Gerov; ros. dial. *хамкати* -*аю* 'chciwie jeść', 'ziewać' (SRSO Dop., Merkur'ev Kola). ~

Por. też perfektywne ros. dial. *хамкнуть* 'zjeść, łapać, carpać ustami' (SRSO Dop.), ukr. u Hrinčenki *хамнути* -*ну* 'ts.'.

Formacje hipokorystyczne do *gamati* : *amati* : *chamati*. O budowie p. I 49—50.

M. Ś.

gamь f. wsch. 'głośny gwar, szum, zgiełk'

~ ros. dial. archang. *гамь* f. 'gwar, zgiełk' (SRNG). ~

Stare abstractum na -ь od *gaměti*. *gamiti*, wypierane przez nowsze, postwerbalne *gamь* (zob.). Por. *gomy*.

M. Ś.

gan¹ pln. 'ostra wymówka, nagana, przygana, zarzut, reprehensio, vituperatio'

~ stpol. XVI w. (Mącz.) *gana* 'kwestionowanie, przygana': Authentica scriptura, wzięte pismo któremu nie można *gany* dać ani go odrzucić gdy co niem potwierdzają (SP XVI IBL; wcześniej, już od początku XV w. *nagana*, *przygana*; por. też w Rozmyślanii Przemyskim *przygana* też 'skaza, wada, macula'), dziś tylko dial. 'nagana, przygana' (dostać *ganą*, Karłowicz SGP: Mazowsze, Sychta SK I 300), czes. *hana* 'nagana, zelżenie, reprehensio' (Pfir. slov., stczes. u Gebauera Sl. bez przykłądu, dobrze poświadczone u Jungmanna), dial. też 'wada, brak, niedostatek': néni *hany* (komu, czemu) 'jest bez wady, bez zarzutu', krávje néni *hani* = kráva nemá žádnou vadu, nič ji nelze vytknout (Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč.), śla. *hana* 'przygana,

nagana, wytyk', 'obelga, zniewaga, potwarz' (SSJ), člověk bez hany, rytier bez bázne a hany 'bez skazy moralnej, bez zarzutu' (KSSJ);

ukr. *zána* rzadko 'niesława, pohańbienie, hańba, wstyd' (SUM, Hrinčenko), u Żel. 'zarzut, nagana, przygana', dial. bojkowskie *zaná* 'nagana': *zaný* дати 'skrytykować, przyganić' (Onyškevyč Bojk.), brus. dial. *zána* 'wada, niedostatek' (Nar. slova 110), u Nosoviča dem. *záuka* 'wada, usterka, niedostatek', 'przygana, skarcenie'. ~

Semantyka wskazuje na niewątpliwe nomen postverbale od *ganiti*. Por. należące do tej samej rodziny *gona*. O budowie p. I 59—61. Rozwój sekundarnego znaczenia 'wada, skaza' z pierwotnego 'zarzut, krytykowanie' (por. przykłady czes. i ukr. u Żel.). Nie widać podstaw do dopatrywania się tu wyrazu podstawowego (z którego miałyby pochodzić jako denominativum *ganiti*), zob. o tym s.v. *ganiti* (tu też o próbie wyprowadzania ze stwniem. i o etymologii Machka). — ESSM VI 99 uważał wyraz za derywat od *ganati* (zob.), czemu stanowczo sprzeciwia się semantyka. Zaliczono tu też bezpodstawnie sch. dial. *gánka* 'zagadka, opowieść, anegdota', słusznie uważane przez RSAN za derywat od sch. dial. *gánati* 'mówić, opowiadać; domyślać się, zgadywać'.

Ślowski Munera Kuraszkiewicz 321—2.

M. Ś. — F. S.

ganati ganajo pld. i wsch. 'domyślać się; zgadywać, odgadywać', 'wróżyć'

~ sl. *gánati* 'zgadywać, odgadywać' (= *gati*, Pleteršnik za słownikiem Čafa), dial. pref. *uganati* 'zgadnąć, odgadnąć' (Pleteršnik: Idrija), sch. dial. czakaw. *ganāt* zwykle 'mówić', też 'zgadywać, odgadywać' (Istria, Cres; Houtzagars Orlec, Tentor Razprave SAZU I 73, RSAN: *gánati gánām*), por. też u Skoka ER I 550 *gánati* imperf. (Vodice) 'rozwiązywać zagadkę, zgadywać', z 1452 r. Poljane: *ganati* na planide 'wróżyć z gwiazd', cs.-chorw. (w głągolicznych brewiarzach XIV—XV w.) *ganati ganam* 'proponere' (RJAZ i Miklosich LP ze słownika Stulicia, bez przykładu);

ros. dial. *zanámь -áo* 'wróżyć', 'snuć przypuszczenia, domysły' (SRNG: Rizań. Kazań). ~

Zasięg wyrazu rozszerza: scs. Ps. Sin. i cs. (w głągolicznej chorw. literaturze kościelnej XIV—XV w. i serb. XIV—XVI w.) *ганание* 'zagadka, propositio, aenigma' (SJS, Miklosich LP), też śrbulg. XII—XIII w. i rus.-cs. XI—XVII w. (SRJ XI—XVII, SAR, Slovarь CSRJ), por. też sch. dawne *gananje* 'propositio, wrózenie': čarodeanja, bahorja, *gananja* (RJAZ z XVI w.).

Od dawna wskazywano na niewątpliwy związek z *gadati*. Zob. Skok ER I 550, ESSM VI 99—100. Semantyka obu wyrazów identyczna. Bezpośrednią podstawę tworzy verbum *ga(d)ŋoti*: *godŋo godŋoti*, zob. Berneker SEW I 288, Vaillant GC IV 175. W następstwie uproszczenia grupy spółgłoskowej *-dn->-n-* w językach pld. i wsch.słow. powstała forma *ganŋ ganŋti*. Zmiana fonetyczna doprowadziła do zatraty związku z *gadati*. Następtwem tego właśnie jest powstanie nowej formy perfektywnej *ganajo ganati*.

Ślowski Gedenkschrift Olesch 143—5.

M. Ś. — F. S.

gāniti gān'p gāniš pfn. (jako oppositum do *chvaliti*) 'prześladować słowem, strofować, łajać, reprehendere, vituperare', 'złorzeczyć, lżyć'

~ pol. już od początku XV w. *ganić* 'nie pochwalać, krytykować; wytykać błędy, potępiać' w opozycji do *chwalić*, już stpol.: macie to chwalić a nie *ganić*, Słownik stpol., por. też kasz. u Sychty SK I 301: *xvalć ni má co, a ganić ni xce* (w tym znaczeniu znane dial., np. Kucala PSM 252, Dejna RKJL XXII 160; u Lorentza PW I 201 i Ramuła jako sli., ale Karłowicz SGP sli. za Hilferdingiem *ganić* 'psuć, paskudzić'), stpol. też 'hańbić, lżyć, zniesławiać' (sromocili, *ganili*, *conviciebantur*),

'rzucac obelgi, zlorzeczyć', 'skarżyć, pozywać do sądu; apelować od wyroku sądowego' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.; wbrew Bernekerowi SEW I 376 i Machkowi ES¹ 120 wyraz polski rodzimy, za czym przemawia jego postać fonetyczna, zasięg i semantyka, p. Nitsch RS VII 24, Basaj—Siatkowski SFPS VI 14), czes. *haniti*:*haněti*, 3 pl. *haněji* (obie formy już od XIV w., Gebauer SI.), 'przyganiać, strofować, lżyć' (Přir. slov., niepewne tutaj dial. *ganit* 'ślinić się', Bartoš DSM; z czes.: dłuż. dawne u Jakubicy *haniš* 'lżyć, spotwarzać, zniesławiać', głuź. *hanič* 'lżyć, drwić; urągać', 'spotwarzać, szkalować', 'błuznić' (Zeman, Pfuhl, Jakubaš), sta. *hanit* 'przyganiać, krytykować' (od XV w., Ryšánek Žil. kn., też dial.: Kálal, Matejčik Novohrad 223, Ripka Doinotrenč. 137). ~

Wyrazy wsch.słow. podejrzane o pożyczkę z pol. (por. Berneker SEW I 376, Brückner SE 134, Šaternik Červ.): ros. dial. *zánimь* 'potępiać, ganić; zniesławiać, bezcześcić' (tylko u Dala jako pld.-zach., ale tak oznacza Dal zwykle wyrazy ukr. i brus.), stuktur. od XV w. *ганимь* 'skarżyć, oskarżać' (SSUM), u Tymčenki 'przyganiać, krytykować', 'lżyć, zniesławiać, błuznić', ukr. dziś *zánimu* 'przyganiać, potępiać, lżać, czynić wymówki' (SUM), u Hrinčenki też 'zniesławiać, bezcześcić' (dial. Janów Moszkowce polonizm: *gányty* 'ganić' s.v. *gančuvaty*), brus. od XV w. *zánimь* 'źle oceniać, przyganiać, potępiać' (TSBM, HSBM), dial. też 'obrażać, lżyć' (Turaū, Nosovič, Nar. slova 303).

Z pol. albo brus.: lit. *gónyti* 'ganić, potępiać, krytykować; psuć, paskudzić', łot. *gānīt* 'lżyć, znieważać, brudzić, plamić' (Fraenkel LEW I 161, Mühlenbach I 617—8).

Archaiczne iter.-caus. do *ženŋ gŋnati* (p.) bliskie budową *gon'ŋ goniti* (Kuryłowicz AI 297, Sławski SE I 254—5, Vasmer REW I 258). O archaiczności formacji (o budowie i wokalizmie *a*, p. I 56—7) świadczy znaczenie specjalne, przenośne 'prześladować słowami, reprehendere' w opozycji do *goniti* (zob.), wykazującego znaczenie podstawowe. Uderza wspólność znaczeń rodziny *ganiti*, *goniti*, *gŋnati*, np. ros. *гонять* 'pędzić, ganić', u Dala też 'lżać, obrażać, gnębić', ros. *нагонять* 'ostra wymówka, nagana, reprimenda', brus. *гòнка* 'gonienie, prześladowanie', 'ostra wymówka', sch. *gòniti se* też 'sprzeciwiać się, klócić się'. Nawet tak specjalne znaczenie, jak 'psuć', znajdujemy sporadycznie zarówno w *ganiti*, jak i w *gŋnati*. Stosunek *ganiti*:*goniti*:*ženŋ gŋnati* jak *gajiti*:*gojiti*:*žiti*; *galiti*:*želėti*. Rozwój znaczenia 'gonić, prześladować' > 'prześladować słowami, ganić, reprehendere'.

Inne objaśnienia nie oparte są na należytych podstawach (trudności morfologiczne, semantyczne). Uważa się np. *ganiti* za rezultat fałszywej dekompozycji z *poganiti* 'czynić nieczystym, złym, zanieczyszczać, brudzić, psuć' (< adi. *pogany* pld. i wsch. 'nieczysty, brudny, budzący wstręt, zły': *pogany* 'poganin' < łac. *pāganus*). Ludowa etymologia miałaby (może pod wpływem bliskiego znaczeniowo i budową *gaditi*) początkowe *po-* uznać za rodzimy prefiks. Zob. Miklosich EW 60, Preobrażenskij ES II 84, szczegółowo z nowoczesną próbą uzasadnienia Marvan LF 84, 1961, 31—5 (słuszna krytyka Machka ES² 160). — Berneker SEW I 376 wychodząc z stczes. *hana* (p. *gana*) dopatrywał się tu za Gebauerem SI. I 403 pożyczki z stwniem. *hōna* 'szyderstwo, urąganie, wstyd, hańba'. Verba *haniti*, *haněti* uważał za denominalne. Inne wyrazy zach.słow. miałyby być pożyczkami z czes., wyrazy ruskie z pol. Wpływ stwniem. *hōna*, śrwniem. *hōn* przyjmują też Holub—Kopečný ES 120, Važný NR 41, 1958, 279 (wskazuje na przynależność wyrazu do średniowiecznej terminologii rycerskiej i na średniowieczne pożyczki francuskie: *honnir* 'zelżyć, zhańbić' < stwniem. *hōnen* 'lżyć, znieważać', *honte* 'wstyd, hańba' < stwniem. *hōnida* 'hańba'). — Machek ES² 155 wychodząc z pierwotnego *gana* (w wydaniu pierwszym uważał ten wyraz za nomen postverbale), nawiązywał do gr. ὀνοματ 'ganić, lżać, odnosić się z pogardą', przyjmując w słow. sekundarnie dodane

g- (o odosobnionym wyrazie gr. zob. Frisk GEW II 397). — ESSM VI 100 łączy z *ganati* (zob.). — O innych próbach etymologii zob. Berneker SEW I 376, Sławski SE I 255, Vasmer REW I 258.

M. Ś. — F. S.

ganōti ganō wsch. = *gadnōti*

~ ukr. dial. *zani̇ṁti -nẏ* 'domyślić się, zmiarkować' (u Hrinčenki zakarpackie), na Polesiu *zani̇ṁtẏ* 'domyślić się, zrozumieć' (Leks. Polesyja 81), brus. dial. *zani̇ṁẏ* 'zgadnąć, pomyśleć' (Turaū). ~

Zasięg rozszerzają formacje pref.: sl. *ugāniti -nem; odgoniti* 'odgadnąć' (Pleteršnik), strus. już od XIII w. *zaganŭti* (: *zaganŭti*) 'dać zagadkę do rozwiązania' (*zaganŭky zaganŭly*, SRJ XI—XVII), *ŭgonŭti* 'domyślić się czegoś', 'objaśnić, powiedzieć' (Srezn.), ros. dial. archang. *dogani̇ṁtẏ -nẏ* 'domyślić się', częste *zaganŭṁtẏ* 'dać zagadkę': *zaganŭṁtẏ zaganŭky*, 'powziąć zamiar' (SRNG), brus. dial. *adzani̇ṁẏ* 'odgadnąć; wyjaśnić, objaśnić': *adzani̇* мой сон: я тебе *zaganŭ* загадку, а ты *adzani̇*; *zaganŭṁẏ* 'przykazać, rozporządzić', 'dać zagadkę do rozwiązania', 'zapropozować cenę' (SPZB).

Z pierwotnego *gadnōti*. Uproszczenie grupy spółgłoskowej *-dn-* > *-n-* spowodowało zatratę motywacji, poczucia związku z *gadati*. Formacja zachowana szczątkowo, w formie niepref. poświęcona tylko w archaicznych gwarach wsch.słow. (Zakarpacie, Polesie) stanowi bezpośrednią podstawę dla *ganati*, p. Na uwagę zasługuje postać sła. dial. (Ripka Dolnotrenč. 124) *uhānnūt* 'domyślić się', będąca pod względem fonetycznym etapem pośrednim między *gadnōti* i *ganōti*.

M. Ś.

ganьb'a pln. 'ganiecie, potępienie, przygana, reprehensio, vituperatio', 'znieważanie, pozbawianie czci', 'stan albo uczucie kogoś znieważonego, zhańbionego, zbezczeszczonego': 'niesława, sromota, wstyd, ignominia, infamia, dedecus'

~ stpol. XIV—XVII w., dziś gdzieś na peryferiach *ganьba* (sli.: Lorentz PW I 201, cieszyńskie *ganьba* mi je 'wstyd mi', Karłowicz SGP; też Pluta Dzierzysławice), postać *hanьba* pojawia się i zwyczaję w XVI w. (bohemizm fonetyczny, p. Basaj—Siatkowski SFPS VI 14, Siatkowski Boh. 124—7) 'wstyd, ujma, niesława, sromota', dawniej (jeszcze u L.) i dial. czasami (np. Steffen Warmia) w pierwotnym znaczeniu 'ganiecie, nagana, potępienie', stpol. ponadto 'sztydzenie, wyśmiewanie się, urąganie; poniżenie; obraza' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dłuż. stare *ganьba* (u Jakubicy *hanьba*) 'wstyd, hanьba' (u Muki z uwagą: wg głuż. *hanьba*), głuż. *hanьba* 'ts.', mje je *hanьba* 'wstyd mi' (Zeman, Jakubaš, Stachowski Warychiusz 1597; dial.: Jentsch Rodewitz; u Schustera-Šewca EW 261 też 'pudenda'), czes. już od XIII w. *hanьba* (dial. *hanьba*) 'wstyd, ujma, niesława, sromota, utrata czci', je mi *hanьba* 'wstyd mi', stczes. też 'obraza, zniewaga, contumelia, ignominia', dawne, dziś ludowe 'pudenda' (Pfir. slov., Gebauer Sl., Bartoš DSM, Lamprecht Opava, Malina Mistřice), sła. od XIV w. (Ryšánek Žil. kn.) *hanьba* 'wstyd, niesława', je *hanьba* 'wstyd', ludowe 'pudenda' (SSJ, Habovštiak Orava: *hanьba*, Sipos Bükk-Gebirge: *hanьba*);

ros. dial. pld. i zach. *zani̇ṁḃa* 'wstyd, niesława' (Dal, stąd SRNG, ale z innym akcentem: *zani̇ṁḃá -ḃẏ*; chodzi tu zapewne o wyraz ukr. i brus. tak nieraz oznaczany u Dala; por. też ros. dawne XVI i XVII w. wyjątkowe denominativum *zani̇ṁḃuṁtẏ* 'besztać, łajać' sprawiające wrażenie pożyczki z pol., zob. SRJ XI—XVII — przykłady wskazują na powiązania pol.), ukr. *zani̇ṁḃá -ḃẏ* (dial. formy oboczne *zani̇ṁḃa*: *zani̇ṁḃá*, Onyškevyč Bojk.) 'wstyd, ujma, niesława' (stare, u Tymčenki

od XVI w. i dial. też 'wymyślanie, lżenie, przygana, połajanka', Onyškevyč o.c.), przestarz. i dial. *ganybu* давати, задати 'potępić, osądzać, ganić', dial. w użyciu predykatywnym 'nie przystoi, wstyd' (Onyškevyč o.c.), brus. *ganyba* 'wstyd, niesława, sromota', 'wada, przywara' (TSBM, SPZB, Šaternik Červ.; HSBM od XVI w. *ganyba*: *ganyba*: być może pożyczka z pol., Bulyka DZBM 78—9, ESSM VI 101). ~

Abstractum z produktywnym suf. *-yba* do *ganiti* (por. *gonyba*). Sławski SE I 402, ESSM VI 101. Pierwotniejsze stosunki derywacyjne poświadczą ukr. dial. (tylko u Żel.) oboczność *gany* f.: *ganyba* (: *ganybó*) 'zganienie, nagana', 'wada'. O tym p. I 62.

Na uwagę zasługują pojawiające się na peryferiach obszaru słow. oboczne formy z długim elementem przedsufiksalnym (p. I 62): głuż. *haniba* (wg Schustera-Šewca EW 261 starsze), też dawne *hanidba* (ib.), ukr. ludowe (u Hrinčenki i Żel.) *ganyba* 'upokorzenie, poniżenie'.

Pisani Paideia XII, 1957, 55 wyprowadzał wyraz z stwaniem. *hōnida* 'hańba, wstyd' przyjmując substytucję formantu. Nie widać podstaw (zob. ESSM VI 101), p. *ganiti*.

M. Š. — F. S.

**gan'ati gan'ajp* 'biegać, gonić tam i z powrotem, przeganiać, np. bydło na pastwisko', **gan'ati se* 'uganiać się', 'być w okresie rui, gonić się, o zwierzętach domowych' *gan'ati*: ~ pol. późne, rzadkie w dial. *ganiać* 'biegać, uganiać się, pędzić' (*ganie* po polach), 'ścigać kogo, co' (pies *ganił* koty), 'popędzać, pędzić dokąd': krowki na pastwiska *ganił* (SJP PAN, SWil. jako iter. do *gonić*, L. s.v. *gonić* w materiale uzupełniającym; dial.: Dejna RKJŁ XXII 160 *ganiać*: *goniac*; Lorentz PW I 201 *ganiac* iter. do *gonic* tylko w compositum. jako stł.). stpol. już od XV w. compositum *poganiać* 'pędzić, gnać przed sobą, prae se agere', od XVI w. *naganiać* 'goniąc gromadzić' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dłuż. *ganiś -am* 'biegać', 'mieć biegunkę', dial. mużak. też 'szumieć, o wicherze' (Muka), głuż. *hanjeć* (dial. *hanjać*, Michalk Neustadt; *ganiac*, *ganjać*, Schroeder Schleife) 'biegać, gonić, pędzić', stczes. *háněti -ěju* 'biegać, pędzić, gonić' (Gebauer Sl. od XV w.: iter. do *honiti*, za nim Jungmann), dziś czes. tylko w złożeniach np. *naháněti* 'naganiać, napędzać', *poháněti* 'poganiać, popędzać', *zaháněti* 'zaganiać, zupędzać, odganiać' (takie compositum też dial., np. Bartoš DSM), sła. dziś tylko compositum *naháňat* 'gnać, prześladować', *poháňat* 'poganiać, popędzać, napędzać' (KSSJ);

sł. wyjątkowe dial. rezjańskie *gānjati -am* 'gonić' (Pleteršnik = *goniti*), liter. tylko compositum, np. *izgānjati*, *nagānjati*, *pogānjati*, sch. *gānjati gānjām* 'gonić, pędzić, przeganiać' (RSAN, tutaj też materiał dial., Vuk: RJAZ późne, od XVIII w.), scs. w compositach *изганиати -ганиць* 'wyganiać, eicere': *всѣмъ многи изганиць* (: Mar. *изгоняць*), Supr. *проганити* 'wypędzać, wyganiać, przeganiać' (: *прогонити*, SJS);

strus. *ганити* 'pędzić, przeganiać': *стад ганити... не велел* (XVI w., SRJ XI—XVII s.v. *гонити*), ukr. *ганяти -яю* 'gonić, przeganiać, pędzić, np. bydło na pastwisko', 'prześladować', 'uganiać się za czymś' (SUM, Hrinčenko), brus. *ганяць -яю* 'gonić, pędzić, przeganiać, np. bydło' (też w stałych wyrażeniach *ганяць у поле*, na nasybu 'być pastuchem'), pot., powszechne w dialektach *ганяць бульбу* 'akuczać, abganiać prapashnyia kultury' (TSBM, SPZB, Mat. Minsk II 33), 'tropić, gonić zwierzynę', 'wyganiać, wypędzać', bezosobowo pot. *дзе цябе ганяла?* 'gdzie się podziewałeś?' (TSBM) ~

gan'ati se: ~ pol. *ganiać się* 'ganiać siebie wzajemnie' (*ganiają się* dzieci), dial. 'być w okresie rui, o zwierzętach domowych' (Zaręba AJS IV, cz. 2, s. 21—2), dłuż. *ganiś se* 'być w okresie rui, o zwierzętach domowych' (Muka, też dial.: Fasske Vetschau),

czes. u Jungmanna *háněti se* 'być w okresie rui', sła. *gānat' sa* dial. 'ciężko iść, wlec się' (SSJ);

sch. *gánjati se* 'gonić się wzajemnie', 'miotać się', ludowe 'być w okresie rui, parzyć się' (RSAN);

strus. *ганя́тиса* 'uganiać się, gonić': *ганя́шася... се́зсеожниці... пўте́мь* (Srezn., SRJ XI—XVII z XV w.), ros. dial. *gan'acsz* 'przepadać, lubić' (< *'uganiać się', Słownik starowierców), ukr. *ганя́тися* 'gonić się wzajemnie; uganiać się, pędzić' (SUM; Tymčenko XVIII w.), brus. *ганя́цца* 'biegać, uganiać się' (TSBM, powszechnie w dial.: SPZB, Jurčanka Mscisl., Jurčanka Slavazl. I 134). ~

Wtórne iter. od archaicznego *goniti:ženŋ gōnati*. O budowie i wokalizmie pierwiastka p. I 46—7. Prasłowiańskość nieprawdopodobna. Historia poszczególnych języków słow. wskazuje na paralelną, niezależną, późniejszą innowację (por. Skok ER I 574), powstałą pod wpływem imperf. formacji prefiksalnych, dobrze zaświadczonych od najdawniejszych czasów, pozostających w opozycji do perf. złożen z *goniti*, por. materiał scs. Powstaniu **gan'ati* sprzyjała zatratą motywacji podstawowego *goniti*. Podobnie należy tłumaczyć stpol. *naszać: nosić, wadzać: wodzić, wazać: wozić, chadzać: chodzić* (o nich Dunaj ZNUJ 32, s. 41—3), por. już scs. *вѣ-лагати* 'wkładać': *вѣ-ложити* 'włożyć', p. *ložiti: ležati*. — Nie widać podstaw do dopatrywania się (ESSM VI 100) w **gan'uti* formacji psl.

M. Ś. — F. S.

gara pld., wsch. 'coś spalonego', 'to, co jest wynikiem spalania', 'coś palącego'

~ sch. *gāra, gāra* 'śnieć zbożowa', 'sporysz, *Claviceps purpurea*', 'rdza zbożowa' (RMat., RSAN), dial. 'znak, kreska naznaczona węglem lub sadzą' (RSAN), o NM, NT i NO *Gara* p. RJAZ:

brus. dial. *gāpa* 'wódka, samogon' (Nar. leks. 41, Scjaškovič Grodno, SPZB), przen. 'przykrość, zmartwienie', Rastorguev Brjansk: *терплю gāpu* (rozwój znaczenia jak w *gor'e* p.), *gāpy* 'wypalone miejsce na torfowym błocie', 'pogorzeliśko, wypalony las pod uprawę ziemi' (Jaškin BHN 48), NM *Gāpy* (Žučkevič KTSB 67). ~

Nomen actionis (> nomen acti: nomen agentis) od *gorēti* ze wzdłużeniem wokalizmu pierwiastka, o suf. -a p. I 59—61.

Zob. *garz* l., *garь*.

W. S.

garati garajŋ 'palić się, płonąć, spalać się, ardere'

~ czes. *hárati -rām* 'silnie płonąć, palić się' (książk., ale wg Machka ES² 177 żywe w dialektach wsch. iter. do *hořeti*), dial. laskie 'unosić się przeciw komuś, sarkać, złościć się na kogoś' (Bartoš DSM), rzadko *hárati se* 'prędko poruszać się, przejawiać się gwałtownie', 'kipieć, wrzeć; kręcić się, krążyć, wirować', myśl. 'przejawiać popęd płciowy, o psie', sła. *hárati -ram* poet. 'palić się, płonąć' (także u Kálala), przen. 'tęsknić za czymś' (Isačenko SRS). ~

Por. w znaczeniu tranzytywnym nowe sch. *gārati gārām: gārati -rām* 'podsycać, wzniecać ogień' (RSAN, RMat., z tym znaczeniem już podstawowe *gōrjeti*), oba znaczenia również w formacjach prefiksalnych, np. *izgārati* 'spalać się' i 'spalać' imperf. do *izgōrjeti* 'spalić się, splonąć' i 'spalić'.

Na szerszy zasięg wskazują formacje prefiksalne (derywowane od odpowiednich złożen z *gorēti*): 1. z pref. *do-* (p. *dogarati* SP IV 20);

2. z innymi prefiksami, np. sła. *uhārat* 'powoli palić się, zmniejszać się przez palenie, dopalać się' (Kálal), por. svička *uhārá* 'świeczka pali się, spala się, dopala się' (Jungmann z Bernoláka); scs. *изгарати -раць* 'dopalać się, spalać się.

ardere* (Zogr., wyjątkowo nadpisane), **сѣгарати** 'ardere, spalać się, dopalać się' (Mar., Assem., Ks. Sawy; Mar.: и сѣмрлѣтъ ѣк [роггѣ] и ѣкъ огнь вѣлаглѣтъ и сѣгарлѣтъ); strus. **изгарати -раю** 'spalać się, wypalać się; palić' (od XI—XII w.), 'spalać, wypalać' (znaczenie tranzytywne już w podstawowym *izgorěti*), przen. 'cierpieć z powodu suszy, upału; schnąć, wysychać', **сѣгарати** 'spalać się, wypalać się, płonąć' (od XI w.), 'cierpieć, męczyć się', **оугарати** 'palić się, płonąć; opalać' (od XI w.).

Iter. do *gorěti* (z praesens pierwotnie atematycznym) z regularnym wydłużeniem samogłoski rdzennej, o budowie p. I 47. W kilku językach słow. zaświadczona formacja sekundarna *gar'ati*, np. *se. zagarjati: sonce zagarja* 'słońce zachodzi' (Bezlaj ES I 139 s.v. *gárov*), bułg. *загарям* 'zaczynać się palić; przypalać się, przypiekać się; opalać się', *изгарям* 'gorzeć, palić się, płonąć', 'spalać, palić, wypalać; warzyć', przen. 'niszczyć, rujnować'.

Berneker SEW I 294—5, Machek ES² 177, ESSM VI 101.

Zob. *gariti, garъ, гарь, гаравъ, гарьнь, гарькъ*.

W. S.

гаравъ *garava garavo* zach., pld. 'silnie płonący, palący (się); gorący'

~ czes. poet. *háravý* 'jasno palący się, silnie płonący; gorący', przen. 'szybki, gwałtowny' (Pfir. slov., SSJČ). ~

Na wyraz ten wskazuje też bułg. dial. *гаравица* 'zgaga' (BER I 230), pierwotnie substantywizowane adi. **гарав*, co do rozwoju znaczenia por. *izgaga:žego*.

Nie należy tu (wbrew ESSM VI 101) nowsze sch. *gārav -va -vo* od XVIII w. 'zakopcony, brudny od sadzy, dymu, ciemny, czarny, koloru sadzy, dymu', 'ciemny, czarny od brudu, dymu' (RSAN, RJAZ), derywowane od *gār* m., f. 'popiół; sadza; zgorzelina', por. także brus. dial. *гаравый* (гырѣвый) 'brudny, nieczysty' (Jurčanka Slovazl. II 288).

Derywat od *garati*. O budowie p. Brodowska-Honowska SPS 145—7, Vaillant GC IV 706 nn., 471 nn.

Zob. *гарькъ, гарьнь*.

ESSM VI 101.

W. S.

gārišče pld., wsch. 'pogorzeliśko, spalenisko, incendii locus, area domus deflagratae'

~ sch. *gārište: gārište* 'pogorzeliśko, spalenisko, zglišzcza' od XVI w., 'popioły, popielisko', dial. *gārište, gārište* 'ts.', 'ognisko' (RSAN), bułg. dial. *гарішце* 'wypalone przez pożar miejsce w lesie' (BDial. I 179, 188), także NT *Гарішце, Гарішце* (BER I 230);

ros. dial. *гарішце* 'pogorzeliśko, spalenisko, zglišzcza' (SRNG: Riazan'), w funkcji NM *Гарішца* pl. (RGN). ~

Nomen loci od *garъ* l. (*гарь*). Nie można wykluczyć także derywacji od *garati, gariti*, o suf. *-išče* p. I 95—7.

ESSM VI 101.

W. S.

gariti *gar'p* pld. 'powodować palenie się, spalać', 'spalać np. słomę, nie zżęte źdźbła zboża dla użyźnienia ziemi'

~ sch. *gāriti gārīm* 'przeorywać ziemię po zbiorze zboża lub na wiosnę, aby nabrała wilgoci i była dogodniejsza pod uprawę' (RSAN), dial. *gāriti* ziemi 'wypalać las, palić słomę itp. na ziemi w celu jej użyźnienia' (RJAZ: Boka Kotorska), *gāriti se*

'stawać się rozdrobnionym, spulchnionym, dogodniejszym do uprawy i zasiewów, o przeoranej ziemi' (RSAN). ~

Causativum do *gorēti* (p.), por. *žarъ*. Pierwotne znaczenie 'powodować palenie się, spalać'. O prymitywnej technice użyźniania ziemi przez spalanie np. słomy, nie zżętych źdźbeł zboża lub przygotowywania ziemi pod uprawę przez wypalanie lasu, zarośli i trawy p. Moszyński KLS² I 157 nn., 153 nn. i KMP 199 nn., Łowmiański SSS IV 526—33.

W. S.

garkati garkajp pfn. 'wydawać chrapliwe odgłosy, warczeć, szczekać, zwykle o psach', 'krzyczeć, wrzeszczeć, o ludziach'

~ sła. *harkat' sa -kâ sa* 'klócić się, sprzeczać się' (SSJ);

ros. dawne XVII w. *гаркати* 'głośno krzyczeć' (: XVI w. *гаркнута*, SRJ XI—XVII), ros. pot. *гаркить -аю -аешъ* 'wykrzykiwać, wydawać okrzyki', dial. też *гаркать -аю -аешъ* 'wołać, przywoływać, zwykle krzycząc', 'przywoływać ptactwo, zwierzęta domowe', 'krzyczeć, klócić się', 'krakać, o wronie', 'gęgać, o gęsi', 'zajadle szczekać', 'trzaskać biczem', *гаркаться -аюсь* 'wołać, nawoływać się' (SRNG), ukr. pot. *гаркати -аю -аси* 'krzyczeć ostro', 'wydawać donośny, przerywany dźwięk' (SUM, ESUM I 469, też dial., Onyškevyč Bojk.; dial. także 'mieć wadę wymowy, seplenie', Hrinčenko), dial. *h'arkaty* 'wołać *har*, o psie' (Janów Moszkowce; por. *harr* naśladowanie warczenia psa), brus. *гаркаць -аю* 'warczeć, o psie' (też dial., np. Nosovič, ESBM III 60), dial. 'krzyczeć, klócić się' (Scjaškovič Grodno), 'krzyczeć w złości', np. Дзеці ... не гаркайце (Turaŭ), *гаркацця* 'krzyczeć jeden na drugiego, złościć się' (ib.). ~

Por. oparte na tej samej interi. różne dźwięki i ekspresywne formy:

1. ros. dial. *гарчить -чу* 'krzyczeć, płakać', *гарчить* 'wydawać gardłowe dźwięki, warczeć, o psie' (SRNG), ukr. pot. *гарікати* 'krzyczeć ze złości; burczeć, warczeć' (SUM, ESUM I 474, Hrinčenko), dial. *гарікати -чъ -чуу* 'ts.' (Hrinčenko);

2. ros. dial. *гаргать -ает* 'krakać, o wronie' (SRNG: Wielkie Łuki), ale bułg. *гарга* 'kawka' (RBE), maced. (Pirin) *гарга* 'ts.' (RMNP), 'kawka' (Małecki SW) BER I 231 wyprowadza z tur. *karga*, por. jednak lit. *gārgė* 'wodny ptak', 'gatunek gęsi' (LKŽod., Kurschat Thes.);

3. czes. *harašiti* 'chrzęścić, trzeszczeć; szeleścić' (Přir. slov.), sła. *harašit'*, rzadko *harasit'* 'ts.' (SSJ), *harasit'* 'dudnieć, huczeć' (Isačenko SRS); czes. dial. moraw. *harusit'* 'łomotać', 'krzyczeć' (Bartoš DSM), sła. *harušit'* i *harusit'* 'łajać kogoś, gromić', 'krzyczeć, hałasować' (SSJ), dial. *harušit'* 'hałasować', 'poszczekiwać, o psie' (Kálal).

Dźwięki z suf. *-k-* (p. I 49) od interi. *gar!*, *gur-gur!*, por. np. ukr. *zap!* na oznaczenie warczenia psa (Smal' Stočkyj PS 151, ESUM I 469), *zap-zap!* na oznaczenie warkotu, turkotu rozklekotanych mechanizmów (ib.), brus. *zap-zap!* na oznaczenie warczenia psa, klótni ludzi między sobą (Nosovič). Por. podobne: lit. *gārgti, gārgtioti* 'charczeć; płukać gardło', *garkti* 'ts.' (LKŽod.), lot. *gārgti, gārdzēt* 'chrapać, charczeć', *gārkti* 'chrapać w piersiach' (Mühlenbach I 616), lit. *gār!* (*gār!*) interi. np. o głosie gęsi (*Gār, gār gārgšioja žasys, kad kas pabaido, gārgu!* 'ts.' (Ta žaselė girgu *gārgul*, Kurschat Thes., LKŽod.), też *gārg!* (LKŽod.).

Por. *gřkati* oraz z bezdźwięcznym nagłosem *karkati, křkati*.

T. Sz. — F. S.

***garul'a**. Rekonstruowane przez ESSM VI 101 na podstawie sła. *harul'a* 'potrawa ze smażonych, pieczonych ziemniaków', sch. *garulja* nazwa i imię zwierząt domowych

z czarną sierścią, np. krowy, kota (RSAN, RJAZ). Nie przekonuje. Różne podstawy derywacyjne, p. adi. *garь* 2., *garati*. O suf. *-ul'a* zob. I 110.

F. S.

garь 1. *gara* pld., wsch. 'palenie (się), spalanie (się)', 'to, co powstaje podczas spalania, np. dym; to, co jest rezultatem spalania, np. sadza, popiół', 'to, co powoduje palenie, spalanie, np. piorun'

~ sch. *gār -ra* od XVIII w. 'popiół i inne produkty spalania; nie dopalone cząstki paliwa unoszące się z dymem lub pozostające na palenisku', 'sadza, kopeć', dial. 'odpadki przy kuciu żelaza', bot. 'choroba zbóż. śnieć' (RSAN), od XIV w. NM *Garь*, zazwyczaj pl. *Gari* (RJAZ);

ros. dial. *zap -pa: -py* 'palenie (się), spalanie (się), tlenie (się)' (Dal), 'nieprzyjemny zapach' (SRNG), 'opalenizna, ogorzałość', (Pskov. slov., tu też 'grom, piorun?': прогрома *заром!*), 'wypalony kawałek lasu' (ESSM VI 101), ukr. *zap -py* 'coś spalonego, spalenizna; drobne cząstki produktów spalania unoszące się w powietrzu', brus. *zap -py* 'spalenizna, swąd, czad, nieprzyjemny zapach powstający przy niepełnym spalaniu', 'resztki pozostające przy spalaniu, np. popiół; sadza, kopeć', 'wypalone miejsce w lesie; pogorzelsko', 'żużel, szlaka', dial. 'spalenizna, swąd', 'sparzenie, oparzenie; oparzone miejsce' (np. Šaternik Červ., Nar. slova 303: Turaŭ). ~

Por. 1. bułg. dial. *zapo* n. 'obrzędowy zwyczaj palenia wielkich ognisk w ostatni wieczór pierwszego tygodnia Wielkiego Postu' (BDial. V 163: Rodopy, BER I 230), maced. dial. *zapo* 'ts.' (RMJ);

2. sch. *gāra, gāra* bot. 'śnieć zbożowa', 'sporysz, *Claviceps purpurea*', 'choroba pszenicy, podczas której ziarno zmienia się w sproszkowaną masę o nieprzyjemnym zapachu' (RSAN, RJAZ), o NM i NT *Gara* p. RJAZ;

3. sch. NM *Garevo* (RJAZ); ros. dial. *zapeso* 'wypalone miejsce w lesie' (SRNG, Dal);

4. maced. *zarovina* 'spalenizna; popiół ze spalonej słomy' (RMJ), dial. 'węgiel drzewny, kawałek zwęglonego drewna' (Reiter Titov-Veles).

Nomen actionis (>) nomen acti: nomen agentis od *gorēti* ze wzdłużeniem samogłoski rdzennej, o budowie p. I 58—9. Semantyka nie zaleca przyjmowania derywacji wstecznej od *garati*. Por. z wokalizmem krótkim: lit. *gāras* 'para, opar; mgła, dym', 'czad', lot. *gars* 'para, opar', 'duch; dusza', 'woń; zapach', stpr. *goro* 'palenisko, ognisko'.

Zob. *gara, garь; žarь*.

Jagić AslPh II 163.

W. S.

garь 2. *gara garo* pld. 'koloru czarnego, ciemnego, śniadego, ater; wyróżniający się czarnym, ciemnym, śniadym zabarwieniem'

~ sch. przestarz. *gār gāra gāro (gārī)* 'czarny; bardzo ciemny, śniady' (RSAN, poświadczony 2 razy w źródłach z przełomu XIX i XX w.), bułg. dial. *zap, zāpu* 'szary, siny', ale *zāpa* коза 'czarna koza z żółtymi powiekami' (Gerov, BDial. II 142, BER I 230). ~

Por. 1. formy substantywizowane: slę. *gāra* imię owcy (Pleteršnik za Pohlinem), sch. *gār* m. nazwa psa (zazwyczaj czarnego), konia, barana; *gāra, gāra* 'kobieta o śniadej cerze, czarnych włosach, brunetka' (też hip. od *garāvuša* 'ts.', RSAN), 'zwierzę domowe z czarną sierścią lub głową', także nazwa takiego zwierzęcia, np. kobyły, krowy, owcy, świni, kota, kozy (według Skoka ER I 592 *gāra, gāra* hip.

od *garava*), przen. o 'różnych poczerniałych lub zabrudzonych przedmiotach, np. starej strzelbie', bułg. dial. *čápa* 'czerwona lub czarna owca z białą plamą na brzuchu' (BER I 230);

2. śl. dial. *gárov -va* 'pies czarniawej, a także rudawej barwy' (Beziaj ES I 139: prawdopodobnie substancywizowane adi. *gárov*, a nie z węg.), sch. *gárov -rôva* : *-rôva* imię i nazwa czarnego psa (od XVIII w.), dial. 'wilk z ciemną sierścią' (RSAN, RJAZ), *gárova* imię czarnej krowy (ib.);

3. sch. *gārast* 'czarniawy, ciemny, bury' (dial. *gāras gārasta* 'ciemnej barwy, o kozie', Elezović Kos.-Met.), subst. *gārasta* imię czarnej kozy, bułg. dial. *čápecm* 'śniady, smagły; czarny, o koniu; biały z czarnymi plamami, o kozłociu' (Gerov Dop., BER I 230 s.v. *čap*), *čápec* 'który ma jasne pasma sierści na brzuchu, a na ciele czarne, o kozie' (BDial. I 75: Strandža);

4. sch. dial. *gārota* nazwa i imię zwierząt domowych o czarnej sierści, np. wołu, barana (RSAN);

5. sch. u Vuka *gār* f. 'czarny kolor, czarny jak sadza, color fuliginus', łączony zazwyczaj z *gār* f. (RJAZ), p. *garb*, *garb* l.

Adi. od *garb* l. Archaiczny typ przymiotników (o nich, zaświadczonych zwykle w nominach propriach p. Taszycki PSS III 51—4, Bajerowa Onomastica III 1—42, 292—323).

Por. *dpbъ* 2.

ESSM VI 102.

W. S.

гарькь *garьka garьko* wsch. 'palący się, płonący, świecący się jasnym płomieniem, blaskiem'

~ ros. dial. *čárkuj -kaja -koe* 'dobrze, jasno palący się, płonący, o świecy, drewnie' (SRNG: pskow., smoleńskie). ~

Na wyraz ten wskazuje również brus. dial. *čárko* adv. 'gorąco' (Turaū).

Derywat od *garati* z suf. *-ькь*. O budowie p. Brodowska-Honowska SPS 191—6, Vaillant GC IV 459—62.

Por. *gorьkъ* derywowane od *gorěti*.

Zob. *garavъ*, *garьнъ*.

ESSM VI 102.

W. S.

гарь f. 'palenie (się), spalanie (się)', 'to, co powstaje podczas spalania; to, co jest rezultatem spalania'

~ stłuż. *gar* : *gař* 'wypalone miejsce, pogorzeliśko' (Eichler Issled. serboluż. 192, tu też dluž. NM *Gar*, *Gary* pl., *Garěf*);

sch. *gār* f. 'popiół i inne produkty spalania', 'sadza, zgorzelina', 'popiół ze słomy', 'choroba zbóż, śnieć', dial. czarnogórskie 'odpadki przy kuciu żelaza' (RSAN, RJAZ, Vuk), bułg. dial. NT (NM) Средня *čap*, Пандрова *čap* (BER I 230);

strus. od XV w. *гарь* (zazwyczaj pl. *гари*) 'wypalone miejsce w lesie' (Srezn.: SRJ XI—XVII, tu również z XVII w. 'szlaka'), ros. *гарь* f. 'coś spalonego, przypalonego; spalenizna, swąd, czad' (пахнет, запахло *čáрью*), 'żużel', 'wypalone, spalone miejsce w lesie, wypalenisko, spalenisko', 'kopcę', dial. 'pożar', 'pożar lasu', 'nadpalony las', 'wypalone miejsce w lesie (zazwyczaj przeznaczone pod uprawę ziemi lub łąkę), na polu', 'wypalenisko w błotnistym lesie', 'las (osikowy, mieszany) na wypalenisku', 'zagajnik, krzewy na wypalenisku' (w tym znaczeniu zazwyczaj *čápu* pl. u Dala), 'łąka na wypalenisku w lesie; łąka w lesie', 'mgła powstająca podczas

skwaru, upału; mgła stojąca latem w powietrzu', por. *гарь* от солнца 'mgła bez chmur, która rozściela się w ciche, upalne dni przed burzą' (o geografii wyrazu i pozostałych znaczeniach p. SRNG, Dal, SRSO, Eliasov Zabajkalsk, Slovarь Novosibir.), o NM *Гарь, Гари* p. RGN, WRG, ukr. dial. *гар* f. 'żużel, Fettdampf' (Żel.), *згарь* f. 'swąd, spalenizna, czad', 'fuzel w wódce', 'wypalony las', 'iskry odpadające przy kuciu żelaza' (Hrinčenko), 'skłon góry' (co do rozwoju znaczenia por. psl. *opoka*), 'przypalona, wypalona trawa' (Onyškevyč Bojk. I 302), *згар* f. także 'światło, ciepło słoneczne' (Żel.), por. wieczna *згар* 'zorza wieczorna' (ib.), *згарь* f. 'czad' (Hrinčenko, Onyškevyč o.c. 265). ~

Por. ros. dial. *гаря* 'wypalone miejsce w lesie; pogorzelsko' (SRNG), ukr. dial. *згаря* 'pogorzelsko' (Żel.), *згар'я* 'łuna' (Onyškevyč l.c.).

Nomen actionis > nomen acti od *gorěti* z suf. -ь (z regularnym wzdłużeniem samogłoski rdzennej).

Zob. *garb* 1., *gara*.

ESSM VI 102—3, Kuryłowicz IA 296.

W. S.

гарьнь *гарьня гарьно* pld., wsch. 'związany z paleniem, palący się, spalony'

~ sch. *gāran -rna -rno* 'leżący odlogiem, pozostający ugorem, o ziemi' (RSAN), od XIV w. NM *Гарьно, Гарно* (RJAZ);

ros. *гарный -ная -ное* 'przeznaczony do palenia, zdalny do palenia; palny', dial. 'płonący, palący się; gorący' (ESSM VI 103), 'spalony, przypalony' (ib.). ~

Nie należą tu: 1. sch. *gāran -rna -rno* poet. 'umazany sadzą, usmolony; czarniawy; brudny', dial. (np. czarnogórskie) adv. *gārno* 'ciemno' (nowsze derywaty od *gār* 'popiół; sadza; zgorzelina');

2. ros. dial. *гарный* 'dobry; ładny', 'żwawy, ruchliwy, dziarski; figlarny' (SRNG), ukr. *гарний* 'ładny'.

Od *gariti*, o suf. -ьнь zob. Brodowska-Honowska SPS 80—1, 101—4, 115—39, Vaillant GC IV 415—6.

Zob. *garavъ, гарькъ*.

ESSM VI 103.

W. S.

gasati 1. *gasaję* : *gašę* 'gasnąć, exstingui'

~ pol. *wygasać -am* 'przestawać się palić, świecić, gasnąć', przen. 'ustawać, zanikać, kończyć się, zamierać' (w SW z Jędrzeja Śniadeckiego: Życie choć na najkrótszy czas *wygasa*), *zagasać* 'powoli, stopniowo gasnąć', przen. 'tracić blask, ciemnieć, blednąć', 'słabnąć, przycichać, zanikać', 'umierać' (SJP PAN);

scs. w ewangeliarzach partic. praes. activi, pr. w Zogr. *въ огнь негашащси*, Zogr. i Mar. *не гашащии*, Zogr., Mar., Ks. *Сауу съжежеть огньемь негашащии* (SJS), stąd rus.-cs. pr. *огнь негашащии*, *огнь негасоущем* (Srezn. II 370 też z innymi przykładami), cs. w Sborniku Symeona (Izborniku Svjatoslava) 1073 r. w 3 sg. praes.: *огнь ихъ не оугашеть* (Srezn. III 1132); z pref. scs. *уогасати -ашь* 'exstingui' (Sadnik—Aitzetmüller HAT; Miklosich LP. też rzadko *оугашж -шеши*);

rus.-cs. *оугасати оугасашю* 'gasnąć, przestawać się palić', 'przestawać świecić', 'stawać się chłodnym' (Srezn.), ros. *загасать -аю -аеишь* 'gasnąć, wygasać', *угасать -аю -аеишь* 'ts.' (stąd sch. u Stulicia *ugasati ugasam* perf. 'zgasnąć', RJAZ), ukr. *загасати -ає* 'przestawać się palić, przestawać świecić', przen. 'przestawać istnieć; słabnąć, znikać, zamierać', *угасати (вгасати) -аю -аєи* 'przestawać płonąć,

przestawać świecić', przen. 'kończyć się; stawać się słabym, zanikać; cichnąć, o dźwiękach' (SUM), brus. *zazacáyb -áto -áeu* 'przestawać płonąć, przestawać świecić' (TSBM). ~

Durativum-iter. do *gasnǫti*, o budowie I 45—6, por. Vaillant GC III 253 nn., Tedesco Language 24, s. 368—9.

T. Sz.

***gasati 2.** Rekonstruowane przez ESSM VI 103 na podstawie: pol. *hasać* 'skakać, biegać, harcować' od XVII w. (dawne głównie o koniach; w XVII w. koń, buhaj *hasze*; też *hasze* po karczmach, ale u Kn. jak dziś: konie *hasają*, Brückner SE 169, Sławski SE I 409), czes. u Jungmanna i Kotta *hasati -ám* 'harcować' (z pol., Sławski l.c., inaczej Machek ES² 162), sła. dial. *hasat'* 'tańczyć, podskakiwać'; ros. dial. pld. *zácámь -áto -áeu* 'skakać; harcować na koniu' (wg SRNG z pol. *hasać*), ukr. pot. *zácámu -áto -áeu* i *zácámu* 'żwawo biegać w różnych kierunkach', przen. 'bywać w różnych miejscach' (SUM), 'biegać, skakać, chętnie tańczyć' (Hrinčenko; ESUM I 479 nie wyklucza pożyczki z pol.), brus. dial. *zucáyb, zaiucáyb* 'biegać (z wywieszonym językiem)' częste w dialektach (np. ŽS 106, SPZB, Nar. leks. 157, Nar. slova 304, ESSM VI 103; ESBM III 101 s.v. *zoiucáyb*).

Najprawdopodobniej cały materiał sprowadza się do pol. jako do jedyne go źródła zapożyczeń dla pozostałych języków słow. Derywat od interj. *hasa!*, wyraz nowy, prasłowiańskość nieprawdopodobna.

Brückner SE 169, Sławski SE I 409—10.

T. Sz.

gasiti *gaš'q g'asišb* 'powodować, że coś gaśnie, przestaje się palić, przestaje świecić, przerywać, tłumić palenie się, świecenie czegoś, extinguere' (*gasiti ognь, gasiti svět'q*), przen. 'powodować, że coś przestaje się rozwijać, tłumić coś', *gasiti vapno* 'rozrabiać wapno palone wodą, lasować', *gasiti sę* 'przestawać się palić, gasnąć, extinguui'

~ pol. *gasić gaszę* 'powodować, że coś gaśnie, przestaje się palić, przerywać, tłumić palenie się, płonienie, świecenie czegoś' od XVI w. (już od XV w. stpol. *gaszenie* 'extinctio' i z pref. np. *ugasić, zagasić*, Słownik stpol.; w XVI w. np. *gasić świecę; gasić iskrę; gasić płomień*), powszechne w dialektach, np. kasz. *gasęc gasi* 'powodować, że coś gaśnie' (*Ogńa* od poręna ni muši *gasęc*; W²oda *gasi uogin*, Sychta SK, Lorentz PW), *gasić ogień* (Dejna RKJL XXII 165), *gasić* pożar 'przerywać płonienie, palenie się czegoś' (SJP PAN), przen. 'powodować ciemnienie, blednięcie czego; pozbawiać blasku, zaciemniać', 'chłodzić, łagodzić, uśmierzać, np. pragnienie' (tak też w XVI w., również 'o dolegliwościach', też 'osłabiać szkodliwe działanie; studzić, chłodzić; hartować co w czym'), por. kasz. *vėgasęc víd* 'pozbawić życia' (Sychta SK), *gasić wapno* 'rozrabiać wapno polane wodą, lasować' od XVI w. (też dial.), już w XV w. *wapno niegaszone* 'calx viva' (Słownik stpol.), od XVI w. *gasić się* 'być tłumionym, o ogniu, świetle', przen. 'niszczyć się, osłabiać się, uciszać się' (SJP PAN), połab. *gosē* 3 sg. praes. 'gasi' (Polański SE II 175, Olesch Thes. I 339—40), dłuż. *gasyš -sym* 'powodować, że coś gaśnie' (np. *swěcku gasyš*; też dial., Fasske Vetschau), przen. někomu żyweńe *zagasyš* 'zagasić, zdmuchnąć komus iskrę życia' (Muka), głuź. *hasyc -šu* 'powodować, że coś gaśnie' (Pfuhl, Zeman), czes. *hasiti hasim* 'powodować gaśnięcie ognia, tłumić ogień' (np. *hasiti* pożár; *hasiti* hořici dům) od XIV w. (stczes. *hasiti -šu*, np. *ohně hasi*; voda žiezn *hasi*), *hasiti žizeň* 'łagodzić,

uśmierzać pragnienie', *hasiti vapno* 'rozrabiać wapno polane wodą, lasować' (Prir. slov., SSJČ), sła. *hasit' hasi* 'powodować, że coś gaśnie' (*hasit' oheñ*, pożiar; też dial., np. Ripka Dolnotrenč. 110), przen. 'łagodzić, uśmierzać' (*hasit' smäd*, hnev, zlost'), *hasit' vapno* 'rozrabiać wapno polane wodą, lasować' (też dial., np. Matejčik Novohrad 166), pot. i dial. *hasit'* 'tłuc, bić' (SSJ, Ripka l.c.);

sła. *gasiti -sím* 'powodować, że coś gaśnie' (*gasiti ogenj*), 'uśmierzać, łagodzić, np. pragnienie, gniew' (*gasiti želje*, jezo, też dial., np. Tominec Črni vrh), *gasiti apno* 'rozrabiać wapno polane wodą, lasować' (Pleteršnik, SSKJ), *gasiti se* rzadkie 'extingui', np. *iskre so se gasile v noči* (SSKJ), sch. *gāsiti gāsīm* (też czakaw., Jurišič Vrgada) 'powodować, że coś gaśnie' (np. u Vuka *gasiti* vatru, *svijeću*, żedu; w XVII w. np. *Ti jesi rosa koja gasiš oganj*; w przysłowiu: *Uljem oganj gasit'*, RJAZ; *gasiti* ugljevlje 'wróżyć wrzucając żarzące się węgle do wody', RSAN, por. SMR 86), przen. 'uspokajając, łagodząc' (*gasiti* bunu, Vuk, RSAN), 'rozrabiać wapno polane wodą' (np. *Niki vodom gasi vapno*, XVII w., RJAZ), *gāsiti se* 'przestawać się palić, gasnąć' (Vuk) od XVI w. (np. *gasi se sunce*; *Tu ču ... zorom gledati kako se zvijezde gase*, RSAN), 'ginać, niknąć, zamierać' (np. *Život se njezin ... gasi*, RSAN), scs. *гасити* tylko w part. *негасимым* (Zogr., Euch., Ew. Ostrom.), *негаси* (Assem.: a plévy sžežet' *ogněť negaseštiim*, SJS II 347) 'nie do ugaszenia, o ogniu, inextinguibilis' (SJS), poza tym tylko z pref., np. *оугасити -шя*, *погасити* (Sadnik — Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. *гася -иш* aor. *гасих* 'przerywać palenie lub świecenie czegoś, powodować, że coś gaśnie, przestaje się palić' (*гася свещи*, *гася огън*), *гася вар* 'rozrabiać wapno polane wodą, lasować' (RBE, Gerov), przen. *гася* пришка, болка 'stosować lekarstwo w celu usunięcia ognia, palenia' (Gerov), *гася се* 'być gaszonym', maced. *гаси* 'powodować, że coś przestaje się palić', *гаси вар* 'rozrabiać wapno polane wodą, lasować', przen. *гаси жед* 'gasić pragnienie', *гаси се* 'przestawać się palić, gasnąć' (RMJ);

strus. *гасити гашоу* 'powodować, że coś przestaje się palić' (np. *огън гасити*, XVI w.), przen. 'usuwać, przerywać działanie czegoś' (np. *велики печаль гася*, Uspenskiy sbornik: XII—XIII w., SRJ XI—XVII), ros. *гасить гашу* *гасишь* 'przerywać palenie, tłumić coś palącego się' (np. *гасить огни*), przen. 'umarzać; kasować', *гасить известь* 'rozrabiać wapno polane wodą, lasować', przen. 'przerywać rozwój, działanie czegoś, dławić, tłumić' (np. *гасила чувство*), dial. często także w innych znaczeniach przen., np. *гасить* 'łajać, besztać', 'niszczyć', 'pić do dna, osuszać, np. szklanę wina' (SRNG, Mirtov Don.), *гаси́ться* 'extingui' (SSRJ), ukr. *гасити гашу* *гасиш* 'powodować, że coś przestaje się palić, przerywać palenie' (*гасити свічку*; *гасити пожежу*; dial. *гасити жажду* 'uśmierzać, gasić pragnienie', Verchratskiy Znadoby uhor. I 209) od XV w. (Tymčenko), 'powstrzymywać rozwój czegoś, dławić, hamować' od XVII w. (Tymčenko), 'zmniejszać lub przerywać działanie czegoś' (SUM), *гасити ванно* 'rozrabiać wapno polane wodą, lasować' (SUM), *гаситися* 'przestawać się palić, gasnąć' (SUM), brus. *гасиць гашу* *гасиш* 'przerywać palenie, dławić' (*гасиць агонь*) od XVI w. (w XVI w. np. *гасить огън*, HSBM), 'powstrzymywać coś, dławić coś' (*гасиць усмешку*), *гасиць ванну* 'rozrabiać wapno polane wodą, lasować' (TSBM), *гасицца* 'przestawać się palić, gasnąć', przen. 'zmniejszać się, znikać, o uczuciach, pragnieniu itp.', 'słabnąć, tracić siły'; tu może należy też pot. *гасиць гашу* *гасиш* 'bić, uderzać po czymś' (TSBM). ~

Pierwotne causativum z wokalizmem *ō* (o budowie p. I 57) do **gesti* poświadczzonego w lit. *gėsti gėsta*: *gėsa gešsa* 'zanikać (o ogniu, świetle), gasnąć', przen. 'słabnąć, cichnąć, ustawać, uspakajając się, milknąć, zanikać', por. też toch. *kās-* 'extingui, evanescere', stind. *jāsate* 'jest wyczerpany': ie. *g^hes-*: *zg^hes-*.

Trautmann BSW 86, ESSM VI 104, Sławski SE I 260—1, Pokorny IEW 479, Kuryłowicz RS XVI 8 i AI 297, Poucha TLT 75, Mayrhofer KEWA I 425, Frisk GEW I 18, 685—6. O akcencie Kiparsky Wortakzent 301, 317 (por. inaczej van Wijk AslPh XXXVII 24—5).

T. Sz.

gāsŋoti gāsŋo 'powoli, stopniowo przestawać się palić, przestawać płonąć, świecić, extingui' (sŋŋce gasnetŋ 'słońce przestaje świecić, zachodzi'; ognŋ gasnetŋ 'ogień przestaje się palić'; svēt'a gasnetŋ 'świeca przestaje się palić'; dŋŋŋ gasnetŋ 'dzień zbliża się do końca'), 'ciemnieć, tracić blask', 'tracić siły', 'umierać, o człowieku'

~ pol. *gasnąć gasnie* (w XVI w. 1 raz *gaść*: miesiąc *gaść* będzie) 'przestawać się palić, płonąć, świecić' od XV w. (też dial., np. kasz. *slŋnce gasnie*; *gvāzdē gasnŋ*; w XVI w. *slŋnce gasnie*; *gasnie* zorza; *dzień gasnie*), przen. 'ciemnieć, tracić blask, blednąć, blaknąć', 'tracić siły żywotne, umierać, wymierać' (też dial., np. kasz., Sychta SK) od XVI w. (np. *Gasnŋ* we mnie siły, SP XVI IBL), 'słabnąć, przycichać, zanikać' od XVI w., w XVI w. *gasnąć* też 'lasować się, o wapnie', dłuż. *gasnuŋ -nu* 'przestawać się palić' (*swēcka gasno*), 'znikać, kończyć się', *zgasnŋone* sęŋo 'martwe ciało' (Muka), głuź. *hasnyć hasnje* 'przestawać się palić' (Pfuhl, też dial., np. Michalk Neustadt, Jentsch Rodewitz), czes. *hasnouti hasne* 'przestawać się palić, tracić blask' (np. *hasne oheň*, Jungmann; też dial., np. Hruška DSCh), stczes. od XIV w. *hasnŭti -nu* 'ts.', książkowe *hasnouti* 'kończyć się, przestawać istnieć' (*den*, *život*, nadzieje *hasne*, SSJČ; oči *hasly*, Jungmann), pot. i myśl. 'umierać, o zwierzętach' (SSJČ), sła. *hasnŭt -ne* 'przestawać się palić, przestawać się świecić, zarzyć' (*oheň hasne*; *plamene*, iskry *hasnŭ*; gwiezdy *hasnŭ*), przen. 'słabnąć, kończyć się, znikać' (np. *život hasne*; *hasnŭci* zrak u zomierajúceho človeka 'gasnący wzrok umierajúcego człowieka', SSJ);

sle. (wg SSKJ książkowe) *gāsŋiti gāsŋem* 'przestawać się palić' (*ogenj* v peči je začel *gasniti*; *dan* počasi *gasne*; *zvezda* za *zvezdo* je *gasnila*, SSKJ), przen. 'słabnąć, kończyć się' (ljudje so *gasnili*; *gasnoč dan*), sch. *gāsŋuti gāsŋēm* (wg RSAN częste w języku poet.; o akcencie zob. Dybo, Balt.-sl. issl. 1984, 119) 'powoli, stopniowo przestawać się palić, przestawać świecić' (*svēca gasne*; *svetlost danu gasne*) od XVI w. (np. dial. dubrownickie *svijeća gasne*), przen. 'zanikać, znikać' (np. *sjene kestenova ... pužu* po blatu, a onda *gasnu*, też 'o ludziach', u pisarzy dubrownickich od XVI w.; *žed gasne* 'pragnienie się zaspokaja', RSAN), *gāsŋuti se* 'przestawać się palić, przestawać się świecić' (*sunce se gasne*; *posljednje zrake dana koji se gasnuo*), scs. tylko z pref. *оугаснѣти -нѣ* 'extingui' (Sadnik — Aitzetmüller HAT: Supr.), cs. *gāsŋiti -nŋ* 'ts.' (Miklosich LP), bułg. *gāsna -nes* aor. *gāsnaŋ* 'stopniowo przestawać się palić lub świecić, o płomieniu, świetle itp.' (*пламъкъ gasne*; *звезди gasnat*; *gasnat ognŋovete*; *den gasne*; też dial., np. *gāsna* 'przestawać się palić lub świecić' (*gasni ogano*, BDial. VIII 221), przen. 'stopniowo słabnąć, cichnąć, np. o dźwięku, hałasie', 'stopniowo tracić siły, o chorym, umierającym' (RBE, Gerov), maced. *gasne* 'przestawać się palić' (*огном gasne*), 'powoli przestawać się palić, tracić blask' (*свеката gasne*), przen. 'tracić siły, słabnąć' (*gasne negovnot život*);

strus. *gāsŋŭti* 'przestawać się palić, przestawać świecić' (np. *gasnet zоря*, SRJ XI—XVII), ros. *gāsŋutŋ -nu -nes* 'ts.' (*искры gasnut*; *gasnet огонь*; *день gasnet*; *звѣзды gasnut*), 'przestawać świecić, tracić blask', przen. 'słabnąć' (*gasnet чувство*), 'słabnąć, tracić siły, umierać, o człowieku' (SSRJ), ukr. *gāsŋuti -ne* (SUM; u Żel. *gāsŋŭti*) 'przestawać się palić, przestawać się świecić, np. o iskrach, świecy' (*свічка gasne*; *сонечко gasne*; *искра ... gasŋuti* стала; *gasnutŋ* oči, Hrinčenko), przen. 'tracić siły, zdrowie, umierać, o człowieku', 'zmniejszać się, tracić intensywność, o uczuciach', 'cichnąć, o dźwiękach', 'przyćmiewać się, o kolorach' (SUM),

brus. *гаснуць -ну -неш* 'przestawać się palić, przestawać świecić' (np. *гас.лi зорки; промень гаснуў*) od XVI w. (HSBM), przen. 'słabnąć, tracić siły', 'zmniejszać się, o uczuciach, pragnieniu itp.' (TSBM). ~

Inchoativum do *gasiti* (o budowie I 44—5). Podstawowe znaczenie realnie zaświadczone 'powoli, stopniowo przestawać się palić, płonąć, świecić'. Wokalizm *-a-* sekundarny pod wpływem kauzatywnego *gasiti* (Kuryłowicz AI 291, Vaillant GC III 253). — Nie widać podstaw innych objaśnień. Tedesco Language XXIV 368—9 uważał praes. na *-ne-* za sekundarne na miejscu pierwotnego *-je* (p. *gasati* I.). — ESSM VI 104 dopatruje się w *gasnŏti* kontynuacji ie. *g^hes-neu-* zestawiając bezpośrednio z gr. *σβέννυμι* 'gasić'.

T. Sz. — F. S.

**gasti*. Poświadczony 1 raz w pol. XVI w. *gaść* 'gasnąć' (Poki Słońce w świat świeci a Miesiąc *gaść* będzie, SP XVI IBL) wobec 51 form *gasnŏć* 'extinguere'.

Pomimo archaicznie wyglądającej formy na *-ść* trudno uznać ją za pierwotną. Zarówno wyjątkowe poświadczenie (tylko w tekście rymowanym), brak odpowiednika w jakimkolwiek języku słow., jak i sama formacja wskazują na niewątpliwą wtórność wyrazu.

F. S.

-gašati -gašajŏ 'powodować, że coś gaśnie, przestaje się palić, tłumić palenie się, świecenie czegoś, extinguere'

~ pol. *wygaszać* 'powodować, że coś gaśnie, przestaje się palić; przerywać, tłumić palenie się, płonienie, świecenie czegoś', *zagaszać* 'powodować, że coś przestaje się palić, świecić, że coś gaśnie' (SJP PAN; w XVI w. u Mącz. *zagaszać*), głuź. *wuhašec -ša* 'powodować, że coś gaśnie' (Zeman), czes. *zháseti* 3. pl. *zháseji* 'powodować, że coś gaśnie, tłumić palenie się, płonienie, świecenie czegoś', poet. 'tłumić, niszczyć coś' (Přir. slov.), śl. *vyhášat* 3. pl. *vyhášaju* imperf. do *vyhasit*, *zhášat* 3. pl. *-aju* imperf. do *zhasit* (SSJ);

śle. *ugašati -am* (imperf. do *ugasiti*) 'powodować, że coś gaśnie, gasić' (Pleteršnik), sch. dawne XVI—XIX w. (też u Stulicia z ros.) *ugašati ugašam* 'extinguere' (RJAZ), cs. *оугашати -аш* 'ts.' (Miklosich LP);

strus. *оугашати оугашаю* 'gasić, przerywać palenie', *оугашатиса* 'gasnąć' (Srezn.), ros. *угашать -аю -аешь* 'gasić', ukr. *угашати (zaušatu) -аю -аеш* 'przerywać palenie czegoś, gasić', przen. 'zagłuszać coś, hamować, tłumić' (SUM), *заушати -аю -аеш* 'przerywać palenie się czegoś, gasić', przen. 'powstrzymywać, hamować rozwój czegoś' (SUM). ~

Iterativum do *gasiti* z suf. *-ati -aje-*, o budowie I 47.

T. Sz.

gata I. 'droga (przez bagna, błota) wyłożona kłodami, pniami, gałęziami, chrustem, ziemią', 'rodzaj kładki, mostu, utworzonego z gałęzi, faszyny, chrustu do przechodzenia przez strumień, potok', 'wiązki prętów, gałęzi, chrustu, umożliwiające przejście przez bagna, błota'

~ śle. *gáta* 'zapchanie, zatkanie' (Pleteršnik), też w wyrażeniu mlinska *gáta* 'jaz młyński' (ib.), sch. *gáta* dial. 'miejsce przeznaczone do gromadzenia nawozu' (RSAN), dawne 'nasyp lub pleciona z wikliny zapora do regulowania toku wodnego', dial. kajkaw. 'mostek pleciony z wikliny', 'jaz młyński' (RJAZ, Belostenec), od XIV w. *Gata* w funkcji NM (RJAZ);

ukr. dial. *záma* 'tama, jaz, zapora, grobla' (Hrinčenko). ~

Por. 1. pol. dial. *gafka* 'grobla; faszyna', 'słoma albo trzcina zabezpieczająca ściany budowli na zimę' (Karlłowicz SGP); ukr. *zámka* 'nasyp, grobla; tama, zapora, jaz', dawne również 'droga wyłożona faszyną', 'mała zapora, mały jaz' (Hrinčenko, Żel.), brus. dial. *zámka* 'droga na błotnistym miejscu wyłożona gałęziami, chrustem i ziemią', 'zapora, tama, jaz zazwyczaj mniejszych rozmiarów', 'pleciona z wikliny tama w rzece; miejsce przy ujściu z jeziora do łowienia ryb wierszą', 'sadzawka, staw', 'gliniaste pole' (Nosovič, Scjaškovič Grodno, SPZB I 435, Jaškin BHN 48, Mikratap. Bel. 58);

2. wskazujące na *gat'u*: bułg. dial. *zajuu* pl. 'miejsce w młynówce, gdzie odchodzi się woda i płynie korytem, doprowadzającym ją na koło młyńskie' (Gerov, RBE).

Ostatecznie podstawa ta sama co w *gaty*. Dokładnym odpowiednikiem jest łot. *gāita* 'chód; krok; droga' < *gāta*, pierwotnie zsubstantywowane adi. **gā-to-* = *lot. gāts* (< **gātas*) 'gegangen' (Nieminen ScSl III 234).

W. S.

gata 2. zob. gat'a

gatati 1. *gataję* 'domyslać się, odgadywać, zgadywać; odgadywać przyszłość, przepowiadać, wróżyć', pld. *gatati se* 'ts.'

gatati: ~ stpol. XV w. wyjątkowe *gatać* 'mówić, rozmawiać, naradzać się' (Słownik stpol. w jednym przykładzie);

sł. (Bela Krajina) *gātati gātam* 'przepowiadać, prorokować, wróżyć' (Pleteršnik i Berneker SEW I 296 podejrzewają tu pożyczkę z chorw.), sch. *gātati gātām* 'wróżyć, prorokować', 'odgadywać; domyslać się, zgadywać', 'przewidywać, oczekiwać', 'czynić czary, czarować', 'pleść, paplać głupstwa', 'opowiadać np. bajki' (RSAN, RJAZ, czakaw.: Jurišić Vrgada), cs. *ГАТАТИ* 'wróżyć' (ПРЕЖДЕ ОУЕО СЛОВЕНЕ НЕ ИМАХА КНИГЪ НА УРЪТАМИ И РЕЗАНИ УЛТЪКА И ГАТАХА ПОГЛНИ СЪЦЕ, Apologia Mnicha Chrabra, śrbułg. XIV w., SJS), bułg. dial. *zátam -au* 'wróżyć; przepowiadać', 'zadawać i rozwiązywać zagadki' (RBE, Stojkov Banat; w BER I 232 też stbułg. XI w. *ГАТАТИ* 'przepowiadać'), maced. *zama* 'wróżyć; zgadywać' (RMJ; w BER l.c. też materiał dial. z okolic Ochrydy);

rus.-cs. od XI w. *ГАТАТИ* 'przepowiadać, wróżyć' (SRJ XI—XVII, Srezn.). ~ *gatati se*: ~ sch. dawne *gātati se* 'zgadywać, odgadywać, domyslać się' (RJAZ: XVI w.), bułg. *zátam ce* 'zadawać i rozwiązywać zagadki' (RBE, Stojkov Banat, Gerov). ~

Zasięg wyrazu we wsch. słow. rozszerzają derywaty, por. np. ros. dial. *zámāu* 'kto się lubi sprzeciwiać, kłótnik' (Eljasov Zabajkale), brus. dial. *zámáto* 'papla, pleciuga' (Nar. slova 304; Polesie).

Stary termin mitologiczny. Najbliższe odpowiedniki w indoiran.: awest. *gāθā* 'pieśń religijna, hymn' = stind. *gāthā* 'pieśń, mowa wiązana, wiersz' (: *gāyati*, *gāti* 'śpiewa', zob. *gajati* 2.). Najprawdopodobniej *gatati* jest formacją denominalną (o budowie I 46). Zob. *gat-ica*, *gaty* (Rozwadowski RO I 104—5 i WP II 121, BER I 232, Vasmer REW I 261, ESSM VI 105). — Mało prawdopodobny genetyczny związek z *gadati* (objaśnienie Miklosicha EW 59, Brücknera SE 131, KZ XLVIII 220), choć na gruncie poszczególnych języków słow. widać zbliżenie tych genetycznie różnych wyrazów. Berneker SEW I 296 łączył z goc. *qīpan*, stwniem. *quedan* 'mówić' (ie. *g^het-*).

M. Ś. — F. S.

gataci 2. *gatają* zach. 'robić groblę, zatrzymywać, zastawiać, np. tok wody'

~ stczes. XV w. *hatati -taju* 'składać na stos, zgarniać' (Gebauer Sl.), sła. *hatat' -tám: -cem* 'zatrzymywać, zastawiać, np. tok wody', *hatat' sa* 'zatrzymywać się; wlec się' (Kálal, Isačenko SRS). ~

Por. wskazujące na szerszy zasięg: pol. dial. kasz. *zagatac* 'zarzucić, zagubić' (Sychta SK I 307 s.v. **gatac*).

Szczątkowo zaświadczone denominativum z suf. *-ati* od *gaty* (o budowie p. I 46—7), wyparte przez produktywne formacje na *-iti -i* (p. *gatiti*).

Boryś PF XXX 313—4 (który mniej przekonująco dopatruje się tu denominativum od *gaty* l.), tu o rozwoju znaczenia 'robić groblę, przejście przez błotniste, bagniste miejsce, rzucając chrust, gałęzie' > 'rzucać, zgarniać, składać chrust na kupę' > 'rzucać, składać, zgarniać coś na kupę'; 'zarzucać coś, zwałać coś na kupę, beładnie' > 'zarzucić (tak, że nie można znaleźć), zagubić'.

W. S.

gatica zob. *gatyka*

gatišče pln. 'gać, pokrycie z bierwion, pniaków, żerdzi umożliwiający przejście przez bagna, błota; miejsce, gdzie jest albo była gać'

~ dłuż. *gašiščo* 'tama, grobla' (Muka, tu także *gašišča* pl. 'tamy na Szprewie'); ros. dawne XVI—XVII w. *gamuue* 'miejsce, gdzie była gać' (SRJ XI—XVII), dziś dial. *gamuue* 'pokrycie z cienkich bierwion i żerdzi na zabloconych odcinkach drogi, gać' (SRNG), też w funkcji NM *Гамууе* (RGN, WRG), stukr. *Начисча* f. nazwa lasu na Podolu (SSUM: 1407 r.), *гамуца* pl. NM (ib.: 1443 r.), brus. dawne *Гамууе* 'miejsce, gdzie była gać' (HSBM: XVII w.), dzisiaj dial. *gajiwca, gajiwca* 'ts.', 'błota', również w funkcji NT (Jaškin BHN 49). ~

Por. pol. dial. *gacisko* 'grobla pomiędzy plotami' (Karlłowicz SGP s. v. *gać*).

Nomen loci od *gaty* l. (*gaty*), o suf. *-išče* p. I 95—7.

W. S.

gatiti *gat'q gatišb* 'robić drogę na mokradłach lub bagnistych, błotnistych miejscach przez wyscielanie gałęziami, wykładanie żerdziami, pniami; zatrzymywać lub regulować tok wody tamą, groblą, nasypem z gałęzi, ziemi, kamieni', pln. 'ocieplać ściany budynku przez ich okładanie słomą, mchem, liśćmi itp.', wsch. *gatiti gaty* 'pokrywać gałęziami, faszyną grząskie, błotniste miejsce, mościć; zastawiać wodę'

~ pol. *gacić -cę* 'uszczelniać, opatrywać budynek dla ochrony przed zimnem przez okładanie ścian mchem, słomą, liśćmi, igliwem itp.' (też dial., np. Karlłowicz SGP, Szymczak Domaniewek), 'robić, naprawiać groblę, tamę', stpol. XV—XVI w. 'kłaść faszynę na drodze przez mokradła; zarzucać gałęziami i chrustem' (Słownik stpol., SP XVI IBL, tu również *gacić* i mościć chrustem 'zarzucać chrustem, np. rzekę'), dial. także 'zasłaniać np. plot, ścianę liśćmi, chrustem itp.; wyszcilać gałęziami w poprzek miejsce wąskie i grząskie przed mostami; grodzić na błotach lub wodzie; grodzić, stawiać, naprawiać plot; przykrywać na zimę słomą stóg zboża lub siana' (Karlłowicz SGP, Szymczak o.c., Sychta SK), dłuż. *gašiš -šim* 'robić, kłaść, stawiać groblę, tamę', 'zagradzać, tamować' (por. woda *jo zagašona* 'woda jest powstrzymana, zatrzymana', hogen *jo zagašony* 'ogień jest powstrzymany tak, że nie może rozszerzać się dalej'), *zagašiš se* 'zatrzymać się; zatkać, o oddechu' (por. take grono *se jomu zagaši* 'takie słowo uwięzło mu w gardle'), gluź. *hačić -či* 'kłaść tamę, groblę, tamować; hamować, wstrzymywać; przeszkadzać', *hačić so* 'zatrzymywać się, ustawać', 'grzęznąć', 'krzepnąć, ścinać się, o krwi', 'zatykać, o oddechu' (por. u Zemana słowo *so jemu hači* 'głos więźnie mu w gardle'), czes. *hatiti -tim* 'robić, kłaść tamę, groblę; mościć drogę, wykladać

drogę gałęziami, chrustem dla jej wzmocnienia' (Jungmann; Machek ES² 162 s. v. *hat* 'tu o rozwoju znaczenia *zahutiti* 'zagrodzić, zatamować' > *hatiti* 'niszczyć, psuć, krzyżować np. plany'), nowsze 'zabraniać, przeszkadzać; niszczyć, psuć, krzyżować np. plany', 'wprowadzać zamieszanie; mieszać, plątać', dial. również 'wprowadzać niepokój, kłótnie, robić wymówki; obrzydzać' (Pfir. slov., SSJČ, Horečka Frenštát, Kopečný Určice), sła. *hatiti* '-ti' 'zatrzymywać, hamować; utrudniać, przeszkadzać, robić przeszkody' (u Kálala także 'zastawiać, zatrzymywać np. wodę'), por. *hatai* '-ce: -tá' 'zatrzymywać, zastawiać, zazwyczaj tok wody' (też dial., np. Kálal, Habovštiak Orava 187);

sł. *gátiti -tim* (u Pleteršnika również *gatiti -tim*) rzadko 'zatykać, zastawiać, tarasować np. drogę' (SSKJ), 'napychać, zapychać; karmić np. dziecko; męczyć, dusić, o upale', 'zatrzymywać, tamować wodę; robić, sypać groblę', dial. prekm. 'przeszkadzać' (Pleteršnik), sch. *gátiti gátim* (: *gátiti -tím*, RSAN), 'zatrzymywać, przegradzać, regulować tamą, groblą, nasypem tok wody' (RJAZ; RSAN: tu otoku *gate* seljaci ..., jer im plavi zemlju 'ten kanał odpływowy zagradzają wieśniacy, ponieważ zalewa im ziemię', vodu *gati*, voda većma roni 'wodę tamuje, woda bardziej rwie brzeg'), bułg. dial. *záumta* przen. 'okrążyć, osaczyć w celu złowienia' (BDial. IX 236: Vračansko), liter. tylko z pref., np. *záúmya -úmyu* 'otoczyć, okrążyć; osaczyć, wpedzić w pułapkę', *ceúmya -úmyu* 'osaczyć kogoś, zastąpić komuś drogę, zagrodzić, ogrodzić, otoczyć' (BTR, BER I 233, 580);

ros. od początku XVII w. *gátimъ gacy gátimъ*: *gátimъ gacy gátimъ* 'pokrywać gałęziami, faszyną grząskie lub błotniste miejsce, mościć, faszynować' (SSRJ, SRJ XI—XVII), w tym znaczeniu w XII w. *унити гать* (Srezn. s. v. *гать*), w XVII w. *gati gatiti* (SRJ XI—XVII), *делать гать*, dial. *gátimъ -tímъ*: *gátimъ -tímъ* 'mościć, faszynować', 'zagradzać, tamować np. wodę', 'okładać słomą ściany budynku dla ocieplenia', 'zasypywać, zarzucać, obrzucać, nawozić', 'śmiecić, brudzić; rozrzucać; psuć coś', przen. 'używać czegoś w nadmiarze; rozdawać coś szczerze, w dużej ilości' (SRNG, Мельниченко Jaroslavl, Ivanova Sl. Podmoskownja), ukr. *gátimъ gacy gátimъ* 'zagradzać tok wody tamą, groblą, nasypem' od XV w., 'pokrywać grząskie lub błotniste miejsce gałęziami, faszyną, mościć, faszynować', pot. 'psuć coś, tracić coś, wyrzucać', 'uderzać, stukać po czymś; bić, wbijać czymś; strzelać', u Hrinčenki 'kłaść coś, sypać w nadmiarze', *хоть (хоть) гать гати* 'obficie, bardzo dużo, w wielkiej ilości', *гатом (гатою) загачена* 'zastawione, przegradzone gacią, o źródle' (Hrinčenko), brus. *gacy gacy gátimъ* 'pokrywać gałęziami, faszyną lub piaskiem błotniste lub grząskie miejsce w celu przejazdu, mościć, faszynować' (*хоть гачь гачи* 'bardzo dużo, wielka ilość'), 'zatrzymywać wodę, przegradzać rzekę tamą' (również dial., np. Nosovič, SPZB I 437, Scjaškovič Grodno), przen. 'tracić na coś duże środki' (u Nosoviča 'zasypywać pieniędzmi, wydawać duże środki na jakąś ważną sprawę'), dial. przen. 'bić, uderzać' (SPZB), stbrus. XVI w. *мости мостити гати gatiti* 'mościć, faszynować' (HSBM), XVII w. *гать ставу замкового gatiti* 'robić groblę przy stawie zamkowym' (ib.). ~

Od *gaty* I. (*gaty*) z suf. *-iti*, o budowie p. I 57.

Berneker SEW I 296, ESSM VI 106, Kiparsky RHG III 302 (tu również o wtórności akcentu ruchomego w rosyjskim).

W. S.

gaty gata 'droga (przez bagna, błota) wyłożona gałęziami, chrustem, pniami, ziemią', 'rodzaj kładki, mostu utworzonego z gałęzi, chrustu, faszyny, umożliwiającego przejście przez strumień, potok', 'wiązki prętów, gałęzi, chrustu, umożliwiającej przejście przez bagna'

~ dłuż. *gat -ta* 'tama; grobla; nasyp z ziemi do zatrzymywania wody', dziś przede wszystkim 'staw, sadzawka' (też dial., np. Fasske Vetschau), 'pławisko dla koni, bydła' (Schuster-Šewc EW IV 266), wg Muki 'das Eingedämmte' (także w funkcji NT i NM), głuź. *hat -ta* 'staw; Reiherdamm' (również dial., np. Michalk Neustadt, Jentsch Rodewitz), śla. dial. *gat -tu* 'tama; grobla' (Sipos Bükk-Gebirge: z węg.);

śle. *gāt* m. 'przystań wodna; molo', rzadko 'tama, jaz; grobla', dial. także 'tama, grobla z faszyny' (SSKJ, Pleteršnik, tu np. prekm., wsch. Styria), sch. *gāt -ta*, loc. *gātu* 'jaz, grobla, tama; nasyp lub przegroda do zatrzymywania lub regulowania toku wodnego' od XVII w., 'ruchoma przegroda do przepuszczania zatrzymywanej wody, śluza', 'omurowany nasyp, przy którym zatrzymują się statki, łodzie, nabrzeże, molo; przystań, port', 'jaz, kanał odpływowy, zazwyczaj przy młynie', dial. także 'potok; potok z płytkim korytem, z którego wypływa woda', w XVIII w. też 'woda lub nurt wody' (wg RJAZ niejasne), dial. 'przejście przez rzekę, potok, wodę', 'pomieszczenie wykopane w pagórku do przechowywania wina, piwnica' (RSAN, RJAZ: tu również w funkcji NM i NT);

ukr. u Hrinčenki *zam* m. 'grobla, droga z żerdzi, gałęzi na błotnistym miejscu', brus. dawne od XVI w., dziś dial. *zam* m. 'tama, grobla, jaz, zapora' (Jaškin BHN 48, HSBM VI 258, SPZB, Turaū). ~

Ze słow.: węg. *gāt* 'wał, grobla, tama; ogrodzenie, zapora', 'mielizna, bród; płytka woda; rów, kanał, dół' (Kniezsa MNSJ I, 1 185—6, wg niego ze słow. *gaty*).

Paralelny do *gaty* (p.) derywat prymarny z suf. *-tā* od ie. **g^ha-*, **g^hem-* 'iść' (por. stind. *gātu-* 'chód, droga') < **gātu-*, por. od tego samego pierwiastka z wokalizmem zredukowanym już ie. adi. dewerbalne *g^hm-to-s*, np. stind. *gātā-h* 'gegangen', gr. βάρτος 'możliwy do przejścia, dostępny': stind. *gāti-h* f. 'chód, przejście, droga' (**g^hm-ti-*). Pierwotne znaczenie 'przejście (przez bagna)', rozwój znaczenia jak *gaty* I. (p.). W związku z etymologią na uwagę zasługuje znaczenie sch. dial. *gāt* 'przejście przez rzekę albo potok'. O suf. *-tā* zob. II 35—8, na s. 38 o wymianie formacji *-tā*: *-ta*: *-tā*. — Nieminen ScSl III 234 uważał *gaty* za zsubstantywowane adi. *gātu-* = lot. *gātis* partic. praet. 'gegangen' (< **gātis*), *gata* według niego = lot. *gāta* 'chód, Gang, Gangart, Fortgang' < **gātā*.

W. S. — F. S.

gatyka pld. i wsch.: pld. *gatica* 'wróżba; czary', 'zagadka', 'opowiadanie, bajka'
gatyka: ~sch. *gātka*: *gātka* 'bajka, baśń', 'czary, magia', 'zagadka' (RSAN, Vuk, RJAZ od XV w.), bułg. dial. *zámka* 'zagadka' (Gerov, BDial. III 50: Ichtiman), maced. *zámka* 'bajka, baśń, opowiadanie', 'zagadka';

rus.-cs. XII w. *гатына: гатыками бесѣдовати* 'говорить гадательно' (Srezn.), ukr. dawne, rzadkie *zámka* = *zadka* (Tymčenko z XVIII w.). ~

gatica: ~ maced. *zamuca* 'bajka, baśń; opowiadanie', 'zagadka' (RMJ, też dial.: Małecki SW *gatica*). ~

Pierwotne dem. z suf. *-āka*: *-ica* (o budowie p. I 94, 98) od bezpośrednio nie poświadczonego **gata* = stind. *gāthā* 'pieśń, mowa wiązana, wiersz', awest. *gāθā* 'pieśń religijna, hymn' (p. *gātati*). Por. też *gaty -āve*.

M. Ś.

gaty gatyve wsch. 'wierszyk, facecja; gawęda'

~ ros. dial. archang. *zámca* 'dowcip, facecja' (Dal ze znakiem ?, stąd SRNG i Vasmer REW III 261). ~

Stamtąd również derywat *zátovnik* 'opowiadacz, gawędziarz'.

Nasuwa się zestawienie ze stind. *gātuh* m. 'pieśń, śpiew' (Mayrhofer KEWA I 333). Wygląda na stare abstractum, takie jak np. *cěly -ave* (zob.), *ljuhý -ave* (p. Vondrák VSG I 658).

F. S.

gaty I. f. 'droga (przez bagna, błota) wyłożona kłodami, pniami, gałęziami, chrustem, ziemią', 'rodzaj kładki, mostu, utworzonego z gałęzi, faszyny, chrustu, umożliwiającego przejście przez strumień, potok', 'wiązki prętów, gałęzi, chrustu, umożliwiającej przejście przez bagna, błota'; wsch. *gaty gatiti* p. *gatiti*

~ pol. *gać* f. 'materiał służący do gacenia' (dial. 'gałęzie drzewa szpilkowego, np. sosnowego, jodłowego', 'zielone gałązki z liśćmi', 'słoma lub trzcina zabezpieczająca ściany budynku na zimę', np. Karłowicz SGP, Małecki – Nitsch AJPP m. 312, Dejna RKJĚ XXII 155, AJWłkopol. II m. 170, cz. II 62), od XIV w. 'grobla z faszyny lub drzewa; droga moszczona faszyną' (Słownik stpol.; por. *gacić* i mościć 'wyścielać np. zamarznąłą rzekę chrustem', SP XVI IBL), dial. 'grobla; zagroda, przegroda, tama na wodzie z chrustu, słomy i kamieni; grobla między płotami; faszyna narzucona w rzeczkę lub bagienko dla przejazdu w zimie; stawidła uplecione z gałęzi świerkowych do zastawiania wody; łąki; ogród nad jeziorem' (o geografii wyrazu p. np. Karłowicz SGP, Zaręba AJS VI, cz. II 48, Pluta Dzierżysławice, Olesch Sankt Annaberg, Lorentz PW; Sychta SK w funkcji NT), czes. *hat'* f. 'ścieżka, droga na moczarach, na grząskim terenie zrobiona z faszyny, żerdzi, belek, pni drzew itp.' od XIV w., (zazwyczaj pl. *hatě*) 'wiązki prętów, faszyna do umacniania podłoża, np. nasypu, obrzeża itd. przy ziemnych i wodnych budowlach' (o rozwoju znaczenia p. Machek ES² 162), dial. 'ścieżka, droga przez moczary zrobiona z faszyny, żerdzi itp.', 'wilgotne miejsce pełne zagłębień, do których wrzuca się wierzbowe gałęzie, darnie, kamienie', 'pleciona przegroda, tama w wodzie', 'płot; żywopłot', 'miejsce między kolibą a szopą w szalasio', 'koszar dla owiec', 'jama, dół z wodą; jeziorko; ciche zakole w potoku' (np. Bartoš DSM, Malina Mistřice, Horečka Frenštát, Hruška DSCh), stczes. 'przydrożne krzaki, zarośla', 'rola, grunt wśród zarośli' (Gebauer Sl.), sła. *hat'* f. 'grobla, tama z wikliny lub krzewów, nasyp do zatrzymywania lub regulowania toku wodnego' (przen. 'przeszkoda'), techn. 'tama', 'ogrodzenie z krzewów, zazwyczaj na skraju pola lub na miedzy' (o geografii wyrazu w dialektach p. np. Stanislav Liptov 306, Habovštiak Orava 227, Matejčík Novohrad 169);

sł. dial. *gāt* f. 'kanał odpływowy' (Pleteršnik), sch. rzadko *gāt* f. 'jaz, grobla, tama' (RSAN, o innych znaczeniach, które mogą kontynuować pierwotne f. *gaty* p. *gāt* m., o formacji *gāta*, wskazującej także na istnienie pierwotnego f. *gāt*, zob. *gata* l., bułg. wyjątkowe *zam* w połączeniu *zam-nazap* o niejasnym znaczeniu (Gerov Dop. z pieśni lud.);

strus. *gaty* f. od XII w. 'pomost lub nasyp przez bagno albo grząskie miejsce do przechodzenia, droga; grobla, tama', ros. *zamy* f. 'pomost z żerdzi lub chrustu, służący do przejazdu albo przejścia przez bagniste lub grząskie miejsce', 'droga moszczona faszyną, gać', dial. także 'grobla; tama, jaz; faszyna, tama z faszyny, umożliwiająca przejazd, przejście przez rzeczkę', 'droga; droga polna, z rowami po bokach, wyłożona cienkimi pniami drzew', 'część nurtu rzeki, stykająca się z mlynem', 'grząskie, bagniste nie do przebycia miejsce' (np. SRNG, Melnyčenko Jaroslavl, Ivanova Sl. Podmoskowskja; o NW i NM p. WRG, RGN), ukr. *zamy* f. od XV w. 'droga wyłożona drzewami, gałęziami, faszyną do przejazdu przez bagniste miejsce', 'tama, grobla' od XV w. (też dial., np. Hrinčenko, Żel.), dial. również 'mokra nizina' (KDO 281), NT *Gaty* gopa małe wzniesienie (ib.), brus. *zamy* f. 'droga

wyłożona żerdziami, gałęziami do przejazdu przez błotniste i grząskie miejsce', 'zapora, tama, jaz, grobla' (również dial., np. Nosovič, Jaškin BHN 49, SPZB I 437), dial. także 'bagnó, błoto, mokradło; piaszczysta mielizna w rzece' (Jaškin l. c.), w funkcji NT: pole, las: błota; łąka z dziką trawą: uroczysko (Mikratap. Bel. 58). ~

Dokładny odpowiednik: lot. *gāts* (< **gati-*), nom. pl. *gātis* 'chód, droga', por. też bliskie budową (temat na -u-) stind. *gātī-h* 'chód, droga, miejsce' (także stind. *gāti-h* f. 'chód, przejście, droga' < **gʷti-ti-*). Pierwotne nomen actionis (z konkretyzacją w nomen loci), z suf. -*ts* (o nim II 44) do ie. *gʷā-* : *gʷem-* 'iść': lit. *gōti gōju* 'iść szybko, pędzić', lot. *gāju* 'szedłem', praet. do *iet*. Oparte na ie. aoryście **égāt* **gāt*: stind. *ágāt* 'przyszędł, odszedł', gr. ἔβη (dor. ἔβᾱ aor. do βαίω) 'chodzić, kroczyć, iść'. Podstawowe znaczenie więc 'przejście' > 'droga' (paralela: ie. *pn̥t(h)ə* 'ścieżka, droga, bród, most', p. *pōtə* : *pent-* 'iść, kroczyć'), wtórnie ze specjalizacją o 'materiale, z którego tę drogę zrobiono'. Por. *gats*.

Machek LF LI 240, Machek ES² 162, Nieminen ScSl III 224—5, Vaillant GC IV 693, Sławski SE I 246, Skok ER I 554—5, Bezlaj ES I 140, ESSM VI 109. — Nie widać podstaw nawiązywania do *gajb*, *gajiti* (próby Miklosicha EW 60, Bernekera SEW I 296, Vasmera REW I 262, Moszyńskiego JP XXXV 113) lub ostatnio do ie. **geu-* 'giąć, zginać; krzywić, zakrzywiać; pleść, splatać' (Schuster-Sewc EW 266—7).

W. S. — F. S.

gats 2. zob. *gat'a*

гатынь *gatyňa gatyńo* 'związany z drogą utworzoną na błotach; związany z tamą, groblą'

~ dłuż. *gatyń* 'związany z tamą, groblą lub stawem' (Muka), por. *gatne* słanie 'podściółka na stawie, die Teichstreu' (ib.), gluz. *hatny* 'stawowy' (por. *hatna* ryba 'ryba stawowa'), *hatni* 'stawowy' (Pfuhl), stczes. XIV w. *hatni* adi. od *hat* (Gebauer Sl.);

sł. *gáten -tna -tno* 'zatykający, o pokarmach, stopfend' (Pleteršnik);

ros. dial. *гáтный -ная -ное* 'odgradzony od wody, o drodze, miejscu pod budowę' (SRNG). ~

Na przymiotnik ten wskazuje także ros. dial. *гáтничѣтый*: *гáтничѣстая* дорога 'droga prowadząca przez błota i wyscielona gacią' (ib.).

Por. sch. NM *Гатыня* (Elezović Kos.-Met.), bułg. NW *Гатына* (BER I 233).

Adi. od *gats* I. (*gats*), o suf. -*ынь* p. Brodowska-Honowska SPS 80 nn.

W. S.

gāt'a, zazwyczaj pl. *gāt'ę* pld. : pln. *gāt'ě* (szczętkowo zaświadczone *gata* 2., *gats* 2.) 'ochronne prymitywne okrycie nóg, goleni, ud, femoralia, tibiałia, opaska na biodra, opaska osłaniająca części wstydlive', 'rodzaj spodni, braciae (pierwotnie składających się z dwóch lub trzech samodzielnych, odrębnych części)'

~ pol. *gacie* pl. i. posp. 'część spodniej bielizny noszona pod spodniami, kalesony' (też dial., np. Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXII 155, Szymczak Domaniewek, Sychta Kociewie, Zaręba AJŚ II m. 249, cz. II 71), dawne 'spodnie', dziś dial. 'ts.', 'letnie luźne spodnie (z lnianego płótna); spodnie wełniane lub lniane' (MAGP XII m. 565, AJPP m. 384, Zaręba AJŚ V m. 768, Herniczek-Morozowa Paster. I 64, II—III 35—6, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna), 'kudły okrywające nogi niedźwiedzia' (Karłowicz SGP), stpol. XV—XVI w. *gace* (forma wyłączna w XV w., przeważająca w XVI w., kiedy to pojawia się postać *gacie*, według Sławskiego SE I 245 analogicznie do *gac* 'wiązki chrustu, gałęzi używane jako osłona, przykrycie; grobla, tama', o innym objaśnieniu p. niżej) 'spodnie' od XV w., 'fartuszek kąpielowy

zasłaniający części wstydlive; pas, opaska na biodra', XV w. (Słownik stpol., SP XVI IBL), czes. dawne *hace* f. pl. 'spodnie', stczes. *háčě, hacě* f. pl. 'kalesony; pas, opaska na biodra; spodnie', dial. moraw. *gatě* 'kalesony; spodnie' (np. Bartoš DSM, Malina Mistřice, Gregor Slav.-buč.), por. również rzadkie i przestarz. *katě* 'ts.' (SSJČ), sła. (pod wpływem pol.) *gate* 'kalesony; spodnie', dial. także *gat'e*, wsch. *gače* 'ts.' (np. Kálal, Sipos Bükk-Gebirge, Buffa Dlhá Lúka);

sł. *gāča*, zazwyczaj pl. *gāče* 'kalesony' (Pleteršnik) od XVI w., 'długi worek mosznowy zwierzęcia' (ib.), *gače* 'wątroba' (ib.: XVI w.), sch. *gāče gāčā* f. pl. 'kalesony; spodnie; majtki' (dial. też 'spodnie; portki; szarawary', RSAN; szczegółowo o geografii poszczególnych znaczeń p. RJAZ), 'pióra na nogach ptaków', 'długa sierść na nogach zwierząt' (RSAN), tu może należy także NM *Gače* n. lub f. pl. (RJAZ: Brač, XII w.), cs.-bułg. XII—XIII w. *гаща* f. pl. 'spodnie' (SJS), bułg. *záчу* pl. 'kalesony', pot. 'spodnie' (zazwyczaj w stroju ludowym), 'szarawary' (też dial., np. Stojkov Banat, BDial. I 189, VII 24; *záume* pl. 'szarawary; rodzaj białych spodni, jakie nosi się latem', BDial. I 75: Strandža, Stojkov Banat; *záчъ* pl. < *záче* 'kalesony', Mladenov Vidin), dial. 'pióra na opierzonych nogach ptaków' (RBE), maced. *záku* pl. 'kalesony', 'spodnie', dial. *gašti* pl. 'spodnie' (np. Hendriks Radožda-Vevčani), *gášt'g* pl. t. 'kalesony', 'majtki' (Małecki SW);

strus. *гаща* du. 'odzież dolna, spodnia; spodnie' od XIV w. (Srezn., w SRJ XI—XVII także pl. *гащи* pl. 'ts.'), ros. *záчу* pl. (sg. *záча*) pot. i dial. 'uda' (dawne r. 1700 'górna część tylnych nóg u bydła', SRJ XI—XVII), 'spodnie' od XVII w., 'nogawka, половина штанов', dial. 'spodnie', 'nogawki; dolne zakończenie nogawek', 'mechaty zarost na udach łownych i drapieżnych ptaków', 'podwiązki', *záчу* pl. 'golenie (u człowieka lub zwierzęcia)', 'długie nogi' (Dal, SRNG, Opyt; Słovary Don.: tu także *záчу*), *gaca* 'udo' (Meľničenko Jaroslavl), por. również sekundarne *zач* m. 'udo', 'pachwina, kłęb konia', 'pas, sznurek, który przewleka się przez górną część spodni lub spódnicy w celu ich podwiązania' (Dal, SRNG), ukr.-cs. *гащи* pl. 'buty z cholewami' (Srezn. za Berynda), dziś dial. *záчи* pl. 'spodnie' (SUM), 'spodnie wierzchnie wełniane', 'spodnie z płótna (cienkiego, cienkiego i pacześnego)', 'kalesony', wyjątkowo także 'szelki' (Żel., SDU 67, 68, AGBojk. III m. 141, cz. II 17—8), też *záчи, záчу*. również z nagłosowym *g-* pod wpływem pol. lub węg. (p. SDU 67, 68, AGBojk. l.c., Horbač Romaniv), brus. dial. (pod wpływem pol.) *záчи* pl. 'spodnie; kalesony' (SPZB I 437, Scjaškovič Grodno), stbrus. od XVI w. *кзачи* 'spodnie' (ESBM III 73: z pol.). ~

Por. I. dłuż. dial. *gaca* 'korzeń główny sosny, z którego wyrosło kilka pni' (Muka), głuż. dawne *haca* 'dwa lub kilka rozgałęzień na jednym pniu drzewa' (Pfuhl); sł. *gāča* 'ts.; rosocha drzewa' (też dial., np. Pleteršnik), 'karby; ostre, spiczaste zakończenie czegoś' (Pleteršnik), o rozwoju tych znaczeń Nieminen ScSl III 225;

2. szczątkowo zaświadczone, wskazujące na: a) *gata* 2.: pol. dial. *gaty gat* f. pl. 'kalesony' (SW, Karłowicz SGP), por. stpol. XV w. *gat -ta* 'pas na biodra' (Słownik stpol.); sł. *gāte* f. pl. pot. 'kalesony' (dial. 'białe, lniane spodnie', Pleteršnik);

b) *gaty* 2.: ros. dial. *záчу* pl. 'spodnie; nogawki' (SRNG: pskow.), 'getry' (ib.: Kołyma), ukr. dial. *žam'i, žám'i* 'spodnie płócienne', 'kalesony' (SDU 67, AGBojk. l.c.), stbrus. od XVI w. *кзачи* 'spodnie' (ESBM III 73: z pol.); tu mogłyby też należeć pol. *gacie* (p. Rozwadowski GJP 186, Nieminen ScSl III 227).

Ze słow.: węg. *gatyá* 'kalesony' od XVI w. (Kniezsa MNSJ I 186—7: z sch.), fiń. *kaattio* 'spodnie' (o wczesnej chronologii pożyczki Trubeckoj ZslPh VII 387), est. *kaats, kaatsas* 'udo wołu', 'szarawary' (Vasmer REW I 262), lit. *gócės* f. pl. (: *gocės* : *gócios*) dawne 'spodnie, zazwyczaj kalesony' (LKŽod.: z pol.).

W niewątpliwym związku z *gatiti* (i dalej z *gatъ* l.), p. Brückner SE 131, Sławski SE I 245—6. Gwarantuje to analiza semantyczna całej rodziny. Pierwotne nomen actionis > nomen acti, o suf. *-ja* zob. I 81—3, o suf. *-a* p. I 59—61, o budowie *gatъ* 2. p. *gatъ* l. Podstawowe znaczenie 'osłona, okrycie' (p. Moszyński KLS² I 465, 468, JP XXXV 113). Spotykane w kilku językach słow. nazwy części ciała sekundarne (p. Nieminen ScSl III 225: od okrywającego je odzienia) tak jak np. w *čepъць, čerstlo* 3. O bezpodstawnych próbach uznania ich za podstawowe, pierwotne p. Sławski SE I 246, Vasmer REW I 262; Nieminen o.c. 226—7 i Machek ES² 154 (por. też ESSM VI 107—8) nawiązują bezpośrednio do ie. *g^hā-*, *g^hem-* 'iść, chodzić'. Pierwszy dopatruje się tu (podobnie jak w *gatъ* l.) pierwotnego znaczenia 'droga': 'nogawka, okrycie nogi', przeznaczona do jakiegoś poruszania się naprzód, co miałyby być rodzajem drogi dla nogi. Przytacza paralelę fińską: *pään-tie* 'wycięcie, dekolt', dosłownie 'droga głowy' (*tie* 'droga'). Machek ES² 153—4, wychodząc z pierwotnego adi. na *-t-jo-*, przyjmuje pierwotne znaczenie 'odzienie do chodzenia, robocze' (w opozycji do odzienia używanego przy spaniu). — Stankiewicz Word XI, 1955, 630 rekonstruował **gabh-tja*, nawiązując do dalekiego znaczeniowo psł. *gabati* (zob.) i lit. *gòbti* 'osłaniać, otulać'. Nie widać podstaw, o wyrazie lit. p. Fraenkel LEW I 161.

W. S. — F. S.

gat'astъ zob. gat'atъ

gat'atъ *gat'ata gat'ato* zach., pld. : pld. *gat'astъ gat'asta gat'asto* 'mający opierzone nogi, o ptakach'

gat'atъ: ~ pol. dial. *gaciaty* 'mający opierzone nogi' (SW; podhal. wg materiałów Słownika Gwar Polskich PAN, tu także o innych znaczeniach, zazwyczaj o czymś podobnym do gaci, np. rękawie bez obszywki; o wysokiej i cienkiej topoli z drobnymi gałązkami; o roślinach rosnących rozłożysto, np. paproci, jałowcu);

sch. *gáčat -ta -to* 'opierzony na nogach, o ptakach' (RSAN), bułg. adi. *gaučam* 'opierzony na nogach, o ptakach' (RBE, BTR, RBKE), 'ubrany w spodnie, szarawary' (RBE, Mladenov BTR, Gerov), dial. też *gaučam, gaučami* 'opierzony na nogach, o ptakach, zazwyczaj o kogucie' (BDial. I 75, III 50, 208), maced. *zakam* adi. 'ts.'. ~

gat'astъ: ~ sło. u Pieteršnika *gáčast* adi. 'rozwidlony, rosochaty, o drzewie' (wsch. Styria), 'widlasty, zackig', sch. *gáčast -ta -to* 'który ma długie i gęste pierze na nogach podobne do gaci, o ptakach; porośnięty pierzem, opierzony, o nogach' (dial. *gáčest* 'opierzony na nogach, o gołębiu', np. Mitrović Leskovac), rzadko 'który ma gałązki przy ziemi, o pniu drzewa' (RSAN), maced. *zakestm* adi. 'opierzony na nogach, o kogucie'. ~

Adi. od *gat'a*, o suf. *-atъ* p. Brodowska-Honowska SPS 141, o *-atъ -astъ* p. Winkler-Leszczyńska PJ PAN 40.

W. S.

gat'bnikъ *gat'bnika* 'pasek, sznurek, tasiemka do ściągania, zawiązywania i podtrzymywania w pasie okrycia nóg'

~ stpol. *gacnik -ka* 'ochronny pas na biodra' (Słownik stpol.: 1437 r.), stczes. *hacnik -ka* 'pas' (Gebauer Sl.), również 'krawiec, wyrabiający spodnie' (ib.), już od XIII w. NO *Hacnik* (ib.), sła. *hacnik* 'lamówka, przez którą przewleka się tasiemkę' (Káial), *hačnik* 'górna lamówka kalesonów' (ib.);

sło. u Pieteršnika *gáčnik -ka* 'tasiemka przy kalesonach, spodniach', sch. *gáčnik -ka* (dial. *gáčnjik, gáčnjik, gáčnjik*, o zmianie *-čn- > -tnj-* p. RJAZ) 'wełniany lub

plócienny pasek, sznurek, tasiemka do wiązania w pasie kalesonów, spodni' od XVI w., dial. 'rzemień do wiązania w pasie spodni' (wsch. Serbia), dubrow. 'tasiemka lub sznurek do zawiązywania worków' (RSAN, RJAZ), bułg. dial. *гáцник*, *гáчник*, *гáшник* 'rzemyk albo sznurek do ściągania i zawiązywania w pasie kalesonów, szarawarów', przen. pot. pogardliwie 'prosty, nieokrzesany, niedbale ubrany człowiek; prostak; wieśniak; o człowieku noszącym szarawary' (np. RBE. Gerov, BDial. I 75, III 50, 208, V 247), *гáшник* 'nogawka' (Stojkov Banat), maced. *гáцник* m. (dial. też *гашник*), 'sznurek do zawiązywania w pasie kalesonów' (RMJ, RMNP, Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. XV w. *гашникъ* 'pasek, sznurek przeciągany (przewlekany) przez wierzchnią (górną) część spodni w celu ich zawiązywania' (SRJ XI—XVII), ros. od XVII w. *гашник -ка* 'ts.', dial. także *гáчник -ка*, od XVII w. *гáчник -ка* 'pasek, sznurek, tasiemka do ściągania, zawiązywania i podtrzymywania w pasie spódnicy, spodni', 'cienki sznurek, sznurek służący do różnych celów, np. sznurek przy niewodzie, sznurek do zawiązywania, przywiązywania kądzieli do kołowrotka, sznurek do obwiązywania plóciennego nakrycia dzieży', 'górną część spodni; obszycie spodni; szew, rąbek bielizny; rozporek' (o innych szczegółowych znaczeniach p. SRNG), ukr. dial. *гачник -ка*, *гáчник -ка* 'sznurek, tasiemka, pasek do ściągania, zawiązywania i podtrzymywania kalesonów, spodni' (Hrinčenko, Żel.), też *гашник* 'ts.' (Onyškevyč Bojk.), brus. dial. *гашник* 'górną część, pas w spodniach' (ESBM III 73 za Kasъjarovičem). ~

Derywat od *gat'ьnъ*, o suf. *-ikъ* (w funkcji substancywizującej adi.) p. I 90—1. W podstawowym znaczeniu zaświadczony jest sam urzeczownikowiony przymiotnik *gat'ьnъ* (por. również *gat'ьnъ pojasa*), a nawet jego podstawowe subst. *gat'a*. O desygnacie i sposobie przytwierdzenia do ciała okrycia nóg p. Moszyński KLS² I 465.

W. S.

gat'ьnъ gat'ьna gat'ьno 'służący do osłony; związany z ochronnym okryciem nóg', zach. *gat'ьnъ pojasa* = *gat'ьnikъ* (zob.)

~ stpol. (ok. 1500 r.) *gacny* 'służący do osłony' (Słownik stpol.), *gacny pas* 'ochronny pas na biodra', 'bursa testicularum' (ib.), stczes. XIV w. *hacny* 'związany ze spodniami' (Gebauer Sl.), *hacny pás* 'pasek' (ib.);

sch. *gâcnî* (*gâcan -čna -čno*) 'związany ze spodniami, odnoszący się do spodni' (RJAZ, RSAN), *gâtnjî* 'ts.'. ~

Na przymiotnik ten wskazuje również sło. *gâčnat -ta -to* 'rozgałęziony; rozwidlony', *gâčnato* drvo 'rozgałęzione, rozwidlone drzewo' (Pleteršnik).

Por. urzeczownikowione adi. (**gat'ьn'ь*): ros. dial. *гáчень -чня*: *гачень -чнѧ* 'pasek, sznurek, który przeciąga się przez górną część spodni w celu ich podwiązywania' (w tym znaczeniu również *гáшень -шнѧ*: *гашень -шнѧ*), 'sznurek do podwiązywania spódnicy', 'pasek' (SRNG).

Adi. od *gat'a*, o suf. *-ьnъ* p. Brodowska-Honowska SPS 80 nn.

W. S.

gau!, *gav! : au!*, *av!* interi. na oznaczenie szczekania psa

~ pol. z XVIII w. *haf!*, *haw!* *haw!* o szczekaniu psa (L., SW), dziś *hau!* 'ts.' (Słowski SE I 410), dobrze znane też w dialektach, np. *хau!*, *хau!* albo *хau!*, *хau!* (Szymczak Domaniewek), dłuż. *haw!* *haw!* *haw!* (Muka), głuż. *haw!* 'ts.' (Pfuhl), czes. *haf!* (np. Na dvoře psiček *haf, haf, haf*, Přír. slov.), stczes. XV—XVI w. *haw!* *haf!* zapisane jako *haw!*), dziś też *haf-hafi-hafi-haf!* interi. naznačující drobný štěkot (Přír. slov.), sła.

hav!, *hav-hav!* (rzadziej *haf!*, *haf-haf!*) o szczekaniu psa, dial. *hau-hau!*, *haf-haf!* 'ts.' (Habovštiak Orava);

sł. *hàv!* *hàv!* *hàv!*, *havhàv!* (: *hòv!* *hòv!* *hòv!*) o szczekaniu psa (SSKJ), sch. *äv!* 'ts.'., maced. *av!* 'ts.' (RMJ), dial. *áy!* (BDial. VIII 207);

ros. *zav!* o szczekaniu psa (Dal), ukr. *zav!*, *zav-zav!* (SUM, Hrinčenko, Żel., Smań Stoćkij PS 149, ESUM I 446), brus. *zav!*, *zav!*, *zav!* 'ts.' (TSBM, Nosovič, Nar. leks. 171), też jako wyraz dziec. *zav-zav!* (Šaternik Červ.), ~

Por. dłuż. *hawak*, głuź. *hawak* dziec. 'pies'.

Dźwkn. Postacie *av!* *av!* mają dokładne odpowiedniki balt.: lit. *au!*, *au!* (LKŽod.), łot. *au!*, *au!* (Mühlenbach I 214). Postaciom *gau!*, *gav!* dokładnie odpowiada gr. *gau gau!* (stad ngr. γαβγιξω) 'szczekać' (o nich Kretschmer Glotta XIII 133). W tym samym znaczeniu z innymi nagłosowymi spółgłoskami: bułg. *джав!*, gr. βαύ βαύ (wg Pokornego IEW 95 już ie. *hau!* 'ts.'), niem., franc. *wau wau!* (Kretschmer l.c., Schwentner PII 29, 50). Zob. *gavkati*, *avkati*.

Rozwadowski JP V 136, Berneker SEW I 297, Sławski SE I 410. — Vasmer REW I 248 nawiązywał do *govorъ*, nie widać podstaw.

T. Sz.

gaukati gaukajety : *gavkati gavkajety* : *aukati aukajety* : *avkati avkajety* 'szczekać, o psie'

~ pol. dial. *haukać* 3. sg. *hauka* 'szczekać, o psie' (Sławski SE I 410), dłuż. *hawkaś -kam* 'ts.', 'klócić się' (Muka), głuź. *hawkać -ka* 'szczekać' (Pfuhl, Zeman, Rězak, Schuster-Šewc EW 267), czes. dial. *havkat!* 'szczekać, ujadać, o młodym psie' (Bartoš DSM), sła. *havkat!* (rzadziej *hafkat!*) *-ká* 'szczekać' (psy *havkajú*), przen. pejorat. 'krzyżeć, wymyślać' (SSJ, Isačenko SRS), dial. *hawkat!* *hawká*, *hafkat!*, *hafká* (Habovštiak Orava passim: pes *hawká* i *hafká*), *hawkat!* 'ts.' (SMS XIX 429);

bułg. dial. *завкам* 'szczekać, o małych psach' (Gerov, stad RBE, BER I 221), maced. dial. *zavka* 'szczekać, o psie' (RMJ);

ros. pot. i dial. *завкаты -аю* 'szczekać, o psie' (SSRJ), dial. też 'o płaczących dzieciach' (SRNG, Mirtov Don.), 'wymyślać, lajać, besztać', *авкаты* (np. Собака *авкает*) 'szczekać, o psie' (SRNG), ukr. *завкату -аю* 'szczekać, o psach, lisach', przen. wulgarne 'mówić, gadać' (SUM, Hrinčenko, Smań Stoćkij PS 149, Żel.), brus. pot. *завкаць -аю* 'szczekać, o psach', przen. 'plotkować, obgadywać, o ludziach' (TSBM, też dial. ESBM III 72), dial. 'szczekać', 'klócić się' (Šaternik Červ., Nosovič). ~

Por. 1. oparte na tej samej interii.: czes. *hafati* 'szczekać' (pes *hafá*), przen. lud. 'pyskować, lajać, krzyżeć', *hafat se* s kým 'klócić się, sprzeczać się' (SSJČ, Příř. slov.), dial. *havat* 'szczekać' (Bartoš DSM);

2. ros. dial. *áwka* dziec. 'pies' (SRNG).

Dźwkn. od interii. *gau!*, *gav!*: *au!*, *av!* z suf. *-k-*, o budowie I 49. Por. gr. βαύξω 'szczekać' < βαύ βαύ 'hau! hau!', łac. *haubor* 'ts.'.

Berneker SEW I 297, Sławski SE I 410, Vasmer REW I 248, Schuster-Šewc EW 267, BER I 221. — Nie do przyjęcia objaśnienie ESSM VI 110 s.v. *gavati*, łączącego kilka genetycznie różnych rodzin.

T. Sz.

gav! zob. *gau!*

gava I. : *ogava* zach. i sł. 'wstręt, obrzydzenie', 'coś wywołującego odrazę, wstręt, np. o odrażającym zwierzęciu, człowieku'

~ pol. dial. młpol. *ogawa* 'muchy, owady', 'drób, kozy, owce' (Kucala PSM 74; rozwój znaczenia jak w *gawędb*, por. też *gad̄b*: *gaditi*), dłuż. dial. wsch. *gawa* 'kulawizna u zwierząt' (Muka, Schuster-Šewc EW 225—6), *hogawa*, dial. *wogawa* 'straszydło, potwór', *Hogawa* jakaś istota mityczna (wg Muki prawdopodobnie personifikacja 'okropności, obrzydliwości'), czes. *ohava* f. 'potwór', f. i m. 'wstrętny, obrzydliwy człowiek', rzadkie i przestarz. f. 'zniewaga, hańba' (Pfir. slov., SSJČ; też dial., Lamprecht Opava; u Bartoša DSM także 'padaczka'), stczes. *ohava* 'zeszpecenie, zohydzenie ciała', 'nieczemność, podłość, ohyda, coś wywołującego odrazę, wstręt', 'zniewaga, hańba' od XIV w., 'bezwstyd, czyn bezwstydny, niemoralność' od XV w. (Slovník stč.), śl. *ohava* 'coś wstrętnego, budzącego wstręt, np. o napoju', 'o człowieku lub zwierzęciu odrażającym, wstrętnym';

śl. *ogāba* 'wstręt, obrzydzenie' (wg Pleteršnika dial. rezjańskie; wg SSKJ *ogāba* liter. 'ts.'). ~

Por. 1. rus.-cs. *ogav̄a* 'przykrość, zmartwienie';

2. sch. dawne XVI w. *ogavje* 'molestia' (też u Stulicia), nowsze (XIX w.: Šulek) *ogavlje* 'wstręt, abominatio', scs. *ОГОВИѢ ДѢЛТИ (ТВОРИТИ)* 'niepokoić, dokuczać, naprzykrzać się, molestum esse' (SJS: Ps. Sin.; też Nomokanon), stąd rus.-cs. *ОГОВИѢ ТВОРИТИ (ДѢЛТИ)* 'ts.' (Srezn.);

3. śl. dial. *ohavni* m. 'ohavny' (Káral z Kotta!);

4. czes. dial. *havizno* 'źle, wstrętnie' (Machek ES² 410).

Nomen actionis (>) nomen acti, rei) od *gaviti*: *ogaviti*, o budowie p. I 60.

T. Sz.

gava 2. wsch. 'wrona, *Corvus cornix*', 'człowiek nieuważny, nieostrożny, gapa'

~ ros. dial. pld. *gáwa* 'wrona', kurskie *gávu* дал 'прозевал' (SRNG, Dał), ukr. *gáva* 'wrona, *Corvus cornix*' (ESUM I 446: wymawiane *gáva*), przen. 'człowiek nieuważny, nieostrożny, gapa' (SUM), co do rozwoju znaczenia por. np. ros. *ворона* 'wrona': przen. pot. 'gapa, o człowieku', pot. считать *ворон* 'gapić się, zbijać baki'. ~

Por. śl. *gāvec-vca*: *gāvek -vka* 'czajka, *Vanellus cristatus*' (Pleteršnik, Bezljaj ES I 141).

Dźwkn. jak zwykle przy nazwach wrony, por. z nagłosem bezdźwięcznym *kava*. — Nie można wykluczyć związku z łac. *gāvia* 'jakiś ptak morski, mewa (?)', germ. **kavā* (duńskie *kaa* 'kawka', stwniem. *kaha, kã* 'Cornix', Pokorny IEW 403 rekonstruuje ie. *gōuā* 'wrona').

Bulachovskij Izv. VII 103, Berneker SEW I 297, Vasmer REW I 248, ESUM I 446.

F. S.

gawędb: *gawōdb* f. pln. = *gavēdb*

gawędb: ~ pol. dawne XVI w. (u Paprockiego z r. 1578) *gawiędź* 'pospółstwo, hołota' (Łoś GP II 100, por. Sławski SE I 262), dial. kasz. *gāvqz* f. coll. 'ptactwo domowe, drób' (Sychta SK);

ros. dial. archang. *gāvjad̄b* f. 'chwast, zielsko' (SRNG). ~

Por. ros. dial. nowogrodzkie *gavjadá* 'гадина' (SRNG).

gawōdb: ~ pol. XVII w. (u Zimorowica z r. 1663) *gawędź* 'pospółstwo, hołota' (BPP 71, s. 174, Sławski l.c.), dial. młpol. *gaveż* (< *gaveż*) 'ptactwo domowe, drób' (Dejna RKJL XXII 165). ~

Por. pol. dawne XVI w. *gawęda* coll. 'lud, pospółstwo, gawiedź' (SP XVI IBL: 1 przykład, Wilno 1585), dial. młpol. *gawędzina* (*gaveżina, gaveńżina*) 'ptactwo domowe, drób' (Dejna AGK m. 488, RKJL XXII 165).

Derywat z suf. *-ędb*: *-ōdb* (p. I 63—4) od tego rdzenia co *gaviti, gav-ьть*. Por. synonimiczne *gavēdb*.

T. Sz.

gawęzъ *gawęza* pld. i wsch. 'roślina żywokost, *Symphytum officinale*'

~ sle. *gábez* m. (Pleteršnik, SSKJ), dial. *gávez* (np. ze wsch. Styrii) 'żywokost, *Symphytum officinale*' (Pleteršnik, Bezljaj ES I 134; co do *-b-* : *-v-* por. np. *gábiti* s.v. *gaviti*), sch. *gávěz* m. 'ts.' od XVII w. (Mikalja, Belostenec, u Skoka ER I 555 z Liki; zob. też z opisem Vuk), 'Cynoglossum officinale, ostrzeń pospolity', 'miodunka wąskolistna, *Pulmonaria angustifolia*', 'żywokost bulwiasty, *Symphytum tuberosum*', w dawniejszych źródłach również *gávēs* m. (Della Bella, Voltidži; akcent wg RJAŻ), dial. także *gabec* 'Symphytum officinale' (co do *-b-* : *-v-* por. wyżej sle.), bułg. dial. *zavez* m. 'prawoślaz, *Althaea cannabina*', 'Althaea pallida' (Gerov Dop., Achtarov 96: Šumen, też Mladenov BTR, BER I 221), *zavъz* 'Cynoglossum officinale' (BER I. c. bez oznaczonego akcentu i geografii), maced. *zavez* m. 'Symphytum officinale' (RMJ);

ros. dial. pld. *zavъzъ -za, zavъzъ -za, zavъc -ca* (akcent nie notowany) 'Cynoglossum officinale' (tylko SRNG z Anpenkova, por. ESSM VI 111), ukr. dial. *záv'яз, gáv'iaz, zav'iaz: zav'iazac, zav'iz* 'Symphytum officinale': "гоят ним полóмане кист'а, вар'ат кор'ин'а, мѣчут до того трóха мáсла й обкладáют злóмані" (Onyškevyč Bojk.), *havaz, havas* 'Cynoglossum officinale' (Makowiecki Sl. bot. 122; Żel.: *závъz* 'ts.'). brus. dial. *zavez* m. 'trawianista balotna raslina' (Turaŭ), w NO *Gavęzâ* (Biryla BA 94), poleskie *závъz, zavez* m. 'Symphytum officinale', 'pierzwosnek, *Primula veris*' (Leks. Poleszja 418).

Z pld. słow.: czes. *havez* f. (tak Presl i SŠJČ; w Pfir. slov. m.) 'miłosna, *Adenostyles*' (wyraz sztucznie wprowadzony przez Presla do terminologii bot., zob. Machek ES² 163), stąd zapewne sła. *havez* 'ts.' (Buffa SBN 289: nowe z Pawła Halašy, zapewne książkowy bohemizm). ~

Por. l. ukr. dial. *záv'язъ* f. 'Symphytum officinale' (stąd zapewne stpol. XV w. *havaz* 'rumian, *Anthemis*', Słownik stpol., Sławski SE I 262), *havaz, havez, havjyz* 'Symphytum officinale' (Makowiecki l.c.);

2. sch. dial. *gábež* m. 'Symphytum officinale' (RSAN);

3. stpol. XVI—XVII w. *gawęda* 'ziele gwiazdeczki, *Aster amellus*' i 'członki wstydlive, chore' (Sławski SE I 261 z Syreniusza).

Kontynuuje psl. compositum *gav-ęzъ*, człon I do psl. *gov-ędo* 'bydło rogate' (co do *-a-* por. ie. nom. sg. *g^hōus*, gr. doryckie βῶς, łac. *bōs* 'wół; krowa'), w członie II zachowana pierwotna postać nazwy języka *ęzy* p. *ęzykъ*, końcowe *-ъ* < *-o-* zgodnie z budową pierwotnych złożzeń nominalnych. Podstawowe znaczenie 'język wołowy', co rzeczywiście jest częstą nazwą roślin, p. Rostafiński Symbola I 275, spotyka się także w słow. nazwach żywokostu, np. sch. u Simonovicia BR 457 *volovi jezic, volovni jezic, voluj jezičac*, ukr. u Makowieckiego Sl. bot. 363 *volovyj jazyk, havazyj jazyk*. Roślina nazwana od podobieństwa liści (Machek ČSR 191). W kilku językach słow. także na określenie podobnej (p. Machek ČSR 236—7) rośliny *Cynoglossum officinale*.

Roślina ważna w lecznictwie ludowym (p. Vuk s.v. *gavez*, Achtarov s.v. *Symphytum*) zachowała archaiczną, podstawową nazwę.

Berneker SEW I 297—8, Sławski SE I 261—2, ESSM VI 111—12. — Brückner KZ XLV 34 nie znając pełnego materiału rekonstruował *gawęzъ*, dopatrując się tu derywatu z suf. *-ez-* od *gava* (p.). Nie widać podstaw.

T. Sz. — F. S.

gavědъ f. 'coś budzącego wstręt, wywołującego obrzydzenie, np. gady, płazy, owady, robactwo', 'duża ilość czegoś drobnego, zwykle robactwa, owadów, drobnych zwierząt', 'stado zwierząt domowych, stado dzikich zwierząt drapieżnych', 'wielka gromada ludzi, zwłaszcza młodych; tłum, pospólstwo, zgraja, hołota'

~ pol. *gawiedź* f. 'pospółstwo, hałastra, motłoch' od XVI w. (w XVI w. 'pospółstwo, czeladź', por. w XVIII w. 'hałastra, czeladź podlejsza dworska, wojenna, miejska', L.), przestarz. 'tłum' (w tym znaczeniu też dial. 'tłum, wielka gromada, szczególnie młodych ludzi, kobiet', 'liczna rodzina', Karłowicz SGP, Sychta SK), dial. np. *gavěc*, *govec*, kasz. *găveç*, *găvêç*, *găbêç* 'wszelki drobiazg w domu: dzieci, kury, kurczęta, drób', 'inwentarz żywy, bydło' (Małecki—Nitsch AJPP m. 209, Karłowicz SGP, SW, Nitsch Studia 128—9, Sychta SK, MAGP IX m. 439, Zareba AJŚ III m. 495, 497, Kucala PSM 69, 72, Dejna RKJL XXII 165), 'robactwo w dużej ilości' (Dejna l.c.), 'wszy' (Kucala PSM 69), czes. *havěd'* -di przestarz., dziś tylko z ubezdźwięcznieniem *havět'* -ti f. (SSJČ, Holub — Kopečný ES 121; nie notowane u Gebauera Sl.) 'drobne zwierzęta: ptaki, żaby, narybek' (przen. dětská *havět'* 'małe dzieci'), 'ptactwo domowe, drób' (też dial. wsch., Machek ES² 163), 'hałastra, hołota, o ludziach: w ogóle coś brzydkiego, bezwartościowego, np. graty, rupiecie' (SSJČ, Přir. slov.), 'zbieranina, zbiór czegoś, zgraja' (Jungmann z Kollára, dziś dial. pld., Machek l.c.), sła. *háved'* f. coll. 'hołota, zgraja' (też dial., np. Habovštiak Orava 98, Stanislav Liptov 227), ekspr. 'zwierzęta, zwykle drobne, często owady, robactwo', przen. 'dzieci, drobiazg' (SSJ, Isačenko SRS);

bułg. dial. *zavěd* m. i f. 'dzikie zwierzę' (przen. obelżywie 'o człowieku'), coll. 'dzikie zwierzęta (głównie drapieżniki)' (Gerov, RBE, BDial. III 207; Samokov; BER I 221 z Tetewenu), sch. dial. *găvêd* f. coll. 'dzikie zwierzęta' (RSAN tylko z Pirotu);

ros. dial. pln. *zavědb* f. coll. 'żaby, jaszczurki itp., owady budzące wstręt', 'nieużyteczne trawy, chwasty', 'coś wstrętnego, ohydno', m. i f. jako wyraz obelżywy 'o człowieku budzącym wstręt, nierozgarniętym', archang. 'ohyda, pas-kudztwo' (SRNG), ukr. dial. *zavěd'* 'drób' (SDU 90). ~

Por. 1. ros. dial. *zavěda* f. 'żaby, jaszczurki, wstrętne owady', 'coś wstrętnego, ohydno', m. i f. jako wyraz obelżywy (SRNG), ukr. dial. *zavěda* 'gniazdo żmij; legowisko, bartóg' (ESUM I 446, Onyškevyč Bojk.), brus. dial. *zavěda* 'tłum, ciżba', 'wielka ilość dzieci w rodzinie' (Nar. slova 168);

2. ros. dial. *zavěd -da* m. coll. 'gady, płazy, np. jaszczurki, żaby itp.' (SRNG);

3. pol. dial. pld. *gawiednik* 'bydło; nierogacizna; drób; drobne zwierzęta, np. tchórze' (Sławski SE I 262), por. ros. dial. *zavědnijū* 'marny, kiepski; obrzydliwy, wstrętny' (SRNG), ukr. *zavědnja* 'hołota, zgraja, hałastra' (Żel.);

4. ros. dial. *zavěz -za* 'mnóstwo', *zavěza* coll. 'mnóstwo jednakowych istot, przedmiotów, np. dzieci w rodzinie, ptactwa na podwórzu' (SRNG), sch. wyjątkowe (u jednego pisarza w XIX w.) *gavěz* m. 'zwierzęta wywołujące wstręt, robactwo' (RJAZ, stąd RSAN);

5. ros. dial. *zavěmb* 'owady' (ESSM VI 111).

Do psł. *gaviti* 'wywoływać odrazę, obrzydzenie, wstręt' (zob.), *gav-ьнъ, o-gav-ьнъ* 'budzący wstręt, obrzydzenie', o suf. *-ědb* tworzącym zwykle abstrakta odprzymiotnikowe I 64. Szczątkowo zaświadczone archaiczne synonimiczne postacie z suf. *-ědb*: *-pdb* (zob. *gavědb*: *gavpdb*) wskazują na pierwotną derywację odpierwiastkową. Bliskie odpowiedniki w bałt.: lit. dial. *govėna* coll. 'mnóstwo, wielka ilość, zgraja', *gōvija* (*govijà*) coll. 'ts.', lit. *gaujā* 'stado wilków, psów; zgraja, hałastra; mnóstwo, wielka ilość' (Bugā RFV 67, s. 238 i RR I 328, LKŽod.), lot. *gauja* 'mnóstwo, wielka ilość'. Ale lit. dial. coll. *gōvėda* (*gōvėda*, *gōvėda*, *govėdā*) 'mnóstwo, wielka ilość; hałastra, zgraja' za Otrębskim LP VII 312 (zob. też LKŽod.) uznać trzeba za pożyczki słowiańskie (za rodzime uważali te wyrazy Bugā l.c., Fraenkel LEW 140, Vasmer REW I 248).

Berneker SEW I 299, Brückner SE 136—7, Bezłaj ES I 135 (s.v. *gabiti*), ESSM VI 111. — Machek ES² 163 łączył *gavědb* z **gvěd-* (p. *gaditi*) przyjmując adideację do *ogava*, *gaviti*. Nie widać podstaw.

T. Sz. — F. S.

gaviti 1. *gav'p* (perf. *ogaviti ogav'p*) zach. i pld. 'czynić brzydkim, wstrętnym, wywoływać odrazę, obrzydzenie, wstręt', *gaviti sę 1.* (perf. *ogaviti sę*) 'odczuwać wstręt, brzydzić się'

~ pol. dial. cieszyńskie *ogawić się* 'mozolić się' (wg Malinowskiego, Rozprawy XVII 49 pożyczka z czes. *ohaviti* 'czynić brzydkim, szkaradnym', czemu wydaje się przeczyć różnica znaczeń), czes. *ohaviti* imperf. 'czynić brzydkim, szkaradnym, szpecić', *ohaviti si* (co) 'brzydzić się, czuć do czegoś wstręt' (Pfir. slov.), stczes. *ohaviti -v'u* perf. 'obrzydzić, obmierzić, uczynić wstrętnym', 'okaleczyć, oszpecić' od XV w., 'zhańbić, zbezczęścić, znieważyc, sprofanować' od XIV w. (Słownik stć.), *ohaviti sě* 'obmierznąć, obrzydnać, stać się wstrętnym' (MSCS), dial. zach. moraw. *vohavit* 'stroić żarty, robić głupstwa' (Bartoš DSM), śla. *ohavit' ohavi* imperf. 'czynić wstrętnym oszpecać' (SJS);

śle. *gābīti gābim* imperf. 'czynić coś wstrętnym', *gābīti se* 'budzić wstręt' (Pleteršnik, w SSKJ tylko to ostatnie; Bezłaj ES I 135: z **gaviti*), też 'odczuwać wstręt', *gabi se* mi do česa (Pleteršnik), *ogābīti ogābim* 'uczynić wstrętnym' (ib.), *zagābīti* (Bezłaj l.c.), sch. dial. wyjątkowe *gaviti se* 'odczuwać wstręt, brzydzić się' (RJAZ z jednego źródła ze środkowej Dalmacji, stąd też RSAN jako dial., zob. też Skok ER I 597), także subst. *gavljenje* od *gaviti se* (RSAN z innego źródła: 1 przykład), cs. XIII w. (Nomokanon) **ОГАНТИ** perf. 'zaniepokoić, dokuczyć, naprzykrzyć się, molestum esse' (SJS, Miklosich LP, Srezn.). ~

Por. bułg. dial. *zāvam* 'okłamywać, oszukiwać, przechytrzać' (Gerov, stąd RBE), maced. dial. *zava* 'kłamać, oszukiwać' (RMJ).

Od dawna zauważono związek z *govьno* (Berneker SEW I 299, Trautmann BSW 81, Machek ES² 410). Dopiero Kuryłowicz AI 297 sprecyzował tę etymologię: denominativum od *govьno*, budowa i wokalizm pierwiastka jak w *galiti* < *goh*, por. paralelne *těšiti* < *tichь*, *čěstiti* < *čistь*. Nie można też wykluczyć, że *gaviti* to pierwotne causativum od ie. *g^hōu-* 'zanieczyszczać, zszpecać; plugawić', por. stind. *guvāti* 'cacat', o budowie i wokalizmie p. I 56—7. Nie widać podstaw do przyjęcia objaśnienia Schustera-Šewca EW 226, który, zasugerowany dłuż. dial. *gawa* 'Beinlahme beim Vieh', nawiązuje do ie. *geu-* 'zginać, krzywić'.

Zob. *gava* 1., *gavьnъ*.

T. Sz. — F. S.

gaviti 2. *gav'p* : *gaviti sę 2.* *gav'p sę* pld. i wsch. 'być nieuważnym, nieroztropnym, gapowatym'

~ maced. *zavu ce* 'gapić się' (RMJ);

ukr. pot. *zāvumu -v'ju* 'być nieuważnym, nieroztropnym, przepuszczać jakąś okazję' (SUM; u Hrinčenki 'ziewać'), dial. *zāvumica* 'ociągać się, zwlekać' (SUM). ~

Od *gava* 2. 'wrona', 'człowiek nierozważny, nieostrożny, gapa', o budowie I 57, por. co do rozwoju znaczenia ros. dial. kurskie *zavy* дал 'прозевал', pol. dial. *gapa* 'wrona': *gapić się* 'przyglądać się czemuś bezmyślnie, głupkowato'.

Sławski SE I 255—6.

F. S.

gavkati zob. **gaukati**

gavorna zach. i pld., częściej **gavornica** 'samica gawrona, kruka', też 'wrona'
gavorna: ~ dluž. *garona* 'kruk', 'wrona', 'gawron', 'kawka' (dial. też *garwona*;
 o geografii form i ich fonetycznych odmianach p. Sorb. SA III mapa 22 i Schuster-Šewc EW 267—8);
 sch. dial. *gāvra* 'czarna koza' (RSAN). ~
gavornica: ~ sła. *havranica* rzadko 'samica gawrona';
 sch. *gavrānica* 'samica kruka', pl. ogólna nazwa dla krukowatych, Corvidae
 (RSAN), bułg. dial. *гавраница* 'samica kruka' (RBE). ~
 Nomen feminativum do *gavornъ*. O budowie p. I 59—60.

M. Ś.

gavornę gavornęte pln. 'mały gawron, gawroniątko'
 ~ pol. *gawronię* 'pisklę gawrona' (SJP PAN, L., dial.: Dejna RKJŁ XXI 165),
 głuź. *hawronjo* 'młody gawron' (Zeman), czes. *havraně, havráně* 'ts.' (Přir. slov.);
 ukr. z pierwszym członem *gaj-* (zob. *gavornъ*): *гайворня* 'pisklę gawrona' (SUM,
 Hrinčenko). ~
 Por. też sekundarne dem.: sła. *havranča* (Isačenko SRS), sch. *gāvranče* (: *gavrānče*)
 'gawroniątko' (RSAN), bułg. *гавранче* 'ts.', maced. dial. *гавранче* (Vidoeski Kumanovo 58).
 Do *gavornъ* z suf. *-ęt-*, o budowie i rozwoju p. III 11—19.

M. Ś.

gavornica zob. **gavorna**

gavornovъ gavornova gavornovo 'gawroni, kruczy, corvi'
 ~ stpol. XV w. *gawronow* 'kruczy, qui corvi est' (Słownik stpol.), częste jako NM
 i NT (Pawłowski PO PAN 30, s. 49), dluž. *gawronowy* 'gawroni' (Muka, brak
 u Šwjeli), głuź. *hawronowy* 'ts.', czes. od XV w. *havranový, havranová* čerň (SSJČ,
 Gebauer Sl.), sła. dial. w NT i NM (Habovštiak OChN 53);
 sch. *gāvranov* (crno krilo *gavranovo*, RSAN), też w NO (Vuk), NM i bot. (RJAZ),
 bułg. *гавранов* 'kruczy', 'kruczoczarny' (*гавранови коси*), dial. bot. *гавраноф* лук
 'Allium scordoprasum' (BDial. I 75: Strandža), też NT, pr. *Гавранов камик* (Zaimov
 Panagjurište 84), maced. *гавранов, гавранов* 'corvi' (RMJ), też w NT: *Гавранов*
 Камен (Pianka Top. 340);
 stros. XVI w. *гаврановъ* 'corvi' (Srezn.). ~
 Adi. z suf. *-ovъ* od *gavornъ*. Por. *gavornъjb, gavorn'ъ*.

M. Ś.

gavornъ gavorna na pln. zwykle 'gawron, Corvus frugilegus, ptak z rodziny krukowa-
 tych, Corvidae', pld. 'kruk, Corvus corax', **črnъ jako gavornъ** 'czarny jak gawron, jak
 kruk', dem. **gavornъkъ: gavornъcъ**
 ~ pol. od XV w. *gawron* zwykle 'Corvus frugilegus' (ale już od XIV w. w funkcji
 NO, SSNO), dawniej (od XV w.) czasami też 'kruk', dial. również rzadko 'jastrząb'
 (Kucala PSM 71: *gawran*), 'mewa' (Strutyński PNP 13, tutaj też materiał dial. pld.,
 często postać *gawran*, zapewne wpływ sła.), czasami też 'wół czarnej maści'
 (Karłowicz SGP), dluž. *gawron* 'Corvus corax', 'Corvus frugilegus', 'wrona, Corvus
 corone' (Muka), głuź. *hawron* 'Corvus frugilegus', 'nocny *hawron* 'nocna jaskółka'
 (Zeman; też dial.: Jentsch Rodewitz), czes. *havran* 'nazwa ptaków z rodziny

krukowatych: wrona, *Corvus corone*; gawron, *Corvus frugilegus* (też w zestawieniu *havran* polni); wieszczek, *Pyrrhocorax graculus*, bily *havran* 'biały kruk', *jako havran černý* (Přir. slov., Jungmann; stczes. od XIV w. 'Rabe, corvus', Gebauer Sl.; dial.: Lamprecht Opava, Skulina Mor.-slov.), sła. *havran* čierny 'Corvus frugilegus' (też dial.: Ripka Dolnotrenč. 81, Matejčik Novohrad 94, Buffa Dlhá Lúka), ludowe także 'kruk, *Corvus corax*' (Feriane SNV 155), pot. 'koń czarnej maści', (vlasy), *čierne ako havran*;

sł. poetyckie *gavrán*: *gávran* 'kruk, *Corvus corax*', *črno bleščec kot gavrán* (SSKJ; Pleteršnik: *gávran*), sch. od XIV w. *gávran* 'Corvus corax', przen. często o człowieku (również jako NO) lub domowym zwierzęciu (także regionalne o odmianie winogron, por. RJAZ z Dalmacji, Mitrović Leskovac: *gavrán*) odznaczającym się ciemną karnacją, sierścią, ciemnym kolorem (por. też w funkcji pierwszego członu złożenia typu *gavrán-oči* 'oczy czarne', RSAN), cs.-serb. XIV w. *гавранъ* 'corvus' (Miklosich LP), bułg. dial. *гавран* 'kruk' (Mladenov BTR, BER I 221), maced. *гавран* 'kruk';

rus.-cs., strus. od XII w. *гавранъ* 'kruk lub gawron' (*гаврана веритишазго отъ верности покажу*), *нощным гавранъ* (Srezn., SRJ XI—XVII, stąd ros. dawne *гавран* 'kruk', Slovarь CSRJ), ukr. dawne *гавранъ* 'Corvus frugilegus' (Тымченко z XVI w.), u Hrinčenki *гавран* 'kruk, *Corvus corax*' (w terminologii naukowej Werchratskiego, ale także z pieśni lud. Rusi Halickiej i Zakarpackiej). ~

Por. 1. zasadniczo pld. formy z metatezą: pol. dial. wyjątkowe na Spiszu *garwon* 'wrona', MAGP t. VII, cz. II, s. 66 (: *garwoń*, Strutyński PNP 13), sch. dial. *gārvan*, *gārvan gārvaņa* = *gavran* (Elezović Kos.-Met., HDZ III 136: Karlovac), bułg. *гавран* 'kruk, *Corvus corax*', dial. też 'wrona', 'gawron' (BDial. III 50: Ichtiman), dial. 'rodzaj czarnych winogron' (Mladenov Vidin: *гавранъ*), *като гавран черен*, maced. liter. i dial. *гавран* 'kruk' (RMJ, Vidoeski Kumanovo; u Małeckiego SW *gārvan* 'gawron', *čarna kätü gārwan*);

2. z antycypacją *r* typu *gravan* (o tym Skok ER I 556): sch. dial. czakaw. *grāvōān*, *grāvōān*, *grāvjon*, Jurišić Vrgada z przeglądem form czakaw., Newecklowsky Burgenland 323, ČDL, Rasprave JAZU I 189, HDZ VII 457: Hvar);

3. wsch. słow. z początkowym *gaj-*: ros. dawne (Slovarь CSRJ: 'kruk' i dial.: Dal. stąd SRNG) *гáйворон*, pld. też *гáйворон* 'gawron, *Corvus frugilegus*', ukr. *гáйворон* 'ts.' (SUM; u Żel. coll. *гáйворинь -рону* 'Rabenkrähen'), *як гáйворон чорна (коса)*, brus. dial. *гáйворон* 'ts.' (SPZB). — Formy tego typu pod wpływem dźwiękn., częstego tam *gajati*, *grujati*, *grakati* 'krakać', 'krzyczeć', por. stąd nazwy gawrona typu ros. dial. pld. *гpaй* (SRNG), ros. *гpач*, ukr. i brus. *гpак*.

Dem. 1. *gavornъkъ*: ~ pol. już w XV w. jako NO *Gawronek* (SSNO), głuź. *hawronk* (Pfuhl), czes. *havránek* (jako NO już od XIV w., zob. Gebauer Sl.);

sch. *gavrának* (RJAZ, RSAN). ~

2. *gavornъcъ*: ~ pol. NO, NM *Gawroniec*, głuź. *hawrone* (Pfuhl);

bułg. *гáвpанецъ* (Gerov z pieśni ludowej), maced. NT *Гáвpанъ*у* (Vidoeski Kumanovo 133). ~

Pierwotne złożenie należące do serii nazw ptaków z drugim członem *-vorn-* (por. *vornъ*, *vorna*): *ga-vornъ*, *ka-vornъ*, *ža-vornъ-kъ*, *sko-vornъ*. Tak jak w pozostałych nazwach tak i w *ga-vornъ* człon pierwszy niejasny. Być może jest to interj. naśladowująca krakanie wron (por. *ga-ga!*, *gukati*, *gajati*). Byłaby to zatem nazwa złożona z interj. dodanej do nazwy ptaka, podobnie jak np. niem. dial. *Puvogel* 'sowa: *pu-pu* 'o krzyku sowy'. Mniej prawdopodobne jest dopatrywanie się tu (Berneker IF X 147—8 uw. 1, Bulachovskij Izv. VII 2, 114, 116) haplogologii z **gavovornъ* (zob. *gava* 'wrona'). Niejasny jest stosunek do synonimicznego *kavornъ* (p.) mającego nawiązania bałt.,

por. lit. *kôvarnis* 'gawron; kawka', wyprowadzanego przez Fraenkla LEW I 284 z *kovāvarnis* (: *vařnas* 'kruk', *vārna* 'wrona'; pierwszy element pokrewny słow. *kava*, *kavška*). — Nie przekonuje postulowana przez Machka LP III 100—1 rekonstrukcja oparta na formach bałt. jednej psł. postaci **kāvo-vornos* (twory z *ga-* miałyby być wtórne). — Trubačev ESSM VI 88—9 dopuszcza oboczność *ga-vornъ* : *ka-vornъ*, przy czym w nagłosowych *ga-* : *ka-* widzi elementy ekspresywne.

Sławski SE I 263—4 (tam przegląd starszej literatury). Skok ER I 556. Bezljaj ES I 141, Boranić OR 32, Bulachovskij Izv. VII 2, 115—6, Mareš SI XXXVI 361, Klepikova VSJa V 180 nn. — ESSM VI 95 ponadto, jako prasłowiańską, rekonstruuje na podstawie form sch., postać **galovornъ* bez jednoznacznego objaśnienia.

M. Š. — F. S.

gavornъкъ zob. **gavornъ**

gavornъсь zob. **gavornъ**

gavornъje coll. pld., wsch. 'gawrony, kruki'

~ sch. rzadkie *gāvranje* (RSAN z pieśni ludowych), bułg. NT *Гарваніе, Гарваніе* (Christov Mađan 160: Rodopy);

ros. dial. *гáвворонье* 'gawrony', 'miejsce zbierania się gawronów, kruków, kawek' (Dal, SRNG), ukr. *гáввороння* 'gawrony' (SUM, Hrinčenko). ~

Coll. z suf. *-ъje* od *gavornъ*. O budowie p. I 86.

M. Š.

gavornъjъ *gavornъja* *gavornъje* : zach., pld. **gavorn'ъ** *gavorn'a* *gavorn'e* 'gawroni, kruczy, corvi'

gavornъjъ: ~ pol. *gawroni*; krakanie *gawronie* (SJP PAN, L.), czes. już od XIV w. *havraní* (černý jako perut' *havraní*; vlasy *havraní* 'kruczoczarne'; *havraní* krákání, SSJČ, Přír. slov., Gebauer Sl., też dial.: Králik Kelč 58), śl. *havraní*: *havranie* vlasy 'włosy kruczoczarne', też w NT: *Havraní* potok (Habovštiak OChN 53);

sch. *gāvranjī*: pero iz krila *gavranja* (RSAN);

ros. dial. *гáввороний* (SRNG za Dalem). ~

gavorn'ъ: ~ czes. NT *Havraní* (Profous MJČ I 600);

bułg. NT z pierwszym przymiotnikowym członem *Гáрван* (Дол, каясь), Michajlova MI Michajlovgrad 94, Kovačev MN Sevl. 157. ~

Adi. od *gavornъ* z suf. *-ъjъ* : *-jъ*.

M. Š.

gavorn'ъ zob. **gavornъjъ**

gavordъ zob. **gavordъ**

gavъnъ *gavъna* *gavъno*, zwykle **ogavъnъ** *ogavъna* *ogavъno* 'wywołujący wstręt, ohydny, wstrętny, szpetny, obrzydliwy'

~ czes. *ohavný* (też dial., Lamprecht Opava, bez podania znaczenia) 'ohydny, wstrętny' od XIII w., 'bardzo nieprzyjemny, brzydki' (stczes. XV w. 'oszczędający, czyniący kalekę, o zranieniu, o ranie'), 'bardzo nieprzyzwoity, grzeszny' (stczes. 'bezwstydný, plugawy, o postępowaniu ludzkim' od XIV w.), przestarz. 'hańbiący, haniebny' (stczes. od XV w. 'wstrętny, haniebny, o człowieku i jego postępowaniu'), śl. *ohavný*: 'budzący wstręt, ohydny', 'budzący strach, grozę, straszny, groźny' (też

dial. *ohavni* 'straszny', adv. *ohavně*, np. mace tu *ohavně* horuco, Buffa Dlhá Lúka), dial. *ohavnej* 'bardzo wielki' (Matejčik Novohrad 96);

sł. *gáben -bna* 'wstrętny' (Pleteršnik z XIX w., wg SSKJ przestarz.), *ogúben -bna* (co do *-b- : -v-* por. *gaviti*) 'wzbudzający wstręt, wstrętny' (SSKJ, Pleteršnik), dial. *ogáven* 'cierpki', 'wstrętny, o przesadnie tłustych potrawach', 'wstrętny, okropny, obrzydliwy' (Pleteršnik, Bezlaj ES II 243), sch. *ôgavan ôgávna* (RJAZ: wg. RMat. *ôgavan -vna*) 'wstrętny, obrzydliwy, ohydny' (wg RJAZ z czes. *ohavní*, por. też Skok ER I 597);

ukr. dial. *ogávniŭ* 'wielki, silny', adv. *ogávno* 'silnie, bardzo' (Hrinčenko), co do znaczenia por. wyżej sł. dial. *ohavnej*. ~

Adi. z suf. *-vъnъ* od *gaviti* (*ogaviti*), o budowie zob. np. Brodowska-Honowska SPS 101 nn.

T. Sz.

gavъriti *gavъr'ę* pld. i wsch. 'brudzić, zanieczyszczać, walać, paprać, babrać'

~ bułg. *gávra ce -ии ce* (aor. *gávrix ce*) 'szydzić, drwić, naśmiewać się, naigrawać się' (RBE, Mladenov BTR: Геров 'подкривявам се някому, дразня някого, плезя се', 'подигравам се, бия си шега с някого'; wg BTR 'опетнявам с думи или с постъпка достойнството на някого или моралната стойност на нещо': *Гавря ce* с честта на някого), dial. *gávpe -ии* 'brudzić, walać, zanieczyszczać, np. naczynie, ręce, usta', *gávpe ce* 'brudzić się, walać się' (SNU XLVIII 434: Razlog), *gávpeŭ* 'plamić, hańbić' (BDial. II 142: Rodopy; tu też 'pieścić, głaskać'), maced. dial. *gávru ce* 'naśmiewać się, drwić' (RMJ, MRS); rozwój znaczenia byłby tu 'brudzić, walać, zanieczyszczać' > 'słownie, wyrazami znieważać', por. podobny rozwój znaczenia w ros. *косять*, niem. *beschmutzen* (Bernard Balk. ez. III 85—6);

ros. dial. ołonieckie *gávputь -рю* 'brudzić, walać, zanieczyszczać', kurskie 'przyrządzać jedzenie niesmacznie, nieczysto', 'robić coś złe, niezręcznie' (Dal. SRNG), *gávputь, gávputься* 'mieć mdłości, wydawać odgłosy jak przy wymiotach' (Meľničenko Jaroslavl). ~

Por. 1. ros. dial. *gávratъ -аю* 'brudzić, plamić coś, zanieczyszczać (np. naczynie, pomieszczenie) przy przyrządzaniu jedzenia', 'grzebać się, guzdrać się, niechlujnie przygotowywać jedzenie', 'robić coś złe' (SRNG), 'przyrządzać jedzenie niesmacznie, nieczysto' (Opýt Dop.: Kursk), *gávratься* 'przygotowywać jedzenie niesmacznie, nieczysto', 'brudzić się' (SRNG);

2. bułg. *gávpa* 'szyderstwo, drwiny, naigrawanie się';

3. bułg. dial. *ogávruvam* 'brudzić, zanieczyszczać' (SNU XLVIII 490: okolice Razlogu), *gávnam* 'naśmiewać się, szydzić, wysmiewać': Тебе ... пак те *gávname* (BDial. I 74: Strandža).

Ekspresywny derywat od *gaviti*, o formancie *-r-* p. I 54. Na związek wyrazów bułg. i ros. wskazał pierwszy Bernard Balk. ez. III 85—6, który też wyjaśnił rozwój znaczenia bułg. i wykazał brak podstaw do łączenia (Mladenov EPR 95, za nim Filipova-Bajrova, Гръски заемки ..., 1969, 80) z rodziną gr. γαῖρος 'dumny, wyniosły; majestatyczny; bujny, o roślinach', γαυριῶ 'pysznić się'.

Vasmer REW I 248 (nie uwzględniający jednak odpowiednika bułg.). — Nie widać podstaw do przyjęcia innych objaśnień: BER I 221 nie znając odpowiedników ros. uważał bułg. *gávra ce* za denominativum od *gávpa*, co łączył z *govъno* doszukując się tu resztek ie. formacji heteroklitycznej na *-r/n-*. ESSM VI 112—3 rekonstruuje *gavъrati*: *gavъriti* i dopatruje się tu ekspresywnego przedrostka *ga-* i verbum *vъrati*, *vъriti*.

T. Sz. — F. S.

gazišće pld. 'plytkie miejsce w rzece lub jeziorze, przez które można przejść lub przejechać, bród, vadum'

~ sch. od XVII w. *gāzišće* 'bród, vadum', nowsze też 'miejsce, na którym deptając miesi się glinę', 'stopień schodów' (RJAZ, RSAN). ~

Z pld.słow.: ngr. NW Παγασιόστια pl. n., wskazuje na nom. sg. n. *Παγασιόστι < *Pogazišti* (Malingoudis Slav. ON Griech. 38).

Por. maced. *gaza.uume* 'bród' (RMJ, też dial., Vidoeski MJ VIII 84) : maced. *gazalo* 'ts.'

Nomen loci od *gaziti* 1., o suf. *-išće* zob. I 95—7.

W. B.

gāziti 1. *gāzō* pld. i wsch. 'chodzić po miękkim, płynnym podłożu, brnąć, brodzić, vadere' (*gaziti bolto* 'brnąć po błocie', *gaziti sněgъ* 'brnąć w śniegu', *gaziti vodo* 'brodzić w wodzie'), 'deptać, rozdeptywać, rozgniatać nogami, calcare'

~ sl. *gāziti gāzim* 'chodzić, stąpać po czymś miękkim, płynnym (np. po głębokim śniegu, po błocie), brnąć' (*gaziti blato*: po blatu 'brnąć po błocie', *gaziti sneg*: po snegu 'brnąć w śniegu'), 'brodzić' (*gaziti vodo* 'brodzić w wodzie', *gaziti travo* 'brodzić w trawie'), 'deptać (też przen.), rozdeptywać, rozgniatać' (np. dial. grozdje *gāziti* 'rozgniatać winogrona'), Pletersnik, SSKJ, dial. np. Tominec Črni vrh, sch. od XVI w. *gāziti gāzim* 'chodzić po czymś miękkim, po podłożu pokrytym płynną, rzadką materią (np. wodą, błotem), brnąć' (*gaziti blato* 'brnąć w błocie', *gaziti snijeg* 'brnąć w śniegu'), 'brodzić' (*gaziti vodu*: po vodi 'brodzić w wodzie', *gaziti rijeku* 'przechodzić rzekę w bród'), 'zanurzać się, o statku', 'iść, stąpać, kroczyć, przechodzić pieszo', 'deptać', 'rozgniatać, niszczyć deptaniem', 'rozgniatać, gniesć' (np. dial. čakaw. *gāziti* masline 'rozgniatać oliwki', Jurišić Vrgada), też przen. 'dręczyć, uciskać' (np. *gaziti* narod), 'nie szanować czegoś, łamać, niszczyć coś' (np. *gaziti* riječ, zakletvu, zakon), dial. również 'zapładniać (zwykle o drobiu)', 'przeszywać suknię' (RJAZ, RSAN), čakaw. *gāziti gāzin* 'deptać, tratować; mocno stąpać', przen. 'gnębić, uciskać, maltretować' (ČDL), bulg. *gāzъ -zim* 'brnąć, brodzić w czymś' (*gāzъ* кал: в калта 'brnąć w błocie', *gāzъ снег*: в снег 'brnąć w śniegu'), 'przechodzić w bród, brodzić' (*gāzъ* в водата 'brodzić w wodzie', *gāzъ* река 'przechodzić rzekę w bród'), 'deptać, tratować' (dial. 'miesić nogami': *gāzъ* кал 'miesić glinę na cegły, garnki', Gerov), przen. 'nie szanować, łamać, naruszać coś' (np. *gāzъ* законите 'łamać prawa'), 'uciskać, dręczyć' (np. болест го *gāzi* 'spadła na niego choroba, nęka go, trapi go choroba'), dial. też 'chodzić, stąpać' (*gāzi* като мечка 'chodzi jak niedźwiedź', Gerov), *gāzy* 3. sg. praes. 'zapładnia, o ptaku' (Stojkov Banat), maced. *gāzi* 'brnąć, brodzić' (*gāzi* снег 'brnąć w śniegu', *gāzi* вода 'brnąć w wodzie'), 'stąpać, deptać po czymś, tratować' (*gāzi* тревата 'deptać trawę', dial. ofcite *gāziti* 'owce tratują', Reiter Titov Veles 162), 'zapładniać, np. o kogucie', pot. 'iść, chodzić' (*gāzi* като мечка 'chodzi jak niedźwiedź'), przen. 'nie szanować, łamać, naruszać coś' (np. *gāzi* права 'łamać, naruszać prawa', ми *gāzi* на лебот 'zadire u moje interese, meša se u posao od kojeg ja imam prihoda', RMJ);

rus.-cs. wyjątkowe XV w. tylko z pref. *нзгазити -гажоръ* 'zniszczyć, perdere' (Srezn., SRJ XI—XVII v.; wyraz podejrzany o pochodzenie bulg., p. np. BER I 224), ros. dial. Tuła *gāzítъ -zim* 'łamać?' (*gāzítъ*-ломит, Dal, SRNG; wyraz zaliczany do *gaziti* 2., zob., por. jednak wyżej znaczenia 'niszczyć, łamać, naruszać coś'). ~

Z pld.słow.: węg. od XV w. *gāzol* 'brnąć; deptać, calcare; wjechać, wjeżdżać; przejechać, strataować' (Kniezsa MNSJ I 188), rum. dial. *gāzi* 'deptać' (Gămulescu Dacorom. 134).

Akcentuacja, morfologia i semantyka wskazują na pierwotne deverbativum czy też verbum odpierwiastkowe (wbrew Bernekerowi SEW I 299, Trubačewowi Etim. 1972, 22—7, ESSM VI 113—4, Georgiewowi VBE 38—9, BER I 224, zob. *gazъ*). Ale brak jakiegokolwiek motywacji, podstawa nieznana. Nic więc dziwnego, że etymologia niepewna. Ze względu na możliwość przyjęcia wygłosu pierwiastka na *-gh-* pociąga nawiązanie do stind. *gāhate* 'zanurza się, zagłębia się' (Machek KZ 64, 266, Mayrhofer KEWA I 334—5), którego związek ze stind. *gādhām* 'bród, miejsce płytkie' jednak niepewny (Mayrhofer o.c. 333, p. jednakże Schwyzer u Fraenkla LEW 162). — Fraenkel LEW 162 łączył z lit. *gōžti gōžiu* 'obalać, przewracać, doprowadzać do upadku', 'chciwie, szybko, zwinnie chwycić, zagarnąć', 'silnie łąć', 'szybko iść, pędzić', *gōžti gōžiu* 'łąć, rozlewać', 'okrywać, przykrywać', 'zagłuszać, o roślinach', 'bujnie się rozrastać, rozkrzewiać, o roślinach', 'ciężko, ociężale kroczyć'. lot. *gāzt -žu* 'łąć', 'silnie łąć, mocno padać o deszczu', 'doprowadzać do upadku', 'bauen, schlagen'. Mimo pewnej zbieżności semantycznej (por. znaczenia 'obalać, przewracać, doprowadzać do upadku', 'chodzić ciężko, ociężale') związek tych wyrazów bałt. z *gaziti* wątpliwy. Ciekawe, że Mühlentach I 620 łączył te wyrazy bałt. ze stind. *gāhate* (o którym p. wyżej). — Nie widać dostatecznych podstaw innych objaśnień: Otrębski łączył z lit. *gōti* 'iść', lot. *gāju* 'szedłem'. Najpierw (Studia indoeuropeistyczne, 1939, 63) dopatrywał się w *gaziti* reduplikacji pierwiastka, a potem (LP I 130) przyjmował kontaminację nie poświadczanego słow. odpowiednika lit. *gōti* z psł. *laziti*. Iljinskij Izv. XXIII 2, 236—7 wyprowadzał z **gō-ğ-*, dopuszczając odległe pokrewieństwo z pol. dawnym *gas* 'uderzenie na kogoś; zguba, raz, cios; chrapka, apetyt, czyhanie na kogoś', *gaśba* 'śmierć pewna, zguba, pobicie', *hasać* 'skakać, biegać, harcować', stind. *ghāsati* 'pożera, je', *ghasrah* 'uszkodzający, raniący'.

Zob. *gazъ*.

W. B. — F. S.

gaziti 2. *gažp* pld. i wsch. 'wywoływać wstręt, obrzydzenie'

~ slę. dial. *gāziti se* 'brzydzić się, odczuwać wstręt, o pożywieniu' (Pieteršnik), *gāzi mi se* 'brzydzę się' (Bezljaj ES I 141);

ros. dial. *ogāzium ogāzum* 'wywołać obrzydzenie, obrzydnać': Наелась, дак *огазило* (SRNG: Wołogda). ~

Por. może tu należące: brus. dial. *agazny* 'o przedmiocie nieudolnie zrobionym i nie mającym dobrego wyglądu' (ESBM I 71), *agāzny* 'dokuczliwy, natrętny, psotny' (твои руки *агазныч*, Касърjаровић Vіcebsk; też *agāznyj* jako epitet człowieka, dziecka, Nar. leks. 14, 15), *agāzlyvy* 'is' (як муха *агазлывы*, Касърjаровић l.c.), *agāzъю* adv. 'bezczelnie, zuchwale, arogancko' (*agāzъю* у вочы як кініца!, o.c.) ~.

Inne wyrazy, łączone z powyższymi przez ESSM VI 113 s.v. *gaziti*, należą raczej do *gaziti* 1. (zob.): 1. ros. dial. *gazium* 'łamać?';

2. bułg. *gāzja* 'źle, ordynarnie się do kogoś odnosić, krzyżać na kogoś. łajac kogoś' nie może być oddzielane od bułg. *gāzja* (przytoczonego s.v. *gaziti* 1.), cytowane znaczenie to znaczenie przenośne (zob. ostatnio RBE), nawiązujące do przenośnego 'nie szanować, łamać, niszczyć';

3. ukr. dial. zakarp. *ogāznumi -nu -neš* 'pokryć się szronem, obmarznąć, o drzewach' (Hrinčenko, u Verchratskiego Znadoby uhor. II 255: дерево *огазне*, цыльний лыс *огазне*), por. Smal-Stoćkyj Slavia V 37;

4. brus. dial. *ogāznumь* 'stracić głos, ochrypnąć' (Turaŭ).

Etymologia niepewna. Może do *gaditi* (zob.), co do *-d-: -zd-: -z-* por. z jednej strony *gvazdati*, *gyditi*; *gyzditi* i z drugiej *hъzъ: hъzъdъ*. — Trubačev Etim. 1972, 23 i ESSM VI 113 rekonstruuje czysto hipotetyczną, nie mającą oparcia w materiale

prapostać **gazditi* < **gad-diti* (z ekspresywną reduplikacją i dysymilacją *-*dd-* > *-*zd-*), pokrewną *gaditi*, *gadz*, *gvazdati*. Bezłaj ES I 141 wyprowadza z prapostaci **gav(b)-s-iti*, łącząc z ukr. dial. *zavzamuū* 'odrażający, wstrętny' (w rzeczywistości 'mówiący przez nos'), *zavza* 'człowiek odrażający' (w rzeczywistości 'człowiek mówiący przez nos'; o tych wyrazach zob. ESUM I 465 s.v. *zavzamy*), ale dopuszczając też związek z psł. *gyzda*.

W. B. — F. S.

gāz *gāza* pld. i wsch. 'płytkie miejsce w rzece lub jeziorze, przez które można przejść lub przejechać, bród, vadum'

~ sł. *gāz* m. 'ścieżka wydeptana w śniegu' (SSKJ, Pleteršnik), sch. od XIV w. *gāz-za*, loc. *gāzu* 'bród, przeprawa, vadum' (*gazom* hoditi 'brodzić, przechodzić w bród'), nowsze 'krok, stąpienie', 'zanurzenie statku', dial. 'ilość błota pomieszanego ze słomą (używanego do celów budowlanych), jaką się jednorazowo umiesi nogami' (RJAZ. RSAN), maced. dial. *zaz* m. 'bród' (Kičevija, Vidoeski MJ VIII 84);

brus. dial. *zaz* m. 'bardzo szeroki bród na rzece lub jeziorze', też NT *Γαζ* (Jaškin BHN 43, ESBM III 12—3). ~

Z pld. słow.: ngr. Γκάζι (< *gāz*) NT 'ein Chani in Argolis im Tale des Bedeni, des bedeutendsten Baches der Halbinsel Argolis' (Vasmer SG 126), węg. *gāz* 'bród, vadum' (Kniezsa MNSJ I 1, 188).

W niewątpliwym związku z *gaziti* 1., ale wzajemny stosunek obu wyrazów dotychczas niewystarczająco wyjaśniony. Zarówno akcentuacja, jak i zasięgi geograficzne, a także i semantyka, wskazują raczej na dwie niezależne od siebie archaiczne formacje utworzone od tej samej niepewnej podstawy (o niej p. *gaziti* 1.).

— Za wyraz podstawowy uważają *gāz* Berneker SEW I 299, Georgiev VBE 38—9 i Trubačev Etim. 1972, 26—7, ESSM VI 113—4. Berneker, rekonstruując czysto hipotetyczne ie. **gāǵ-* czy **gōǵ-* (o nierealności tego pierwiastka Georgiev VBE 39), nawiązywał do orm. *kacan* 'ścieżka'. Georgiev, nie wiedząc jeszcze o tym, że wyraz zachował się w brus., tłumaczył go bałkańskim substratem: z hipotetycznego trackiego (dacko-mizyjskiego, praalb.) kontynuantu ie. **g^hād^h-jo-s* (rozwój *-*dhj-* > -*z-* tłumaczy się na gruncie trackim, dakomizyjskim, praalb.) pokrewnego ze stind. *gādhā-* 'płytki', *gādhām* 'płytkie miejsce, bród'. Trubačev łączy *gāz* z ie. *g^hā-* 'iść', przyjmując rozszerzenie tego pierwiastka (bez objaśnienia dalszych szczegółów).

W. B. — F. S.

gāz f. pld. 'miejsce wydeptane (np. ścieżka), ślad deptania'

~ sł. *gāz* *gāzi* f. 'ścieżka wydeptana w śniegu', 'ścieżka' (Pleteršnik, SSKJ, też dial., Tominec Črni vrh), także 'zanurzenie statku' (SSKJ). ~

Por. 1. sł. dial. *gāza* = *gaz* (Pleteršnik);

2. sł. dial. *gāza* 'ślad pozostawiony w śniegu przez dzikie zwierzęta' (Pleteršnik), sch. dawne XVIII w. *gāza* 'to, w czym się brnie, błoto' (RJAZ), dial. *gāza* 'bród', 'sieć, którą się łowi ryby brodząc w wodzie' (RSAN).

Derywat od *gaziti* 1., pierwotne nomen actions > nomen acti > nomen loci z suf. -*z* (co do budowy por. np. *māz*: *māzati*, *hāz*: *hāzati*, zob. Vaillant GC IV 25—7). Budowa może przemawiać za archaicznością derywatu, prastowiańska geneza jednak niepewna.

W. B.

glabati *glabajō* 'ściskać, obejmować', 'zabierać, zagarniać, zagrabiąć', 'drażyć, wydłubywać otwór'

~ pol. dial. *glabac* 'zabierać sobie, przywłaszczac' (Karlłowicz SGP), 'obejmowac' (?) w przykladzie: Nasz Józef dziwki *glabie* (Karlłowicz SGP z Poznańskiego);
 slc. *razglabati -ham* imperf. 'rozkopywac, rozgrzebywac' (np. cesto *razglabati*), sch. *glabati -ham*: *glabati glabam* 'gryzc, obgryzac, rodere' (RSAN, Vuk), bulg. dial. *zlabam* 'dlubac, wydrzac, zlobic' (BER I 244: Bansko; Galata, Tetewenskie), 'jesc nieprzyzwocie, wybierajac najlepsze kaski z potrawy' (BDial. VI 164: Pleven), zob. jednak nizej;
 ros. dial. smoleńskie *zlabut* -*ba* 'skapic', 'szukac czegos po omacku, macac' (Słownik Smolensk.), brus. dial. *zlabay* 'zabierac, grabic' (Nosović), *zlabay (g-!)* 'macac' (wg ESBM III 89 do psł. *globiti*, ale z uwaga, ze wyraz brus. moze byc pozyczka z pol., za czym przemawia naglosowe g), *zlabayca* 'wlacic gdzie, lezc gdzie' (Куды ты *zlabayca*?, Nosović). ~

W zlozeniach z pref. dobrze zaswiadczona postac *-glab'ati* (iter. do *globiti*), np. pol. dawne i dial. *zaglabiac* 'klinowac, zatykac, dusic, zabijac' (w XVI w. u Mączyńskiego 126c figo stykam, *zaglabiam*, zatwardzam), w XVI w. u Mącz. tez *oglabiac*, *zglabiac* 'umacniac (klinami), zacieśniac, obtykac wokol' (pango wokol obtykam, *oglabiam* albo *zglabiam* wspotek 275c), *wyglabiac* 'dlubac, wydrzac' (cano *wyglabiam*, dlubie, wydrzam 42b); sch. dawne (u Stulicia) *glabljati* 'obgryzac' (RJAZ, stad RSAN).

Por. 1. slc. dial. (Dolenjsko) *glabiti glabim* 'zabierac, zagarniac, porowac', w XVI w. (u Krelja) bogastvo *glabiti* 'rabowac' (Pleteršnik);

2. pol. dial. *glabnac* 'ukrac' (Tomaszewski GŁ: *guabnoic*); sch. dial. wsch. *glabnuti -nem* 'chwycic zebami, zaczac lapywie jesc' (RSAN).

W kilku jazykach slow. poswiadczone sa deverbativa: 1. slc. dial. *glab* m. 'kwadratowy podluzny czop' (Pleteršnik: Dolenjsko), bulg. dial. *zlab* (= *zlab*, z rodzajnikiem *zlabá*) 'wyzlobienie dlutem np. w belce, desce, fuga' (Gerov, BDial. III 50, BER I 244; moze jednak z pierwotnego *dlub* z nierzadka zmianą *dl > gl*, np. *dlubó > zlubó*, zob. *delto*);

2. ukr. *zlabiti: zlabiti -cia: -bety* (już w XVI w. *zlabiti*) pl. 'lekkie sanie z pudlem obszytym hubem' (SUM, Hrinčenko, tez dial. np. poleskie *zlabiti -ciw* 'lekkie sanie z ostona z przodu', *zlabiti -ciw* 'skrzynia nakladana na woz', Lysenko SPH), dial. takze 'huby w saniach' (Hrinčenko: Wołyń), poleskie *zlabiti -ciw* pl. 'nareczce, wiązka czegos' (Lysenko SPH), stbrus. XVII w. *zlabiti* pl. 'drabiny u wozu' (HSBM), dzis dial. poleskie *zlabka* 'gorna czesc drabin wozu' (Jankova Loeü);

3. ukr. dial. *zlabina* 'odrzwia' (ESUM I 518), dial. poleskie *zlabina* (: *zlobina*), *zlabina* 'drabina u wozu', pl. *zlabiny* 'skrzynia wozu lub san, skladajaca sie z dwu bocznych drabin' (Leks. Polesja 166).

Iter. do *globiti*, o budowie i wokalizmie pierwiastka zob. I 47. Ten sam wokalizm i zadziwiajaco podobne znaczenie w lit. *glóbtī -ia* 'okrywac, otulac; obejmowac; opiekowac sie, pomagac; brac, gwałtem zabierac, grabic', *glóbtī* 'opiekowac sie'. — ESSM VI 114 porównywal z pierwiastkiem *grab-* (zob. *grabiti*).

T. Sz. — W. B.

gladěti gladějq ptn. 'stawac sie gladkim'

~ stpol. XVI w. *gladziec* 'gladkim sie stawac, piekniec': tyja i *gladziejq* (L., SP XVI 1BL), dial. sli. *glazec -ejq* 'stawac sie gladkim' (Lorentz PW);

rus.-cs. **ГЛАДЯТИ -ДЪМЪ** 'byc przyjemnym, sprawiac przyjemnosc, cieszyc': **БОГАТСТВО ГЛАДЯТЬ** (SJS z XIII w.), strus. XIV w. **ГЛАДЯТИ** (Srezn.: z niejasnym znaczeniem), ros. dial. *gladěti -děio* 'tyc, tusciec' (SRNG), brus. dial. *gladěti -ěio* pot. 'stawac sie gladkim' (TSBM, Jurčanka Mscisl.), przen. 'tyc, tusciec' (Jurčanka Mscisl.). ~

Por. nowsze ukr. dial. *гладчати -чаю*, *гладшати -шаю* 'tyć, tłuszczuć, stawać się tłustym' (Hrinčenko), brus. *гладчыць -ёю* 'stawać się gładszym'.

Od nie zaświadczonego adi. **gladъ*, zob. *gladъкъ*. O budowie I 47.

K. H. — F. S.

gladičъ *gladiča* 'przyrząd do gładzenia, czynienia gładkim'

~ czes. *hladič -če* m. 'ktoś, kto gładzi' (np. *hladič* skła, kamene) od XV w. (Gebauer Sl.), 'rodzaj struga', sła. *hladič -a* 'ts';

słę. *gladič* m. 'rodzaj struga' (Pleteršnik), bułg. dial. *гладѹч* m. 'drobna oselka' (RBE, Gerov), 'przyrząd do ostrzenia brzytwy' (BER I 246). ~

Por. derywowane suf. *-ька*: pol. dial. *gładziczka* 'narzędzie w postaci deski z rękojeścią do gładzenia nałożonego tynku lub słomy na dachu' (Syhta Kociewie), czes. *hladička* 'przyrząd do gładzenia', dial. 'żelazko' (Pfir. slov.), sła. *hladička* 'przyrząd do prasowania, żelazko'.

Od *gladiti*, o suf. *-čъ* I 102. Por. bliskie budową *gladikъ*.

K. H.

gladidlo 'narzędzie do gładzenia, wyrównywania powierzchni czegoś'

~ pol. dial. *gladidlo* kasz.-sli. 'narzędzie do gładzenia' (Ramułt, Lorentz PW), kasz. 'żelazko do prasowania', 'narzędzie w postaci deski z rękojeścią do gładzenia nałożonego tynku lub słomy na dachu' (Syhta SK), w SW 'hebel do wygładzania drzewa na czysto', śl. 'gołoledź, ślizgawica' (Pluta Dierzysławice), czes. *hladidlo* 'narzędzie do gładzenia' od XIV w. (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), sła. *hladidlo* 'ts.', 'w dawnych czasach narzędzie do prasowania bielizny i ubrania bez pomocy ciepła', dial. 'żelazko' (Ripka Dolnotrenč. 178);

słę. *gladilo* 'narzędzie do wygładzania powierzchni, np. kamień szlifierski, żelazko do prasowania', sch. *gladilo*, *gladilo* 'ts.; oselka' (też dial., Vuk, RJAZ), bułg. *гладѹло* (wg RBE *гладѹло*) 'brus, oselka' (też dial., RBE, BER I 246: ptn.-zach., Gerov, Stojkov Banat), dial. 'przedmiot służący do wygładzania, wyrównywania powierzchni czegoś' (RBE, Mladenov BTR, Gerov), przestarz. 'żelazko', 'środek kosmetyczny, krem służący do wygładzania skóry twarzy' (RBE, Mladenov BTR), dial. *гладѹло* 'specjalna oselka do ostrzenia brzytwy i noży szewskich' (BDial. IV 95), maced. *гладѹло* 'kamień szlifierski';

stros. XVII w. *гладѹло* 'narzędzie do wygładzania' (SRJ XI—XVII), ros. dial. *гладѹло* 'strug do wygładzania drzewa', 'drewniane narzędzie, którym wygładzają klepisko', 'przyrząd szewski do wygładzania obcasa', 'rodzaj pilnika' (SRNG). ~

Nomen instrumenti od *gladiti*, o suf. *-idlo* zob. I 113—4.

K. H.

gladikъ *gladika* 'narzędzie do wygładzania jakiejś powierzchni'

~ pol. *gladzik* m. 'narzędzie do gładzenia, wygładzania jakiejś powierzchni, np. drewna, skóry, papieru; pilnik z drobnym nacięciem służący do obróbki metalu', dial. 'gładki kamyk do ostrzenia' (Kucala PSM 143), głuź. *gladzik -a* 'pilnik do wygładzania', czes. *hladik -u* 'strug gładzący', stczes. NO *Hladic* XIV w., *Hladik* XV w.; bułg. *гладѹк* techn. 'rodzaj hebla do delikatnego wygładzania desek' (RBE);

ros. dial. *гладѹк -a* 'gładka strona nadkopytnego stawu nogi u zwierząt, używana przy grze w „babki”' (Sl. Priamur'ja), brus. dial. *гладѹк* 'rodzaj hebla' (ŽS 220: okolice Drohičyna). ~

Od *gladiti*, o suf. *-ikъ* I 90—1. Por. bliskie budową *gladičъ*.

K. H.

gladina 'gładka, równa powierzchnia czegoś'

~ pol. rzadkie *gladzina* 'gładka powierzchnia' (np. *gladzina* wyheblowanej deski), dial. kasz.-sli. *glażona* 'ts.', np. gładki lód, powierzchnia wody podczas pogody' (Ramult, Lorentz PW), głuź. *hladžina* 'politura', *hladžina* wody 'powierzchnia wody', u Pfuha 'gładkie miejsce; równina, powierzchnia; politura; gładka krowa', czes. *hladina* 'równa, gładka powierzchnia czegoś', np. vodní *hladina*, *hladina* moře, sněhu, ledu, też przen., np. *hladina* žiti, dial. 'polna rzepa ścierniskowa' (Bartoš DSM), dáti do *hladiny* 'skosić' (Kubín Kladsko), sła. *hladina* 'powierzchnia cieczy', np. vodná *hladina* (też dial., Ripka Dolnotrenč. 49), *hladina* jezera, rieky, 'gładka, równa powierzchnia czegoś', np. *hladina* ľadu, 'przeciętny poziom czegoś';

słē. *gladina* 'powierzchnia wody', np. jezerska, vodna *gladina*, *gladina* morja, książk. i rzadkie 'gładkość, levitas', np. *gladina* kože, bułg. NM *Гладина* gładkie, gołe wzgórze schodzące do rzeki Ardy i rozszerzające się na dole (Christov Madan);

ros. dial. *zladina* 'równa, gładkie miejsce bez wzniesień', 'miejsce nie zarośnięte krzewami, łąg, pole' (Pskov. slov.), *zladuná* 'tusza, tęgość, otyłość' (SRNG), ukr. tylko Rudnyčyj ED VII 639 *zladuná* bez znaczenia. ~

Por. z suf. *-izna*: pol. *gladizna* 'gładka powierzchnia; gładź' od XVIII w. (L.), dial. kasz.-sli. 'gładka nawierzchnia drogi, gołoledź', 'gładka powierzchnia morza' (Sychta SK, Lorentz PW), dial. też w znaczeniu przen. (Karlłowicz SGP z Radomskiego).

Od podstawy adi. **gladъ*. zob. *gladъkъ*, o suf. *-ina* I 120—2, tu też s. 123—4 o wariancie *-izna*. Por. nowsze sch. *gláčina* < *gladak*.

Zob. *gladъ*, *gladostъ*.

K. H.

gladiti *glād'p* 'czynić gładkim, usuwać nierówności, chropowatości, zmarszczki, wyrównywać, wygładzać', 'lekką przesuwać ręką po powierzchni czegoś, głaskać', 'pustoszyć, unicestwiać, pozbawiać życia' (p. *gladъkъ* w znaczeniu 'nie porosły włosami, łuską, sierścią, pozbawiony włosów, łusek, sierści', co do różnicy znaczeń por. też łac. *lēvigāre* 'czynić gładkim, wyrównywać': 'zetrzeć na proszek, rozetrzeć'), **gladiti bordō**, **gladiti volsy**, **gladiti po golvě**

~ pol. *gladzić* 'czynić powierzchnię gładką, usuwać nierówności, chropowatości, zmarszczki; wyrównywać, wygładzać, polerować, szlifować' (od XV w., też dial., Lorentz PW, Brzeziński Krajna, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna), np. *gladzić włosy*, kamienie, 'głaskać, muskać' (też dal., Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna), np. *gladzić brodę*, *gladzić po głowie*, przestarz. 'unicestwiać, niszczyć' od XV w., stpol. XIV—XV w. 'pustoszyć, devastare', XV—XVI w. 'zabijać, uśmiercać' (dziś dial., Karlłowicz SGP z Prus zach., Sychta SK), w XVI w. 'upiększać, zdobić' (SP XVI IBL, L.), dial. 'stroić, np. pannę młodą do ślubu' (Karlłowicz SGP, Malinowski z Cieszyńskiego), *gladzić się* 'stawać się gładkim' (od XVI w., IBL; też dial. kasz., Lorentz PW, np. morze się *gladziło*), dial. śląskie 'ślizgać się' (Pluta Dzierżysławice, Zaręba AJŚ VI m. 1123), dłuź. *glaziś -im* 'wyrównywać, wygładzać' (np. *glaziś włosy*, *glaziś* ze żelazkom 'prasować'), 'stroić głowę panny młodej', głuź. *hladžić* 'gladzić, głaskać', 'prasować', 'czyścić szmerglem, polerować' (też dial., Schroeder Schleife), dial. *włosy hladzić* 'fryzować, czesać i układać włosy' (Zeman, Pfuha), czes. *hladiti* 'głaskać' (od XIV w., Gebauer Sl.), np. *hladiti bradu*, *hladiti vlasy*, *hladiti po hlavě*, 'czynić gładkim, wyrównywać' (od XIV w., ib.), np. *hlazený kámen*, *hlazená kůže*, stczes. XV w. też 'niszczyć, tępić' (ib.), dial. *hladit* 'stroić głowę, zakładać stroik na głowę' (Bartoš DSM), *hladit sa*: lež *sa* to *hladi* 'przejaśnia się, wypogadza się' (Kott Dod. DSM), sła. *hladit* 'głaskać' (też dial., Ripka Dolnotrenč. 110), np. *hladit' bradu*, *hladit' po hlavě*, 'wyrównywać, wygładzać, polerować, np. żelazo, papier, drewno; wyrównywać

zgniecione ubranie, tkaninę żelazkiem, prasować, dial. 'wyrównywać zoraną ziemię kawałem drewna' (Ripka Dolnotrenč. 210);

sl. *glāditi glādim* 'wyrównywać, czynić gładkim' (od XVI w., Megiser 1592, Megiser 1603), np. *gladiti les*, površino, 'głaskać' (od XVI w.), np. *gladiti po glavi*, przen. 'poprawiać styl, język': *gladiti jezik*, przestarz. *gladiti perilo* 'prasować', dial. *gladiti* (Tominec Črni vrh bez dokumentacji), sch. *glāditi -im* 'głaskać' (od XVI w., RJAZ; też dial., Vuk, ČDL, HDZ VII 451), np. *gladiti bradu*, 'czynić gładkim, wyrównywać' (od XVI w., RJAZ, też dial., Vuk, ČDL), np. *gladiti kamen*, staklo, 'ostrzyć osetkę', np. *gladiti kose*, przen. 'ulepszać, udoskonalać; usuwać, ukrywać to, co niewygodne, nieprzyjemne', 'przytakiwać komuś, aby go zwieść, mamieć kogoś', dial. 'lekkko wiosłować ledwie dotykając wody' (RSAN z Dubrownika), *glāditi vlóse* 'czesać' (ČDL), Jurišić Vrgada: *glāditi* bez dokumentacji, scs. *гладити -гдѣ -дѣши* 'głaskać' Euch. (cs.-serb. XIII w. 'czynić gładkim, levigare', Miklosich LP), *изгладити* 'wygładzić, wyrównać, uczynić gładkim' Supr., bułg. *гладя -дѣши*, aor. *гладѣх* 'czynić gładkim, wyrównywać' (też dial., Gerov, BDial. III 502 z Ichtimanu, X 12, 61, 68 z Mołdawii, Stojkov Banat), np. *гладя камѣк*, дѣска, *гладя дрѣхи*, прало 'prasować', 'głaskać', np. *гладя брада*, *гладя по главата*, *гладя коса* (też dial., Gerov), w BTR także 'ostrzyć narzędzie na drobnej oselce lub na rzemieniu', u Gerova 'dogadzać komuś słowami lub czym innym, aby go zwieść, omamić': Отпред маже и *гладя*, отзад гроб копае, dial. 'wyrównywać ziemię po siewie': Брянна, *гладят* с нея (BDial. X 68 z Mołdawii), maced. *гладя* 'czynić gładkim, wyrównywać', 'głaskać';

rus.-cs. i strus. *гладити гладюу* 'czynić gładkim, wyrównywać' od XI w., 'głaskać', np. *гладити коня* od XI w., 'wydrapywać, zacierać to, co napisane', np. *гладити преданиа, житиа* od XIII w., 'sprawiać przyjemność': *гладити сладкими словесы* XII w., 'unicestwiać, likwidować': *гладити огнь въ желутке* XVI w., *гладити грѣхъ* XVII w., ros. *гладить глѣжу глѣдшии* 'czynić gładkim, przeciągając gorącym żelazkiem, prasować' (też dial., Pskov. slov.), 'głaskać' (też dial., ib.), np. *гладить бороду*, *гладить волосы*, *гладить по головке*, dial. 'czynić gładkim; czynić równą powierzchnię; wyrównywać ziemię' (Pskov. slov.), 'czesać, rozczesywać', przen. 'oszukiwać, nabierać, zwodzić' (ib., SRNG), 'rozgniatać, masować', 'mocno bić, tłuc kogoś', 'rozbijać grudy przy robotach ziemnych' (SRNG), 'strugać, wygładzać deski' (Slovarь Rjazan.), 'wybijają ziarna z kłosów, młócić' (Slovarь Mordov.), *гладить вальком* 'magłować' (Slovarь Kamčatki), ukr. *гладити -джу -дѣши* 'wyrównywać ręką, wygładzać; głaskać' od XVII w. (Tymčenko), też dial. (Hrinčenko, Żel.), 'prasować', dial. 'czynić gładkim' (ib.), 'oczyszczać ostatecznie z łusek', np. *гладити просо* (Hrinčenko), w XVII—XVIII w. *гладити грѣхъ* 'unicestwiać, niszczyć' (Tymčenko); *гладити по голові* 'pobłaźliwie podchodzić do czyichś czynków, tolerować', w XVIII w. *гладитися* 'ulegać zniszczeniu, zacierać się, przestawać istnieć' (Tymčenko), brus. *гладзіць -джу -дѣши* 'głaskać', np. *гладзіць на галоўках*, *гладзіць бароду*, 'czynić gładkim, równym' (od XVI w., Słownik Skaryny; też dial., SPZB), 'prasować' (też dial., Bjaľkevič Mohylew, Jurčanka Mscisl.), dial. 'tuczyć' (Jurčanka Mscisl.). ~

Denominativum od pierwotnej postaci adi. **gladъ*, p. *gladъkъ* (o budowie I 57), por. *kortiti, solditi* : *kortъkъ, soldъkъ*. Dokładny odpowiednik: lit. dial. *glodyti* 'niszczyć, tępić, niweczyć' (Kurschat z Juszkiewicza), por. też lit. *glōsti glōdžiū* 'gładzić, wygładzać' : *glodius*, p. *gladъkъ*.

K. H. — F. S.

gladostь f. 'właściwość tego co jest gładkie, gładkość, levitas'

~ cs. **гладость** f. 'levitas': **гладость золота или серебра** (SJS z XIII w.);

rus.-cs. i strus. **гладость** f. 'levitas' od XV w., np. **гладость трава** (SRJ XI—XVII), przen. 'spokój i cisza' XV w., 'płynność, gładkość mowy' XVII w. (SRJ XI—XVII), 'skłonność do przepychu' XIII w. (ib., Srezn.), ros. dial. **гладость** f. 'tęgość, otyłość' (SRNG, Slovarь Rjazan.), brus. dial. **гладость** 'ts.' (Turaŭ). ~

Por. 1. Na gruncie poszczególnych języków słow. wyparte przez nowsze *gladьkostь* < *gladьkь*: pol. *gładkość* 'równa powierzchnia czegoś, bez szorstkości, wypukłości, chropowatości, levitas' od XVI w. (SP XVI IBL, L.), 'płynność, swoboda, potoczystość; piękno mowy, języka' od XVI w. (ib.), dawne 'piękność, uroda ludzi' od XVI w. (ib.), w XVI w. też 'ozdoba, strój' (SP XVI IBL), w XV—XVI w. 'równina, płaszczyna, planities' (ib., Słownik stpol.), dial. śląskie 'Glätte' (Olesch Sankt Annaberg), dłuż. *gladkosc* 'levitas', przen. 'układność w stosunkach międzyludzkich, uprzejmość', gluź. *hladkosc* 'levitas', czes. *hladkost* f. 'ts.' od XIV w. (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), 'swoboda, płynność, potoczystość, oglada', 'pochlebstwo, lizusostwo', 'łatwość, lekkość', stczes. 'delikatność, łagodność' (Gebauer Sl., Novák SlHus), śla. *hladkost* f. (też dial., Habovštiak Orava bez dokumentacji);

śle. *gladkosc* f. 'levitas', 'płynność, swoboda, potoczystość (mowy, języka)', sch. *gladkosc* f. 'levitas', cs. **гладькость** 'ts.' (Miklosich LP), bułg. *gladkosc* f. 'ts.', maced. *gladkosc* f. 'ts.';

stros. *gladkosc* f. 'dorodność' XVI w.: **гладкость трав** (SRJ XI—XVII), ros. *gladkosc* f. 'levitas', ukr. *gladkosc* -*kostu* 'ts.', też dial. (Hrinčenko, Żel.), u Tymčenki *gladkosc* 'piękność, krasa, uroda', brus. dial. **гладкость** f. 'levitas' (TSBM);

2. szczytkowo zaświadczone z suf. *-ota*: strus. XIV w. **гладота** (Srezn., SRJ XI—XVII), nowsze gluź. *hladkota* 'gładkość', śle. *gladkôta*, *gladkôča* 'ts.' (Pleteršnik).

Od nie zaświadczonego adi. *gladь* (p. *gladьkь*), o suf. *-ostь* w tego typu formacjach zob. Vaillant GC IV 373.

ESSM VI 115.

K. H.

gladьcé zob. **gladьkь**

gladьko zob. **gladьkь**

gladьkь *gladьska gladьko*, compar. *glad'ьjь glad'ьši glad'e*, 'mający jednostajną, równą powierzchnię, bez nierówności, chropowatości, bez zmarszczek, levis', np. **gladьkь камы, gladьkь ledь, gladьkь роть** (: pln. *gladьka dorga*), **gladьka dьska, gladьka voda, gladьci volsi**, 'dobrze wyglądający, tłusty, gruby', 'nie porosły włosami, sierścią, łuską, roślinnością, pozbawiony włosów, sierści, łuski, roślinności, łysy, glaber', np. **gladьka zem'a**; adv. **gladьko, gladьcé**

~ pol. *gładki* (compar. *gładszy* od XVI w., SP XVI IBL; też dial., np. Dejna RKJL XXII, Górnowicz Malbork, Brzeziński Krajna, Lorentz PW) 'mający jednostajną powierzchnię, bez nierówności, chropowatości, zmarszczek, np. *gładki kamień, gładka droga, gładka deska, gładka woda*; nie zmierzwiiony, nie skręcony, np. *gładkie włosy*; jednobarwny, bez wzorów, bez deseni, niewytłaczany, o materiałach' (w tym znaczeniu od XVI w.), w podstawowym znaczeniu od XV w., powszechne w dialektach (Kucała PSM, Zaręba Siołkowice, Olesch Sankt Annaberg, Górnowicz Malbork, Brzeziński Krajna, Sychta Kociewie, Sychta SK), 'nie mający zahamowań, przeszkód, nie nastęrczający albo nie napotykcjący trudności, łatwy (np. do

sluchania, czytania, przeżycia, picia), dobry', 'układny, uprzejmy, zręczny' od XVI w. (SP XVI IBL, tu też 'łagodny, łatwy do zniesienia'), też dial. kasz. (Sychta SK), dawne 'ładny, urodziwy', np. *gladki* człowiek, *gladka* żona (od XVI w., SP XVI IBL, L., też dial., Karłowicz SGP z Młpol.), w XVI—XVIII w. 'utuczony, tłusty, dobrze wyglądający' (SP XVI IBL, L.), w XV—XVI w. 'nie porosły włosami, sierścią, łuską, lisy' (Słownik stpol., SP XVI IBL), w XVI w. 'dźwięczny, czysty, o głosie' (SP XVI IBL), dial. 'śliski' (AJPP m. 446, Pluta Dzierżysławice: *gladki lód*, Zaręba Siołkowice, Zaręba AJŚ VI m. 1122, Olesch Sankt Annaberg, Brzeziński Krajna), 'płaski' (MAGP VII m. 344), połab. *glott'ē* (**gladkōjē*) 'levis', *glott'ē* zaiwāt 'gruby, tłusty brzuch' (Suprun, Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Серыя I, s. 61—2; Polański—Sehnert, Polański SE 161—2, Olesch Thesaurus: 'płaski brzuch, Glatter Bauch'), *glotkō* f. 'gladka, ładna' (Polański SE 161), dłuż. *gladki*, compar. *gladšy*, 'levis', np. *gladke włosy* (też dial., Fasske Vetschau), głuż. *hladki*, compar. *hladši*, 'ts.', czes. *hladký*, compar. *hladši* (stczes. *hlazši*, *hladčejši*, XV w., Gebauer Sl.), 'ts.' od XIV w. (Gebauer Sl.), np. *hladká tvář*, *hladké* nebo (też dial., Horečka Frenštát, Lamprecht Opava: *hlátky led*, *hlátke dřevo*), 'bez żadnych ozdób', 'płynny, dobry pod względem językowym', 'łatwy, bez przeszkód', np. *hladká dráha*, 'uprzejmy, pochlebny, pochlebiający', np. *hladká slova*, sła. *hladký*, compar. *hladši*, 'levis', np. *hladká doska*, 'jednolity, bez ozdób', np. *hladký účes*, *hladké šatý*, 'układny, dobry, dobrze ułożony', np. *hladké verše*, *hladký hlas*, človek, 'łatwy, lekki, bez przeszkód', np. *hladký* priebeh choroby;

sle. *gládek -dka*, compar. *gladkéjši: glájši*, 'levis' (od XVI w., Megiser 1592, Megiser 1603), np. *gladek pot*, *gladki lasje*, *gladka* stena, 'płynny, układny', np. *gladek* jezik, 'łatwy, bez trudności', np. vse *gladko* snesti (też dial., Tominec Črni vrh), dial. doleńskie 'bez długów, nie obciążony długami' (Pleteršnik; tu też *gladka* živina 'dobrze odżywione bydło'), sch. *gládak glátka*, compar. *gládī*, nieliter. *glatkiji*, *gláči*, *gláčiji* (RSAN), dial. czakaw. *glájī*, 'levis' (np. *gladak kamen*, *glatka daska*, *glatko* more, *glatko* lice, *glatko* čelo) od XVI w. (RJAZ), też dial. (Vuk, RJAZ, HDZ VII 451, Koschat Baumgarten: tu *glátka* kuđža); 'przygladzony, zaczesany, nie zmierzwiiony, nie skręcony, o włosach, sierści (*glatka* kosa)', 'czysty, niczym nie zamącony', np. *glatka* vedrina, 'niczym nie porośnięty, bez włosów' (od XVI w., RJAZ), np. *glatka* glava (Belostenec), 'pozbawiony sierści, roślinności' (*glatka zemlja*), 'układny, dobry, dobrze ułożony, płynny', np. *gladak* stih, stil, dial. *glatka rič* (od XVI w. czakaw., RJAZ), 'lekki, łatwy', scs. i cs. *гладък* 'levis, planus, tritus, blandus', np. *гладък пать*, *мажь*, *гладъкъ словеса*, bułg. *гладък -dka* 'levis' (też dial., Gerov, Stojkov Banat), np. *гладък път*, *гладка дъска*, *гладка вода*, dial. *гладък лед* (Stojkov Banat), 'prosty, nie kręcony, bez loków, załamania', np. *гладка* коса, 'mający jednolitą powierzchnię, bez ozdób, wzorów, fałdów, o tkaninach, ubraniach', przენ. 'łatwy, bez trudności', np. *гладки* отношения между хора, 'płynny, swobodny, o myśli, mowie', np. *гладка* реч, rzadko 'równy, jednorodny', np. *гладък*, монотонен шум, częste w NM, np. *Гладката* бърчина 'małe, gołe wzniesienie', *Гладкото* бърце 'gołe wzniesienie' (Christov Madan), *Гладката* ливада, *Гладката* рътлина 'łagodne zbocze porośnięte lasem' (Kovačev Trojan), maced. *гладок -тка* 'levis';

strus. *гладъкми* 'levis' od XI w., np. XIV w. *гладъкъ камы*, *гладъкъ пать*, 'pozbawiony ozdób, jednobarwny, bez wzorów' XVI w., przен. 'płynny, potoczny; pochlebny, schlebiający', np. *гладкими* словеса od XII w., 'równy, równomierny, płynny, o ruchu czegoś', np. *гладокъ вѣтръ* XVII w., 'beztroski, spokojny' od XII—XIII w., np. *гладкое* житие, 'tłusty, dorodny, o człowieku' XVII w. (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *гладкий*, *гладок*, *гладка* *гладко*, compar. *гладже*, 'levis', np.

гладкий лёд, гладкая дорога, гладкая вода, гладкие волосы, też dial. (SRNG, Słowarъ Novosybir., Pskov. slov.), 'prostego kroju, bez ozdób, o ubraniu' (też dial., Pskov. slov.), 'jednobarwny, bez wzorów' (też dial., ib.), przen. 'łatwy, płynny, przychodzący bez trudności', np. *гладкие мысли, гладкая речь*, też dial. (SRNG), pot. i dial. 'otyły, utuczony' (SRJ, SRNG, Mirtov Don., Ivanova Sl. Podmoskownja. Słowarъ Mordov., Pskov. slov.), dial. 'nie pomięty, wyprasowany', 'gąbczasty, o grzybach' (Pskov. slov.), 'nie zabudowany, nie porośnięty roślinnością', np. *гладкое место* (ib., SRNG), 'bez łuski, o rybie', 'pusty, pozbawiony czegoś' (tylko w formie krótkiej), 'grzeczny, uprzejmy', 'zręczny, sprytny', 'utrzymany w porządku' np. *гладкой лес* (SRNG), 'posłuszny', 'jasny, nie ciemny', np. *глаткие облака* (Pskov. slov.), *Гладкой NW* (Smolickaja Oka), ukr. *гладкий -а -е*, compar. *гладший* (też dial., Hrinčenko), 'levis', np. *гладка вода, гладка дорога* (od XVI w., Tymčenko, też dial., Hrinčenko, Żel.); 'nie skręcony, nie zmierzwiony, równy', np. *гладкие волосы: гладкий -á -é* 'pełny, tłusty, utuczony' (też dial., Hrinčenko, Żel., SDU, Lysenko SPH), dial. 'jednobarwny' (Hrinčenko, Żel.), *гладка їддѣ* 'dobre, smaczne jedzenie' (Onyškevič Bojk.), brus. *гладкі -ая -ае*, compar. *гладзейшы, гладчэйшы*, 'levis', np. *гладкая дорога* (też dial., Scjaškovič Grodno, Bjaľkevič Mohylew), 'prosty, nie skręcony', np. *гладкие валасы*, przen. 'płynny, składny, łatwy do zrozumienia', np. *гладкі язык*, pot. i dial. 'pełny, tłusty, odkarmiony' (TSBM, Nosovič, Šaternik Červ., Sloŭnik Skaryny, Turaŭ, Scjaškovič Grodno, Bjaľkevič Mohylew, Rastorguev Brjansk), NT *Гладкі, Глаткіе* pl. łąka na równym brzegu rzeki (Mikratap. Bel.). ~

Adv. 1. *гладько*: ~ pol. *gladko* od XV w. (Słownik stpol.), też dial. (np. Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXII 176, Sychta SK, Brzeziński Krajna, Górnowicz Malbork, Sychta Kociewie, Lorentz PW), głuź. *hladko*, czes. rzadkie *hladko*, śl. *hladko*;

ste. *gládko*: *gladkó*, sch. *glätko*, cs. *глатко* (SJS), bułg. *гладко*, maced. *глатко*;

stros. XVI—XVII w. *гладко* (SRJ XI—XVII), ros. *гладко* (też dial., SRNG), ukr. *гладко* (też dial., Hrinčenko), brus. *гладка*. ~

2. *гладьцѣ*: ~ pol. dawne *gladce* od XVI w. (L., SP XVI IBL), czes. *hladce*;

serb.-cs. XVI w. *гладьца* (Miklosich LP);

strus. XII—XVII w. *гладьца* (Srezn., SRJ XI—XVII). ~

Kontynuuje bsl. *glādu-*. Suf. *-kъ* normalnie adaptuje w psl. pierwotne adi. o temacie na *-u-* (por. *korьkъ, soldьkъ*, o budowie Trubeckoj BSL XXIV 131—4, Vaillant BSL XXXI 43—5). Stare derywaty utworzone jeszcze od postaci bez suf. *-kъ*: *gladina, gladiti, gladostь, гладышь, глады* (zob.). Dokładny odpowiednik lit. *glodius* 'gładki, równy', o różnicy intonacji (w słow. akut, w lit. cyrkumfleks) p. Kuryłowicz Acc. 353. Dalsze budową, z apofonią samogłoski rdzennej: stwniem. *glat* 'łśniący, gładki', niem. *glatt* 'gładki, równy; śliski; lisy, pozbawiony włosów; ładny, hoży; przyjemny, pochlebny' (germ. **glada-* z ie. *ghlādho-*), łac. *glaber* 'gładki, lisy, nieowłosiony' (**ghlādhi-ro-*).

Berneker SEW I 300—1, Trautmann BSW 90, Vasmer REW I 271, Sławski SE I 287, Fraenkel LEW 158, Pokorny IEW 432, ESSM VI 116.

K. H. — F. S.

гладышь *gladyša* 'coś gładkiego (np. kamień, garnek, roślina o gładkich liściach)', 'coś pozbawionego włosów, sierści, łuski np. wąż' (por. ukr. dial. *гладѣх* 'padalec': *гладун*); 'ktoś dobrze wyglądający, tłusty, zdrowy, ładny'

~ pol. *gladysz* m. przestarz., dziś ironiczne żartobliwe 'człowiek gładki, układny, uprzejmy, elegancki, ładny, urodziwy', w XVI w. 'człowiek o nikłym uwłosieniu, nie porośły włosami' (SP XVI IBL), w XVI—XVIII w. 'człowiek piękny, urodziwy,

delikatny, smukły, zadbany' (ib., L.), dial. 'garnek bez ucha używany zwykle do mleka: dziezka' (SJP PAN), 'garnek na mleko' (z Lubelskiego), 'wysoki garnek na mleko' z Podola (Karlłowicz SGP), 'ślizgawica' (Zaręba AJŚ VI m. 1123), w SW też 'niewielki kamień, obtoczony przez leżenie w wodzie wśród piasku', 'narzędzie w kształcie pilnika, służące do gładzenia i polerowania wyrobów metalowych', bot. 'ośmiał', 'przebiśnieg', zool. 'owad łuskoskrzydły, Sphinx elpenor';

sch. *gladiš -iša* 'wąż Eskulapa, Elaphe longissima' (też dial. czarnogórskie, Hirtz RNZN I), 'wąż gniewosz plamisty, Coronella austriaca' (też dial., ib.), 'padalec, Anguis fragilis', 'rodzaj pluskwy wodnej pływającej na grzbiecie, Notonecta glauca', bot. 'wilżyna ciernista, Ononis spinosa' (też dial., Vuk; Turina — Šepić RČI: *gladiš*), dial. 'rodzaj stonogi, Julus sabulosus' (RSAN), czarnogórskie i dalmatyńskie 'jaszczurka, lacerta' (Vuk, Hirtz RNZN I);

ros. pot. i dial. *гладьши -а, гладьши -а* 'gładki, okrągły kamień' (SRJ), dial. powszechne 'tłusty, otyły, tęgi człowiek lub zwierzę' (SRNG, Slovarь Rjazan., Ivanova Sl. Podmoskovijska, Slovarь Smolensk., Pskov. slov.), ołonieckie 'brzoza o gładkich liściach; witka brzozowa z gładkimi liśćmi; gładka witka brzozowa bez liści' (SRNG), dońskie 'jajko' (ib., Mirtov Don., Slovarь Don.), *гладьши* 'gładki, okrągły przedmiot, np. kamień, kawałek soli oblizany przez zwierzęta itp.' (Slovarь Smolensk.), 'gładkie miejsce nie porośnięte krzakami', ogólna nazwa węży (Pskov. slov.), 'wąż miedzianka, Coronella austriaca' (Ivanova Sl. Podmoskovijska), 'gładka strona stawu nadkopytnego u zwierząt, używana do gry w „babki”' (Sl. Priamur'ja), zach. 'dzbanek, garnek na mleko' (SRNG), jarosławskie 'goły?' (Mel'ničenko Jaroslavl, SRNG), 'rodzaj grzyba' (Ivanova Sl. Podmoskovijska, Mel'ničenko Jaroslavl, Pskov. slov., SRNG), bot. 'konwalia' (SRNG; Slovarь Smolensk.), 'okrzyn, Laserpitium trilobum' (Dai, SAR, stąd czes. *hladyš* m. 'ts.', Machek ČSR 166, Machek ES² 166, Orioš ZUJ XXXIX 55, stąd śl. *hladyš* 'ts.', Buffa SBN), ukr. dial. *гладьши* 'wysoki dzbanek gliniany bez ucha' od XVIII w. (Tymčenko, Lysenko SPH), *гладьши* 'jajko' (Hrinčenko), bojkowskie 'rodzaj brzozy o gładkich liściach' (Sław. leks.), brus. *гладьши -а* 'dzban bez ucha, zwykle używany do mleka' (też dial., Nosovič, SPZB, Šaternik Červ., MSDM 97, 153, Sejaškovič Grodno), 'łaka, senaжаць' (Mikratap. Bel.), *Гладьшии* NM (Žučkevič KTSB). ~

Por. ros. XVII w. водка *гладьшиевая* 'nalewka lecznicza', цвѣтъ *гладьшиевъ* 'wysuszone kwiaty rośliny leczniczej o nazwie *гладьши*' (SRJ XI—XVII).

Formacja odprzymiotnikowa od podstawy tej samej co w adi. *гладькь*. O suf. *-ышъ* I 79—80. — Zadziwia zgodność znaczeniowa 'wąż gniewosz plamisty, miedzianka, Coronella austriaca' (sch. dial. i ros. dial.).

K. H. — F. S.

гладь f. pln. 'gładka, równa powierzchnia',

~ pol. *gładź* f. 'gładka powierzchnia, gładzizna' np. *gładź* wody, bud. 'zewnątrzna cienka warstwa tynku z tłustej zaprawy i drobno posiekanego piasku, zatarta dla uzyskania gładkiej płaszczyzny', czes. rzadkie *hlad', hlád'* f. 'gładka płaszczyzna' np. *hlad'* řeky, śl. poet. *hlad'* f. 'gładkość, delikatność' np. *hlad'* tváři;

ros. od XVII w. (SRJ XI—XVII) *гладь -ду* 'równa, gładka powierzchnia', np. *гладь* воды, полей (też dial.), 'haft z płaskimi, ściśle przylegającymi do siebie ścięgami' (też dial., Pskov. slov.), dial. 'polana; gładkie, równe miejsce na lodzie; bezleśna równina nie wykorzystana w gospodarstwie wiejskim; błoto pozbawione roślinności leśnej; obszerna, sucha równina w tundrze z pastwiskiem porośniętym mchem; równy kawałek ziemi nadający się do uprawy rolnej' (SRNG, Pskov. slov., Slovarь Urala, Sredneobskij sl.), 'brak zapasów w spichlerzu, spiżarni', 'cisza'

(SRNG), 'jednobarwny materiał bez wzorów' (Ivanova Sl. Podmoskowsja), 'gładka powierzchnia tkaniny bez fałdów, zakładek', 'uczesanie z gładkich, równo ułożonych włosów' (Pskov. slov.), ukr. *гладь* -i f. 'równa, gładka powierzchnia' np. *гладь* води, 'rodzaj haftu z płaskimi, ściśle przylegającymi do siebie ściegami', brus. dial. *гладзь* -i f. 'ts.' (TSBM), 'bardzo gruba kobieta' (Turaŭ). ~

Pierwotne abstractum od adi. **glad̥*, p. *glad̥k̥*, o suf. -b̥ w derywatach odprzymiotnikowych zob. Vaillant GC IV 23—5.

K. H.

**glad'a* : *glad'ь* m. zach. i sle. 'gładkość'

glad'a: ~ pol. stare wyjątkowe *gladza* 'gładkość, piękność' (L. z XVIII w.), dial. sli. *glázǎy* f. 'gładkość' (Lorentz SIW);

sle. *gláju* 'gładkość; politura' (Pleteršnik). ~

glad'ь: ~ czes. tylko u Kotta *hlaz* m. 'hebel';

sle. *glāj* m. 'gładkość' (Pleteršnik, wg SSKJ przestarz.). ~

Rekonstruowane przez ESSM VI 115. Brak należytych podstaw do uznania wyrazów za prasłowiańskie.

F. S.

glad'ь zob. *glad'a*

glamati (gl'amati) *glam'ə* (gl'am'ə) pln. 'jeść głośno, z mlaskaniem, ciamkać, mlaskać; jeść powoli, z trudem, niedbale; jeść chciwie, polykać'

~ pol. dial. *glamać glumię* 'mlaskać, mlaskać jedząc; jeść powoli (mlaskając); jeść pomалу i niedbale; jeść powoli i mieszać łyżką, widelcem w jedzeniu; jeść niechętnie, o dzieciach' (Karlłowicz SGP: Kujawy, Kucała PSM 191, Dejna RKJL XXII 173, Szymczak Domaniewek, Zaręba AJŚ V m. 811, cz. II 19—20);

ukr. dial. *glámaty* (z ekspresywnym g-) 'jeść na siłę', *гладьмату* 'połknąć, zeżreć' (uważane bezpodstawnie przez ESUM I 532 za pożyczkę z pol.), dial. poleskie *гладьмат* 'jeść, o świniach' (Leks. Polesja 81), brus. *гладьматъ* : *гладьматъ* pot. 'chwytać zębami, wargami np. śnieg, o koniu' (TSBM). ~

Por. szczerkowo też zaświadczone obok *glamati* formacje z wokalizmem pierwiastka e, i, ɛ: brus. *гладьматъ* = *гладьматъ* (p. wyżej), ukr. dial. *гладьматому* 'robić coś niezgrabnie' (ESUM I 522—3); pol. dial. *glimać, gl'imać* 'jeść niechętnie, powoli; mlaskać przy jedzeniu; jeść powoli mlaskając' (Zaręba l.c., Dejna o.c. 174), czes. dial. laskie *glimat* 'żuć, gryźć, zwłaszcza o człowieku bez zębów' (Bartoš DSM); na pierwotne *glamati* wskazują najprawdopodobniej: sch. *gumati* -mām 'chciwie jeść, zreć' (w XVIII w. *gumatiti* 'ts.'). *nā-gumati se* 'nażłopać się; nagrabić', ukr. dial. *гладьмату* 'polykać, jeść chciwie'. Dotychczasowe objaśnienia tych wyrazów nie przekonują (ze względu na trudności fonetyczne czy morfologiczne): wg Skoka ER I 632 *gumati* to denominativum od adi. *gl̥b̥n̥* (por. sle. *golten* 'zarłoczny'), o etymologii Bezlaja p. *glomēti*; ukr. *гладьмату* wg Rudnyckiego ED VII 645, ESUM I 524 < **glamati*, pod wpływem synonimicznego *glumámu*.

Na większy zasięg podstawowego verbum mogą wskazywać ekspresywne formacje z suf. -d- (-zd-), -z-, -t-: pol. dial. *glēmdac glēmdze* 'jeść powoli; guzdrać się' (Sychta SK), *glamdac* 'zreć powoli, źle, tylko o świni' (Zaręba l.c.), *glamzac* 'mlaskać przy jedzeniu' (Karlłowicz SGP), śla. dial. *hlamtat* 'chleptać, polykać' (Káral), czes. u Jungmanna *hlamoziti* 'wydawać (powodować) szmer, hałas, chrzęścić np. o zwierzętach'.

Derywowane wstecznie nomina: pol. dial. *glamza* 'człowiek ślamazarny' (Karłowicz SGP), *glamula* 'człowiek ślamazarny, słabowity' (sh. *glāmda*, *glāmda* 'człowiek niechłujny'), *glōmzdra* 'brudaska' (Sychta SK, Sychta Kociewie).

Tu (zdające się nawiązywać do *glomotati*, *glomoziti*) verba z wokalizmem pierwiastka *o*: sch. dial. *glomázati* 'jeść, gryźć słabą, rzadką trawę' (RSAN), *glamázati* 'wąsać się, błąkać się na lichym, nędznym pastwisku, o bydle' (ib.).

Por. także wskazane przez Brücknera SE I 142 nomina nawiązujące wyraźnie do pierwotnego znaczenia podstawy 'śluz, coś śluzowatego, oślizgłego': pol. dawne *glom* 'szlam w kiszkach wieprzowych' (Haur, XVII w.), próbę wyjaśnienia *-o-* dał Brückner o.c. s.v. *glista*, por. pol. dial. *glomza* 'twaróg' (L.: XVII w., Mrongowiusz), stąd niem. dial. w dawnych Prusach Wschodnich *Gloms*, *Glems* (p. Brückner o.c.), por. z tych samych stron rodzime niem. dial. *klamm* 'kleisty, wilgotny' (< ie. *glēm-*: *glēm-*, Pokorny IEW 361); stpol. *glomza* 'niedołęga, ślamazara' (SP XVI IBL).

Najprawdopodobniej rację ma Brückner KZ XLV 53, XLVIII 203, SE 142 s.v. *glista* nawiązując do lit. *glēmės* pl. 'śluz', ie. *gl-em-*: *gl-ēm-* p. *glēmyzdžb* 'ślimak'. Najbliższe semantycznie odpowiedniki bałt.: lot. *glēmt* *-žu*: *-zu* 'powoli jeść': *glēmt* 'gadać bez sensu', *glēmžāt*, *glēmžuot* 'guzdrać się, ociągać się; niezgrabnie, powoli jeść; pleść bzdury', *glēmžu* m., f. 'niezdara, niezgrabiasz; jedzący powoli, niechętnie; gaduła', lit. *glēmžti* *-ja* 'brać, chwycić, gwałtem zabierać; zgarniać, sprzątać; chciwie jeść, żreć', *glēmžyti* *glēmžuoti* (u Śtafelisa *glēmžyti*, *glēmždyti*) 'miać, miętosić, gniesić; obejmować, pieścić'. Nawiązania (np. podane wyżej czes. *hlamoziti*, sch. dial. *glamati*: *glomātati* 'dyndać, zwisać kotyszając się'), *glamázati*: *glomázati* (p. wyżej) do dżwkn. psl. dial. *glomotati* (zob.), *glomoziti* (zob.) nie wykluczają jednak, że mogą to być stare ekspresywne wyrazy sprowadzające się (jak sch. *glomōtati*, *glōmnuti*) koniec końcem do ie. *ghel-* 'krzyzczyć, wołać', p. *galiti* l. Por. Sławski SE I 281. Stosunek *glamati*: *galiti* jak łac. *clāmō* 'wołać, krzyzczyć, hałasować, o ludziach, zwierzętach': *calō* 'ogłaszać, zwoływać' (od paralelnego dżwkn. *kel-*).

W. S. — F. S.

glāzъ *glāza* 'niewielki (gładki, kulisty) kamyk, kamyk zaokrąglony przez prąd potoku, rzeki, otoczak'

~ pol. *glaz* m. 'duży kamień' (też dial. młpol., Dejna RKJŁ XXII 176; wg Moszyńskiego JP XXXV 117 znaczenie nowsze), stpol. XV w. 'kamyk zaokrąglony przez prąd potoku, rzeki, otoczak', w XVI w. 'kamyki, żwir i inne twarde, brylowate materiały, ruta, sabulum, saburra', 'krzemień, silex' (SP XVI IBL), dial. młpol. 'kamyk', 'skała będąca podścieliskiem ziemi okrucowej czyli piargu', 'skała z lupku, lupek' (Karłowicz SGP), 'kamienie na rogach chałupy drewnianej podpierające podwaliny', 'nie zorane pole', 'kamień mały' (Dejna RKJŁ XXII 176);

bułg. NM *Глаз*, Братанов *глаз* kamieniste wzgórze (Michajlova MIBerk.), NO *Глазо* (Ilčev RLI, por. NO *Камено*), maced. *Глас* (w nazwie skały ESSM VI 117 za: von Arnim ZSIPH XIV 104);

ros. *глаз* *-а*: *-у* 'oko' (od początku XVI w., por. jednak strus. od XIII—XIV w. **ГЛАЗАТЫН**, Srezn., SRJ XI—XVII, też dial., Dal, Pskov. slov., SRSO, SRSO Dop., Eliasov Zabajkałbe, Sl. Priamur'ja, Comakion Mang., Мельниченко Jaroslavl, Slovarь Mordov., Slovarь Don., Slovarь Rjazan., Ivanova Sl. Podmoskov'ja; pierwotnie 'gałka oczna', od podobieństwa kształtu, por. pol. *galy* pl. 'oczy', p. *gala*, ros. dial. *шары* 'oczy, gałki oczne': *шар* 'kula', p. Illjinskij RS VI 216, Vasmer REW I 27), mniej przekonuje Machek Sl XXI 258 dopatrujący się tu poetyckiej metafory porównującej oko z drogim kamieniem), 'wzrok' (też dial., Dal, Pskov. slov.), w wierzeniach ludowych od XVII w. (SRJ XI—XVII) 'tajemna magiczna siła wzroku

będąca źródłem zła, zwykle wzrok wywołujący chorobę' (SRNG, Słowarъ Smolensk., Pskov. slov.), dial. 'oczko w robocie dziewiarskiej', 'rozszerzony otwór sieci, przez który przechodzi ryba' (Pskov. slov.), 'oczko sieci' (ib., Opyt Dop. z Astrachania, SRNG), 'okno' (SRNG, Merkurjev Koła), 'otwór w środku górnego kamienia w żarnach', 'otwór w wielkim piecu hutniczym, przez który wypuszcza się żużel i surówkę' (SRNG), pl. 'okulary' (Pskov. slov., Sredneobskij sl.), z ros. ukr. żargonowe *глаз* 'oko' (Rudnyćkij ED VII 640), brus. dial. *глаз* m., pl. *глаза́, глази́* od XVI w. (HSBM) 'oko' (SPZB, ESBM III 92), *глазы* m. 'ślepień' (Rastorguev Brjansk). ~

Wyraz zagadkowy, niezwykle również zasięg i semantyka wyrazu (w jęz. pld.słow., czes. i śl. być może wyrugowany przez homonimię z *golъ*). Najprawdopodobniej stara pożyczka germ. Wg Kiparskiego GLG 172—4 (którego objaśnienie przejął Kuryłowicz ZJ i poparł K. Moszyński JP XXXV 117—8) z pragerm. *glāza-*, ags. *glær* m. 'bursztyn, żywica', stwniem. *glās* 'bursztyn' (u Pokornego IEW 432 łac.-germ. *glēsūm* 'bursztyn', łac. *glaesum* 'ts.', ie. *ghlēsō-* 'blyszczące, lśniące' do ie. *ghel-*, może i *ghel-* 'blyszczec, lśnić, połyskiwać'. Pożyczka sięgałaby III—IV w. n.e. (uzasadnienie Kiparskiy o.c. 173), pierwotne znaczenie 'lśniący, połyskujący, różnobarwny kamień, otoczek': 'bursztynowa czy szklana kulista perła' (Moszyński l.c., który też wskazuje, że w znaczeniu pereł, por. strus. z Kroniki Nestora *stekljanyi glazky*, wyraz mógł być łatwo przejęty np. od germańskich kupców), o akcencie p. Kiparskiy Wortakzent 172—4, 297. — Persson Beitr. 792—3 uwaga 3 (za nim Pokorny IEW 358, Vasmer REW I 271) łączył z psł. *glēznъ* 'kostka u nogi', wychodząc z pierwotnego znaczenia 'coś okrągłego, kulistego' (ie. *glēg-*: *glōg-*, do *gel-*, p. *gala, gabka*). — Opierając się na tym samym ie. *gel-* Iljinskij RS VI 215 rekonstruował mało prawdopodobną prapostać **gyl-azъ*, nawiązując do psł. *gala, gabka* (zob.) i ros. dial. *глаза́* 'bryła, kawałek'. — Inne objaśnienia, ze względu na trudności głosowe czy semantyczne, jeszcze mniej przekonują: Zupitza KZ XXXVII 397 (za nim Berneker SEW I 301) łączył z śrdniem. *glaren* 'blyszczec, żarzyć się', norw. dial. *glōsa* 'świecić, skrzyć się; spoglądać', stwniem. *glās* 'bursztyn' (pragerm. *glāza-* p. wyżej). — Brückner IF XXIII 213 łączył z psł. *glabkъ* (zob.; nie powtarza już tego w SE). Podtrzymywał tę etymologię Machek Sl XXI 256—9, ES² 405 (s.v. *oblázek*), ale zdając sobie sprawę z trudności głosowych (z:d) dopatrywał się źródła wyrazu w czeskim (gdzie *glad-j-* > *glaz-*), przyjmując wędrowną pożyczkę kulturalną do polskiego i stąd do strus. i ros.

K. H. — F. S.

glazъkъ glazъka płn. dem. od *glazъ*, 'coś małego okrągłego'

~ pol. dial. młpol. *glazek -zka* 'mały kamień' (Dejna RKJŁ XXII 176), stczes. *hlázek* zapewne 'vitrellum' (Machek Sl XI 256, Machek ES² 405);

strus. (Kronika Nestora) **глазокъ** m. 'otoczek', może 'perła' (Moszyński JP XXXV 117): **и находятъ дѣти нѣши глазкы стѣннныи... а дровыи подлѣ колховъ беруть еше выполаскываетъ вода** (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. dial. *глазѡк -зка* 'pojedynczy kamień' (Dal, SRNG), 'oczko w pierścieniu' (Dal, SAR, Pskov. slov., Słowarъ Novosybir., Mel'ničenko Jaroslavl, Ivanova Sl. Podmoskownja, Słowarъ Smolensk.), 'małe oko' (Dal, Pskov. slov., Słownik starowierców, SAR), 'oko' (Słowarъ Rjazan.), 'żrenica' (Słowarъ Novosybir.), 'oczko jako nazwa różnych otworów, kólek, np. oczko w sieci, w dzianinie, w ziemniaku, w plastrze miodu, pączek na drzewie' (Dal, SAR, SRNG, Pskov. slov., Słowarъ Novosybir., Słowarъ Mordov., Słownik starowierców), *глазки* pl. 'jagody, maliny, moroszkki', 'otwory w dziobie łodzi' (SRNG), 'okulary' (SRJ XI—XII z XVII w., Pskov. slov.), 'szyby w oknie' (Mirtov Don.), ukr. stare XV w.

glazok m. 'kulka' (Tymčenko), dial. *glazok* m. 'kulka' (Tymčenko), dial. *glazki* pl. 'żelazne grzęzy u niewodu' (Hrinčenko), brus. dial. *glazki* pl. 'grzęzy, ciężarki przy sieci rybackiej' (Turaŭ). ~

Por. też inne stare deminutiva: 1. z suf. *-ьць*: stczes. XIV w. *hlazec -zce* m. 'jakiś kamyk' (Gebauer Sl.);

2. z suf. *-ikъ*: pol. XVI w. i dial. *glazik* m. 'kamyk' (SP XVI IBL, Karłowicz SGP), u L. z XVII pstry *glazik*; ros. dial. *glaziku* pl. 'rodzaj wzoru na materiale, ubraniu' (SRNG).

Dem. od *glazь*, o suf. *-ькъ* I 93.

K. H. — F. S.

glazьнь glazьna glazьno 'mający związek z *glazь*'

~ pol. rzadkie *glazьny* adi. od *glazь*, np. *glazьna* otchłań (SJP, tu też *glazьny* 'gładki' oznaczone jako dawne, w SW w tym znaczeniu dial.);

sch. *Glazan* miejscowość w Serbii w okręgu kragujewackim (RJAZ z XIX w.), bułg. NW *Глазие* rzeka w zach. Bułgarii, w której korycie są duże obłe kamienie (Popov Razlog; BER I 246 porównuje NW *Каменица*);

ros. *глазной* 'należący lub odnoszący się do oka', np. *глазний* врач, *глазний* болезнь, też dial. (Dal), dial. 'przeznaczony do twarzy', *глазные* зубы 'kły w górnej szczęce' (Pskov. slov.), *глазной* вид 'wzrok' (Ivanova Sl. Podmoskownja). ~

Od *glazь* (zob.) z suf. *-ьнь*.

K. H.

**glebezь*. Rekonstruowane przez ESSM VI 118 na podstawie strus. NO *Глебезо* (1585, Psków) i derywatów *Глебезов* nazwisko (1495, Tupikow), *Глебезово* NM. Brak podstaw do rekonstrukcji psł. Wymaga wyjaśnienia na gruncie ros.

F. S.

gleziti gležp pld. 'dogadzać komuś, rozpieszczać'

~ bułg. *глезя -ии*, aor. *глезѝх* 'rozpieszczać, przesadnie dogadzać komuś, przede wszystkim dziecku, spełniając jego zachcianki, zapewniać mu wszelkie wygody, pozabawiać go wszelkich kłopotów i trosk' (też dial., Gerov, Stojkov Banat: *глезѝѝ*, BDial. IV 196: Trojansko, Mladenov Vidin: *глезѝм*), maced. dial. *глезѝ* 'ts.' (RMJ). ~

Niepokoju minimalny zasięg wyrazu (także w bułg., brak np. w Strandży, Rodopach, zaświadczone tylko na pln.: Trojansko, Banat, Veliko Tърново, Vidinsko, również w maced. brak zaświadczeń dial.). Najprawdopodobniej ekspresywny derywat na *-ez-* (o formancie *-z-* p. I 55) spokrewniony z synonimicznym *galiti* 2. (p. Sadnik ZsI Ph XXI 342—3, która jednak nieprzekonująco, ze względu na semantykę, wychodzi z pierwotnego pierwiastka *gel-* 'zbijać, ugniatać w kulki, coś okrągłego, kulistego'). — Zwykle (Berneker SEW I 302, Mladenov EPR 101, ostatnio ESSM VI 118) łączy się z lit. *glėžnas* 'miękki, rozmiękły, zwiędły, słaby' (też *glėžnūs, glėžus*): *glėžti* 'wiednąć, słabnąć, opadać z sił; mięknać, słabnąć'. Trudności znaczeniowe. — BER I 248 nawiązywał do lit. *gležius* 'śluzowaty, śliski, gładki', *gležiōti* 'mazać, brudzić'. Niemożliwe ze względu na trudności głosowe.

K. H. — F. S.

glezna f. : *glezno* n., zob. *gleznъ*

glezna: ~ pol. XVI w. *glozna* 'goleń' (Mącz. 205 b/2, 292 b/46), 'kostka u nogi' (L.), dziś dial. zach. wlkpol. i śląskie na pograniczu z zach. Wlkpol. *glozna* 'kostka u nogi' (Nitsch Studia 77, MAGP IX m. 419, Gruchmanowa Kramska, AJWlkpol. II m. 133, Tomaszewski Ziemia Leszczyńska II, 1932, s. 13, Zaręba AJŚ IV m. 642);

cs. **глезна** 'kostka u nogi, talus' (SJS XIII—XIV w.), bułg. stare i dial. **глезна́** 'ts.' (RBE, Gerov), wtórnie zapożyczone z rum. **glezna** (Mladenov Vidin);

strus. **глезна** od XV w. 'kostka u nogi', wyjątkowo też 'goleń; pięta' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. cerk. **глезна** 'goleń, zwłaszcza u zwierząt' (Dal), 'kostka u nogi' (SAR), ukr. stare **глезна** 'kostka u nogi' (Тумченко z XVII w., Żel.), brus. stare **глезна** 'ts.' (Slovník Skaryny). ~

Por. dłuż. **glozonka** (dial. **glozynka**, Muka) 'kostka u nogi i u ręki'.

Z bułg.: rum. **gléznă** (BER I 248).

glezno: ~ pol. dial. zach. wkłpol. **glozno** 'kostka u nogi' (MAGP IX m. 419, AJWkpol. II m. 133, Gruchmanowa Kramaska, Tomaszewski l.c., Zaręba AJŚ IV m. 642 z 1 punktu przy granicy z zach. Wkłpol. jako powszechnie używane), czes. przestarz. **hlečno** 'ts.' (od XIV w., Gebauer Sl., Flajšhans Klaret);

śle. dial. **glěžno** 'kostka u nogi' (Pleteršnik), sch. dial. **glěžno** (RSAN), czakaw. **gleznô** (RJAZ od XVII w. obok **glježno**, HDZ I 159), w Dalmacji **gljezno** (od XVIII w., RJAZ) 'ts.', cs. **глезно** 'ts.' (SJS), maced. w pieśni lud. **глезно** 'ts.' (RMNP);

strus. od XIII w. **глезно**, też **глезно** 'ts.', wyjątkowo też 'goleń; pięta' (SRJ XI—XVII, Srezn.), ukr. stare XVI—XVIII w. **глезно** 'ts.' (Тумченко). ~

Od **gleznъ**. Stary typ kolektywny na -a (p. I 60), spotykany w nazwach części ciała występujących parami, układających się symetrycznie (por. *bedra. lysta*, p. Kreja, w: Sprach- und Kulturkontakte im Polnischen, München 1987, s. 255—61). Stąd sekundarne singulativum **glezno** (por. *bedro: bedru, jbkro: jbkra, lysto: lysta: lystъ*, pol. dial. *lytko: lytka, lydo: lyda* (Sławski SE V 437—8).

K. H. — F. S.

glezno zob. **glezna**

gleznъ **glezna** 'każda z dwu kości w dolnej części goleni nad stopą', 'część nogi od tych kości do kolana, goleń'

~ stpol. XV—XVI w. **glozn** m. (w XVI w. również **glozn**; zmiana w wyrazie wychodzącym z użycia nie dziwi) 'kostka u nogi, talus' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Wysocka Term. lek. 145—6), dłuż. XVII w. **glozn** 'kostka' (Schuster-Šewc EW 235 z Chojnana), stczes. XIV—XV w. **hlezen -zna: -znu** 'ts.' (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret);

sch. dial. **glězan -zna** 'kostka u nogi, talus' (RSAN), cs. **глезнь** m. 'ts.' (Miklosich LP), bułg. **глезен** m., pl. **глезени** 'ts.' (też dial., Gerov), pot. 'część nogi człowieka lub zwierzęcia nad stopą, okolica kostek', 'część goleni nad kostką', dial. także 'sęk z drzewie' (RBE), maced. **глезен -зми** m. 'kostka u nogi' (też dial., BDial. VIII 222);

strus. XV—XVI w. **глезнь** 'kostka u nogi' (SRJ XI—XVII, Srezn.). ~

W pld.słow. dobrze zaświadczony sekundarny derywat z przyt. -*ъ gleznъ*: śle. **glězenj -znja** 'kostka u nogi', dial. prekmurskie 'kostka u ręki' (Pleteršnik), dial. też **glězen -žna** 'kostka u nogi' (ib., Tominec Črni vrh), sch. **glěžanj -žnja** 'kostka u nogi' (od XVI w., RJAZ, też dial., Vuk, Herman Filologija VII 81), dial. także 'część nogi od kostki do kolana, goleń' (RSAN), w XVIII w. też z wtórnym przejściem *gl-* > *glj-* (p. Skok ER I 569), cs. **глезнь** m. 'kostka u nogi' z zabytku XVI w. redakcji serb. (Miklosich LP), bułg. dial. zach. **глезен** m. 'ts.' (BDial. II 74), **глезден** m. 'ts.' (Umlenski Kjustendil), maced. dial. **глезжаъ, глезждаъ** 'ts.' (Vidoeski Kumanovo 92).

Por. dłuż. **glozonk -a** 'kostka u nogi i ręki' (Muka, Fasske Vetschau).

Geografia i historia wyrazu wskazuje na podstawową postać **gleznъ**. Analiza morfologiczna pozwala na wyodrębnienie suf. -*нь* (por. *čelнь, černъ* 'szczeka, ząb

trzonowy'). Nierzadkie są wyrazy ie. odziedziczone z tym formantem. Nie można więc nie zacząć rozważań etymologicznych od zestawienia z uderzająco podobnym głosowo (pomijając nieco inaczej brzmiący nagłos) i identycznym znaczeniowo lit. *sl̄s̄nas* 'kostka u nogi' (u Kurschata też *sl̄ezna*, Fraenkel LEW 829). Wysunął to zbliżenie Brückner SE 145, rekonstruując pierwotną postać lit. *žlesnas*. Chodziłoby tu więc o prastare wahania nagłosu typu *gv̄ezda* (p.): lit. *žvaigždė*. Nie ma żadnych podstaw do podejrzenia rodzimości wyrazu lit. (p. Fraenkel LEW 829--30). — Uderza też identyczność głosowa i semantyczna z stind. *gl̄aha-* m. 'kostka, kostka do gry, gra w kości' (p. Machek Sl XXI 257; wg Mayrhofera KEWA I 354 wyraz da się objaśnić na gruncie stind.: *gl̄ahate* 'rzuca kości, gra w kości, wygrywa w grze w kości' do *grah-* 'wygrywać, zwyciężać').

Persson Beitr. 792—3 uw. 3 (za nim Pokorny IEW 358, Vasmer REW I 271) łączył z *glaz̄n̄* (zob.), wychodząc z pierwotnego znaczenia 'coś okrągłego, kulistego' (ie. *gl̄eg-*: *gl̄ōg-*, do *gel-*, p. *gala*, *gubku*, por. *želzu*, ros. *железу* 'gruczoł'), tu należałoby też rodzina stnord. *klakkr* 'bryła; plama; chmurka', szwedz. dial. *klakk* 'bryła; wzniesienie na polu' (z którą zestawiał psl. *glezn̄n̄* Berneker SEW I 302, wskazując na paralełę znaczeniową niem. *Knöchel* 'kostka u nogi, ręki' : dial. śląskie 'małe wzniesienie, pagórek').

Uderza brak wyrazu (we wszystkich postaciach) w gwarach wsch.słow. Stawia to pod znakiem zapytania rodzimość wyrazu na wschodzie.

K. H. — F. S.

gl̄dati gl̄dajp̄ 'kierować wzrok, patrzeć, spectare', stąd przen. 'szukać, wypatrywać', 'pilnować, opiekować się, doglądać, custodire, curare', pld. 'brać przykład, naśladować, sequi', 'być zwróconym w jakimś kierunku, być skierowanym gdzieś', 'przepowiadać przyszłość, wróżyć z czegoś, np. z ręki'

~ pol. stare do XVI w. *gl̄ędać*, w XVII w. *gl̄ędać* 'patrzeć, spectare' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), dziś dial. *gl̄ędać* (MAGP I m. 49 z Dolnego Śląska i Wlkpol., Zareba AJŚ IV m. 616, Gruchmanowa Kramska, AJWlkpol. II m. 147, Brzeziński Krajna, Lorentz PW *gl̄ędnoc*), stpol. XIV—XVI w. też 'wypatrywać za czymś, czegoś, szukać' (dziś dial. śląskie, Zareba AJŚ IV m. 617), 'mieć wzgląd na coś, respicere, curare': Ne *gl̄ędal* iest na proshnosczi, polab. *gl̄'odāl* perf. m. sg. (**gl̄ędat̄s̄*) 'śnił, oglądał we śnie' (Polański—Sehnert), dłuż. *gl̄ędas̄ -am* 'patrzeć, spoglądać' (też dial., Fasske Vetschau), *gl̄ędas̄* n̄kogo 'czekać na kogoś', *gl̄ędas̄* za n̄kim, za n̄cym 'szukać kogoś, czegoś', *gl̄ędas̄* žiši 'doglądać, pielęgnować', n̄kogo *se gl̄ędas̄* 'strzec się kogoś', głuž. *hl̄adać -am* (na n̄što) 'ts.' (też dial., Schroeder Schleife), 'próbować', 'szukać', (n̄što) 'pilnować, dozorować; pielęgnować', (za n̄kim) 'uważać na kogoś', *hl̄adać* na n̄koho 'oczekiwać kogoś', *hl̄adać so n̄koho* 'strzec się kogoś', czes. *hl̄edati* (co, čeho) 'szukać', np. Kdo *hl̄edá*, najde (od XIV w., też dial., Bartoš DSM, Siatkowski Kudowa I 154, Horečka Frenštát), (co v kom, čem) 'przeczuwać, domyslać się', np. Nikdo by byl v n̄m *nehledal* onoho starce, *hl̄idati* (co) 'doglądać, pilnować, czuwać nad czymś, opiekować się', np. *hl̄idati* husy, 'śledzić, szpiegować', np. *hl̄idati* každý jeji krok, 'pielęgnować', np. *hl̄idati* dítě, rzadko 'patrzeć', np. *hl̄idati* z podelbi. *hl̄idati* po lidech (też dial., Bartoš DSM, Voráč ČNJ II 100), dial. 'czyhać', np. *hl̄idati* na jelena (Kubin Kladsko), stczes. *hl̄idati -aju*, *hl̄edati*, *hl̄edati* 'patrzeć' XIV—XV w., np. *pojđete a hl̄edayte* 'doglądać, pilnować' XV w., np. *hl̄edati* dobytka, 'dbać, starać się, dążyć do czegoś, ubiegać się o coś' XIV—XV w., o rozwoju formy i znaczenia w czes. p. Gebauer Sl. I 41 --7, sla. *hl̄'adat'* -ā (koho, čo) 'szukać, usiłować znaleźć' (też dial., SSN Ukáž. zv., Matejčík Novohrad 189, Sipos Bökk-Gebirge, Stanislav Liptov, Habovštiak Orava 37);

sle. *glédati glédam* 'patrzeć, spoglądać, spectare', np. stała je in *gledala, gledati* na vse strani, *gledati* skozi okno, *gledati* grdo, prijazno, srdito, zamišljeno, žalostno, zapisane od XVI w. (Megiser 1592, Megiser 1603), przen. 'być zwróconym w stronę czegoś' (np. soba *gleda* proti soncu, okno *gleda* na ulico), 'być widocznym, wystawać, wyglądać', np. samo glava mu je *gledala* iz kožuha. 'mieć wzgląd na coś, przykładać do czegoś wagę', np. pri ženitvi ni *gledal* na bogastvo, 'zwracać uwagę, uważać', 'troszczyć się, starać się' (Pleteršnik, Bezljaj ES I 145—6), sch. *glédati -ām* (dial. *glédēm*) 'patrzeć, spoglądać', np. očima *gledati*, oko *gleda*, *gledati* pravo u oči, też dial. (Vuk, HDZ I 159, Elezović Kos.-Met., ČDL, Koschat Baumgarten, Turina — Šepić RČI, Mitrović Leskovac), 'przeglądać, badać, np. chorego, ranę' (też dial., Koschat Baumgarten), 'być skierowanym gdzieś, być zwróconym w jakimś kierunku', np. prozori *gledaju* na ulicu, 'traktować kogoś, uważać kogoś za coś' (też dial., ČDL), 'mieć stanowisko wobec czegoś, sądzić, mniemać', 'widzieć, znajdować coś w czymś', 'sprawdzać, przeszukiwać', 'zwracać uwagę, liczyć się z czymś', 'troszczyć się o kogoś lub coś, opiekować się, starać się, strzec' (też dial., Vuk, Elezović Kos.-Met.), 'szukać, wypatrywać', np. *gledam* za sina devojku, 'okazywać sympatię, kochać się w kimś', np. Petar *gleda* Anicu, 'zwracać uwagę, uważnie śledzić z oczekiwaniem, nadzieją; pokładać w kimś nadzieję', 'spodziewać się, mieć nadzieję', np. Najprije podaj, pa onda *gledaj* da ti se da, 'czekać, oczekiwać', np. ja od tebe i ne *gledam* blaga (też dial., Vuk), 'starać się, usiłować, zmierzać do czegoś', np. *gledaj* da mi dođeš, też dial. (Vuk), 'szukać sposobu', 'strzec się, uważać', np. *Gledaj*, sine, što ćeš uraditi, 'widzieć, oglądać', np. *Gledo* sam te sinoć, *glédati se* 'mieć wzajemną sympatię, lubić się', np. *Gledamo* se kao braća, dial. *gledati* na koga 'brać przykład' (Vuk), w XVIII w. *gledati* dlan 'wróżyć z ręki' (RJAZ), scs. *гладати -дѣш* 'patrzeć', w Mar. i Zogr. 'widzieć, βλέπω' (u Mt. 12, 22), bułg. *гледам* 'patrzeć' (np. той *гледаше*, но не виждаше; *гледам* любопитно; *гледам* небето), też dial. (Gerov, BDial. III 51, 208, 296, V 163, 247, VI 18, 164, VII 25, VIII 113, Mladenov Vidin), 'mieć oczy otwarte, o ślepym lub umarłym' (np. Издъхна. Очи му безжизнени *гледат*), 'ogłądać coś, ogłądać coś poszukiwanego' (np. *гледам* зелените хълми, *гледам* представление; *гледам* за летни обувки), też dial. (BDial. VII 25), 'przeglądać, aby zaroznać się z czymś' (np. *гледам* класните работи на учениците си), też dial. (BDial. V 247), pot. 'badać, ogłądać chorego' (też dial., BDial. VII 25), 'wyglądać kogoś, oczekiwać kogoś' (np. *Гледах* да дойдеш), też dial. (BDial. VII 25), 'wychodzić na coś, być skierowanym gdzieś' (np. прозорците *гледат* на запад), też dial. (Gerov), 'widzieć, zauważać', 'uważać, patrzeć uważnie, pilnować' (np. *Гледай* да не паднеш), też dial. (Gerov, BDial. VII 25, VIII 113, Mladenov Vidin), 'opiekować się, sprawować nadzór; hodować' (*гледам* дете, *гледам* болен, *гледам* къща; *гледам* пчели), też dial. (Gerov, BDial. III 51, 208, 298, V 247, VI 18, 164, VII 25, VIII 113), 'przepowiadać przyszłość, wróżyć' (*гледам* на ръка), też dial. (Gerov, BDial. III 296, V 247, VII 25, VIII 113), 'liczyć na kogoś, na coś' (też dial., np. Стари сме, на тебе *гледаме*, синко, BDial. VII 25), 'brać przykład z kogoś, naśladować' (np. Ти него не *гледай*), też dial. (Gerov, BDial. VI 18, VII 25), przen. w połączeniu z *на* 'mieć pogląd na co, mieć stosunek do czegoś, uważać za coś' (Аз *гледам* на богатството почти с презрение), też dial. (BDial. VI 18), dial. 'skłaniać się, zmięzać', np. времето *гледя* на дъжд, къщата *гледя* на падане (Gerov), 'starać się, czynić wysiłki', np. *гледаме* да го оженим (Gerov), maced. *гледа* 'patrzeć' (np. *гледа* любопитно, *гледаше* но не виде), też dial. (Hendriks Radožda-Vevčani), 'uważać, strzec, pilnować' (np. *гледай* да не паднеш), 'starać się' (np. луѓето *гледаа* на секој начин да му помогат), 'ogłądać, wybierać w celu kupna', 'naśladować, brać przykład z kogoś' (np. јас те *гледам* тебе), 'być zwróconym w jakimś kierunku,

wychodzić na coś' (np. прозорцот *гледа* на исток), 'opiekować się, troszczyć się, doglądać' (np. *гледам* боли), 'zajmować stanowisko w stosunku do czegoś' (np. *тие гледаат* поинаку на таа работа), 'przerowiać przyszłość, wróżyć' (np. *гледам* на карти, на рака), 'myśleć, sądzić, odnosić wrażenie' (np. го *гледам* педа човек, ама работи за тройца), 'widzieć' (np. без очила не *гледам*), pot. 'robić przegląd lekarski' (np. деда го *гледаа* в амбуланта), dial. *glendam* (Mazon Contes), *glendu* 'strzec coś, dbać o coś', np. да *glendaš* zdravjeto tvoje (Mazon, Filipova-Bajrova DSA), *гледа* (Vidoeski Kumanovo), *glēdat* 'provide, support', *glēdat* dētšinja 'wychowywać dzieci' (Henriks Radožda-Vevčani);

srus. *глядати* *глядая* w XI—XVI w. 'widzieć', w XII—XV w. 'wypatrywać, szukać' (np. *глядая* *рысь*), w XVII w. 'odgadywać, rozpoznawać' (np. по звѣздамъ и по планитамъ *глядаятъ* и смотрятъ дней и часовъ), 'zamierzać, mieć zamiar', ros. dial. rzadkie *глядать* -аю, *глядѣть* -аю 'patrzeć: patrzeć za kimś, obserwować' (Dal, SRNG, Mirtov Don., Słowarъ Don.; wg Filina nieznanie przytłaczającej większości gwar, SRNG), ukr. stare XVI- XVIII w., dziś dial. *глядѣти* -ѣти (Dzendzelivskij UZLP 40: *глядѣти*, *глядѣти*, *глядѣти*, *глядѣти*) 'szukać, wypatrywać' (Tymčenko od XVI w., Hrinčenko, SDU, Dzendzelivskij UZLP 40—41, AGBojk. VI m. 349, ESUM I 531—2), sbrus. *глядати* w XVI w. 'patrzeć', 'szukać, wypatrywać' (np. *гледа.та* есмъ и не знашла есмъ его), w XVI—XVII w. 'pilnować, dbać o coś', np. *гледа.ти* на збавение (HSBM). ~

Iterativum do *ględęti* (zob.). O budowie I 46—7, o akcencie Vaillant GC III 497. Por. też szczątkowy typ *gorati*: *goręti*, *vidati*: *vidęti* (SP I 47). Spotykany w niektórych językach słow. praesens *ględ'ę* związany z zatrąą motywacji czasownika, przejściem do klasy czasowników niemotywowanych.

Vaillant GC III 388, ESSM VI 122—3.

K. H. — F. S

ględęti ględ'ę ględішь 'mieć oczy otwarte, skierowane na coś, starać się zobaczyć, patrzeć, spectare', stąd przen. pln. 'pilnować kogo lub czego, dbać o kogo lub co, opiekować się kim lub czym, custodire, curare', 'szukać, wypatrywać, quaerere' ~ stpol. XV w. *ględzieć* 'patrzeć, spectare' (Słownik stpol.), czes. *hleděti hledím*, stczes. *hleděti hledzu* -diš 'ts.' (np. *hleděti* na někoho, před sebe, za někým; od XIV w., Gebauer Sl.; też dial., Bartoš DSM, Malina Mistřice, Lamprecht Opava, Gregor Slav.-buč., Horečka Frenštát), 'być zwróconym, skierowanym gdzieś' (np. okno *hledi* k západu), 'uważać za coś, sądzić o czymś', 'brać pod uwagę, mieć wzgląd na coś' (od XIV w., Gebauer Sl.; też dial., Bartoš DSM, Malina Mistřice, Horečka Frenštát), 'pilnować, dbać o coś, starać się o coś' (też dial., Bartoš DSM, Malina Mistřice, Horečka Frenštát, Hruška DSCh, Kubin Kládsko, Belič Dol. 124), 'oczekiwać, wypatrywać', 'odnosić się do czegoś, mieć związek z czymś', stczes. XIV w. 'szukać' (Gebauer Sl.), dial. 'wyglądać, mieć wygląd', np. pěkně to *hl'edi* 'jest ładnie zabarwione' (Horečka Frenštát), sla. *hl'adiet* -di (też dial., Habovštiak Orava 49) 'patrzeć' (np. *hl'adiet* na niekoho, ponad niekoho), 'brać pod uwagę coś', 'uważać za coś, sądzić o czymś', 'dbać o coś lub kogoś, myśleć o czymś' (np. *hl'adi* len na peniaze), 'wyglądać, być widocznym' (np. Z oči mu *hl'adela* pokorá; čistota tam *hl'adi* z každého kúta), dial. też *hled'et* 'patrzeć' (Sipos Bükk-Gebirge);

slę. dial., np. styryjskie I. sg. *ględim* (imperat. *ględi*) = *ględum* (Pleteršnik s.v. *ględati*), sch. dial. kajkaw. *ględęti* -im 'patrzeć, spoglądać' (HDZ VI 447: Turopolje, Belostenec. Skok ER I 568), sztokaw. i częściej czakaw. I. sg. *ględim* 'ts.' (RJAZ s.v. *ględati*, tu należą też przykłady dane w RSN pod nie zaświadczone *ględiti* -im);

stros. XVI—XVII w. *глядѣти гляжу* 'patrzeć', 'zwracać na kogoś uwagę', 'obserwować, śledzić', 'ogłądać', *глядѣти на кого* 'naśladować kogoś, brać przykład z kogoś', ros. *глядѣть гляжу глядишь* 'patrzeć, spoglądać, spectare' (np. *глядеть на кого-либо, глядеть в сад*, też dial., SRNG, Słowarʹ Smolensk., SRSO Dor., Słowarʹ Rżazan., Słownik starowierców), pol. *глядеть* za кем-чем 'śledzić, obserwować', 'troszczyć się o coś, dbać o coś, opiekować się, strzec, chronić, pilnować' (też dial., Słowarʹ Novosybir., Słownik starowierców), *глядеть кого* 'szukać oczami wypatrując kogoś' (np. *глядеть кого-л. в толпе*; też dial., SRNG), *глядеть кого* 'ogłądać', przen. *глядеть на кого-что* 'zwracać się myślą gdzieś' (np. *Гляжу на прошлое с тоской*), 'mieć swój punkt widzenia na coś, mieć jakiś stosunek do czegoś' (np. *Гляди на вещи просто*), 'brać przykład z kogoś, naśladować kogoś', 'zwracać uwagę na coś, baczyć na coś', *глядеть на что* 'być zwróconym w jakimś kierunku' (np. Дом наш окнами *глядел* на пустырь), pot. 'być widocznym, widnieć, wyglądać', przen. pot. 'mieć jakiś wygląd, wyglądać jakoś' (np. Дом его *глядел* солидно), dial. *глядѣть* 'oczekiwać' (SRNG, Słowarʹ Novosybir.), ukr. *глядіти -джі -диш* 'patrzeć, spectare' (od XV w., Tymčenko; też dial., Hrinčenko, Żel., Lysenko SPH), 'szukać' (od XVII w., Tymčenko; też dial., Hrinčenko, Żel., Leks. Vjul. II 77), 'mieć wygląd, wyglądać' (np. лице *гляділо* гордо), dial. też 'ogłądać, sprawdzać' (Hrinčenko, Leks. Polesʹja 327; od XV w., Tymčenko, SSUM), 'pilnować, zwracać uwagę', 'strzec, chronić', 'przestrzegać, zachowywać' (Hrinčenko; w ostatnim znaczeniu od XVII w., Tymčenko), brus. *глядзець -джі -дзіш* 'patrzeć, spectare' (np. *глядзець* угору, *глядзець* на дзяцей; też dial., Nosovič, Šaternik Červ., Scjaškovič Grodno, Jurčanka Nar. sin. 93, SPZB; od XV w., HSBM), przen. 'zwracać się myślami ku czemuś', 'zwracać uwagę, liczyć się z kimś' (*глядзець* на каго-што; od XVI w., HSBM), 'brać przykład z kogoś, naśladować kogoś', 'mieć swój pogląd na coś', pot. 'dogłądać, opiekować się' (np. *глядзець* дзяцей, кароў; też dial., SPZB, Scjaškovič Grodno), 'poświęcać komuś lub czemuś wiele uwagi' (od XVII w., HSBM), 'ogłądać' (*глядзець* каго-што; od XVI w.), 'robić przegląd, badać' (np. Доктар *глядзеў* хворага), 'widnieć, wyglądać skądś', *глядзець* на каго-што, куды 'być skierowanym gdzieś' (np. бераг *глядзеў* на поўдзень), przen. pot. 'mieć jakiś wygląd, wyglądać', pot. 'dążyć do czegoś, zamierzać coś zrobić' (np. ўсё *глядзіць*, каб каго збіць), wyraża ostrzeżenie (od XVI w.), dial. 'śledzić' (Jurčanka Nar. sin. 195), 'szukać' (ib. 226; od XVII w.), w SPZB 'odwiedzać' (np. *глядзець* каго ў бальніцу), 'strzec, zachowywać, dbać o coś' (np. *глядзець* чыстату), 'oceniać, określać wiek' (np. Каня *глядзіць* на зубах, карову *глядзіць* на рогах). ~

Czasownik stanu na *-i -ėti* od pierwiastka *ględ-*, o budowie zob. I 55—6. Pewne odpowiedniki w bałt. i germ.: lot. dial. *glendi* 'szukaj' (zachowane *-en-* wskazuje na kuronizm, Mühlenbach I 625 rekonstruuje inf. **glenst* albo **glendēt*, ta ostatnia postać byłaby dokładnym odpowiednikiem psł. *ględėti*), śrang. *glenten* 'spojrzeć, rzucić spojrzenie', norw. dial. *gletta* 'ts.', śrwniem. *glinzen* 'błyszczyć', stwniem. *glanz* 'błyszczący', śrwniem. *glanz*, niem. *Glanz* 'blask, połysk'. Możliwe też nawiązania celtyckie (p. ostatnio Pokorny IEW 431, por. jednak zastrzeżenia Stanga LSBG 22): stirl. *in-glennat* (**glendna-*) 'poszukują, śledzą, tropią (investigant)', bret. *glése* 'błyszczący' (**glendtio-*). Ostateczną podstawą je. *ghel-:ghel-* 'błyszczyć, jaśnieć'. A więc znaczenie 'patrzeć, postrzegać coś wzrokiem' ściśle związane z pojęciem 'jaśnieć, błyszczyć', por. paralelne pod względem rozwoju znaczeniowego *zbrėti* i Fraenkel LEW 130.

Berneker I SEW 303, Trautmann BSW 92—3, Vasmer REW I 278, Pokorny IEW 431, Vaillant GC III 388, 497.

K. H. — F. S.

*ględiti. Rekonstruowane przez ESSM VI 123, ale ani w sch., ani w stpol. inf. tego typu nie zaświadczony (w sch. tylko praes. na *-i-* p. *ględēti*, w RSAN nie ma ani jednego przykładu na inf.; w stpol. *ględzić* 'patrzeć, spoglądać' w ogóle nie zaświadczone, co innego pol. *ględzić* 'mówić rozwlekle, nudnie, bez sensu; bajać, bajdurzyć, bzdurzyć, pleść').

F. S.

ględnoŭi *ględno* 'spojrzeć, rzucić spojrzenie'

~ pol. dial. *glądnać* (Karłowicz SGP z Kujaw, Lorentz PW sli.), dłuż. *ględnuś*, głuż. *hladnyć* (Muka), czes. *hlédnouti* (dziś rzadkie), *hlídnouti* (też dial., Horečka Frenštát);

sł. dial. *glédniti glédnem* (Pleteršnik), sch. *glédnuti* (także *glēnuti*) *-nēm* (też dial., Vuk), bułg. dial. *glédna* (Gerov Dop.), maced. dial. *glédne* (RMJ);

ros. *glянуть* (też dial., Słowarʹ Rjazan., u Dala obok *glяnúť*), ukr. *glянути* od XVII w. (Tymčenko), też dial. (Hrinčenko, Zel.), brus. *glянуць* (też dial., Nosovič). ~

Perf. od *ględati*. O budowie I 44—5. Rekonstruowane przez ESSM VI 123—4. Produktywność typu i semantyka nie wykluczają jednak sekundarnej paralelnej innowacji w poszczególnych językach słowiańskich.

F. S.

ględьkati *ględьkajo* zach. i pld. dem., dziec. 'patrzeć'

~ pol. dial. *glądkać* dem. w jęz. dziec. 'patrzeć' (Brzeziński Krajna);

sł. *glédkati -am* dziec. 'patrzeć', sch. dial. *glédkam 'ts.'* (Mitrović Leskovac), bułg. *glédkam* dem. 'patrzeć, o dziecku' (też dial., Gerov Dop., BDial. I 45, Szymański DCzO 70), maced. *glętka* dem. od *ględa* 'ledwo patrzeć', 'ledwie widzieć, niewiele widzieć'. ~

Od *ględati*. O suf. *-kaje-* *-kati* I 49—50.

K. H.

*glęsti sę. Rekonstruowane przez ESSM VI 124 tylko na podstawie ros. dial. *glястися* 'przeglądać się' (jarosławskie, Melnyčenko Jaroslavl, za nim SRNG), porównuje się z lot. dial. (kurońskim) **glēnst*, nuo-*glēñst* p. *ględēti*. Nie widać podstaw do rekonstrukcji psł. Wyraz wymaga wyjaśnienia na gruncie ros.

F. S.

*glēbiti *glēb'p* pld. i wsch. 'wtykać, wpajać, zaszczepiać, infigere'

Na wyraz ten wskazują: bułg. dial. *за-гльбвам, за-гльбнувам* (да *за-гльбна*) 'grzęznąć': *загльбнал в کالا, за-гльбам 'ts.'* (Gerov, wszystkie postacie z *ē*); strus. *гльбати гльбамю* 'wszczepiać się, infigi': *грьхъ ваши гльбити въ васъ* XIV w. (u Srezniewskiego też *гльбати* 'infigere', nie poparte realnym przykładem), u-*glēbljevati sę* 'zagłębiać się, pogrążyć się, grzęznąć, infigi' (u Miklosicha EW 67, Bernekera SEW I 310 też u-*glēbljevati -ajp* 'infigere', nie poparte jednak przykładem), ros. dial. rfn. *заглубать* 'попадать под ноги': Под ногами *заглубала* земля (Merkulova Etim. 1980, s. 90, ze słownika Barsowa: autorka kwestionuje podane znaczenie, sugerując 'zakolysać się, zachwiać się').

Causativum do *glėbnęti*, *glėbbęti* 'grzęznąć, zapadać się, np. w błocie'. Pierwotne znaczenie 'powodować, że coś grzęźnie'. Budowa jak w *svėtiti*, *svėtėti*, *svėnęti*, zob. I 56—7.

Bernard, *Balkansko ezikoznanie* III 2, 86—7.

K. H. — F. S.

glėmyzdźb *glėmyzdźa* zach. 'ślimak, zwierzątko z rodziny mięczaków'

~ czes. *hlėmyžd'* 'ślimak', dial. wsch. *hlėmejžd'*, *hlėmejždė*, *chlėmejžd'*, *chlėmāk* 'dżdżownica' (Siatkowski Kudowa II 64, Kubin Kladsko, o rozwoju znaczenia Machek ES² 167: ślimaki i dżdżownice pozostawiają po sobie ślad śliski, polyskujący). ~

Archaizm dial. psł. zachowany tylko w czes., ślad pierwotnego wyrazu motywującego zaświadczony w stę. dial. *glėmav* 'kaprawy, ciekący, o oczach' (Bezlej Eseji 125, podkreśla, że wymowa *glajmav* wskazuje na stare -ė-; zob. również Sławski SE I 283 s.v. *glėdzić*). Bliskie odpowiedniki w bałtyckim: lot. *glėmėzis*, *glėmėzėis*, *glėmėzėis* 'ślimak': *glėmė* też 'muszla', lit. *glėmėžėys* 'mięczak, mięczaki (Mollusca), zwierzątko o ciele miękkim, okrytym muszlą (np. ślimaki, małże)', u Miežinisa (Lit.-lot.-pol.-ros. słownik, Tylża 1894, 72), u Kurschata Thes. też 'małż, ślimak, rak; muszla'. Na gruncie bałtyckim wyraz jest wyraźnie motywowany: lot. *glėmėsis* 'śluz', *glėmėsus* 'lepka ciecz', lit. *glėima*, *glėimė*, *glėimės* 'śluz'. A więc nazwa ślimaka związana jest, jak nieraz w słow., z wydzielanym przez niego śluzem, por. psł. *slimaks*: germ. *slīma-*, stnord. *slīm*, niem. *Schleim* 'śluz', ros. *слизень*, *слизняк* 'ślimak': *слизь* 'śluz', bułg. dial. *slizavey* 'ślimak': *slizav* 'śluzowaty'. Koniec końcem do pierwiastka *glėi-* o czymś kleistym, lepkiem, śluzowatym (zob. należące tu *glina*, *glėnė*, *glėvė*, *glėjė*, *glėsta*). Budowa psł. dial. *glėmyzdźb* w szczegółach niejasna. Podstawą jest zapewne formacja na *-m-en-* **glėmy* (por. lot. *glėmėnis* 'ślimak, muszla', lit. *glėamuō-mėns* 'śluz'). Końcowe *-zdźb* może pochodzić z *-zd-jė* (produktywny psł. formant *-jė* nawarstwiony na szczątkowo zaświadczony suf. *-d-*: *-zd-*, por. *-da*: *-zda* I 63). Na paralelnie pod względem budowy i semantyki *grėmėzdźb*, *grėmėždźb* 'gruzelki zeschniętej ropy na powiekach' wskazał Brückner KZ XLV 53, przyjmując także alternację suf. *-zd-*: *-d-*.

Berneker SEW I 303, Fraenkel LEW 157, Pokorny IEW 364. — Paralelnym do *gl-ėi-* rozszerzeniem pierwiastka *gel-* jest synonimiczne *gl-ėm-*: *gl-əm-* (Pokorny IEW 361), dobrze zaświadczone w bałt., germ., gr., alb.: lit. *glėmės*, *glėmėžėius*, *glėmėžėiai* pl. 'śluz', *glėmėsus* 'śluzowaty, śliski, lepki', lot. *glėmu*, *glėma* 'śluz', *glėmėsis* = *glėmėsis* 'ts.', *glėms* m., *glėmė* f. 'ślimak, muszla', ang. *clammy* 'wilgotny, lepki', niem. dial. wsch. pruskie *klėmm* 'lepki, wilgotny', gr. *γλάμων* = *γλαμωρός* 'kaprawy', alb. *ngl'omė* 'wilgotny, świeży' (**glėmo-*). Z tymi wyrazami łączył *glėmyzdźb* Machek ES² 167 (wychodząc, podobnie jak Berneker SEW I 303, z pierwotnego **glėmyščė* < **glėmy-sk-jo-*). Buga RFV LXX 107 (= RR I 439) rekonstruuje *glėmyzdźb* łączył z lit. *glėmėžėius* 'śluz'.

ESSM VI 119—20, nie licząc się z trudnościami znaczeniowymi, przyjmuje przede wszystkim pokrewieństwo z ros. dial. *глємєздѣ* 'skrawki, strzępy materiału' i dalej z **glėmozė*, **glėmozėb* (np. czes. *hlėmoz* 'szum, zgiełk', brus. *глѣмозд* 'graty, rupiecie'). Na tej podstawie rekonstruuje **glėmėzėb*: *glėmėždźb*. Nie do przyjęcia.

F. S.

glėnė *glėna* 'śluz, lepka, ciągnąca się substancja', 'Alga, roślina wodna kształtu nitkowatego lub blaszkowatego', coll. wsch. i pld. **glėnė** f.

glėnė: ~ stpol. od XVI w. *glan* -u 'gęsta, śliska zawiesina w wodzie lub innym płynie; śluz, maź', np. *glan* z jelit wieprzowych, woda jako *glan* zielona, *glan* albo śliskość

(SP XVI IBL: *glân*. L., SW), od XVII w. *glon* -u (z częstym w stpol. zwężeniem przed -n, zob. Sławski SE I 285), dziś zwykle w pl. *glony* 'Alga, roślina kształtu nitkowatego lub blaszkowatego, barwy zielonej, czerwonej lub brunatnej; żyje w wielkich skupiskach w wodzie lub na miejscach wilgotnych' (na podstawie XVII w. cytatu wodę chlipa z *glonem* L. daje znaczenie 'głina', a SW 'fusy, męty, ustoiny, gąszcz'), dial. *glân*: *glon* 'Alga', *glân* 'ziele na wodzie rosnące', *glon* 'muł' (Cieszyńskie), *glony* 'porosty wodne przy źródłiskach' (Karłowicz SGP z Młpol.), *glan* 'gnój gęsi albo kurzy' (SW, kasz. *glonk* 'odchody gęsie', Sychta SK), czes. *hlen* -u m. (stczes. *hlen*, Gebauer Sl. bez dokumentacji, przytacza tylko adi. *hlenový* z XV w.), 'śluz, klejowata, ciągnąca się wydzielina', dial. (z pol., Machek ES² 167) *glân* -u m. 'namul, namulone błoto' (Svěrák Karlovice), wafaskie *gl'ân* -u 'błoto namulone na łące' (Bartoś DSM), z czes. *glůz*. *hlěn* 'muł; śluz' (Schuster-Šewc EW 293), śl. *hlen* -u m. 'śluz, kleista ciekła wydzielina z organizmów', 'miękkie osady na dnie rzeki, muł', dial. *hlen* -u (Ripka Dolnotrenč. 49), z pol. (Machek ES² 167) *gliań* -u (SSJ), *gl'äń*, *hl'eń* (Habovštiak Orava 100) 'muł';

śl. *glĕn* -a 'muł' (np. jezerski *glen*, *glen* močvirij; też dial. styryjskie, Pleteršnik), u Pleteršnika też 'śluz (prekmurskie); ciecz śluzowata, ciągnąca się, lepka substancja w zielonej wodzie; w ogóle ciągnący się, lepki osad w jakiejś cieczy', 'zielony muł w wodzie; nitkowate wodorosty, glony', dial. kajkaw. 'osad na ściankach szaflika do mycia naczyń', styryjskie *glen* se dela po jeziku 'język jest obłożony', ponadto 'głina garncarska, itp.', 'zielony muł w wodzie', 'choroba bydłęca: wycieńczenie i biegunka u bydła i małych zwierząt' (Bezljaj ES I 146 nie wyklucza związku *glen* w tym znaczeniu z **gloimos*, p. *glemar* s.v. *glĕmyždžb*, co nie przekonuje z powodu trudności głosowych, wobec jasnego rozwoju semantycznego), u Tomince Črni vrh 'zielone algi w studniach i stojących wodach', w Rezi 'plesń, rzęsa na wodzie stojącej' (ESSM VI 120 z materiałów archiwalnych Baudouina de Courtenay), w XVIII w. 'ekskrementy, stercus' (ESSM VI 120 z Megisera 1744), sch. dial. kajkaw. *glĕn*, *dlĕn* (to również u Chorwatów węg., Miklosich EW 65; postać z nierzadką asymilacją *gl* > *dl*, por. śl. dial. prekmurskie *dlĕn*, Miklosich l.c.) 'śluz, mucus' (Borys ZbFL XXIII/1, 17—18, tu też o poglądach RJAŻ i Skoka ER I 570 na pochodzenie wyrazu w sch.), cs. *глѣнь* m. 'flegma, śluz, pituita' (Miklosich LP), bułg. *глен* m. 'wodorosty w wodzie stojącej' (Gerov Dop., BDial. IV 196: Trojan, RROD), 'zielone galaretowate wodorosty na dnie wody stojącej' (BDial. VII 26: Elena);

rus.-cs. *глѣнь* od XI w. 'wilgoć; sok; śluz, flegma', w XI—XIV w. 'zółć' (Srezn.), stros. *гльнь* 'wilgoć; sok; śluz' (SRJ XI—XVII z XVI w.). ~

Z pld.słow.: rum. *glean* 'Schiefer' (Skok ER I 570).

glĕns: ~ bułg. dial. *глен* f. 'zazielenienie wody od wodorostów' (BDial. V 15: okolice Sewliewa);

stros. XVII w. *гльнь* f. 'sok' (SRJ XI—XVII), ros. dial. *глень* f. 'wilgoć; sok' (Dal bez wskazania źródła, za nim SRNG), ukr. dial. bot. *гльнь* 'Alga' (Верхратський, Нови знадоби до номенклатури і термінології природописної народної, Львів 1908), w XVII w. *гльнь* 'sok, succus, liquor', *гльнь* дравяний 'succus arboris', *гльнь* медовый 'melligo', *гльнь* винний 'faecula' (Slavupěs'kuj Leks.). ~

Archaizm psł. jak wiele wyrazów z suf. -ns (p. I 114—5). Nie ma wyrazu motywującego na gruncie psł. Od ie. *glei-* 'smarować, lepić, kleić, o czymś kleistym, lepkim', bałt. u Trautmanna BSW 92 *glejō* 'smarować, lepić, kleić' (lit. *gliėti* 'ts.', *gliētis* 'przyklepać się, lgnąć', stirl. *glenim* (**gli-nā-mi*), cymr. *glynaf* 'przyklepać, przyczepić się', stwniem. *klenan* 'kleić, lepić, smarować'. Psł. *glĕns* < **gloi-no-*: ie. *glei-* jak *vĕns* 'wianek': ie. *uei-* 'wić' (psł. *viti vьjр*). Z tym samym regularnym wokalizmem -ĕ- < -oi- psł. *glĕvs* (zob.) = gr. γλοιός m. 'lepka wydzielina pewnych

drzew, lep; osad oliwny, męty', łac. *glūten -inis* 'klej' (-ū- < -oi-) < **glū-ter*, ie. heteroklityczny temat na -r/n-, p. Benveniste Origines 104, Meillet DEL* 278). Zob. też *glěmyždžь*. Z apofonią prapokrewne: *glina*, *gljъ*. — Psl. dial. *glěns* zbudowane jest jak psł. *l'udъ*, p. Sławski SE IV 364, 369.

Meillet MSL XIV 348, Berneker SEW I 303, Trautmann BSW 92, Lane Language IX 261, Fraenkel LEW 157, Sławski SE I 285—6, Pokorny IEW 362—4, Vaillant GC IV 581, ESSM VI 120—1. — Machek ES* 167, LP V 70 łączył z gr. χλῆδος 'szlam, muł, błoto, nieczystości'. Nie widać podstaw.

K. H. — F. S.

glěns zob. glěms

glěts pld. 'lep, klej, gluten'

Na taki zaginiony wyraz zdają się wskazywać:

1. adi. sch. dial. wsch. *glětav* (RSAN), *glětav* (Mitrović Leskovac, SDZ XXIX 131: Lužnica, Pirot, SDZ XXXIV 47; Timok) 'nie dopieczony, lepki, o chlebie i innych wyrobach z ciasta', bułg. dial. zach. *złemas* 'źle wypieczony, zakalcowaty, o chlebie i innych wyrobach z ciasta' (RBE, Gerov Dop.: Trъn, Kjustendil, BDial. I 245; Sofia, BDial. III 208; Samokov, BER I 248; Kjustendil, Samokov), 'zwarty, zbity; nadpsuty; leniwy' (BER I 248; Breznik, Samokov), maced. dial. *złemas* 'nie dopieczony, o chlebie' (Vidoeski Kumanovo 30).

Co do budowy por. sł. *gletav*, wskazujące na pierwotne *glěms*, p. *glěmyždžь*.

2. verbum bułg. dial. *z-злетьаа се* 'staje się zakalcowaty' (BER I 626; Trъn).

Por. też maced. dial. *zлетьаак* 'nie dopieczony, zakalcowaty chleb' (Vidoeski Kumanovo 252; wskazuje na podstawę partic. *zлетьаа*).

Najprawdopodobniej z pierwotnego **gloi-to-* do ie. *glei-t-* < *glei-* (p. *glěmyždžь*, *glěns*, *glěvs*: *glina*: *gljъ*). Najbliższe odpowiedniki: lit. *glaištas* 'warstwa gliny, którą smaruje się klepisko, ściany; tynk, zaprawa, spoiwo; kit': *glaištýti* 'rozcierać, mazać, smarować': *gliėti* 'smarować; lepić': *glitūs* 'śliski, lepki', łot. *glīts* 'śliski, miękki', łac. *glēns -inis* 'klej' (-ū- < -oi-), p. *glěms*. O suf. -ts p. II 35—8.

Bernard Balkansko ezikoznanie III 2, 88, BER I 248, ESSM VI 121.

K. H. — F. S.

glěvs glěva 'lepka, kleista substancja, śluz, mucus'

~ ros. dawne *zлєвъ* -a 'śluz pokrywający łuskę ryby' (Slovarъ CSRJ, SAR: pot.), dziś dial. *zлєв* -a: -j 'ts.' (Dal, SRNG), pskowskie też 'łuska rybia' (SRNG), ołonieckie 'śluz, błonka pleśni na kwasie, piwie' (ib.), *zлєф* -a 'śluz na świeżej rybie' (Eliasov Zabajkalsk). ~

Materiał onomastyczny wskazuje na większy pierwotnie zasięg wyrazu: pol. *Glew* NM zapisana od XIII w. (SGKP; Rospond RKJW II 47; Rymut PO VIII 51); sch. *Gljev* m. NM w Dalmacji (RJAZ). Por. *glěvska zem'a* (p. *glěvska*) oraz inne NM utworzone od rodzaju ziemi, np. *Glinik*, *Ilawa*, *Piasek*.

Por. 1. W ros. dial. ptn. też *zлєв* f. 'śluz na rybie' (Dal, SRNG: Twer), *zлєв* 'śluz pokrywający rybę; łuska' (obie formacje zapewne coll.), por. też ukr. dial. *zлєво* 'grząskie błoto' (ESSM VI 121 z prawobrzeżnego Połesia).

2. W ros. dial. pld. dobrze zaświadczone również denom. *zлєвѣть* 'pleśnieć, pokrywać się pleśnią, o rybie' (SRNG).

3. W pld.słow. dobrze zaświadczone denom. na -iti: sł. *glěviti -im* 'gryźć, żuć' (też dial., Bezłaj ES I 146), tu też bułg. dial. (w znaczeniu przen.) *zлєва се* 'wykrzywiać się do kogoś prowokująco w celu zdenerwowania go' (BDial. VI 164: Pleven).

4. sch. *glevoč* 'rodzaj ślimaka, *Helix secernenda*' (RJAZ).

Od tej samej podstawy co bliskie znaczeniowo i z identycznym wokalizmem *glěvъ*. Kontynuuje ie. *gloi-mo-*. Dokładnym odpowiednikiem jest gr. γλοιός 'lepka wydzielina pewnych drzew, guma, lep; osad oliwny, męty' (ie. *gloi-mo-s*). Wg Pokornego IEW 364 dokładnym odpowiednikiem jest też łot. *gliēvs* 'obwisły, słaby' (o spornym zagadnieniu balt. *ie* < *ai* (ie. *oi, ai* p. Stang VGBS 52 nn.). Z apofonią samogłoski rdzennej *gliva* (zob.). Stosunek *glěvъ*: *gliva* jak *glěvъ*: *glina*.

K. H. — F. S.

glěvъkъ *glěvъka glěvъko* wsch. 'lepki, kleisty, wilgotny', np. *glěvъka zem'a, glěvъkъ chlěbъ*

~ ukr. *глевкiу* 'podobny do mokrej gliny, nie dopieczony, o chlebie' (*хлiб глевкiу*; też dial., Hrinčenko, Żel.), dial. także *глевка земля* 'ziemia itowata, sprosta, ciężka' (Żel.), brus. pot. *глѣўкi* (o rozwoju *ě* w *ě* p. Karskij Belorusy I 211) 'grząski, lepki', np. *глѣўкае тарфяністае поле*, dial. *зямля глѣўкач* (SPZB), 'nie dopieczony, wilgotny, o chlebie' (*хлеб глѣўкi*, SPZB, NS, ŽS, Šaternik Červ.), 'mokry, wilgotny' (SPZB: сыр *глѣўкi*, Šatalava BDS). ~

Nie należy tu (wbrew ESSM VI 122) ros. dial. wyjątkowe *гливкiу* 'nie dopieczony, o chlebie' (z okolic Krasnodaru, SRNG, a więc z terytorium ukr.) i ukr. dial. bojk. *гливкiу* (Onyškevyč Bojk.), wskazujące na pierwotne *glivъkъ*.

Od *glěvъ* z suf. *-ъkъ*, choć formant ten tworzy zwykle od podstaw werbalnych czy rozszerzających pierwotne adi. na *-u-*, p. Vaillant GC IV 459. Schuster-Šewc EW 855 i ESSM VI 122 łączyli z tymi wyrazami dłuż. *glěwki* (dawne i dial. też *glewki, glawki*) 'łagodny, ani ciepły, ani zimny, letni'. Trudność semantyczna. Nie widać podstaw. Wyraz luź. pochodzi z dawnego niem., śrniem. *gelaw* 'letni (ani ciepły, ani zimny)', heskie *glau* < germ. **hlēwa-* (Bielfeldt, Die deutschen Lehnwörter im Obersorb.?, 1968, s. 187).

K. H. — F. S.

glibati *glibajъ* 'brodzić, chodzić po czymś lepkiem zapadając się'

~ sch. *glibati glibām* 'chodzić, brodzić po błocie; ledwo iść, wlec się' od XVIII w., też dial. (RJAZ), dial. także 'błocić, brudzić błotem' (RSAN), bułg. dial. *гlibам* 'brodzić z trudem w błocie lub śniegu' (RBE, BER I 248, BDial. II 74: zach., BDial. III 51: zach., SNU XLVIII: Razlog). ~

Tu może też (ze zmienionym pierwotnym znaczeniem) ukr. dial. *гlibати -ати* 'ciężko machać skrzydłami, powoli lecieć' (Hrinčenko), 'paść się w czasie deszczu', 'kopać' (Onyškevyč Bojk.).

Por. przymiotniki: 1. z suf. *-avъ*: sch. *glibav* 'błotnisty, grząski', dial. 'brudny, zabrudzony' (RSAN), maced. dial. *гlibаф* лен 'chleb nie wyrosnięty i nie wypieczony' (Vidoeski Poreče 58, Hendriks Radožda-Vevčani; o tym znaczeniu Bernard Balkansko ezikoznanie III 2, 86—8), stąd: a) sł. *glibavica* bot. 'ponikło błotne, *Heleocharis palustris*' (Pleteršnik, Bezljaj ES I 147), sch. dial. *glibavica* 'ślotny czas, kiedy jest dużo błota', 'brudna kobieta' (RSAN), bułg. dial. zach. *гlibавица* 'miejsce bardzo błotniste' (BER I 248—9, SNU XLVIII: Razlog), maced. pot. *гlibавица* 'ślamazara, niezdara'; b) pol. dial. wsch. *glibawina* 'bagnó' (MAGP XI m. 517);

2. z suf. *-ъkъ*: stpol. wyjątkowe *glipki* 'klejowaty' (L. z XVI w.), dziś dial. z okolic Puław 'zakalcowaty, o chlebie' (Stawski SE I 284), wsch. *glipko* 'grząsko' (MAGP XI m. 517), stpol. wyjątkowe *glipkość* 'lepkość, tu: naciek ropny w oku' (SP XVI IBL).

Pierwotne iter. do *glibbēti*, *glibnōti* 'grzęznąć, zapadać się np. w błocie, śniegu'.
O budowie i wydłużonym wokalizmie I 46—7. Por. *glēbīti*.

F. S.

glibēľ *glibēli* f. 'trzęsawisko, bagno'

~ pol. stare *glibiel*, z dysymilacją na odległość (Łoś GP I 197—8) też *gnibiel*, *gibiel*
'trzęsawisko; przepaść, otchłań' (L. z XVII—XVIII w., SWil.). ~

Por. sch. dial. z Czarnej Góry *glibēľjav* 'zablocony, powalany błotem' (RSAN z Ljubišy).

Od *glibati*, o suf. *-ēľ* I 107.

F. S.

glibь *gliba* pld. 'błoto, bagno, trzęsawisko'

~ sle. *glib* m. 'błoto; muł' (wg Pleteršnika z sch.), sch. *glib* m. 'błoto, muł, szlam'
od XVI w. (RJAZ), też dial. czakaw. (ČDL, Jurišić Vrgada), 'głębia wodna, odmęt',
przen. 'brud moralny, zepsucie', bułg. dial. *глуб -ъм, -оше* 'teren podmokły, bagno,
moczar, trzęsawisko' (Gerov, za nim RBE; BER I 248: Bansko, SNU XLVIII:
Razlog, RROD), u Gerova też 'bardzo papkowate, lepkie błoto, które przykleja się
do butów i nie można po nim chodzić', maced. *глуб* m. 'błoto', dial. 'namul rzeczny,
w którym noga grzęźnie' (Vidoeski Poreče 58). ~

Por. 1. sch. stare (XVI—XVII w.) dial. dubrownickie *glib* (przypuszczalnie f.)
'błoto' (RJAZ);

2. sch. *Glipski* potok NW w Serbii zapisana w XIX w. (RJAZ);

3. sch. *glibiti glibim* 'chodzić po błocie', dial. 'robić błoto, przekształcać ziemię
w błoto' (RSAN).

Od *glibati*, o budowie I 57.

Bernard Balkansko ezikoznanie III 2, 86—8.

F. S.

***glimati**. Rekonstruowane przez ESSM VI 125 (ze znakiem zapytania) na podstawie
czes. dial. łaskiego *glimat* 'żuć, gryźć, zwłaszcza o człowieku bez zębów' (Bartoš
DSM), ukr. dial. *гліма́ти -ма́ти* 'połykać; chcieć jeść' (Hrinčenko). Związek
podanych wyrazów mało prawdopodobny. Brak podstaw do rekonstrukcji psł.

Zob. *glamati*.

F. S.

glina 'skała barwy przeważnie żółtobrazowej, składająca się z części ilastych i piaszczystych; składnik ciężkich gleb; zwilżona nabiera lepkości; stosowana jako materiał budowlany, garncarski, argilla', **běla glina** 'argilla, glina barwy białej, używana do bielienia, prania, mycia'

~ pol. *glina* od XV w. 'argilla' (powszechne w dialektach, Karłowicz SGP, Kucala PSM 33, Dejna RKJL XXII 174, Zaręba Siolkowice, Piuta Dzierżysławice, Olesch Sankt Annaberg, Górnowicz Malbork, Maciejewski Chełm.-dobrz. 31, Sychta Kociewie, Sychta SK, Lorentz PW), 'przedmiot zrobiony, ulepiony z gliny' od XVI w. (SP XVI IBL), dial. też 'gleba gliniasta, ciemnożółta' (Dejna o.c., Maciejewski o.c. 160), 'ziemia ubita w izbie' (Dejna o.c.), *biala glina* od XVI w. (SP XVI IBL), połab. *glajno* f. (**glina*) 'glina', dłuż. *glina* 'argilla' (też dial., Vasske Vetschau), *gliny* pl. 'miejsce gliniaste, grunt gliniasty, pole gliniaste', głuż. *hlina* 'glina, ziemia gliniasta,

grunt gliniasty', *hliny* pl. 'pokład gliny', *belu hlina* 'glinka', czes. *hlina* 'argilla' od XIV w. (Gebauer Sl.), też dial. (Lamprecht Opava, Kott Dod. DSM, Malina Místřice), sła. *hlina* 'argilla' (też dial., Habovštiak Orava passim, Ripka Dolnotrenč. 49, Sipos Bükk-Gebirge, Matejčik Novohrad 168);

sł. *glina* 'argilla' zapisane od XVII w. (Megiser 1603), *belu glina* 'kaolin', sch. *glina* zapisane od XVIII w. (RJAZ, RSAN, Skok ER I 579) 'argilla', bułg. *глина* 'ts.', *бяла глина*, maced. *глина* 'argilla';

strus. od XI w. *глина* 'argilla', ros. *глина* 'ts.' (też dial., SRNG), *белая глина* 'kaolin', ukr. *глина* 'argilla' od XVI w. (Тымчэнко), też dial. (Hrinčenko, Žel.), brus. *глина* 'ts.' od XVI w. (HSBM), też dial. (Scjaškovič Grodno, Vjaľkevič Mohylew, Turaŭ), dial. też przcn. 'człowiek ciężki, nieruchawy' (Mat. Minsk), *белая глина* 'kaolin'. ~

Por. z metatezą: sch. dial. *gnjila*, w NM już w XIII w. (RJAZ, Vuk, ČDL, Jurišić Vrgada), cs. *гнила* (SJS z zab. XII—XIII w. red. bułg.), bułg. dial. *гнила* (Gerov, BDial. II 74, III 51, V 15); strus. XII—XVII w. *гнила* (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. dial. pin. *гнила* (SRNG).

Z suf. *-na* (o budowie I 116—7) do ie. *glei-* o 'czymś kleistym, lepkiem; smarować, mazać, kleić' (lit. *gliėti gliejū* 'smarować, lepić'). Dokładnych odpowiedników ie. nie ma. Najbliżej stoją: gr. γλίφη 'klej, lep', ngr. γλίφα 'łój, tłuszcz', por. też verba: stirl. *glenim* (**gli-nā-mi*) 'przyłgnąć, uwięźnąć', stnord. *klīna* 'smarować, mazać'. Do tej samej rodziny należą: *glibъ*, *glista*, *gliva*, *glěнь*, *glěmyžděъ*.

Na uwagę zasługuje rozwinięta wtórnie, paralelnie, typowa nie tylko dla pld.słow., ale i dla pin. Rusi postać *gnila*, notowana na południu od XI w. Metateza spowodowana została niewątpliwym wzajemnym skojarzeniem drogą etymologii ludowej z *gniti* (związek znaczeń poprzez 'coś kleistego, lepkiego'), por. z jednej strony bułg. *глинявам* 'за скали — превръщам се в глина, ставам на глина': dial., zwykle o drzewie 'загнивам във вътрешността си' (w tym ostatnim znaczeniu też *гнилявам*), z drugiej zaś ptn.ros. *глиный* np. *пень* = ros. *гнилой* 'zgnity'. Meillet IF V 333 przyjmował (bez uzasadnienia) wpływ verbum *gnetō*, *-gnētajo*.

Berneker SEW I 304, Sławski SE I 284, Trautmann BSW 92, Pokorný IEW 363, ESSM VI 125—6, Moszyński KLS² I 366, 380, 508, 515, 620.

K. H. — F. S.

glinar'ъ *glinar'u* 'człowiek wykonujący coś z gliny'

~ stpol. XV w. *glinarz* 'robotnik oblepiający ściany gliną albo wykonujący je z gliny, operarius' (Słownik stpol.), czes. *hlinař* *-e* m. 'robotnik kopiący glinę w cegielni' od XIV w. (Gebauer Sl.), sła. u Kálašá *hlinár* 'robiący ogrodzenie'; sch. *glinār -āra* 'człowiek robiący naczynia i inne rzeczy z gliny';

stukr. XIV—XV w. *глинаръ* m. 'człowiek lepiący z gliny, wydobywający glinę' (Тымчэнко, SSUM). ~

Por. bułg. dial. *глинарник* 'miejsce, gdzie gleba zawiera dużo gliny' (RBE).

Od *glina*, o suf. *-ar'ъ* zob. II 21—3. Psl. geneza niepewna.

K. H.

glinasty zob. *glin'asty*

glinaty *glinata glinato* zach. i stł.: zach. *glin'aty* *glin'ata glin'ato* 'zawierający w sobie dużo gliny, obfitujący w glinę', *glinata*, *glin'ata zem'a*

glinaty: ~ gluz. *hlinaty*, czes. stare *hlinatý*, np. *hlinatá pŭda*, sła. *hlinatý*, np. *hlinatá zem*;

stł. *glinat -ata*. ~

glin'atъ: ~ pol. XVI w., a dziś dial. *gliniaty*, np. *gliniata ziemia* (SP XVI IBL, L. z Cresc., Dejna RKJŁ XXII 174, Dejna AGK m. 409, Zaręba AJŚ VII m. 1277, Pluta Dzierżystawice, AJK IX m. 412). ~

Od *glina* z suf. *-atъ*: *-atъ*. Por. *glinistъ*: *glinitъ*, *glin'astъ*: *glinastъ*.
Winkler-Leszczyńska PJ PAN 40.

K. H.

gliněnъ *gliněna* *gliněno* 'zrobiony z gliny, testaceus; zawierający dużo gliny', **gliněnъ** *sodъ*, *gliněna zem'a*

~ pol. *gliniany* 'zrobiony, ulepiony z gliny', np. *gliniany* dzban od XVI w., w XV—XVI w. *gliniany sąd*, w XVI w. *gliniany* garniec (dziś dial. śląskie, Olesch Sankt Annaberg), w XVI w. *gliniana ziemia* (dziś np. dial. kasz., AJK IX m. 412), powszechne w dialektach (Kucala PSM 33, Dejna RKJŁ XXII 174, Zaręba AJŚ VII m. 1277, Pluta Dzierżystawice, AJWłkpol. I m. 57, Górniewicz Malbork, Steffen Warmia, Sychta Kociewie, Sychta SK, Lorentz PW), kasz. też przen. 'kruchy, łamliwy, słaby' (Sychta SK), połab. *glainenə* n. 'gliniane' (Polański SE II 155, Polański-Sehnert), dłuż. *gliniany* 'zrobiony z gliny' (też dial., Fasske Vetschau), np. *gliniany* gjarnc, głuż. *hlinjany* 'ts.', czes. *hliněný* 'ts.' (od XIV w., Gebauer Sl.), np. *hliněný* džbánec, też dial., np. *hliněny* hrnec (Lamprecht Opava), śl. *hlinený* 'ts.', np. *hlinený* hrnec (też dial., Matejčik Novohrad 168);

stł. *gliněn*, u Pieteršnika też *glinjen* 'zrobiony z gliny', np. *glinena* peč, sch. *glinen* 'ts.', np. *glinena* posuda, 'zawierający dużo gliny', np. *glinena zemlja*, 'mający związek z gliną', bułg. *глинен* 'zrobiony z gliny', np. *глинен съд*, 'zawierający glinę, zwykle w dużej ilości', np. *глинена земля*, 'mający kolor gliny', dial. też *гнилен* 'zrobiony z gliny' (Gerov) zapisane od XII w. (wg SJS: *гнильнъ*), maced. *глинен* 'gliniany', np. *глинен сад* (RMJ);

strus. XI—XVII w. *глинянымъ* 'zrobiony z gliny', np. *глинянымъ сосудъ*, ros. *глиняный* 'ts.', np. *глиняный* горшок, *глиняная* посуда (też dial., Słowarъ Rjazan.), 'zawierający glinę, pokryty gliną', np. вода *глиняная* (też dial., Słowarъ Novosybir.), ukr. *глиняний* 'zrobiony z gliny' od XVI w., np. *глиняний* сосуд, горнец, збан (Тумченко), też dial. (Hrinčenko, Żel.), 'składający się z gliny', np. *глиняная земля*, NM *Hlynieni* pl. zapisana w XIV w. (SSUM), o suf. *-ян* w ukr. Bevzenko IMUM 209–10), brus. *глиняны* 'zrobiony z gliny', np. *глиняны* збан (też dial., Bjalskevič Mohylew, Turaŭ, Scjaškovič Grodno). ~

Od *glina* z suf. *-ěnъ*. Postacie połab. i sch. zdają się wskazywać na suf. *-enъ*.

K. H.

glinica 'miejsce, gdzie kopie się glinę, glinianka'

~ stpol. XV w. *glinica* 'glinianka, miejsce, gdzie kopie się glinę', dziś dial. 'ts.' (Karlłowicz SGP z Poznańskiego, Sychta Kociewie, Sychta SK, Lorentz PW), dial. też 'klepisko w izbie z ilowatej ziemi' (Karlłowicz SGP z Lubelskiego), dłuż. dial. *glinica* 'miejsce, gdzie kopie się glinę' (Fasske Vetschau), głuż. *hlinica* 'ts.', czes. u Kotta *hlinice* 'jama gliniana';

stł. *glinica* 'ziemia gliniasta', 'miejsce, gdzie kopie się glinę' (Pieteršnik), sch. *glinica* chem. 'tlenek aluminium', w RJAZ *Glinica* NM z Bośni i Chorwacji, NW od XIII w., bułg. dial. *глиница* dem. od *глина* (Gerov);

ros. dial. *глиница* 'miejsce, gdzie kopie się glinę', 'naczynie gliniane' (Ivanova Sl. Podmoskownja). ~

Por. z podwójnym *-nn-*: ros. dial. *глинница* 'miejsce wykopu gliny' (Słownik Smolensk.), ukr. NW *Глінища* (SHU), brus. dial. *глинница* 'miejsce pod piecem wylepione gliną' (Scjaškovič Grodno).

Od *głina*, o suf. *-ica* I 98—9.

K. H.

gliniŭ *glinista glinisto*: **gliniŭ** *glinitu glinito* 'zawierający dużo gliny, bogaty w glinę', **glinista**, **glinita zem'a**

gliniŭ: ~ pol. XVI w., a dziś dial. *glinisty* 'zawierający w sobie glinę' (SP XVI IBL, MAGP XI m. 505; pln.-wsch., Sychta SK, Lorentz PW, AJK IX m. 412), czes. dial. watałskie *hlinistý* 'ts.' (Bartoš DSM), śl. *hlinistý* 'ts.', np. *hlinistá zem*, rzadko 'przypominający czymś glinę, np. barwą, konsystencją';

bułg. dial. *глинист* adi. 'zawierający glinę', np. *глиниста земя* (Gerov);

ros. *глинистый* 'zawierający glinę, bogaty w glinę' od XVII w. (SRJ XI—XVII: *земля глиниста*, dial. 'zrobiony z gliny' (SRNG, Słownik Smolensk., Słownik Don.), 'podobny do gliny; koloru gliny' (SRNG), ukr. *глинистий* 'zawierający glinę', np. *земля глиниста*, dial. też 'koloru gliny' (Żel.), *Глінища* NW (SHU), brus. *глинисты* 'zawierający glinę' (też dial., np. *глинистая земля*, Scjaškovič Grodno), 'koloru gliny'. ~

gliniŭ: ~ głuż. *hlinity* 'gliniasty', czes. *hlinitý* 'bogaty w glinę; koloru gliny; pachnący gliną', śl. *hlinity* 'zawierający glinę', np. *hlinitá zem*;

śl. *gliniŭ* adi. 'zawierający glinę' (Pleteršnik). ~

Od *głina* z suf. *-iŭ*: *glin'astŭ*: *glinastŭ*, *glinatŭ*: *glin'atŭ*.

K. H.

glinišče: pln. **glinisko** 'miejsce wydobywania gliny'

glinišče: ~ pol. dial. kasz. *glėniŝcė* 'pole, z którego dobywają glinę dla celów murarskich' (Sychta SK), śl. *glėniŝcė* 'kawałek gliny' (Lorentz PW), głuż. *hliniščo* 'obszar gleby lessowej', czes. *hliniště* 'miejsce wydobywania gliny' od XIV w. (Gebauer Sl.), śl. przestarz. *hlinište* 'miejsce występowania gliny';

śl. *glinišče* 'dół gliniasty, miejsce występowania gliny' (Pleteršnik);

ros. *глинище* 'miejsce wydobywania gliny' od XVI w. (SRJ XI—XVII), dial. *глинища* 'ziemia gliniasta' (SRNG: Jarosław), ukr. *глинище* 'miejsce wydobywania gliny' (od XVI w., Tymčenko; w XV w. *Глінышча* nazwa majątku SSUM), też dial. (Hrinčenko, Żel.), brus. *глинища* n. 'miejsce wydobywania gliny' (też dial., Scjaškovič Grodno, Šaternik Červ., Turau, Jurčanka Mscisl.), dial. też 'gliniasty kawałek pola' (Jurčanka Mscisl.), z Polesia *глинище* 'zagłębienie w ziemi' (Poles'ye 223). ~

glinisko: ~ pol. dial. młpol. *glinisko* 'miejsce, w którym się kopie glinę' (Dejna RKJŁ XXII 175), dłuż. *glinisko* 'zła, licha glina', częściej 'pole gliniaste', czes. *hlinisko* 'miejsce wydobywania gliny' (też dial., Matejčik Novohrad 27);

ukr. dial. *глиниско* 'dół gliniasty' (Żel.). ~

Od *głina*, o suf. *-iŝcė*, *-isko* I 95—7.

K. H.

gliniŭ zob. **gliniŭ**

glin'ka 'rodzaj delikatnej gliny barwy białej (argilla) lub żółtej', 'ziemia zawierająca glinę, gleba gliniasta'

~ pol. *glinka* 'skała zawierająca głównie materiały ilaste; różne jej gatunki używane są w przemyśle ceramicznym, farbiarskim, sukienniczym i in.', stpol. XV- XVI w. 'minia, tlenek ołowiu, czerwien ołowiana, minium' (Słownik stpol., SP XVI IBL), w XVI w. też 'pospolicie występujący minerał, zawierający uwodniony tlenek żelaza, lubryka, ochra' (SP XVI IBL), w XVIII w. 'alumina, ziemia znajdująca się obficie we wszystkich glinach, ziemiach tłustych i mokrych', 'delikatna, prawie oleista ziemia, argilla bołus, używana w lecznictwie' (L.), dial. 'gleba gliniasta' (Pluta Dzierżysławice, Olesch Sankt Annaberg), dem. od *glina* (Dęjna RKJŁ XXII 145, Lorentz PW), 'miejsce za piecem wylepione gliną' (Lorentz PW), stpol. XV—XVI w., a dziś dial. kasz. 'koń maści gliniastej, żółtawej' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Sychta SK), *glinki* pl. 'gleba zawierająca glinę', dial. 'pole, gdzie się wydobywa glinę, doły glinne' (od XVII w., L. z Kn., Karłowicz SGP), dłuż. dial. *glinka* 'miejsce za piecem' (Fasske Vetschau), głuź. *hlinka* 'glinka', czes. *hlinka* 'skała podobna do gliny, ale nieplastyczna, różnej barwy, łatwo się ścierająca', stczes. XIV w. 'kredka czerwona' (Gebauer Sl.), dial. 'koń barwy gliniastej', 'owca o pysku barwy gliniastej' (Bartoś DSM), nazwa koloru (Horečka Frenštát, Lamprecht Opava), sla. *hlinka* 'skała różnego koloru, podobna do gliny, używana jako barwnik';

sł. *glinka* 'ziemia gliniasta', 'glinianka, miejsce wydobywania gliny';

ros. *глинка* dem. od *глина* (od XVII w., SRJ XI—XVII), 'kaolin', dial. 'miejsce gliniaste', 'górna część pieca rosyjskiego, na którym spią i suszą rzeczy' (Słownik Smolensk.), 'wapno' (Słownik Don.), 'rodzaj białego ziemniaka', 'niedobry ziemniak' (SRNG, Słownik Urala), ukr. *глинка* dem. od *глина*, 'biała glina, kaolin', też dial. (Hrinčenko). ~

Od *glina*, o suf. *-ska* zob. I 94—5. O zastosowaniu glinki do mycia, prania i bielienia Moszyński KLS² I 380, 508, 620.

K. H.

glinьнь *glinьna glinьno* 'zawierający dużo gliny; zrobiony z gliny, testaceus', **glinьna zem'a**

~ stpol. XV—XVI w. *glinny* 'zawierający dużo gliny', np. *ziemia tęga*, to jest *glinna* (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), dziś dial. kasz. *glinni* (Sychta SK, AJK IX m. 412), sli. *glenni*, *glinni* (Lorentz PW) 'ts.', np. *glinna* droga, *glinne* pole, *Glinna* NM koło Wejherowa (SGKP), czes. *hlinný* adi. do *hlina*, np. jama *hlinná*, stczes. XIV—XVI w. *hlinný* 'zrobiony z gliny, gliniany' (Gebauer Sl.);

scs. **глиньнь, гиньнь** 'gliniany, fictilis' Supr., np. **гиньное скертило**,

stgus. **глиньныи** 'testaceus' XIV w., np. **глиньныи сосоудъ**, w XVII w. *глинной пвѣт* (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. dial. *глинный* 'zawierający dużo gliny', np. *глинная земля* (SRNG, Słownik Rjazan.), 'zrobiony z gliny', np. *глинный горшок* (Słownik Mordov., Słownik Rjazan.), ukr. NW *Глинний, Глинна* (SHU), NM *Glinne* (Stieber TŁemk. 18), w XV w. *Глинное* NM (SSUM). ~

Od *glina* z suf. *-нь*.

K. H.

glinьскъ *glinьska glinьsko* 'dotyczący gliny, związany z gliną'

~ pol. zachowane wyłącznie w nazwach, por. już stpol. z XIV w. NO *Glin-ski* (SSNO), też w licznych NM: *Glin'sk*, *Glin'ska* Wola, *Glin'sko* (w kilku miejscach; SGKP II 590), dłuż. *glin'ski -a -e* 'gliniasty' (Muka), też NM w powiecie chaciebuskim *Glin'sk* (SGKP), czes. dial. moraw. *hlinský* subst. 'grób': Mladej se dostal do *hlinskýho* 'zmarł młodo' (Bartoś DSM), też w dwu NM *Hlinsko* (ok. Czeskich

Budziejowic oraz na pograniczu morawskim; Profous MJČ), sła. *hlinský* (SSJ VI 173 jako adi. od NM *Hlinné*);

sł. wyłącznie w nazwach: NT *Glinisko* (Bezłaj ES I 147), NW *Glinški* Potok (Bezłaj SVI 177), sch. *glinskī -ā -ō* 'dotyczący gliny, gliniasty', np. *glinske zemlje* 'ziemie gliniaste' (RSAN), też w NM w Chorwacji: *Glinska* Poljana, *Glinisko* Vrelo (RJAZ);

wsch.słow. wyłącznie w nazwach: ros. NO *Глинский* (za: ESSM VI 127), NM: *Глинск* (RGN II 368: ok. Kurska, Orła), *Глинское* (ib.: w kilku miejscach), NW: *Глинский*, *Глинская* (WRG), ukr. NM: *Глинське*, *Глинсько* (RGN II 368: ok. Połtawy), NW: *Глінська* (SHU), stuktur. z XV w. NO *глиньским* (*глинский*, *глинскій*; SSUM), brus. NT pl. *Глінские* utworzone od NO *Глинский* (Žučkevič KTŠB, Mikratap. Bel.), też NO *Глінскі* (Biryła BA 111). ~

Mnogość nazw (głównie toponimicznych) na terenie całej Słowiańszczyzny przemawia za prastowiańskością słowa. Adi. od *glina* z suf. *-ьskø*, zbudowane jak *zem-ьskø* od *zem'a*.

B. O.

glin'astø *glin'asta* *glin'asto*: **glinastø** *glinasta* *glinasto* 'zawierający dużo gliny, bogaty w glinę', **glin'asta**, **glinasta** *zem'a*

glin'astø: ~ pol. *gliniasty* 'zawierający dużo gliny' np. *ziemia gliniasta* (od XVI w., SP XVI IBL, też dial., Dejna AGK m. 409, Dejna RKJL XXII 174, Olesch Sankt Annaberg, Maciejewski Chełm.-dobrz. 31, Górnowicz Malbork, Sychta Kociewie, Sychta SK, Lorentz PW, AJK IX m. 412), 'podobny do gliny, przypominający konsystencją mokrą glinę, gąbczasty, ciągnący się (np. chleb *gliniasty*, też dial., Sychta Kociewie, Sychta SK); przypominający barwą glinę, żółtawoszary' od XV w. (koń *gliniasty*, Słownik stpol.), 'zrobiony, ulepiony z gliny';

sł. *glinjast* adi. 'zawierający glinę' (Pleteršnik), bułg. *глинест* adi. 'ts.' (np. *глинеста* *земя*), 'podobny do gliny, koloru gliny';

ros. w XVI w. *глинястый*: *земля глинястая* 'ziemia zawierająca dużo gliny' (SRJ XI—XVII), dziś dial. *глинястый* 'krótki' (SRNG: Riazan'), ukr. *глинястий* 'zawierający dużo gliny, bogaty w glinę', np. *земля глиняста* (też dial., Hrinčenko, Żel.), 'koloru gliny', brus. XVII w. *глинястый* 'koloru gliny' (HSBM). ~

glinastø: ~ pol. dial. *glinasta* *gleba* (AJK IX m. 412: Kaszuby, Tuchola, Kociewie), sła. *hlinastý* 'zawierający glinę, bogaty w glinę'; np. *hlinastá* *zem*, rzadko 'przypominający czymś glinę', też dial. (Kálal, Habovštiak Orava 177);

sł. *glinast* adi. 'gliniasty, zrobiony z gliny', 'zawierający glinę', sch. *glinast* adi. 'zawierający glinę', np. *glinasta* *zemlja*, 'przypominający czymś glinę, podobny do gliny';

stros. XVI—XVII w. *глинасть* 'koloru gliny' (SRJ XI—XVII), ukr. XVII w. *глинастый*: *глинастый* *клячь* (Тумченко). ~

Od *glina* z suf. *-'astø*: *-astø*. Por. *glinatø*: *glin'atø*, *glinitø*: *glinistø*.

Winkler-Leszczynska PJ PAN 40.

K. H.

glin'atø zob. **glinatø**

***glipati** *glipajø* 'spoglądać, zerkać', rekonstruowane przez ESSM VI 127—8

Wyraz tylko ukr. dial.: *зліпати* 'patrzeć się, spoglądać' (SUM, Hrinčenko), bojk. 'zerkać, rzucać wzrokiem' (Onyškevyč Bojk.), zaświadczony od początku XVII w. w Leksykonie Beryndy: *зліпату зліпаю* 'spoglądać, patrzeć'. Z ukr.: pol. kresowe *hlypac* oczami 'głupio wytrzeszczać i mrugać' (Karlłowicz SGP).

Zwykle podaje się za Dalem także ros. dawne *зани́мать* 'spoglądać, oglądać się', ale najprawdopodobniej wyraz ten zapożyczył Dal z Leksykonu Beryndy.

Ukr. dial. zach. też *зани́му -n.no -nuu* (por. *гледати: гледѣти*) 'spoglądać, zerkać'.

Prasłowiańskość niepewna (p. Brückner KZ XLVIII 193). Przeciwno niej zdaje się przemawiać ograniczony zasięg i charakter ekspresywny wyrazu, późne zaświadczenie. Doszukiwano się odpowiedników w germ. Najbliżej stoi jeszcze duń. *glippe* 'mrugać oczami, zerkać, spojrzeć', szwedz. dial. *glippa* 'często otwierać, np. drzwi, usta'. O wyrazach germ., sprowadzających się koniec końcem do ie. *ghel-: ghel-* (por. synonimiczne *гледѣти: гледати*) zob. Falk—Torp I 327—8.

Berneker SEW I 304, Sławski SE V 408—9 (s.v. *lypac*), Rudnyćkyj ED I 646, ESUM I 525, ESSM VI 127—8.

F. S.

glist'a f.: **glist'ь** m. gen. *glist'a* (co do różnicy rodzaju por. bliskoznaczne *čřmь* 'vermis' m.: lit. *kirmis* f.: m. 'ts.', psł. *дзідзевница* 'Lumbricus terrestris': *дзідзевникъ* 'ts.') 'robak, vermis', przede wszystkim 'robak pasożytujący w jelitach ludzkich czy zwierzęcych, *Ascaris lumbricoides*', 'dżdżownica, Lumbricus terrestris', *glisty mu się sьcęty* 'pali go w przelyku, ma zgaę', *земьна глиста*, *červьна глиста*

glista: ~ pol. *glista* 'Ascaris lumbricoides' od XV w. (Słownik stpol.), też dial. (MAGP IX m. 403, Dejna RKJL XXII 175, Dejna AGK m. 252, Zaręba Niepołomice, Zaręba Siołkowice, Zaręba AJŚ IV m. 604, AJK VII m. 310, Lorentz PW), 'dżdżownica' od XV w. (Słownik stpol.), też dial. (MAGP IX m. 403, Kucala PSM 69, Dejna RKJL XXII 175, Dejna AGK m. 253, Zaręba Niepołomice, Zaręba Siołkowice, Steuer Sulków, Lorentz PW), stpol. XVI w. też *glista ziemna*, *trzewna* (SP XVI IBL), w XV w. *glista* gnojna 'duży robak kloaczny, Eristalis' albo 'owsik, Oxyuris vermicularis' (Słownik stpol.), dial. kasz. *glęsta* 'śnieg z deszczem' (Sychta SK), połab. *glajstā* f.? 'Ascaris lumbricoides' (Polański SE II 156, Polański-Sehnert, Olesch Thesaurus; wg nich niepewne czy było *glajstā* f., czy też *glajst* m.; wobec pñ.-zach.słow. *glista* raczej f.), dłuż. *glista* 'ts.', *teb'e glistwy scyju* (dial. *scyju*) 'masz nadkwasotę żołądka', głuź. *hlista* 'tasiemiec, soliter', przestarz. 'glista', u Pfuħla 'Ascaris lumbricoides', czes. *hlista* 'ts.' od XIV w. (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), też dial. (Bartoš DSM, Horečka Frenštāt, Gregor Slav.-buč.), dial. 'dżdżownica' (ib., Bělič Dol. 174, Lamprecht Opava, Malina Mistřice), dial. moraw. *hlista se mi uscala* o 'zgaǳe, paleniu', *zemni hlista*, *střevni hlista* (Bartoš DSM), sła. *hlista* 'Ascaris lumbricoides' (też dial., Habovštiak Orava 377, Ripka Dolnotrenč. 75, Šipos Bökk-Gebirge), lud. 'dżdżownica' (SSJ);

słe. *glista* 'Ascaris lumbricoides', rzadko 'dżdżownica' (SSKJ; u Pleteršnika w tym znaczeniu z pñd.-wsch. Styrii), sch. *glista* 'pasożyt żyjący w ciele ludzkim lub zwierzęcym' (zapisane od XVI w., RJAZ, też dial., Turina—Šepić RČI, HDZ I 159, HDZ IV 431, HDZ VI 447), *črevna glista* 'Ascaris lumbricoides', sch.-cs. XVII w. *глицта* 'taenia' (Miklosich LP), bułg. dial. *злүцма* (: *злүцма*, Mladenov Vidin) 'Ascaris lumbricoides' (RBE, Stojkov Banat, BDial. II 74), 'dżdżownica' (BDial. I 76, Stojkov Banat, Mladenov Vidin), 'tasiemiec, taenia' (BDial. III 51, BDial. VI 164), maced. *злүцма* 'Ascaris lumbricoides' (też dial., Hendriks Radožda-Vevčani: 'earthworm', BDial. VIII 222);

stros. XVI—XVII w. *злүцма* 'Ascaris lumbricoides' (SRJ XI—XVII), ros. *злүцма* 'ts.' (też dial., Pskov. slov.), dial. także 'dżdżownica' (ib., SRNG, Slovarь Don., Mirtov Don.), 'robak żyjący w gnoju', 'maleńka rybka, której wnętrzości zwykle

wypełnione są tasiemcem' (SRNG), *глисты* остялись 'o zgaździe, nudnościach; objaśnienie ostrego ataku nudności, jakoby od glist' (SRNG: Nowogród, Tuła), ukr. zach. *глиста* 'Ascaris lumbricoides' (Żel.). ~

glisty: ~ pol. dial. wsch. i kasz. *glist* m. 'Ascaris lumbricoides' (MAGP IX m. 403, Karłowicz SGP, AJK VII m. 310), czes. *hlist -u* 'ts.', stczes. XIV w. 'dżdżownica' (Gebauer Sl.);

sch. dial. dalmatyńskie *glist* m. 'robak, vermis' (RSAN), bułg. *глист* m. 'Ascaris lumbricoides' (też dial., Gerov, BDial. III 208, IX 236), 'dżdżownica' (też dial., ib., BDial. II 144), dial. także 'robak, vermis' (BDial. V 226, IIBE IV 300), 'tasiemiec, taenia' (Gerov), 'piszczalka instrumentu dętego' (BDial. II 144), maced. *глист* 'Ascaris lumbricoides';

stros. *глисты* w XVI w. 'pasożyt jelitowy', w XVIII w. 'robak' (SRJ XI—XVII), ros. *глист -á* 'pasożyt jelitowy człowieka i zwierząt' (też dial., Słowarъ Rjazan., Pskov. slov.), dial. także 'dżdżownica' (ib., Mirtov Don., Słowarъ Don.), ukr. *глист -á* 'pasożyt żyjący w organizmie ludzkim i zwierzęcym' od XVII w. (Tymčenko: 'Ascaris lumbricoides'), też dial. (Hrinčenko), dial. także 'dżdżownica' (ib.), w XVIII w. *глисты земные* 'ts.' (Tymčenko), brus. *глист -á* 'pasożyt jelitowy człowieka i zwierząt' (też dial., Turaŭ). ~

Por. derywaty: 1. pol. dial. kasz. *gliszcz -a* 'węgorz' (Sychta SK, Lorentz PW; co do znaczenia por. sch. dial. *glisto* nazwa małego węgorza, RSAN), stczes. *hlišč* m. 'dżdżownica' (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret);

2. sch. dial. *glistra* 'glista' (RSAN);

3. gluź. *hlišče* pl. 'robaki w jelitach', czes. przestarz. *hlišť* 'ts.'; bułg. dial. *glesté* n. 'dużo glist zebranych razem' (BDial. V 247); ros. dial. *глистыѣ* n. coll. 'czerwie' (SRNG), 'pasożyty jelitowe' (Pskov. slov.);

4. bułg. dial. *глистѣу, глистеу* (BER I 249), *глистеу* (Gerov) dem., maced. dial. *глистеу* m., pl. *глисту* 'glista' (RMJ); ros. dial. *глистѣу -стѣуá* dem. od *глист* (SRNG z Uralu).

Ze słow.: węg. od XIV w. *giliszta, geleszta* 'dżdżownica, Lumbricus terrestris', alb. *glistrë* f. 'ts.' (por. sch. dial. z Czarnej Góry *glistra* 'glista', RSAN), zob. Kniezsa MNSJ I 1, 195, Meyer EW 126, Skok ER I 570.

Jeden z kilku wyrazów psł. derywowanych od pierwiastka *glei-* 'o czymś kleistym, lepkiem, śluzowanym', 'smarować, lepić, kleić' (por. *gliná, gliva, glëmyždžb, glëns, glëtъ, glëvъ, glъjъ*). Najprawdopodobniej z pierwotnego *gli-sta*. Formant *-s-ta* ma się tak do *-ta* (o nim I 41—2, gdzie jednak inaczej o budowie naszego wyrazu: derywuje zwykle od pierwiastków werbalnych) jak *-sto : -to, -zda : -da* (p. II 40, I 63). Wyraz powstał na gruncie psł. (por. najbliższe budową z odmiennym wokalizmem *glëtъ*), gdzie jednak nie widać motywacji. Najbliższe odpowiedniki w bałt.: lit. *glitūs* (: *glytūs*) 'śliski, lepki, śluzowaty; gładki', *glisti glintū, glitëti* 'pokrywać się śluzem, stawać się lepkiem' (u Miežinisa w bliskim znaczeniu lit. *glysti*), *glitë, glitis* 'śluz, klej, smark', *glytë* 'smark, wydzielina z nosa', lot. *glits* 'śliski, miękki; zakalcowaty (o chlebie)', *glitët* 'stawać się śliskim, gładkim', *glita* 'śluz', *glist -istu -idu* 'stawać się albo być śluzowatym, gładkim'. Z innych języków ie. por. gr. (u Hesycha) γλίττον· γλοιόν 'lepkie, śliskie', łac. *glittus* 'dobrze przylegający, lepki'. A więc *glista* ('robak, Ascaris' czy też 'dżdżownica, Lumbricus') nazwana byłaby od śluzowatości, lepkości. por. *glëmyždžb*. — Mało prawdopodobny (wysunięty przez Bernekera SEW I 304) związek ze stwniem. *glītan*, niem. *gleiten* 'ślizgać się, (po)suwać się', ags. *glidder* 'śliski', *glīdan* 'pośliznąć się, upaść' (o wyrazach germ. należących do ie. *ghle-idh- : ghleidh-* p. Kluge EW¹⁸ 260, Pokorny IEW 433). Nawiązując do tego Machek ES² 168 (za nim Bezlej ES I 147) uważał *glista : glizda* za nomina postverbalia od nie

zaświadczonych *glistati*: *glizdati*. dopatrując się tu intensivum na *-st-* < **gleid-*. Robak miałby otrzymać swą nazwę od mozolnego posuwania się, pełzania. Ale lit. *sliėkas* 'dżdżownica', dial. 'winniczek, ślimak *Helix pomatia*' (wg Machka l.c. od *slink-* 'pełzać') należy do ie. (*s*)*lei-*, (*s*)*li-* 'śluzowaty, lepki', do którego sprowadza się też psł. *slimaks* (p. *glėmyždźb*, tu o rozwoju znaczenia).

Berneker SEW I 304, Sławski SE I 284—5, Vasmer REW I 274, BER I 249, Skok ER I 570, ESSM VI 128—9, Bernard RES XL 27, Sławski SDPS 207—8.

K. H. — F. S.

glistъ zob. **glista**

glisty *glistъve* dial. pln.-zach. 'glista, *Ascaris lumbricoides*'

~ pol. dial. kasz. *glistwa* 'Ascaris lumbricoides' (Lorentz SIW, AJK IV m. 160), 'dżdżownica' (Ramult, Karłowicz SGP, AJK IV m. 160), *glistew* 'Ascaris lumbricoides' (Lorentz SIW, AJK VII m. 310), 'dżdżownica' (AJK IV m. 160), dłuż. *glistwa* 'Ascaris lumbricoides', głuź. dial. *hlistwa* 'ts.', 'tasiemiec'. ~

Por. *glista*: *glisty* to pierwotny temat na *-i-* (z wtórnym przejściem do produktywnych typów deklinacyjnych). Typ ten wykazywał w pln.-zach. Słowiańszczyźnie pewną produktywność. — Ale ros. *глиства* f. coll. 'robaki do łowienia ryb' (SRNG: Moskwa) z suf. *-va* jak *děva*.

K. H. — F. S.

glistnikъ *glistnika* 'ziele używane jako lek przeciw glistom'

~ pol. *glistnik* m. 'trująca roślina jaskólcze ziele, *Chelidonium maius*', stpol. XV w. *glistnik*, *glistnik* bot. 'centuria, *Erythraea centaurium*', 'gatunek piołunu, *Artemisia chamaemelifolia*' (Słownik stpol.), w XVI w. *glistnik*, *glistnik* bot. '*Corallina officinalis*, głony stosowane jako lek przeciw glistom, *corallina*, *muscus marinus*', 'gatunek piołunu, *Artemisia chamaemelifolia* albo *Artemisia maritima*', dial. *glistnik* 'semen cynaci, robaczny proszek' (Karłowicz SGP; wsch. Młpol.), 'centuria, roślina powodująca pozbycie się glist z przewodu pokarmowego' (Dejna RKJL XXII 175), czes. *hlistnik -u* bot. 'gnieźnik, *Neottia*', dial. (też *hlistnik* Malina Mistrice, *hlistnik* Lamprecht Opava, *hlěstnik* Kott Dod. DSM) 'centuria, używana jako lek przeciw glistom' (Přír. slov., Bartoš DSM, Malina Mistrice) od XIV w. (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), śla. dial. *hlistnik -a* 'ts.' (SSJ, Kálal), *hlisnik -a* 'ts.' (Ripka Dolnotrenč. 59);

śle. *glistnik -a* 'stokłosa miękka, miotlasta trawa rosnąca na suchych glebach', sch. *glistnik -ika* 'rodzaj piołunu, którego nasiona używane są jako lek przeciw pasożytom jelitowym';

stros. *глистникъ* m. z XVI w. jako termin bot., w XVII w. 'rybak łowiący ryby na robaki' (SRJ XI—XVII), ros.-cs. *глистник -a* bot. '*Silphium*', 'piołun' (Slovarь CSRJ), *глистник морской* '*Corallina officinalis*' (ib., SAR), ros. dial. *глистник -a* bot. 'psianka słodkogórz, *Solanum dulcamara*' (SRNG: Twer), 'jakaś roślina używana jako lek przeciw glistom', nazwa błota (Pskov. slov.), ukr. *глистник -у* bot. 'cytwar, jego nasiona używane są jako lek przeciw glistom', dial. *глистник -ка* 'ts.', *Artemisia Sieberi* lub *Artemisia vahliana*, 'psianka słodkogórz, *Solanum dulcamara*' (Hrinčenko), brus. *глистник -у* 'cytwar'. ~

Od *glistъnъ*, o suf. *-ikъ* I 90—1.

K. H. — F. S.

glistьнь *glistьna glistьno* 'mający związek z glistą'

~ pol. XVI w. *glistny* 'związany z glistą', *glistne* ziele 'Corallina officinalis, glony stosowane jako lek przeciw glistom' (L., SP XVI IBL);

sł. *glisten -tna* adi. od *glista* 'paszyt jelitowy', bułg. *глістен -тна* 'związany z glistą', pr. *глістни* заболывания;

stros. XVII w. *глістный*: *глістная* ловля 'łowienie ryb na robaki' (SRJ XI—XVII), ros.-cs. *глістный* 'pochodzący od glist', pr. *глістная* болезнь (Slovarь CSRJ), brus. *глісны* 'wywołany przez glisty', pr. *глісныя* хваробы.

Od *glista* z suf. *-нь*.

K. H. — F. S.

gliwa : zach. i pld. **glivъ I**. *gliwa* 'rodzaj grzyba, głównie nadrzewnego'

gliwa: ~ pol. dial. wyjątkowe *gliwa* 'huba drzewna, Polyporus' (Dejna AGK m. 518, Dejna RKJL XXII 175), czes. *hliva* (zapisane od XIV w., Gebauer Sl., Flajšhans Klaret) 'rodzaj grzyba nadrzewnego z rodziny Pleurotus', dial. 'szkapa; grzyb bocznik ostrygowaty, Agaricus ostreatus' (Bartoš DSM), *liva* 'grzyb' (Hruška DSCh), sła. *hliva* 'grzyb bocznik, Pleurotus', anat. 'bulwiasta narośl', dial. 'grzyb rosnący na przewróconych pniach drzew, bocznik ostrygowaty, Pleurotus ostreatus' (Ripka Dolnotrenč. 71, Matejčik Novohrad 91), u Kálala 'grzyb trufła';

sł. *gliwa*, głównie w pl. 'grzyby, nazwa roślin nie mających chlorofilu, Mycophyta', przestarz. 'grzyb, fungus', dial. doleńskie 'miękki płaski grzyb rosnący zwłaszcza jesienią na starych bukach i przewróconych pniach, dobry do jedzenia, przypuszczalnie bocznik' (Pieteršnik), *gliwa* na vratu 'chorobliwe zgrubienie szyi, wole' (ib., Bezlaj Eseji 150), sch. *gljiva* 'fungus' (głównie w pl.) od XV w. (RJAZ), też dial. (Vuk), 'grzybek do cerowania', dial. też *gliwa* 'fungus' (RSAN, Herman Filologija VII 81, HDZ VI 447), 'mała rybka żyjąca w bystrych wodach, Nemachilus barbat(ul)us', 'wole' (RSAN), w XVI—XVII w. 'struma, ropień gruczołów na szyi' (RJAZ), bułg. dial. *гліва* 'rodzaj małego grzyba jadalnego' (Mladenov Vidin);

strus. wyjątkowo 1 raz **гліва** 'śluz, muł, il' (SRJ XI—XVII z XIII w.), ros. dial. *гліва* 'rodzaj gruszek' (Dal, Mirtov Don.), ukr. dial. *гліва* 'bergamota, rodzaj gruszek' (SUM, Hrinčenko, Bileckij—Nosenko, Leks. Bjuł VI 10, Lysenko SPH), 'grzyb nadrzewny, huba' (Hrinčenko, SDU m. 508, KDA m. 42, Verchratskyj Lemk. 403), 'pieczarka, Psalliota campestris' (Onyškevyč Bojk.), brus. dial. *гліва* 'śliwa o dużych owocach' (Turaū), *гліва* 'rodzaj gruszek' (Nosovič, Rastorguev Brjansk, Manaenkova LRGB 55). ~

glivъ: ~ sła. dial. *hlif -iva* m. 'rodzaj grzyba jadalnego' (Buffa Dlhá Lúka). ~

Na wyraz ten wskazują też: dłuż. *gliwk -a* 'żywica z drzew wiśniowych i śliwkowych', głuź. *hlivk -a* 'żywica drzew owocowych' (pierwotne dem.); sł. *glivec -vca*: borov *glivec* 'grzyb jadalny Sparassis crispa, szmaciak gałęzisty'.

Ze słow.: węg. *gol'va* 'grzyb', 'obrzmienie' (stąd sła. *gol'va*, czes. i sła. *hal'va* 'narośl na drzewie', Machek ES² 168), *gilva* 'grzyb nadrzewny Pleurotus rapidus' od XIII w. (Kniezsa MNSJ I 1, 195—6), z sch. dial. kajkaw.: *gol'va* 'struma' od początku XVI w. (ib. 197).

Dokładne formalnie odpowiedniki w bałt. i germ.: lit. *glėivos* f. pl.: *glėivės* f. pl. (*glėivės*) 'śluz', *glėivas* m. 'ts.' (LKŽod. = *glivъ*), lot. *glīve* 'glon; śluz', stwaniem. *klīva*, *klīa*, dziś niem. *Kleie* 'otręby' (o rozwoju znaczenia Pokorny IEW 364). Z wokalizmem *-ē-* p. *glėvъ*, *glėvъkъ*. Ostateczną podstawą jest pierwiastek *glei-* o 'czymś śluzowatym, kleistym, lepkim' (por. *glinā*, *glėmyždžь*, *glėnъ*, *glėtь*, *glėjb*). Na pierwotne znaczenie wskazuje może bułg. dial. *глівак* 'дрехи намокрени от дъжд и кал' (okolice Breznika, BER I 249). O suf. *-va* zob. ostatnio Vaillant GC IV

709—11. Pierwotne znaczenie 'coś oślizgłego, śluzowatego, kleistego, lepkiego' (Schultze KZ XLV 189, por. pol. *maślak* 'rodzaj grzyba' : *masło*). Nie widać należytych podstaw do przyjęcia innych objaśnień: Sławski SE I 285 dopatrywał się tu urzeczownikowionego adi. *glivъ* (podobnie Skok ER I 570, por. krytykę ESSM VI 130). — Machek ES² 168 uważał za derywat od *glivěti*, wskazując, że grzyby te rosną właśnie na butwiejącym drzewie. K. Moszyński JP XXXVI 203 wyprowadzał z ie. **ghlei-* 'zarzyć się, rozgrzewać, świecić', powołując się na użytkowanie grzybów nadrzewnych przy nieceniu ognia i przy podkurzaniu czy wykurzaniu owadów.

Berneker SEW I 303—4, Buga RFV LXX 108 (= RR I 439), Trautmann BSW 92, Fraenkel LEW 157, Vasmer REW I 273, Pokorny IEW 364, Bernard Balkansko ezikoznanie III 2, 87—8, ESSM VI 129—30.

Zob. *glěvъ*. Por. *goba*, *gribъ*, *trōto* : *trōdъ*.

K. H. — F. S.

glivěti glivějo pln. 'psuć się, rozkładać się, przemieniać się na masę mazistą o niemiłej woni (zwykle o serze)'

~ pol. *gliwieć* 'o serach: zmieniać się pod wpływem drobnoustrojów na masę mazistą o niemiłej woni; o owocach: gnić', dial. *glwiec* : *glěwiec* 'psuć się, rozkładać się', np. syr *glěwieje* (Karłowicz SGP: pld.), czes. dial. moraw. *hlivět* 'wegetować, żyć nędznie' (Bartoš DSM: laskie), sła. *hliviet* '-ie' 'próżnować, gnuśnić', u Kálala też 'gnić, wegetować, żyć nędznie', dial. 'chorować i polegiwać' (Mihál SMS XIX 429: Slovenská Ľupča);

ros. dial. *zlivětie* -*eto* -*eeuъ* 'pokrywać się śluzem w wodzie' (Меркурьев Kola), ukr. dial. *zlivěti* (Żel.), *hliv'ity* 'gliwieć, o serze, kaszy' (Janów Moszkowce), brus. dial. *zlivěty* 'marznąć' (Scjaškovič Sl. Hrodz.). ~

Derywat od *gliva* w pierwotnym znaczeniu 'masa śluzowata, oślizgła, kleista', por. też adi. *glivъkъ*. Dokładny odpowiednik w lit. *glivėti -vėju* 'pokrywać się śluzem, śluzowacieć', w podobnym znaczeniu też lot. *glivēt -ēju*.

Buga RFV LXX 108 (= RR I 439), Sławski SE I 285, ESSM VI 130, Rudnyčkyj ED VII 645, ESUM I 524.

K. H. — F. S.

glivъ 1. zob. *gliva*

glivъ 2. *gliva glivo* wsch. 'szarozółty, ciemnozółty'

~ ros. dial. *zlivěny* 'szarozółty, czerwonozółty, o maści' (SRNG), ukr. dial. *zlivěny* 'ts.' (SUM, Hrinčenko, Leks. Bjuł. VI 10), 'jasnobrunatny' (Leks. Bjuł. II 77). ~

Por. cytowane w różnych słownikach (ostatnio ESSM VI 130) pol. *gliwy* 'koloru zgnilego, brudnokasztanowaty' więcej niż niepewne. Jediną podstawą jest SW (bez podania źródła), zapewne indywidualny rusycyzm.

Derywat od *gliva*. Archaiczny typ adi., zob. *dqbъ* 2., *garъ* 2. Pierwotne znaczenie 'koloru grzyba nadrzewnego', por. sło. *sliv* 'niebieskawy, koloru śliwy' < *sliva* 'śliwa' (p. Vaillant GC IV 707, 710, por. Machek LP III 96—111). Dokładnym formalnym odpowiednikiem jest lit. (LK²Žod.) *glivus* 'lepki, śliski; wilgotny'.

Por. ESSM VI 130—1.

K. H. — F. S.

glivъkъ *glivъka glivъko* wsch. 'lepki, kłysty, grząski (o ziemi), nie dopieczony, zakalcowaty (o chlebie)'

~ ros. dial. *гливкѡй* 'surowy, nie dopieczony, o chlebie' (SRNG: pld., Krasnodar), ukr. dial. *гливкїй* 'ilowaty, ciężki, o ziemi', 'zakalcowaty, lepki, o chlebie' (Zel., Onyškevyč Bojk). ~

Por. bułg. dial. *гливанїк* 'chleb zakalcowaty, źle wypieczony' (BER I 249: Samokov).

Semantyka i budowa wskazują na rozszerzenie dawnego tematu na -u-, zaświadczonego w lit. *gleivus* (LKŽod.) 'lepki, śliski, wilgotny'. Por. *gliva, glivъ, glěvъ, glěvъkъ*. Budowa jak w *gladъkъ*, p. Vaillant GC IV 459 nn. Znaczenie 'nie dopieczony, zakalcowaty' spotyka się nieraz w należących do pierwiastka *glei-* wyrazach, p. *glětavъ, glěvъkъ*.

F. S.

gliza zach. i pld., ze śladami na wsch. 'guz, wrzód, ropień; choroba gruczołów, spuchnięte gruczoły; opuchlizna; zółty, skrofuty'

~ czes. od XIV w. *hliza*, dziś bot. 'bulwa, zgrubiała część lodygi, korzenia' (SSJČ, Přír. slov.), przestarz. i dial. 'guz, wrzód, ropień, narośl, obrzmienie' (Bartoš DSM; Hruška DSCh z odniesieniem do *žleza = žláza* 'hlizovitý otok, czyrak, wrzód, ropień'; stczes. zazwyczaj 'dymienica, obrzmienie pachwiny przy dżumie', Gebauer Sl., tutaj też z XIV w. *Hliza* jako NO), dial. wałaskie i laskie też *hl'iza* 'ropa z wrzodu', 'choroba dziecięca połączona z wymiotami i rozwolnieniem' (Bartoš DSM, Horečka Frenštát), u Bartoša ponadto 'rozgotowane suszone owoce' (= *hloza*), sła. *hl'iza* bot. 'bulwa', 'obrzemie, opuchlizna, guz', rzadko 'węzeł, supel; guz, sęk, stwardniałe miejsce' (SSJ), u Kálala też 'ropa, wyciek z wrzodu', 'czyrak, wrzód';

sch. dial. *gliza* med. 'wole', pl. (Bośnia i Hercegowina) 'ropienie gruczołów szyjnych' (RSAN, w RJAZ sg. 'struma'), u Skoka (ER I 570: za słownikiem chorwacko-włoskim Parčićia) też *gljiza* 'grudka mąki', 'skwarek tłuszczu';

stros. XVII w. *gliza* (SRJ XI—XVII s. v. *gliza* ze znaczeniem 'kawał, bryła, głyba', ale kontekst wskazuje na inne znaczenie: *исходить из него [Мертвого моря] смола черна и сбра горячая, аки глизы* (por. sła. 'wyciek z wrzodu, ropa?'). ~

Por. kilka synonimicznych, archaicznych, być może już psł. postaci:

1. sch. dial. *gliga* 'wole' (timockie: RSAN);

2. stczes. z ok. 1500 r., wyjątkowe *hláza = hliza* (Gebauer Sl.), pol. dial. cieszyńskie *glóza* 'wrzód' (Malinowski Rozprawy XVII 33) < **golza*?;

3. z przejściem *li > lu* (o nim p. Brückner KZ XLVI 198; Łoś GP I 10, Rozwadowski GJP 173, p. też Sławski SE IV 221 s. v. *liby*, 225 s. v. *licemiernik*, 380—1 s. v. *lunąc*; por. też wyżej *gliva*): pol. dial. cieszyńskie *gluza* 'wrzód wewnętrzny', 'gruczoł' (Karłowicz SGP, Steuer Sulków), stczes. *hluz*a 'jakaś potrawa' (Gebauer Sl. z XIV w., Flajšhans Klaret), dial. 'guz, gula, narośl' (Lamprecht Opava), 'kłopoty' (Kott Dod. DSM).

Związek psł. *gliza* z *želza* 'gruczoł' wydaje się niewątpliwy, por. sch. dial. *gliga* (p. wyżej); bułg. dial. *жлѣза : жлезá*. Meillet MSL XIII 244, nie znając odpowiednika sch. identyfikował wyraz czeski z psł. *želza*. Nagłosowe *g(h)*- tłumaczył zarówno dysymilacją (p. *gqsъ, gvězda*), jak i wpływem następującego *l*. Dane sch. gwarantują jednak pierwotność postaci *gli-za*. Najprawdopodobniej więc obok ie. *ghelg'h-* 'gruczoł', trzeba przyjąć oboczną postać z zerowym stopniem wokalizmu pierwotnego pierwiastka *ghl-ei-g'h-*, która regularnie dałaby psł. dial. *gliza*.

Widoczny jest gdzieś wpływ wyrazów należących do rodziny *gliva* (< *ie. glei-*), por. czes. dial., śl. dial., strus., o czymś kleistym, śluzowatym, ciągnącym się. Skok ER I 570—1 i III 683—4 przyjmuje nawet prastarą kontaminację z pierwiastkiem *glei-*, a ESSM VI 13 łączy w ogóle z psł. *gliva, glěvъ, glina, glěnъ, glětavъ, glějъ* (kilka wyrazów podanych tu, np. ukr. *глизявий*, brus. dial. *глизовы, глизавы* a także lit. *gleižius, gližius* należą faktycznie jednak do tej rodziny, p. *glizda*). — Machek ES² 168 nawiązywał do pol. *guz* 'gula, narośl' (p. *guzъ, guzъ*), stczes. *hli-* miałyby pochodzić z *hl'û-*. Objaśnieniu temu sprzeciwia się nieznane Machkowi sch. *gliza*.

M. Ś. — F. S.

glizda: *glizdъ glizda* ptn. 'glista; dżdżownica'

glizda: ~ pol. *glizda* pospolicie 'dżdżownica', w dialektach powszechnie 'glista, pasożyt jelitowy' (MAGP IX m. 403, Karłowicz SGP; tu też z uproszczeniem nagłosowej grupy spółgłoskowej *lizda*, por. czes. dial. *lista* < *hlista*, Machek ES² 168; Dejna RKJL XXII 175, Dejna AGK m. 252, Olesch Sankt Annaberg, Zaręba AJŚ IV m. 604, Maciejewski Chełm.-dobrz. 59, Górniewicz Malbork, Brzeziński Krajna, AJK VII m. 310, Lorentz PW) i 'dżdżownica' (MAGP IX m. 403, Karłowicz SGP, Kucata PSM 69, Dejna RKJL XXII 175, Dejna AGK m. 253, Olesch Sankt Annaberg, AJK IV m. 160), wyjątkowo 'tasiemiec' (Steffen Warmia);

ros. dial. ptn. *глиздá* 'glista' (SRNG). ~

glizdъ: ~ pol. dial. z ptn. Krajny *glizd* 'glista' (AJK VII m. 310), 'dżdżownica' (AJK IV m. 160);

ros. dial. *глизд -a* 'robak, glista' (SRNG: Nowogród, Pskov. slov.). ~

Por. 1. czes. dial. *hlizdě* 'dżdżownica' (Kubin Kladsko, Machek ES² 168);

2. pol. dial. *glizdać się* 'pełzać, o gliście, wężu' (Zaręba Siolkowice); ros. dial. *глиздитъ -здишь* 'ślizgać się' (SRNG: Wiatka);

3. ros. dial. *глиздоко* 'ślisko' (SRNG: pld. Syberia), *глизко* 'ts.' (Eliasov Zabajkalsk);

4. ukr. dial. *глизявий* 'kleisty, lepki, np. o kaszy, chlebie' (Hrinčenko), brus. dial. *глизавый* 'lepki, kleisty, o jedzeniu, nie wypieczony, o chlebie' (Šatalava BDS), *глизавы* 'lepki, kleisty' (SPZB);

5. pol. dial. *glizdra* 'glista, Ascaris' (Maciejewski Chełm.-dobrz. 59), kasz. 'rzadkie masło', 'wysoka, chuda kobieta' (Sychta SK, Lorentz PW).

Kiedyś objaśniałem pol. dial. *glizda* przekształceniem podstawowego *glista* (asymilacja na odległość do dźwięcznego nagłosu, p. SE I 284). Obok odpowiedników ptn. ros., ukr. i brus. są jednak też ciekawe nawiązania bałtyckie: lot. *glizda* (dial. *glizda*), *glizds, glizds*, 'glina, margiel', *glīda* 'ts.': *glīda* 'nie wypieczony chleb', *glīds* 'miękki, wodnisty', *glīds* 'kleisty', *glīdēt (glīdēt)* 'stawać się śluzowatym, obślizgłym', *glīze* 'muł w rzekach', lit. *gleižius, gližius* 'śliski, lepki; gładki'. — Tak więc obok pierwotnego *glei-t-* trzeba zrekonstruować także i dla psł. *glei-d-* (Pokorny IEW 364 do *ie. glei-d-* zalicza też śrirl. *glōed* 'klej, lep', ang. dial. *clite* 'ts.; muł'). Psł. *glizda* < *gli-zda*, o formantach *-z-da*: *-da* p. *glista*.

Ślowski SDPS 207—8.

F. S.

glizdъ zob. *glizda*

glob'a: *globa* 'drąg, żerdź, kawał drewna (klin) służący do ściskania, umacniania, łączenia czegoś' (ptn.), przen. 'zmartwienie, nieszczęście, troska, kłopot': pld. i wsch.

'kara' (< *to, co uciska, ugniata, dręczy): zach. 'wartość' (o rozwoju znaczenia 'kara' > 'wartość' p. niżej)

~ stpol. XV w. *globa* 'zło, złość, malitia' (Słownik stpol.: I raz z Rozmyślenia przemyskiego), XIV—XV w. zwykle *zgloba* 'nieprawość, niesprawiedliwość, zło, złość' (szczegółowo Żebrowski JP XXII 143—7, 177—82; nie można tu wykluczyć jednak wpływu synonimicznego rzeczownika *zloba* < *zloba: zlob*), dial. *zgloba* 'kłopot, zmartwienie; przeszkoda, zawada', *zagloba* 'klin', 'przeszkoda; strapienie, kłopot, zmartwienie, niepokój' (Karlłowicz SGP), dłuż. *globa* 'wartość' (Muka z Chojnana XVII w., u Schustera-Šewca EW 321 także z rękopiśmiennych zbiorów Šwjeli; znaczenie 'wartość' sekundarne w stosunku do pld. i wsch. 'kara, grzywna', co do rozwoju semantycznego zob. *céna*), czes. dial. *přihloba* 'rękojeść wiosła u tratwy';

sch. *glōba* 'kara, zwłaszcza pieniężna, grzywna' (też u Vuča, ale czakaw. *glōba* nowsze, dawniej *mūlta*, Jurišić Vrgada) od XIV w. (np. *globa* сръковна, 1322 r.; por. też Mažuranić Prinosi 322), przestarz. 'przymusowa opłata sądowa', 'odszkodowanie', 'danina, podatek, taksa', przen. 'bieda, nieszczęście, kłopot' (RSAN), stąd sło. *glōba: glōba* 'kara pieniężna' (Pleteršnik, SSKJ, nowsze książkowe, zob. Bezłaj ES I 148), cs. *глоба* 'kara pieniężna' (Miklosich LP z późnych źródeł: XV—XVI w.), bułg. *глоба* (dial. także *глоба́*, BER I 250: Sofijskie) 'ts.' (już w gramotach carów bułg. od XIII w., Zaimov IJSLP XXII 78), dial. również 'szkoda, strata', 'człowiek nie umiejący wykonać żadnej pracy, robiący szkody, niszczący coś, szkodnik' (RBE, Gerov, SNU XLVIII 436), maced. *глоба* 'kara pieniężna' (też dial., np. BDial. VIII 222: Kostur), pot. 'szkoda, strata' (RMJ), dial. także 'grabież' (RMNP: z pieśni lud.);

ros. dial. *глоба: глоба́* 'belka, kładka; leżący na czymś drag, zwykle żerdź przyciskająca, umacniająca stertę snopów' (Dal, SRNG), 'drag łączący dwie ściany, poprzeczna belka' (Merkulova OLA 1972, 206), 'ścieżka, dróżka, ścieżka w lesie' (Dal, SRNG, Melničenko Jaroslavl; pierwotnie 'coś wyżłobionego', por. ros. dial. *долобка* 'ścieżka': *delti* 'drażyć, żłobić', zob. *dolba, dolba*, o semantyce Merkulova o.c., 207), stokr. XV w. *глоба* 'kara pieniężna, grzywna' (Tymčenko, SSUM), ukr. dial. *глоба́* 'zgięte, wykrzywione z natury drzewo', 'żelazny klin', przen. 'troska, zgryzota, zmartwienie, nieprzyjemność, kłopot; kłótnia, sprzeczka' (Hrinčenko, Żel., ESUM I 527, Rudnyčyj ED 650), też 'nieszczęście', 'kara pieniężna, grzywna' (KDA m. 122), 'kara', 'pokuta' (Onyškevyč Bojk.), brus. dial. *глоба* (: *аглоба*) 'pozioma żerdka w konstrukcji belek i słupów do suszenia zboża, siana' (ŽS 34: ok. Mińska). ~

Z pld.słow.: rum. *gloabă* 'kara pieniężna', alb. *gjobë* 'ts.' (Meyer EW 141), ngr. dial. (Epir) *γλόμπια* 'kara' (Budziszewska Zap. 18).

Por. derywat: ukr. dial. *hl'ibka* : *злѣбка, зглобка* : *ззлѣпка* 'drewniany lub metalowy klin do umocowania czegoś w czymś' (Dzendzelivskij Zakarp. m. 223).

Z pld.słow.: alb. *glofkë* 'wydrażenie, dziura', ngr. dial. *γλοῦβα* 'jama' (BER I 250, Meyer EW 126).

Wyraz powstał na gruncie psł. Brak dokładnych odpowiedników ie. W niewątpliwym związku z *globiti*. Ale archaiczna semantyka i geografia wyrazowa obu rodzin przemawiają wyraźnie za starą formacją na *-a* z rdzennym *-o-* od pierwiastka *gleb-*, ie. *geleb(h)-* : *gleb(h)-* : *glēb(h)-*. W poszczególnych językach słow. należy się jednak liczyć z możliwością sekundarnej derywacji dewerbalnej. Najbliżej stoi lit. *glēbti* *glēbiu* : *glēbti* -*biū* 'obejmować ramionami, brać np. naręczce siana', 'ujmować, chwycić, łapać', 'otaczać opieką', łot. *glēbt* -*hju, -bu* 'ratować, chronić'. Z formacji nominalnych na szczególną uwagę zasługują wyrazy germ.: stnord. *klāfi* 'jarzmo', śrdniem. *klave* 'ts.', stwniem. *klāftra* 'miara rozciągniętych ramion, sążeń', dziś niem. *Klafter*. Psł. pierwiastek *gleb-* : *glob-* oznaczał pierwotnie 'ściskać, wzmacniać, obej-

mować, łączyć, spajać, uciskać (> cisnąć, żłobić, wydrążyć). Psl. *glob'a* (> *gl'oba*, w związku z zaturą motywacji) to pierwotnie 'to, co ściska, wzmacnia, uciska, spaja np. klin, drąg, żerdź' (przen. 'ucisk, to, co uciska, ugniata, ciąży, dręczy, gnębi' > dial. 'zmartwienie, troska, kłopot' (stpol. 'nieprawość, zło, niesprawiedliwość'): dial. wsch. i pld. 'kara', por. strus. *тѣсно* 'powinność, obciążenie', *тѣсным* 'obciążony powinnościami, obarczony podatkami': psl. *tękti*, *tęgnoti* 'ciągnąć, obciążać'.

ESSM VI 131—3 z przeglądem dawniejszych objaśnień, o rozwoju znaczenia przede wszystkim Żebrowski JP XXII 143—7, 177—82 (który uważał psl. *globa* za denominativum od *globiti*), o semantyce wyrazu ros. dial. *глоба* 'drąg łączący dwie ściany, poprzeczna belka' cenne uwagi Merkulovej l.c. — Nie widać podstaw do przyjęcia innych rodzin wyrazów oznaczających 'troszczyć się, troska' (*globa*: *pekti se*, *klopots*, toch. A *klop* 'trud, ból, cierpienie'), rekonstruuje pierwiastek *kep-*. Nie widać podstaw również do oddzielania *globa* od *globiti* 'wbijać klin, ściskać, spajać, łączyć'. — Zaimov IJSLP 22, 7—8 wyprowadzał *globa* 'kara' (odrzucając związek z *globa* 'drąg, żerdź, klin') z pierwotnego **tęgloba*: strus. *тѣсным*, *тѣсно* p. wyżej. — Skok ER I 563 uważał pld.słow. *globa* 'kara' za formację postwerbalną od *globiti* 'ogryzać; drążyć', przeciwko czemu przemawia i semantyka, i chronologia, i geograficzny zasięg wyrazu (zaświadczonego szczątkowo też we wsch. i zach.słow.). — Trubačev l.c. niepotrzebnie wyprowadzał znaczenie 'kara' (dobrze harmonizujące, jak widzieliśmy, z całością rozwoju semantycznego wyrazu) z pierwotnego 'drąg, pałka jako narzędzie do bicia'.

T. Sz. — F. S.

globati *glob'q*: *globaję* 'uciskać, cisnąć, żłobić, drążyć, robić zagłębienie'

~ pol. XVII w. *globie* 'uciska, dręczy, gnębi' (ciebie nieszczęście ... *globie*, L. s. v. *globić*: Chrościński, 1690 r.), czes. dial. *globat*: *globat' -bu*: *-bām* 'dziobać' (Gregor Slav.-buč., Svěrák Karlovice);

slę. dial. (np. prekm.) *glōbati -bam*: *-bljem* 'robić zagłębienie, wydrążyć' (voda *globa* 'wymywa zagłębienie'), 'wygładzać, wyrównywać' (šinja *se globa*, prekm.), 'gryźć' (Bela Krajina), 'rozmyślać, dociekać, mędrkować', *izglōbati -bam*: *-bljem* 'wydrążyć, zrobić doły' (ceste *so izglōbane* od vode), 'wymyślić, wydumać' (Pleteršnik), też *glōbsti -bem* 'wydrążyć, wycinać' XVI w. u Trubara i w XIX w. (Pleteršnik, Bezljaj ES I 149; według Vaillanta GC III 158 kontaminacja z *dl'hati*), sch. *glōbati -bām* 'gryźć, obgryzać' (maće *globa* kost, RSAN), dial. czakaw. *globāti glōbljem* 'ts.' (Skok ER I 563: Žumberak), bułg. dial. *глобам* 'nabijam pokarm na widelec' (BDial. VI 164: okolice Plevenu);

ros. dial. *глобать -аю* 'skąpić; szukać po omacku, macać; grabić coś cudzego', ukr. dial. *глобаму* 'paść się tam, gdzie nie ma trawy' (Onyškevyč Bojk.), *глобати* 'uszkodzić' (KDA m. 122, s. 185). ~

Od tego samego pierwiastka co *globiti* (tu podano dokładne odpowiedniki bałt.). Slę. *glōbsti glōbem* (p. wyżej) może wskazywać też na pierwotne *globti globq* (por. stpr. *po-globū* 'przytulił do serca', lot. *glābt*: *glēbt -bu* 'ratować, chronić'). O śladach psl. *glabati glab'q* p. *glabati*. — Vaillant GC III 158 niepotrzebnie objaśniał *glob-*kontaminacją pierwiastków *dl'b-* (p. *dl'hati*) i *glqb-* (p. *glqboks*).

T. Sz. — F. S.

globiti I. *glob'q* *gl'ohiś* 'ściskać, spajać, łączyć części czegoś za pomocą klina; wbijać klin w celu umocnienia, zamocowania, zaczopowania czegoś', 'cisnąć, wyciskać,

złobić, dłubać, drażyć otwór', przen. 'uciskać, nękać, dręczyć, powodować biedę, nieszczęście; natarczywie prosić'

~ pol. dial. *głobić* 'spajać, uciskać klinem' (Krakowskie, Karłowicz SGP, także dziś z okolic Jasła), 'spoić beczkę obręczami' (PF IV 283, Karłowicz SGP, Sławski SE I 291), dawne XVI w. u Mącz. *wespołek zgłobić, przyhaftować* (s.v. *configo*), *zglobienie*, spajanie (s. v. *contenatio*), spojenie, *zglobienie*, sjęcie (s. v. *compago*), w XVII w. (W. Potocki), *głobić* 'uciskać, dręczyć' (L., Reczek SDP, por. Żebrowski JP XXII 177), XV—XVI w. rzadkie *głobić się* 'starać się, troszczyć się o coś' (Słownik stpol., SP XVI IBL), w XV w. wyjątkowe także *głobić* 'natarczywie prosić, wypraszać' (Słownik stpol.), dial. *głobić* dziurki 'wiercić otwory' (np. *guob'ijū žurki*, Dejna RKJŁ XXII 177 s. v. *głabić*; także *vyguābone:vygūmhōne*, Dejna RKJŁ XXX 181 s. v. *wyglābiony* 'wydrażony'), *wygłobić* 'wydrażyć', 'w bójce pokaleczyć, zranić' (Karłowicz SGP ze Świątka, Lud Nadrabski), dawne XVI w. *wyglobić* 'wydłubać, wydłutować, cavere' (L. i SW z Klonowica: koryto dłotem *wyglubit*; u Mącz. iter. *wyglabiam*, dłużyć, wydrażam, s. v. *cavo*), dłuż. tylko z pref.: *zagłobiś -im* 'zaklinować, umocować klinami' (Muka, od XVII w. u Chojnana), u Chojnana też *zglobiś -bim* 'ts., złączyć, spoić', *huglobju* 'wydrażam, höhle aus, cavo' (Schuster-Šewc EW 232), czes. *vyhlobiti* 'wydrażyć; drażeniem coś utworzyć' (Přir. slov.: rzadkie, dziś archaizm. zob. SSJČ), dial. *hlobit' -bí* 'tuc, bić, uderzać' (Mlynářsky *hlobi* na klíny; *zahlobil* kůt do země; *zahlobič'* 'wbić', *zahlobil* desky 'zbił, złączył deski zbijając je'; *zhlobit'* 'zbić', np. *stolař zhlobil* stul; Šewc *zhlobil* ty botky; *přihlobit'* 'przybić', Horečka Frenštát), 'uderzyć' (: *hlobnūt', hlobnuč'*; Ten *sa hlobil* 'uderzył się', Bartoš DSM, Lamprecht Opava), *vyhlobit'* 'wybić' (Uhlř *vyhlobil* z kláta klin, Bartoš DSM), *zahlobit'* hřebík 'zaraziti hřebík' (Svěrák Karlovice), te same znaczenia już u Jungmanna: *hlobiti -bim* 'klinować, klinami wzmocniać, utwierdzać; wbijać' (kůl do země *hlobiti* 'wbijać'), stąd 'razem zgarniać, gromadzić, zusammen scharren' (*Hlobi* a shromažd'uje sobě statek), stczes. *vhlobiti -b'u* (do čeho, kam) 'wniknout, proniknout; vtáhnout' (MSCŠ), dial. także *hlobit'* 'prosić kogoś o coś' (*Hlobila* sem ho o paru grošuv, Bartoš DSM, Horečka Frenštát; Machek ES² 168 oddziela to znaczenie), sła. *hlobit' -bi* 'wbijać coś, np. klin w ścianę, kół w ziemię', rzadko 'zbijać coś, konstruować, zwykle z drewna' (Ved' on sám... šibenicu *hlobi*, SSJ), dial. *hlobic -bju* 'wbijać klin w celu wzmocnienia czegoś' (Buffa Dlhá Lúka, perf. *zahlobic*), kliniec *hlobit'* do steny 'wbijać klin w ścianę' (Kálal), rzadko też *vyhlobit'* 'wydrażyć' (strom v prostriedku prepílili a *vyhlobili*, SSJ), dial. *vyhlobit'* sa 'vydělati se, zasmrděti' (Kálal);

sł. tylko z pref., np. *zglobiti -bim* 'złączyć, połączyć coś z czym', *vglobiti* 'włożyć, wsadzić; spoić jakieś części' (ena kost je v drugo *vglobljena*), *razglobiti* 'razgresti, razriti' (Pleteršnik, Bezljaj ES I 148), sch. tylko z pref., np. *zglobiti zglōbīm* 'zestawić, złożyć; szczelnie zetknąć, spoić' (RSAN, RMat., Vuk, też u zach. pisarzy w XVII—XVIII w., RJAZ), *zglobiti se* 'złączyć się, spoić się, np. o kości' (RSAN, RMat.), *razglobiti razglōbīm* 'rozebrać, rozłożyć na części' od XVII w. (RJAZ, RMat., Vuk), 'wykręcić ze stawu, wywichnąć, np. nogę', 'rozruszać (np. zdrętwiałe kończyny)', *uglobiti uglobīm* 'wstawić, wpuścić np. klin w otwór, zaczopować' (RJAZ, RMat., Vuk), cs. wyjątkowe *РАЗГЛОБИТИ -БЛИК* 'uwolnić, oswobodzić, remittere' (Miklosich LP), bułg. *сглобя -биши* (aor. *сглобух*) 'złożyć coś z części, zmontować, umieścić części składowe czegoś na swoim miejscu' (RBKE, Gerov; też dial., np. BDial. III 221; u Gerova też 'zrobić coś, sporządzić coś byle jak, sklecić coś'), *разглобя* 'rozdzielić części czegoś złożonego (np. jakiegoś mechanizmu)' (tu też dial., np. *разглобим* 'ts.', BDial. III 268), u Gerova też 'rozwalić, zburzyć', dial. także

bez pref. *глобя, глобвам* 'wbijać np. gwóźdź', 'sadzić rośliny' (защо *глобихи* толко гъсто пилера?, BDial. IX 236), 'wbijać, wkładać, wpychać' (BDial. I 188), *заглоба* 'wbici w ziemię', 'zacząć dłubać' (BDial. IV 173), *заглобим се* 'utonać w błocie', 'zadълбавам, затъвам' (BER I 582), maced. *разглоби* 'rozdzielić części składowe czegoś złożonego' (przen. 'szczegółowo coś objaśnić'), 'zmęczyć się ciężką pracą', *зглоби* 'zestawić, złożyć części czegoś' (RMJ);

ros. dial. *глобится -бишьяся* 'жадничать', 'заботиться (?)' (SRNG), ukr. dial. *глобитти -блю -биш* 'umacniać klinem wał w młynie' (Hrinčenko), 'klinować wbijając w coś klin, umocowywać np. siekierę, młotek' (Dzendzelivskij UZLP 41, Zakarp. II m. 222), 'uszczelniać, utykać, zapychać np. szparę pakułami', 'obrażać kogoś', 'sprawiać komuś ból, nękać, dręczyć' (Hrinčenko, ESUM I 527). ~

Por. pochodne rzeczowniki: 1. ukr. *глобля* (z wtórnym pełnoglosem) 'jeden z dwu dyszli w jednokonnym wozie i w saniach', 'długa żerdź używana jako broń, kopia', brus. dial. *галобля, галобля* 'jeden z dwu dyszli w jednokonnym wozie i saniach' (SPZB), ze wsch.słow.: pol. dial. wsch. *holoble* pl. 'dyszle jednokonnego wozu'; z pref. *о-*: ros. *оглобля* 'ts.', dial. też 'dzierżak cepów; żerdź, którą się przyciska siano na wozie' (SRNG), ukr. pot. *оглобля*, dial. *оглобля* 'jeden z dwu dyszli w jednokonnym wozie i saniach', brus. *аглобля* (dial. też *аглабля, алобля*, SPZB), 'ts.', ze wsch.słow.: pol. dial. wsch. (poświadczone od XVIII w., L.) *oholobla, ohlobla* pl. 'dyszle jednokonnego wozu', por. też sch. *òglòblje* n. 'część krosien', połab. *pré-globē* 'dyszel pługa';

2. stczes. *ohlobné* (: *ohlubně*) f. 'słup, filar; obramowanie, cembrowina (studni)', czes. dial. moraw. *ohlobňa* (: *ohlubňa*), *ohlobeň* 'cembrowina' (Bartoš DSM, Kott Dod. DSM, Machek ES² 168).

Wyraz należał niewątpliwie do pierwotnej terminologii technicznej obróbki drewna.

Nie można wykluczyć pierwotnego iter. do zaginionego **glebti* (zob. *globa*, por. *nositi: nesti, voditi: vesti*), lit. *glėbti -biu* 'obejmować, ujmować, brać narecze', o budowie, akcentuacji i apofonii zob. I 56—7. W poszczególnych językach słow. trzeba się liczyć z możliwością sekundarnej derywacji denominalnej. Najbliższe odpowiedniki (z tym samym wokalizmem pierwiastka) w bałt.: stpr. *po-glabū* 'przytulił do serca', lit. *glaboti -ōju* 'obejmować, ujmować, brać, zagarniać; uściskać, pieścić', dial. 'chronić, strzec, opiekować się; błagać, prosić', lot. *glabāt -āju* 'pilnować, strzec; pielęgnować; zakopywać, przechowywać'. Uderza zgodność znaczenia przenośnego 'natarczywie prosić' w słow. i bałt. Wyraz należy do ie. **gel-* 'ściskać, zbijać; coś okrągłego, kulistego' (Pokorny IEW 357—64).

Potebnja RFV V 125, Meillet MSL XIV 329, Berneker SEW I 305, Trautmann BSW 91—2, Żebrowski JP XXII 177—82, Sławski SE I 291, Machek ES² 168, Bezlaj ES I 148—9, ESBM III 90. — Według ESSM VI 134 denominativum od *globa*.

T. Sz. — W. B.

globiti 2. *glob'q globišь* 'nakładać karę pieniężną, grzywnę, multare, punire', zach. 'wystawiać na sprzedaż, licitari'

~ dłuż. XVII w. (Chojnan) *globiš -bim* 'wystawiać na sprzedaż, proponować' (Muka, Schuster-Šewc EW 231);

sch. *glòbiti -bim* imperf. (w znaczeniu pierwszym też perf.) 'nakładać (nałożyć) karę pieniężną' od XVI w. (też dial. np. u Vuka imperf. *Globili su ga Turci sto groša*; również w pieśniach lud.: *Već on globi preko mjere ljude*; *czakaw. globit globin* imperf. (ČDL, Jurišić Vrgada; u Vrančicia s.v. *multare i punire*) przen. 'zabierać komuś pieniądze, majątek, rabować, grabić, zdzierać' (od XVII w., RJAZ, RSAN),

dial. też 'ganić, łajać, strofować', stąd śl. liter. (według SSKJ przestarz.) *glōbiti*: *glōbiti -im* perf. i imperf. (SSKJ; u Pleterśnika *globiti -im* imperf.) 'nakładać (nałożyć) karę pieniężną, karać (ukarać)' (zob. Bezłaj ES I 148), bułg. *глобѣ -бѣи* (aor. *глобѣх*) perf. i rzad. imperf. 'nałożyć (nakładać) karę pieniężną, skazać kogoś na zapłacenie kary' (RBE, Gerov; dial. np. *глобим* perf. 'nałożyć karę' (Mladenov Vidin), maced. *глобу* perf. 'nałożyć karę pieniężną', dial. *глобу* perf. i imperf. 'ts.; zagrabić coś komuś' (RMNP), *глоба* perf. 'nałożyć karę pieniężną' (BDial. VIII 222: Kostur);

ukr. dial. *глобати* 'karać grzywną' (KDA m. 122, s. 185). ~

Por. denominativum na *-ovati* (o budowie zob. I 48) powstałe na gruncie kilku języków słow.: maced. *глобувам* 'nakładać grzywnę, karać' (RMJ); ukr. dial. *глобувати -бую* 'obrażać kogoś; sprawiać komuś ból, nieprzyjemności' (Żel., Hrinčenko), karpackie *глобовати* 'nakładać grzywnę, karać' (KDA m. 122, s. 185).

Denominativum od *globa* 'wartość; kara pieniężna' (zob.), o budowie I 57.

BER I 250, ESSM VI 134. — O odmiennym ujęciu Skoka ER I 563 zob. *globa*.
T. Sz. — F. S.

**globotъ*. Wyraz rekonstruowany przez ESSM VI 134 (za Merkulową Mat. OLA 1972, 1974, s. 206—7) na podstawie: 1. połab. *glaboūt* 'blok' (u Henniga też *glabāt*, *glabōat*, *glauhōat*); 2. ros. dial. pschow. *глобаты* pl. 'мотня невода с мелкой ячеей, которым ловят снетков' (SRNG), *глобот* 'частая сеть, которую привязывали жениху к поясу от дурного глаза' (ESSM l.c.: pschow.). Związek obu wyrazów nieprawdopodobny. Jak wykazał Olesch ZsIPh XXXV 256 i Thesaurus I 315, połab. *glaboūt* 'blok' jest pożyczką ze śrdniem. *klōwe* (*klave*, *klawe*) m. i f. 'Kloben'. Osamotniony wyraz ros. dial. pschow. winien być objaśniony na gruncie ros. Łączenie go z psl. *globa*, *globiti*, *globati* (p. Merkulova l.c. i ESSM l.c.) napotyka trudności morfologiczne i semantyczne.

F. S.

globъ globa pln. 'drażek, żerdka, kawał drewna służący do ściskania części składowych jakiejś całości; staw, przegub; otwór, wgłębienie'

Wyraz zaświadczony szczątkowo: bułg. przestarz. dial. (wg BER I 250 pld.-zach.) *глоб* m. 'jama oczna, oczodół' (Gerov z pieśni lud., RR0D, RBE), maced. *глоб* m. 'ts.', por. czes. *hlob* m. 'wielki hebel bednarski do robienia rowków' (Kott), może też ros. dial. *глоб* m. w przykładzie фс'а з'емл'а *глобам* вз'алас', комкам знач'ит (ESSM VI 134 bez podania znaczenia).

Na pierwotny zasięg wskazują derywaty: 1. z suf. *-ьсь*; stbrus. XVII w. *глобыцы* pl. 'drabiny u wozu (?)' (HSBM);

2. z suf. *-акъ*; ukr. dial. *глобок* 'drewniany lub metalowy klin dla umocowania czegoś w czymś' (Dzendzelivskij Zakarp. II m. 223), 'klin wbijany między pierścienią a kosisko' (Verchratskij Lemk. 404);

3. z suf. *-ьје*; sch. dial. czakaw. *glōblje* n. coll. 'stawy, przeguby' (RSAN: Brač), *glōbje* coll. 'szkielet, kości' (Skok ER I 563: Korčula).

Archaiczna semantyka wskazuje na starą formację z rdzennym *-o-* od tej samej podstawy co *globa* (zob.; o oboczności *globъ* : *globa* p. Sławski SE III 374). W poszczególnych językach słow. nie można wykluczyć derywacji wstecznej od *globiti* (np. czes. *hlob*).

ESSM VI 134.

T. Sz. — F. S.

glodati *glod'ę glod'ešb* 'skrobać, drapać, zdrapywać coś twardego z miękkich części, kość z resztek mięsa', 'gryząc zębami coś twardego odgryzać miękkie kawałki, miękkie części czegoś, obgryzać, ogryzać, np. kość, o psach, korę młodego drzewa, o zajęcach, może i o ludziach, korzenie, o robakach, myszach' (**glodati kostb** 'obgryzać, ogryzać kość z resztek mięsa, o psach, ludziach', *čřvь glod'etb drъvo*), przen. 'dręczyć, męczyć, o przeżyciach psychicznych', zach. i sle. **glodati bergb** 'podmywać brzeg, o wodzie', **glodati sę** 'gryźć się z kimś, kąsać się', 'klócić się' ~ pol. dziś tylko dial. *glodać* 3. sg. *glodze* 'ogryzać' (w przykładzie: *Stoi sobie groch przy drodze, kto przechodzi to go glodze*, z Księgi przysłów Adalberga oraz ustnie z Lublina, tak Karłowicz SGP, ale por. podobny przykład z XVI w.), stpol. XV w. tylko z pref. *ogłodać* 3. pl. *ogłodzq* 'ogryźć, objeść' (*kości ogłodał; boć ogłodzq* wszystko drzewie, o szarańczy, Słownik stpol.), *ogłodany* 'ogryziony' (ib.), XVI w. *glodać glodzę* 3. sg. *glodze* 'gryźć, ogryzać' (np. *kozy glodzq; koza glodze; jabłka słodkie ... glodzq* osy, drugie czerw gryzie, Rej; u *Mącz. 357 b/40* i *357 c/7* s.v. *praerodo*: *Pirwej gryzę, naprzód glodzę* uprzedzam kogo do gryzienia), *gryzę, glodzę* zębami (*Mącz. 357 b/40* s.v. *rodo*), 'skubać, oskubywać co' (np. *groch ... idąc glodze*), z *Calepina glodzę* z drzewa miazgę, przen. 'o wodzie: podmywać brzeg' (*Brzeg* taki woda *glodze*, *Klonowic*), 'poznawać coś powierzchownie' (literę z wierzchu *glodzq*), 'gnębić, dręczyć, uciskać kogo' (*nędza glodze*, *Rej*), *glodanie* 'gryzienie, ogryzanie' (SP XVI IBL z *Mącz.*: 1 raz), u L. XVI—XVIII w. *glodać* 3. sg. *glodze*, np. u *Potockiego* XVII w.: szaty ... *mole glodzq; kość leda kondys glodze*; u *Kochowskiego* XVII w. *kundlowie ... wola w kuchni glodać kości*; u *Potockiego* też *Ciało nam glodze* ciasny pierścień (*Reczek SDP*), *diuż. glodaś -dam* 'drapać, skrobać; zeszkrobywać, zdrapywać' (poświadczone też u *Chojnana* XVII w., *Schuster-Šewc EW 287*), *hugłodaś* 'wyskrobać, przez skrobanie lub gryzienie wydrążyć, np. o myszach wygrzających otwory w rzepach, burakach', 'wydłubać' (*Muka*), *gluż. hłodać -da* 'zeszkrobać np. resztki' (*Zeman, Schuster-Šewc l.c., Kral, Pfuhl 1069* z przykładem: woda wśitko *zhłoda*), *czes. hłodati -dám* (*stczes. hłodati hłozu -zeš*, *Gebauer HMC III 2, s. 367*), 'gryźć, ogryzać' (*myš hłoda* kořen; *pes hłoda kost; hłoda* na kořeni ... *čřv*) od XV w. (*Gebauer Sl., Novák SIHus*), liter. przen. 'powodować cierpienie, trapić, dręczyć, o zgrzyotach, kłopotach' (*Přir. slov.; SSKJ: žal hłoda v jeho srdci*), *śla. hłodat' -dú* (u *Kálala praes. hłodám i hłodzem*: co do zmiany tematu koniugacyjnego zob. *Stanislav DSJ II 493*) 'ogryzać, obgryzać' (*zając hłoda kôru stromu; hłodat' kost'*; *larvy hłodaju v listoch, v kôre*), przen. 'podmywać brzeg' (potok *hłodal brehy*), 'trapić, męczyć, dręczyć' (*bolest' žal mu hłoda v duši 'boli, trapi, męczy go', SSKJ*); sle. *glôdati -dam* : -jem (*Pleteršnik; SSKJ: glôdati -dam: glôjem i glôdati -dam*, por. też *Bezljaj ES I 149*, też dial., *Tominec Črni vrh*) 'gryźć, ogryzać' (*pes je glodal kost*; *miš gloda* korenine, *v drevesu je glodal čřv* od XVI w. (*Mcgiser 1592*), przen. 'podmywać': woda *gloda breg*, 'męczyć, dręczyć' (*gloda go zavest krivde; neprestano ji je glodalo v srcu*; u *Prešerna: zgdanje rana ... srce gloda*, *Pleteršnik*), *stradež glodati* 'przymierać głodem' (ib.), 'wetzen, trzeć, niszczyć przez tarcie' (*vol se gloje; usnje se gloje*, ib.), *sch. glôdati* (: wtórne *glôdati* z -đ- z praes., *Skok ER I 571*) *glôdēm* 'odgryzać coś kawałek po kawałku, ogryzać, odgryzać kawałki bardziej miękkie, np. z kości, drewna itp.; gryźć zębami twarde przedmioty' (*Ni pas gole kosti ne glode; Meso s ovakoga pleća ne valja glodati*) od XVI w. (*RJAZ, RSAN, Vuk*), *ekspr. 'jeść'*, przen. 'stopniowo coś niszczyć', 'męczyć, dręczyć' (*žalost' ... glode* srdce; *Na što glodati svoje ... srce, RSAN*), dial. *czakaw. glôdat glôjen* 'gryźć, obgryzać, ogryzać' (*miš glôje, ČDL*, por. *Jurišić Vrgada*), *glôdat glôjen* 'wyskrobywać przypalone jedzenie z garnka', 'rugati se oko nekog' (*ZNŽO XXXIX 391, Turina—Šepić RČI*

56), *glodati glōdem* 'gryźć' (Elezović Kos.-Met), *glōdati se* 'kruszyć się, o zębie' (zуб se jede, *glode*), 'klócić się' (RSAN, RJAZ), cs. *глодати -даж* 'rodere' (Miklosich LP bez dokumentacji!), bułg. *глождя -еш* (aor. *глозгах* wtórna postać tematu pract., por. Mladenov BTR 487, BER I 251, stąd rzadkie *глозим* 'ts.') 'gryźć, odgryzać, obgryzać coś twardego, np. kość' (RBE, Gerov, Mladenov BTR; powszechne też w dialektach, np. BDial. VI 164, VII 26, dial. też np. *глодам, глождем глождеши, глождам -жа* 'ts.', np. BDial. III 51, Umlenski Kjustendil, SNU XLVIII 437, Stojkov Banat, *глоде* 'gryzie', np. кучето *глоде* кокал, BDial. V 163: Rodory, *глождам гложда* 'kluc, бода', *гложда го* на гарбѝс, BDial. II 144: Rodory), 'gryźć, kluc, uwięrać, ugniatać, ocierać, trzeć, o twardym, kanciastym przedmiocie', np. грапавата кора на дървото *гложде* дългия му ... грѝб (RBE, w tym znaczeniu też dial., np. *гложѝ ѝ, глождѝм* 'drażnić, kluc, np. o kurzu w oku', BDial. III 321, VII 26), 'sprawiać ból, cierpienie, o dolegliwości fizycznej, o głodzie', przen. 'męczyć, dręczyć, niepokoić' (RBE; por. dial. *глождам са* 'ciągle się z kimś klócić, nie dawać spokoju', BDial. II 144: Rodory), dial. także *гложѝ 'а* 'bardzo czegoś pragnąć, usilnie prosić o coś' (BDial. VII 26), maced. *глода*, dial. *глозга* (por. wyżej formy bułg.) 'gryźć zębami twarde przedmioty; odgryzać zębami miękkie kawałki od twardych, np. mięso od kości' (кучето *глода кости*, RMJ, por. RMNP), przen. 'męczyć, dręczyć' (RMJ);

rus.-cs. *глодати глождѝ* 'rodere' (poświadczone 1 raz w partic. praes. *глождѝщемъ* z XI w., Srezn.), stros. z r. 1673 w 1 przykładzie: *кости ... мы глодали* 'gryźć, ogryzać' (SRJ XI—XVII), por. z XVIII w. *глодати, глодание, гложущий* (Ruk. Leks.), ros. *глодѝть глождѝ* 'gryźć, ogryzać coś twardego, obgryzać zębami' (*глодѝть кость* 'obgryzać kość'; собака ... *глождѝт кость*; заяц ... *глодал* кору SSRJ, także u Dala z bogatą dokumentacją, np. Лежит, не может, и *кости не глождѝт*; Голой *кости* и собака не *глождѝт*; też dial., *глодѝть -ѝеть: -ждѝть* 'gryźć, ogryzać zębami', np. Кѝт-тѝ *кѝстку гложда*; лѝси ... аси́ну *глождѝть* и саснѝ *глождѝть* ... и прѝтъе ядѝть, Pskov. slov.), 'jeść coś twardego odgryzając po odrobieniu' (*глодал* ржаной кусок хлеба, SSRJ; dial. także 'jeść', np. У, быдла. жрѝт калѝсья, *глодѝеть*; кѝрица ... *глодѝет*, Pskov. slov., por. ib. *глодѝть* сок, смо́лу 'żuć drewno młodej sosny'), 'gryźć, toczyć, o robakach' (SSRJ; *глождѝт* черви 'zarażony glistami', SRNG: Permskie; por. dial. 'gryźć, kąsać, np. o psach, kluc, o muchach', przen. 'gryźć, gnębić, męczyć psychicznie' (ego *глождѝт* тоска 'gryzie go tęsknota'), przestarz. i pot. 'ganić, łajać, wymyślać komuś' (Dal, SSRJ; Pskov. slov.: Мужики, дураки, *глождѝтъ* друи друга), *глодѝтъся -ѝется: -ждѝется* 'gryźć się, kąsać się' (*глодаются* два волка SRNG: pskowskie, Pskov. slov.), ukr. dial. *глодѝти -ѝю: глождѝ глождѝши* 'gryźć, obgryzać' (твердый камень *глодѝти*: Не борони кози ліса, — най *гложде*, Hrinčenko), 'jeść', 'gryźć coś twardego' (Onyškevyč Bojk.), 'gryźć, ogryzać', 'obciskać powodując zranienie (o obuwii), wundreiben' (Zel.), *глодѝти* 'gryźć bezzębnymi dziąslami' (Leks. Bjul. II 77 z okolic Odessy, stąd ESUM I 528 s.v. *глодѝти*, tu także o wtórnym dial. *глодѝти* 'ts.'). ~

Por. I. brus. XVI w. *глодывати* 'gryźć': Они же *глодывали* кору по пустыни (Słownik Skaryny, stąd HSBM: 1 raz);

2. ros. dial. *глождѝный* 'oczyszczony z kory' (Sredneobskij sl.);

3. stpol. XV w. *połłodek* 'skórka chleba czy też rodzaj bułki' (Słownik stpol.), czes. dial. *hlodek* 'ogryziona kość' (Bartoš DSM, por. Machek ES² 168).

Tylko słow. Wyraz powstał więc na gruncie psł. Dotychczasowe próby etymologii nie zadowolają, nie widać podstaw do ich przyjęcia (ich przegląd u Sławskiego I 291,

ESSM VI 135). — Spotykane (choć wyjątkowo) znaczenie 'gorąco pragnąć' (dial. bułg.) zdaje się naprowadzać na związek z psł. dial. *žl'děti* 'gorąco pragnąć, pożądać', ie. *geldh-* 'ts.'. — ESSM VI 135 łączy z *globiti*, *glabati* (zob.), czemu się jednak stanowczo sprzeciwia semantyka.

T. Sz. — F. S.

**glody gloodve*. Rekonstruowane przez ESSM VI 135 na podstawie ros. dial. *гloodва* 'nora w urwisku, brzegu, w której znajduje się gniazdo jerzyka' (tylko archangielskie, SRNG z Dala). — Nie widać podstaw do rekonstrukcji psł. Wyraz ros. powinien być wyjaśniony na gruncie ros. Porównywane przez ESSM sch. dial. *glōdva* 'brzoskwinia nie dająca się rozłamać, nie oddzielająca się od pestki' wyjaśnia Skok ER I 571.

F. S.

glogotati *glogot'q*: *glogotajq* zach. i pld. o 'głosie niektórych ptaków np. orla, bociana, głuszca, krakać, klekotać', 'bulgotać, gulgotać': pld. i wsch. **glogytati** *glogot'q* 'bulgotać, gulgotać, chciwie pić, chleptać, żłopać'

glogotati: ~ stpol. wyjątkowe *glogotać* o 'głosie orla, krakać' (SP XVI IBL ze Strykowskiego, L.), dłuż. od XVIII w. *glogotaś glogocu* 'klekotać, o głosie bociana' (Muka), 'bulgotać' (Schuster-Šewc EW 234—5 ze Šwjeli), por. też dłuż. *glogaś* 'łapczywie pić' (Schuster-Šewc EW 234 ze Šwjeli);

stl. *glogotati glogotām*: *glogōčēm* 'kipieć, szumieć, bulgotać' (Pleteršnik: morje ... *glogoče*), sch. *glogōtati glōgočēm* o 'głosie indyka' (RJAZ wyjątkowe ze Stulicia), 'bulgotać, gulgotać np. o rwącej wodzie (RSAN), por. też dial. *glokōtati* o 'głosie głuszca' (RSAN z Hirtza), czakaw. *glogofit* 'wrzeć, bulgotać, o kipiącej wodzie' (ČDL I 235). ~

glogotati: ~ sch. *glōktati glōkčēm* 'bulgotać, gulgotać' (RSAN, odsyłacz do *glogotati*);

ros. dial. *глоготать* (: *глоготать*) 'pić chciwie, dużymi łykami' (SRNG), brus. *глоготать глоготы* 'chleptać, żłopać' (Nosovič). ~

Por. 1. pol. *glogotać* 'bulgotać, o indyku' (SWil., SW), dial. 'bulgotać przy picciu' (Karlłowicz SGP) oraz pol. *glogotać* o 'głosie cietrzewia' (SW), ros. dial. *глоготать* 'wrzeszczeć, lamentować, pleść głupstwa, dużo mówić': *глоготать* 'mówić' (SRNG);

2. pol. dawne *glegotać* 'płukać gardło; klekotać; bulgotać' (SP XVI IBL, L.: XVI—XVIII w.), dial. 'niedbale, dużo mówić, pleść; plotkować' (Brzeziński Krajna), też *glekotać* 'klekotać' (Strutyński ZUJ 15, 97—8).

Wyraz dźwkn., o budowie i harmonii głosowej p. I 52—3. Zaświadczone są też interi. mogące (ale niekoniecznie) być podstawą verbum: dłuż. *glog*, *glog glog glog* o 'głosie bociana' (Muka), stl. *glog* 'odgłos wydawany przy uderzeniu czymś w twardy przedmiot', *gloglaglo* 'dźwięk powstający przy głośnym picciu' (SSJ), sch. *glog* 'kołatka' (RJAZ).

Najbliższe odpowiedniki w lit.: *glagėti glāga* 'bulgotać, gulgotać, o wrzącej wodzie; paplać pleść' (: *glegėti* 'gęgać, o gęsi', 'wrzeszczeć, hałasować', p. wyżej pol. *glegotać*), por. też wyrazy dźwkn. tego samego typu z nagłosowym *gl-*: śrwniem. *glucken*, *klucken* 'gdakać', ags. *cloccian* 'ts.', lac. *glōcīre* 'ts.' (Kluge EW¹⁸ 262, Pokorny IEW 600). Psł. *glogotati* to dźwięczna odmianka bliższego znaczeniowo psł. *klokotati* (zob. Boranić OR 61, Sławski SE I 282). Tego rodzaju oboczności są normalne w wyrazach dźwkn., por. lit. *glagėti* (p. wyżej): *klagėti* 'gdakać, bulgotać', *glegėti* (pol. *glegotać*, p. wyżej): *klegėti*.

Zob. *gogotati*, *klokotati*.

M. J.

glogovъ *glogova glogovo* 'związany z głogiem, zrobiony z głogu; porośnięty głogiem'
 ~ pol. *glogowy* adi. od *głóg* (np. *glogowe* krzaki), wino *glogowe* 'wino na owocach dzikiej róży' (też dial., np. *glogłowi* adi. od *głóg*, Lorentz PW; *glogowe* drzewo, Kucala PSM 62; dial. także we wtórnych postaciach, np. *glókowy*, *glągowy*, *glóchowy*, Dejna RKJL XXII 177, 180), stpol. XV w. *glog(o)we* drzewo 'głóg dwuszyjkowy, *Crataegus oxyacantha*' z r. 1500 *Cornus glogowe* drzewo, secundum alias grabowe (Słownik stpol. II 208), XV w. *glogowe* korzenie (ib. III 351), XVI w. *glogowy* adi. od *glog* (SP XVI IBL), w licznych NM typu *Glogów* (już u Thietmara przed r. 1010: *Glogua*, Rymut Nazwy miast 76), *Glogowa* (SGKP II 604—6, Rospond SEM 93), NT np. *Glogów* Las z XV w. (Wolff, Rzetelska-Feleszko, Maz. NT 52), NO XIV w. *Glogow* (SSNO), dłuż. *glogowy* 'odnoszący się do głogu', 'odnoszący się do dzikiej róży, *Rosae caninae*' (Muka, dziś też dial., np. Sorb. SA III, mapa 113; w związku z dial. zmianą *glog* > *hog* również *hogowe* jabłuszko, Schuster-Šewc EW 37), NM *Glogau*, *Glogaw*, *Glochau* (Eichler Slaw. ON I 143), czes. *hlohový* (adi. od *hloh*), 'zrobiony z głogu' (np. *hlohový* plot, Přír. slov.) od XV w. (stczes. 'zrobiony z głogu, cierniowy', np. koruny *hlohove*, Gebauer Sl.), liczne NM *Hlohov*, *Hlohová* (Gebauer Sl., Profous MJČ I 638), sła. *hlohový* (dial. też *hlóhový*, SSJ), np. *hlohový* ker (SSJ);
 sle. *glógov* adi. od *glóg* (np. *glogov* grm, *glogova* meja), *glogova* zima 'ostatni śnieg na wiosnę' (Pleteršnik, SSKJ), NT np. *Glogov* Brod (Bezlj SVI I 179), sch. *glógov* 'odnoszący się do głogu, zrobiony z głogu' (RSAN, też dial.: RJAZ), NM np. *Glogova* Greda, *Glogova* Rupa (RJAZ), *Glogovi* Studenъcъ (RJAZ), bułg. *глогъов* 'odnoszący się do głogu', 'składający się z krzaków głogu' (RBE, Gerov), zool. *глогъова* пеперуда 'biały motyl' (Mladenov BTR), NT *Глогово* (Ivanov MI Struma 98), *Глого* брод (< **Глого* брод, Michajlova MI Michajlovgrad 96), *Глогово*, *Глогово*то (Zaimov Zaselvane 229), maced. *глогъов* adi. od *глогъ* (RMJ);
 stros. XVI w. *глогъови* adi. od *глогъ* (SRJ XI—XVII), ukr. *глогъовий*, np. *глогъові* шипи 'kołce głogu' (SUM, Hrinčenko), XVII w. *глогъовый*, z XVIII w. *глогъовый* 'odnoszący się do głogu', NW *Глогъова* (SHU), brus. XVII w. *глогъовый* 'cierniowy': тернове люб *глогъовое* (HSBM). ~

Adi. od *glogъ* z suf. -ovъ.

T. Sz.

glogovъcъ *glogovъca* 'zarośla głogu, miejsca porośnięte głogiem'

~ pol. NM *Glogowiec* (SGKP II 606; poświadczony w XV w., SHG Kraków I 750), NW *Glogowiec* (Hydronimia Odry 71, 73), NO *Glogowiec* z XV w. (SSNO), jako apelatyw tylko *glogowiec* na oznaczenie różnych owadów (Majewski SN I 87—8), głuż. *hlohovec* 'głóg, *Crataegus*' (Zeman), czes. NM *Hlohovec* od r. 1414 (Hosák-Šrámek I 260, por. Profous MJČ I 639), sła. NM *Hlohovec* (Majtán NOS 135; z XV—XVI w. w węg. nazwie *Galcz* < *Glogovъcъ* (Varsik, Osiedlenie Košickéj kotliny II, 1977, s. 429);

sle. *glógovec -vca* 'krzak głogu' (Pleteršnik), dziś *glógovec -vca* rzadko 'głóg' (SSKJ), NT *Glogovec* (Bezlj ES I 149), sch. *glógovac -ōvca* 'kij, laska z drzewa głogowego', 'Crataegus', NO *Glógovac* i *Głógovac* (RSAN), częste NM też w postaci *Glogovec* (kajkaw. z Chorwacji; RJAZ), bułg. NM i NT *Глогъовец*, *Глогъовци* (Zaimov Zaselvane 229, BER I 250, Kovačev MNGabr. 90, tenże MN Sevl. 159 i Trojan 113);

ukr. NW *Глогъовець -иця* (SHU), co do wtórnego -d- por. ukr. *глид* (zob. też ESUM I 526). ~

Por. sle. *Glogovica* (Bezlj SVI I 179).

Od *glogovъ*, o suf. -ъcъ p. 99—100. Co do budowy por. *dqbovъcъ*.

T. Sz.

glogъ *gloga* 'ciernisty, kolczasty krzew, *Crataegus*', może także 'dzika róża, *Rosa canina*'

~ pol. *glóg glogu* '*Crataegus*' (SJP PAN, Majewski SN 1 87; też dial., np. Lorentz PW, Dejna AGK m. 288 i RKJL XXII 180, Zaręba Niepołomice 198, Zaręba Siolkowice, Tomaszewski GŁ, Pluta Dzierżysławice; dziś dial. także w zmienionych postaciach, np. *dlóg -ogu, glód, -odu*, Dejna AGK l.c., RKJL XXI 226, XXII 180, *gląg -gu*, Karłowicz SGP z okolic Kielc s.v. *glóg*, Dejna o.c. 177) od XV w. (stpol. XV w. *glog* też 'jeżyna, ostreżyna, *Rubus*', 'owoc dzikiej róży', ostatnie znaczenie też dziś, zob. SJP PAN i dial., zob. niżej; stpol. XV w. również na oznaczenie roślin ciernistych i kolczastych bliżej nieokreślonych, a w XVI w. prócz '*Crataegus oxyacantha*' także 'owoc glogu', 'drewno glogu', 'krzew ciernisty w ogóle, m.in. jeżyna', 'gałązka krzewu ciernistego służąca jako bicz', SP XVI IBL), dial. prócz '*Crataegus*' także 'dzika róża, *Rosa canina* i jej owoc' (np. Lorentz PW, Brzeziński Krajna, Olesh Sankt Annaberg, Kucala PSM 61, por. Majewski l.c.), rzadziej *glóg* 'dereń, *Cornus*' (Majewski l.c. z Marcina z Urzędowa, XVI w.), 'dereń świdwa, *Cornus sanguinea*' (Majewski l.c. z Kn.), dziś dial. również na oznaczenie różnych roślin trudnych do identyfikacji (np. *glóg* krzyżowy, Karłowicz SGP; por. też w ogóle 'ciernie, roślina ciernista', Lehr-Splawiński SJP), dłuż. *glog -ga* '*Crataegus oxyacantha*', 'krzew dzikiej róży, *Rosa canina*' (Muka, Schuster-Šewc EW 287 z Jakubicy XVI w.: wot *gloga* gen. 'Hecke'), dłuż. tylko derywat *hlohonc* '*Crataegus*' (tylko tak u Muki i Schustera-Šewca l.c., dawniejsze słowniki mają też *hloh, glog* pod wpływem czeskim i dłuż.), czes. *hloh -hu* (też dial. gen. *hlohu*, Králik Kelč 71), '*Crataegus*' (stczes. od XIV w. *hloh -ha* 'roślina trnovitá, bodlivá', Gebauer Sl.), sła. *hloh -hu* (dial. też np. *hlöh*, SSJ, Kálaš; dial. też z uproszczeniem grupy *hl* > *l*: *loh, löh*, Buffa SBN; *glok glogu*, Buffa Dlhá Lúka i w innych postaciach głosowych, Buffa SBN 290) '*Crataegus*' (SSJ, też dial., np. Ripka Dolnotrenč. 54), dial. także '*Frutex sanguineus*', '*Vitis idaea*' (Buffa SBN 290);

sle. *glög glóga* (Pleteršnik; SSKJ: *glög* i *glóg glóga*) '*Crataegus*' (dial. też *dlög*, Bezljaj ES I 149), NT *Glog, Glug* i z asymilacją *-gl-* > *-dl-* *Dloge, Pri Dlogu, Za Dlogom* (Bezljaj SVI I 179), sch. *glög glóga* '*Crataegus*' (też dial., np. *glög glóga* 'ts.', Elezović Kos.-Met.) od XIV w., 'owoc tego krzewu' (lud. też w zaklęciach i frazeologizmach zamiast *hog*, RSAN), NM np. *Glog Novi, Glog Stari* z Chorwacji, Njiva kod *Glogu* z Serbii (RJAZ), cs. XIV w. **глогъ (тръновъ глогъ)** '*Crataegus*' (Miklosich LP), bułg. *глог (глогът pl. глогове, też dial., np. BDial. III 51, VI 164)* '*Crataegus*', jako coll. 'wiele glogów wyrosłych na jednym miejscu' (RBE), dial. też 'syn wampira mający moc widzenia wampirów i zabijania ich za pomocą pałki z glogu' (Gerov, Mladenov BTR, Mladenov Trakija 123, BER I 250, Etnografija na Bъlgarija III 51, BDial. IX 236), dial. też *глог глого* 'zarośnięte zielskiem miejsce, przez które nie można przejść' (Stojkov Banat), srbułg. XIV w. (Kronika Manasa) **глогъ** (BER l.c.), NT *Глогът* (Kovačev Trojan 113), *Глогó* miejsce, w którym rośnie glóg (Popov Razlog 85), maced. *глог* '*Crataegus*' (RMJ, RMNP, też dial., np. Hendriks Radožda-Vevčani);

stros. XVI w. *глог* 'кустарниковое растение, глог' (SRJ XI—XVII), ros. dawne *глог -га* 'dereń, *Cornus foemina*; *Cornus sanguinea*' (Dal, SAR, Slovarъ CSRJ), dial. pld. *глог, глед* '*Crataegus*', np. '*Crataegus melanocarpa*; *Crataegus monogyna*' i inne, Dal.; wg SRNG *глог* '*Crataegus*' pld. z Dala i '*Crataegus oxyacantha*' z Vasmera; w ostatnim znaczeniu również *глед -да* w SRNG z Vasmera (REW I 272), NM *Глог* (RGN II 371 z Ukrainy i Białorusi), ukr. *глід глогу* '*Crataegus oxyacantha*; *Crataegus monogyna*' (SUM: też 'owoc tej rośliny', Hrinčenko, Żel.,

Makowiecki Sl. bot. 113—14, Horbač Romaniv.; -d- wtórnice z dysymilacji, ESUM I 526) od XVII w. (Тумченко), dial. *zaiž -ózy* 'Crataegus' (Kuzela-Rudnyčyj, Žel., Onyškevič Bojk.; u Makowskiego l.c. *hlih, hloh*, też *hlyd, hlyk* i inne przekształcenia, zob. również ESUM l.c. oraz AGBojk. II m. 84, cz. 2, s. 15—16), NW *Глид -оды* (SHU), w XV w. *Глодь* NW (SSUM), poleskie *zuid -dy* 'Crataegus' (Lysenko SPH), brus. *глод -zy* 'ts.' (TSBM, Kiselevskij Bot. sl. 41—2, ESBM III 95), dial. *глод* m. 'ts.' (Nar. slova 305, Turaŭ) od XVII w. (Застал Каина в глоду таячогося; терние и осот або глод родят будет HSBM), w nazwach geogr. *глод* (Jaškin BHN 50). ~ Por. ukr. NM i geogr. *Hlodyszcze* (Hrabec NGH 164, 169).

Etymologia niepewna. Głóg i jego kolce stosowano u Praslówian jako broń magiczną, chroniącą od złych mocy (Moszyński KLS² II 1, s. 307, 308). Stąd zapewne nierzadkie przekształcenia wyrazu związane z tabu: *glod, dlog* (dysymilacje *g...g* > *g...d* : *d...g*). Mimo zastrzeżeń Friska GEW I 316, a zwłaszcza Chantaine'a DEG I 230 z dotychczasowych prób objaśnień najbardziej prawdopodobne są nawiązania do ie. wyrazu pierwiastkowego *glōgh-*: *glagh-* 'kolec, ostry, wystający koniec', gr. *γλωξ > γλωχες f. pl. 'ości kłosa', γλωχίς 'sterczący koniec', 'czubek strzały', γλωσσα att. γλωσττα, joń. γλάσσα f. 'język' (ta ostatnia postać zgadza się wokalizmem z wyrazem psł., pierwotnie nom. *γλῶχια : gen. *γλῶχιας). Pierwotne znaczenie: 'krzew kłujący'.

Bezenberger—Fick BB VI 237, Trautmann BSW 91, Sławski SE I 294—5 (tu przegląd i krytyka innych objaśnień), ESSM VI 136—7, Pokorny IEW 402.

T. Sz.

glogъtati zob. **glogotati**

***glomа**. Rekonstrukcja ESSM VI 137. Na podstawie sch. wyjątkowego dial. *glōma* f. 'coś niezgrabnego, zbyt wielkiego, grubego' (RSAN). Nie widać podstaw. Sekundarny ekspresywny nowszy derywat wsteczny od sch. *glōmāzan* zob. *glogozъnъ*.

F. S.

glomēti *glom'q glomišъ* pld. (na ptn. zachodzie) 'silnie czegoś pragnąć, pożądać, cupere' ~ sle. dial. *glomēti -mim* 'pożądać silnie, gwałtownie pragnąć', np. krava *glomi* po mładini 'krowa żre chciwie młodą trawę', *glometi* po resnici 'pożądać prawdy' (Pleteršnik, stąd Bezłaj ES I 149—50; SSKJ nie notuje). ~

Etymologia niepewna. Nie można wykluczyć, że zachowany tylko w sle. wyraz, wykazujący archaiczną semantykę i morfologię, nawiązuje do psł. synonimicznych *želēti, galiti* 2. (zob.). A więc ie. *gʰhel-* 'chcieć' występowałyby tu na stopniu zerowym, zredukowanym, rozszerzonym przez ekspresywny determinant *-om-* (por. *glogotati, glogoziti*). — Dotychczasowe próby objaśnień nie przekonują (przede wszystkim ze względu na trudności semantyczne): ESSM VI 137 nawiązuje do bardzo niepewnego **glomа* (zob.). — Kurkina Etim. 1970, s. 92 łączy z poleskim *zaižam* 'jeść (o świniach)' i dalej z lit. *glēmžti* (o których p. *glamati*). — Bezłaj ES I 149—50 łączy z sch. *gūmati* 'chciwie jeść, żreć' < *glōmati* (p. *glamati*).

T. Sz. — F. S.

glogotati *glogot'q* pld. 'robić hałas, huk, hałasować, strepere'

~ sch. *glogōtati glōmocēm*: *glogōiām* 'wywoływać hałas, np. przez przewracanie jakichś przedmiotów, przez uderzanie przedmiotu o przedmiot' (np. Stolovi *glogoću*).

a ljudi... ropoću, RSAN), od pocz. XVIII w. (u Parčicia r. 1709, RJAZ), maced. dial. *zломоту* 'paplać, trajkotać, mamrotać' (RMJ). ~

Por. 1. sch. dial. *glomātati -tām* 'hałasować, stukotać', 'płynąć z hukiem, o rzece' (RSAN), od XVII w. (RJAZ: 'strepere');

2. sch. dial. *glomētati -tām* 'hałasować, stukotać' (RSAN);

3. sch. dial. *glomūrati -rām* 'ts.' (RSAN).

Czasownik ekspresywny z suf. *-ot-ati* (I 52, tu też o charakterystycznej harmonii głosowej *o...o*) od dżwkn. *glom-* (zob. *glom-oz-iti*). Psł. dżwkn. *glom-* (: *glam-*?) do ie. dżwkn. *ghel-*, *ghel-m-*: *ghl-em-* p. *galiti* l. Najbliższe odpowiedniki w germ.: stnord. *glam*, *glamm* n. 'hałas, wrzawa', *glama* 'rozmawiać, gwarzyć', *glamra* 'hałasować'. Por. też (należące do ie. *ghel-*, ale wykazujące tę samą budowę) stnord. *galm* 'odgłos, brzmienie; wrzawa, hałas'. Zob. *glamati*. — Skok ER I 566 uważał *glomotati* za denominativum od *glomotъ* (zob.). Nie widać podstaw.

Por. bliskie budową i semantyką *lomotati* (Sławski SE V 182—3).

T. Sz. — F. S.

glomotъ glomota pld. 'hałas, wrzawa, huk, strepitus'

~ sch. *glōmōt* m. 'hałas, wrzawa, trzask, huk' (RSAN; Vuk, stąd RJAZ), bułg. dial. *zломом* m. 'zgiełk, hałas, trzask' (Gerov, stąd RBE, BER I 251), maced. dial. *zломом* m. 'bełkotanie, mamrotanie' (RMJ). ~

Por. 1. bułg. dial. *zломомъp* m. 'metalowy dzwonek (zawieszony na szyi zwierząt)' (Gerov Dop. z okolic Widynia, Mladenov BTR, Mladenov Vidin 217);

2. sch. wyjątkowe z XVIII w. *glomat* m. 'hałas' (< *glomati* (RJAZ)).

Nomen actionis > nomen acti do *glomotati*. Niekoniecznie jednak derywat wsteczny. Nie można wykluczyć derywacji od pierwiastka. Budowa jak w bliskim semantycznie (ale odrębnym etymologicznie) *lomotъ* (p. Sławski SE V 181).

T. Sz. — F. S.

***glomozą**. Rekonstrukcja ESSM VI 137 (obok *glomozъ:glomozdъ*). Na podstawie odosobnionego czes. dial. *hlomoze* 'niedojrzałe owoce' (Kott Dod. DSM). I semantyka i wyjątkowość wyrazu wskazują na to, że jest to późniejsza innowacja lokalna (por. *glomozънь, glomozъ*).

F. S.

glomozditi zob. **glomoziti**

glomoziti glomožq: glomozditi glomoždžq pln. 'trzaskać, bić, wywoływać hałas, wrzawę, hałasować, łomotać'

~ czes. *hlomoziti* (częściej *lomoziti*) *-zim* 'wywoływać hałas, huk, hałasować', *hlomoziti se* 'mozolić się, trudzić się, wysilać się', dial. wsch. *hlomoziti* 'zdzierać, zużywać, o nieprzyjemnym tłoczeniu, gnieceniu, darciu, nadmiernym czy zbyt dużym wysiłku', sła. *hlomozit* 'obok *lomozit*' *-zi* 'wywoływać hałas, huk, krzyk, hałasować, łomotać, terkotać' (SSJ, wg Machka ES² 169 'trzaskać, tłuc, bić grubym, tępym narzędziem');

brus. dial. *zломоздзіць* (Nosovič): *zлaмaздзіць* (ESBM III 93 s.v. *zлaмaздá*) 'bić po głowie; nabijać czymś głowę; rzucać jedno na drugie, bezładnie'. ~

Por. też czes. dial. *hlomoziti se* 'mozolić się, wysilać się' (**glomuz-*), sła. dial. *hlomaždit* 'hałasować', *hlemaždit* 'bić, młócić, tłuc, trzaskać' (Kálal, **glom-azd-*, **glem-azd-*).

Czasownik ekspresywny z suf. *-oz-iti* (p. I 55) : *-ozd-iti* (o oboczności *-d-* : *-zd-* p. Brückner KZ XLV 53, XLVIII 203, Sławski SE I 276, 348, 530) od dźwiękn. *glom-* (por. sch. *glōmmuti* 'wywołać łomot, łoskotać, załomotać; wypić jednym haustem', RSAN, *glōmati se* dial. 'mocno się drapać', ib.; co do znaczenia por. czes. dial. moraw. *lomozit' sa* 'drapać się' i czes. *lomoziti* 'łomotać, łoskotać, hałasować' p. *lomoziti*), ros. dial. *гломонуть* 'przelknąć łyk czegoś' (SRNG), brus. dial. *гломануць* 'odgryźć wielki kęs, kawałek' (Nar. slova 29, 197). O dalszej etymologii zob. pokrewne *glom-ot-ati*.

Mało prawdopodobne wyprowadzanie z podstawowego subst. *glomozъ* : *glomozdъ* p. (tak np. Berneker SEW I 306, ostatnio Štech ScSl XII 149—51, uważający czasownik za denominativum), także i ESSM VI 137 rekonstruuje tylko *glomozъ*, *glomozdъ*, *glomozā*. — Machek ES² 168—9 oddzielał ekspresywne *hlomoziti* 'łoczyć, gnieść, zdzierać, zużywać' od *hlomoziti* 'hałasować'. Pierwsze łączył z lit. *glamžyti* p. *glamati*. Drugie objaśniał na gruncie czeskim jako dewerbalne intensivum z suf. *-oz-*. Dla psł. rekonstruował realnie nie zaświadczone *glomъ* (prapokrewne np. stnord. *glam*, *glamm* 'hałas, wrzawa' p. *glomotati*). Nie należą tu bowiem (wbrew Machkowi) stczes. *lom* 'odgłos łamania, łoskot, trzask, huk', sła. *lom* 'wrzask, hałas, trzask' kontynuujące psł. *lomъ* < *lem-* 'łamać, kruszyć' (o budowie i rozwoju znaczenia p. Sławski SE V 165—9). F. S.

glomozъ *glomozā* zach. 'trzask, huk, hałas, łomot, wrzawa, strepitus'

~ czes. *hlomoz* m. 'hałas, huk', też dial. chodzkie 'hałas, zgiełk' (Hruška DSCh), sła. *hlomoz* m. 'trzask, huk, hałas, wrzawa' (także dial., Káral). ~

Por. I. brus. dial. *гломозд* m., *гломозд* m. 'graty, rupiecie, śmieci' (Nosovič, Jurčanka Mscisl. 66) < brus. dial. *гломоздзіць* 'rzucać jedno na drugie, bezładnie' p. *glomoziti*; brus. dial. *гломоздà* 'coś niezgrabnego, niezdatny człowiek' (TSBM), dial. 'człowiek niezgrabny, do niczego, niezdatny do pracy' (ESBM), u Nosoviča *гломоздà* 'mowa bez sensu, głupia', m. i f. 'głupiec, człowiek nierozumny' (semantyka nawiązująca do *glamati*, zob.);

2. czes. dial. *hlomouz* m. 'stwardnienie skóry, odcisk, nagniotek' (SSJČ), *hlomozā* 'nieodjrzałe owoce' (Kott Dod. DSM), oba wyrazy objaśnia semantyka czeskiego ekspresywnego *hlomoziti*.

Nomen actionis > nomen acti do *glomoziti*. Niekoniecznie jednak derywat wsteczny. Mogą to być niezależne formacje od dźwiękn. *glom-* p. *glomoziti*, *glomotati*. Zob. bliskie znaczeniowo psł. dial. *lomozъ* : *lomoziti* (z którymi nasza rodzina się miesza), o nich Sławski SE V 183.

Matzenauer LF VII 181, Berneker SEW I 306, Iljinskij Izv. XVI 4, 3, Štech ScSl XII 149—51. — ESSM VI 137—8 uważa za możliwy związek z *glēmyždъ* (co rekonstruuje nieprzekonująco jako *glēmezdъ*, *glemezdъ*). Nie widać podstaw. Wskazuje też na bliskość form i znaczeń z *gromozd-*, przypominając alternację *l* : *r* (por. *klikъ* : *krikъ*, *klikati*, *klicati* : *kričati*). F. S.

glota I. pld. i wsch. 'ścisk, tłok, wielka liczba stłoczonych ludzi, tłum, turba', 'stado', 'pospółstwo, bieda, hołota', pld. 'rodzina, czeladź, żona i dzieci, familia'

~ stę. przestarz. *glōta* 'tłum, pospółstwo, hołota' (wg Pleteršnika i Bezłaja ES I 150 XIX-wieczna pożyczka z cs.), sch. przestarz. i dial. *glōta* 'rodzina, wspólnota rodzinna, domownicy', 'gromada', 'biedota, hołota, motłoch' (RSAN), NM w Serbii *Glota* (RJAZ), cs. z XIV w. *ггота* 'turba' (Miklosich LP), bułg. przestarz. i dial. *глота* 'stado, zwykle wilków', 'tłum ludzi, zgraja' (RROD, RBE);

strus. ГЛОТА 'tłum' (z XV w., SRJ XI—XVII i Srezn., zaświadczone też w XVIII-wiecznym odpisie tego samego dokumentu, Miklosich LP), ros. NM z okolic Pskowa Глоты (Vasmer RGN II 372) niepewna, ukr. dial. *гломá* 'tłum, ścisk, tłok' (Hrinčenko: Podole, Verchratskyj Znadoby uhor., Janów Moszkowce), na Bojkowszczyźnie również z innym akcentem (Onyškevyč Bojk.). ~

Por. l. ukr. dial. *глим гломы* 'tłok, ścisk' (Żel.) wskazujące na pierwotne *glotъ* m., za którym przemawiają też adverbialia: bułg. dial. *гломом* 'tłumnie' i maced. dial. *глотум* 'ts.';

2. bułg. dial. *глото* 'tłum, stado', 'hołota, motloch' (zapewne wtórna depluralizacja z *гломá*);

3. ros. dial. *гломá* 'biedota, hołota' (SRNG: Smoleńsk);

4. denominalne ukr. dial. *гломúму -у́ -му́* 'tłoczyć się, cisnąć się' (Hrinčenko).

Z pld.słow.: rum. *gloată* f. 'tłum, ciżba', 'dzieci z jednej rodziny', 'pospolite ruszenie' (Mihăilă Impr. 143; pożyczka stara z XIV—XVI w. wraz z serią innych terminów socjalnych), stąd ukr. dial. hucul. *глома* 'dzieci' (ESUM I 528 wg Vincenza, Les éléments roumains du lexique houtzoule).

Dokładnych odpowiedników ie. nie ma, nie zaświadczone także bezpośrednia podstawa motywująca. Etymologia niepewna. Może pierwotne abstr. > coll. na -a (p. I 59) do ie. *gl-et-* będącego rozszerzeniem pierwiastka *gel-* 'tłoczyć, gnieść, ugniatać'. Derywaty od tego pierwiastka mają często znaczenie 'ściśnięta, zwarta masa; bryła, kupa' (zob. *gala, gałka, žely žehve, gluda, gluta, glyba*, na związek psł. *glota* z tym ostatnim wyrazem wskazywał Brückner KZ XLVIII 202 rekonstruując *gblota: gblnъ* 'kawał chleba'). Stąd 'kupa ludzi, tłum, zgraja'. Por. bliskie rozwojem znaczenia psł. *gromada: gramada* (p. Sławski SE I 347—8), pñ.słow. *tiščьba* pol. *ciżba* (stpol. z XV w. też *ciszczba*) 'wielka ilość stłoczonych ludzi, tłum, masa' < *tiskati* 'tłoczyć, ścisnąć'. Z innych języków ie. warto przytoczyć należące do tego samego pierwiastka: goc. *kilpei* 'łono matki', ags. *cild* 'dziecko', ang. *child* 'ts.', może i stszwedz. *kolder* 'dzieci z jednego małżeństwa', norw. dial. *kald, kuld* 'potomstwo zwierząt pochodzące z jednej ciąży, z jednego lęgu, całe gniazdo jajek, dzieci pochodzące z tego samego małżeństwa' (Pokorný IEW 358, Havlová ESSJ 28).

Inne objaśnienia (ich przegląd daje Havlová ESSJ 26—9) mniej przekonujące przede wszystkim ze względu na semantykę. Havlová (ESSJ 28—9) łączy za Srezn. I 519 z psł. *gľka: gľka* 'hałas, krzyk, zgiełk', *gľčati* 'krzyczeć, huczeć'. Co do rozwoju znaczenia powołuje się na stczes. *hluk* 'hałas, krzyk': 'gromada, hufiec, wielka ilość, tłum'. — Shevelov PS 112 łączy z *goľъ* 'nagi, goły' porównując co do znaczenia ukr. *голота* (zob. *golota*). — ESSM VI 139 nie wyklucza związku z *glogъ* (zob.), *glodati* (zob.).

Havlová ESSJ 26—9.

M. J. — F. S.

glota 2. pld. 'zanieczyszczenie; chwast w zbożu, ziarnie'

~ słe. *glōta* bot. 'kłosownica, Brachypodium', dial. też 'życica, Lolium' i ogólnie 'chwast, zanieczyszczenie w zbożu, w ziarnie', sch. *glōta* 'nieczystość, brud', 'chwast, zanieczyszczenie w zbożu', też dial. (Elezović Kos.-Met. i z innym akcentem: *glotá* Mitrović Leskovac), bułg. dial. *глома* 'zanieczyszczenie w zbożu, w grochu', maced. *глома* 'zanieczyszczenie w ziarnie', 'pył, drzazgi'. ~

Por. 1. synonimiczne: słe. *glōt -ī* f., sch. dial. *glōt* m., maced. *глом* m., *глотеж*;

2. sch. stary derywat od XV w. *glōtina* 'zboże z wyjątkiem pszenicy';

3. czasowniki denominalne: sch. dial. *glōtiti -īm* 'brudzić, zanieczyszczać', maced. *глоту* 'ts.'.

W ścisłym związku z *glota* 1. Dalsza ewolucja znaczenia pejorat. 'zgraja, hołota' > 'chwast; zanieczyszczenie'.

Skok ER I 572, Bezlaj ES I 150.

M. J.

glotъnъ 1. *glotъna glotъno* wsch. i pld. 'tłoczny, tłumny; ściśnięty'

~ ukr. dial. *злітнуу* 'ciasny, wąski', zwykle adv. *злітнуо, злōтнуо* 'tłoczno' (Verchratskij Znadoby uhor.). ~

Na istnienie takiego przymiotnika w pld.słow. wskazuje derywat: bułg. i maced. *злотниџа* i *злымниџа* 'stado, horda, banda, zgraja'.

Adi. od *glota* 1. z suf. -ъnъ.

M. J.

glotъnъ 2. *glotъna glotъno* pld. 'zanieczyszczony, zachwaszczony'

~ slę. dial. *glōten -tna -tno* 'dotyczący chwastu, zmieszany z chwastami, zanieczyszczony': *glotno* 'żito, zrnje, seme, sch. dial. *glōtan: glōtan -tna -tno* 'zanieczyszczony, zachwaszczony, o zbożu', 'nie dopieczony, zakalcowaty, niesmaczny, niedobry, o chlebie, pokarmie', 'nieczysty, brudny', 'nieurodzajny, o ziemi' (RSAN), w znaczeniu 'zły, niedobry' już u Mikalji (RJAZ), bułg. dial. *злōтнен -тна -тно* 'zanieczyszczony, z domieszką ziaren chwastów' (BER I 251, BDial. IV 95), maced. *злотен -тна* 'zmieszany, zanieczyszczony, o zbożu'. ~

Adi. od *glota* 2., o suf. -ъnъ p. Brodowska-Honowska SPS 80 nn.

M. J.

glozъje n. coll. 'krzaki, zarośla głogu'

~ czes. *hlozi* n. 'ciernie, głogi' (Přir. slov., SSJČ), stczes. XIV—XV w. *hlozie* coll. do *hloh* (Gebauer Sl., MSCS: por. NM *Dohlozi* zapisane już w 1407 r. < do *hlozi*, Profous MJČ I 640), slę. *hlozie* n. 'zarośla głogu' (SSJ, Isačenko SRS);

slę. dial. *glōzъje* n. coll. 'krzaki, zarośla głogu' (Pleteršnik), *glōzъd'e* (Bezlaj ES I 149), NT *Glože, Glozъje* (Bezlaj SVI I 179), sch. *glōzъje* n. coll. 'zarośla głogu' (RJAZ, RSAN, Vuk) od XVI w. (RJAZ), także NM np. Njiva u *Glozъju* (RJAZ), cs. *гложинѣ* 'spina, crataegus' (Miklosich LP), bułg. dial. *злōжѣ, злōжѣ, злōжѣ* n. coll. od *злoг* (Mladenov BTR bez dokumentacji; o takich formach w dial. zob. Ivanov, Izsled. Mladenov 85—91), śrbułg. XIV w. *гложик* (BER I 250: Kronika Manasa), maced. *злoже* n. 'zarośla głogu' (RMJ);

ukr. dial. *злōжѣ* n. coll. 'ciernisty, kolczasty krzak' (tylko Żel.). ~

Coll. od *glogъ*, o suf. -ъje I 86.

T. Sz.

glōbati *glōbajъ* czes. i pld. 'czynić zagłębienia, drażyć, ryc; czynić głębokim, pogłębiać'

~ czes. *hloubati* (o čem, nad čim) 'głęboko rozważać, rozmyślać', 'wydłubować, pogłębiać' (Přir. slov., Gebauer Sl. od XV w.);

slę. dial. *glōbati -bam* 'drażyć, czynić zagłębienia', voda *glōba* 'żłobi, draży' (Pleteršnik: Bela Krajina, prekm.), bułg. przestarz. i dial. *злōбам -аи* (: *злōбѣя -аѣи*) 'dlubać, żłobić, ryc' (RBE, Gerov, u Mladenova BTR *злōбам* 'pogłębiać'; formy bułg. mogą pochodzić po prostu z *злōбѣя*, por. bułg. dial. *злето* < *длето*). ~

Denom. od *glōbъ, glōbokъ*, o tym typie czasowników p. I 46, Reczek JP XLIV 140—6. Widoczny wpływ bliskiego znaczeniowo i głosowo *dl'bati* (w słow. dobrze poświadczony jest też rozwój grupy *dl* > *gl*). Por. *glōbiti*.

ESSM VI 140.

M. Ś.

*głęběľ. Forma rekonstruowana przez ESSM VI 140 na podstawie: pol. rzadkie *głębiel* (SW), *głębiel* (SJP PAN) 'ryba łososiowata *Coregonus*' (dial. *głębiel* 'ts.' u Karłowicza SGP niepewne), ste. *globěľ* 'zagłębienie, parów, wądół' (Pleteršnik).

Nie widać podstaw: wąski zasięg, brak pewnych poświadczeń dial., zupełny brak w starszych źródłach.

F. S.

głęběň : glyběň f. wsch. 'głębia, głęhina, toń'

głęběň: ~ ros. dial. smoleńskie *глубень* 'głębia, toń' (Slovarь Smolensk., s. v. *глубень*), NW *Глубень* (Vasmer WRG I 440: Ziemia Wileńska), ukr. dial. *глубінь* 'ts.' (Żel. s. v. *глубина*; AGBojk. IV 39: mapa 218; Rudnyćkyj ED VII 644). ~ *glyběň*: ~ ros. dial. smoleńskie *глыбень* 'ts.' (p. wyżej), ukr. literackie i dial. *глибинь* (SUM, Żel. s. v. *глибина*; u Hrinčenki obocznie *глибень*; *глибинь*). ~

Formacja wygląda na archaiczne, rzadko spotykane abstractum z suf. *-ěň* (temat na *-i-*) od *głęb-(głyb)-okъ*. O budowie p. I 129.

M. Š.

głębica zob. *głębьць*

głębikъ zob. *głębь I*.

głębin'a 'głębokość, głębia, profunditas, altum; głębokie miejsce' : pld. i wsch. też *glybin'a*

głęhina: ~ pol. od XV w. *głęhina* 'wielki słup wody, głęboka woda, toń; najgłębsze miejsce na wodach' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, dial.: Ramułt, Dejna RKJL XXII 177, Szymczak Domaniewek; MAGP XI m. 526: 'głęboka woda'), gluź. *hlubina* 'głębia, przepaść, otchłań' (Pfuhl, Zeman), czes. od XIV w. *hlubina* 'głębia; głębokie miejsce na wodach', 'głęb. oddalone miejsce', górnicze 'najgłębsze miejsce w kopalni' (Přir. slov., Gebauer Sl., rzadko dial.: Siatkowski Kudowa I 129);

ste. *głobina* 'głębia, toń, profunditas, altum', v *głobini* 'w głębi' (SSKJ, Pleteršnik), sch. (w piśmiennictwie cerk. od XIV w. i czakaw.) *glubinu* 'ts.' (RJAZ ze słowników Belostenca, Jambrešicia, Voltidźiego i Stulicia), scs. *глубина* 'profunditas, altitudo, altum, profundum' (SJS), bułg. przestarz. i poetyckie *глубина* 'głębia' (RBE. Mladenov BTR, Gerov), też jako NM (Ivanov MI Struma), maced. dial. *глобина* 'głęhina' (RMJ, RMNP);

strus. od XI w. *глубина* 'głęb. głębia: otchłań', ros. *глубина* 'głębokość', 'głębia, toń', 'beźmiar' (SSRJ, SAR), dial. w znaczeniu bardziej konkretnym 'brzeg, przy którym znajduje się głębokie miejsce', 'tor wodny', 'высота или ширина снасти' (SRNG, Slovarь Novosybir.), 'jama w rzece' (Slovarь Mordov.), też przenośnie 'dawne lata, czasy', 'starość' (Slovarь Smolensk.), ukr. dawne *глубина* (Tumčenko: XV—XVIII w.) 'głębia, głęb', 'głębokość', 'otchłań; beźmiar' i dial. *глубина* 'głębokość, głębia' (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk., AGBojk. IV, cz. 2, s. 39—40), brus. XV—XVII w. *глубина* 'profunditas' (HSBM). ~

Por. sekundarne postaci: l. pol. dawne *głębinia* 'głęb', 'głębokie wody', 'oddalone miejsce' (SJP PAN, SW z XIX w.), SW też dial. *głębini*: parę lokci *głębini* (Kartowicz SGP z Litwy), czes. NM *Hlubyně*, lud. *Hlubin*, v *Hlubini* (Profous MJČ); sch. wyjątkowe *glubinja* (RJAZ w jednym przykładzie z Istrii); ukr. dial. *глубінь* 'głębokość, głębia' (Onyškevyč Bojk., AGBojk. IV cz. 2, s. 39—40: *hlubin*: *-byń*), brus. stare *глубиня* (HSBM);

2. z suf. *-izna*: pol. *głębizna* (SJP PAN, L., też dial.: Dejna RKJŁ XXII 177, Górniewicz Malbork: *głębizna*, MAGP XI m. 526); ukr. dial. u Żel. *злубізна*;

3. *-ov-ina*: ros. dial. *злубовина* 'głębokie miejsce w rzece' (Sredneobskij sl.), w innych dial. z widoczną dyferencjacją znaczenia w stosunku do form z *-ina*: 'jama, zagłębienie w ziemi' (SRNG, Pskov. slov., Slovarь Smolensk.).

Obok tych formacji w poszczególnych językach widoczny też typ wtórny, oparty na podstawie *głębok-*: pol. dial. rzadkie *głęboczyna* 'głębia' (Karlłowicz SGP z Mazowsza, Pluta Dzierżysławice, Dejna RKJŁ XXII 177), głuż. *hlubočina* 'głęboka dolina', 'krater' (Pfuhl, Zeman), czes. rzadkie *hlubočina* 'głębia', 'przepaść' (Přir. slov., brak u Gebauera Sl.), dial. *hubočina* 'głębia, głębokie miejsce w rzece, stawie' (Malina Místřice, o postaciach *hub-* w gwarach czes. s. v. *głębokъ*); sle. książkowe *globočina* 'głębia, głębia' (SSKJ), bułg. przestarz. i dial. *злубочина* 'ts.' (RBE, Mladenov BTR, Gerov), maced. *злубочина* 'ts.' (RMJ); ros. dial. rzadkie *злубочина* 'ts.' (Pskov. slov.), brus. dial. *злубочина* 'głębokość, głębia' (Turaū).

głybina: ~ sch. dial. *glibina* 'głębia' (RSAN: Timok), NT *Glibina* (HDZ III 365);

ros. dial. *злыбина* tylko w znaczeniu abstrakcyjnym 'głębia, głębia' (SRNG: Twer, Moskwa, Leningrad; Slovarь Smolensk.; też w źródłach pskowskich z XVII w.: *злыбина*, Pskov. slov.), ukr. *злыбина* 'ts.' (SUM, Hrinčenko, AGBojk. IV, cz. 2, s. 39—40, Bileckij-Nosenko; brak w SSUM, u Tymčenki i Żel.), brus. dial. *злыбина* (Nosovič, Turaū, SPZB), też w funkcji NT (Jaškin BHN: *злыбина* 'jama wypłukana wodą'), na Polesiu 'zagłębienie w ogóle' (Polesье 223). ~

Por. też ukr. *злыбня* (Hrinčenko), brus. *злыбня* (TSBM, Turaū, Šaternik Červ. HSBM).

Abstractum na *-ina* od *głębъ* I., *głębokъ*: *głybъ*, *głybokъ*.

M. Š.

głōbiti *głōb'ŏ* *głōbiŝь* 'czynić głębokim, pogłębiać'

~ pol. nowsze *głębić -bię* 'kopać, drążyć, pogłębiać: prowadzić szyb z powierzchni w głąb ziemi' (SJP PAN, u L. z odniesieniem do *wyglębić, zglębić*), dial. rzadko *głābić* 'wiercić otwór' (Dejna RKJŁ XXII 176), 'pogłębiać' (Olesch Sankt Annaberg: *głāmb'it*), głuż. *hlubić -ju* 'pogłębiać, tief machen' (Pfuhl, Zeman), czes. *hloubiti -im* (co) 'kopać, zagłębiam się, wydłubywać, dłużyć', *hloubiti* dolů (Přir. slov., Jungmann), dial. *hlubič* 'kopać, np. studnię' (Lamprecht Opava);

sle. *głōbiti -im* 'czynić głębokim; pogłębiać' (Pleteršnik, SSKJ), scs. Supr. **КЪГЛАБИТИ** 'infigere', **ОУГЛАБИТИ** 'pogłębić' (SJS, Sadnik—Aitzetmüller HAT);

ros. dial. *злубить -бишь* 'pogłębiać' (SRNG: na Uralu). ~

W kilku językach poświadczono są też nowsze denom. od *głębokъ*: głuż. *hlubočič* 'tiefen' (Pfuhl), czes. dawne *hlubočiti* 'ts.', też 'in profundum descendere' (Jungmann); sle. *głōbōčiti* 'tief machen' (Pleteršnik za słownikiem Murki); ros. dial. smoleńskie *злубочить -чъ* 'pogłębiać' (SRNG).

Denom. od *głębъ* I. (zob.).

M. Š.

głōbocě zob. **głōboko**

głōboče zob. **głōboko**

głōbočь f. 'głębia', 'głęboko ukryte miejsce'

~ stpol. wyjątkowe *głēbocz* 'miejsce ukryte w głębi, tajemne, profundum' (XV w, Słownik stpol.), czes. dial. *huboč* f. 'střední les' (v *huboči*, Svěrák Karlovice);

sł. NW *Głohač* (Bezłaj SVI I 178);
 ukr. u *Žel. zlybiu -bociu* 'głębina' (s. v. *zlybuna*).
 Nowsze abstractum z suf. -b od *głōbokъ*. Por. *głōbbъ*.

M. Ś.

głōboko : ptn. **glyboko** : pld., wsch. **głōboče** : ptn. **głōbocē** : ptn.-zach. **głōbokъ 2**, adv.
 'profunde, alte'

głōboko: ~ pol. *głęboko* (stpol. od końca XV w. — tylko w Rozmyślaniu Przemyskim, Słownik stpol.), od XVI w. już jako forma prawie wyłączna, znana dial. (Sychta SK I 323, Kucala PSM 43, Piuta Dzierżysławice, Dejna RKJŁ XXII 177), połab. *glōbhēk*, forma niepewna < **głōboko* lub **głōbokъ* (Polański SE II 163), głuż. *hluboko*, czes. od XIV w. *hluboko* (Přir. slov., Gebauer Sl., też dial.: Bartoš DSM: *hluboko*);
 sł. *głōboko*, sch. w czakaw. gwarach nawiązujących do sł.: *głōboko* (PPJ III 86), bułg. dial. *zlyboko*;

strus. **гложьоко**, ros. *zlyboko*: *zlybokó* (SSRJ, też dial.: SRNG, Slovarь Novosibir., Pskov. slov.), ukr. stare (u Tymčenki XV—XVIII w.) **гложьоко**, brus. stare (XV—XVII w., HSBM) i dial. *zlyboko* (Turaŭ). ~

glyboko: ~ czes. dial. *hlyboko* (Hruška DSch, Horečka Frenštát), sła. dial. *hliboko* (Buffa Dlhá Lúka);

ros. dial. *zlyboko*: *zlyboko*: *zlybokó* (SRNG, Slovarь Smolensk., Sredneobskij sl.), ukr. *zlyboko*: *zlyboko*, brus. *zlyboka*. ~

głōboče: ~ cs.-serb. XIV w. **гложьоуе** (SJS);

rus.-cs. XII w. **гложьоуе** (Miklosich LP, u Srezn. w tym samym przykładzie jako compar.), ukr. stare **гложьоуе** (Tymčenko z XVI w.). ~

głōbocē: ~ pol. dawne *głēhoce* (w XVI w. już wyjątkowe, SP XVI IBL, SJP PAN), czes. od XVI w. *hluboce* (Přir. slov., Gebauer Sl.);

stbrus. u Skaryny *zlyboučb* (HSBM). ~

głōbokъ: ~ kasz. ptn. i środkowe *głōbok* (Sychta SK I 323), sli. *glōbhak*, połab. *glōbhēk* (p. *głōboko*). ~

Postać *głōboko* : *glyboko* to acc. sg. n., *głōbokъ* = acc. sg. m. od adi. *głōbokъ*; *głōboče* = acc. sg. n. od nie poświęconego adi. *głōbočъ*; *głōbocē* = loc. sg. od *głōbokъ*.

Por. *dal'eko*, *dal'ečъ*, *dal'ecē*, *dal'ekъ*.

M. Ś.

głōbokъ 1. *głōboka* *głōboko*, compar. *głōb'ьbъ* *głōb'ьši* *głōb'e*: **głōbokъ** *głōboka* *głōboko*: **glybokъ** *glyboka* *glyboko* 'mający dużą odległość od powierzchni w dół, do środka; sięgający daleko ku wnętrzu czegoś, w głąb, znajdujący się daleko od powierzchni, profundus, altus', **głōbokъ dolъ**, **głōbokъ potokъ**, **głōbokъ rovъ**, **głōbokъ sněgъ**, **głōboka jama**, **głōboka rana**, **głōboka rěka**, **głōboka voda**, **głōboko dьno**, **głōboko ezero** (ozero); 'oddalony od skraju, daleki, trudno dostępny, interior', **głōbokъ lěszъ**; 'intensywny, mocny, niepowierzchnowy, niepłytki, całkowity', **głōbokъ szьnzъ**, **głōbokъ žalъ**, **głōboka žalostъ**; 'podeszły, o wieku; późny, o porze roku, o nocy', **głōboka starostъ**, **głōboka esenzъ** (osenzъ), **głōboka noktъ**

głōbokъ: ~ pol. *głęboki* (postać jedyna tak w źródłach historycznych, jak i gwarowych czysto polskich; postać *glyb-* spotyka się w gwarach pogranicznych: laskich, p. Zaręba AJŚ VI mapa 1139 i toponomastyce wsch.: SGKP; o wyjątkowym dial. *glybocki* p. niżej *glybokъ*), compar. w poświadzeniach od XVI w. *głēbszy* (stpol. też czasem *głēbkszy*, SP XVI IBL), już w Psalterzu floriańskim 'profundus, altus', w powtarzających się zestawieniach: *głēboki dól*, *głēboki potok* (jako toponim od

XV w., Słownik stpol., SGKP II 599), *głęboki rów*, też jako NM i NW (Rieger, Wolnicz-Pawłowska Warta), *głęboki śnieg*, *głęboka jama*, *głęboka rana*, *głęboka rzeka*, *głęboka woda*, *głębokie dno*, *głębokie jezioro*, 'oddalony od skraju, daleki, interior' (*głęboka puszcza*, *głęboki las*), 'wydobywający się, pochodzący z głębi, z wnętrza, np. o oddechu', 'osiągający wysoki stopień nasilenia, wielki, całkowity, mocny' (*głęboki sen*, *głęboki żal*, *głęboka żalosc*), 'podeszły; późny' (*głęboka starość*, *głęboka noc*; *głęboka jesień*), Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SJP PAN; częste w NM i NT zazwyczaj związanych z obiektami wodnymi: *Głęboki Bród* NM, *Głęboki Rów*, *Głęboki Wir*, p. SGKP; w dial. niemal wyłącznie w zestawieniu z konkretnymi nazwami wód, zbiorników wodnych lub sztucznych zagłębień: dół, rów, studnia, piwnica itp.; znaczenia przenośne występują tam rzadziej (Kartowicz SGP, Dejna RKJŁ XXII 177, Sychta SK I 322--3, Brzeziński Krajna, Górniewicz Malbork), literackie ponadto przen. 'intensywny, nasycony, o barwach; ciemny, nisko brzmiący, o głosie', 'niepowierzchniowy, gruntowny, o zjawiskach psychicznych' (np. *głęboka myśl*, już w Psalterzu florjańskim), połab. *glōbūt'ē* nom. sg. m. 'tief' (Polański SE II 163), dłuż. dial. archaiczne *gluboki* 'głęboki', NW w rekonstrukcji Muki *Gluboki jazor* (niem. Glubig-See, Muka III 138), gluź. *hluboki*, compar. *hlubši*, fem. w funkcji NW: *Hluboka* (L. Hoffmann, Die slawischen Flurnamen des Kreises Lobau, Halle 1959, s. 23) 'profundus, altus, tief' (Pfuhl, Zeman, o starych i dial. wariantach *luboki*, *uōboki*, *lyboki* p. Schuster-Šewc EW 289—90), u Warychiusza 1597 *hleboki sson* 'głęboki sen' (Stachowski Warychiusz 1597), czes., w funkcji NM zapisy już z XIII w. (Gebauer Sl., Profous MJČ) *hluboký*, compar. *hlubši* 'profundus, altus, tief' (*hluboký důl*, *hluboká jáma*, *hluboká rána*, *hluboká řeka*, *hluboká voda*), 'interior' (*hluboký les*), 'intensywny, mocny; całkowity' (*hluboký spánek*, *hluboký smutek*), 'podeszły; późny' (*hluboká starost*, *hluboká noc*), 'intensywny, nasycony, o barwie; ciemny, nisko brzmiący, o głosie' (*hluboký hlas*), 'niepowierzchniowy, niepłytki, o zjawiskach psychicznych' (Přir. slov., SSJČ, Jungmann; dial. postacie *hlub-*: *hub-* z asymilacją *gl* > *g*; dial. wsch. moraw. *hlub-*: *hub-* może kontynuować zarówno *glōb-* jak i *glh-*, p. Skulina Mor.-slov. 55);

sł. *globòk globòka* (doleńskie *globòk*), compar. *glòbli*: *globokéjši*: *globòcji*, dial. *globši* 'profundus, altus' (*globok potok*, por. NW *Globoški Potok*, Bezłaj SVI 178), *globok sneg*, *globoka jama* (też dial.: Tominec Črni vrh), *globoka rana*, *globoka voda*, *globoko dno*, *globoko jezero* (por. *globina jezera*, SSKJ), 'niepowierzchniowy, niepłytki, całkowity, mocny, intensywny' (*globoko spanje*, *globoka žalost*), 'podeszły, o wieku' (*globoka starost*), 'późny', *globoka noč* (SSKJ, Pieteršnik), częste w toponimii i hydronimii p. Bezłaj SVI l.c., sch. wyjątkowe dawne czakaw. *glühok* 'profundus' (wg RJAŻ też u Belostenca, kajkaw.), NM *Gluboko* (na chorw. Przymorzu, w zapisie z XIV w., RJAŻ, też NM *Gluboki Potok* w źródle cs.-serb. z XIV w., RJAŻ s. v. *Duboki Potok*: peryferyczne postaci z *glob-* < **ǵ* nawiązują do sł. obszaru językowego w gwarach kajkaw. i czakaw., PPJ III 86, Herman Filologija VII 81, zob. też Skok ER I 450—1; w ESSM VI 141 też czakaw. *gūnbōk* z *gl* > *g*, p. objaśnienie), scs. Zogr., Mar., Ass. (brak w Sav.) *глубокъ*, compar. *глубѣши* *глубѣшии* 'profundus, altus', *въ шма глѣбѣна*, *вода глѣбѣна*, *глѣбѣши сѣнь* (SJS), bułg. przestarz. i dial. *глубок -ка* 'profundus, altus': *глубок дол*, *глубока река* (też NW *Gluboka reka*, p. Duridanov Vardar 221), *глубока вода* (RBE, Mladenov BTR, Gerov), maced. dial. *глобок* (*глобоко* море, *глобоко* езеро, RMJ, RMNP), dial. *glambòk* S.: *gambòk*: *gamlòk* W. (*gambòka*: *gamlòka voda*) s. v. *dlambòk* (zob. t. III s.v. *dj'bock*), Małeckie SW; też NT *Глобог Дол*: *Глобоки Дол*: *Глѣмбоки Дол*, *Глобока Јама*, *Глобока Река* (Pianka Top. 194);

strus. *глубоким* 'profundus, altus' (*глубоким* снегъ, *глубоким* шма), 'późny' (*глубоким* старость, *глубоким* осень), w znanych znaczeniach przenośnych 'mocny,

silny; całkowity, pełny', 'niepowierzchnowy, o zjawiskach psychicznych' (SRJ XI—XVII), ros. *глубокий* : *глубок -ка -бóкó*, compar. *глубже*, 'profundus', *глубокий ров*, *глубокий снег*, *глубокая яма* (też NT, Pskov. slov.), *глубокая рана*, *глубокая река* (por. dial. *глубка речка*, SRNG; też NW: Vasmer RGN II 372: Над речкой Глубокой), *глубокая вода*, *глубокое дно*, NM *Глубокое Озеро* (Vasmer o. s. 374), 'daleki, trudno dostępny, interior' (*глубокий лес*, Pskov. slov.), 'intensywny, mocny, całkowity' (*глубокий сон*), 'różny; podeszły': *глубокая ночь*, *глубокая осень*; *глубокая старость* (SSRJ, SRNG, Pskov. slov.), ukr. dawne (u Tymčenki od XV w.) *глубоким*: *яма глубоким*, *глубоким старость*, dziś dial. *глубокий* (Hrinčenko bez przykładów, AGBojk. IV, cz. 2, s. 39—40: *hluboka voda*, Onyškevyč Bojk.: *глубокей*, Żel.: *глубий* = *глубокий*), też w NW i NM (Trubačev Nazvanija rck 122, 192, Vasmer RGN II 372, dial. zach. NT z przewagą postaci z *u*, p. Stieber Tłemk., Rudnyčyj NGB, Hrabec PO 31), brus. od XV—XVII w. *глубокъ* (u Skaryny wyłącznie formy z *u*; w XVII w. obocznie z *глыб-*) i dial. *глубокий* (Bjaľkevič Mohylew), *глубоки* (Turaŭ, SPZB), 'profundus', częste w toponimii *Глубокая*, *Глубокае* NT, *Глубоки роў* NT (Mikratap. Bel.). ~

głbokъ: ~ czes. dial. *hlboký* (Skulina Mor.-slov. 55; o śladach takiej postaci w stczes. p. Hujer Příspěvky 81), śl. *hlboký*, compar. *hlbši* (*hlboká jama*, *hlboká rieka*, *hlboká voda*, NW *Hlboký Potok*, Majtán—Rymut HydrOrawy), dial. też postaci z *hub-* (< *głb-*): *huboká cesta* 'stroma ścieżka' (Ripka Dolnotrenč., Kálal), *hilb-*: *hilboki*, *hil'boki* (Sipos Bükk-Gebirge, Kálal);

sch. dial. czakaw. w różnych postaciach fonetycznych: *gubòk*, *gelbòk*, *galbòk*, *głbok* (PPJ III 86), cs.-serb. od XV w. *гльбокъ* (postać rzadka, SJS);

rus.-cs. *гльбокъ* (Miklosich LP, brak w SRJ XI—XVII i u Srezn.). ~

głbokъ: ~ czes. dial. *hlyboký*, *hyboký*, *hliboký* (Hruška DSCh, Lamprecht Opava, Horečka Frenštát. Skulina Mor.-slov.; szczegółowo o geografii wyrazu w czes. dial. p. Hujer Příspěvky 80), śl. dial. *hliboki* (Buffa Dlhá Lúka);

sch. zach. (chorw.-kajkaw.) *glibok -ka*: *gliboka jama*, *gliboka voda*, NM *Glibodō -dola* (RSAN, RJAZ; HDZ III 136: Karlovac, HDZ V 185: *glibok glibòka*), bułg. dial. rodop. *глибок* (BDial. II 144, IIBE IV 299, Slav. Leks. 138), też NM *Глибок До.* (Ivanov MI Struma 98), *Глибок потук* (Christov Madan);

ros. dial. powszechnie *глыбокий* (*глыбок*) : *глыбокий* (: *глыбок -ка -кó*), *речка глыбока* (SRNG, Pskov. slov., Sredneobskij sl.), NM *Глыбока*, *Глыбокая*, *Глыбокoe* (Vasmer RGN II 381), ukr. (u Tymčenki od XVII w.) *глибокий -ка* : *глибока вода*, *глибока старість*, *глибока осінь*, *глибоко дно* (SUM, Hrinčenko, też dial.: AGBojk. IV, cz. 2, s. 39—40, tu też materiał lemkowski), *Глибокий Потік* NT (Hrabec PO 31, Rudnyčyj NGB), brus. *глыбóки -кая*: *глыбóки снег*, przep. *глыбóки сон*, *глыбóкая рака*, *глыбóкая яма*, przep. *глыбóкая старасць*, *глыбóкая восень*, *глыбóкае озеро*, *глыбóкае дно* (TSBM, dial.: Turaŭ, Šaternik Červ., Nosovič, SPZB; w HSBM dopiero od XVII w.: np. *долы глыбокии*; u Skaryny tylko formy z *u*). ~

Pol. dial. *głybocki*: Dunajek *głybocki* 'bardzo głęboki' (Karłowicz SGP z Poznańskiego za Kolbergiem — bez ścisłej lokalizacji) tu nie należy; *głyb-* to jeden z dial. wariantów fonetycznych *ę* + zwarta: asynchroniczna wymowa samogłoski nosowej i osłabienie (> zanik) nosowości (j^m). Szczegółowo o geografii fonetycznych realizacji *ę* przed zwartymi w dial. pol. p. MAGP VI m. 256, cz. II 21—9.

Pśl. derywat z suf. *-kъ* od pierwotnego tematu na *-o-*: *głpbъ* I. (zob., formacja dotychczas nie dostrzeżona), o wtórnie wyodrębnionym suf. *-okъ* charakterystycznym dla małej, ale zwartej grupki adi. oznaczających coś wielkiego rozmiarami (o charakterystyce semantycznej i próbie chronologizacji Trubeckoj BSL XXIV 133,

Brodowska-Honowska SPS 197—8), zob. też *dal'ekъ*, *vyšokъ*. Istnieje ścisły związek formalny i znaczeniowy między obu wyrazami, oba występują nieraz w tym samym szeregu (np. stpol. XVI w. *głęboki* i *wysoki*). Najlepszym dowodem ścisłego związku semantycznego między nimi jest łac. *altus* 'wysoki, wielki' i 'głęboki'. — Wariant *głbokъ* powstał niewątpliwie pod wpływem *dł'bokъ* *dł'bo delti* (zob.), por. Mikkoła RS I 16. Wokalizm dial. form *głybokъ*, *głbokъ* tłumaczyć trzeba na gruncie słow. (dawniej dopatrywano się tu kontynuacji wokalizmu ie.). Uderza przy tym brak poświadczeń takich form we wczesnych źródłach a także ich nieobecność w archaicznych dial. peryferyjnych. Jak już przypuszczał Meillet Ét. 328, a ostatnio wykazał Hujer Příspěvky 79—83, *głybokъ* powstał pod niewątpliwym wpływem *vyšokъ*. — Etymologia niepewna. Nie można wykluczyć związku z stind. *gambhīrah* 'głęboki' (*gāmbha*, *gambhāram* n. 'głębia, głębina'), kontynuującym zapewne pierwotne **grambhīrā-* (dysymilacja na odległość, p. Mayrhofer KEWA I 324; objaśnienie Burrowa, por. też jednak dobrze zaświadczone w językach słow. przejście *gl* > *g*, p. wyżej w czes. i maced.). Wyrazy stind. i psł. łączyli też Otrębski, *Studia indoeuropeistyczne* 195, Machek PF XVIII 2, 58, Karstien (p. Szemerényi *Kratylos* XVII 2, 146), przyjmujący dla postaci psł. mało prawdopodobne sekundarne, fakultatywne infiksalne *l*. Nie można wykluczyć również związku z bałtyckim *gel-*: *gil-* 'głęboki' (np. lit. *gilūs* 'głęboki': *gelmė* 'głębia, głębina'), wskazującymi być może na ie. podstawę *gel-* 'głęboki', por. Toporov Prus. II 235—6. W związku z tym warto przypomnieć stare objaśnienie psł. *głbokъ* Meilleta z r. 1895: nie można oddzielać tego wyrazu od stind. *gambhīrah*, *l* pochodzi z wyrazu pokrewnego z lit. *gilūs*, *gelmė*. — Psł. *głybъ* wykazuje infiks nosowy, pochodzi najprawdopodobniej z ie. *glo-m-bho-* od pierwiastka *geleh-*, psł. *želbъ* 'żłób', *želbiti* 'żłobić, robić wgłębienia', *globiti* 'cisnąć, wyciskać, żłobić, dłużyć, drażyć otwór'. Pierwotne znaczenie psł. *głbъ*, *głbokъ* byłoby 'mający dużą odległość od powierzchni w dół, do środka; sięgający daleko w głąb'. Por. Falk-Torp I 361, Hujer LF 44, 1917, s. 26—30 (Příspěvky 79—83), Machek Sl XVI 199—200, Schuster-Sewc EW 289—90, Pokorny IEW 367. — Nie można wykluczyć też pierwotnej formacji z infiksem nosowym *glu-m-bh* do ie. *gleuh-* 'ryć, żłobić, rozszczepiać' (gr. γλύφω 'żłobić, wydrążyć, wyrzynać', łac. *glūbō -ere* 'obłupywać' = stwaniem. *klioban*, niem. *klieben* 'rozszczepiać'). — Zob. Berneker SEW I 307, Sławski SE I 290—1, Vasmer REW I 275—7, Vaillant GC IV 462, ESSM VI 141—2 (tu jednak bezpodstawne ujęcie *głbokъ* jako compositum z drugim członem *-okъ* pokrewnym psł. *oka*).

M. Ś. — F. S.

głbokъ 2. zob. **głbokо**

głbostь f. 'głębokość, głębia, profunditas, altitudo, altum'

~ stpol. u Reja *głębosc* 'toń, głęboka woda' (SP XVI IBL), dziś dial. (np. z Poznańskiego: Karłowicz SGP, Kicieckiego: Dejna RKJL XXII 179), czes. już od XIV w., dziś przestarz. *hlúbost* 'profunditas' (Přir. slov., Gebauer Sl.);

sle. *glōbost* 'głębokość, głębia, głębina' (Pleteršnik);

stros. *глыбостъ* и *высость*, и *глубость*, *долгость*, и *ширость* (XVI w., SRJ XI—XVII), brus. XVII w., dziś dial. (Turaŭ) *глыбосць* 'profunditas' (HSBM). ~

Por. też szerzące się typologicznie nowsze, nie psł. (brak w najstarszym piśmiennictwie, skąpe dane dial.) formacje oparte na rozszerzonej podstawie: pol. od XIV w. (już w Psalterzu floriańskim) *głębokość* 'profunditas, altum, altitudo, gurges' (SJP PAN, Słownik stpol., L., też dial.: Kucala PSM 43, Dejna l. c., Olesch Sankt Annaberg, Ramult), głuż. *hlubokosc* 'Tiefe, Abgrund' (Pfuhi, Zeman), czes. od XIV

w. *hlubokost* 'głębokość, głębia' (Přir. slov., Gebauer Sl.); sł. *globokost* (*globokost*) 'profunditas' (SSKJ), bułg. *глубокост* (Mladenov BTR); strus. późne, rzadkie *глубокость* 'profunditas' (SRJ XI—XVII w jednym przykładzie), ros. literackie *глубо́кость* 'ts.' (SSRJ, brak w dial.), ukr. stare *глубоко́сть* (Tymčenko od XVII w., Leks. Zyz., też Żel.: *глубо́кість*), stbrus. *глубоко́сть* (HSBM).

Abstractum z suf. *-ostъ* od *głębnъ* 1. : *głębokъ*. Por. podobnie *głębina*: (nowsze) *głębocіna*.

M. Ś.

głębota płn. i sł. : wsch. **glybota** 'głębokość; głębia, głębina'

głębota: ~ sł. *globota* 'głębokość, głębia, głębina' (Pleteršnik);

ros. dial. pskowskie *глуботá* 'ts.', u Dała też 'przepaść, otchłań', ukr. stare *глубота* 'głębia' (Tymčenko z XVIII w.). ~

Tu należy też czes. NM *Hlubotec* (ESSM VI 143 ze słownika Kotta).

Por. też rozszerzone suf. *-ina* ros. dial. *глуботинá* 'głębia, głębina' (SRNG).

glyhota: ~ ros. dial. *глы́отá* 'głębokie miejsce w wodzie, głębia' (Slovarъ Smolensk.). ~

Por. również ros. dial. *глы́отинá* 'głębia, głębina' (SRNG).

Abstractum na *-ota* od *głębnъ* 1. (p.). O budowie zob. II 42.

M. Ś.

głębnъ 1. *głębnъ* *głębnъ* : zach.wsch. **glybnъ** *glybna glybna* = *głębokъ*. *glybokъ*

głębnъ: ~ czes. rzadkie i poetyckie *hlubý: hloubý* 'głęboki' (Přir. slov., Jungmann), por. też NM *Hlubočrpi* (Gebauer Sl. z XV w.);

ros. dial. *глубыи́* 'głęboki' (ESSM VI 143), archang. *приглубо́и* 'głęboki' (Vasmer REW I 275), urzeczownikowione *глубо́е -о́е* 'dno w głębokim miejscu rzeki' (SRNG), też w funkcji NW i NM *Глубо́е* (Vasmer RGN, WRG), ukr. dial. zach. *глубо́ий* = *глубо́кий* (Żel., Rudnyčyj ED VII 644). ~

Na postać taką wskazują ponadto: 1. compar. *глубъ ѣтъ глубъѣши глубъе* (p. *głębokъ*);

2. subst. ros. dial. *глубá* 'głębia, głębina' (Slovarъ Smolensk.);

3. urzeczownikowione formacje typu *глубьсь:глубица* (zob.);

4. abstracta *глубěнь, глѣбость, глѣбунъ, глѣбье* (zob.).

glybnъ: ~ ros. dial. *глы́бный* : реки *глы́бые*, берега *глы́бые* (SRNG; Wiatka). ~

Na takiej postaci być może oparte są: 1. ros. dial. rzadkie *глыбъ -ба* 'głębia, toń, głębokie miejsce w wodzie' (SRNG), ukr. *глыбъ -у* 'ts.' (SUM, u Tymčenko od XVIII w., Hrinčenko), brus. dial. *глыбъ* m. 'głębokość' (Turaū, Šaternik Červ., Jaškin BHN: 'głębia, toń'), pl. *глыбы* 'głębokie jamy w rzece' (SPZB).

Por. też *glybnъ* s. v. *głębnъ* i *glybina*, s. v. *głębina*.

Podstawa adi. *głębokъ* (tu objaśnienie). Por. *krěpъ:krěpъkъ*.

M. Ś. — F. S.

głębnъ 2. *głębnъ* zach. 'krótka, zgrubiała, twarda część rośliny: łodyga, nasada liścia, kaczan kapusty, caulis', dem. **głębikъ**

~ pol. od początku XVI w. (ale jako NO *Głęb Głęba* już od XIII w., SSNO) *głęb* *głęba* (pierwotny gen. *głęba*, jeszcze u L.) 'zgrubiała łodyga roślin kapustnych', w XVI w. też 'łodyga, pęd, caulis', 'obgryziony owoc, ogryzek', 'guz weneryczny', rzadko 'słup, kolumna, scapus' (SP XVI IBL), przen. 'głupiec, tępak', u L. też *głęb* = *głębik* 'ryba pompilus, kielb, kielbik', dial. zwykle 'kaczan kapusty' (Karłowicz SGP, Kucala PSM 60, Maciejewski Chelm.-dobrz. 50, Dejna RKJL XXII 176, Górniewicz Malbork), dłuż. *głęb -ba* 'kaczan', 'burak czerwony' (Muka), głuź. *hlub*

-*ba* (w dawnych źródłach też *lub*, *lub*, Schuster-Šewc EW 289) 'kaczan kapusty', 'nóżka grzyba' (Pfuhl, Kral, Michalk Neustadt), czes. *hloub -bu* (dial. też *hup*, Malina Mistřice; *hlub* : *hnb*, Bartoš DSM) 'lodyga zielona roślin. badył; kaczan kapusty', czasem 'nóżka grzyba' (Přir. slov., u Jungmanna: „bylina na *hloubku* neb košťalku stojí”), sła. *hlúb -ba* 'kaczan' (też 'zgrubiała część liścia'), 'nóżka grzyba', przen. 'prostak, głupiec' (SSJ, KSSJ), dial. też 'wyrastające większe pióro gęsi' (Ripka Dolnotrenč. 229). ~

Z pol.: stros. XVI w. *zlyb̩* 'kaczan kapusty' (SRJ XI—XVII).

Dem. *głob̩k̩*: ~ pol. *głob̩k* (od XVI w.: Mącz. 'lodyżka'), dial. pl. *głob̩ki* 'sałata' (Karlłowicz SGP), głuż. *hlubik*, dawne *lubik*, dem. i 'Röhrenschwamm, Boletus' (Schuster-Šewc EW 289, Pfuhl Dop. 1069), czes. u Jungmanna *hloubik*, sła. *hlúbik* (też dial.: Buffa Dlhá Lúka). ~

Por. też coll. z suf. *-bje*: pol. dawne *głobie* (L.; SP XVI IBL: 'lodyga', o jednym *głobiu* 'unicaulis'), dial. 'gatunek jabłek' (Karlłowicz SGP), czes. dial. *hubi* 'zielone lodygi; kaczany' (Kott Dod. DSM, Malina Mistřice), sła. *hlúbie*.

Nawiązania germ.: stnord. *kleppr* 'bryła, gruda', *klumba* 'maczuga', niem. *Klumpen* 'bryła', ang. *clump* 'kupa, nasyp ziemi', a to do ie. *głembh-* (forma nazalizowana do *głeb(h)-* : *głeb(h)-* 'zgniatać, ścisnąć', por. *głobiti*). Najprawdopodobniej należy tu też lit. *lambas*, u Kurschata Thes., Niedermanna 'głęb', w LKŽod. 'soczysty liść ziola wraz z lodygą, lodyga; piórko cebuli', u Ślapelisa 'szczypiorek', Machek ZslPh XXXIII 170, ES² 13, 169. Wyraz lit. (nie uwzględniony przez Fraenkla LEW) wykazywałby uproszczenie grupy spółgłoskowej *gl > l* (podobnie w słow., np. psl. dial. *lybka*, *lyda* < *glybka*, *glyda*, Sławski SE V 390—1; pol. *glizda*, dial. też *lizda*, czes. dial. *lista* < *hlista*, p. *glista*). Warto dodać, że i w samym wyrazie *głob̩*, odpowiedniki głuż. wykazują to samo uproszczenie (p. wyżej). — ESSM VII 143 łączy *głob̩* z *głobok̩* : *głob̩* 'profundus'. Ze względu na trudności znaczeniowe nie przekonuje. Przytoczone tu bułg. dial. *zlab̩* : *zlan* 'fuga, żłobek' należą do psl. *dolb̩* 'wydrążenie, wyżłobienie' : *dl'boq* (zob.). Dysymilacja *dl > gl*, jak np. w bułg. dial. *zle̩mo* < *dl̩emo*, zob. *delto*.

Sławski SE I 289 (tu przegląd dawniejszych objaśnień), Pokorny IEW 360.

M. Š. — F. S.

**głob̩k̩* *głob̩ka* *głob̩ko*. Rekonstruowana przez Trubačeva postać (ESSM VI 143—4) na podstawie danych wsch.słow.: ros. dial. *zlyb̩kui* : *zlybok -bka -bko*, por. też adv. ros. dial. *zlybko*, brus. dial. *zlybko*, Turaŭ) nie może być formą psl. Podane przez niego bułg. dial. *zlab̩ka* tu nie należy, pochodzi z *dl̩bka*, por. w BER I 400 dial. *dl̩b* m., f. 'fuga, żłobek, zagłębienie' (dysymilacja *dl > gl*). Wyrazy ros. i brus. to nowsze, lokalne przekształcenia formacji nieproduktywnej przez produktywną z suf. *-ok* < *-bko*.

F. S.

głob̩ f. : pln. *głob'a* : wsch. *glyb̩* 'głębokość, głęбина, altitudo, altum', *na głob̩* 'na głębokość, przez całą głębokość', *vb(z)głob̩* 'wewnątrz, w dół, w dal, głęboko' *głob̩*: ~ pol. od XVI w. *głęb głębi* (u L. jeszcze pisownia zaznaczająca palatalność wygłosu: *głęb*, rzadziej *głęb*, dawne: L., dziś. dial. z wyodrębnioną palatalnością — i dodatkowo, widocznym gdziegdzie wpływem bliskich semantycznie formacji typu *wzdłuż*, *wszereż* — *głębsz*, zwykle w wyrażeniach przyimkowych w *głębsz*, w *głębsz*, *wzglębsz*, *na głębsz*, Karlłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 178, Steffen Warmia: *głębzi* -zi; o genezie omawianych wyrażen przyimkowych p. Nitsch Studia 174—5) 'altitudo, altum, fastigium', w *głęb* 'do wewnątrz, w dół, w dal, głęboko'.

w głębi 'wewnątrz, głęboko', dial. *na głębsz* (Dejna l. c.), *na guampš* (Olesch Sankt Annaberg), czes. *hloub -bi* 'altitudo, altum', zwykle w wyrażeniach przyimkowych z *hloubi*, *v hloubi* (w stczes. już od XV w. jako określenia miary *vz-hlúb*: dvanácte noh *wzhlub* 'in die Tiefe', Gebauer Sl.);

śl. stare *glób -bi*: *v glob* 'do wewnątrz, w dół, głęboko' (SSKJ), bułg. poet. *глуб* f. 'głębia, głęбина' (BER I 253);

strus. od XII w. *глубь* 'głębia, głęбина; głębokość', *на глубь* 'na głębokość' (z XVII w., SRJ XI—XVII), ros. *глубь* 'głębia, głęбина; głębokość' (w dial. wyraźne znaczenie miary przestrzennej: *на три глубу*), *в глубь* 'głęboko, do wewnątrz' (SSRJ, SRNG), dial. pskow. też 'glusza' (Pskov. slov.), ukr. u Żel. *глуб* 'Tiefe'. ~

glób'a: ~ pol. od XV w. *głębia* 'toń, głęboka woda, głęбина', 'głębokość, altitudo', 'przestrzeń, odległość, oddalenie od brzegu, skraju do środka' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SJP PAN; dial.: Karłowicz SGP, Sychta SK I 322: *glqb'á*), stczes. od XIV w. *hlúbě* 'głębokość', *z hlúbi* 'de profundis' (Gebauer Sl.). ~

glybь: ~ ros. dial. powszechnie *глубь* f. 'głębia, głęбина' (SRNG, Słovary Smolensk., SRSO, Pskov. slov.), ukr. u Bileckiego-Nosenki *глубь* 'ts.', brus. *глуб -i* f. 'ts.' (TSBM, Nosovič). ~

Por. też ros. dial. pskowskie *глубля* 'głębia' (SRNG).

Abstracta od *glóbь* l. z suf. *-ь, -ja* (p. I 82). Oboczność *-ь*: *-ja* częsta, por. *dalь*: *dal'a*, *dl'žь*: *dl'ža*.

M. Ś.

глубьсь *glóbьca*: *glóbica* pln. 'coś głębokiego; coś znajdującego się głęboko w dole', zwykle jako NT i NW

glóbьco: ~ pol. NW *Głębiec* (Hydronimia Odry);

ros. dial. *глубёу -буа* 'głęboki śnieg' (Słovary Novosybir.) ~

glóbica: ~ sli. *glǫbjica* 'głębia, głębokie miejsce' (Lorentz SIW I 274);

ros. dial. *глубица* 'głęboka wyboina' (Pskov. slov.), brus. NW *Глубица* (Vasmer WRG I 440). ~

Por. też partą na *glqbukъ* maced. NM *Glombočica* (Mazon DSA 30).

Substantywizowane suf. *-ьсь*: *-ica* adi. *glóbь* l., p. I 98—9.

M. Ś.

глубьје n. zach. 'głębokość, głębia'

~ pol. dawne *głębie* 'głęb, głębia, głęбина' (z *głębia*, L. z XVII w.); gluź. *hlubjo* 'ts.'

(Pfuhl, Zeman), czes. dawne *hloubi* n. 'głębokość' (Jungmann za Rosą). ~

Por. też od rozszerzonej postaci adi. czes. dial. *hluboři* 'głębia' (Bartoš DSM).

Rzadkie odprzymiotnikowe abstractum z suf. *-ьје*. Zob. I 85.

M. Ś.

глубьнъ *glóbьna glóbьno* 'znajdujący się na głębi, na głębinie wodnej, związany z głębią', 'znajdujący się, położony głęboko, w dole'

~ pol. rzadkie, liter. *głębny* adi. do *glqb* (*glębna* toń, SJP PAN z Wyspiańskiego), częste w pochodzącym z wyrażenia przyimkowego *dogłębny* 'sięgający do głębi, głęboki' (liter., SJP PAN, brak w dawniejszych i gwarowych źródłach), czes. rzadkie, poetyckie *hlubný*: *hloubný* 'głęboki' (*hloubná* tůň), Pfir. slov., Jungmann;

strus. *глубьный* 'odnoszący się do głębi, znajdujący się w głębinie, w otchłani; piekielny': *глубьный змии проклятый* (Srezn., SRJ XI—XVII z XII w. w odpisie z XVI w.), ros. dial. *глубный -ая*: *глубный* сал 'наиболее удаленное от берега забрасывание невода для лова рыбы' (SRNG). ~

Zasięg rozszerzają derywaty: 1 z suf. *-ica*: dłuż. *glubnica* 'der tiefe Grund bz. tiefe Bach' (Muka III 199), głuż. NW w zapisie *Glaubnitz* (Meschgang ONOlautitz); maced. *Glavnica* NT (Pianka Top.);

2. z suf. *-ikъ*: ros. dial. pfn. *злѣдникъ* 'wiatr północno-zachodni; zachodni', 'zachód' (SRNG, pierwotnie zapewne '*wiatr wiejący z głębi morza lub z głębi łądu').

Adi. od pierwotnego abstr. *glōbъ*. Por. podobnie *dл'зънъ*.

M. Ś.

glōb'a zob. glōbъ

gluda wsch. 'gładka' bryła czegoś, kawałek, gruda', dem. *gludъka*

~ ros. dial. *злѣда* 'bryła, kawałek, gruda' (SRNG, Słowarъ Smolensk., Mirtov Don.), archang. 'wygładzona wodą powierzchnia kamienia' (SRNG jako oddzielny leksem). ~

Dem. *gludъka*: ~ ros. dial. *злѣдка* 'kawałek, grudka, bryłka' (*злѣдка* меду, земли, сахара), 'krupka, np. kaszy' (rozpowszechnione, SRNG, Słowarъ Smolensk., Mirtov Don.). ~

Pewnym, prawie że dokładnym odpowiednikiem jest germ. *klauta-* m. (je. *glou-d-a-*): średniem. *klōt* m. 'bryła, gruda', św. *klōz*, niem. *Kloß* 'okrągła gruda, bryła, kula'. Do ie. *gleu-d-*, rozszerzenia pierwiastka *g(e)leu-* < *gel-* 'ściskać, ugniatać, zbijać w grudy': 'o różnych obrzmieniach, wypukłościach', 'o czymś okrągłym, wybrzuszonym, kulistym', z apofonią synonimiczne *glyda* (zob.), por. też inne synonimy (z innymi determinantami pierwiastka *gleu-*): *gluta*, *glyba*, *glyza*. Bez żadnych determinantów od samego pierwiastka utworzone synonimiczne stind. *glāu-h* 'bryła, gruda, narośl' (Pokorny IEW 357 nn., Kluge EW¹⁸ 378). Możliwy jest związek (p. Pokorny IEW 362) z bałt.: lit. *glaũsti glaudžiū* trans. 'naciskać, przyciskać, tulić, ściskać', intrans. *glūsti glundū gludaū* 'przytulać się, lgnąć, przylegać', adi. *glaudis* 'gładko przylegający, ciasny', 'ścisty, szczelny', 'korpulentny', 'potulny, przymilny', *glaũstas* 'przylegający; ostro zakończony', ze wzdłużonym wokalizmem pierwiastka *glū-dēti glūdžiū* intrans. 'przycupnąć kryjąc się; tać się', 'przyłgnąć', *glūdus* 'przylegający, gładki', 'wypolerowany', lot. *glauda* 'gładkość, śliskość', *glaũst*, *glaũdit* 'gładzić, gtaskać', *gluds* 'gładki', *ghuda* 'kamień szlifierski, ośka' (Fraenkel LEW I 155–6, Kurschat Thes. I 609 nn.). W takim wypadku *gluda* < **glou-d-ā* mogłoby być pierwotnym deverbativum od nie poświadczonego już na gruncie rodzimym verbum, widocznym jednak w lit. (por. wyżej *glaũsti*).

M. Ś. — F. S.

gludъka zob. gluda

gludъkъ *gludъka gludъko*: *gludъkъ gludъka gludъko* wsch. 'gładki, równy, śliski' *gludъkъ*: ~ ros. dial. pfn. *злѣдкий* (też *злѣдкий*) 'śliski, gładki': *злѣдкая* дорога (SRNG). ~

Por. też oparte na tym adi. verbum, ros. dial. pskow. *злѣдѣть -ит* 'lśnić się, błyszczeć' (Pskov. slov.).

gludъkъ: ~ ros. dial. pfn. *злѣдкий* 'śliski' (SRNG: twerskie, archang.) ~

Tutaj też ros. dial. *злѣздитъ -здишь*: *злѣздитъ -здишь* (: *злѣздитъ*, *злѣздитъ*) 'ślizgać się': лошадь не кована, *злѣздит* (SRNG: archang., ołonieckie, Wiatka).

Z suf. *-ъkъ*, pospolitym w funkcji formantu adaptującego stare, nieżywotne adi. o tematach na *-u-*. Z tematem na *-u-* zachowany dokładny odpowiednik bałt.: lit. *glaudis* 'gładko przylegający; potulny; przymilny'; z apofonią: lit. *gludis* też 'gładki.

śliski', lot. *gluds* 'ts.'. Stosunek psł. dial. *głubkь* do lit. *glaudūs* jak psł. *soldkь* do lit. *saldūs*. Zob. *gluda*, *gludь*, *gluzdь*.

Berneker SEW I 308, Buga RFV 70, 108 (= Buga RR I 439—40), Vasmer REW I 416, ESSM VI 145. — O oboczności *-d-*: *-zd-* zob. *gluzdь*.

M. Ś.

gludь f. wsch. 'śliskość, gładkość; gołoledź'

~ ros. dial. pñ. *z.tydb* (: *z.tyodь*) 'gołoledź' (Ołonec, SRNG), pskowskie 'coś gładkiego, błyszczącego' (Pskov. slov.), u Bugi RFV 70, 109 (= Buga RR I 439) również 'gładka, śliska droga albo śliskie miejsce'. ~

Abstractum z suf. *-ь* do *głubkь* (zob.).

Berneker SEW I 308, ESSM VI 145.

M. Ś.

glucharь *gluchara* 'ktoś głuchy', zool. 'głuszec, Tetrao urogallus', 'przedmiot, obiekt charakteryzujący się brakiem otworu, ujścia, całej, szczeliny'

~ głuz. *hluchar* (u Pfuhla *hluchar'*) 'głuszec, Tetrao urogallus', śla. *hluchjar* 'ts.' (Ferianc SNV 13);

sch. *glühār* = *glühār -āra* 'głuchy lub przygłuchy człowiek', 'głuszec, Tetrao urogallus', rzadziej bot. 'rodzaj jałowca' (RSAN, RJAZ), bułg. *zлyxap* 'Tetrao', pol. 'głuchy człowiek' (RBE, też dial.: BDial. V 15, VII 26);

ros. *zлyxapь -pя* 'Tetrao urogallus', przestarz. 'ten, kto stracił słuch, pracując w huku', (w dial. także 'rodzaj jaszczurki', 'rodzaj grzyba', SSRJ, SRNG), dial. również 'szczególny rodzaj szczelnego płotu', 'na stałe zaciągnięta wierzchnia część chomała', 'глухой болт или ерш, вколачиваемый наглухо' (SNRG, Dal), pskow. 'szczelnie zalepiony pieróg', 'nieduże stojące jezioro', 'stare koryto rzeki' (pl. *zлyxapи* 'закрытые короткие сапоги', Pskov. slov.), syberyjskie 'ten, kto nic nie rozumie' (мы таки были *zлyxapи*, ничего не понимали, Słowaгь Novosybir.), ukr. *zлyxap -pя* 'Tetrao', pol. 'głuchy człowiek' (SUM), brus. dial. *zлyxap* 'głuchy człowiek' (Nar. slavatv. 92, Nosovič), 'Tetrao' (Scjaškovič Grodno). ~

Od *gluchь* 1. z suf. *-arь*, podobnie jak *sucharь* : *suchь*. W poszczególnych językach słow. widać postać oboczną z suf. *-arь*, o czym zob. II 20—22.

M. Ś.

gluchmanь *gluchmana* wsch. 'człowiek głuchy, głuchawy'

~ ukr. ludowe *zлyxман* (Hrinčenko, Żel.), brus. dial. *zлyxман* (Nar. slavatv. 142, Jaūseū Bjałyničy). ~

Z brus.: pol. dial. wschodnie *gluchman* 'udający gapia, głupkowaty', pejorat. 'głuchy' (Karłowicz SGP, Mazur Bitgoraj).

Por. też częściej w oparciu o podstawę *gluś-* (p. podobnie *gluch-мень* : *gluś-*): ukr. *zлyxман* (SUM, Hrinčenko, Żel.), brus. dial. *zлyxман* (ŽS 170, Bjaļьkevič Moħy-lew).

Z suf. *-manь* od *gluchь* 1., o budowie zob. I 131.

M. Ś.

gluchmanь f. wsch. 'głusza', zwykle 'oddalona, słabo zaludniona miejscowość, odludzie'

~ ros. dial. *zлyxмань* 'oddalona, głucha, słabo zaludniona miejscowość' (SRNG: Penza), częściej *zлyxомань* 'ts.' (SSRJ, Pskov. slov.), 'ciemność', 'gęste zarośla' (Słowaгь Don.), ukr. *zлyxомань* 'głusza, gąszcz' (SUM), brus. potoczne *zлyxмань* 'głusza, odludzie' (TSBM). ~

Por. też oparte na podstawie *gluś-* (p. *gluchmenь* : *gluś-*, *gluchmanь* : *gluś-*): ros. dial. *глушмань* 'głusza, odludzie' (SRNG: Woroneż), brus. dial. w użyciu osobowym *глушмань* f., m. 'człowiek głuchy' (Šatalava BDS).

Abstractum na -ь od *gluchmanь*.

M. Ś.

gluchmenь f. wsch. 'głusza, odludzie', 'głucha noc, pora całkowitej, głębokiej ciszy' ~ ros. dial. *глушмѣнь -ни* 'głusza', 'późna, głęboka noc', też osobowo m., f. (gen. -еня) 'niedosłyszający człowiek' (SRNG: pfm., zach., Słovary Mordov.), brus. *глушмѣнь -ни* pot. 'głusza', 'odludzie', 'cisza' (TSBM), dial. 'późna pora, pora całkowitej ciszy gdy zamiera życie: północ, spiekota w ciągu dnia; zima, jesień' (Jaškin BHN). ~

Por. też z tym samym suf., ale opartą na podstawie *gluś-*, postać wyodrębnioną z abstractów typu *gluśь*, *glušina*:

1. z wartością abstr.: brus. dial. *глушмѣнь* 'całkowicie niedostępne, najbardziej zarosnięte miejsce w lesie' (Jaŭseeŭ Bjalyničy);

2. skonkretyzowane, osobowe (z widocznym przejściem do m.): ros. dial. *глушмѣнь -ня* m. 'głuchy człowiek', ukr. dial. *глушмѣнь* m. 'ts.' (Żel.), brus. dial. *глушмѣнь -ня* 'głuszec, Tetrao', 'głuchy człowiek' (Bjaľkevič Mohylew, Nosovič).

Archaiczne abstractum z suf. -menь od *gluchь*. O budowie zob. I 126.

M. Ś.

glucho zob. **gluchь** 1.

gluchot'a 'brak możliwości słyszenia, brak słuchu, surditas', 'cisza, martwota, pustka' ~ pol. od XVI w. *gluchota* 'brak słuchu, surditas', przestarz. 'cisza' (pustka niema i *gluchota*), dawne i dial. osobowo 'człowiek głuchy' (SJP PAN, SP XVI IBL, L., częste w dial.: Szymczak Domaniewek, Dejna RKJL XXI 181, kasz.: Sychta SK I 323), dłuż. stare *gluchota* 'surditas' (Schuster-Šewc EW 291), czes. od XIV w. *hluchota* 'surditas', 'lekkomyślność', 'cisza, pustka' (Přir. slov., Gebauer Sl.), dial. też osobowo 'głucha kobieta' (Kott Dod. DSM), sła. *hluchota* 'surditas', 'pustka, milczenie', 'jałowość' (SSJ);

ste. u Pleteršnika *gluhóta* 'surditas', sch. *gluvōta* : *gluhōta* 'ts.' (RSAN, Vuk), cs. **глухота** 'ts.' (Miklosich LP), bułg. *глухомá* 'brak słuchu', 'śmiertelna, głucha cisza', 'pustka, martwota' (RBE, Gerov), maced. *глувота* 'surditas';

strus. **глухота**, ros. liter. i dial. *глухомá* 'brak słuchu', dial. też 'głusza leśna', 'oddalona od świata miejscowość', 'duchota, żar, gorąco, bezwietrzna pogoda', 'posag przywieziony do domu pana młodego', 'martwota nóg z przemęczenia' (SRNG, Sredneobskij sl., Słovary Kuzbassa), ukr. *глухомá* 'surditas' (SUM, Slavynecьkij Leks.), brus. *глухамá* 'ts.', potocznie 'cisza', dial. 'głusza, pustka' (Nar. slavatv. 92). ~

Abstractum na -ota od *gluchь*. Por. też *gluchyn'i*, *gluchmenь*. O budowie zob. II 42.

M. Ś.

gluchь f. *gluch'a glucho* 'taki, który nie może słyszeć, niesłyszający, surdus', **gluchь** i **нѣмь** 'całkowicie głuchy i niemówiący, głuchoniemy', **gluchь** i **слѣпъ** **gluchь ako рьпъ** 'całkowicie głuchy', 'taki, który nie chce słuchać, głuchy na co, nieczuły', 'taki, którego się nie słyszy', 'mało dźwięczny, przytłumiony': **gluchь звѣкъ** (звонъ), 'gęsto zarosnięty, nie do przebycia, nieprzebyty, dziki': **gluchь лѣсъ**, **glucha pušča**, **glucho bolto**, 'niedostępny, odizolowany, oddalony, osamotniony': **glucha вѣсъ**, **glucho**

město, 'głęboki, pełny, całkowity': *glucha tiša* (tišina), *glucha noktʹ* (płd. *glucha doba*), 'jednolity, cały, szczelny, pozbawiony otworów' (wsch. 'zrobiony z jednego kawałka', 'zarośnięty, zamulony, pozbawiony ujścia, odpływu, o rzecę, jeziorze': *glucha rěka*, *glucho ozero*), 'pozbawiony czucia, martwy, np. o palcach, nogach', 'płony, martwy, jałowy, taki, który nie wyda życia, o ziarnie, kłosie': *gluchʹ kolsʹ*, *glucho zřno*, 'nie taki, jaki być powinien, fałszywy, nieprawdziwy': *gluchʹ ověsʹ* 'Avena fatua', *glucha kopřiva* 'Lamium', też zool. *gluchʹ teteryʹ* 'cietrzew, Tetrao urogallus' (zob. *glušʹbʹ*), adv. *glucho*.

~ pol. od XIV w. (Psałterz floriański) *gluchy*, w XVI w. czasem też *gluch* (SP XVI IBL) 'niesłyszący lub słabo słyszający': *gluche ucho*, *gluchy jak peň*, *gluchy i ślepy*, *gluchy i niemy* (też 'taki, który nie chce słuchać': *gluchy na co*), 'mało dźwięczny, przytłumiony; niewyraźny, niejasny': *gluchy dźwięk* (dial. np. *gluchy dzwon*, Sychta SK I 323), 'nie do przebycia, o lesie, puszczy, błotach': *glucha puszcza*, *gluchy las*, 'oddalony, osamotniony, ustronny': *gluche miejsce*, *glucha wieś*, 'głęboki, całkowity, pełny': *glucha cisza*, *gluche milczenie*, *glucha noc* 'późna, głęboka noc', *gluchy sen* 'mocny, głęboki sen', dial. u Karłowicza SGP 'odbywający się w ciszy, bez muzyki': *gluche wesele* (w opozycji do *głošne wesele*; do tego znaczenia nawiązuje znana od XVI w. nazwa *glucha niedziela*, tj. trzecia niedziela Wielkiego Postu, a także u Reja *gluche zapusty* = żartobliwie 'post', SP XVI IBL), stpol. XVI w. (Mącz.) 'opętany, upośledzony umysłowo; tknięty szałem religijnym': delirius, głupi, niemądry, *gluchy*, szalony (por. dial. *gluchman* 'udający gapia, glupkowaty', Karłowicz SGP), od XVI w. i dial. 'nie rodzący, nie wydający owocu' lub 'pusty, bez ziarna, bez jądra': *gluche drzewo*, *gluchy owies*, *gluchy orzech*, *gluchy kłos*, *gluche zboże* (p. też L., Sychta I. c., Sychta Kociewie II 16), tutaj należy dzisiejsze, w terminologii łowieckiej, *gluchy miot* 'miot bez zwierzyny, próżny' (SJP PAN), dziś rzadko w języku literackim, częste w dialektach 'niewłaściwy, nieprawdziwy, fałszywy, nie taki, jaki być powinien' od XV w. zazwyczaj w zestawieniach z nazwą bot. lub zool., np. stpol. *glucha pokrzywa* 'jasnota biała', dziś dial. obok synonimicznego *martwa pokrzywa* (Maciejewski Chelm.-dobrz. 44) lub *gluszka*, zob. *gluška* 2.; *gluchy koper*, *glucha lebioda*, *gluchy owies* 'Avena fatua'; *gluchy cietrzew* = *gluszec*, dial. na oznaczenie przedmiotów, które straciły ostrość: *glucha siekiera* 'tępa' (Karłowicz SGP, Maciejewski o. c.), dial. ponadto *gluchy dąb* 'gatunek dębu, w którym liście rozwijają się później' (Karłowicz SGP), dziś literackie i dial. też 'nie mający otworów, zamurowany, gładki, ślepy, nieprawdziwy': *glucha ściana*, *gluche okno* (SJP PAN, L. nie notuje; Sychta SK I 323), połab. *glajxě*: *glajxě* 'gluchy', może też 'niemy', dłuż. od XVII w. (Chojnanus) *gluchy* 'ts.', 'głęboki, przytłumiony, o dźwięku' (Šwjela, Muka), gluź. *hluchi* 'niesłyszący lub niedosłyszący', 'niewyraźny, przytłumiony, tępy, o bólu' (Zeman), u Pfuħla też *hluche zorno* 'płone', czes. *hluchý*, u Gebauera z połowy XIV w. i XV w. też orzecznikowo *hluch* (ktož jest *hluch* nebo když komu uši zalehnú) 'niesłyszący lub niedosłyszący': *hluché ucho*, *hluché uši*, *hluchý a ślepy*, *hluchý jak poleno*, dial. *hluchý jak peň* (Bartoš DSM), 'ten, kto nie chce słyszeć, słuchać', 'przytłumiony, bezdźwięczny': *hluchý hlas*, třesk, 'nieprzebyty': *hluchý les*, 'głęboki, całkowity, późny': *hluchá noc*, *hluché ticho*, 'płony, jałowy': *hluchý klas* (też dial.: Hruška DSCh), *hluchý ořech*, *hluchý květ*, *hluchý oves*, *hluchá kopřiva* 'Lamium' (już od XIV w. i dial.: Lamprecht Opava, Hruška DSCh), *hluché zrno*, też w terminologii górniczej *hluché žily* 'jałowe, nie zawierające rudy' (Přír. slov., SSJČ), u Jungmanna też *hluchý tetřev* 'tetrao' i bot. *hluchá vrba* 'Salix triandra', dial. ponadto 'tępy, nieostry': *hluchý ryl* (Bartoš DSM), sła. *hluchý* 'niesłyszący, dotknięty głuchotą': *hluchý ako peň*, *hluchý a ślepy*, 'ten, kto nie chce słyszeć, słuchać, gluchy na co', 'pozbawiony dźwięku, pusty, cichy', 'ciemno, tępo, glucho dźwięczący': *hluché zvuky*, 'całkowity, kompletny, nieczym nie

zakłócony': *hluchá tišina*, 'bezplodny, jałowy, pusty': *hluchý kvet*, *hluchý klas*, *hluché zrno*; *hluchý blesk* 'blyskawica, po której nie grzmi', górnicze *hluchá hornina* 'jałowizna' (SSJ, KSSJ), dial. też bot. *hlucha pokriva* 'Lamium' (Buffa Dlhá Lúka);

sł. od XVI w. (Megiser 1592) *glüh glüha* 'niesłyszący': *gluh* na uho, *gluh kakor kamen*, 'ten, kto nie chce słuchać, słyszeć, nieczuły na co': *gluh in step*, 'taki, w którym nie ma dźwięku, szumu, martwy, cichy': *gluh* prostor, *gluhe noči*, 'nieprzebyty, martwy, cichy': *gluha puščava* (książk. też 'taki, który nie może wydać dźwięku': *gluha piščal*), 'głęboki, pełny, całkowity': *gluha tišina*, 'niedźwięczny, przytłumiony, tępy': z *gluhim* glasom, *gluhi* koraki, *gluh* udarec, rzadko (głównie dial., np. doleńskie, Pleteršnik), 'pozbawiony czucia, martwy' (noge so mu bile *gluhe*; prsti so *gluhi* za bolečino), rzadko i dial. (Tominec Črni vrh) 'jałowy, pusty': *gluho klasje*, *gluha žitna zrna*, *gluho seme*, *gluha zemlja* 'nieurodzajna, jałowa ziemia', *gluho jajcece* 'jajko, z którego nie wykluje się pisklę', *gluh oreh*, u Pieteršnika też *gluho* okno 'okno ślepe, nieprawdziwe', sch. *glúv glúva* (postać poświadczona dopiero od XVIII w.; dial. z zanikiem wygłosu: *glu glua gluo*) = *glüh glüha* od XIV w. (w Dubrowniku *glühī glühā*) 'niesłyszący lub niedosłyszący' (często w połączeniu *sljep i gluv*; dawniej też *nijem i gluh*, RJAZ): *gluv* kao top 'głuchy jak pień', *gluh* na oba uha (ČDL), 'ten, kto nie chce słyszeć, nieczuły na co', 'bez szumu, głosu, dźwięku, cichy, martwy': *noć gluva*, *gluva tišina*, w stałym zestawieniu *gluvo doba* 'czas około północy' (u Vuka: Govori se da u *gluvo doba* najviše izlaze vještice i ostale kojekake aveti; u Šulka 'geisterstunde'), 'pusty, nie zamieszkały, pozbawiony życia, samotny, ustronny': *gluva* pustinja (*mjesto gluho* i *pusto*, RJAZ), 'całkowity, zupełny', 'przytłumiony, ledwo słyszalny': *glusi* koraci, *gluh* glas (w RJAZ też 'głęboki, niski, o dźwięku'), 'odbywający się bez wesela, pieśni, muzyki': *gluha* svadba, *gluva* nedelja 'tydzień przed Niedzielą Palmową', 'pozbawiony czucia, ścierpnięty, o pałcach' (w RJAZ w ogóle 'taki, któremu czegoś brak, któremu czegoś nie dostaje': jelo je *gluho* 'bez smaku, niesłone', też dial.: HDZ VII 453, tutaj również *gluhi* kokot 'niepiejący'), 'jałowy, martwy, o ziarnie, nasieniu': *gluvo* seme (RAN, RJAZ, dial. HDZ I 159: Susak), scs. *глухъ* 'κοφος, surdus': **и глухыма теоритє слышати и немьма глаголати; немь и глухъ**, w Zogr. **немь глухъ** (gdzie indziej tylko **немь**), **слєнь и глухъ** (w Mag.: **слєнь и немь**); zwraca uwagę fraza ważna dla etymologii: cs. **ŽK и отвєрзошє сє оуши глухыхъ**, por. stpol. uszy *zakchnięte* otworzyć (SP XVI IBL: z Reja), bułg. *глух* (dial. też *глуф*) 'niesłyszący lub niedosłyszący': *глух*, *ням*, 'nieczuły', 'stłumiony, przytłumiony, niedźwięczny': *глух шум*, 'cichy, bezludny, pusty', 'całkowity, głęboki, niczym nie zmacony': *глуха ноц*, *глуха тишина*, *глуха доба* 'czas od północy do piana pierwszych kogutów' (też dial., BDial. III 51: Ichtiman), 'oddalony, odcięty od świata': *глухо село*, *глухи места*, dial. *глух вторник* 'wtorek w pierwszym tygodniu Wielkiego Postu' (Mladenov BTR, RBE), też *глуи дн'и* 'от Василевден до Ивановден' (Umlenski Kjustendil), dial. ponadto *глуи йайца* 'rozbite, pęknięte' (ib.), u Gerova zool. *глуха кокошка* 'Tetrao bonasia', maced. *глув* 'niesłyszący, niedosłyszący': *глув на едното уво*, ludowe *глуво ли си*, *немо ли си*, *слєпо ли си*, też w stałym zwrocie *глухо и немо* (RMNP), 'nieczuły', 'przytłumiony, tępy, o dźwięku', 'oddalony, zapomniany': *глуво место*, 'całkowicie cichy': *глува доба*, też 'odbywający się bez muzyki': *глуво оро*;

strus. od XII w. *глухыи* 'surdus', *глухъ и немъ*; 'nieczuły na co', 'głęboki, różny': *глухам ноць*, 'niejasny, niewyraźny', 'gęsty, nieprzebyty': *лєса глухые*, 'trudno dostępny, oddalony': *шли... глухими места*, 'zamknięty, pozbawiony otwołu': *глухля вашия*, 'pozbawiony odrpływu': *глухам рєкя*, *глухое озеро*, ros. *глухой* (*глух* *глу́ха* *глу́хо*) 'niesłyszący, niedosłyszący': *глух на ухо*, *глух и нем*,

'nieczuły na co', 'przytłumiony, niedźwięczny': *глухой шум, звук, голос* (też 'niejasny, niewyraźny, nieokreślony'), 'gęsto zarośnięty, rozrośnięty, zagłuszony': *глухое, дикое место*, 'oddalony, odizolowany, znajdujący się w głuszy': *глухое село, 'cichy, bez życia, bez ruchu; całkowity, głęboki': глухая ночь, глухая тишина, 'różny': глухая осень, 'pozbawiony otworu': глухая стена, глухое окно, bot. глухая крапива 'Lamium', zool. глухой тетерев 'Tetrao urogallus' (SSRJ), dial. głównie 'nie mający otworu, szczelnie zamknięty, ściśle dopasowany; lity, cały' w różnych zestawieniach np. *глухие ворота* 'wrota ze ściśle zbitych desek', *глухой двор* 'двор (иногда крытый), окруженный со всех сторон постройками и плотным забором', 'zagroda bez oddzielnego wejścia', *глухой пирог* 'пирог, у которого начинка закрыта слоем теста' (Merkur'ev Kola: *глухой рыбник* 'рыбный пирог, начинка которого со всех сторон закрыта слоем теста), por. też nawiązujący do tego znaczenia dial. *глухой гриб* 'гриб со сросшейся шляпкой' (Ivanova Sl. Podmoskovi'ja), *глухая стена* 'сторона рыболовного снаряда, в которой нет выхода и входа рыбе', *глухой утюг* 'z jednego kawałka żelaza', 'nie posiadający odpływu': *глухое озеро*, 'szczelny, gęsty, zbity, cały': *глухой вал* 'fala zwarta, bez pianistej bryzy', też jako adv. *вглухую* 'szczelnie, mocno', 'cichy, spokojny, bez ruchu': *глухое время* 'время, когда нельзя заниматься промыслом, мартвы сезон', *глухая пурга* 'śnieg bez wiatru', obrzędowe *глухой воз* 'wóz z wianem jadący do domu pana młodego' (< 'jadący cicho'), bot. *глухая крапива* 'Lamium', *глухой мак* 'rodzaj maku bez otworków w makówce' (SRNG, Słovary Novosibir., Słovary Smolensk., Słovary Urala), zwraca uwagę jeszcze w Pskov. slov. objaśnienie przy *глухой ризец*: 'ризец с залипшими ячеями сквозь которые трудно проходит вода', ukr. *глухий -ха -хе* 'niesłyszący, niedosłyszający', 'nieczuły na co': *глухий і німий*, 'przygluszony, niewyraźny', 'zarośnięty, trudno dostępny, dziki; oddalony' (u Tymčenki *на лесе глухомь*), 'cichy, bezludny', 'całkowicie zamknięty, bez otworów; nieprzenikniony' ('szczelnie zapięty, o odzieży'), 'różny, głęboki': *глуха нівиця* (u Tymčenki z XVIII w. *глуха ноч*), *глуха осінь*, 'całkowity, pełny': *глуха тиша*, 'o czasie, porze: kiedy nie się nie dzieje': *глухий час*, *глуха пора* (SUM), u Tymčenki z XVII w. też 'taki, jaki być nie powinien; taki, któremu czegoś brakuje': *глухое письмо* 'bez podpisu', u Hrinčenki ponadto *глухий дуб* 'dąb, z którego nie opadają liście tylko trzymają się przez całą zimę', brus. *глухі* (: *глух -ха*) 'niesłyszący, niedosłyszający': *глухі на вуха*, *глух і нем*, *глухі як пень*, 'nieczuły', 'przygluszony, niedźwięczny, niewyraźny': *глухі голас*, 'gęsty, ciemny, nieprzebyty', 'odludny; bezludny', 'pusty': *глухая веска*, *глухач дарога* (TSBM, też dial.: ŽS 8, Nar. slavatv. 92, Sejaškovič Grodno), 'różny, głęboki': *глухач поўнач*, *глухая ноч*, *глухая восень*, 'pozbawiony otworu': *глухая сцяна*, *глухія дзверы*, *глухое акно*, bot. *глухая крапіва* 'Lamium', dial. też *глухі грыб* 'trujący lub niepewny' (Mat. Minsk II 36, Nar. slavatv. 92.) ~*

Adv. *glucho*: ~ pol. *glucho* 'przytłumionym, głuchym głosem, niedźwięcznie, nisko': ryczeć *glucho* (też dial.: Brzeziński Krajna), 'cicho': *glucho* i pusto, ciemno i *glucho* (to znaczenie głównie w dial.: Dejna RKJL XXII 181, Sychta SK I 323: *glëxo* jak v lese), *glucho* milczeć 'milczeć całkowicie', często też z *na*, np. *na glucho* zamknąć 'o zamknięciu, zabiciu, zasłonięciu otworu: całkowicie, zupełnie' (SJP PAN), u L. *glucho* słyшы 'taub, harthörig', też *glucho* mówią, piszą 'nierozumiale, niewyraźnie', głuź. *hlucho* (Pfuhl), czes. *hlucho* 'pusto' (było prazdno, ticho, *hlucho*, Přir. slov., Gebauer Sl.), sła. *hlucho* 'pusto, niemo, cicho': pusto, *hlucho*, 'przytłumionym głosem, niedźwięcznie', *na hlucho* np. *tancovat* 'bez muzyki' (też dial.: Kálal), w KSSJ też *nahlucho* 'daremnie, bez rezultatu';

sł. *glúho* 'przytłumionym, głuchym głosem' (SSKJ), sch. *glúvo* : *glúho* 'cicho, bez szumu, dźwięku', 'całkowicie', 'cicho, bez muzyki', 'pusto, martwo' (RSAN, RJAZ), scs. *глюхо* (Sadnik—Aitzetmüller НАТ), bułg. *глухо* 'niedźwięcznie, niewyraźnie', 'skrycie', 'cicho, pusto': тихо в *глухо* (RBE), u Gerova 'tak, że nie słyszy' (удрям го на *глухо*), maced. *глуво* 'cicho, niewyraźnie';

strus. *глюхо* 'niejasno, niewyraźnie': *има написано глюхо*, 'w sposób ściśle dopasowany' (SRJ XI—XVII), ros. *глухо* 'niegłośno, bezdźwięcznie', 'niejasno, niewyraźnie' (говорили о нем *глухо*), 'tajnie, skrycie', 'gęsto', 'całkowicie', 'szczelnie' (застягнуть *глухо* 'szczelnie na wszystkie guziki'), dial. też 'dusząco, gorąco' (*глухо* в избе-то, окошко отворить, Tomsk), 'bezwietrznie' (SRNG, Sl. Priamur'ja, Sredneobskij sl.), w Pskov. slov. też 'cicho, pusto, bezludnie', ukr. *глухо* 'niewyraźnie, w sposób przygluszony, o dźwiękach', 'szczelnie, całkowicie' (SUM), u Hrinčenki też 'martwo, pusto', brus. *глюха* 'niewyraźnie, niedźwięcznie', 'cicho, bezszelnie', 'szczelnie, na głucho' (TSBM). ~

Por. też wskazujące na adv. *gluše*: *gluž*. *hluše* (Pfuhl), czes. *hluše* (Přir. slov., Jungmann).

Brak dokładnych odpowiedników ie., wyrazy oznaczające ułomności ciągle się odnawiają. O archaiczności wyrazu (Trautmann BSW 91 rekonstruował *glauša-*) świadczy pokrewne verbum z apofonią *gluchnqti* (por. *slěps* : *slьpnqti*). Najbliżej stoi lit. *glūšas* 'głupi, głupkowaty', 'głuchy' (LKŽod.). Postać litewska wykazuje wokalizizm pierwiastka zredukowany (por. *gluchnqti*). Prawdopodobnie tu należą też z nagłosem bezdźwięcznym (wymiana dźwięczna : bezdźwięczna w sąsiedztwie płynnej *kruša* : *gruša*, wg Trautmanna l. c. asymilacja na odległość): lit. dial. *klūšas* 'głuchawy' (u Trautmanna l. c. żmudzkie, p. też LKŽod., u Śłapelisa jako subst. 'głuchawy, niedosłyszający człowiek'), lot. *kluss* 'cichy, spokojny'. Dalsza etymologia niepewna. Najprawdopodobniej rację miał Brückner SE 145 nawiązując do *gluda*, *glups* (szczegółowe rozwinięcie, uzasadnienie i pogłębienie tej etymologii daje M. Wojtyła-Świrczowska JF XLVII 209—220) do ie. *g(e)leu-* < *gel-* 'ściskać, ugniatać, ulepiać', por. lit. *glaušti glaudžti* 'naciskać, tulić, ściskać', *glaudis* 'gładko przylegający, ciasny, ścisły, szczelny', przen. 'potulny, cichy' (u Kurschata Thes. *glaudžtomis* ausimis eina arklys 'mit angelegten Ohren'), nakties *glūdas* 'głusz północy'. Pojęcie głuchy, który nie słyszy czy którego nie słyszeć rozwinięłoby się więc z pierwotnego 'przytłumiony, ściśnięty, pozbawiony ujścia, zatkany' : 'z zatkanyimi uszami'. Wg Kurschata (Thes. I 618) podstawowym znaczeniem lit. *glūšas* jest 'gedrückt, in sich zusammengesunken, verkümmert' : *glušyti* 'drücken, zerdrücken', por. goc. *daufs* 'taub, verstockt'. Por. być może podobną semantykę psł. *slěps* : *lěpiti*, *lьpnqti* (p. Toporov EIRJ I 11 -5). Prawdopodobnie należy tu również psł. *glups* (Brückner l. c.), pojęcia 'głupi' : 'głuchy' ściśle są ze sobą związane, zob. wyżej lit. *glūšas*, por. sł. *glup* u Pieteršnika 'głupi' (z scs.) : dial. prekm. 'głuchy' : *glup* in nem; odpri nam naše *glupa* uha. — Kluge EW¹⁸ 773 definiuje *taub* 'głuchy' jako 'nichts hörend, nichts empfindend, stumpfsinnig, närrisch' (zob. też o tej rodzinie Pokorny IEW 263—4). — Mało prawdopodobne nawiązywanie do lit. *klausyti* 'słyszeć', psł. *slyšati* (p. Buga RR I 306 -7, Sławski SE I 295—6, Fraenkel LEW I 159, 266, Machek ES² 170, Havers NLS 98—9, ostatnio Trubačev ESSM VI 146—7).

M. Š. — F. S.

gluchъ 2. *glucha* 'człowiek głuchy, niesłyszący, surdaster, surdus'

~ pol. od XVI w. (ale w funkcji NO już od XIV w.: SSNO), dziś rzadkie *gluch* 'człowiek niesłyszący lub źle słyszający', dawne też 'niemy' (SJP PAN, L., SP XVI IBL: *gluch* a niemy; też dial.: Karłowicz SGP, Sychta SK I 323), czes. NO *Hlouch* (D. Moldanová, Naše přijmení, Praha 1983);

ukr. XVII w. *глухъ* 'surdaster' (Slavynec'kyj Leks.). ~

Por. też fem.: sch. *glüva* zool. 'Accentor collaris' i 'Tetrao urogallus' (RSAN), w RJAZ też bot. 'Vicia cracca' (z Šulka), dial. *glüha* 'glucha kobieta' (Jurišić Vrgada); ukr. dial. lem. *глуха* 'glucha, niedosłysząca kobieta' = *глуханя* (Hrinčenko).

Urzeczownikowane adi., por. częściej substantywizowane sufiksalnie *глушьсь*, *глушкь*, *глушца*.

Por. podobnie lit. (Šlapelis) *klūsas* 'głuchawy, niedosłyszący człowiek, homo surdaster' i dial. *klūsas* 'głuchawy'.

M. Š.

gluchyn'i f. wsch. 'najciemniejsza część nocy, głucha noc'

Na taką postać wskazuje ros. dial. *глухинь -ни* f. 'najciemniejsza część nocy, kiedy można wypieść z domu i pochować nieboszczyka' (Только *глухинь* начнется, так уж выносили покойничка и прямо на кладбище. Ежли *глухинь* пройдет, то при свете хоронить большой грех: Eljasov Zabajkaľe), *глухыня* osobowo 'głuchy człowiek' (Sredneobskij sl.).

Abstractum na *-yn'i* od *gluchъ* 1., zob. I 139—40.

M. Š.

glum'a 'hałaśliwa, niemądra, głupkowata, pusta wesołość; błazenada, wariactwo', 'przedrzeźnianie, kpina; żart', często osobowo 'człowiek tępy, nie reagujący na głos ludzki (głupkowaty, głuchy)', 'wesołek, błazen', 'szyderca'

~ pol. NO *Gluma*, stczes. XIV w. *hluma* 'mimus' (od XV w., też jako NO, Gebauer Sl., Svoboda SOJ 193);

sł. *glüma* przestarz. 'figiel, żart, kawał, wariactwo, dziwactwo' (SSKJ, Pleteršnik: już u Trubara: za *glumo* ali šalo imeti kaj), dial. też *gljuma* (Kras, Bezljaj ES I 151), sch. od XIV w. *glüma* 'sztuka teatralna, dramat', 'gra, udawanie', 'żarty', przestarz. i dial. 'szaleństwo, błazenada', dial. 'krzyki, larum' (RSAN), cs. *глума* 'impudicitia' (Miklosich LP), bułg. przestarz. i książkowe *глума* 'żart', 'drwina, szyderstwo', rzadko 'komedia' (RBE, Gerov: *глума* 'drwina, kpina, szyderstwo');

strus. *глума* 'hałaśliwa radość, zabawa', 'drwina, kpina' (SRJ XI—XVII: *глумъ*), ros. dial. *глума*: *глумá* -мѣ m., f. 'prześmiewca, szyderca', *глумá* 'głupkowaty, durnowaty człowiek' (SRNG), pskowskie *глумá* 'głuchy człowiek', 'rozkojarzony, głupi człowiek' (Pskov. slov.), brus. dial. *глумá* m., f. 'szyderca, przedrzeźniacz' (Bjaľkevič Mohylew), *глума* 'osoba brojąca, wygłupiająca się' (Nar. slovatv. 92), gdzieś też z palatalnością: *глѹма* 'niezgrabna klucha, rozlazła, niezgrabna kobieta' (ZS). ~

Ze słow.: rum. *glumá* 'żart, dowcip, figiel' (Skok ER I 573, Mihăilă Impr. 167).

Abstractum z suf. *-a* do *glumiti*. Por. synonimiczne *glumъ* 2. O budowie zob. I 60.

M. Š.

glumiti *glum'ę glumišъ* pld. i wsch. 'wprawiać w stan oszłomienia, osłupienia, ogłupienia, rozkojarzenia; zwodzić, mamić' (> 'udawać', 'przedrzeźniać, wykrzywiać się, szydzić, drwić'), *glumiti* się 'broić, dokazywać, wygłupiać się, zachowywać się głupkowato, błaznować', wsch. 'przywidywać się, wydawać się, roić się'

glumiti: ~ sle. *glúmiti -im* 'grać w teatrze' (SSKJ, u Pleteršnika tylko *glúmiti se*), sch. *glumiti -im* 'grać w sztuce', 'udawać; być aktorem', 'przedstawiać', 'psocić, dokazywać' (RSAN, RJAZ od XVI w., też 'grać na piszczałce'), bułg. przestarz. i książkowe *глумя́ -иш* 'żartować, drwić, wysmiewać się, urągać';

strus. **ГЛОУМІТИ** 'zabawiać, weselić', **ГЛОУМІТИ КОГО** 'drwić, szydzić' (SRJ XI—XVII), ros. przestarz. *глумить -лю глумишь* 'śmieszyć, żartować, szydzić' (SAR, SSRJ, to znaczenie również dial.: Eliasov Zabajkałьe), dial. 'zwodzić, bałamucić; kłamać' (SRNG), pskow. 'hałasować', 'mówić bez przerwy', *глумить голову* 'wprawiać w zakłopotanie, oglupiać', *рыбу глумить* 'głuszyć ryby' (Pskov. slov.), z tym znaczeniem związane syberyjskie 'zabijać' (Slovarь Novosybir.), ukr. *глумити -млю* 'niszczyć, marnować, psuć' (SUM, Hrinčenko, Lysenko SPH), u Żel. 'maltretować, znęcać się', dial. *глумити* 'ogłuszać, oszołamiać' (Leks. Vjul. II 77), brus. *глумиць -млю* 'trwonić, tracić, marnować, psuć', 'natrzasać się, naśmiewać się' (TSBM), dial. zwykle 'psuć, trwonić' (SPZB, Turaū, Šaternik Červ., Nar. slovatv. 8, Nar. leks. 92, MSDM), u Nosoviča 'wyrządzać szkodę dokazując, причинять вред из шалости' (паніч посеви глумиць собаками), 'otumaniać, oglupiać', 'dokazywać, broić', 'stroić żarty'. ~

Z brus.: pol. dial. pñ.-wsch. *glumić* 'marnować, niweczyć' (Karłowicz SGP).

glumiti se: ~ sle. *glúmiti se* 'żartować' (Pleteršnik, brak w SSKJ), sch. *glumiti se* 'dokazywać, broić', 'wyglupiać się' (RSAN, RJAZ), scs. **ГЛОУМІТИ СЯ** (Ps. Sin., Supr.) 'gadać, paplać, wychwalać się', 'kpić, naśmiewać się', 'rozmyślać, rozważać, medytować', cs. 'ts.', też 'włóczyć się': **ГЛОУМІТИ СЯ СЪ БЕЗУМНЫМИ** (SJS), 'elato animo esse' (Miklosich LP), bułg. przestarz. książkowe *глумя́ се* 'żartować; drwić, wysmiewać się' (RBE, Gerov; wyjątkowo Mladenov Vidin: *глумим се*);

strus. **ГЛОУМІТИСА** 'śmiać się, zabawiać się', 'natrzasać się' (SRJ XI—XVII), ros. *глумиться -люсь -ишься* 'szydzić, natrzasać się' (SSRJ, Slovarь CSRJ, u Dala też jako cerk. 'rozmyślać'), dial. 'śmiać się', 'głupieć, durnieć', 'tluc się, straszyć', 'wpatrywać się, gapić się', 'źle słyszeć' (Olonec), 'pospiesznie się czymś zajmować, zajmować się drobiazgami, uganiać się' (SRNG), pskowskie też 'tracić przytomność', 'pracować na siłę' (Pskov. slov.), jarosławskie *глумиться* : *глуми́ться* 'chudиться, казаться. слышатся', zwykle bezosobowo (Mельниченко Jaroslavl, Opyt Dop.), ukr. *глумитися* 'natrzasać się, szydzić' (SUM, też dial.: Hrinčenko, Żel., Janów Moszkowce: *hlumytv ši* 'pokrzywiać się', Onyškevyč Bojk. 'ts.'). brus. *глуми́цца* potocznie 'marnować się, psuć się', 'natrzasać się, naśmiewać się' (TSBM, ostatnie znaczenie też dial.: Turaū, Bjaľkevič Mohylew, Scjaškovič Grodno, Nosovič), dial. też 'tracić pamięć' (Nosovič). ~

Denominativum od *glumь* 1. O budowie zob. I 57.

M. Š.

glumlivъ glumliva glumlivo pñd. i wsch. 'skłonny do szyderstw, szydzący, żartujący, przedrzeźniający'

~ sle. *glumljiv -va* 'krotochwilny, komiczny' (Pleteršnik), sch. *glumljiv -va* rzadko 'błazeński' (RSAN, RJAZ wyjątkowe z XVI w.), bułg. przestarz. i książkowe *глумлив -ва* 'ucieszny, zabawny, żartobliwy' (RBE);

ros. *глумливый* 'skłonny do szyderstw', 'szydzący, urągliwy' (SSRJ), dial. 'nienormalny' (SRNG), ukr. *глумливиий* 'żartujący, szydzący' (SUM, Hrinčenko, Żel.). ~

Adi. od *glumiti* z suf. *-livъ*, por. podobnie *dražlivъ*: *draživъ, drémlivъ*. O suf. zob. Brodowska-Honowska SPS 154—58.

M. Š.

glum̃ 1. *glum'a glum'o* pld. i wsch. 'oszołomiony, jak nieprzytomny', 'nie rozumiejący' (> 'gluchy'), 'glupkowaty, glupkowato wesoly, blaznujący'

~ sch. dial. (Lika) *glum gluma glumo* 'gluchoniemy' (RSAN);

ros. dial. *злѹмѹ* 'glupi, ociężały umysłowo' (SRNG: z terenów Łotwy). ~

Na postać tę wskazują pośrednio: 1. formacje substantywizowane a) ros. dial. *злѹм* 'glupkowaty, roztargniony człowiek' (Słovary Smolensk.), 'żartowniś' (Eliasov Zabajkalsk), brus. dial. *злѹм* 'ciężki, tępy człowiek' (Mat. Minsk I 44); tu zapewne też bułg. dial. *злѹм* 'glupiec' i wtórne adi. *злѹмофѣ* 'glupawy' (BDial. VI 164: pin.-zach.; co do rdzennego -ѣ- por. bułg. dial. *злѹс: злѹс*, p. BER I 257, też *гнусѣ: гнусѣ*);

b) z suf. *-акѣ*: ros. dial. *злѹмак* 'dureń, glupiec' (Pskov. slov.), brus. dial. *злѹмак* 'tępy, dureń' (Jurčanka Mscisl.), 'swawolnik, psotnik, figlarz' (Nosovič; to znaczenie raczej o walorze agentywnym od *glumiti*, zob.);

2. postać ze strukturalnym suf. *-ьнѣ*, zob. *glumьнѣ*.

3. dem. na *-кѣ*: ros. dial. pskowskie *злѹмкѹ* 'glupkowaty, z glupim uśmiechem' (Opyt Dop., SRNG).

Wyrażna częściowa synonimia z *glup̃* i *gluch̃* wskazuje na tożsamość etymologiczną z tymi rodzinami, na co zwrócił już uwagę Brückner SE 145 (por. też Mladenov AsiPh 36, 120—2; podobnie, choć w szczegółach odmiennie ESSM VI 148, p. *gluch̃*). Jeśli przyjąć tu wyjściową ie. podstawę *gel-: g(e)ley-* 'gnieść, ścisnąć, ugniatać, ulepieć', to należy psł. *glum̃* połączyć głównie z formacjami balt., bliskimi również semantycznie: lit. *glūmti -mstu* (: *glūmti*) intrans. 'stawać się odurzonym, oszołomionym; odchodzić od zmysłów, glupieć, wariować', *glūmsti (-zdžiu)* 'tępić (siekiere)', *glūmus* 'pozbawiony rogów', lot. *glumza* 'glupie, rozlazłe babsko', z apofonią lit. *gliumà* 'śliska, śluzowata błona', *gliūmas* 'odpadek szlifierski', lot. *glaūms* 'gładki, śliski, śluzowaty' (o wyrazach balt. p. Fraenkel LEW I 158). Podstawą rozwoju znaczenia byłoby zatem metaforyczne 'tępy, nie reagujący; taki, jak bryła, jak kłoc, pień' (por. Brückner l.c.) i dalej — 'nie rozumiejący, głupi, glupkowaty' > 'nienaturalnie wesoly, blazeński' od charakterystycznego sposobu bycia ludzi głupich (lub głuchych). Semantyka całej rodziny (p. *glum̃* 2., *gluma*, *glumьнѣ*, *glumiti*) wskazuje na prymarne znaczenie 'glupkowaty, blazeński', a nie 'wesoly'. Stąd nie przekonuje łączenie (czy nawet identyfikowanie, Pokorny IEW 451 na tej podstawie rekonstruował ie. *ghlou-m-as!*) *glum̃* ze stisl. *glaumr* 'hałaśliwa zabawa', z apofonią *glymr* 'hałas', śrwniem. *glumen* 'huczeć', oparte jedynie na zewnętrznym podobieństwie form (Berneker SEW I 308, Trautmann BSW 91, Vasmer REW I 276, Sławski SE I 296, Bezłaj ES I 150 — tam też szczegółowy przegląd bibliograficzny). — Całkowicie bezpodstawne okazało się również przyjmowanie pożyczki *glum̃* z stnord. *glaumr* (zob. Kiparsky GLG 66).

M. Ś.

glum̃ 2. *gluma* pld. i wsch. 'hałaśliwa, niemądra, glupkowata, pusta wesołość', 'blazenada, swawola', 'przedrzeźnianie' (> 'udawanie, gra'), 'żart, kpina'

~ sło. (tylko u Pletersnika, wzięte z Miklosicha) *glum gluma = gluma*, sch. rzadko, od XVII w. *glum* m. 'przedstawienie, sztuka', 'gra, udawanie', 'żarty' (RSAN, RJAZ), scs. Supr. *глоумъ* 'paplanina, vaniloquentia, magniloquentia' (SJS), cs. 'scena' (Miklosich LP), bułg. dial. *злѹм* m. 'żart' (BDial. VII 26: Elena);

strus. od XIII w. *глоумъ* m. 'hałaśliwa radość, zabawa', 'drwina, kpina', *глоумы двлати* 'blaznować, wygłupiać się', *кезъ глоума* 'na serio' (SRJ XI—XVII), ros. przestarz. (SAR), dziś potoczne i powszechne w dialektach *злѹм -ма* 'żart, kpina, szyderstwo', na *злѹм* (говорить) 'na żart, w żartach', dial. też 'szum, hałas, gwar' (też 'hałas ciszy, tłumy'), 'szaleństwo, dokazywanie, psoty', пойти в *злѹм* 'zepsuć się,

pójść na marne' (SRNG), też pskow. 'chwilowe zaćmienie umysłu': *глум* нашёл на кого (Pskov. slov.), smoleńskie 'kłopoty, zmartwienia', 'wątpliwość, niepewność' (Słovary Smolensk.), ukr. *глум* -му 'szyderstwo, natrząsanie się, wyśmiewanie', na *глум* 'żartować sobie, kpić' (SUM, Hrinčenko, u Żel. też 'żart, dowcip'), dial. na Polesiu 'nieporządek, bałagan' (ESSM VI 147), brus. *глум* -му 'psucie, marnotrawienie czegoś', u *глум* 'na marne' (TSBM, to znaczenie, zwłaszcza związane z frazą u *глум* пошло 'zepsuło się, poszło na marne, przepadło', powszechne w dial.), dial. też *глум* 'żart, szyderstwo, kpina' (Turaŭ, Šaternik Červ., Bjał'kevič Mohylew), 'otumanienie, zaćmienie umysłu' (Bjał'kevič o.c.), 'szaleństwo, błazenada, bzik, wariactwo' (Nosovič). ~

Z brus. i ukr.: pol. dial. wsch. *glum* 'znękanie, niedola', 'marnotrawienie się, niwecz': cała praca poszła w *glum*; bić na *hlum* 'bez oszczędzania' (Karłowicz SGP).

Glumъ, synonimicznie z *gluma* (zob.), pierwotne postverbalia od *glumiti*. Por. adi. *glumь* 1. jako formę podstawową całej rodziny.

M. Ś.

glumьсь glumьса pld. i wsch. 'w obrzędach ludowych: prześmiewca, przedrzeźniacz, udawacz'

~ slę. przestarz. *glumec* -mca 'komediant', 'aktor' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *glumac* -mca od XVI w. 'wesolek, komediant' (dubrow. 'grajek grający na ucztach, tібicen', RJAŻ), ludowe 'w obrzędach weselnych: komiczna postać, debeli svat', też NO (RPŠajk.), cs. *глумьць* m. 'scenicus', 'mimus' (Miklosich LP), bułg. przestarz., książk. *глумецъ* 'żartowniś, kpiarz', 'błazen, wesolek' (RBE), maced. pot. *глумецъ* 'aktor, artysta';

strus. *глумьць* 'wędrowny aktor', 'kuglarz, błazen' (SRJ XI—XVII), ros. przestarz. *глумецъ* -мца 'aktor, skoczek, błazen' (SSRJ, brak w dial.). ~

Nomen agentis z suf. -ьсь (p. I 100) od *glumiti*. Znaczenie 'aktor, komediant' późne, wyprowadzalne jednak z pierwotnych funkcji obrzędowych, zob. Moszyński KLS² II 2, 270 nn., o dramacie ludowym.

M. Ś

glumьно zob. **glumьнь**

glumьнь glumьна glumьно wsch. (ze śladami na pld.) 'nienormalny, rozkojarzony; głupkowaty; głupio wesoły, błaznujący, błazeński', adv. **glumьно**

~ cs. późne *глумьнь* 'garrulus' (Miklosich LP);

strus. *глумьнымъ* 'hałaśliwy, wesoły' (от сласти и радости вышла весели и глумни), 'nieprzyzwoity' (SRJ XI—XVII), ros. dial. *глумной* 'głupkowaty, głupi, durny', 'śmieszny, zabawny' (SRNG), pskowskie 'nienormalny', 'niepojęty' (Pskov. slov.), brus. dial. *глумный* 'głupi, godny śmiechu' (Nosovič). ~

Adv. *glumьно*: ~ sch. stare *glumno* (jigre činiti ali *glumno* besiditi, RJAŻ);

rus.-cs. i strus. XI w. *глумно* 'libere, rozpustnie, nieprzyzwoicie' (Miklosich LP, SRJ XI—XVII), ros.-cs. a stąd ros. dawne *глумно* 'żartem, żartobliwie', Słovary CSRJ), ros. dial. *глумно* 'strasznie', 'śmiesznie, dziwnie, dziwacznie' (SRNG, Dal, Opyt Dop.), pskowskie 'hałaśliwie', 'w sposób otępiały, ogtupiały' (Pskov. slov.), ukr. u Żel. *глумно* 'szyderczo, urągłiwie', brus. dial. *глумно* 'głupio, bezmyślnie' (Nosovič). ~

Do *glumъ* 1. ze strukturalnym suf. -ьнь, por. podobnie *gluшьнь*: *gluchь*. W niektórych językach słow. pojawiają się nowsze adi. oparte na abstractum *glumъ* 2., np. slę. *glumen* -mna 'krotochwilny, śmieszny, zabawny', sch. rzadkie, nowsze *glumni*

'aktorski' (RSAN) bułg. przestarz. i książkowe *злѹмен* 'zartobliwy', ros. (cs.) *злѹмный* 'ts.' (Slovarь CSRJ). Możliwa jest tutaj podwójna motywacja, por. podobnie *glušьnъ*.

M. Ś.

glupak'ъ glupak'a 'głupiec'

~ pol. dial. pln. *glupak* (Karłowicz SGP: Przasnysz), dłuż. *glupak* (Šwjela), głuż. *hlupak*, też dial. (Jentsch Rodewitz: *hupak*), czes. *hlupák* (Přir. slov., Jungmann, dial.: Lamprecht Opava, Králik Kelč), śl. *hlupák*;

śl. dawne, rzadkie *glupák* m. (Pleteršnik, brak w SSKJ), sch. nowsze *glupák* *glupáka* (RSAN, RJAZ za Šulkiem: z Liki), bułg. *злупак* (RBE, Mladenov BTR), maced. *злупак*;

ros. nieliterackie *злупак* -*ка*, też z ekspresywną palatalnością *злупак* -*ка* (Dal, SRNG, Pskov. slov.), ukr. nieliterackie *злупак* (Hrinčenko, Żel.), brus. dial. *злупак* 'duren' (Nosovič). ~

Substantywizowane suf. -*акъ* adi. *glupъ*, zob. I 89. Por. też *glupьсь* (: -*акъ*).

M. Ś.

glupavъ glupava glupavo 'nieco głupi, niezbyt mądry', pld. i wsch. 'głupi, stultus'

~ pol. od XVIII w. *glupawy* (SJP PAN, L., Karłowicz SGP, Sychta SK I 324); sch. *glupav* -*va* -*vo* 'całkiem głupi' (RSAN, w RJAZ też *glumpav*), bułg. *злупав* -*ва* -*во* 'głupi, ograniczony, durny, mało ważny' (RBE, Gerov), maced. *злупав* -*ва* -*во* 'tępy, durny, głupi' (RMJ, RMNP);

ros. dial. *злупавый* 'głupi' (SRNG: Świerdłowski). ~

Od *glupъ* z suf. -*авъ*. Por. podobnie np. *bělavъ*, *čřnavъ*.

M. Ś.

glupě zob. **glupъ**

glupěti glupějo 'stawać się głupim, tracić rozsądek, orientację, errore mentis affici'

~ pol. od XVI w., literackie i dial. *glupieć glupieję* (SJP PAN, SP XVI IBL, L., Sychta SK I 325), głuż. *hlupjeć* -*ju* (Pfuhl), czes. dawne *hloupěti* -*im* (stczes. od XV w. *hlupěti*, Gebauer Sl.), 'tracić rozsądek, brutescere', śl. dial. *hlupiet* (Habovštiak Orava);

sch. nowsze, rzadkie *glupeti* -*im* 'stawać się głupim' (RSAN), bułg. *злупеня* -*еня* 'durnieć, głupieć' (RBE, brak u Gerova);

ros. *злупѣть* -*ѣю* 'durnieć, głupieć, kołtunieć' (SSRJ od XVIII w., brak u Dala i w dial.), ukr. dial. *злупіти* -*нію* 'wytrzeszczać oczy' (Hrinčenko). ~

Od *glupъ* z suf. -*ějo* -*ěti*, zob. I 47.

M. Ś.

glupiti glup'ę glupišъ 'ogłupiać, zwodzić, durzyć, infatuare', **glupiti sę** 'postępować niedorzecznie; błaznować, dokazywać, szaleć'

glupiti: ~ pol. dial. *glupić* 'zwodzić, durzyć, okłamywać' (Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, Sychta SK I 325), głuż. *hlupić* 'ogłupiać', 'wygłupiać się' (Zeman, Pfuhl), czes. rzadkie *hloupiti* 'ogłupiać, zwodzić' (od XV w.: Gebauer Sl.), dial. *hlupit* 'zaciemniać' (Bartoš DSM);

śl. dial. prekm. *glupiti* -*im* 'głuszyć, zagłuszać' (Pleteršnik), bułg. rzadkie *злупя* -*іи* 'czynić głupoty, wygłupiać się' (RBE); ros. *злупить* -*нию* -*нишь* 'wygłupiać się,

postępować niedorzecznie, pleść, bajdurzyć' (SSRJ), u Dala 'dokazywać, szaleć', dial. 'ogłupiać, robić z kogoś durnia' (Pskov. slov.). ~
glupiti se: ~ pol. dial. *glupić się* 'głupio postępować' (Karłowicz SGP), dłuż. *glupíš se* 'wygłupiać się, blaznować', 'złościć się' (Muka);
 ros. dial. archang. *глупиться* 'wygłupiać się' (SRNG). ~
 Denominativum od *glupъ*. O budowie zob. I 57.

M. Š.

glupo zob. *glupъ*

glupostъ 'głupota, brak rozumu, amentia, stultitia', wsch. szcążkowo też 'ciemność, zaciemnienie'

~ pol. XIV—XVIII w. (u L. już przestarzałe) *gluposc* 'głupota, tępota', 'szaleństwo', 'nieuctwo, prostactwo' (Słownik stpol., SP XVI IBL; dziś dial.: Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 182), dłuż. *gluposć* 'głupstwo, głupota, nonsens' (Šwjela), głuź. *hluposć* (dawne *huposc*, *wuposc*, Schuster-Sewc EW 291) 'ts.', czes. od XIV w. *hlúpost* (współczesne *hloupost*), dial. *húpost* 'nierozumność, naiwność, głupota', 'błahostka' (Přír. slov., Gebauer Sl., Malina Mistřice), śla. *hlúpost* 'ts.' (SSJ);

śle. dawne *glúpost* 'głupota' (SSKJ), dial. prekm. *glupost* 'gluchota' (Pleteršnik), sch. *glüpōst*: *glüpōst* 'głupota', 'coś głupiego; drobnostka, błahostka' (RSAN, w RJAZ od XVIII w. ze słowników Stulicia i Šulka, trafia się też w dial.: ČDL), cs. *глупость* 'stultitia' (SJS, brak w zabytkach kanonu scs.), bułg. *глупост* 'głupota, głupstwo', 'bzdura, plotka' (RBE, brak u Gerova), maced. *глупост* 'ts.';

strus. *глупость* 'głupota', ros. *глупость* 'głupota', 'głupi, niedorzeczny postęp', pl. 'błahostki, rzeczy nieważne', dial. 'reszta, resztki' (SRNG, Pskov. slov.), brus. dial. *глупость* 'najgłębsza noc' (Nar. slova 306), 'głusza' (Jaškin BHN, Turaŭ). ~
 Abstractum z suf. *-ostъ* od *glupъ*. Szcążkowo poświadczony znaczenie podstawy: 'ciemny, zaciemniony' w brus. dialektach.

Por. też *glupota*.

M. Š.

glupot'a 'brak rozumu, bezmyślność, stultitia'

~ pol. liter., nowsze, rozpowszechnione w dialektach *glupota* 'stultitia', dial. też osobowo 'głupiec' (Karłowicz SGP), śl. pl. 'plotki' (Zaręba AJŠ V, cz. II 78), dłuż. *glupota* 'ts.' (Šwjela), głuź. *hlupota* 'ts.', czes. *hlupota* (dial. *hlouputa*, też *húputa*: Malina Mistřice), liter. rzadkie, częste w dialektach 'głupota, głupi czyn, coś głupiego, idiotyzm' (Přír. slov., SSJČ), śla. *hlúputa* 'stultitia', 'plotka, bzdura';

sch. nowsze *glupōta* (RSAN, brak w RJAZ; por. też dial. *glupōtina* 'ts.');

ros. dial. pskow. *глупоты* coll. 'głupi ludzie' (Pskov. slov.), ukr. *глупоты*: *-омá* rzadko 'stultitia' (SUM). ~

Abstractum na *-ota* od *glupъ*. Por. też *glupostъ*.

M. Š.

glupъ glup'a glupo 'całkowicie zaciemniony' (wsch. *glupa nokty* 'całkowita, ciemna noc'), 'ciemny na umyśle, odurzony, obłąkany, szalony, delirius', 'nierozumiejący, nierozumny, głupi, durny, stultus' (zach. i pld. *glupъ ako nokty*), 'niedoświadczony, naiwny, o dzieciach, młodych zwierzętach', pld. i wsch. 'głuchy', adv. *glupě, glupo*

~ pol. od XIV w. (Psałterz floriański) *glupi* (dial. też *glupy*; kasz. *glupã* w zwrocie *Glupã* Frana, Sychta SK I 286) 'nie mający rozumu, niemądry, nierozsądny; bezmyślny; niedoświadczony, naiwny', stpol. i dial. też 'szalony, obłąkany, chory

umysłowo' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Karłowicz SGP; w tym znaczeniu dziś tylko jako subst., ale przestarz.: 'obłąkany, wariat', zob. SJP PAN), dawne też 'prostacki, nieuczony, rusticus', potocznie 'niepożądany, niepotrzebny; nieważny, błąhy', połab. *glaipe* 'młody', 'młody człowiek nie posiadający własnego gospodarstwa, żyjący z rodzicami' (Polański—Sehnert), dluž. *glupy* 'stultus', *glupy* a *tupy* (Šwjela, Muka), gluź. *hlupy* (dawne *hupy*, *wupy*) 'stultus', czes. *hloupý* (stczes. *hlúpý*, *hlup*, od XIII w. jako NO) 'nierozumny, tępy' (stczes. *hlupá tvár* 'zwierzę', Gebauer Sl.), 'niepotrzebny, mało ważny', dawne (u Jungmanna jako subst. 'błazen') i dial. 'szalony, niespełna rozumu' (Lamprecht Opava, Horečka Frenštát), dial. *hlupy jak noc* (tu por. subst. *hlup* 'cień': zahrada je v *hlupu*, Lamprecht o.c., Bartoš DSM), sła. *hlupy* 'niemądry, tępy' (dial. np. *hlúpe* ako pen 'głupi jak pień', Matejčík Novohrad 206), 'małej wartości, błąhy', ludowe 'jałowy, bez omasty' (SSJ, Káral);

sł. *glúp -pu -po* przestarz. 'nierozumny, stultus' (SSKJ, wg Pleteršnika z es., dial. prekmurskie 'głuchy', *glup* in nem; odpri nam naša *glupa* uha), sch. *glúp glúpa glúpo* (późne, od XVIII w., wg RJAZ głównie u pisarzy pozostających pod wpływem cerk. i rus., gdzieś też w Lice; w słownikach Vuka i Šulka, ale też *glúp glúpá glúpo* w ČDL) 'stupidus', 'zwyczajny, błąhy, nieważny', 'prosty', *glup kao noć*, cs. (rus. XIII w. — brak w kanonie scs.) *глупъ* 'stultus, fatuus' (SJS), bułg. przestarz. i książk. *глуп* adi. 'durny, głupi, niemądry' (RBE, brak u Gerova), maced. *глуп* adi. 'tępy, durny, głupi' (RMJ, Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. *глупый* 'nierozumny, głupi, bezmyślny' (SRJ XI—XVII), ros. *глупый* (*глуп -на -но*), 'durny, głupi', potocznie i dial. 'niedojrzały, naiwny, o dzieciach', с *глупых лет* 'w młodych latach', pot. 'prosty, niedbały, prymitywny, tandetny' (SSRJ), dial. 'toporny, grubiański', 'słaby, bezsilny, o rękach, nogach', 'niedojrzały, o owocach', 'zły, prymitywny, np. o przedmiotach, warunkach bytowania' (SRNG), 'obłąkany' (Sl. Priamur'ja), 'ciemny, nierozgarnięty, nieuczony', 'niepotrzebny, błąhy' (Pskov. slov.), *глупая ночь* 'ciemna, późna noc' (SRNG: Krasnodar, Pskov. slov.), ukr. *глупий* rzadko 'nierozsądny, nierozumny', 'nieprzemysłany', *глупи ніч* (північ, осінь) 'ciemna, późna noc, północ', 'późna jesień' (SUM, Hrinčenko, Żel.), dial. też 'niejadalny, o grzybie' (Onyškevyč Bojk.), brus. dial. *глупы* 'głuchy', *глупа поле сера* 'nieodostępne miejsce w lesie', *глупа ноч* 'północ, środek nocy' (Turaŭ. Nar. slova 306). ~

Z brus.: lit. *glūpas*, lot. *glups* 'głupi' (Skardžius 76).

Adv. *glupě*: ~ pol. dawne do XVIII w., dziś dial. *glupie* 'niemądrze, nierozsądnie, źle' (Słownik stpol., L., Karłowicz SGP, Maciejewski Chełm.-dobrz. 198, kasz.: Lorentz PW I 216), gluź. *hlupje* 'ts.', czes. *hloupě* 'stulte' (Přir. slov., Jungmann, Lamprecht Opava). ~

glupo: ~ pol. dial. kasz. rzadkie *glup^o* (Lorentz PW 216), powszechna liter. i dial. forma *glupio* wtórna i późna, z wyrównanym zakończeniem na wzór form na *-o* (zob. Cyran Przysłówki 74), sła. *hlupo* 'stulte';

sł. *glúpo*, sch. *glúpo*, bułg. przestarz. i książkowe *глупо*, maced. *глупо*;

ros. *глупо* (SSRJ, SRNG), ukr. rzadkie *глупо* (SUM). ~

Brak dokładnych odpowiedników ie. Wyraz powstał na gruncie psł. Wyrażna synonimia z *gluchъ* (i dalej — *glumъ*) wskazuje na tożsamość etymologiczną tych wyrazów. Zwraca uwagę frazeologizm *glupa nokъ*, wskazujący na pierwotne znaczenie 'całkowicie ciemny', a stąd dopiero o właściwościach psychicznych 'stultus'. Por. ie. *dhu-m-bhos* 'ciemny', goc. *dumbs*, stnord. *dumbr*, ags. *dumb* 'stumm', stwniem. *tumb* 'niemy, głupi, nierozumny' (niem. *dumm*), zob. Kluge EW¹⁸ 147. Podobne objaśnienie u Brücknera KZ 45 i 299, SE 145 (też Mladenov AslPh XXXVI 120—2. Vasmer REW I 277, Sławski SE I 296, ESSM VI 152, ale w szczegółach odmiennie).

— Nie przekonuje (zob. Kiparsky GLG 26—7) sugestia o pożyczce z germ. (Berneker I SEW 309). — zob. *gluchъ*, tam podstawowe objaśnienie całej rodziny. — O innych, nie przekonujących objaśnieniach zob. Sławski o.c., ESSM l.c.

M. Ś.

glupъc'ь glupъc'a 'głupi człowiek, dureń, homo stultus'

~ pol. *glupiec* (od XV w. jako NO, SSNO) 'dureń' (u L.: 'niemądry, błazen, dubiel, pień, cietrzew'), dial. rzadkie (Dejna RKIŁ XXII 181), czes. (jako NO już od XIII w., Gebauer Sl.) *hlupec* 'ts.' (brak w dial.), sła. książkowe, przestarz. *hlupec* 'ts.'; sło. przestarz. *glúpec* (SSKJ), sch. nowe *glúpac* (RSAN, brak w RJAZ), bułg. literackie *злупецъ* (RBE), maced. literackie *злупецъ*;

strus. *глюпецъ* (SRJ XI—XVII), ros. *злупецъ -ня* 'dureń, głupiec', dial. też 'młode zwierzę' (SRNG: Ołoniec), 'młody człowiek; podrostek, dziecko' (Slovarъ Rjazan.). ~

W tym samym znaczeniu z przyr. *-ькъ* i węższym zasięgiem: pol. *glupek*, od XVI w., częstsze w dial. niż forma z *-ьць* (Karłowicz SGP, Górnowicz Malbork, Dejna l.c.), czes. *hlupek* (Jungmann).

Substantywowane suf. *-ьць* (: *-ькъ*) adi. *glupъ*. Por. ponadto w tej samej funkcji *glupakъ*.

M. Ś.

gluša 1. 'całkowita cisza, martwota'

~ pol. *glusza* 'głucha cisza, martwota', 'miejsce odludne; pustkowie' (SJP PAN, SW), dial. sli. *glüšá'y* 'głuchota';

sch. *glüša* 'cisza, osamotnienie', 'oddalone od świata miejsce' (RSAN);

ros. dial. *злушá -иá* 'glusza' (Slovarъ Novosybir.), brus. *злуша = злуш*, też NM *Глуша* (Vasmer RGN). ~

Abstractum z suf. *-ja* od *gluchъ* I. O budowie p. I 82.

Por. też *glušъ*.

M. Ś.

gluša 2., wsch. zwykle glušъka 1. 'tłumienie, zatykanie, zagłuszanie' > 'choroba powodująca pogarszanie się słuchu, utratę świadomości, tyfus'

gluša: ~ ros. dial. *злуша* 'kwoka wysiadująca' (SRNG: Kaluga), ukr. reg. *злуша* 'tyfus' (Żel.). ~

glušъka: ~ pol. dial. ptn. *gluszki*: łapać ryby na *gluszki* 'pierwotny sposób łowienia ryb' (Sychta SK I 324, Brzeziński Krajna), sła. dial. *hluška* 'tyfus' (Buffa Dlhá Lúka);

ros. dial. *злушка* 'тушение углей', 'żelazne wiadro z pokrywą do tłumienia ognia' (SRNG: Perm), smoleńskie 'choroba, przy której pojawia się cieczenie z uszu i pogarsza się słuch' (Slovarъ Smolensk.), ukr. reg. *злушка* 'tyfus' (Żel.). ~

Por. też z suf. *-ica*: bułg. dial. *злушица* 'robak, pasożyt ucha' (Mladenov BTR).

Pierwotne abstractum na *-a* (: *-ьka*) od *glušiti*. O budowie zob. I 60, 94.

M. Ś.

glušati glušajо 'głuchnąć, tracić słuch, obsurdescere'

~ pol. dawne (do XIX w.) *gluszeć -szeję* 'głuchnąć, obsurdescere', rzadko 'stawać się czczym': owies *gluszeje* (SP XVI IBL, L.);

sło. *glušéti -im* 'stawać się głuchym' (SSKJ), sch. dial. (u węgierskich Chorwatów) *glušati -am* 'głuchnąć' (RJAZ), bułg. *злушея* 'ts.' (RBE);

ros. dial. *глушеть -ёю* 'tracić słuch' (Slovarь Smolensk.), ukr. *глушбти*: ушн ... *глушбють* в старом, XVII w. (Тумченко, Slavynescьkыj Leks.), u Hrinčenki i Žel. *глушбти -шбю* 'zarastać trawą, dziczeć', brus. *глушбць -ёю* 'stawać się bardziej głuchym' (TSBM). ~

Verbum na *-ějо -ěti* od *gluchъ* l., tak jak *bělěti, cělěti*, zob. I 47, Vaillant GC III 366 nn.
M. Š.

glušica f. do *glušьcbъ*

~ pol. *gluszycа* 'samica guszca' (SJP PAN za SW, Hoppe SJŁ jako gwarowe), stczes. już w XIV w., dziś dial. *hlušice* 'rodzaj wielkich śliw' (Přir. slov., Gebauer Sl., Bartoš DSM), śla. dial. *hlušica* 'ts.' (Kálal);

śle. *glušica* 'głucha kobieta' (Pleteršnik), sch. od XVIII w., dziś dial. *glušica* 'głucha kobieta', bot. 'dzika figa' (RSAN, RJAZ);

strus. *глушина* 'stare koryto rzeki, stara odnoga rzeki', *глушина морская* 'morski zalew' (SRJ XI—XVII), ros. dial. *глушбца* 'samica cietrzewia', bot. m.in. 'rodzaj mięty', 'martwa odnoga rzeki, stare koryto rzeki' (Dal, SRNG), 'rodzaj brzozy' (= *глухая берёза*: у *глухой* бирёзы почки большни а листок плохой, p. Ivanova Sl. Podmoskovьja), też osobowo 'głuchy człowiek' (ESSM VI 153), często jako NM i NW (Vasmer RGN, WRG), stuktur. NM *глушбца* (SSUM od XV w.), dial. *глушбця* bot. 'Lamium' (Hrinčenko, Žel.), brus. *глушбца* 'samica guszca' (TSMB). ~

Do *glušьcbъ*. O budowie zob. I 98, 99.

M. Š.

glušin¹a 'gęstwina, gąszcz, najbardziej zarośnięte miejsce w lesie', rzadziej 'oddalone, odizolowane od świata miejsce', też 'głucha, martwa cisza'

~ pol. tylko jako NM *Gluszyna* (SGKP II 618), dłuż. *glušina* 'gęstwina leśna, gęstwina, gąszcz' (Muka), gluż. *hlušina* 'ts.', też jako NM (Pfuhl 206, 1069), czes. *hlušina* rzadko 'całkowita, głucha cisza', górnicze 'odpady przy wydobywaniu rudy' (Přir. slov.), u Jungmanna też coll. 'skrzyp, equiseti species', śla. *hlušina* 'odpady przy wydobywaniu rudy = jałowina', przen. 'pustota, jałowizna' (SSJ, KSSJ);

sch. *glušina* bot. 'rodzaj wyki, Vicia cracca', dial. osobowo *glušina* 'głuchy człowiek' (RSAN, RJAZ), bułg. dial. *глушина* 'całkowicie martwa cisza', pl. 'oddalone, niedostępne, zapomniane miejsca', 'pole zagłuszone chwastami', bot. ze zróżnicowaniem akcentuacyjnym *глушина*: *глушина* (RBE, Gerov, Mladenov BTR, BDial. VII 26, VIII 113, IX 236), maced. *глушина* 'zarośnięte, zagłuszone chwastami pole', 'oddalone, zapomniane miejsce' i bot. 'rodzaj dzikiej wyki' (RMJ);

ros. *глушина* 'największy gąszcz leśny, najbardziej zarośnięta część sadu', 'gęste zarośla, gęstwina', 'oddalone, odizolowane od świata miejsce' (SSRJ = *глушь*), dial. 'mnóstwo': *какая глушина* уродилась (SRNG: Kazań), *глушина*: *глушина* 'głuchota', 'całkowita cisza', *глушина* bot. 'Betula verrucosa' (por. *глухая берёза*), też coll. 'березовые ветки с шершавым, не гладким листом' (SRNG), czasami też 'stojące jezioro, bez dopływów' (Pskov. slov., por. *глухое озеро*), ukr. *глушина* 'gęsto zarośnięty las, sad', 'głusza, ostępy' (SUM), u Žel. też 'gąszcz chwastów'. ~

Por. też z suf. *-in'a*: brus. *глушыня* pot. 'głusza' (TSBM).

Pierwotne abstractum z suf. *-ina* od *gluchъ* l. O budowie p. I 120—3. Zwraca uwagę uogólnione jedno ze znaczeń podstawy, por. *gluchъ лёсъ, glucho město*. Znaczenie 'głuchota' sporadycznie.

Por. *glušь, gluša*.

M. Š.

glušiti *gluš'p gl'ušišb* 'silnymi dźwiękami, krzykiem, wrzaskiem pozbawiać możliwości słyszenia, zagłuszać', 'tłumić, zagłuszać dźwięki czyniąc je niesłyszalnymi', 'uniemożliwiać wzrost roślin pozbawiając je światła i przestrzeni, tłumić, przytłumiać', 'uderzeniami pozbawiać świadomości' > 'zabijać'

~ pol. od XVI w. *gluszyć głuszę* 'pozbawiać możliwości słyszenia', 'tłumić, zagłuszać', przestarz. 'ogłuszać', 'o roślinach: własnym rozrostem utrudniać wegetację innym roślinom' (= tłumić), myśl. 'zabijać lub dobijać przez ogłuszanie' (SJP PAN, SP XVI IBL, L., dial.: Kucala PSM 30, Brzeziński Krajna), dłuż *gluśyś* 'pozbawiać możliwości słyszenia, betäuben', 'ogłuszać' (Muka), gluż. *hlušić* 'ts.' (Zeman, u Pfuħla też 'czynić pustym, jałowym'), czes. *hlušiti* 'zagłuszać', 'silnie, ogłuszająco brzmieć' (Přir. slov., Gebauer Sl. od XVI w., dial. np. Horečka Frenštát), śla. *hlušit* 'ogłuszać', 'zabijać, np. ryby', 'ciężko, mozolnie pracować' (też dial.: Ripka Dolnotrenč.);

śle. *glušiti -im* 'tłumić, powodować, że coś jest niesłyszalne', 'zagłuszać mocnymi dźwiękami', sch. *glušiti glušim* 'krzykiem, wrzaskiem powodować, że ktoś nie słyszy', dial. 'papać, pleść od rzeczy', 'ocieniać, np. rośliny', bułg. *глуша -уу* 'zagłuszać silnymi dźwiękami', 'zamęczać gadaniem' (RBE, dial. rodop. *глушѐм*, BDial. II 145), maced. *глушуу* 'zagłuszać, gluszyć';

ros. *глушить -уь глушить* (dial. też *глушуть*, SRNG) 'czynić głuchym; przeszkadzać w słyszeniu', 'tłumić, zagłuszać', 'nie dawać rosnąć, pozbawiając światła i przestrzeni', 'przytępiać', 'ogłuszać, oszalać uderzeniem w głowę', potocznie 'tłumić, gasić np. ogień', dial. 'ogłuszać krzykiem' (w zabawie dziecięcej: 'krzyczeć głośno w uszy temu, kto przegrał', Woroneż), rzadko 'psuć coś' (Tambow), SRNG, bezosobowo: ветерок чуть-чуть, а *глушит-то* как 'jest parno, duszno' (Sl. Priamur'ja), ukr. *глушити -уь* 'pozbawiać możliwości słyszenia', 'czynić niesłyszalnym, zagłuszać', 'nie pozwalać rosnąć', 'uderzeniem pozbawiać świadomości', 'zabijać, np. ryby' (SUM, Tymčenko od XVIII w.), brus. *глушыць -уь* 'ts.' (TSBM), dial. 'bić' (NS 220). ~

Por. jeszcze z ciekawym znaczeniem śle. ludowe *glušiti se* 'zatykać uszy, nie chcieć słyszeć' (Pleteršnik), sch. *glušiti se* 'nie chcieć słyszeć; być nieczułym na coś' (RSAN, też ludowe).

Pierwotne causativum do *gluchnōti*, por. podobnie *slēpiti: slēpnōti*, *sušiti: sūchnōti*.
M. Ś.

glušb f. 'całkowita cisza, martwota, pustka', 'całkowite odludzie, odizolowane od świata miejsce; pora, kiedy nic się nie dzieje, kiedy panuje całkowita cisza'

~ pol. rzadkie *glusz* 'cisza, martwota' (SW), czes. rzadkie, poet. *hluš -ši: -še* 'pustka': *hluš* a *nēmota* (Přir. slov.), śla. poet. *hluš -ši* 'głęboka cisza, pustka' (SSJ);

sch. *glūš* f. 'cisza, osamotnienie', 'głuche, oddalone od świata miejsce' (RSAN);

ros. *глушь -уу* 'gęsto zarośnięta część lasu, sadu', 'gęste zarośla', 'miejsce oddalone od świata', dial. 'głuchota' (też osobowo 'głucha kobieta'), 'zły zapach' (SRNG), 'bezwietrzna pogoda' (Sredneobskij sl.: *глухая* погода), ukr. *глуш -уи* 'głusza, oddalone miejsce' (SUM), 'gęsto zarośnięte miejsce' (Hrinčenko), u Żel. też 'pustkowie', 'tyfus', bot. 'lipa wielkolistna' (też Makowiecki Sl. bot. 372), brus. *глуш -уы* 'gęsto zarośnięta część lasu', 'odludzie', 'późna, głęboka noc' (TSBM, też dial.: Nosovič, Šaternik Červ.), u Jaškina BHN też 'miejsce nie do przebycia w lesie — błota', 'pora martwoty, ciszy: północ; pora największej spiekoty w ciągu dnia; zima, jesień'. ~

Abstractum z suf. *-b* od *gluchb* 1. Por. podobnie *dalb*, *glqb*. Zob. też *gluša*. Widoczna jest podwójna motywacja wyrazu, z jednej strony przez adi. *gluchb* (z uogólnieniem pewnych tylko znaczeń podstawy: *glucho město*, *gluchb lěsb*, *glucha tiša*), a z drugiej — przez verbum *gluŝiti* 'głuszyć, zagłuszać, dusić' (np. ros. dial. 'zły zapach' <'duszący, to co dusi').

Por. *glušina*.

M. Ś.

gluŝbc'ь gluŝbc'a 'ktoś głuchy lub niedosłyszający, surdaster', zool. 'cietrzew głuszec, Tetrao urogallus'

~ pol. od XVI w. (też dial.) *gluszec* 'Tetrao urogallus', przestarz. (L.) 'człowiek głuchy' (SJP PAN, Karłowicz SGP), czes. *hlušec* przestarz. 'głuchy człowiek', zool. *hlušec tetřev* 'Tetrao' (Přir. slov., u Gebauera Sl. od XIV w. 'hluchý had, aspis');

sł. *glušec* 'surdaster', 'ten, kto nie chce słyszeć, człowiek nieczuły na co', bot. 'Avena fatua' (SSKJ, u Pleteršnika od XVI w.: Trubar, też Megiser 1592), sch. *glušac* dial. 'głuchy człowiek', 'cisza, osamotnienie', zool. 'gołąb grzywacz', 'veliki svrčak, Lanius excubitor', 'Salamandra maculosa', bot. m.in. 'dziki owies, Avena fatua' (RSAN; RJAZ: od XIV w. w funkcji NO; HDZ VII 453);

ukr. dawne *глушець* птица 'Tetrao' (Slavynec'skij Leks.), dial. *глушець* bot. 'Linum usitatissimum' (Hrinčenko), brus. *глушэц* 'Tetrao', 'głuchy człowiek' (TSBM, też dial.: Vjaľkovič Mohylew, Nosovič, Šaternik Červ.), też 'stara odnoga rzeki' (Jaškin BHN). ~

Substantywizowane suf. *-ьcb* adi. *gluchb* 1., por. f. *glušica*. Nie tutaj sch. dial. *glušac* (RSAN: Prizren), bułg. dial. i maced. *глушец* 'mysz' (zob. BER I 253).

M. Ś.

gluŝbka 1. zob. *gluša 2.*

gluŝbka 2. zob. *gluŝbьkь*

gluŝbьk'ь gluŝbьk'a : **gluŝbьka 2.** f. 'człowiek głuchy, głuchawy'

gluŝbьkь: ~ pol. dawne *gluszek* 'człowiek przygłuchy, surdaster' (SP XVI IBL);

sch. dial. *gluŝak* zool. 'Salamandra maculosa' i bot. 'Juniperus sabina' (RSAN, RJAZ);

ros. dial. *глушóк -шкá* bot. 'недотрога' (SRNG: Kursk), smoleńskie 'głucha brzoza' (p. *глухая берёза*), Slovar' Smolensk. ~

gluŝbьka: ~ pol. *gluska* dawne (L. XVI—XVII w.) 'głucha kobieta', dial. 'samica głuszcza' (SJP PAN), kasz. bot. 'Lamium', gluź. *hluška* bot. 'bratczyki, Rhinanthus Crista Galli' (Zeman), czes. *hluška* 'przygłucha kobieta' (Jungmann);

bułg. dial. *глушка* bot. 'Taraxacum off.' (Mladenov BTR), maced. *глушка* 'ts.';

ukr. u Hrinčenki *глушка* 'głucha kobieta', brus. dial. *глушка* 'głucha kobieta'. ~ Substantywizowany przymiotnik *gluchb* 1. O budowie zob. I 93.

M. Ś.

gluŝbьno gluŝbьna gluŝbьno 'głuchy, pełen głuszy'

~ dłuź. *gluszny* 'głęboki, głuchy, tępy, niskobrzmiący, o dźwięku' (Muka, Šwjela), gluź. *hlušny* 'ts.';

sł. dial. *glušen* w nazwie *glušna nedelja* = tiha (Pleteršnik: Bela Krajina), sch. dawne i dial. *glušan -šna* 'głuchy, milczący': u nedilju *glušnu*; *glušna* doba (RSAN, RJAZ. od XVIII w.);

ros. dial. *злу́нный, злу́нной*: *злу́нное место*, zwraca uwagę ciekawa fraza: pskow. *злу́нная зима* 'zima, podczas której zamarza jezioro' (SRNG), por. semantykę podstawowego *głuchń*. ~

Zasięg nieco rozszerzają adv.: ros. dial. *злу́нно* 'głucho' (Slovarь Don.), 'duszno' (рыба заплеснела, *злу́нно ей*) SRSO Dop., 'bezludnie, cicho' (Sredneobskij sl.).

Por. także dłuż. *głuśńe* 'głęboko, głucho'.

Możliwa podwójna motywacja, zarówno przez *głuśń* (por. podobnie *dl'zńń*: *dl'zń*, *gl'obńń*: *gl'obń*), jak i wtórnie przez *głuchń*. Semantyka nie rozstrzyga zagadnienia jednoznacznie. Suf. *-ńń* pełnić może funkcję strukturalną. Por. też nowsze, wtórne formacje, rozprzestrzenione na dużym obszarze: stpol. NO f. *Gluchna* (SSNO z XIV w.), sch. *glūvan*:*glūhan*:*glūhan* 'odległy, oddalony, głuchy', *glūvno* doba, *glūvna* pedelja (RSAN, RJAZ, Vuk); ros. dial. pskowskie *злүхноу* = *злүхоу* (Pskov. slov.).

M. Ś.

gluta pld. 'zwarta bryła czegoś; guz, wyrzuczenie, sęk'

~ stł. dial. *glūta* (: *glūta*) 'guz, wyrzuczenie', 'sęk': kuźna *gluta* 'modzel', też jako przezwisko (Pleterśnik, tu też materiał dial.: styryjskie). ~

Prawie że dokładnym odpowiednikiem jest gr. *γλουτός* 'pośladek', ie. *glou-t-* (< *gel-* 'ugniatać, ścisnąć, zgniatać'), por. też derywat *γλουτία* 'chorobliwe obrzmienie mózgu'. Z dzwicznym rozszerzeniem pierwiastka *-d-* por. bliskie znaczeniowo *gluda*.

Berneker SEW I 309, Buga RFV 67, 238 (= R I 328), Bezłaj ES I 151, ESSM VI 155, Frisk GEW I 313—4, Pokorny IEW 362.

M. Ś.

gluzďiti gluzďi *gluzďiś* wsch. 'zawracać głowę, otumaniać, zbijając z tropu'

~ ros. dial. pskowskie *злүздіть* -*здііть* 'zabawiać, śmieszyć' (Pskov. slov.), smoleńskie 'męczyć gadaniem, dokuczać prośbami' (Slovarь Smolensk.), *злүздіть*:*злүздіть* (Świerdłowsk, Woroneż, Twer) 'silnie bić', 'besztać, rugać', archang. *злүздіть* (bez zaznaczonego akcentu) 'niepotrzebnie zaprzętać sobie głowę głupstwami' (SRNG), ukr. dial. *злүздіти* -*джу* 'bić, uderzać' (Hrinčenko), brus. dial. *злүздіць* 'łgać' (Bjałkevič Mołylew), u Nosoviča (*злүжджү* -*здііти*) 'nabijać głowę bzdurami, zawracać głowę' i refl. *злүздіцьца* 'tracić rezon'. ~

Od *gluzď*. Znaczenie wyjaśniają zwroty frazeologiczne typu ros. dial. *отбить (забить) весь злүд* (все *злүды*), por. podobnie np. pol. potoczne *zbić z pantafelki, zabić ćwieka* 'sprawić kłopot', 'zbić z tropu'.

M. Ś.

gluzď *gluzďa* wsch. 'śliska, lepka, jednolita, gładka bryła, masa czegoś', zazwyczaj 'mózg' lub 'wewnętrzne organy', przen. 'rozsądek, rozum'

~ ros. dial. powszechne (SRNG, Dal) *злүд* -*да*:*дү* (pl. *злүды*:*злүды* -*ów*) 'rozum, rozsądek, pamięć' (kurskie *злүды* 'zdolności'), pld. zach. 'mózg', *отбить (забить) весь злүд* (все *злүды*:*злүды*) 'uderzwszy w głowę, oszołomić', 'przytłumić', 'rozbawić rozsądku; zbić z tropu' (SRNG), 'wewnętrzne organy': со всех *злүдов* 'ze wszystkich sił' (Slovarь Smolensk.), pskowskie *злүд* -*да* 'zaostrzony pał wbijany przy układaniu stogów' (Pskov. slov.), pl. *злүды* też 'wystające kości policzkowe' (Slovarь Smolensk., SRNG), ukr. pot. *злүд* -*дү* 'rozum, rozsądek', *злүды* відбити 'rozbawić rozsądku, rozumu', забити *злүда* 'zabić ćwieka' (SUM, Hrinčenko, Żel.), dial. *злүди* pl. 'wewnętrzne organy' (Lysenko SPH), brus. potoczne i dial. *злүд* -*дү* 'rozum' (TSBM, SPZB, Rastorguev Brjansk, Nar. slova 305, Turaū), u Nosoviča pl. *злүды* -*ów* pl. 'mózg', 'pamięć, rozsądek,

rozum', sg. tylko w znaczeniu 'ten, kto dokuczliwie się doprasza', 'pleciuga' (: *злыздиць* 'zawracać głowę'), dial. też 'smark, sopel z nosa' (Nar. slova 305; Turaū: pl. *злызді*).

Podstawowe znaczenie 'miękką masą' (> 'mózg') wskazuje na łączność z psł. *gluda* (zob.). Nie wykluczony jednak częściowy przynajmniej wpływ rodziny opartej na *glei-* 'śluz' (o substancjach lepkich, kleistych, por. np. z takim wpływem *gliza*). Oboczność *-zd-: -d-* jak w należącym do tej samej rodziny *gluzdbkь: glu-dbkь*, por. też psł. *gydb, gyda: gyzdb, gyzda*, suf. *-da: -zda* (p. Sławski SE I 276, SP I 63). Na możliwość takiego objaśnienia wskazał już Berneker SEW I 309, por. Brückner KZ XLVIII 207, ESSM VI 156 (tu przegląd innych, nieprzekonujących objaśnień).

M. Ś. — F. S.

gluzdbkь zob. **gludbkь**

gluzgь gluzga pln. 'kącik oka' (?)

Wyraz zaświadczony szczerkowo, dokumentacja niepewna:

~ czes. tylko u Jungmanna *hluzek -ku* 'kącik oka' (dwa przykłady z J. S. Presla, Ssavectvo, Praha 1834; Machek ES nie notuje);

ros. tylko u Dala *лузг, лузга*; смежение и закрепя двух мягких кромок; уголок глаза, у самого раздела век; кромка, шов у кулей, где две рогожи сшиты, стык смык' (brak w SRNG i innych źródłach dial., Vasmer REW nie uwzględnia). ~

Związek wyrazów czes. i ros. niepewny; czes. *hluzek* może nawiązywać do czes. *hliza*, dial. *hluz* (zob. *gliza*).

Zarówno budowa, jak i semantyka wskazywałyby na związek z *gluzdb* (zob.). Co do oboczności *-zg-: -zd-* por. *drozdb: drozgb*, zob. też Brückner KZ 48, 203—4. ESSM VI 156 rekonstruuje *gluzbkь*, nawiązując do *gluca*. Nie widać podstaw. — Petleva Etim. 1976, s. 53, uważając *g-* za protetyczne, łączy z ros. dial. *узг*, psł. dial. *ozgь* 'kącik oka; skraj'. Nieprawdopodobne.

M. Ś. — F. S.

gluchnōti gluchnō 'stawać się głuchym, tracić słuch, przestawać słyszeć', 'stawać się przygluszoną, słabo słyszalną' > 'cichnąć, milknąć, zamierać'

~ stpol. do XVII w., tylko z pref. (z przekształconą asymilacyjnie nagłosową grupą spółgłoskową): XV w. rzadko *okchnąć* 'stać się niemym, obmutescere' (Słownik stpol.), później *oklnąć* (> *olknąć, oknąć, olchnąć*) 'ogłuchnąć' (Reczek SDP, L., SW s.v. *olknąć*), czes. dawne *hlechnouti* 'głuchnąć': již *ohlechl* 'stracił słuch' (Jungmann; stczes. *hlechnúti* u Husa: Novák SiHus.; ten sam przykład u Gebauera Sl.);

sch. *oguhnuti* 'ogłuchnąć' (wyjątkowe XVII w.: Divković, RJAZ) i z asymilacją *g-h* > *g-g* *ogugnuti* 'zamilknąć' (Skok ER I 573), cs.-serb. XVI w. **оглухнѣти: оуши его оглухнѣуть** 'surdum esse' (Miklosich LP), bułg. *глухна -еи* 'głuchnąć, cichnąć w oddali, zamierać', 'zarastać chwastami, dziczeć' (RBE, Gerov), dial. *глухна* 'tracić głos od płaczu, o dziecku' (SNU XXXI 252: Teteven);

strus. **оглухнѣти: нѣмнѣ оглухнѣи (и) мѣльцаннѣ нѣи** (SRJ XI—XVII z XI—XII w.), ros. *глухнуть* 'tracić słuch', 'gasnąć', 'zarastać, dziczeć' (SSRJ, też dial.: Pskov. slov.), dial. ponadto 'ginać, o zarodku jaja' (Pskov. slov.), przen. 'ugrzęznąć gdzieś, zasiedzieć się' (SRNG, Pskov. slov., Opyt Dop.), 'tkwić w samotności': кака нужда мне здесь *глухнуть* зимой (Ivanova Sl. Podmoskolvja), pref.

заглохнуть: заглохши езеро, когда покроется небольшим снегом (SRNG: nad Ilmieniem), 'задохнуться' (открой дверь, заглохли все, жарко, Sl. Priamur'ja), brus. dial. pref. аглохнуць 'ogłuchnąć' (Bjaľkevič Mohylew). ~

Sekundarnie we wszystkich językach słow. szerzy się postać *gluchnǫti*, z wokalizmem nawiązującym do adi. *gluchь*, por. pol. *gluchnąć* 'stawać się głuchym, tracić słuch, przestawać słyszeć', 'cichnąć, milknąć' (SJP PAN, też dial.: Dejna RKJŁ XXII 181, Górniewicz Malbork; kasz.: Sychta SK I 323), czes. literackie i dial. *hluchnouti* 'ts.' (Přír. slov., Jungmann, Králík Keľč 64); sch. *glühnuti -nēm (glūnuti)*: *gluhnu* nam uši (RSAN, Vuk, RJAZ od XVII w.; dial. czakaw. 'mieć przytępiony słuch, biti nagłuh', Jurišić Vrgada), bułg. *глухна* przestarz. i dial. 'tracić słuch' (RBE, Gerov); ukr. *глухнутьи* 'ts.', 'cichnąć, stawać się niesłyszalnym' (SUM, Hrinčenko), brus. *глухнуць* 'tracić słuch', 'cichnąć, zamierać', 'zarastać, dziczeć' (TSBM, Nosovič z ciekawym objaśnieniem: *глухну, оглух, завалило уши*).

Inchoativum z sekundarnym, zredukowanym wokalizmem pierwiastka w stosunku do kauzatywnego *glušiti*, według typu *hǫdnǫti: buditi, svǫtnǫti: svētiti* (zob. Kuryłowicz AI 216). Por. *slǫpnǫti: slǫpiti, sǫchnǫti: sušiti*.

M. Ś. — F. S.

gǫtajǫ *gǫtaja* pld., wsch. 'polykanie, pochłanianie, zazwyczaj płynu', 'to, co się polyka, pochłania, zazwyczaj o płynie'

~ sle. przestarz. *goltāj -ja* 'łyk, haust', sch. dial. *gǫtāj* m. 'ts.' (RSAN), maced. dial.

золтај, злѣмај m. 'ts.' (RMJ, Vidoeski Kumanovo 54);

ukr. dial. *з.умѣу* m. 'wyzyskiwacz, zdzierca; kutań' (Hrinčenko). ~

Nomen actionis (> nomen acti), nomen agentis od *gǫtati* z suf. *-ajǫ* (p. I 88).

W. S.

gǫtati *gǫtajaǫ* 'przetykać, polykać, pochłaniać, zazwyczaj napoje; łączywie, łakomie pić lub jeść', perf. *gǫtnǫti gǫtnǫ*

~ stpol. *kltac* 'polykać' (Nitsch MPKJ III 291—2 bez podania źródła; ani w słownikach, ani w dialektach nie zaświadczone), tu może należy też pol. dial. *glutać* 'pić głośno' (Kucala PSM 196), tutaj może również gluż. dial. *hiltac* 'łączywie, chciwie polykać; pożerać, pochłaniać' (por. jednak Schuster-Šewc EW 281, gdzie o wyjątkowym wokalizmie wyrazu), czes. *hltati -tām* (stczes. od XV w. *hltati: hltati -taju*) 'szybko, chciwie, łączywie polykać; pić długimi łykami; jeść wielkimi kęsami, bez gryzienia' (przen. 'polykać np. słowa; pochłaniać coś wzrokiem'), dial. 'polykać, przetykać, pochłaniać' (SSJČ), także *haltat*, *hultat*, *hutat* 'łączywie, chciwie polykać przy jedzeniu lub picciu' (Horečka Frenštát, Machek ES² 169), sła. *hltat* *hlce: hltá* 'szybko, łączywie przetykać, pożerać, chciwie jeść, zazwyczaj o zwierzętach, też o ludziach' (przen. 'łączywie wdychać powietrze; pochłaniać coś wzrokiem; polykać np. słowa'), 'przetykać, pochłaniać', lud. 'nadmiernie pić' (SSJ), dial. także *holtat*: *holtac* 'przetykać, polykać', 'zreć' (Šipos Bükk-Gebirge);

sle. *goltāti -tām* 'szybko, łączywie jeść lub pić; przetykać, polykać' (przen. 'pochłaniać, pożerać coś wzrokiem', SSKJ), rzadko 'powstrzymywać np. gniew, łzy' (ib.), u Pleteršnika też 'głośno się odbijać, rülpsen' (dial. rez.), sch. *gǫtati-tām* 'przetykać, polykać, pochłaniać, zazwyczaj jedzenie; przetykać nie rozdrabniając zębami' od XVIII w. (również dial., np. Živković Pirot: *з.ітам*, SDZ XXXIV 49: *з.ітам*), często w znaczeniach przen. 'wdychać z powietrzem, wciągać w siebie dysząc', 'przyjmować, wchłaniać coś', 'szybko przechodzić np. odległość' (o innych

znaczeniach p. R SAN), *gŭtati se* wyjątkowe 'dławić się np. jedzeniem' (ib.), bułg. *ѡѡтам* 'połykać, przetykać jedzenie lub picie' (też dial., np. BDial. III 51, 54, VI 20), przen. 'wciągać, wdychać powietrze', 'z zainteresowaniem przyjmować np. słowa, słuchać', 'przemilczać, znosić upokorzenia, obrazy' (RBKE, BTR), maced. *ѡѡта* 'łykać, przetykać, połykać jedzenie lub picie' (także dial., np. Hendriks Radoŭda-Vevčani: *gŭtat*), przen. 'jeść chciwie, łapczywie', 'słuchać lub patrzeć z wielkim zadowoleniem', 'cierpieć, znosić upokorzenia' (RMJ);

strus. *ѡѡтати -тати* 'połykać, przetykać' (Srezn. bez dokumentacji), ros. *ѡѡтати* -тати 'łykać, przetykać, połykać' (por. *ѡѡтати* воздух, слѣзы, обиды 'wciągać, wchłaniać powietrze, połykać łzy, znosić cierpliwie przykrości'), przen. 'pożerać, pochłaniać, niszczyć', dial. 'pić łapczywie; pić alkohol' (SRNG), por. *ѡѡтати* ветер 'próżnować' (ib.), ukr. *ѡѡтати -тати* 'chciwie, łapczywie przetykać, połykać np. chleb, wodę' od XVII w. (dial. również *ѡѡтати*, Żel.), przen. 'przetykać łzy, powstrzymywać się od płaczu', brus. *ѡѡтати -тати* 'przetykać, połykać, pochłaniać' (dial. też *ѡѡтати*, SPZB, ESBM III 93), 'wciągać w siebie powietrze, dym i in.', pot. 'jeść, pić łakomie, wielkimi kęsami, łykami', przen. 'słuchać z zadowoleniem', por. *ѡѡтати* слѣзы 'powstrzymywać się od płaczu', *ѡѡтати* слину 'z pragnieniem, pożądliwie patrzeć na coś' (TSBM). ~

Perf. *gŭtnŭti*: ~ pol. dial. *gŭtnŭć, gŭtnŭć* 'pociągnąć jeden łyk np. wody' (Mazur Biłgoraj), czes. *hltnouti* 'szybko, łapczywie pociągnąć łyk, szybko, chciwie połknąć', sła. *zhltnuti* 'zjeść chciwie, łapczywie', 'połknąć, przełknąć' (SSJ);

sł. *gŭtnŭti gŭtnem* 'połknąć, pociągnąć jeden łyk' (Pleteršnik), 'szybko coś powiedzieć' (SSKJ), sch. *gŭtnuti -tnem* (zazwyczaj *gŭtnuti -nem*, także dial., np. SDZ XXXV 30: *gŭne*; Živković Piroć, Mitrović Leskovac: *gŭtnem: gŭnem* 'łyknąć, przełknąć, połknąć') 'wziąć kęs lub łyk; przełknąć małą porcję czegoś; poruszyć mięśniami jak przy przetykaniu', 'łyknąć, chlipnąć, siorbnąć; wypić, zjeść mało lub szybko' (RJAŻ, R SAN), bułg. *ѡѡтна -неш* 'łyknąć, połknąć, przełknąć' (dial. również *ѡѡтна* 'ts.', np. BDial. III 54), przen. 'pochłonać', pot. 'zabrać coś podstępnie', maced. *ѡѡтна* 'łyknąć, połknąć, przełknąć' (dial. *ѡѡтна*, BDial. VIII 225: Kostur, tu należy też *ѡѡтне* 'ts.', Vidoeski Kumanovo 54—5), pot. 'zabrać coś podstępnie' (RMJ);

ros. *ѡѡтнѡть -нѡ* 'łyknąć, przełknąć, wchłonać' (por. *ѡѡтнѡть* воздух 'wciągnąć powietrze'), dial. *ѡѡтнѡть: ѡѡтнѡть* 'ts.', 'wypić trochę alkoholu' (SRNG), ukr. *ѡѡтнѡти ѡѡтнѡ* (również *ѡѡтнѡти -нѡ*) rzadko 'łapczywie, łakomie połknąć, przełknąć', brus. *ѡѡтнѡць, ѡѡтнѡць -нѡ* (dial. także *ѡѡтнѡць*, np. SPZB) 'łyknąć, przełknąć, połknąć' (też dial., np. Bjałbkevič Mohylew), pot. 'przekąsić, trochę zjeść lub wypić' (TSBM). ~

Pierwotnie wyraz ekspresywny dźwięk., por. pol. dial. *glutać* 'pić głośno' (p. wyżej), sł. *gŭtati* 'gruchać, o gołębiach' (Pleteršnik: wsch. Styria), 'sarkać, mruzczyć, szemrać' (ib.), sch. dial. *gŭc* interi. na oznaczenie przetykania jedzenia lub picia (R SAN), dial. *gŭc* interi. na oznaczenie przetykania, zazwyczaj płynu (Elezović Kos.-Met.), *gŭc gŭc* 'łyknął sobie, napil się' (ib., Skok ER I 639). Najbliżej stoi łac. *gluttio gluttire* 'łykać, połykać (głośno, chciwie)', przen. 'pochłaniać', średniowieczne łac. *glut-glut*, franc. *glou-glou* 'bulgotanie, gulgot'. Zwykle przyjmuje się (por. jednak Specht KZ LV 6 nn.), że są to rozszerzenia ie. *gel-* 'połykać, pochłaniać': stirl. *gelid* 'zjada, pożera', orm. *klanem* (aor. 3 sg. *ekul*) 'połykać, pochłaniać'.

Berneker SEW I 309—10, Trautmann BSW 93, Vasmer REW I 275, Bezlaj ES I 159—60, ESSM VI 157—8. — Skok o.c. uważał za denominativum od *glŭbъ*, o rzadkich czasownikach denominatywnych na *-ajŭ -ati* p. I 46. Mało prawdopodob-

ne. — Machek ES² 169 rekonstruuje *għb-tati* (por. szwedz. dial. *glupa* 'przełykać', stduń. *gluħe* 'ts.', norw. *glufsa* 'ts.') dopatrywał się tu intensivum na *-tajø -tati*. Nie widać podstaw.

W. S. — F. S.

głtiti *głt'p* 'połykać, przełykać, pochłaniać'

~ czes. *hliti -tim* (stczes. od XV w. *hliti -cu*) 'szybko, chciwie połykać, przełykać, 'zreć, pożerać', rzadko książk. 'pochłaniać, wchłaniać';

ste. *goltiti -tim* 'połykać coś łapczywie, chciwie' (Pleteršnik), dial. 'dusić, dławić' (ib.: wsch. Styria), scs. Euch., Ps. Sin. ПОГЛЪТИТИ -ГЛЪЩА 'połknąć, przełknąć; pochłonać, wchłonać' (SJS);

rus.-cs. ГЛЪТИТИ -ЩА 'połykać, przełykać, pochłaniać', strus. XI—XIV w. zazwyczaj z pref. ПОГЛЪТИТИ, ПОГЛОТИТИ -УОУ 'pochłonać, 'pożreć; zniszczyć, wyniszczyć, wytrzebić', 'zawładnąć', 'połknąć, przełknąć' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. dial. зломѣть -мѣшь 'pić dużo, zazwyczaj wina' (SRNG: archang.). ~

Ekspresywna formacja dźwięk. (o budowie I 48) współrzędna do *głtati* (zob.). O starym iter. *po-głt'ati* p. *głtati*.

W. S.

głtnoti zob. *głtati*

għt *għta* 'łykanie, połykanie; połknięcie, łyk, haust, gluttus', pld., wsch. 'przełyk, gardziel, gardło',

~ czes. *hlt -tu* 'łyk, haust', stczes. XIV—XV w. *hlet hlt* 'łyk, połknięcie' (Gebauer Sl.), sła. *hlt -tu* 'łyk, połknięcie; ilość, jaką można połknąć na jeden raz', przen. 'mała ilość jedzenia, płynu';

ste. *gōlt -ta* 'przełyk; gardło', rzadko 'usta', pl. *golti* 'choroba zakaźna, krup, dławiec' (Pleteršnik), sch. *gūt -ta* 'gardziel, przełyk; gardło w ogóle; krtani, grdyka', 'przełyk' od XVII w. (też dial., np. RJAZ; Newekłowsky Burgenland: tu również 'głos'), 'łyk, haust' (także dial., np. Živković Piro: z.um m.), 'wdech' (RSAN), maced. dial. злѣт m., злѣт m. 'łyk, haust' (Vidoeski Kumanovo 55), злѣт m. 'ts.' (BDial. VIII 225: Kostur);

strus. глотъ (NO: ESSM VI 159), ros. dial. злот -та 'gardło, gardziel', 'łyk, haust' (por. злотом сглотить 'połknąć, przełknąć'), 'człowiek, który dużo połyka, je; obżartuch, pijak' (w tym znaczeniu również liter. pot., SSRJ), 'człowiek chciwy, zachłanny; zawistny, zazdrośny', 'wrzaskliwy, krzykliwy człowiek', 'wycieńczająca choroba' (o geografii wyrazu p. SRNG), brus. злѣт m. 'łyk, haust' (też dial., np. Šaternik Červ.). ~

Por. ste. dial. *gōlta* 'przełyk; gardło', 'żartok, obżartuch' (Pleteršnik), pl. *golte* 'choroba zakaźna, krup, dławiec' (ib.).

Ze słow.: rum. *git* 'szyja; gardło'.

Nomen deverbale od *głtati* (podobnie jak łac. *gluttus -ūs* 'łyk, przełykanie' < *gluttiō gluttire* p. *głtati*), pierwotnie nomen actionis > nomen acti > nomen instrumenti. O budowie p. I 58—9.

Nie widać podstaw do przyjęcia rekonstruowanych (np. przez Trautmanna BSW 93, Pokornego IEW 365) bsł. *gluta-*, ie. *głt-tó-s*.

Millet Les postverbaux en tchèque, 1958, 215.

W. S.

глы́тка pld., wsch. 'łykanie, przetykanie, potykanie; łyk, haust', 'przetyk, gardło, gardziel'

~ sch. dial. *złmka* 'łyk, haust' (Živković Pirot), *złmka*, *złmka* 'ts.' (SDZ XXIX 131), bułg. *złmka* 'przetyk, gardło, gardziel', 'łyk, haust' (w tych znaczeniach też dial., np. RBKE, Stojkov Banat, BDial. III 54: *złmka*, BDial. VI 165: *złmka*), maced. *złmka* 'przetyk, gardło, gardziel', 'łyk, haust', dial. *złmka* 'łyk, haust' (Vidoeski Kumanovo 54);

ros. od XVII w. *złmka* 'przetyk, gardło, gardziel' (także dial., np. Słownik Rjazan.), 'przednia część szyi, szyja' (dawne od XVII w., dziś dial. 'szyjka naczyńna na mleko', SRJ XI—XVII, SRNG), dial. o 'krzykliwym człowieku lub zwierzęciu', 'człowiek, który dużo je lub pije; żartok, pijak' (SRNG), ukr. *złmka* 'przetyk, gardło, gardziel' (URS, Żel.), brus. *złmka* 'ts.', pot. 'gardło' (również dial., np. Bjałkevič Mohylew). ~

Nomen actionis (> nomen acti: nomen instrumenti) od *głystati*, *głystiti*, o suf. *-yka* p. I 94—5.

Zob. *głystakъ*.

W. S.

глы́ткъ *głystka* pld., wsch. 'łykanie, potykanie, przetykanie; łyk, haust', 'przetyk, gardło, gardziel'

~ bułg. dial. *złmъk* m. = *złmka* (RBKE), też *złmôk*, *złmъk*, *złmôk*, *złmôk*, *złmôk* 'łyk, haust', 'przetyk, gardło, gardziel' (Gerov, BDial. I 246, II 74, VII 31, SNU XIV 3, 193);

ros. *złmôk* *-nká* 'łyk, haust; niewielka porcja jedzenia lub płynu, jaką przetyka się za jednym razem' (por. dial. *złmôk*м слотить 'przełknąć, połknąć za jednym razem, w całości', SRNG), brus. *złmôk* *-nká* 'łyk, haust', dial. także *złmôk* m. 'ts.' (SPZB). ~

Derywat od *głystati*, *głystiti*, o suf. *-akъ* p. I 93—4.

Zob. *głystka*.

W. S.

glyba wsch. 'bryła, gruda', dem. **glybъka**

~ ros. *złbъka* 'oderwany kawał czegoś, bryła, gruda' (SSRJ: od XVIII w.), dial. ptn. 'narośl na topoli' (Sredneobskij sl., tutaj też *złbъka* 'kawał, gruda'), 'bryła ziemi, śniegu, lodu', czasem też osobowo m., f. 'tłuszcioch, niezdara' (SRNG: Kaluga, Słownik Mordov. = *złbъka*), ukr. *złbъka* 'bryła' (SUM, Żel.), brus. *złbъka* 'ts.' (TSBM). ~

Dem. *glybъka*: ~ ros. *złbъka*, dial. pl. *złbъki* 'twaróg' (SRNG: Wołogda). ~

Wg ESSM VI 160 z ros.: czes. u Kotta *hlyba* w terminologii górniczej 'kawał, obłomek skały, skała'.

Z apofonią samogłoski rdzennej i innym determinantem do *gluda* (tam o etymologii całej rodziny). Nie uzasadnione są dawniej przyjmowane nawiązania do łac. *glēba* (Berneker I SEW 310, Vasmer REW I 417, p. Walde—Hofmann I 606—7), p. też *glyda*, *glyza*.

M. Ś.

glyběнь zob. **głōběнь**

glybina zob. **głōbina**

glyboko zob. **głōboko**

glybokъ zob. głobokъ I.

glybota zob. głobota

glybъ zob. głobъ I.

glybъka zob. glyba

glybъ zob. głobъ

glyda, zazwyczaj dem. glydъka zach. i wsch. : wsch. glyzda 'kawał, gruda, bryła'
glyda: ~ pol. dial. (Wielkopolska, Kujawy) *glyda*, pl. t. *glydy* 'lydka' (MAGP IX, cz. 2, s. 51, p. też Sławski SE V 390). ~

Dem. *glydъka*: ~ pol. dial. *glydka* 'ts.' (niekiedy też *glytka* 'zgięcie pod kolanem' na tym samym terenie co *glyda*, *glydka*, p. wyżej);

ros. dial. archang. *glydka* 'bryłka, kawałek czegoś stwardniałego' (SRNG). ~
glyzda: ~ ros. dial. pln. *glyzdy* pl. t. 'bryły ziemi' (: sg. *glyzdina* 'bryła, kawał ziemi', SRNG). ~

Z apofonią samogłoski rdzennej do *gluda*. Zob. Sławski SE V 388—91, s.v. *lydka*.
 Por. też *glyba*, *glyza*: *glyża*.

M. Ś.

glydъka zob. glyda

glytati *glytaję* zach., pld. 'połykać, przelykać, pochłaniać, pożerać, devorare, glutire'
 ~ pol. dial. *glytać* 'połykać, pochłaniać' (Karlłowicz SGP), już w XV w. *poglytać* 'połykać, pożerać' (Słownik stpol.);

sch. dial. *glutam* 'przelykam, połykam' (Mitrović Leskovac), cs. *поглѣтати -тамъ* 'połykać, pochłaniać; wciągać w siebie; pożerać' (SJS, Miklosich LP). ~

Na gruncie kilku języków słow. zaświadczone jest sekundarne **glytnuti*: pol. dial. *glytnąć* 'połknąć' (Karlłowicz SGP: Ropczyce), por. *gutnóc*, *gutnónć* 'pociągnąć jeden łyk np. wody' (Mazur Bilgoraj); sch. dial. *gli(t)nuti* -(t)nēm iter. do *gū(t)nuti* (RSAN), *glinuti* -nem 'połknąć jak żmija żabę, a w ogóle w Leskovcu mówi się tak o każdym przelykaniu zwierzęcia' (RJAŻ), *glu(m)nem* 'połknę, przełknę' (Mitrović o. c.).

Pierwotne iter. do *glstati* (p.) ze wzdłużeniem krótkiej samogłoski rdzennej, o budowie p. I 46—7. Por. stare iterativum do *po-glstiti* (o tej formie bez wzdłużenia samogłoski pierwiastka p. Meillet Ét. 49—50); scs. Zogr., Mar. *погльцѣти -цѣжъ* 'połykać, przelykać, pochłaniać, pożerać, glutire' (SJS), strus. XIII—XV w. *погльцѣти (поглюцѣти) -уаю* 'połykać, przelykać, zjadać, pochłaniać, wchłaniać; niszczyć' (Srezn., SRJ XI—XVII).

Sławski SE I 297.

W. S.

glyza : glyża wsch. (: rzadko glyżъ *glyžu* m.) 'zbita, jednorodna masa czegoś, bryła, kawał, gruda'

glyza: ~ ros. dial. *glyza*: *glyzá*, pl. *glyzy*: *glyzy* (czasem też z uproszczeniem grupy nagłosowej *lyza*, SRNG: Karelia) 'twarda bryła ziemi, lodu; odrąbany kawał kamienia lub lodu', pl. 'suche, nie rozbite grudy ziemi', *колотить glyзы* 'rozbijać bryły gliny, ziemi, piasku, np. na pastwisku', *glyзы* 'zamarznięty nawóz na drodze', 'kawały nawozu' (SRNG, Słowarъ Kuzbassa; Słowarъ Novosybir. *glyza* też 'opuch-

lina'), NM Глызы (Vasmer RGN), brus. dial. глыза 'kawał, bryła' (= глыба, ESBM III 97), 'bryła lodu' (Jaškin BHN 51). ~

głyža: ~ ros. dial. глыжѧ -жѧ: глыжѧ 'grudka zeschniętej ziemi, błota; grudka śniegu' (pskowskie глыжѧми adv. 'bryłowato, o zamarzającej ziemi'), coll. глыжѧе 'grudy zamarzniętego śniegu, błota; zaschniętego błota' (SRNG), ukr. dial. глыжѧ 'podmyte wodą urwisko', 'duża gruda ziemi', 'przepaść' (Hrinčenko, Poles'є 223), brus. dial. глыжѧ 'kawał, bryła zaschniętej ziemi na roli' (Jurčanka Mscisl., Jaškin BHN). ~

głyžь: ~ ros. dial. глыж -жѧ m. 'gruda, kawałek zeschniętej ziemi, błota; grudka śniegu' (SRNG, Slovar' Smolensk. = глыда), brus. dial. глыж m. 'bryłka śniegu, kulka, bryłka ziemi' (SPZB, Nar. slova 143). ~

Pokrewne synonimiczne (z apofonią pierwiastka i innymi determinantami) gluda, glyba, glyda, glyza. O etymologii całej rodziny p. gluda.

M. Ś.

glyzda zob. glyda

glyža zob. glyza

głyžь zob. glyza

głybь głybja 'ziemia gliniasta, lepka'

~ pol. glej -u 'popularna nazwa używana przez gleboznawców dla oznaczenia dwuwartościowego tlenku żelaza, związku o charakterystycznej zielonkawoniebieskiej lub niebieskiej barwie, występującego w nieprzepuszczalnej glebie', med. 'tkanka tworząca zrąb tkanki nerwowej właściwej; tkanka glejowa', dawne 'glina', dial. wsch. od XVIII w. (L.) 'grunt ilowaty, nieprzepuszczalny, grząski na wiosnę i po deszczu' (Karłowicz SGP), czes. dial. glej 'klej, lepka substancja na drzewach owocowych' (Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč.), śl. glej m. (u Kálala też glia, glie) 'klej';

sch. książk. glêj m. 'rodzaj gliny' (RSAN; czy nie z ros.?).

ros. dial. глей -я: -ю 'glina' (SRNG), 'ziemia gliniasta' (ib., Manaenkova LRGB 13), 'il' (SRNG, Rastorguev Brjansk), ukr. глей -ю 'plastyczna glina o różnych kolorach', 'muł, osad na dnie wody' (też dial., Żel.), 'zastygły sok na drzewach owocowych', dial. 'kleista, wilgotna ziemia, il' (Hrinčenko), 'blaugrauer Lehm' (Żel.), 'błoto', 'namuł' (Onyškevyč Bojk.), brus. глей -ю 'muł na dnie wody', 'gleba jasnosinej barwy' (też dial., SPZB), dial. także 'ziemia wapnista' (ib.), 'glina jasna lub ciemna' (Turaū), 'lepka glina, lepkie błoto' (Šaternik Červ.), 'biała glina' (Bjaľkevič Mohylew). ~

Z suf. -jo- od ie. *gli-, należącego do ie. pierwiastka glei- 'o czymś śluzowatym, kleistym, lepkim', zob. gliva, glina. Najbliższe odpowiedniki: śrdniem. klei 'glina', ang. clay 'glina', 'muł', gr. γλία 'lepka substancja' (Frisk GEW I 313).

Berneker SEW I 310, Vasmer REW I 273, Sławski SE I 282, ESSM VI 162.

K. H.

głyzdati głyzdaję wsch. 'ślizgać się'

~ ros. dial. pfm. глѣздатъ -аю: глѣздатъ -аю 'ślizgać się', 'poślizgnąwszy się padać, upadać', глѣздатся -аюсь: глѣздатся -аюсь 'ślizgać się na ślizgawce' (SRNG). ~

Por. też synonimiczne, należące do innych koniugacji: 1. ros. dial. глѣздетъ imperf. (SRNG: Ołoniec, bez podanego akcentu); 2. ros. dial. глѣздіть -здішь

imperf. (SRNG: Nowogród); 3. ros. dial. *глѣзнуть -ну* pfn. 'spotykać się' (SRNG, Vasmer REW I 272), też *поглѣзнуться* 'poślizgnąć się' (Dal, Vasmer l.c.).

Zasięg znacznie rozszerzają liczne derywaty, por. ad.: ros. dial. *глѣздой*; *глѣзкой* 'śliski' (SRNG: pfn.), ukr. dial. *глизький* (= *глевкий*) 'zakalcowaty, nie dopieczony, lepki' (Lysenko SPH), *глизьвий*: *глизьвий* хліб 'kleisty, lepki, zakalcowaty' (Hrinčenko), brus. dial. *глизавы* 'lepki, klejowaty, zakalcowaty, o blinach' (SPZB), *глизаваты* 'ts., o chlebie' (Rastorguev Brjansk), ESSM VI 162—3 umieszcza tu także sch. dial. rzadkie *гліѣздан* 'zakalcowaty, lepki' (za RSAN); abstractum: ros. dial. *глездь* (*глезь*) 'gołoledź', 'śliskie miejsce' (SRNG: pfn.);

tutaj zapewne też stros. XVII w. *глездунь*, замокъ *глездунь* 'rodzaj zasuwki' (SRJ XI—XVII), a wg ESSM VI 162—3 też bułg. dial. *глездер* 'część starego, drewnianego zamka, zasuwki' (z BDial. III 51: Ichtiman).

Ta sama podstawa co *glizda* (p.). Por. bliskie znaczeniowo pokrewne łot. *glizda*, *glizds* 'głina', *glīda* 'ts.': *glīda* 'nie wypieczony chleb', *glīds* 'miękki, wodnisty', *glīds* 'kleisty', *glīdēt* (*glīdēt*) 'stawać się śluzowatym, obsłizgłym', lit. *gleižūs*, *gližūs* 'śliski, lepki; gładki'. Nieuzasadnione są, głównie ze względów znaczeniowych dawniejsze objaśnienia nawiązujące do stwniem. *glītan*, stang. *glīdan* 'ślizgać' (Berneker SEW I 310, Vasmer REW I 272).

M. Ś.

gl'amati zob. glamati

glbokъ zob. gl̥bokъ 1.

gl̥bъ m. pld. i wsch. 'łabędź, Cygnus'

~ sch. rzadkie *gūb* m. 'łabędź, Cygnus' (Hirtz, D. Popović, Parčić, RSAN, w RJAZ jako niepewne), oboczne z *kūf* (XVI—XVIII w. dubrownickie), *kūp* (Dubrownik, Hercegowina, Split), *guf* (Mikalja, Stulić); wg Skoka ER II 223, I 630, pod wpływem wł. *gufo* (p. Sławski RS XXI 39). ~

Na obecność kontynuantu *gl̥bъ* we wsch. słow. mogłoby wskazywać strus. *голубецъ* 'пристройка или ларь у русской печи, przybudówka; skrzynka, schowek przy rosyjskim piecu', 'piwniczna część cerkwi' i dzisiejsze dial. *голубецъ*: *голубецъ* 'отгородка или чулан в крестьянской избе возле русской печи, przegródka albo komórka koło pieca', 'drewniany pomost nad tą przegródką', 'drewniany pomost nad wejściem do piwnicy' (SRNG), co jednak może być przekształceniem występującego tam w tych samych znaczeniach *голубецъ*: *голубецъ*. Za hipotezą, że starszą formą może być *голубецъ* (*голубецъ*) przemawiałby, pochodny od psl. *kļpъ* 'łabędź', wyraz *кoлнѣца* (*kolnīca*), występujący w ros. dial. zarówno w znaczeniu 'drewniana przybudówka przy rosyjskim piecu, przypiecek', jak i 'ptak wodny z rodziny czapli, Platania leucordia' (SRNG, Dal). O prawdopodobnym rozwoju znaczenia Toporov Prus. II 330—4. por. też podobny rozwój semantyczny psl. *olbōdъ*, *olbēdъ* (zob.).

Dokładne odpowiedniki w językach bałt.: lit. *gulbis*, łot. *gūlhis*, stpr. *gulbis*. Zob. *kļpъ*.

Sławski RS XXI 39, Toporov Prus. II 330—4.

M. J.

gl̥čati *gl̥čp* *gl̥čišъ* 'hałasować, stwarzać hałas, tumultum movere'

~ pol. dawne dial. *gielczec* -czy 'hałasować w zgromadzeniu, zgiełk czynić, rozlegać się, szumieć': w uszach *gielczy* (SW), dziś rzadkie *z-gielczec* 'czynić zgiełk, wrzawę, wrzeszczeć', 'lamentować, jęczeć, narzekać', 'skomlić' (SJP PAN), głuż.

holčec 'szumieć, huczeć, świstać, hałasować', 'wrzeszczeć', czes. od XIV w. *hlučeti* -či 'hałasować', 'huczeć' (Přir. slov., Gebauer Sl.), sła. dial. *hlčat* 'huczeć' (Kálal);

sł. *golčati* -im 'mówić niewyraźnie', 'mówić, opowiadać', 'mówić drżącym głosem', 'gruchać', 'wyc', o wicherze' (SSKJ), 'mówić, gadać', 'grzmieć', 'huczeć', 'szumieć, wyc', 'brzmieć, dźwięczeć' (Pleteršnik: Styria, Prekmurje), sch. dial. *güčati* -im 'wydawać głos', 'głucho grzmieć', 'gruchać' (RSAN; to ostatnie znaczenie być może wskutek zmieszania z wyrazami pochodzącymi od interj. *gü*, por. Skok ER I 628, ale por. też sł.). *gölčim* 'hałasować, krzyczeć' (Mitrović Leskovac), *glčī* 'hałasuje, awanturuje się, gdera' (SDZ XXXIV 48—9: Timok), *glčī* 'gaworzy, o niemowlęciu', przeciwstawione: голуб *гүка* (SDZ XXV 152: Буćum i Beli Potok), *glčī* 'grucha, i o gołębiu, i o niemowlęciu' (Živković Pirot), bułg. dial. *гълчѣ -иуу* 'krzyczeć, łajając, ganić', 'głośno mówić', 'mówić' (RBE, BDial. VIII 115; VI 21: *гълчѣ*, II 146, 149: *гълчѣм*, *гълчѣм*);

strus. *голчати* 'głośno mówić, krzyczeć', nomen deverbale *голчаник* 'szum, krzyk' już z XI w., w odpisie z XVI w. (SRJ XI—XVII), ros. dial. *голчатъ -чу -чиушъ* 'mówić, rozmawiać', 'krzyczeć, mówić głośno', (rzadko też 'mówić cicho'; por. uwagę o enantiosepii przy *gľčь*), 'wołać kogoś', 'wołać powodując echo', 'grzmieć', 'szczekać', 'powodować łoskot, łomot, huk' (SRNG). ~

Dźwkn., budowa jak w *bręčati*, *kričati*, por. I 49. Najbliżej stoi lit. *gũlkščio gũlkščioja* 'kraży pogłoska, mówi się, dochodzą słuchy', por. sł. *golč je* 'ts.'. Zwykle w etymologiach tego wyrazu przytaczane są również wyrazy związane semantycznie z rodziną *golgotati* (por. Vasmer REW I 285—6), ze względu jednak na znaczenie tych wyrazów wydaje się, że są to odrębne rodziny, których wspólną cechą jest pochodzenie onomatopieczne.

Berneker SEW I 367, ESSM VII 190, Endzelin SBE 17.

M. J. — F. S.

**gľčiti gľčь* 'hałasować, krzyczeć' p. *glčati*, rekonstruowane przez ESSM VII 190 na podstawie: czes. *hloučiti* 'gromadzić się, o ludziach' (Jungmann); ros. dial. rzadkie *голчить: голчить = гълчить*, również *гълчить, гълчить* 'krzyczeć' (SRNG), u Dala też *голчить* i *голчить* 'głośno mówić, krzyczeć, wydawać łomot' (Nowogród, Syberia).

Nie widać podstaw do rekonstrukcji. Wyraz czes. to denominativum od *hluk* 'gromada, tłum ludzi' (dziś dem. *hlouček* 'gromadka'), podobnie czes. przestarz. *hlučiti* 'hałasować', a wyraz ros. dial. winien być objaśniony na gruncie rosyjskim.

F. S.

gľčь gľčѣ zach. i pld. 'hałas, wrzawa, tumultus', 'huk, łoskot np. gromu, strepitus' ~ giuż. *holč -a* 'trzask, hałas, huk';

sł. dial. *gölč gólčѣ* 'mówienie, mowa', 'rozmowa' (Pleteršnik: Styria, Prekmurje), sch. dial. *glč m.* 'hałas, wrzawa, krzyki, zamieszanie' (Živković Pirot), wg SDZ XXXIV 48—9 z Timoku obok znaczenia 'hałas' też 'cisza, spokój' (można to tłumaczyć kontrastowym rozwojem znaczeń wyrazów, por. np. *bolgъ*, I 306—7), SDZ I, 1905: *gľč* 'dużo głosów naraz' (s. 122), 'wrzask, wycie' (s. 106), *gälč* i *glč* m. 'hałas, krzyki' (Mitrović Leskovac 54), bułg. *гълч* i *гълч* (m. i f. oba tylko sg.) 'wiele głosów naraz, głośne mówienie, krzyki, wrzawa' (RBE), też dial. (np. BDial. III 51, I 76). ~

Przypuszczalnie nomen deverbale od *glčati*, mniej prawdopodobne pochodzenie z *gľčь* wskutek nawarstwienia się na *-čь* produktywnego formantu *-jo-*.

M. J. — F. S.

***głgotati głgotaję**

~ pol. dial. *guelgotać -ce* 'gulgotać, o indyku', *guelgotanie* 'szwargot. gwar' (Karłowicz SGP z Lubelskiego?), czes. dial. *gl'gotat' -tá* 'szemrać, o potoku', *gl'gotat' -ce* 'bulgotać, o wodzie, przy wylewaniu z naczynia z wąskim otworem' (Bartoš DSM); ros. dial. *голготать* 'krzyczeć histerycznie' (Dal), 'mówić bez sensu, paplać' (SRNG). ~

Por. ros. dial. *голгать* 'mówić', *голготувать* 'halaśliwy, niespokojny'.

Podstawy do rekonstrukcji zbyt słabe. Czasowniki o podstawie dźwiękn. z formantem *-otati* są kategorią bardzo produktywną. Możliwość sprowadzenia do wspólnej prapostaci wynika z pochodzenia onomatopiecznego. Stosunkowo duża, jak na tę grupę semantyczną, jest rozbieżność znaczeń. Wymienione przez ESSM VII 190 kasz.-sł. *g^ulg^ootac* nie należy tutaj, trzeba je raczej łączyć z pol. *gulgotać* (por. Sławski SE I 377).

Por. *golgotati, głkь, głčati*.

M. J.

głka pld. 'kulka', 'okrągła narośl'

~ sch. *gūka* 'narośl, nabrzmienie, tumor' (od XVII w., RJAZ), 'gruda, bryła', 'kulista grudka, kulka', 'węzeł, supeł' (też dial.: RŠAN, Mitrović Leskovac), dial. także *gūka* 'ts.', *głka* 'narośl' (SDZ XXXIV 48: Timok), bułg. dial. *гълку*: *гълку* pl. f. anat. 'migdały', 'świnka' (Gerov), dial. *гълку* pl. 'obrzemie po obu stronach gardła', 'choroba gardła' (BDial. II 149: Rodopy), *гълка* (zwykle pl.) 'migdały' (Stojkov Banat, Mladenov Vidin). ~

Ze słow.: rum. dial. *gilcă*, pl. *gilci* 'gula, narośl', 'gruzełek, zgrubienie na tkaninie' (Cioranescu DER III 367).

Wyraz powstał na gruncie psl., brak dokładnych odpowiedników ie. Zwykle uważa się za odmiankę apofoniczną psl. synonimicznego *gul'a* (zob.), a więc *gl-* < *gul-* (zredukowany stopień pierwiastka): *gul-* < *goul-* (stopień pełny); por. Bernard RES XXVII 31 (wg niego wskazuje też na psl. dial. *žuliti* p. *guliti, žuliti*), Skok ER I 631, Sławski SE I 370. — Wg innej koncepcji nawiązuje do ie. *gel-* 'gnieść, zbijać się, kłębić się', 'coś krągłego, kulistego' (Petleva Etim. 1973, 53—4, ESSM VII 192), p. *gala, galьka*, por. też synonimiczne *grčea, grčь* i Sławski SE I 358—9.

O suf. *-ka* p. I 89.

M. J. — F. S.

głkati głkaję 'hałasować, fremere'

~ pol. dial. *guelkać się* 'śmieszkami i głośnymi żartami z kim się bawić' (Karłowicz SGP: ziemia chełmińska), głuź. *holkać* 'hałasować';

sł. dial. *gólkati -am: -čem* 'gruchać' (Prekmurje), 'szczekać' (Pleteršnik);

stros. *голкату* 'łomotać, grzmieć, huczeć' (SRJ XI—XVII, 1 przykład z pocz. XVII w.), ros. dial. *голкаты -аю* 'trzaskać, pukać, wydawać głuchy, krótki dźwięk, o strzelbie' (SRNG: Kołyma). ~

Por. ukr. dial. *голкаты* 'pleść, głośno mówić' (Leks. Poles'ja 81).

Dźwiękn., zob. *głčati*. O paralelizmie formacji na *-kaję -kati: -čę -čati* p. I 49.

M. J. — F. S.

głkь głka 'hałas, wrzawa, tumultus', 'huk, łoskot np. gromu, strepitus'

~ pol. dawne od XV w. *guelk* (dziś tylko prefigowane *zguelk*) 'krzyk, hałas, harmider, wrzawa, clamor, strepitus', głuź. *holk* 'trzask, hałas, huk', czes. od XIV w.

(Gebauer Sl.) *hluk* -u (stczes. też -a) 'hałas, wrzawa', dawne też 'gromada, zbiegowisko', por. też rzadkie *hlouk* interi. oznaczająca głos trąbki, dial. *hluky* 'buty z drewnianą podeszwą' (Bartoš DSM), śl. *hluk* -u 'huk, łomot', 'wrzawa, krzyk, hałas';

śle. *gōlk* -a przestarz. 'mówienie, opowiadanie' (SSKJ), dial. 'odgłos grzmotu, huk' (Pleteršnik: Rezja), sch. dawne, wyjątkowe z XVIII w. *guk* (*guka*?) 'modlitwa' (RJAZ), cs. *гълкъ* 'sonitus' (Miklosich LP), SJS: z XVI w. z terenu czes. *гълкъ* (z uwagą, że może też pochodzić od *гълка*), 'wrzawa, tumultus', bułg. przestarz. *гълк* 'zgiełk, gwar, hałas, wrzawa' (RBE: tylko z Rakowskiego);

ros. *голкъ* 'huk, hałas, łomot' (SRJ XI—XVII, wyjątkowe z końca XVI w., normalne w strus. było f. *голка*, p. niżej), ros. dial. wsch. i na Syberii *голк* 'szum, hałas, krzyk, stuk, dźwięk', 'głośny dźwięk, łomot', 'oddalony dźwięk', 'odgłos strzału', 'echo', 'rozmowa', 'wieść, fama' (SRNG, Dal) ~

Dźwkn. oparte na identycznej interi. (por. np. dźwkn. ros. *голк*). Sekundarnie motywowane przez *g|kati*, *g|čati* (zob. ESSM VII 191, Schuster-Šewc EW 311).

ESSM VII 191 rekonstruuje też wariant *g|lka*, którego kontynuanty zachowałyby się tylko w strus. i rus.-cs. *гълка*, *гълка*, *голка* i sbrus. *голка*, co wskazuje raczej na późniejszy derywat na gruncie wsch.słów.

M. J. — F. S.

*g|ma : *g|mь. Rekonstruowane przez ESSM VII 192 jako *g|ma*: *g|mь* na podstawie: sch. dial. *gūma*, 'narośl, bąbel na skórze, mięśniach, kościach spowodowana syfilisem' (RSAN), tu także derywaty: *gūmavac* 'przedza uprzedzona nierówno, ze zgrubieniami', *gūmac* 'kogut z długimi, gęstymi piórami na szyi', *gumar* 'odrosty wokół pnia lub korzeni ściętego drzewa', *gūmast* adi. 'z gęstą koroną, o drzewie'.

Za Petlevą (Etim. 1973, 51—2), ESSM l.c. łączy te wyrazy z stind. *gūlma*- 'krzak, krzew' (również z niepewną etymologią Mayrhofer KEWA I 341). Zarówno rekonstrukcja, jak i objaśnienie nieprawdopodobne. Sch. lud. *gūma* jest pewną pożyczką z włos. *gomma* 'ts.'. Także i wzajemny związek derywatów nie wydaje się pewny. Nie uwzględnione przez ESSM l.c. sch. dial. wsch. *glūmka* 'kiść kwiatu, kwiat o kształcie kuli', *glūmta* 'wiązka siana, słomy itd. zwinięta w kulkę', 'korona drzewa kulistego kształtu', *glūmes* -ta -to adi. 'rozłożysty, bujny' (SDZ XXXIV 48: Timok) nie wykluczają pierwotnego *glum*- (w gwarze tej brak przejścia *l* w *lu*). Rodzina ta wymaga objaśnienia na gruncie sch. Por. też niejasne sch. *ogumak* 'krzaczek, krzew' (od XIV w., Vuk) i *zaogūmčiti se* 'o bujnej krzaczastej brodzie' (wg Skoka ER II 548 — wyraz izolowany).

F. S.

g|mь zob. g|ma

g|titi *g|t'q* zach., pld. 'ściskać, zaciskać; dusić, dławić'

~ dluž. dial. *gjalšiš* -šim 'ściskać, miąć np. materiał, ubranie' (Muka), czes. *hliti se* -tim se 'dławić, dusić się';

śle. dial. *goltiti* -tīm 'dławić, dusić' (Pleteršnik: wsch. Styria), sch. *gūtiti* *gūtīm* 'dusić, dławić, ściskać, ściągać' (RSAN). ~

Do ie. *gel-* (z determinantem -t-) 'ściskać, ugniatać, tworzyć grudki, zbijać w grudkę, coś okrągłego' p. *gala*, *galbka*; *žely želove* 'kuliste uwypuklenie, zgrubienie, obrzmienie, guz, narośl'. O apofonii samogłoski rdzennej (*l* po tylnojęzykowej) p. Kuryłowicz AI 228 nn. Por. *g|ka*, *g|ma*.

Por. ESSM VII 192.

W. S. — F. S.

***gmuriti**. Rekonstruowane przez ESSM VI 163 na podstawie bułg. dial. *змъря се* (w języku liter. *змъркам се*) 'nurkować, dawać nurka', tu także należy sch. dial. wsch. *gmūrati -rām : gmūrati gmūrām* 'zanurzać coś w wodzie lub innej cieczy', *gmurati se* 'nurkować, pływać pod wodą' (RSAN, Mitrović Leskovac, Živković Pirot, SDZ XXXII 287: Crna Reka, XXXIV 49: Timok). czes. przestarz. *hmouřiti* 'mrużyć' (SSJČ odsyła do *mhouřiti*), dial. *hmūrīt* 'mrużyć oczy' (Kott Dod. DSM), śl. dial. *hmūrīt' sa = chmūrīt' sa* 'chmurzyć się' (Káral), ros. dial. pschow. *змъряться* 'chmurzyć się, nasepiać się, pochmurnieć', brus. dial. *змъріць* 'marszczyć, nasepiać, chmurzyć (np. czoło); mrużyć (oczy)', *змъріцьця* 'marszczyć się, nasepiać się, przybierać gniewny, posępny wyraz twarzy' (Nosovič).

Wzajemny związek tych wyrazów nieprawdopodobny; pld.słow. nawiązują do pierwotnego *nuriti* (zob.), czes. przestarz. *hmouřiti* (dial. *hmūrīt*) < *mhouřiti*, metateza z *mružiti* (Machek ES² 362). Tak więc tylko wyrazy śl. i wsch.słow. mogą rzeczywiście nawiązywać do *chmuriti*, *smuriti*. Lokalna innowacja. Brak podstaw do rekonstrukcji psl.

W. B. — F. S.

gnátъ *gnat'a* zach. i pld. 'długa kość w kończynach zwierzęcych i ludzkich, zwłaszcza kość goleniowa, crus'

~ pol. od XV w. *gnat -ta* pot. 'kość', stpol. XV w. *gnat*, pl. *gnaty*: *gnatowie* 'kość, zwłaszcza kość goleniowa, goleń' (z pol. ros. dial. *gnat* m. 'kość', Słownik starowierców, brus. dial. *gnam* 'ts.', SPZB), dial. *gnat*: *gnāt* (*gnot*) 'kość zwierzęca, rzadziej ludzka', 'wielka kość obrana z mięsa', 'gruba noga', 'kawałek drewna, kłoda, pień, pniak; pniak do rąbania drewna lub mięsa; pień, na którym stoi kowadło; pień; polano', 'nasad sań', *gnaty* 'płozy sań', 'krótkie sanie na drzewo' (Karłowicz SGP, MAGP II m. 51, 53, 55, 61, Małecki—Nitsch AJPP m. 146, Nitsch DPŠ 197, Olesch Sankt Annaberg, Kucala PSM 135, 151, Dejna RKJL XXII 183, Szymczak Domaniewek, Górnowicz Malbork, Brzeziński Krajna), kasz.-sli. *gnāt -ta* 'kość, gnat' (Sychara SK, Lorentz PW). stduż. XVI w. (Jakubica) *gnatowe* pl. 'golenie' (Schuster-Sewc EW 236—7: wyraz przejęty może z czes. przekładu Biblii), czes. *hnāt -tu* 'długa kość w kończynach, zwykle obrana z mięsa' (wg Jungmanna zwłaszcza 'kość udowa' lub częściej 'kość goleniowa, goleń'), już stczes. 'Gelenk, Knochen, Glied' (Gebauer Sl.), lud. 'noga, ręka, zwłaszcza silna, koścista', zwykle pejorat. (Přir. slov.), dial. 'noga', laskie 'pień, pniak' (Bartoš DSM), 'wielka kromka, pajda' (Přir. slov.), śl. *hnāt -ta* 'długa kość kończyny', zwykle pl. *hnáty* 'ręce i nogi, kończyny (zwłaszcza nogi); mocne długie kości kończyn (ludzkich i zwierzęcych)', dial. 'łydka, (goleń?)' (Matejčík Novohrad 182);

śle. *gnjāt* (u Pleteršnika również *gnāt*) *-ti*: *-tí* f. 'wędzona świńska szynka', dial. też 'Hinterbacken' (Pleteršnik), morska *gnjat* 'die Steckmuschel', sch. od XVI w. *gnjāt -ta* (rzadko *gnjāt -tí* f.; dawne też *gnāt*, RJAZ), 'część nogi od kolana do kostki, goleń, kość goleniowa; noga', dial. 'rękojeść buzdyganu, maczugi; część świdra, wiertło' (RJAZ), czakaw. *gnāt gnātā* (*gnāt gnātā*) 'kość goleniowa, goleń' (Jurišić Vrgada, ČDL, HDZ VII 454). Na uwagę zasługuje sch. dawne XVIII w. wyjątkowe *knāt* m. 'udo?' (Odsici mi noge, pak *knate*, RJAZ), dial. czakaw. stegno ali *knat* 'udo' (Vrbnik na Krku, ZNZO V 80), też *knāk -ka* (z asymilacją na odległość: *k — t > k — k*) 'goleń' (Ribarič SDZ IX 158: Istria). Co do alternacji *gn-:kn-* por. *gněto*: *kněto*. ~

Por. derywaty powstałe na gruncie poszczególnych języków słow.: 1. pol. dial. *gnatek -tka* 'pniak do rąbania drewna, pień' (Kucala PSM 117, Dejna RKJL XXII 183, Pluta Dzierżysławice, MAGP II m. 61, cz. II 41, 'łupka, mniejsza szczapa drzewa

do spalania' (ustnie od dr. W. Sędzika z okolicy Dobczyc), 'poprzeczna belka łącząca stramy dwu sanic' (Dejna l.c.), *gnatki* 'krótkie sanki na drzewo; sanki tworzące całość z włókami, tylne sanki; plozy san' (MAGP II m. 56, cz. II 22—3, Malecki—Nitsch AJPP m. 146 i 147, Kucąła PSM 101), stczes. i czes. dial. *hnátek -tka* dem. od *hnát*, dial. także 'poprzeczna belka łącząca stramy sanic' (Bartoš DSM);

2. sch. dial. *gnjátč -iča* 'kość w palcu', 'krótka beleczka podpierająca pionową belkę w saniach; beleczka łącząca dwie belki do pętania koni' (RSAN, RJAŻ).

Etymologia niepewna. Najprawdopodobniej tylko psł. przekształcenie prastarej ie. nazwy kolana *gon-u*:*gen-u*:*gn-eu-* n. (o budowie i archaicznych rozszerzeniach *-r-: -n-* wyrazu ie. p. Meillet DEL⁴ 273, Benveniste Origines 36, 53, 178—9): stind. *jānu* n., 'kolano', pers. *zānū*, orm. *cunnr* (**gōnu-r-*, heterokliza), gr. γόνο n., goc. *kniu* n., lac. *genū*, het. *genu-* 'ts.'. Wyraz psł. byłby oparty na zredukowanym stopniu pierwiastka (dobrze zaświadczonej także w derywatach i złożeniach w innych językach ie.), rozszerzonym przez *-a-*. Akcentuacja (pierwotna oksytoneza) wskazuje na formację stosunkowo świeżą. O suf. *-tš* zob. II 25 nn. Co do budowy i apofonii por. (zaliczone przez niektórych badaczy do tego samego pierwiastka ie.) gr. γνάθος f. 'szczęka': lit. *žándus* 'ts.' (u Pokornego IEW 381—2; 2. *ǵenu-* f.: *ǵenadh-*: *ǵonadh-*). Spółgłoska welarna zamiast palatalnej — nierezadka, por. *bergb*, *gqsb*, *gordb*, *gvēzda*, *kosa*. Pierwotne znaczenie 'długa kość, zwykle goleń, crus'. W poszczególnych językach słow. zaświadczone też znaczenia sekundarne techniczne: 'drewniane podtrzymujące czy wprawiające w ruch części urządzeń, plozy san, sanki, drewniane części żaren'. Wskazują one na szerokie zastosowanie kości w pierwotnej kulturze materialnej Prasłowian. Pierwotnie używany materiał — kość — zamieniony z czasem na drewno. Jak zwykle więc wyraz przetrwał dłużej niż dana rzecz. Zob. Fischer PF XII 114—8 (tu cenne uwagi o szerokim użyciu płóz kościanych na terenie sch.), Hensel Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna², 1956, 203 (tu o zastrzeżeniach Moszyńskiego KLS² I 647).

Zubaty Studie I 2, 180 (w szczegółach odmiennie), Brückner SE 146, Holub—Kopečný 124, Skok ER I 577—8 (rekonstruuje nieprzekonująco *gnatъ*). O innych mniej prawdopodobnych dawnych objaśnieniach p. Sławski SE I 300. — ESSM VI 164—5 nie wyklucza (za Bernekerem SEW I 315) pokrewieństwa z *gnetq* *gnesti*. Nie przemawia za tym ani semantyka, ani morfologia.

W. B. — F. S.

gnesti *gnetq* 'gnieść, uciskać, premere' (przen. też 'dręczyć, gnębić, ciemnieżyć'), **gnesti** *těsto* 'zagniatać, wyrabiać, miesić ciasto'

~ pol. od XV w. *gnieść gniołq* (dial. też *gnietq*) 'przyciskać kogoś, coś mocno, silnie, ugniatać, zgniatać, miażdżyć', 'ugniataniem zmieniać kształt, rozgniatać' (*gnieść ciasto* 'zagniatać, rękoma wyrabiać, miesić ciasto', już stpol., także dial., np. Brzeziński Krajna), 'miać, miętosić, ścisnąć', 'uwierać, dolegać, uciskać', przen. od XVI w. 'dokuczać, prześladować, nękać, gnębić, dręczyć kogoś', też 'przytłaczać, ciążyć komu', 'przytłumiać, niweczyć, wyniszczać', 'dolegać, boleć' (np. w żołądku *gniecie*, L., również dial., np. Górniewicz Malbork), dial. także 'głędzić, marudzić' (Sychta Kociewie), kasz. *gnesc gnece* 'gnieść, miętosić; głędzić, marudzić, zrzędzić' (Sychta SK), polab. *gnitě* 3. sg. praes. 'gniecie', czes. *hnisti hnětu* (stczes. *hñesti hñetu*, rzadko też *hnet-*, np. 1. sg. praes. *hnetu*, zob. Gebauer Sl., Machek ES² 172) 'gnieść, przyciskać, ugniatać, zgniatać' (*hnisti těsto* 'zagniatać, miesić ciasto'), 'uciskać, prześladować', sła. *hniest* 'hnetie' (dial. też *hñest* 'hnet'e') 'mechanicznie obrabiać jakąś masę przez rozcieranie i mieszanie, ugniatać, miesić' (*hniest* 'cesto, hlinu 'miesić, ugniatać ciasto, rozrabiać, mieszać glinę', też dial. np. Sipos Bökk-Gebirge);

sle. *gněsti gnětem* 'ugniatać, miesić' (*gnesti testo*, vosek, glino), 'ściskać, zgniatać, miażdżyć, miąć', 'gnębić, męczyć, dręczyć' (*gnete ga zavist*), sch. od XVI w. *gnjěsti gnjětēm* (*gnj-* < *gn-*; dawne wyjątkowe też *gnesti*, RJAZ) 'przyciskać, przygniatać', 'ściskać, zgniatać, gnieść (zwłaszcza palcami, dłońmi)', dial. *gnjesti testo* 'miesić ciasto' (też dawne: *gnesti testo*, Voltidži; u Elezovicia Kos.-Met. *gnjēs gnjētēm*, 'zagniatać, miesić, o cieście', czakaw. *gnjēst : gnjēst* 'gnieść, rozgniatać, np. winogrona, ciasto', HDZ VII 2, 453; Hvar), dial. także 'wpychać siłą, wtlaczać, napychać' (dziś sztokaw. wsch.: Vranje, Prizren, RSAN, również czakaw.: *gnjēst* 'gnieść, pchać', Turina-Šepić RČI; w XVI w. u Zorancia), przen. 'uciskać, gnębić, nękać' (RJAZ, RSAN), dial. czakaw. *gnēst gnētēn* 'przyciskać, ściskać, gnieść', przen. 'uciskać, gnębić, wyzyskiwać' (ČDL), scs. ГНЕСТИ ГНЕСТА 'gnieść, uciskać', cs. też o wygniataciu winogron: ГРЪДЪ ТЪСКЪМЪ ГНЕСТЪЕ (SJS), bułg. dial. *gnětá -měš* (też *gnětēm*, BDial. III 208, *gn'etēm*, BDial. I 245, II 74) 'gnieść, przygniatać, przyciskać coś', 'rozgniatać', 'pchać, wtlaczać, wciskać, napychać' (też 'dużo jeść', 'siłą karmić, np. gęsi, indyki przy tuczu'), przen. 'uciskać, przygniatać, gnębić' (RBE, BTR, Gerov), maced. *gnete* (dial. też *gněte*, Vidoeski Kumanovo 62), 'wtlaczać, wpychać, napelniać siłą', pot. 'zreć, jeść żarłocznie', przen. 'uciskać, przygniatać, gnębić'; strus. ГНЕСТИ ГНЕСТОУ 'gnieść, uciskać (przen.)', 'ściskać, wygniatać, wyciskać' (Srezn. I 523, III 74 Dod., SRJ XI—XVII), ros. *gněstú* (dial. też *gněstŭ*) *gnětŭ gnětěšŭ* 'gnieść, uciskać swym ciężarem, przyciskać, przygniatać' (przestarz. bezosobowo *gnětēm*, *gnělo* 'sen morzy(l) kogoś'), 'gnębić, nękać, dręczyć; przygnębiać, przygniatać', dial. też 'przygniatać, przyduszać, bić', 'przyginać do ziemi', 'zgarbiać np. śmieci w jedno miejsce', *gněstŭ* сыр 'wyciskać ser' (SRNG), ukr. dial. *gněstŭ gnětŭ -měš* 'gnieść, przygniatać, uciskać' od XVII w. (Tymčenko), przen. 'uciskać, gnębić, dręczyć' (Hrinčenko, Żel.), brus. *gněcyi* (dial. też *gněcyi*, Turaŭ, *gněcyi*, SPZB, *gněcyŭ*, Nosovič) 'przyciskać, przygniatać swoim ciężarem', przen. 'doprowadzać do ciężkiego stanu, wywoływać nieprzyjemne uczucie, gnębić, dręczyć; uciskać, męczyć'. ~

Prastary wyraz z dziedziny gospodarstwa. Czasownik prymarny. Dokładny odpowiednik w germ.: stwniem. *knētan*, ags. *cnēdan*, niem. *kneten* (< germ. **knud-* < **gnēt-*) 'gnieść, ugniatać, wygniatać, miesić'. Izoleksa słow.-germ. (Stang LSBG 23) **gnēt-* do pie. pierwiastka *gen-* 'zusammendrücken, kneifen, zusammenknicken' (Pokorny IEW 370—1). Zalicza się tu też z innym wokalizmem stpr. *gnode* (zamiast **gnote* < bałt. **gnūt-* lub **gnōt-*, zob. Toporov Prus. II 271—2) 'koryto do mieszania ciasta'. Wskazywane przez Toporowa (l. c.) czasowniki z *gnēt-* w litewskim (lit. dial. *gnētyti -ija* 'gnieść, miąć, ściskać', *su-gnētyti* 'zgnieść, zmiąć', *su-gnētinti -inu* 'rozgniatać, rozcierać, rozetrzeć; zgniatać, zgnieść, zmiąć') to zapewne zapożyczenia słow. (brus. i pol.), za czym przemawia brak w lit. czasownika podstawowego oraz brak oczekiwanej apofonii (wokalizmu -o-) w czasownikach na *-inti*, *-yti*.

Berneker SEW I 311—2, Trautmann BSW 93, ESSM VI 165—6.

W. B.

gněds *gněd'a gněd'o* 'koloru brązowego w różnych odcieniach (zwłaszcza o maści zwierzęcej), badius, rufus, fuscus', **gněds kon'ь** 'gniady koń', **gněda korva** 'gniada krowa', **gněds ogľ** 'węgiel brunatny'

~ pol. *gniady* 'o koniach: koloru jasnobrunatnego; kasztanowaty', też dial. (Dejna RKJŁ XXII 183, Olesch Sankt Annaberg, Kucala PSM 72, Maciejewski Chełm.-dobrz. 69, Brzeziński Krajna), stpol. od XV w. 'gniady, ciemnokasztanowy, o maści zwierzęcej, zwłaszcza końskiej', np. *gniada krowa*, *gniady wałach* (Słownik stpol.), dial. 'ciemnobrązowy, o koniu' (Zaręba Siołkowice, Zaręba AJŚ III, cz. II 268, Zaręba Niepołomice, Mazur Biłgoraj), 'brązowoczerwony, o koniu' (Her-

niczek-Morozowa Paster. I 67, II 13), śl. też *gniadi* synek (Steuer Sulków), młpol. owczarek z *gniudą* czupryną (Karłowicz SGP), od XV w. też jako subst. (Słownik stpol.), w XIV w. NO *Gniady* (SSNO), w XVI w. wyjątkowo też *gniad* (Słownik stpol.: z *gniada* o 'maści końskiej', np. z *gniada* siwy 'siwy z domieszką barwy ciemnokasztanowej'); o geografii, historii i znaczeniu wyrazu obszernie Zaręba NB passim, czes. *hnědý* 'koloru kasztanowego lub czekoladowego', np. *hnědý kůň* (od XV w.: Gebauer Sl.), *hnědá kráva*, *hnědé uhli*, *hnědé vlasy*, *hnědá plet'*, *hnědé oči*, też dial. moraw. *gnadi* synek (Steuer Baborów), śla. *hmedý* 'koloru kasztana, palonej kawy lub czekolady', np. *hmedý kôň*, *hmedá farba*, *hmedé oči*, *hmedé uhlie*;

śle. dial. tylko substantywizowane: *gněd* m. 'gatunek winnej latorośli', dial. kajkaw. też *gnjěd* m. imię wołu, *gnjěda*: *gjěda* f. imię krowy (Pleteršnik, Bezłaj ES 152), sch. *gnjěd gnjěda gnjědo* 'koloru czerwonożółtawego lub żółtawobrunatnego', np. *gnjědi ugajl*, *gnjědu ruda*, *gnjědu kobila* (RSAN); w żywym języku lud. tylko kajkaw.-czakaw. w postaci *gnjed* m. jako imię konia (RJAZ, tu też *gnjeda* imię krowy), już w XIV w. *gnied* (z Zagrzebia) o 'maści końskiej' (Mažuranić Prinosi, Skok ER I 578); z uproszczeniem grupy spółgłoskowej i rozwojem *ě* > 'a (por. *gnězdo*): czakaw. *njād* 'rużičast' (Tentor Rozprawy SAZU I 73: z Krku), u Skoka ib. też z Liki *njādi* 'czarniawy, ciemnobrązowy', dawne (Parčić, Veselić) *gnjād gnjāda gnjādo* (RSAN) z odsyłaczem do *gnjed*. bułg. wyjątkowe, przestarz. i książk. *gnedu* 'ciemnoryży', np. *gnedu коне* (RBE);

rus.-cs. i strus. *гнѣдым* 'gniady' od XIII w. (SRJ XI—XVII), np. *конь гнѣдым*, *гнѣда кобыла* 'ciemnoryży' (ib., Słownik CSRJ, SAR), ros. *гнѣдой* 'gniady, ciemnoryży, o maści konia', *гнѣдой конь*, *гнѣдая лошадь*, również dial. (SRSO Dop., Kotkov Očerki), też jako subst. 'gniadosz' (SSRJ), u Dala (też *гнѣд*) także w odniesieniu do innych zwierząt, np. *тыр, лось, укр. гнідий* 'gniady, ciemnobrązowy, o maści konia' (już w XV w. *гнѣдий* 'brunatny, o maści konia': Tymčenko), też jako subst. (SUM, Hrinčenko), *гнідий кінь* 'gniadosz', dial. 'brązowy, bury', np. *гнідий прах* (Hrinčenko), *гнідий* 'opalony, o ciele człowieka', 'kasztanowy, o włosach', 'gniady, o koniu' (Leks. Poles'ja 28), brus. *гняды* (od XVI w. *гнѣды*, HSBM), 'ciemnoryży, o koniu', też dial., np. *гнядья карова*, *гняды бычок* (Šaternik Červ., Bjalykevič Mohylew), dial. też *гнѣды*: *гнѣды* (SPZB, ŽS, Turaŭ). ~

Z brus.: lit. *gniedas* 'brązowy, kasztanowobrązowy' (LKŽod. III 458).

Odpowiedników ie. nie ma. Wyraz powstał na gruncie psł. Etymologia niepewna. Najbardziej przekonuje objaśnienie Kořínka LF LXI 43—54: do psł. *gnětiti* 2. 'rozniecać, rozpalać', *-ěds* (por. równie niepewne nazwy kolorów *sěds*, *sněds*) wzorowane na mającej już dokładny odpowiednik ie. nazwie koloru *blěds*. Pierwotne znaczenie 'barwy ciemnego płomienia, czegoś spalonego', por. synonimiczne *smagls*, pol. *agorzały*, *opalony*. — Inne objaśnienia nie przekonują ze względu na trudności przede wszystkim morfologiczne: ich przegląd u Sławskiego SE I 301—2, Skoka ER I 578, Bezłaja ES I 152. Z tych samych względów nie można przyjąć objaśnienia ESMM VI 167: łączy z bliskim semantycznie *sněds* (pierwotność tej postaci niepewna, zob. *směds*), *g-* miałoby być protezą. — Kolbuszewski LP XXIX 39—49 łączył z łot. *dūkanos* 'koloru ciemnego; ponury' rekonstruując bsł. **dhn̥g#o-*. Nie do przyjęcia.

B. O. — F. S.

gnětati gnětajō 'ugniatać, uciskać, miąć'

~ pol. dial. *gnoutać* iter. od *gnųić* 'gnieść', *gnoutać śe* 'tłoczyć się, gnieść się' (Olesch Sankt Annaberg), w języku liter. tylko z pref.: *wy-gniatać* (w XVI w. *wygnietać*) *-tam* 'gnieść coś mocno, zwykle w celu wydobycia, wyciśnięcia czegoś, wyciskać coś za pomocą gniecienia', 'pozostawiać na czymś ślad gniecienia, kształ-

tować gniotąc', *zagniątać -tam* (od XVI w.) 'gniotąc wyrabiać, przygotowywać ciasto; robić niechcący fałdę (fałdy) na tkaninie, na ubraniu, miąć', czes. dial. tylko z pref. *pohnētat* něčím 'gardzić, pogardzać czymś' (Machek ES² 172: okolice Kyjova), wiałaskie *pohnētat se* kole uhlů 'próżnować' (Bartoš DSM);

sł. dial. (Rezja) *gnētati gnētam* 'ugniatać, uciskać' (Pleteršnik), poza tym z pref., np. *ugnētati ugnētam* 'ugniatać, miesić, np. ciasto', sch. przestarz. *gnjētuti -tām*, 'gnieść, ugniatać' (w RJAZ tylko ze Stulicia), 'uciskać, gnębić' (RSAN), dial. czakaw. np. *nañetat* 'ugniatać, miesić' (RJAZ s.v. *nañetak*), scs. tylko z pref. **ОУГНѢТАТИ -ТАЖ** 'uciskać, ugniatać', cs. **ГНѢТАТИ -ТАЖ** 'comprimere' (Miklosich LP bez cytatu i lokalizacji);

strus. tylko z pref., np. **ОУГНѢТАТИ -ТАЖ** 'uciskać, dusić' (Srezn.), ros. dial. *gnētām* iter. do *gnētū* (Dal), *gnētаться* 'kaprysić' (SRNG), dawne XVII w. *zagnjētamu* 'zapędzać kogoś gdzieś' (SRJ XI—XVII), ukr.-cs. XVII w. (**ГНѢТАТИ**) 'uciskać, gnębić' (Tymčenko), brus. z pref. *прыгнѣтаць -таю -таеiu* 'przyciskać, czymś ciężkim', 'uciskać, gnębić, wyzyskiwać', przen. 'niepokoić, stwarzać ciężki, przygnębiający nastrój, przygniatać'. ~

Iter. od *gnesti*, o budowie zob. I 47. Por. *gnētiti* 1.

W. B.

gnētiti 1. *gnēt'q* 'gnieść, ugniatać, uciskać'

~ dłuż. *gnēsīs -šim* 'gnieść, miąć', 'płatać, filcować (np. przedzę)', 'czule ściskać, pieścić, gwałtownie całować', dial. przen. 'pleść głupstwa, paplać, bujać', *gnēsīs se* 'płatać się, mieszać się (np. o przedzy)', sła. dial. z pref. *vyhnetit' sa* 'poruszyć się (z miejsca)' (Kálal);

sł. dawne *gnētiti* wg Bezłaja ES I 152 „nekakšen kavzativ”, sch. przestarz. *gnjētiti gnjētīm* 'uciskać, gnębić kogoś' (RSAN), bułg. *gnētā -mūu* 'uciskać, gnębić, terroryzować kogoś', '(o nieprzyjemnych uczuciach, męczącym stanie) gnębić, dokuczać, ciążyć' (RBE; wg BER I 256 derywat od *gnēt* 'ucisk' < ros. *gnēt* 'ts.'), maced. dial. *gnētīt, nagnetīt* 'cram, stuff' (Hendriks Radožda-Vevčani 260);

ros. dial. (Archangielsk) *gnētūmь gnētū gnētūmь* 'gnieść, przyciskać swym ciężarem' (Dal, SRNG; zapewne wtórna postać inf. czasownika *gnētū gnētū*, zob. *gnesti*), ukr. *gnimūmu gnīčū gnimūu* 'cisnąć, uciskać na coś, ściskać coś' (u Zel. też 'miesić'), przen. 'gnębić, uciskać, dokuczać komuś', u Hrinčenki także 'bić', dial. *gnimūmu na cepui* 'skrywać w duszy ciężkie uczucia', brus. dial. *gnēčūmь* 'gnieść się, miąć się, np. o sukni' (SPZB: z pol.?). ~

Iter. od *gnesti*, o budowie zob. I 56. Por. *gnētati*.

W. B.

gnētiti 2. *gnēt'q gnētīšb* 'powodować powstanie ognia, rozpalać, podpalać, accendere', *gnētiti ognь* 'rozniecać, rozpalać ogień'

~ pol. *niecić niecę* 'powodować powstanie ognia, rozpalać, zapalać, podtrzymywać ogień', przen. 'wzbudzać, np. gniew' (od XVI w.: *ogień niecić*, ale już w XV w. z prefiksami, np. *podniecić* 'podpalić, rozpalić', *rozniecić*, 'rozniecić, rozpalić'), *niecić się* 'zapalać się, rozpalać się' (też dial., np. Karłowicz SGP), dial. kasz. *niecēc niecą* pñ. (: śr. i pñd. *mēcēc : mñecēc*) 'rozniecać ogień' (*uoğēñ niecāc*, Lorentz PW, Sychta SK), czes. *nītiti -tīm* (stczes. *nietiti niecu*) 'rozniecać ogień, doprowadzać do intensywniejszego palenia, do palenia się płomieniem', np. stczes. *oheñ nietiti*), dziś także przen. 'wzbudzać zapał, pobudzać', *nītiti se* 'zaczynać płonąć, zapalać się', przen. 'zapalać się do czegoś; rodzić się, powstawać', sła. książk. *nietit' -ti* 'rozniecać, rozpalać ogień' (SSJ, też u Kálala);

sł. *nētiti -tīm* 'rozpalać, zapalać' (np. *netiti ogenj*), dziś też 'palić' (*netiti v peči*), przen. książk. 'rozniecać, wzbudzać coś', *nētiti se* 'stawać się brązowym, o pieczywie w piecu', dial. prekm. 'palić się' (lice se mi *neti* 'twarz mię pali, np. ze wstydu', Pleteršnik), sch. przestarz. i dial. od XVI w. *nijetiti nijetim* (zwykle ikawska postać *nititi*, z pref. *unititi* już u Marulicia) 'rozpalać, rozniecać ogień' (np. *nititi ogenj*), przen. 'pobudzać do czegoś', też 'grzać, ogrzewać' (np. u Vrančicia *nititi*, topliti 'fovere'), stare wyjątkowo też 'płonać' (RJAZ), dziś dial. czakaw. *neŕit* 'rozpalać, rozniecać ogień' (Cres, Tentor JF V 204), *njetit* 'ts.' (z pref. *nanejtit* 'rozpalić, rozniecić', partic. *nanejtila*: *nagnjetila*, Houtzagers Orlec 307), *nŕit se*, *nŕim se* 'sławać się brązowym, o chlebie w piecu' (ČDL), scs. tylko z pref. **вѣзгнѣтити -гнѣтити** 'rozpalać, rozniecić ogień' (**вѣзгнѣтити огнь**, SJS: Zogr., Mar., Supr.), cs. XIII w. **гнѣтити гнѣтити** 'accendere', lepiej poświadczony z pref., np. **подѣгнѣтити** 'sufflare' (Miklosich LP);

rus.-cs., strus. XII w. wyjątkowe **гнѣтити гнѣтити** 'rozpalać' (Srezn., SRJ XI—XVII), częściej z pref.: **вѣзгнѣтити** : **возгнѣтити** 'wzniecić ogień, pobudzać coś' (Srezn.), ros. dial. ptn. *гнѣтитъ гнѣтитъ* (?) *гнѣтитишь* 'rozpalać ogień' (SRNG), stukr. (cs.?, XIV, XVIII w.) **гнѣтити** 'podtrzymywać, rozpalać ogień', ukr. *гнѣтити гнѣтити* 'nadawać czemuś zlocisto-brązowy kolor za pomocą ognia, podsmażać, przypiekać', zwłaszcza *гнѣтити хлѣб* 'przyrumieniać chleb w piecu' (SUM, Hrinčenko, Żel.), też dial., np. Onyškevyč Bojk., *гнѣтитися* 'rumienieć się, zaczynać twardnieć, o chlebie w piecu' (Hrinčenko, Żel., Janów Moszkowce 164). ~

Etymologia niepewna. Budowa, semantyka i akcentuacja zdają się wskazywać na pierwotne kauzatiwum. Ale podstawa w psł. nie zaświadczona. Na oczekiwane **gnbtq gnisti* 'rozniecać się, gorzeć' wskazują być może ags. *gnīdan* 'trzeć, rozcierać', stwniem. *gnītan*: *knītan* 'ts.' (należące do ie. *ghen-*, *ghn-ei-*, *ghn-ei-d(h)-* 'ts.', Pokorny IEW 436—7). Za takim objaśnieniem przemawia wyraźnie pierwotna technika rozniecania ognia przez tarcie. Etymologię tę wysunął i umotywowował szczegółowo Kořinek LF LXI 49 nn., który jednak skłonny był uważać *gnētiti* za formację denominalną (tak też Machek ES² 400).

Dawno (Trautmann APS 360—1, Brückner KZ XLVIII 201) zwrócono uwagę na związek psł. *gnētiti* ze stprus. *knaistis* 'głownia, płonące albo tłące się polano', uzasadniony ostatnio szczegółowo przez Toporova Prus. IV 89—93, który przytoczył słow. paralele semantyczne do wyrazu stprus., np. ros. dial. *гнѣтѣя* 'szczapa do rozpalania w piecu'. O nierzadkiej alternacji *gn-*: *kn-* p. Brückner KZ XLV 39—46, XLVIII 201, Toporov l.c. Nagłos bezdźwięczny jest dobrze zaświadczony w poł. w tej rodzinie wyrazowej od XV—XVI w., p. Sławski SE II 286 s.v. *kniat*, *kniec*. — ESSM VI 167—8 nie wyklucza związku z *gnesti gnetq*, nie licząc się z trudnościami morfologicznymi i semantycznymi.

Nagłosowe *g-* zaświadczone wyjątkowo (zob. wyżej). Zwykle z uproszczeniem grupy spółgłoskowej (czemu mogła sprzyjać częstość formacji prefiksalnych z pref. zakończonym na spółgłoskę, np. *vazgnētiti*, *podgnētiti*, gdzie *g* znajdowało się między dwiema spółgłoskami, zob. Machek l.c., Skok ER II 517).

Vasmer REW I 280, Skok ER II 517, ESSM VI 167—8. — Szemerényi VJa 1967, 4, 13 przyjmował fałszywą dekompozycję: *gnētiti* < *ognētiti* od *ognь*. Nie do przyjęcia ze względu na trudności morfologiczne.

W. B. — F. S.

gněvati gněvajq 'wywoływać w kimś gniew, złościć kogo, irritare, exasperare', *gněvati se* 'gniewać się, być rozgniewanym, okazywać gniew, irasci, indignari'

gněvati: ~ pol. *gniewać gniewam* od XIV w. 'irritare' (SJP PAN, Słownik stpol.), dial. 'złościć, irytować, denerwować' (np. Olesch Sankt Annaberg, Szymczak Domaniewek, Lorentz PW), dłuż. *gniwaś gniwam* 'irritare' (Muka), gluź. *hněwać hněwam* 'ts.' (Pfuhl, Zeman), czes. *hněvati hněvám* 'ts.' (Přir. slov., Gebauer Sl.), dial. *hněvač* 'ts.' (Lamprecht Opava), sła. *hnevat'* 3. pl. *hnevajú* 'ts.' (SSJ);

sch. przestarz. i dial. *gnjěvati gnjěvām* 'irritare' (RSAN), już w XVI w., np. u Vrančića, cs. wyjątkowe **ГНЄВАТИ ГНЄВАМ** 'exasperare' (SJS);

rus.-cs., strus. **ГНЄВАТИ ГНЄВАМ** z XI w. (SRJ XI—XVII), ukr. *gněvati gněvaю* 'irritare' (SUM, Hrinčenko, Żel.), u Hrinčenki też 'gniewać się', brus. dial. *gněvaць* 'dokuczliwie, uporczywie prosić, zanudzać prośbami' (SPZB), stbrus. (**ГНЄВАТИ**) 'irritare' (HSBM), też 'irasci'. ~

gněvati se: ~ pol. od XIV w. *gniewać się* 'wybuchać gniewem, irytować się, złościć się' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial.: Olesch Sankt Annaberg, Kucala PSM 235, Szymczak Domaniewek, Ramułt, Sychta Kociewie i in.), 'żyć z kimś w niezgodzie, żywić do kogoś wzajemną urazę, żal' (SJP PAN, też dial.: Szymczak Domaniewek), dłuż. *gniwaś se* 'irasci' (Muka), gluź. *hněwać so* 'ts.' (Pfuhl, Zeman), czes. *hněvati se* 'ts.' (Přir. slov., Gebauer Sl., też dial.: Lamprecht Opava, Bělič Dol.), 'żyć w nieprzyjaźni, w niezgodzie' (Přir. slov.), sła. *hnevat' sa* 'irasci' (SSJ, też dial.: Sippos Bükk-Gebirge), 'żyć w niezgodzie, nieprzyjaźni' (SSJ);

sle. *gněvati se* 'irasci' (SSKJ, Pleteršnik), 'dąsać się' (Pleteršnik), sch. przestarz. i dial. *gnjěvati se* 'indignari' (RSAN, w RJAZ notowane od XVI w., już u Vrančića, Stachowski MS PAN 19), scs. **ГНЄВАТИ СЯ** 'irasci, indignari' (SJS);

rus.-cs., strus. **ГНЄВАТИСЯ** od XI w. 'irasci' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *gněvatsja* 'odczuwać gniew, niezadowolenie' (SSRJ, też dial.: Dal), 'obrażać się' (Slovarь Rjazan.), ukr. od XV w. *gněvatsja* 'irasci' (SUM, też dial.: Hrinčenko, Żel.), 'martwić się, być zasmuconym; chorować, niedomagać' (Żytecъkыj Narys), brus. od XV w. *gněvaцца* 'irasci' (TSBM, też dial.: Turaū, Vjaľkevič Mohylew, Šaternik Červ.). ~

Denominativum od *gněvъ*. O budowie zob. I 46—7. — Machek ES² 171 uważał za frequentativum od pierwotnego *ghnēi-* w *gnēitti* 2. (p.). Nieprawdopodobne. — Według Vaillanta RES XLVI 97—8, GC IV 105, 708 *gněvati* to pierwotne iterativum od zaginionego czasownika, który da się odtworzyć na podstawie psł. dial. *znějō znějati* (: scs. *raz-gněvati se*) p. *gněvъ*. — ESSM VI 168—9 dopatruje się tu formacji duratywnej do *gnoviti* czy też do jej podstawy z rdzennym *-e-*. Nie oparte na realnych faktach, p. *gn'aviti*. — O próbie objaśnienia Martynowa p. *gněvъ*.

B. O. — F. S.

gněviti *gněv'q gněvišъ* 'gniewać, złościć, wywoływać gniew, irritare', **gněviti se** 'gniewać się, złościć się, irasci'

gněviti: ~ pol. niepewne (tylko SW) *gniewić* 'irritare', stczes. *hněviti* 'irritare' (Gebauer Sl.: z ?);

sle. *gněviti gněvīm* 'gniewać' (Pleteršnik), sch. *gnjěviti gnjěvīm* od XVI w. 'gniewać, złościć, irytować' (RJAZ, RSAN, Vuk), scs. **ГНЄВИТИ ГНЄВАМ** 'złościć, gniewać, denerwować' (SJS: Supr.), bułg. *gněvja* 'wywoływać w kimś gniew, złościć, drażnić' (RBE; już śrbułg.: Davidov Kozma), maced. *gněvi* 'ts.' (RMJ);

rus.-cs. i strus. **ГНЄВИТИ ГНЄВАЮ** 'irritare' XVI w. (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *gněviti gněvлю gněvišъ* 'doprowadzać do gniewu, wywoływać w kimś złość' (SSRJ, też dial.: Dal), 'złościć kogoś, drażnić i doprowadzać do płaczu' (SRNG), por. też dial. *gněviti nevesty* 'w obrzędzie weselnym doprowadzać do płaczu pannę młodą smutnymi, żalonymi pieśniami ludowymi' (ib., Ivanova Sl. Podmoskov'ja, Meľničenko Jaroslavl), ukr. *gněviti gněvлю gněvišъ* 'wzbudzać czyjś gniew, iryto-

wać, złościć' (SUM, też dial.: Hrinčenko, Żel.), od XVII w. (Tymčenko), brus. *гнавіць гнаўлю гнэвіну* 'doprowadzać do gniewu, złościć, irytować; obrażać' (TSBM, też dial.: Nosovič, SPZB. Turaŭ, Šaternik Červ.), od XVI w. 'gniewać' (HSBM). ~ *gněviti se*: ~ sle. *gněviti se* 'gniewać się' (Pleteršnik), sch. *gnjěviti se* 'ts.' (RSAN, RJAZ), bułg. *гнева се* 'gniewać się, bardzo się złościć' (RBE), maced. *гневи се* 'ts.'; ros. pot. *гневиться* 'gniewać się', ukr. *гнівiтися* 'ts.' (SUM, też dial., Hrinčenko, Żel.). ~

Denominativum na *-iti od gněvъ*. O budowie zob. I 57. — W ESSM VI 169 pomieszane z *gn'aviti* (zob.).

B. O.

gněvivъ gněviva gněvivo 'skłonny do gniewu, łatwo się gniewający, iracundus'

~ stpol. z XV w. *gniewiwy* 'skłonny do gniewu, gniewny, rozgniewany' (Słownik stpol.), głuź. *hněviwy* 'porywczy, popędliwy', czes. *hněvivý* 'gniewny, rozgniewany, przejawiający gniew' (Přir. slov., Gebauer Sl., Jungmann), 'zapalczywy, porywczy' (Jungmann), sła. *hnevivý* przestarz. 'złośliwy, rozgniewany, srogi' (SSJ);

sch. tylko u Stuliča *gnjěviv* 'iracundus' (RJAZ);

strus. **ГНЭВІВЫМ** 'iracundus' (Srezn.), 'wybuchowy, rozgniewany, drażliwy' (SRJ XI—XVII). ~

Od *gněviti (se)* z suf. *-ivъ*. Zob. Jochym-Kuszlíkova MS PAN 25, s. 14—15. Prasłowiańskość niepewna. Niepokój budzi brak poświadczeń z języka ludowego. W poszczególnych językach słow. nie można wykluczyć wędrowniej pożyczki literackiej.

B. O. — F. S.

gněvlivъ gněvliva gněvlivo 'skłonny do gniewu, łatwo wpadający w gniew, popędliwy, porywczy, iracundus'

~ pol. *gniewliwy* od XIV w. 'skłonny do gniewu, porywczy, kłótlivy' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial.: Olesch Sankt Annaberg, Szymczak Domaniewek, Lorentz PW), od XVI w. 'wyrażający gniew, będący wynikiem gniewu; gniewny' (SJP PAN, SP XVI IBL), stpol. od XV w. 'zły, rozwścieczony' (Słownik stpol., SP XVI IBL), w XVI w. też o zwierzętach 'dziki, zły, jadowity' (SP XVI IBL), czes. u Jungmanna (z Lindego) *hněvlivý* 'rozniewany, przejawiający gniew', sła. *hnevlivý* 'skłonny do gniewu, gniewny, rozgniewany, wyrażający gniew', też dial. (SSJ, Habovštiak Orava 179);

sle. *gněvliv -vljiva -vljivo* 'skłonny do gniewu' (Pleteršnik), sch. *gnjěvliv -vljiva -vljivo* od XVIII w. 'łatwo wpadający w gniew', cs. **ГНЕВЛИВЪ** 'skłonny do gniewu, iracundus' (np. w tekstach Psalterza, w Parimiejniku): **ИЗСАВИТЕЛЬ МОЙ ОУТЪ) ВРАГЪ МОИХЪ ГНЕВЛИВИХЪ** Psalm 17, 49, ale w Ps. Syn. **ГНЕВЛИХЪ** (!) (SJS), bułg. *гневлив* 'łatwo wpadający w gniew, wybuchowy, porywczy, popędliwy' (RBE; już srbułg.: Davidov Kozma), 'gniewny, zły' (RBE), maced. *гневлив* 'łatwo wpadający w gniew, wybuchowy, popędliwy';

rus.-cs. i strus. **ГНЕВЛИВЫМ** XI w. 'iracundus' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *гневливый* 'skłonny do gniewu, wybuchowy' (SSRJ, też dial.: Dal), dial. o dziecku 'kapryśny, rozdrażniony' (SRNG, Melničenko Jaroslavl), ukr. *гнівливий* 'skłonny do gniewu, szybko wpadający w złość' (SUM, Żytec'kyj Narys, też dial.: Hrinčenko, Żel.), 'gniewny' (SUM), od XVII w. też 'gniewny' (SUM, Tymčenko), brus. dial. *гнаўлівы* 'łatwo wpadający w gniew' (Šaternik Červ.), stbrus. już z XV w. **ГНЭВЛИВЫМ** 'ts.' (HSBM, Sloŭnik Skaryny). ~

Adi. z suf. *-livъ* od *gněvъ*, *gněviti (sę)*, *gněvati (sę)*. Zob. Brodowska-Honowska SPS 148 nn., o genezie suf. 157—8, Jochym-Kuszlikowa MS PAN 25, s. 17—19.

B. O.

gněvъ gněva 'stan silnego podniecenia wywołany niezadowoleniem; oburzenie, wściekłość, złość, ira, furor',

~ pol. *gniew gniewu* od XIV w. (stpol. od XIV w., a spotykane jeszcze w XVI w. *gniewa* 'ira, furor' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial.: Olesch Sankt Annaberg, Górnowicz Malbork, Brzeziński Krajna, Szymczak Domaniewek, Sychta Kociewie, Lorentz PW), w XV w. też 'bunt, rozruchy', pl. *gniewy* 'niesnaski, kłótnie' (Słownik stpol.), w XVI w. *gniew* boży (pański) nazwa choroby, dluž. *gniw gniewa* (stare i dial. *gněw*) 'ira, furor' (Muka), głuź. *hněw hněwa* (dawniej też *hněw, něw, njew*) 'ts.' (Pfuhl, Zeman, Stachowski Warychiusz), czes. *hněv hněvu* od XIV w. 'ts.' (Pfir. slov., Gebauer Sl.), zwykle pl. *hněvy* 'spory, niesnaski, wrogość' (ib.), bot. babi *hněv* 'iglica, Ononis spinoza', sła. *hnev hnevu* od XV w. 'ira, furor' (SSJ, Ryšánek Žil. kn.; też dial.: Ripka Dolnotrenč. 121, Sipos Bükk-Gebirge, Habovštiak Orava 125), 'wrogość, niepokój' (SSJ), bot. babi (babský) *hnev* 'roślina lecznicza iglica';

sł. *gněv: gněv (:gněv) gněva* 'ira, furor' (SSKJ, Pleteršnik), 'zniechęcenie' (Pleteršnik), sch. *gnjěv: gnjěv gnjěva* 'ira, furia' (RJAZ, RSAN, Vuk, Vrančić, też dial.: Elezović Kos.-Met.), dial. często boż(i)ji *gnjěv (gnjāv)* 'mnóstwo, wielka ilość np. robactwa, pcheł, myszy, drobnych ryb' (RSAN, Elezović Kos.-Met., SDZ XXXVI 155—6: Czarnogóra), pogardliwie 'kaleka, biedak, nędzarz', 'choroba' (z Banatu, Skok ER I 579), scs. **ГНІВЪ ГНІВА** 'ira, furor' (SJS), bułg. *гняв гневѣт*, pl. *гневоѣ* 'ira' (RBE), *гняв ме е* 'gniewam się', też dial. np. rodopskie *гнѣѣ ма ѿе* 'zazdrość, jestem zawistny' (BDial. II 145), maced. *гнев* 'ira' (RMJ);

strus. i rus.-cs. **ГНІВЪ ГНІВА** 'ira' (Srezn.), rus.-cs. wyjątkowe 'σαπρία, gnicie, rozkład, zgnilizna' z Parimiejnika r. 1271 (Miklosich EW 68) budzi poważne wątpliwości (p. Sobolevskij Sl V 442, Vaillant RES XLVI 97—8), **БОЖИИ ГНІВЪ** 'kara, nęska', ros. *гнев гнѣву* 'ira' (SSRJ), w gwarach najczęściej w różnych połączeniach wyrazowych, np.: *гнев вести на кого-либо* 'gniewać się', *гнев держать* 'żyć u urazę' (SRNG), Vasmer REW I 279 zbyt pochopnie przytacza też ros. dial. *гнев* 'zgnilizna' (znaczenie słusznie nie uwzględnione w SRNG), co polega jednak na nieporozumieniu: Želtov, Filologičeskije zapiski VI 57 nieściśle wykorzystał Bezsonowa (Kaleki perechožije, Moskwa 1861, s. 69), u którego *гнев* występuje w normalnym znaczeniu 'ira', por. сослал Господь на убораро *гнев* (w przypisie Bezsonow podaje swoją etymologię: корень гни- : тоже, что и гной), ukr. *гнів гніву* od XV w. 'ira' (SUM, też dial.: Hrinčenko, Žel.), brus. *гнѣѣ гнѣву* 'ira' (TSBM), dial. pl. *гнявѣ* 'ts.' (ŽS 62). ~

Zaliczany tu zwykle poab. pl. m. *gnevoj (*gněvy)*, 'gruczoły, zgrubienia w psującym się mięsie, sadle' (Polański SE II 165—6, Olesch Thesaurus), Vaillant (l. c.) uważa za pożyczkę z dniem.; ESSM VI 170 bezpodstawnie dopatruje się tu szczerkowo zachowanego pierwotnego znaczenia *'cisnąć, ścisnąć'.

Brak odpowiedników ie., co nie dziwi: także synonimy w innych językach ie. ograniczone są z reguły swym zasięgiem do tych języków. Wyraz powstał na gruncie psł. Etymologia niepewna. Budowa (sufiks, wokalizm, akcentuacja) i znaczenie wskazują na archaizm. Próbowano objaśnić *gněvъ* jako nomen deverbale od *gněvati*, *gněvati sę* (Machek ES² 171, Vaillant RES XLVI 97—8, GC IV 105, ESSM VI 169—70), ale znaczenie tego czasownika wyraźnie wskazuje na formację denominalną od *gněvъ*. Długi czas łączono *gněvъ* z *gněję gniti* (już Miklosich EW 68, pogłębione

przez Bernekera SEW I 313, Vasmera REW I 279, Sławskiego SE I 304), ale znaczenie 'zgnilizna', rekonstruowane na podstawie wyrazów strus. i ros. dial. okazuje się nierealne (p. wyżej i Kořínek LF LXI 53, Vaillant RES XLVI 97—8). Z dotychczasowych objaśnień najbardziej godna uwagi jest próba nawiązania do *znějъ znějati* 'tleć, słabo się palić, bez płomienia żarzyć się': *gnětiti* 2. 'rozniecać, rozpalać' (p. Kořínek l. c., Machek l. c., a przede wszystkim Vaillant RES XLVI 98, GC 105); Otkupščikov Etim. 1984, 191—7 wskazał na wyjątkowe *gněvъ* 'rozpalać' odnalezione w r. 1984 w kartotece Pskowskiego słownika dial., a nie uwzględnione w drukowanym zeszycie. A więc pierwiastek *gně-:zně-* z nierezadką w psł. obocznością *g:z*: bsł. *g:ž* (p. *bergъ, gordъ, gъsъ, gvězda*). Pierwotne znaczenie psł. *gněvъ* byłoby 'podniecenie, rozpalenie', por. pol. (dobrze zaświadczone już w stpol.) pałać *gniewem*, rozpalić się *gniewem*, płomień *gniewu*, u Reja — ugasić, zagasić *gniew*. O prymarnym sufiksie *-vъ* zob. Meillet Ét. 371, Vaillant GC IV 708. — Nie jest oparte na realnych faktach objaśnienie Martynowa EIRJ II 55—7, dopatrującego się u podstaw naszego wyrazu psł. *ognъ*, poprzez denominalne *ognjevati (sę) > ogněvati (sę)* i z fałszywą dekompozycją *o-gněvati (sę) > gněvъ*. — Zob. Sławski Philologia slavica. K 70-letiju... N. I. Tolstogo, Moskva 1993, s. 399—400.

B. O. — F. S.

gněvъnъ gněvъna gněvъno 'gniewny, skłonny do gniewu, rozgniewany, iratus, iracundus'

~ pol. *gniewny* 'gniewający się, rozgniewany, zagniewany; obrażony na kogo, czujący do kogo urazę' (SJP PAN, też dial.: Ramułt, Lorentz PW), 'wyrażający gniew, wywołany gniewem', stpol. od XIV w. *gniewny (gniewien)* 'iratus' (Słownik stpol., SP XVI IBL), w XVI w. też 'skłonny do gniewu, wybuchowy, złośliwy' (SP XVI IBL), 'wyrażający gniew, będący wynikiem gniewu' (ib.), dłuż. *gniewny* 'iratus', głuż. *hněwny* 'ts.', czes. *hněvný* liter. 'gniewny, rozgniewany' (Přir. slov., Gebauer Sl., Jungmann), u Jungmanna też *hněven* 'ts.', sła. *hnevny* 'ts.' (SSJ):

słe. *gněven -vna -vno* książk. 'dotyczący gniewu' (SSKJ), 'gniewny, będący w złym humorze' (Pleteršnik), sch. *gnjěvan: gnjěvan -vna -vno* 'iratus' (RSAN), dial. ikawskie *gnjivan -vna -vno* 'kapryśny, w złym humorze, źle się czujący', scs. **ГНІВЪНЪ (ГНІВЪНЫМЪ)** 'iracundus, rozgniewany, skłonny do gniewu' (SJS: Supr.), bułg. *gněven -vna -vno* 'owładnięty gniewem, rozgniewany, wywołany gniewem' (RBE, BTR, też dial.: IBE IV 358), maced. *gněven -vna -vno* 'gniewny, pełen złości' (RMJ):

strus. **ГНІВЪНЫМЪ** XI w. 'gniewny, owładnięty gniewem', też przen. (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *gněvnyj* 'będący w stanie gniewu, rozdrażniony, rozzłoszczony' (SSRJ, też dial.: Dal, SRNG, Slovarь Rjazan.), dial. 'rozkapryśzony' (SRNG), ukr. *gněvnyj -vna -vno* 'przejawiający gniew, owładnięty gniewem' (SUM, Tymčenko, też dial.: Hrinčenko, Żel.), brus. *gněvny -aj -oe* 'ts.' (TSBM, HSBM), przen. 'groźny' (TSBM). ~

Od *gněvъ, gněviti (sę), gněvati (sę)* z suf. *-vъnъ*. O budowie i semantyce Brodowska-Honowska SPS 94 nn.

B. O.

gnězdisko zob. gnězdišče

gnězdišče: zach. **gnězdisko** 'miejsce, gdzie ptaki licznie się gromadzą, gdzie zakładają gniazda', też augm.

gnězdišče: ~ pol. dawna NM *Gnieździszczę: Gniaździszczę* (SGKP II 621, 629; obecnie w granicach administracyjnych Białorusi), głuż. *hnězdišče* 'miejsce, gdzie się ptaki gnieźdzą' (Zeman), 'wielkie, odstrasające gniazdo' (Kral), czes. *hnězdiště* 'miejsce, gdzie ptaki i inne zwierzęta gromadnie zakładają gniazda' (Přir. slov.);

sł. *gnězdīšče* 'miejsce, gdzie ptaki zakładają gniazda' (SSKJ, Pleteršnik), przestarz. 'miejsce, gdzie coś się gromadnie pojawia i rozprzestrzenia; ośrodek, centrum' (SSKJ), sch. *gnjězdīšte* 'miejsce dogodnie do założenia gniazda', przen. 'ptaki w gnieździe' (RSAN), bułg. *гнездище* augm. (Mladenov BTR);

ros. *гнездище* w licznych nazwach: NM Большое Гнездище (SRNG, Mirtov Don), Гнездище-Ляпинский (Vasmer WRG), por. też NW Гнездищенская Балка (ib.), ukr. dial. *гніздище* augm. (Żel., Hrinčenko), brus. w NT Гняздишча (Žučkevič KTSB, Mikratap. Bel.). ~

gnězdisko: ~ pol. *gnieździsko* poet. (tylko SW), też NM *Gnieździska* pl. (SGKP II 629: Kieleckie). ~

Por.: I. z suf. *-išče* rozszerzonym o *-ov-*, *-il-* (p. I 96):

a) *gnězd-ov-išče*: bułg. *гнездовище* 'miejsce gromadnego gnieźdzenia się ptaków' (RBE); ros. dial. *гнездовище* 'duże skupisko zmij w lesie na wiosnę' (SRNG), *гнездовище* 'miejsce, gdzie kury noszą jaja' (ib., Słovaryj Urala);

b) *gnězd-il-išče*: sch. *gnjězdilīšte* 'miejsce lęgu ptaków', też przen. (RSAN); ros. *гнездилище* przen. 'schronisko, miejsce stałego przebywania, pobytu', dial. też 'miejsce, gdzie się zakłada gniazda' (Dal);

2. z suf. *-ov-isko*: *gnězd-ov-isko*: pol. *gniazdowisko* 'miejsce, gdzie ptak lub zwierzę zakłada gniazdo, legowisko'.

Od *gnězdo*, o suf. *-išče*, *-isko* zob. I 95—7.

B. O.

*gnězditi gnězd'*¹ o *gnězdīš*: *gnězditi* się o ptakach i zwierzętach 'wić, ślać, zakładać gniazdo, nidum facere, nidificare'

gnězditi: ~ pol. dawniejsze *gnieździć gnieźdźę* o ptakach i zwierzętach 'wić, ślać gniazdo, legowisko' (już w XV w.: Słownik stpol., też dial.: Ramułt, Lorentz PW), przen. 'wszczepiać, utrwalac', 'mieścić, zawierać w sobie', dłuż. *gnězdziš gnieździm* 'wić gniazda' (Muka), głuż. *hnězdzić hnězdžu* 'ts.', czes. *hnízdití -dím* 'budować, robić gniazdo' (też dial., Lamprecht Opava), stczes. *hniezditi hniežžu (-ždu)* 'ts.' (Gebauer Sl.), śl. *hnědit'* (dial. też *hnieždit'*) 'robić, zakładać gniazdo', 'posiadać gniazdo', przen. 'osiedlać się';

sł. *gnězditi -im* (dial. prekm. też *gnězditi*) o ptakach 'robić, mieć gniazdo', sch. *gnijězditi gnjězdīm* 'gnieździć się, robić sobie gniazdo', cs. *ГНЕЗДИТИ ГНЕЗДА* 'nidificare' (Miklosich LP), bułg. *гнездя -иш* (w RBKE też *гнездя гнездиш*) o ptakach 'budować, więc gniazdo; wysiadywać jaja, wychowywać potomstwo';

ukr. *гніздути гніжджы (-жджы) -иш* rzadkie pot. i dial. 'bić, uderzać stale w jedno miejsce' (SUM, Hrinčenko), ukr. z XVII w. *гніздути* 'budować mieszkanie' (Tymčenko). ~

gnězditi się: ~ pol. od XVI w. *gnieździć się* o ptakach i zwierzętach 'nidificare' (SP XVI IBL), też dial. (Olesch Sankt Annaberg, Szymczak Domaniewek, Ramułt, Lorentz PW), przen. 'mieszkać w ciasnych pomieszczeniach', też dial. (Sychta SK, Szymczak Domaniewek), 'gromadzić się, skupiać się', 'tkwić, zakorzeniać się', 'kręcić się szukając dogodnej pozycji', przestarz. 'mieć swoją siedzibę, zamieszkiwać, przebywać', dial. kasz. 'kulić się, zwijać się w kłęb, kurczyć się, szczególnie od zimna', (Sychta SK), połab. *gnezdi-sa* 3. sg. praes. refl. (Polański SE II 166), dłuż. *gnězdziš se* 'wić gniazdo', głuż. *hnězdzić so* 'ts.' (Jakubaš), czes. *hnízdití se* arch. 'robić sobie gniazdo' (Jungmann), przen. 'osiedlać się, zasiedlać' (ib.), 'leżeć, siedzieć niespokojnie, wierzć się' (ib., też dial.: Gregor Slav.-buč., Kubín Kladsko, Malina Mistrfice), dial. 'robić sobie wygodne miejsce w łóżku, w pościeli' (Bartoš DSM, Malina Mistrfice), śl. *hniezditi' sa* 'niespokojnie siedzieć lub leżeć (głównie o dzieciach)';

sch. *gnijězditi se* 'wić gniazdo' (też dial.: ČDL, Elezović Kos.-Met.), o ptakach i zwierzętach 'szukać dogodnej pozycji przed snem' (też dial: Mitrović Leskovac), także o człowieku 'szukać wygodnej pozycji (w fotelu, łóżku)', przen. 'osiedlać się, szukać schronienia', 'pojawiać się, rodzić się' (RSAN), scs. ГИАЗДИТИ СЯ 'nidificare, habitare' (SSJ: tylko Euch. Sin.), bułg. *gnězdia se* zwykle o dzikich zwierzętach 'mieć kryjówkę, schronisko', przen. 'mieścić się, znajdować się', dial. 'budować gniazdo, mieć schronienie' (Gerov, Stojkov Banat), 'szukać wygodnej pozycji, kręcić się, stać niespokojnie' (BDial. VII 27), maced. *gnězdi se* 'wić gniazdo';

strus. ГИАЗДИТИСЯ od XI w. 'gnieździć się, kryć się, mieścić się' (Srezn.), od XIII w. 'mieć, znajdować schronienie' (SRJ XI—XVII), w XVI w. 'wić, budować gniazdo' (ib.), rus.-cs. 'szukać wygodnej pozycji' (Slovarь CSRJ), ros. *gnězdít'sja* o ptakach i zwierzętach 'wić, budować gniazdo', też dial. (Slovarь Rjazan., Dal), przen. 'mieścić się, mocno tkwić w czymś', dial. głównie o ptakach (rzadziej o dzieciach) 'wiercić się, szukając dogodnego miejsca' (SRNG, Slovarь Rjazan.), 'gnieść się, tkwić w tłumie' (ib.), o owadach i zwierzętach 'licznie gromadzić się, skupiać się w jednym miejscu' (ib., Opyt Dop.), ukr. *gnězdít'sja* o ptakach i zwierzętach 'wić, mieć gniazdo' od XVII w. (Tymčenko, też dial.: Hrinčenko, Żel.), 'mieszkać, przebywać, mieć schronienie', o ludziach 'budować mieszkanie', 'gromadzić się', 'tkwić w czymś' (SUM), brus. *gnězdzićca* o ptakach i zwierzętach 'robić gniazdo, budować schronienie; stale przebywać' już w XVI w. (Słoŭnik Skaryny, też dial.: Nosovič), o ludziach 'budować mieszkanie' (też dial.: SPZB), 'mieszkać, przebywać w małym, ciasnym pomieszczeniu' (ib.), przen. też 'mocno tkwić w czymś, korzenieć się' (TSBM). ~ Denomin. od *gnězdo*, o budowie i akcencie zob. I 57.

B. O.

gnězd^o gnězd^a 'pomieszczenie z gałęzi, traw, gliny, pierza itp. budowane przez ptaki dla wylęgu i wychowania potomstwa, nidus' (vltl *gnězdo* 'wić, budować gniazdo'), 'pomieszczenie innych zwierząt (głównie owadów i ssaków), służące im jako schronienie lub też przygotowywane dla wylęgu i wychowania potomstwa, np. legowisko, cubiculum'; 'dom rodzinny, domus, familia', przen. 'ród, rodzina, plemię, gens'

~ pol. *gniazdo* 'pomieszczenie przygotowywane przez ptaki dla wylęgu i wychowania potomstwa' od XIV w. (Słownik stpol.), też dial. (np. Zaręba Siołkowice, Pluta Dzierżysławice, Górnowicz Malbork, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, Szymczak Domaniewek; kasz. *gnězdo* 'ts.', Sychta SK, Lorentz PW, Ramułt), *wić gniazdo* 'robić gniazdo', stpol. z XV w. 'gałąź rodu szlacheckiego związana uznawanym jeszcze pokrewieństwem' (Słownik stpol.), 'cubiculum' od XVI w. (SP XVI IBL), też dial. (Karłowicz SGP, Steffen Warmia, Sychta SK), od XVI w. też przen. 'domus; gens' (SP XVI IBL, L.), też dial. (Sychta SK, Szymczak Domaniewek), stpol. od XVI w. 'skupisko, ośrodek czegoś' (SP XVI IBL), też dial., por. np. *gniazdo* jagodów 'miejsce, gdzie rosną jagody' (AGM V m. 239, cz. II 151), w XVI w. 'załążek, zawiązek rośliny', 'kopczyk ziemi z wgłębieniem w środku przygotowany dla wsadzenia sadzonki', 'kielich kwiatu' (SP XVI IBL), dial. śl. 'kępy, krzaki jemioly' (Zaręba AJŚ II m. 197, cz. II 59), dial. 'ośrodek koła, miejsce, gdzie szprychy siedzą' (Karłowicz SGP, Maciejewski Chełm.-dobrz. 85), 'łożko' (Szymczak Domaniewek), też w terminologii bot. np. stpol. ptaszę *gniazdo* 'pasternak, marchew polna, *Daucus carota* L.' (Słownik stpol.), srocze *gniazdo* 'ts.' (SP XVI IBL), połab. *gnōzde* 'gniazdo, zwłaszcza kurze' (Polański SE 167—8), dłuż. *gnězdo* 'nidus' (Muka), dial. 'łozę, legowisko' np. huchacowe *gnězdo* 'nora zajęcza', świńce *gnězdo*, przen. żartobliwie 'pościel, łóżko' (Muka), głuż. *hnězdo* 'nidus' (Pfuhl, Zeman, Jakubaš), 'szałas, chata'

(Přihl, Kral), dawne *nězdo* 'nidus' (Schuster-Šewc EW 295—6), czes. *hnízdo* 'nidus' (Přir. slov.), też dial. (Lamprecht Opava 44, Haller Podřipsko 103, 124), już stczes. *hniezdo* 'ts.', np. ptacie *hniezdo* (Gebauer Sl.), 'pomieszczenie innych zwierząt (ryb, ssaków, owadów) służące im za schronienie' (Přir. slov., Jungmann), już u Husa myssye *hnyezdo* (Novák SlHus), 'miejsce urodzenia; dom, schronisko', np. rodne *hnízdo* (Přir. slov., Jungmann), przen. 'łóżko, pościel' (Přir. slov.), dial. 'miejsce, gdzie przymocowana jest grządziel pługa' (Hruška DSC), *hnízdo* kameni 'skupisko, złożone kamieni na łące' (Kubín Kladsko), sła. *hniezdo* 'nidus', np. vtácie *hniezdo* 'ptasie gniazdo', też dial. (Ripka Dolnotrenč. 82, Matejčík Novohrad 118, Mihál SMS XIX 429), *vit' hniezdo* 'wić gniazdo', 'schronisko, legowisko', np. zajačie *hniezdo* 'nora zająca' (SSJ), 'mieszkanie człowieka; miejsce rodzinne', np. rodne *hniezdo* (SSJ), 'mała zapadła wieś' (ib.), 'miejsce, gdzie coś bierze swój początek, skąd promieniuje; ośrodek, skupisko czegoś' (ib.), przen. 'schronienie, kryjówka', np. zbojnicke *hniezdo* 'kryjówka zbójcka', dial. 'otwór w nasadzie wozu służący do umocowania rozwozy' (Ripka Dolnotrenč. 272), '(w więźbie dachu) miejsce, gdzie osadzone są belki' (Mihál SMS XIX 429);

stł. *gnězdo* 'nidus' od XVI w. (SSKJ, Megiser 1592, Rigler Začetki), też dial. (Tominec Črni vrh, Ramovš ZD I 303, 307), u Pleteršnika ptičje *gnezdo* 'gniazdo ptaków', 'pomieszczenia innych zwierząt', np. *gnezdo* myši 'mysie gniazdo', 'pisklęta lub młode z jednego lęgu bądź miotu', przen. 'dom', także 'łóżko', też 'o czymś podobnym do gniazda (np. tylna część pługa)' (Pleteršnik), 'kryjówka' (SSKJ), bot. sračje *gnezdo* 'Falcaria rivini', sch. *gnjězdo*, *gnězdo* 'nidus' (*viti gnijezdo* 'robić gniazdo'), 'legowisko zwierząt', 'dom, miejsce rodzinne; ojczyzna', 'miejsce, gdzie się coś rodzi, kolebka czegoś', 'skupisko, szajka', dial. bot. pačje *gnízdo* 'Anchusa officinalis' (RJAZ za Vukiem), już w XIV w. NM Štrkovo *Gnijezdo* (RJAZ), w XVII w. wyjątkowo też 'koryto rzeki' (RJAZ); dial. w znaczeniu 'nidus' też *gnjězdo*, czakaw. *gnjizdō*, *gnjzđō*, *gnjāzđō* (o rozwoju *gn-* > *gnj-* p. Skok ER I 576, *ē* > *a* p. Małecki JF XI 217—9); wyraz izolowany, niemotywowany uległ też różnym przekształceniom: zach. (Primorje) *njāzľō*, czakaw. *gnjāzľo*, *njāzľō*, *gnjizľō*, *njēzľō* (o uproszczeniu grupy *gnj-* > *nj-* p. Skok l.c.), postaci na *-lo* tłumaczy Skok l.c. dysymilacją zębowych *nj-d* > *nj-l*, *zđ* > *zľ*, nie można jednak wykluczyć wpływu formacji na *-lo*, por. bliskoznaczne psl. *sěd-lo* (p. niżej), z metatezą dial. zach. *glaznō* (*glazľō*), czakaw. *γl^oaznō*, *γl^oāznō*, scs. ГНІЗДО 'nidus' (SJS, Sadnik—Aitzetmüller HAT: Zogr., Mar., Assem., Ps. Sin., Cloz., Supr.), 'pisklęta z jednego lęgu':

КОЛЬ КРАТЪ ВЪСХОУЗЪ СЪЗЪРАТИ УДА ТВОЯ. ВКОЖЕ КОНОШЪ ГНІЗДО СВОЕ ПОДЪ КРИЛЪ (Mar.), też o 'kryjówce żmii': А ЕМЪ КО ИМНАЛЪ СМОКНС ИМЪЛА ЕМЪ СМОКЕНЪ ЗИМНЪ ГНІЗДО СВОЕ БЕ СЪМЪРТИ (Supr.), bułg. *gnezdō*, dial. też *zun'azdy* (BDial. III 51), *zen'azdy* (BDial. VI 18), 'nidus', srbułg. z XV w. ГНІЗДО 'ts.' (Davidov Kozma), w znaczeniu 'nidus' też dial.: Stojkov Banat, Mladenov Trakija, BDial. III 51, VI 18), *виц гнездо* 'wić gniazdo', 'pomieszczenie innych zwierząt', przen. 'rodzinny dom; ognisko domowe', 'jaskinia, kryjówka', 'kolebka czegoś, miejsce, gdzie coś się rodzi i skąd promieniuje', 'otwór, do którego wsadza się nasiona lub sadzonki' (też dial., Stojkov Banat), dial. 'miejsce, gdzie można zbudować młyn wodny' (Gerov), maced. *gnezdo* 'nidus' (też dial. *gnjizdo* 'ts.', Mazon DSA 406), *виц гнездо* 'wić gniazdo', 'pomieszczenie innych zwierząt', przen. 'ojczyzna, rodzinne strony', 'siedlisko, ośrodek', także NT Орлово *Гнездо* (Vidoeski Kumanovo 108);

rus.-cs. i strus. ГНІЗДО 'nidus' (w tym znaczeniu wyjątkowo też *нездо*), *внѣ гнѣздо* 'wić gniazdo' (SRJ XI—XVII s.v. *внѣ*), 'pomieszczenie innych zwierząt lub owadów' (Srezn., SRJ XI—XVII), przen. 'pomieszczenie, schronienie, przystań, kryjówka' (Slovarь SPIg.), 'plemie, ród, rodzina; samiec i samica, o zwierzętach

i ptakach domowych' (Srezn., SRJ XI—XVII), 'para, słowo rachunkowe przy liczeniu przedmiotów po dwa' (SRJ XI—XVII), 'grupa roślin rozwinięta z jednego korzenia' (ib.), 'wglębiecie, do którego coś się wkłada' (ib.), ros. *гнездо* 'nidus' (też dial., Dal, Słowarʹ Rjazan.), *вить гнездо* 'budować gniazdo'; 'rodzina ptaków, zwierząt; lęg, wylęg' (SSRJ), 'pomieszczenie zwierząt i owadów' (ib.; też dial.: SRNG, Słowarʹ Novosybir., Słowarʹ Rjazan., Dal), przen. 'dom, miejsce rodzinne', np. семейное (родное) *гнездо* (też dial., SRNG, Słowarʹ Novosybir.), 'skupisko np. owoców, krzewów, grzybów rozwiniętych z jednego korzenia' (Słowarʹ Rjazan.), pot. i dial. 'para czegoś, także liczba dwa, np. dwa domy stojące blisko siebie' (SSRJ, SRNG, Dal), 'otwór, w którym umieszcza się coś' (Meľničenko Jaroslavl, Słowarʹ Rjazan., Słowarʹ Kamčatki), dial. też 'zagroda, podwórze wraz z domem' (SRNG, Ivanova Sl. Podmoskownja), 'dolna część ula, gdzie skupia się rój pszczół' (Dal, Ivanova l.c.), 'barłóg, posłanie ze słomy dla świń' (SRSO Dop.), też bot. 'Comarum palustre L.' (SRNG, Mirtov Don), w nazwach niektórych gwiazdozbiorów, np. утинное (утичье) *гнездо* 'Plejady, Mała Niedźwiedzica' (Dal, SRNG, SRSO Dop., Słowarʹ Urała), o wielu innych sekundarnych znaczeniach p. SRNG, ukr. *гніздо* (w XV w. *гнзздо*) 'nidus' (SSUM, Tymčenko), też dial. (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.), *вити гніздо* 'wić gniazdo', 'schronisko zwierząt i owadów', przen. od XVI w. 'ród, plemię' (Tymčenko), od XVII w. 'dom, ognisko domowe; miejsce rodzinne' (ib., Slavynescʹkuj Leks.), 'wglębiecie, do którego coś się wkłada' (SUM, też dial.: Żel., Onyškevyč Bojk.), 'zbiór, duża ilość jednakowych bądź podobnych przedmiotów' (SUM), 'wglębiecie na ziarno (w stępie albo żarnach)' (Hrinčenko, Horbač Romaniv), brus. *гняздо* 'nidus' (TSBM, też dial.: Šaternik Červ., SPZB, Scjaškovič Grodno), *вить гняздо* 'budować gniazdo'; 'pomieszczenie zwierząt i owadów' (też dial.: Bjaľkevič Mohylew, SPZB), przen. 'dom, miejsce rodzinne', też 'przylotek, kryjówka', 'grupa przedmiotów połączonych ze sobą', 'otwór, w którym coś się umieszcza', też dial. (Mat. Minsk II, Jankova Loeü, Scjaškovič l.c.), 'dołek, gdzie się wsadza nasiono, także miejsce, gdzie wyrasta roślina' (Mat. Mahil.), 'nowe oddzielne gospodarstwo; nowa miejscowość' (Jaškin BHN), 'wewnętrzna część ula' (Jankova Loeü, Scjaškovič l.c.), 'rodzina dzikich zwierząt' (Scjaškovič l.c.), 'otwór, w którym umocowana jest rękojeść w górnym kamieniu żarn' (Šatałava BDS), ~

Wyraz niewątpliwie ie., ale na gruncie psl. zniekształcony dwiema zmianami: nagłosowej spółgłoski i wokalizmu (p. niżej). Kontynuuje ie. *ni-zdo-* 'gniazdo': stind. *nīdāh* m. : *nīdām* n. 'miejsce spoczynku, legowisko, gniazdo' : *nīsīdati* 'siada, osiada', *nisad* 'siadać, osiadać na stałe, osiedlać się', orm. *nist* 'siedzenie, siedlisko, siedziba', łac. *nidus* 'gniazdo', metonimicznie 'gromadka piskląt w gnieździe, małych zwierząt, dzieci', przen. 'schronienie, mieszkanie, dom', śrirl. *net* 'gniazdo', cymr. *nyth* też 'mieszkanie, miejsce pobytu', stwniem. *nest*, śrwniem. *nest* 'gniazdo', 'legowisko ssaków', dziś niem. *Nest* 'gniazdo', przen. 'nędną miejscina, dziura'. Prastare compositum. Człon pierwszy *ni-* 'na dół, w dół, ku dołowi' (p. *nizь, nizьkь*), człon drugi to zachowany tylko w kompozitach zerowy stopień ie. *sed-* 'siedzieć, siadać', psl. *sēdēti*, por. należące do tej samej rodziny i bliskie znaczeniowo (dobrze rzucające światło na rozwój semantyczny słowa) psl. *sēdlo, sēdĕlo*. Pierwotne znaczenie 'siadanie, osiadanie na stałe' > 'miejsce pobytu, spoczynku' > (z zawężeniem znaczenia) 'miejsce, schronienie ptaków'; 'legowisko np. ssaków'. O oksytonezie w psl. a może i w bsl. p. Kuryłowicz Acc. 300, 355.

Na gruncie psl. w związku z zatrąą motywacji, prastary wyraz ie. (który regularnie powinien by dać psl. **nъzdo*) uległ głębokim przekształceniom, dotychczas nie zadawalająco objaśnionym. Nagłosowe *g-* tłumaczy się zwykle kaprysem etymologii ludowej. Brano pod uwagę możliwości wpływu *gnesti, gnētiti, gnьs-* 'brudzić', *gnojь*

(Berneker SEW I 313, Sławski SE I 302, Vasmer REW I 279—80). Może najbliższej prawdy jest fonetyczna próba objaśnienia: byłaby to stara proteza uwarunkowana fonetycznie (p. Shevelov PS 209, Čal'kov Slav. Sb. 1968, 27—8) — Rdzenne -ě- najprościej objaśnić wpływem bliskiego znaczeniowo i należącego do tej samej rodziny (biorąc pod uwagę drugi człon pierwotnego compositum) *sědlo* (por. pol. łowieckie i stpol. *siadło* też 'gniazdo') p. Machek ES² 172. Mniej prawdopodobne objaśnienie Vaillant RES XVIII 76, który wychodził z faktytywnego *gnězditi*. — Podobnie niejasnej deformacji uległ nagłos wyrazów bałt.: lit. *līdzas* 'nidus', lot. *ligzds* m., *ligzda* f. 'ts.' (Trautmann BSW 199—200).

ESSM VI 171—3. — Ostatnie próby odrzucenia związku psł. *gnězdo* z ie. *ni-zd-o*-bezpodstawne: Rospond JP XLI 340—1 (słuszna krytyka Kempfa PorJ 1966, 339—44, który jednak nieprzekonująco w początkowym *g-* dopatruje się pierwotnego *kъ* rekonstruując **k-ně-zd-o*), ostatnio PorJ 1967, 186 nawiązywał do rodziny *gnъjъ gniti, gnojъ, gnida, gnětiti*. — Otkupščikov IS 144—5 łączy z **gně-(ti)* 'palić, rozpalać', za pierwotne znaczenie uważa 'wypalone w lesie miejsce'. Nie widać podstaw. — O kontynuacji psł. **ě* w dialektach słow. p. Finka OLA I, m. 55.

B. O. — F. S.

gnězdъno n. 'gniazdo, nidus'

~ sch. dial. *ylāznō* 'gniazdo' (HDZ I 159), bułg. dial. (Bansko) *гнѣзно* 'ts.' (BER I 255);

strus. *гнѣзно* 'gniazdo' (Srezn., Otkupščikov IS 144), ros. dial. *гнезно* 'ts.' (SRNG, Мельниченко Jaroslavl), ukr. *гнізно* 'ts.' (Otkupščikov IS 144). ~

Też w NM: pol. *Gniezno* prastara stolica plemienna Polan, jak najstuszej identyfikowana przez Galla i późniejszych kronikarzy z gniazdem nr. orlim, por. ros. NM: *Гнездо Орлиное* (Орлово), *Гнездо Воронье*, *Гнездо Волчье*, (zob. Brückner SE 146—7; bezpodstawna krytyka Rosponda JP XLI 331 nn., PorJ 1967, 133 nn.), sła. *Hniezdne* (Majtán NOS 135), brus. *Гнѣзна* (Žučkevič KTSB), ros. *Гнездное* (Vasmer RGN II 385).

Substantywowane neutrum adi. *gnězdъnъ* (zob.), por. w tej samej funkcji ros. dial. *гнѣзница* 'gniazdo' (substantywizacja za pomocą suf. *-ica*) i NW: pol. *Gniezna* (SGKP IX 747), ros. *Гнѣзна*, *Гнѣзна*, ukr. *Гнізна* (WRG I 454) — substantywizacja formy żeńskiej przymiotnika. — Dotychczasowe badania zajmowały się przede wszystkim pol. *Gnieznet* (Lehr-Splawiński SO XX 95—9, Rospond op. cit., Kempf PorJ 1966, 339—44). Nie uwzględniono pełnego materiału, nie zwrócono uwagi na psł. appellativum *gnězdъno*. — Otkupščikov l. c. (który zauważył stare appellativum) rekonstruuje *gnězno*, dopatrując się tu bezpodstawnie prastarej oboczności suf. *-zdo* : *-zno*, porównuje *borzda* : *borzna*, *drozdb* : *droznb*, *grodzъ* : *groznb*, zob. *gnězdo*.

B. O. — F. S.

gnězdъnъ gnězdъna gnězdъno 'dotyczący gniazda, ad nidum spectans', 'obfitujący w gniazda, nidis abundans', też w funkcji gen.

~ pol. u L. poet. *gniezny*, o stpol. *gnieżdzien* zob. SSS II 114, głuż. *hnězdny*, czes. *hnědný* (Jungmann z odsyłaczem do L.), stczes. *hnědný*;

bułg. *гнѣзден* (RBE);

strus. *гнѣзднымъ* z XIV w. (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. dawne i dial. *гнездный* (Ruk. Leks., Dal), ukr. dial. *гніздний* (Žel.). ~

Adi. z suf. *-ъnъ* od *gnězdo*.

ESSM VI 173.

B. O.

gnida 'jajko wszy, przyczepione do włosów', 'coś bardzo małego, drobina'

~ pol. od XV w. *gnida* 'jajko niektórych owadów pasożytniczych, zwłaszcza wszy, przytwierdzone w chwili zniesienia do włosów lub sierści', także obelżywie o człowieku małym, niepozornym lub moralnie odrażającym (już w XVI w. w funkcji wyrazu uwłaczającego SP XVI IBL), stpol. wyjątkowe XV w. też 'pokrzywa paląca, *Urtica urens*', dial. kasz. *gnida* 'jajko wszy przyklepione do włosów', 'człowiek z gnidami', 'człowiek małego wzrostu; mały ziemniak' (Sychta SK), połab. *gnaidā* 'gnida', dłuż. *gnida* (zwykle pl. *gnidy*) 'ts.', głuż. *hnida* 'ts.', czes. *hnida* (stczes. też *hnida*) 'ts.', ekspresywnie 'coś niepozornego, nieznacznego, bezwartościowego', lud. pejorat. 'osoba nic nie znacząca, bez znaczenia' (Přír. slov.), dial. *hñida* 'coś małego' (Malina Mistřice, Gregor Slav.-buč.), sła. *hnida* 'jajko wszy, gnida', też przezwisko człowieka bezwartościowego lub pasożytniczego;

sł. *gnida* 'jajko wszy, gnida', 'bezwartościowy człowiek', dial. 'odrobina' (daj *gnido* kruha 'daj odrobinę, trochę chleba', Pieterśnik), sch. od XVI w. *gnjida* 'jajko wszy, gnida', przen. 'człowiek bezwartościowy, marny, zwykle złośliwy i odrażający', dial. czakaw. też 'odrobina, niewielka część' (dôj mi sômo *gnidu* rîbe 'daj mi tylko odrobinę ryby', ČDL), bułg. *gnûda* 'jajko wszy, gnida', maced. *gnûda* 'ts.';

ros. od XVII w. (SRJ XI—XVII) *gnûda* 'jajko wszy, gnida', pot. obelżywie o bezwartościowym, wstrętnym człowieku, dial. też o płaczkliwym, kapryśnym dziecku (SRNG), ukr. *gnûda* 'jajko wszy, gnida', przen. też jako przezwisko (SUM), brus. *gnûda* 'jajko wszy, gnida', pot. o wstrętnym, bezwartościowym człowieku. ~

Dokładne odpowiedniki w balt. i pñ.germ.: lit. *glinda* 'gnida' (dysymilacja z **gninda*), lot. *gnida* 'ts.', stisl., norw. dial. *gnit* f. 'ts.'. Rekonstruuje się ie. dial. *ghñidā*, bsl. *gnidā*. Typowe dla tego rodzaju wyrazów nierzadkie różne zmiany (etymologia ludowa, tabu, eufemizmy) spowodowały zniekształcenia pierwotnej postaci. Próbuje się też rekonstruować w tym samym znaczeniu ie. *knid-*, *knid-*, *sknid-* (Pokorny IEW 608): orm. *anie* (**nid-s*) 'wesz', alb. *thēnī* (**k(ē)nid-*) 'ts.', gr. *κović* -*idos* f. (**knid-s*) 'kurz, pył; piasek; popiół', śrirl. *sned* f., bret. *nez* (**s(k)nidā*) 'gnida', ags. *hnitu* f., stwniem. (*h*)*niz*, dziś niem. *Nisse* (**knidā*) 'gnida'. Por. też trudne do objaśnienia lac. *lēns lendis* 'gnida' (o nim Walde—Hofmann I 783—4, Meillet DEL⁴ 351).

Ie. *ghñidā* łączy się zwykle z pierwiastkiem *ghen-* 'trzeć, rozcierać; coś roztartego, drobnego, małego, odrobina', co wydaje się dobrze harmonizować z pojęciem gnidy. Por. wyżej znaczenie sł. dial. *gnida* 'odrobina' i norw. dial. *gnita* 'odprysnięte kawałtko', śrdniem. *gnitte* 'gatunek komara'. Bezład Eseji 115 i ES I 153—4 oddziela znaczenie 'coś bardzo małego, odrobina' od 'jajko wszy, gnida', jednakże powtarzanie się tego znaczenia w kilku językach pozwala przypuszczać, że 'odrobina' może być znaczeniem pierwotnym. Wobec tego znaczenie 'jajko wszy, gnida' byłoby wtórne. — Por. *blōcha*, *všb*. O nazwach robactwa, pasożytów w ie. zob. Wood American Journal of Philology XLI 236. Na niezwykle precyzyjne i bogate słownictwo ie. w tym zakresie zwrócił uwagę Kluge EW¹⁸ 512.

Trautmann BSW 93, Havers NLS 123, Kořinek LF LXI 46, Vasmer REW I 280, Sławski SE I 303, ESSM VI 173—4.

W. B. — F. S.

gnijati *gnijajo* : *gnivati* *gnivajo* iter. do *gniti* *gnōjo*

gnijati: ~ sch. *gnijati* *gnijām* iter. do *gnijeti* 'gnić' (RSAN), dial. czakaw. *gnijati* *gnijājū* 'ts.' (Jurišič Vrgada). ~

Por. stpol. z XVI w. prefigowane: *prze-gnijać*, *wy-gnijać*, *z-gnijać* iter. do: *prze-gnić*, *wy-gnić*, *z-gnić* (SP XVI IBL).

gnivati: ~ zachowane w poszczególnych językach słow. wyłącznie z prefiksami: pol., np.: *za-gniwać* 'trochę nadgniwać' (SJP PAN), *nad-gniwać* 'ulegać częściowo gniciu, psuciu się' (ib., też dial.: Sychta SK), głuź. *roz-hniwać* 'gnić, rozkładać się' (Jakubaš, Zeman), czes. *za-hnivati* 'rozkładać się, gnić długo' (Přír. slov.), też przen. 'leniuchować, nic nie robić' (ib.), śl. *za-hnivat* 'gnić, psuć się, rozkładać się' (SSJ);

śl. *iz-gnivati* iter. do *iz-gniti* (Bezłaj ES I 153), sch. *u-gnjivati* 'stawać się zgnitym' (RJAZ, Skok ER I 579), rzadsze *sa-gnjivati* iter. do *sa-gnjiti* (RJAZ), cs. *из-гнивати, раз-гнивати, съ-гнивати* 'putrescere' (Miklosich LP), bułg. *до-гнивам* 'gnić wolno' (RBE, też dial.: Gerov), *за-гнивам* 'zaczynać gnić' (RBKE), *из-гнивам* (dial. u Mladenova Vidin: *из-гнивамъ*) 'gnić wolno do końca', dial. *на-гнивам* 'stawać się nadgnitym w pewnym miejscu' (BDial. IX 281), maced. *за-гнива, из-гнива, на-гнива* iter. do: *за-гние* 'zacząć gnić', *из-гние* 'zgnić, spróchnieć', *на-гние* 'nadpsuć się' (RMJ);

strus. *съ-гнивати* od XI w. 'gnić, ginąć, znikać' (Srezn.), ros. *с-гнивать* 'gnić, rozkładać się' (SSRJ), *до-гнивать* o 'wolnym, ale zbliżającym się do końca procesie gnicia' (ib., SRJ), *за-гнивать* 'zaczynać gnić' (ib.), ukr. *до-гнивати* o wolnym, ale zbliżającym się do końca procesie gnicia, też dial. (SUM, Hrinčenko), *про-гнивати* 'gnić na wylot w jednym lub kilku miejscach' (ib.), brus. *да-гнивать, пра-гнивать* iter. do *да-гниць* 'zgnić do końca', *пра-гниць* 'przegnić na wylot' (TSBM). ~

Por. *bijati, bivati: бьѣ бити*. O budowie zob. I 47.

B. O. — F. S.

gnilědъ : **gnil'adъ** f. 'coś zgniłego, zbutwiałego, zgnilizna, putredo'

~ stczes. *hnilet* m., f.(?) 'zgnilizna' (Gebauer Sl., u Jungmanna *hnilet* f.), śl. dial. *hnilat*, *hnilet*, *hnilot* m. 'zgnilizna' (Káfal);

śl. *gnilād* f. 'coś gnijącego' (Pleteršnik, SSKJ), sch. dial. *gnjilād* f. od XVI w. 'zgnilizna, putredo' (RSAN, RJAZ, Stachowski MS PAN 19, s. 53), czakaw. *gnilod* 'spróchniałe drzewo, drewno' (HDZ VII 2, 453, ČDL), u Jurišicia Vragada: *gnil'ad* f. 'ts.', bułg. *гниледъ* 'coś zgniłego, zgnilizna' (Mladenov BTR);

ros. dial. *гниледъ* 'zgnilizna, pleśń' (Dal), 'spróchniałe, zgniłe miejsce w bierwionie, drewnie' (SRNG), też *гнилетъ* 'zgnilizna' (ib., Słownik Urala), ukr. dial. *гнил'ад*: *гнил'ід* 'duża ilość zgnitych, zbutwiałych rzeczy np. drew, warzyw, owoców' (Dzendzelivskij SFPS XI 157), 'chory, słaby człowiek' (ib.), 'człowiek gnuśny, leniwy' (ib.). ~

Od *gnilъ* z suf. *-ědъ, -jadъ*. O budowie zob. I 64. Por. też Sławski *Studia Safarewicz* 216.

B. O. — F. S.

gnilość 'zgnilizna, zgniłość, coś gnijącego lub zgniłego, putramen, putredo'

~ pol. *gnilość* w XVI w. 'proces rozkładu, tu o chorobach ciała żywego' (SP XVI IBL), u L. 'gnicie', kasz. u Lorentza PW: *gnilosc* 'zgnilizna', 'gnuśność, lenistwo, próżniactwo', dłuź. *gnilość* 'zgniłość, zgnilizna' (Muka), 'lenistwo, gnuśność', głuź. *hnilosc* 'zgnilizna, gnicie, rozkład' (Pfuhl, Zeman), czes. dawne *hnilost* 'zgnilizna, rozkład' (Přír. slov.), stczes. 'ts.' (Gebauer Sl., Jungmann), por. też dial. *zhnilost* 'gnuśność, lenistwo' (Gregor Slav.-buč.), śl. *hnilost* 'zgnilizna, gnicie' (SSJ);

śl. *gnilōst* 'zgnilizna, die Fäulnis' (Pleteršnik, Megiser 1603), sch. *gnjilōst*: *gnjilōst* 'właściwość tego, co zgnilo, spróchniało', 'gnicie, rozkład, zgnilizna' (RSAN, RJAZ), cs. **гнилость** 'putredo' (SJS, Mikosich LP), bułg. *гнилоост* 'zgnilizna, rozkład, właściwość tego, co gnije' (RBE, Mladenov BTR, też dial.: Gerov), maced. *гнилоост* 'zgnilizna' (RMJ);

strus. **гнилост'** 'zgnilizna' (Srezn., SRJ XI—XVII), przen. 'kruchosc, marnosc, znikomosc' (ib.), ros. **гнилост'** 'gnicie, zgnilizna', 'stan rozkladu, rozpadu czegoś' (SSRJ, Dal; w SRNG nie notowane), ukr. **гнилість** od XVII w. 'gnicie, rozklad, proces rozkladu substancji organicznych' (SUM, Tymčenko), brus. **гнилаць** 'własciwosc tego, co znajduje się w stanie rozkladu' (TSBM, HSBM). ~

Abstr. z suf. *-ost'* od adi. *gnilь*, o budowie ostatnio Vaillant GC IV 373—7.

Por. *gnilota, gnilь*.

B. O.

gnilot'a 'zgnilizna, putramen, putredo'

~ gluż. *hnilota* 'gnicie, rozklad, zgnilizna' (Pfuhl, Zeman), czes. dawne *hnilota* 'coś gnijacego' (Pfir, slov., Jungmann);

sł. *gnilota* 'zgnilizna' (Pleteršnik), sch. dial. *gnilōta* 'zgnilizna, Fäulnis' (Newek-lowsky Burgenland, Koschat Baumgarten), bułg. *гниломá* 'zgnita część rośliny', coll. 'duża ilość zgniłych rzeczy, roślin itp. zebranych w jednym miejscu' (RBE);

brus. *гнилатá* pot. i dial. 'zgnilizna' (TSBM, HSBM). ~

Por. też (z pref. *z-*): pol. dial. kasz. *zgnilota* 'lenistwo' (Sychta SK IV 227, Lorentz PW), czes. dial. *zhnilota* 'zgnilizna' (Gregor Slav.-buč.).

Na wyraz ten wskazują również sekundarne rozszerzenia: 1. z suf. *-ja* (p. I 82, Vaillant GC IV 370—1); sł. dial. *gnilōca* 'zgnilizna' (Pleteršnik), sch. *gnjilōca* (dial. czakaw. *gnilōčā*) 'zgnilizna' (RSAN, RJAZ, Jurišić Vrgada, ČDL); por. też ukr. dial. *гниліча* 'ts.' (Hrinčenko);

2. z suf. *-ina* (p. I 122, Vaillant GC IV 371—2); czes. *hnilotina* 'zgnilizna' (Pfir, slov., Jungmann); sch. też dial. *gnjilotina: gnjilofina* 'ts.' (RJAZ: z Dubrownika, HDZ VI 447);

3. z suf. *-yje* (p. I 85—6); ros. dial. *гнилѳть* 'zgnilizna' (za: ESSM VI 175);

4. z suf. *-ija*: maced. *гниломѳја* 'zgnilizna' (RMJ).

Z suf. *-ota* od *gnilь*, o suf. ostatnio Vaillant GC IV 367—70.

B. O. — F. S.

gnil'ucha wsch. : pld., wsch. **gnil'uša** 'coś gnijacego, próchniejącego, zgnitego, spróchniałego (głównie o drzewie), dem. **gniluška** wsch.

gnilucha: ~ ros. **гнилуха** 'kawalek, odłamek gnijący lub zgnity, głównie o drzewie' (SSRJ), ukr. dial. **гнилуха** 'rzeczka porośnięta błotnistą roślinnością' (Jurkowski SIOr XII 462), brus. dial. **гнилуха** 'czyrak, wrzód, ropień', w pszczelarstwie 'zgnite, spróchniałe kawałki drewna używane do podkurzania pszczół' (Nar. slov. 92, Mat. Mahil.), też NT **Гнилуха**, nazwa uroczyska (Mitratap. Bel.). ~

gniluša: ~ bułg. dial. **гнилуша** 'zgnity owoc, zazwyczaj o gruszcze, jabłku; ulęgatka' (RBE, Mladenov BTR, Gerov), 'niezdrowa, chora kobieta, dziewczyna' (Mladenov BTR);

ros. dial. **гнилуша** pogardliwie 'słaby, cherlawy człowiek' (Dal), 'człowiek chory na syfisy' (SRNG), ukr. dial. **гнилуша** 'zgnite drzewo' (Bilećkyj-Nosenko), 'moczary, bagna porośnięte trawą, roślinnością' (Slav. Leks. 16, Lysenko SPH), 'trzecia kwadra księżyca' (Hrinčenko), 'stary, walący się dom' (Lysenko SPH), też NW **Гнилуша** (SHU). ~

gniluška: ~ strus. **гнилушка** 'spróchniały kawałek drzewa' (SRJ XI—XVII), ros. **гнилушка** 'mały kawałek czegoś zgnitego, spróchniałego' (SSRJ, SRJ, Dal), dial. też 'wilgotne pomieszczenie' (Slovar' Novosibir.), 'stary, walący się dom; chata zbudowana z niepełnowartościowego materiału, np. z nadgniłych lub nieco spróchniętych'

niałych desek, bel, itp.`, 'słaby, schorowany człowiek' (Dal, SRNG), brus. *гнилушка* 'kawałek, ułomek spróchniałego drewna' (TSBM), dial. też 'gruszka ulęgałka' (TSBM, SPZB), dial. 'nie wykopany ziemniak, który przetrwał zimę w ziemi' (SPZB), pl. 'wysuszone kawałki spróchniałego drewna służące do okurzenia pszczół' (Nar. słowa 243, Scjaškovič Grodno). ~

Od *gnib*, o suf. *-ucha, -uša* (< *-uchja*) zob. I 75, 79.

B. O. — F. S.

gniluša zob. *gnilucha*

gniluška zob. *gnilucha*

gnil' *gnil'a* *gnil'o* 'rozkładający się, gnijący, zgniły, putidus, putridus'

~ pol. *gnily gnila gnile* dawne i dial. 'gnijący, zgniły, zanieczyszczony czymś gnijącym' (Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, Lorentz PW), stpol. w XVI w. *gnily* 'uległy procesowi rozkładu; tu o procesie chorobowym ciała żywego', np. *gnile* mięso 'gangrena' (SP XVI IBL), por. też dial. z pref. *zgnily* 'leniwy' (Steffen Warmia, Zaręba Siołkowiec), także w licznych NW, np. *Gnila* (Ina), *Gnily* (Hydronimia Odry, Hydronimia Wisły), polab. *gnālā* (< **gnilaja* **gniloje*) 'zgniły; leniwy, powolny', np. *gnālā* joi, *gnālā* rekā (Szydłowska-Ceglowa Lud XLVIII 74, Polański-Sehnert, Polański SE), dłuż. *gnily gnila gnile* 'zgniły, stęchły' (Muka), 'leniwy, gnuśny' (ib.), głuz. *hnily hnila hnile* 'nadgnily' (Pfuhl, Zeman), 'leniwy' (ib.), czes. *hnily* dawne i dial. 'gnijący, zgniły' (Přir. slov., Bartoš DSM), stczes. *hnily* 'ts.' (Gebauer Sl., Jungmann), 'leniwy' (Jungmann; też dial., Bartoš DSM), śl. *hnily* 'putidus, putridus' (SSJ), przen. 'zepsuty, zdemoralizowany' (ib.), dial. też 'leniwy' (ib., Ripka Dolnotrenč. 140);

śl. *gnil gnila gnilo* 'gnijący, zgniły' też dial. (SSKJ, Rigler Notr. 160, Tominec Črni vrh), 'ropiejący': *gnila* rana 'rana zaropiała', 'topniejący' (*gnil* sneg), przen. 'zepsuty, podły', 'przejrzały' (Megiser 1603), sch. *gnjfo gnjila gnjilo* (: *gnjil*, nieliter. *gnjo*) 'putidus (o owocu)', też dial. (RSAN, RJAZ, Elezović Kos.-Met., Newekiowskiy Burgenland, Houtzagers Orlec, ČDL, Koschat Baumgarten, HDZ IV 431, VI 447, VII 453), 'cuchnący, stęchły, nieświeży' (RSAN, RJAZ), 'zaropiała, ropiejący', 'niemoralny, zepsuty; odpychający, obrzydliwy', 'leniwy, gnuśny' (ib.), cs. tylko w formach: *сгнилъ* 'putridus', *вгнилъ* 'imputribilis' (SJS, Miklosich LP), bułg. *гнил гнила гнило* 'putidus', też dial. (RBE, Mladenov BTR, Gerov, BDial. III 51), 'wypłowiały, wytarty, o materiale, niciach itp.' (RBE), przestarz. 'chory, słaby' (ib.), przen. 'zepsuty, podupadły moralnie' (ib.), też subst. *гнило* 'coś gnijącego, rozkładającego się', srbułg. XV w. *гниль* 'zgniły; znoszony, zużyty' (Davidov Kozma), maced. *гнил гнила гнило* 'putidus, zgniły, zbutwiały' (RMJ, RMNP), *гнила* kryшка 'ulegałka' (ib., też dial.: Vidoeski Kumanowo 62);

strus. *гнильин* od XII w. 'putridus' (Srezn., SRJ XI—XVII), 'zaropiała, jąttrzący się, o ranie' (SRJ XI—XVII), przen. 'niedoleźny, zgrzybiały', 'zepsuty, obrzydliwy' (ib.), ros. *гнилой: гнил гнила гнило* 'putridus; stęchły, śmierdzący, nieświeży, o wodzie i żywności' (też dial., SSRJ, Dal, Słownik starowierców), 'zellały, zniszczony, o tkaninach, niciach, skórze' (SSRJ), 'wilgotny, mglisty, deszczowy, o pogodzie' (ib.), 'mokry, łatwo topniejący, o śniegu', pot. i dial. 'chorowity, cherlawy' (ib., Słovar' Urala), dial. *гнилая болезнь* 'syfisy' (SRNG), 'powolny, gnuśny, opieszaly', przen. 'pusty, nic nie znaczący, nie mający podstaw (o mowie, słowach)', jako subst. 'zły duch przynoszący chorobę' (ib.), ukr. *гнилий гнила гнило* od XVII w. 'gnijący, rozkładający się; zgniły, zbutwiały', też dial. (SUM, Тумченко, Slavupesc'kij Leks., Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.), 'śmierdzący, nieświeży,

o wodzie' (SUM), 'wilgotny, deszczowy, mglisty, o pogodzie, klimacie', przen. 'zepsuty, zdemoralizowany', *гнилос* слово 'plugawa, sprośna obelga' (Tymčenko; też dial., np. Hrinčenko), *гнилий вѣтеръ* (Tymčenko), brus. *гниль гнилая гнилоде* 'zbutwiały, zgniły; stary, spróchniały', też dial. (TSBM, SPZB, Bjałkevič Mohylew, Turaŭ, Šatarnik Červ.), 'śmierdzący, cuchnący, o wodzie, powietrzu' (TSBM), 'chorowity, słaby' (też dial., ib., SPZB), 'wilgotny, deszczowy' (ib.). ~

Pierwotny imiesłów czynny od *gniti*. O suf. *-b* zob. Meillet SC 263, 351.

ESSM VI 175—6.

B. O.

gnilb f. wsch. 'zgnilizna, putredo', także nazwa chorób roślin wywoływanych przez grzyby lub bakterie

~ strus. *гниль* f. 'zgnilizna, putredo' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *гниль* f. 'zgnilizna, zbutwiałość, coś zgnitego, zepsutego, niezdrowego; przen. też o produktach złej jakości', także dial. (SSRJ, SRJ, Sredneobskij sl.), 'pleśń', też dial. (SSRJ, Dal), nazwa niektórych chorób roślin (grzybic) np. *серая гниль яблос* (SRNG), dial. coll. 'niepotrzebne, nieprzydatne rzeczy; domowe graty, rupiecie, starzyzna' (ib.), 'zropienie' (Słownik starowierców), ukr. *гниль* f. 'coś zepsutego, zgnitego; zgnilizna', też dial. (SUM, Hrinčenko, Bilećkyj-Nosenko, Żel.), potoczna nazwa chorób roślin wywoływanych przez różne bakterie lub grzyby (SUM), przen. 'coś zepsutego, złego' (ib.), brus. *гниль* f. 'zgnilizna, coś zepsutego, zgnitego; coś starego, niezdrowego' (TSBM, HSBM), 'pleśń, grzyb' (TSBM), nazwa chorób roślin, które wywoływane są przez grzyby lub bakterie. ~

Por. też pol. dial. sli. *gnilw* (< *-bja) 'zgniłość' (Lorentz GP II 740).

Abstr.-coll. od *gnilb*. O suf. *-b* ostatnio Vaillant GC IV 23 nn.

B. O.

gnilbcb *gnilbca* 'coś gnijącego', 'rodzaj choroby pszczół, objawiającej się masowym pomorem i gniciem larw pszczelich, wywoływanej przez wilgoć'

~ pol. *gnilec* 'choroba jedwabników, choroba pszczół' (SJP PAN, L., SW), 'choroba atakująca mięśnie, stawy, a zwłaszcza jamę ustną, szkorbut' (w tym znaczeniu u L. od początku XVII w.), 'gnicie, zgnilizna' (SW), *Gnilec* NW (Hydronimia Odry), dluž. *gnile* 'leniwy człowiek' (Muka), głuź. *hnile* 'gnicie jaj pszczelich, rodzaj choroby' (Pfuhl, Zeman), 'gnicie, próchnienie' (Pfuhl), 'zgniły środek drzewa' (Pfuhl, Zeman), por. też *zhnile* 'szkorbut', czes. *hnilec* 'leniwy człowiek' (Jungmann), sła. *Hnilec* NM (Varsik Košice II 571, Majtán NOS), NW (Varsik o.c.);

sle. *gnilec* m. 'listopad' (Pleteršnik, Megiser 1603), 'dąb krótkoszypułkowy, *Quercus pedunculata*' (Pleteršnik, SSKJ), arch. 'wino z nadgniłych winogron' (SSKJ), sch. dial. *gnilac* m. 'zgniły pień lub ziemniak' (RJAZ), 'awitaminoza, szkorbut' (ib., RSAN), 'leniuch, wałkoń', 'nie gojąca się rana, przy schorzeniach raka' (ib.), 'gruszka ulęgałka', bułg. *гнилецъ* m. 'rodzaj choroby pszczół objawiającej się gniciem jaj i larw' (RBE, Mladenov BTR), dial. 'ts.', 'owad niszczący młode pszczoły' (BDial. III 51, X 115), mac. *гнилецъ* m. 'choroba pszczół' (RMJ), 'robak niszczący drzewo' (ib.);

stros. XVII w. *гнилецъ* m. 'schorzenie, gruźlica skóry(?)' (SRJ XI—XVII), ros. *гнилецъ* m. 'choroba larw pszczelich' (SSRJ, Dal), 'psucie się plastrów miodowych', *Гнилецъ* NW (Smolickaja Oka), ukr. *гнилецъ* m. 'choroba larw pszczelich wywoływana grzybem *Bacillus Preussi*' (też dial., SUM, Hrinčenko), 'anemia: szkorbut', dial. 'zgnile jajo' (Żel.), hucul. 'cierwiec' (za ESSM VI 176), *Гнилецъ* NW (SHU), brus. *гнилецъ* m. 'choroba larw pszczelich polegająca na ich gniciu' (też dial., TSBM, Leks. Poles'ja 327, Nar. slova 243, Sejaškovič Grodno), 'pleśń' (HSBM), dial. 'choroba końska,

parch koński' (SPZB), 'chory człowiek' (ib.), 'choroba korzeni drzew owocowych' (ŽS 81), 'zepsute, śmierdzące jajo' (Šatalava BDS), 'gnijące, blisko siebie stojące drwa' (Scjaškovič Grodno). ~

Od *gnilь* z suf. *-ьcb*. O budowie zob. I 99.

B. O.

gnil'adъ zob. **gnilěds**

gniti *gnij'ę* 'psuć się, rozkładać się, ulegać procesowi rozkładu chemicznego pod wpływem działania bakterii, butwieć, próchnieć (o owocach, drzewie, często o częściach ciała), putescere', pld. i wsch. także kauzatywne 'powodować psucie się, rozkład'

~ pol. *gnić gniję* od XV w. 'ulegać procesowi rozkładu chemicznego, psuć się, próchnieć, butwieć' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial.: Maciejewski Chełm-dobrz. 43, Olesch Sankt Annaberg, Pluta Dzierżysławice, Górnowicz Malbork, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, Sychta SK, Brzeziński Krajna, AJK V m. 244, cz. II 223, Szymczak Domaniewek, Lorentz PW, Kucala PSM 52, Ramult), od XVI w. 'gnuśnieć, tracić siłę i ochotę do działania, nie nie robić' (SP XVI IBL. L., dial.: Szymczak o. c., Lorentz PW, Sychta SK, Brzeziński o. c., AJK l. c.), dial. 'wylegiwać się w łóżku' (Maciejewski o. c. 171, Steuer Sulków, Sychta SK, Szymczak o. c.), połab. tylko pierwotne partic. *gnālo* f. 'zgniła: leniwa, powolna', *gnālo* n.: *gnālo* joji, dłuż. *gnis gniju* 'putescere' (Muka), głuż. *hnič hniju* 'ts.' (Pfuhl, Zeman, też dial.: Schroeder Schleife), czes. *hniti hniji* od XV w. (u Gebauera Sl.: *hniti hñü*) 'rozkładać się, gnić' (Přir. slov., także dial.: Lamprecht Opava, Králik Kelč, Svěrák Brno, Gregor Slav.-buč.), przen. też dial. 'być martwym, leżeć w grobie' (Přir. slov., Horečka Frenštát), 'upadać moralnie, ginać', 'żyć beczynnie, gnuśnieć; spać' (Přir. slov., Jungmann, też dial.: Gregor Slav.-buč.), śla. *hnit' hnije* 'podlegać procesowi gnicia, rozkładać się' (SSJ, dial.: Stanislav Liptov, Habovštiak Orava, Sipos Bükk-Gebirge), przen. 'być martwym, leżeć w grobie' (SSJ), 'objąć się, gnuśnieć' (ib.), dial. 'ropieć, wydzielać ropę' (Ripka Dolnotrenč. 91);

śle. *gniti gnijem* (u Bezłaja ES I 153 też rzadkie *gniti*) 'rozkładać się, rozpadać się zazwyczaj pod wpływem działania bakterii' (SSKJ, Pletersnik, Megiser 1603, dial.: Tominec Črni vrh), przen. 'żyć beczynnie, gnuśnieć' (SSKJ), sch. *gnfiti gnifjēm* (o sch. powszechnym przejściu *gn* > *gnj* p. Skok ER I 579) 'stawać się miękkim na skutek fermentacji lub przejrzenia (o owocach); gnić, próchnieć, rozkładać się' (RSAN, RJAZ, też dial.: Elezović Kos.-Met., Newekłowsky Burgenland, Koschat Baumgarten, ČDL), przen. 'żyć mało aktywnie, leniwie, gnuśnieć' (RSAN, RJAZ), por. *gnfiti se* 'wylegiwać się, leniuchować', scs. **ГНИТИ ГНИТЬ** 'putescere' tylko Euch. (Sadnik – Aitzetmüller HAT), bułg. *гния* 'gnić, rozkładać się pod wpływem działania bakterii, o substancjach organicznych' (RBE, Mladenov BTR, dial.: BDial. III 51, Gerov), przen. 'upadać, być w stanie całkowitego rozkładu' (RBE), 'żyć w bardzo ciężkich warunkach, zwykle o pobycie w więzieniu' (ib., też dial., np. Gerov), dial. również 'powodować, że coś gnije', jeszcze u Wazowa *гния гърди* 'powodują, że gniją, zamierają piersi' (RBE), maced. *гние* 'gnić, rozkładać się, próchnieć' (RMJ, też dial.: RMNP, Mazon DSA), przen. 'ginać, zanikać fizycznie lub duchowo';

strus. **ГНИТИ ГНИЮ** 'gnić, butwieć' (Srezn., SRJ XI–XVII), 'pokrywać się ropiejącymi ranami, wrzodami' (ib.), ros. *гниль гниль* 'gnić' (SSRJ, też dial.: Dal), przen. 'żyć w ciężkich, szkodliwych dla zdrowia warunkach, wegetować', dial. 'chorować, psuć się' (SRNG), por. też dial. archang. *гниётся* 'ulegać rozkładowi', ukr. od XV w. *гни́ти гни́ти* 'putescere' (SUM, Tymčenko, Slavynećkyj Leks., też dial.: Hrinčenko, Żel., Janów Moszkowce), przen. 'żyć w ciężkich warunkach, wegetować' (np.

Hrinčenko), brus. *гниць* (*gnicyi*) *гнибó* 'putescere' (TSBM, HSBM, dial.: Jurčanka Nar. sinanimika, Bjaľkevič Mohylew), przén. 'upadać, chylić się do upadku' (TSBM), 'cierpieć męki, biedę; ginać' (ib.). ~

Brak dokładnych odpowiedników ie. Kontynuuje ie. *ghnēi-: ghnī-* 'trzeć, rozcierać'. Najbliżej stoi: gr. późniejsze (Hes.) *χvieri* 'rozpada się na drobne cząstki' (< **ghnēi-*, por. akut w psł. *gniti*). Z rozszerzeniem *-d(h)*: germ. *gnid, gnīdan, gnaid* 'trzeć': ags. *gnīdan* 'trzeć, rozcierać', stwniem. *gnitan* 'trzeć', niem. dial. tyrolskie *gneist* 'łupież', *gnīst* 'zanieczyszczenie skóry, strup', tu też łot. *gnīde* 'wytarta, ostra albo brudna skóra'. Rozwój znaczenia 'trzeć, rozcierać': 'rozcierać się, ulegać rozterciu' > 'rozpadać się w proch, na drobne cząstki': 'gnić', jak np. w ie. *ter-, terə* 'trzeć, rozcierać': lit. *trūnėti* 'gnić, butwieć', gr. *ψάχω* 'rozcierać, kruszyć': *ψάω* 'zgnilizna'. Na gruncie pld. i wsch.słow. szczątkowo zachowane znaczenie 'powodować psucie się, rozkład'.

Persson Beitr. I 95, II 811, Kořinek LF LXI 50—1, Sławski SE I 302, Vasmer REW I 280, ESSM VI 176—7, Pokorny IEW 436—7, Kiparsky Wortakzent 294, 335. — Vaillant GC III 276, 278 wyprowadzał *gniti* z pierwotnego **gliti* (podstawą miałyby być dysymilacja w *gnib* < **glib*) = lit. *gliėti* 'smarować, lepić'. Mało prawdopodobne.

Zob. *gnojiti, gnojь*.

B. O. — F. S.

gnivati zob. *gnijati*

гноявъ *gnojawa gnojavo* 'ropiejący, ropny, pelen ropy, ulcerosus'

~ głuź. *hnojawy* 'gnojny' (Pfuhl), 'ropiejący, ropny' (ib.), sła. *hnojový* 'zanieczyszczony gnojem' (SSJ), dial. i pot. 'ropiejący, jątrzący się', np. *hnojává rana* 'ropiejąca, obierająca rana' (ib., Habovštiak Orava 179);

słé. *gnōjav* adi. 'ropny, ropiejący' (Pieteršnik), sch. *gnōjav* adi. 'ropiejący, z którego cieknie ropa' (RSAN, Vuk), w RJAZ też 'stercorosus, tabe plenus' (ze Stulicia), bułg. przestarz. *гноявъ* adi. 'wydzielający ropę, ropiejący' (RBE, Mladenov BTR), maced. poet. *гноявъ* adi. 'pelen ropy, ropiejący'. ~

Na wyraz ten wskazują również derywaty: ukr. dial. *гноявка* 'gnojówka', brus. dial. *гноявка* 'pryszcz ropiejący' (Nosovič).

Od *gnojь*. Możliwa też podwójna motywacja: od *gnojiti* (*se*). O suf. *-avъ* zob. Meillet Ét. 368—9, Brodowska-Honowska SPS 145—7 (tu o przewodze struktur dewerbalnych w słow. zasobie formacji na *-avъ*).

B. O. — F. S.

гноевъ *gnojeva gnojevo* ptn. 'dotyczący gnoju, do gnoju się odnoszący, stercorarius, stercoris', *gnojeva jama* 'dół, jama przeznaczona na gnój, gnojnik', wsch. 'ropny, ropą wypełniony'

~ pol. *gnojowy* od XV w. 'dotyczący gnoju' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial., np. Dejna RKJĹ XXII 184, Ramułt), stpol. 'pelen nieczystości pochodzących z odchodów' (SP XVI IBL), 'żyzny' (ib.), dłuź. *gnojowy* 'należący do gnoju, nawozu' (Muka), *gnojowa jama* 'gnojnik' (Fasske Vetschau), głuź. *hnojowy* 'gnojowy' (Zeman, Jakubaš, Michalk Neustadt), *hnojowa jama* 'gnojnik' (Kral), czes. *hnojový* 'gnojny' (Přir. slov., Jungmann, MSČS), *hnojová jama* 'dół na gnój' (Přir. slov.), sła. *hnojový* 'dotyczący gnoju, nawozu', też dial. (SSJ, Habovštiak Orava), *hnojová jama* 'dół na gnój' (SSJ);

ros. dial. *гниевый* 'pelen ropy, dotyczący ropy lub zgnilizny' (Dal, SRNG), *гниевый* 'ropny, o katarze' (SRNG), ukr. *гноймовий* 'gnojny, dotyczący gnoju' (SUM, Hrinčenko), *гноймови яма* 'dół na gnój' (Hrinčenko), stukr. *гниоивый* 'ropny,

zaropiały' (Tymčenko), brus. *гнальві* 'dotyczący gnoju, nawozu' (TSBM, Nosovič), od XVII w. 'przeznaczony do pracy przy gnoju', np. *гнальвыя вилы* 'widły do gnoju' (ib., HSBM). ~

Na wyraz ten wskazują także derywaty: sle. *gnójevka* (SSKJ), cs. *гноевка* 'zgniły, putridus' (SSJ); strus. *гноеватым* 'brudny, zabrudzony' (SRJ XI—XVII), 'wypełniony ropą, ropny'.

Od *gnojь* z suf. *-ovь*. O możliwości sekundarności formacji p. Brodowska-Honowska SPS 26.

Zob. *gnojьnь*.

B. O.

**gnójica*. Rekonstruowane przez ESSM VI 177 na podstawie: pol. dial. sli. *gnójica* 'dół na gnój' (Lorentz SIW), czes. dial. *hnojice*, stczes. *hnojicě* pl. 'zgnilizna, gnicie' (za: ESSM VI 177); sch. *gnójica* 'czyrak, ropień' (RSAN).

Nie widać uzasadnienia dla rekonstrukcji psł. Zasięg, źródła, semantyka wskazują na paralelne, niezależne innowacje poszczególnych języków słow.

F. S.

gnojisko zob. *gnojšče*

gnojšče: pln. *gnojisko* 'miejsce przeznaczone na gnój, gnojowisko, sterquilinium' *gnojšče*: ~ pol. dial. sli. *gnójščo* n. 'dół na gnój' (Lorentz SIW), dłuż. *gnojščiščo* 'jama na gnój' (wg Muki z podwojonym suf. *-iščo*), głuź. *hnojščo* 'gnojowisko, gnojownia' (tylko u Zemana), czes. *hnojště* 'miejsce, gdzie się wyrzuca gnój' (Přír. slov., Jungmann), dial. moraw. *hnojšče* 'ts.' (Skulina Mor.-slov. 108), sła. rzadkie *hnojšte* 'ts.' (SSJ);

sle. *gnojšče* 'gnojowisko' (SSKJ, Pleteršnik, też dial.: Tominec Črni vrh), sch. *gnójšte* (w RJAZ: *gnójšte*), czakaw. i kajkaw. *gnojšče* 'dół na gnój' (RJAZ), 'śmietnik' (RSAN), scs. *гноище* 'miejsce, gdzie się wyrzuca gnój' (Sadnik—Aitzetmüller HAT: Ps. Sin.; SJS), bułg. *гноище* 'gnojowisko; miejsce na śmieci, śmietnisko' (RBE, Mladenov BTR, Gerov), maced. *гнојуште* 'gnojowisko', też dial. (RMJ, Vidoeski Kumanovo);

strus. *гноище* 'nawóz, kupa gnoju; miejsce przeznaczone na odchody, brudy, śmieci' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *гноище* 'kupa gnoju' (SSRJ, też u Dała), 'wysypisko śmieci' (SSRJ), ukr. *гноище* od XVIII w. 'kupa gnoju' (SUM, Tymčenko, Slavynecьkyj Leks., Żel.), 'miejsce, gdzie się wyrzuca gnój' (Hrinčenko), stbrus. *гноище* 'kupa gnoju' (Słoŭnik Skaryny, HSBM). ~

Por. pol. dial. kasz. *gnojowišče* 'gnojowisko' (Ramułt), o rozszerzeniu *-ov-* p. I 96. *gnójisko*: ~ pol. *gnojisko* przestarz. i dial. 'gnojowisko' (SJP PAN, Karłowicz SGP, Steffen Warmia), też pogardliwie o leniwym człowieku (Steffen Warmia), głuź. *hnojisko* 'gnojowisko' (Pfuhl), czes. dial. *hnojisko* 'ts.' (Přír. slov., Jungmann, Skulina Mor.-slov. 86, Kott Dod. DSM), 'ropny wyciek z rany' (Malina Mistfice), sła. *hnojisko* 'gnojowisko', też dial. (SSJ, Ripka Dolnotrenč. 235, Matejčik Novohrad 27, 123), też NT (Habovštjak Orava 161);

ukr. dial. *гноїсько* 'miejsce, gdzie się składa gnój, kupa gnoju' (Hrinčenko). ~

Por. z rozszerzeniem *-ov-*: pol. *gnojowisko* 'ts.', już w XVI w. *gnojewisko* 'śmietum': *gnojowisko* przen. 'o domu' (SJP PAN, SP XVI IBL, też dial., np. Kucala PSM 109); ukr. dial. *гноївівсько* 'ts.' (Hrinčenko).

Nomina loci od *gnojь*, o suf. *-išče*, *-isko* zob. I 95—7.

ESSM VI 178.

B. O. — F. S.

gnojiti *gnoj'ę gn'ojšb* 'powodować gnicie, doprowadzać do gnicia, putrefacere', 'uprawiać ziemię gnojem, nawozić, stercorare', 'powodować ropienie; wydzielać ropę, pus movere', **gnojiti się** 'ropieć, jątżyć się, suppurare', *rana gnojity się* 'rana się jątży, ropieje'

gnojiti: ~ pol. *gnoić gnoję* 'powodować gnicie, doprowadzać do gnicia' od XVI w. (SJP PAN, SP XVI IBL), od 1500 r. 'uprawiać ziemię gnojem, nawozić' (ib., Słownik stpol., też dial.: Górnowicz Malbork, Dejna RKJL XXII 184, Ramułt, Olesch Sankt Annaberg, Szymczak Domaniewek, Pluta Dzierżysławice, Brzeziński Krajna, Steffen Warmia, Sychta SK), stpol. od 1500 r. 'wydalać kał, zanieczyszczać kałem' (Słownik stpol., też dial.: Sychta SK, Górnowicz l. c., Zaręba Siolkowice, Brzeziński l. c., Steffen l. c.), dial. 'poniewierać' (Sychta SK), 'długo spać' (ib.), stpol. też 'powodować ropienie, jątżenie się' (SP XVI IBL), od XVI w. 'trzymać długo w więzieniu, wyniszczać przez zmuszanie do przebywania w ciężkich warunkach' (SP XVI IBL, SJP PAN), dłuż. *gnojš gnojn* 'gnoić, nawozić pole' (Muka, też dial.: Fasske Vetschau), głuź. *hnojč hnoju* 'nawozić pole' (Pfuhl, Jakubaš, Michalk Neustadt), czes. *hnojiti hnojím* 'nawozić, uprawiać gnojem' (Přir. slov., Jungmann, też dial.: Skulina Mor.-slov. passim), stczes. 'powodować gnicie' (MSCS, Gebauer Sl., Jungmann), 'powodować ropienie' (Jungmann), śl. *hnojiti hnoji* 'uprawiać ziemię gnojem, nawozić', też dial. (SSJ, Habovštiak Orava 184, 194, Ripka Dolnotrenč. 210, Mihál SMS XIX 429), dial. 'ropieć, jątżyć się' (Mihál l. c.);

śl. *gnojiti gnojím* od XVI w. 'nawozić ziemię gnojem', też dial. (SSKJ, Pleteršnik, Tominec Črni vrh, Ramovš ZD I 94, Megiser 1592, Megiser 1603), sch. *gnójiti gnójím* 'nawozić, uprawiać gnojem', też dial. (RSAN, RJAZ, Vuk, Belostenec, Neweklowsky Burgenland, Koschat Baumgarten, ČDL, Elezović Kos.-Met.), 'ropieć' (RSAN, Koschat Baumgarten), cs. **гнойти гноити** 'powodować gnicie' (SJS, Miklosich LP), bułg. *гноя гноиш* 'ropieć, jątżyć się' (RBE, Mladenov BTR, też dial.: Gerov), dial. 'powodować gnicie' (RBE, Mladenov BTR), 'nawozić, uprawiać ziemię' (ib., Gerov), maced. *гнои* 'ropieć, jątżyć się', *раната гнои* 'rana się jądzi, jątży' (RMJ, RMNP, Hendriks Radožda-Vevčani), 'nawozić' (RMJ, RMNP);

stros. *гноити* 'doprowadzać do gnicia' (SRJ XI—XVII), ros. *гноить гною гноиш* 'doprowadzać do gnicia' (SSRJ, SAR, też dial.: Dal), u Dala także 'nawozić, uprawiać nawozem', 'powodować ropienie (rany)', dial. również 'gderać, łajac, wymyślać na kogo' (SRNG), ukr. *гноити гною гноиш* 'powodować gnicie' od XVI w. (SUM, Tymčenko, także dial.: Żel.), 'nawozić ziemię gnojem' (Tymčenko, Slavyneцьkyj Leks., również dial.: Hrinčenko, Żel.), od XVII w. 'ropieć (o ranie)', brus. *гнаиць гнаю гноиш* 'powodować gnicie' (TSBM, też dial.: Nosovič, SPZB, Turaŭ), dial. 'uprawiać ziemię gnojem' (Nosovič, SPZB, Turaŭ), 'nakładać i zrzucać gnój z wozu' (SPZB). ~

gnojiti się: ~ pol. *gnoić się* od XVI w. 'ropieć, jątżyć się', *rana się gnoi* 'rana się jądzi, jątży' (SJP PAN, SP XVI IBL, także dial.: Kucala PSM 187, Olesch Sankt Annaberg, Szymczak Domaniewek, Pluta Dzierżysławice), 'zamieniać się w gnój, gnić' (SJP PAN), dial. 'nawozić się samorzutnie, w sposób naturalny' (Szymczak Domaniewek), 'brudzić się' (Sychta SK), dłuż. *gnojš se* 'być nawożonym' (Muka), 'jątżyć się, ropieć' (ib.), głuź. tylko u Jakubaša i Zemana *hnojč so* 'jątżyć się, wydzielać ropę', czes. *hnojiti se* 'ropieć, jątżyć się', *rana se hnoji* 'rana ropieje' (Přir. slov., Gebauer Sl., Jungmann), śl. *hnojiti sa* 'ropieć', *rana sa hnoji* 'rana ropieje' (SSJ);

śl. *gnojiti se*, zwykle 3. sg., np. *rana se gnoji* 'rana ropieje' (Pleteršnik, Tominec Črni vrh, Megiser 1592), sch. *gnójiti se* 'wydzielać ropę, materię' (RSAN, RJAZ, Vuk, też dial.: HDZ VII 2, 454, Jurišić Vrgada, ČDL), *rana se gnoji* (Vuk, RJAZ), bułg.

dial. *gnoń se* 'gnić, męczyć się, marnieć, np. w więzieniu' (RBE, Gerov), 'pocić się' (RBE, Mladenov BTR, Gerov);

strus. **гноитиса** 'ropieć' (SRJ XI—XVII), ros. *гно́иться* 'ts.', zwykle 3. sg., np. *рана гноится* 'rana jątrzy się, ropieje' (SSRJ, Dal), dial. przen. 'skąpić, być sknerą' (SRNG, Opyt Dop.), ukr. *гноїтися* 'wydzielać ropę, pokrywać się ropą' (SUM, też dial.: Hrinčenko, Żel.), *рана гноїться* 'rana się jadzi, pokrywa ropą' (SUM), dial. 'zmieniać się w gnój' (Hrinčenko), 'być nawożonym' (ib.), brus. *гноїцца* 'wydzielać ropę, ropieć' (TSBM), dial. *гноїцца* 'gnić' (Nosovič). ~

Czasownik o podwójnej motywacji: pierwotnie causativum do *gniti* (stąd 'powodować gnicie, ropienie, doprowadzać do gnicia'), sekundarnie: denominativum do *gnojь* (stąd 'nawozić, uprawiać ziemię gnojem'). To ostatnie z akcentuacją oksytoniczną wyparło pierwotną akcentuację kauzatywów (van Wijk AslPh XXXVII 4). O upowszechnieniu tego typu uprawy w V/VI w. oraz o jego znaczeniu dla kultury Prastłowian zob. W. Hensel, *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna*, II wyd., Warszawa 1956, s. 56, Moszyński KLS² 157—8).

O budowie zob. I 56—7. Por. *pojiti* : *piti*, *gajiti* : *žit*, *kojiti* : **čiti*.

Machek ES² 172, Sławski SE I 304—5.

B. O. — F. S.

gnojivo zach. i pld. 'nawóz, środek służący do nawożenia gleby'

~ gluź. *hnojivo* 'gnój, nawóz' (tylko u Jakubaša i Zemana; chyba z czes.), czes. *hnojivo* 'ts.' (Přir. slov.), śl. *hnojivo* 'ts.' (SSJ, też dial.: Habovštiak Orava 160);

śl. *gnojivo* 'środek nawożący, użyźniający glebę' (Pleteršnik, SSKJ), sch. *gnôjivo* 'ts.' (RSAN, RJAZ). ~

Od *gnojiti* z suf. *-ivo*. O suf. zob. Meillet Ét. 371, Vaillant GC IV 713—5. Rekonstruowane przez ESSM VI 178—9. Brak zapisów historycznych, wyjątkowość w gwarach kwestionuje prastłowiańskość wyrazu. Możliwe sekundarne innowacje paralelnie rozwinięte w poszczególnych językach słow.

B. O. — F. S.

gn'ojь gn'oja 'coś gnijącego lub już zgniłego', 'odchody zwierzęce zmieszane z podściółką i przegniłe; nawóz, środek do użyźniania gleby, stercus, fimus (rzadziej o samych odchodach, excrementum)', **kydati gnojь** 'wyrzucać gnój, oczyszczać z gnoju' (zach. i pld.), **końskъjь gnojь** 'nawóz koński'; 'ropa, materia, sanies, pus'

~ pol. *gnój gnoju* od XIV w. 'stałe i płynne odchody zwierzęce przeważnie zmieszane z podściółką, podlegające procesom fermentacyjnym, używane do nawożenia gleby; obornik, nawóz' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial.: Górniewicz Malbork, Dejna RKJL XXII 184, Maciejewski Chełm-dobrz. 102, Ramułt, Olesch Sankt Annaberg, Sychta SK, Pluta Dzierżysławice), dial. *gnój kidać* 'wyrzucać nawóz' (Karłowicz SPG, Kucala PSM 109), *kijski gnij* 'koński nawóz' (Górniewicz l. c.), w XVI w. także 'nawóz pochodzenia roślinnego', stpol. 'nieczystości, odpadki, rzeczy zgniłe, cuchnące' (SP XVI IBL), dial. 'brud' (Karłowicz SGP), 'mokre zboże, siano' (Sychta SK), od XVI w. 'leniwy, gnuśny, o człowieku' (SP XVI IBL, SJP PAN, też dial.: Karłowicz SGP, Pluta l. c., Steffen Warmia), stpol. i dial. 'ropa, wydzielina gnilna gromadząca się w ranach' (Słownik stpol., Kucala PSM 187, Pluta l. c., Karłowicz SGP), połab. *gnüj* 'nawóz' (Polański SE 166—7, Szydłowska-Ceglowa Lud XLVIII 32, 197, Olesch Thesaurus), dluž. *gnoj gnoja* 'nawóz' (Muka, Fasseke Vetschau), *kidaś gnoj* 'rozzrzucac nawóz' (Muka), przen. 'wydzielina z ran, ropa, materia' (ib.), gluź. *hnój hnoja* (Pfuhl, Jakubaš, Michalk Neustadt, Zeman), *kidać hnój* 'wyrzucać gnój', 'ropa' (Jakubaš, Schuster-Šewc EW 297), czes.

hnúj hnoje 'nawóz, mierzwa, odchody zwierzęce przemieszane z podściółką', też dial. (Přir. slov., Gebauer Sl., Flajšhans Klaret, Skulina Mor.-slov. passim, Siatkowski Kudowa II 8, Hruška DSCh, Lamprecht Opava), *kydati hnúj* 'wyrzucać gnoj na gnojowisko' (Přir. slov., Gebauer Sl.), dial. 'gnojowisko' (Přir. slov., Lamprecht Opava), 'woskowina uszna' (Přir. slov.), stczes. i dial. 'ropa, materia' (Gebauer Sl., MSČS, Lamprecht Opava), sła. *hnoj hnoja* 'podściółka przemieszana z odchodami i moczem zwierząt. używana do nawożenia gleby' (SSJ, Ryšánek Žil. kn., Matejčík Novohrad 100), *kydat' hnoj* 'wyrzucać gnoj, oczyszczać z gnoju' (SSJ), *konský hnoj* 'nawóz koński' (też dial.: ib., Matejčík l. c.), lud. 'gnojowisko' (SSJ), dial. 'ropa, materia' (SSJ, Ripka Dolnotrenč. 91, Roman Kokava, Wágnerová Klenovec, Matejčík o. c. 194), przen. 'brud, niechlujstwo' (SSJ);

sł. *gnój gnojâ* (w SSKJ też *gnojâ*) 'odchody zwierząt zmieszane z podściółką' (SSKJ, Pleteršnik, Megiser 1592, Megiser 1603, też dial.: Tominec Črni vrh, Rigler Notr. 62, 160, Ramovš ZD I passim), *kidati gnoj* 'wyrzucać gnoj' (SSKJ, Pleteršnik, też dial.: Tominec Črni vrh), *konjski gnoj* 'nawóz koński' (ib.), 'ropa, materia' (Pleteršnik, SSKJ, Megiser 1592, Megiser 1603), 'woskowina uszna', 'ropa w oczach' (Pleteršnik), 'leniwy, gnuśny człowiek' (SSKJ), sch. *gnój gnōja* 'nawóz, odchody zwierzęce' (RSAN, RJAZ, też dial.: Houtzagers Orlec, Belostenec, HDZ VI 447: *gnōj*, VII, 2, 454: *gnjōj gnjōja*, Neweklowsky Burgenland, Koschat Baumgarten, Jurišić Vrgada, Rasprave JAZU I 189, Stachowski MS PAN 19, s. 52), *kidati gnoj* 'wyrzucać nawóz' (RJAZ), *konjski gnoj* 'nawóz koński', przen. 'brud i nieczystości różnego pochodzenia' (ib.), 'ropa, materia' (ib., RSAN, też dial.: Houtzagers Orlec, Belostenec, Koschat l.c., ČDL), scs. ГНОИ ГНОМ 'gnój, nawóz, stercus, putredo' (Sadnik—Aitzetmüller HAT, nr.: Zogr., Mar.), 'ropa, materia, sanies' (ib.), 'wrzód, ropiejąca rana' (SJS), bułg. *гнои* m. 'ropa, materia' (RBE: w tym znaczeniu też f., Mladenov BTR, też dial: Gerov, BDial. II 74, III 51), przestarz. i dial. 'nawóz' (RBE, Mladenov BTR, Gerov, BDial. II 74), dial. 'pot' (Gerov), maced. *гној* m. 'ropa, materia' (RMJ, RMNP, Hendriks Radožda-Vevčani), 'nawóz, gnoj' (RMJ, Mazon DSA 406);

strus. ГНОИ 'nawóz, stercus' (Srezn., SRJ XI—VII), 'ropa, sanies' (ib.), 'wrzód, ropiejąca rana' (ib.), przen. 'obrzydlivość, ohyda', 'brudy, pozostałości' (SRJ XI—XVII), ros. *гнои гноя* 'ropa, gęsta żółtawa lub zielonawa substancja wyciekająca z rany' (SSRJ, też dial.: Dal, Slovar' Rjazan.), dial. również 'nawóz, odchody' (Dal, SRNG, Slovar' Nowosybir., Slovar' Urala, Slovar' Mordov., Eliasov Zabajkalsk., Slovar' Don., Slovar' Smolensk., Opyt), 'cegiełka opałowa z nawozu' (Mirtov Don.), 'krwawa biegunka, dyzenteria' (SRNG), ukr. *гнои гною* 'nawóz' od XVI w. (SUM, Tymčenko, Slavynec'kyj Leks., też dial.: Hrinčenko, Żel., Bileč'kyj-Nosenko), 'ropa, materia' (SUM, Tymčenko, Hrinčenko, Bileč'kyj-Nosenko, Żel.), dial. także 'woskowina uszna' (Hrinčenko, Lysenko SPH, Żel.), brus. *гнои гною* 'nawóz' (TSBM, też dial.: Nosovič, SPZB, Turaū, Manaenkova LRGB, Rastorguev Brjansk, Scjaškovič Grodno, Leks. Połes'ja 97, Bjaľkevič Mohylew, Šaternik Červ.), *конски гнои* 'nawóz koński' (TSBM, Scjaškovič Grodno), 'ropa, materia' (ib., też dial.: Nosovič, SPZB, Turaū, Šaternik Červ.). ~

Z pld.słow.: rum. *gunoi* 'nawóz, gnoj', 'śmieci, odpadki, nieczystości' (Cioranescu DER 385), węg. *ganaj* 'fimus, stercus' (Kniezsa MNSJ I 180—1).

Do *gniti gnjō*. Budowa i akcent jak w *bojъ:biti*, *gojъ:žiti*, *lojъ:liti* (p. I 58—9). Pierwotne znaczenie 'coś gnijącego, podlegającego procesowi gnicia' > 'produkt gnicia' > 'nawóz': 'ropa'. O sposobach wykorzystania gnoju (np. do użyźniania pól, ogacania domostw) i czasie ich upowszechnienia się oraz o znaczeniu dla kultury Prastłowian zob. W. Hensel, Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna, II wyd., Warszawa 1956, s. 56, Moszyński KLS² 157—8.

Berneker SEW I 314, Sławski SE I 305, Vasmer REW I 422, Bezlaj ES I 154, ESSM VI 179. — Skok ER I 580 rekonstruował *gъnojь*. Nie widać podstaw.

B. O.

gnojьnica 'ścieki z nawozu, gnojówka', 'wóz do przewożenia gnoju (na północy szczególnie jego boczna deska)', 'dół do przechowywania gnoju, jama gnojowa', pld. 'ropny, ropiejący przyszcz'

~ pol. *gnojnica* 'boczna deska wozu do wożenia gnoju' (SJP PAN, SW, też dial.: Zareba Niepołomice, Steuer Sulków, Kucala PSM 99, Dejna RKJŁ XXII 184, Olesch Sankt Annaberg, Pluta Dzierżysławice, AGM III m. 108, cz. II 40—2, Zareba AJŚ II m. 35, cz. II 11), stpol. i dial. 'woda zmieszana z gnojówką' (SP XVI IBL, Karłowicz SGP), dial. 'dół do przechowywania gnoju' (SW, Karłowicz SGP), dłuż. *gnojnica* 'gnojówka, ścieki z nawozu' (Muka), 'jama gnojowa' (ib.), głuź. *hnójnica* 'gnojówka, ścieki z nawozu' (Pfuhl, Jakubaš, Zeman), czes. *hnojnice* 'boczna deska w wozie do wożenia gnoju' (Přir. slov., także dial.: Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč., Siatkowski Kudowa I 94, Malina Mistřice), dial. 'wóz do przewożenia gnoju' (Kubin Kladsko, Kott DSM), 'dół do przechowywania gnoju' (Přir. slov., Jungmann), dial. również 'gnojówka' (Jungmann, Bartoš DSM, Hruška DSCh), śl. *hnojnica* 'gnojówka' (SSJ), dial. 'boczna deska w wozie do wożenia gnoju' (Habovštiak Orava 160, aRipka Dolnotrenč. 272);

śle. *gnójnica* 'gnojówka' (SSKJ, Pleteršnik), dial. 'jama do przechowywania gnoju' (Tominec Črni vrh), pl. *gnojnice* 'wóz (także widły) do gnoju' (Pleteršnik), 'zaropiałe czubki przyszczu' (ib.), sch. *gnójnica:gnójnica* 'ciecz wypływająca z gnojowiska, gnojówka' (RSAN, też dial.: HDZ III 136), 'dół do przechowywania gnoju' (RSAN, RJAZ), 'ropiejący przyszcz' (ib.), 'brudna woda na dnie okrętu' (RJAZ), też NM *Gnojnica* (ib.), bułg. *гноиница*, częściej pl. *гноиницу* 'małe ropne przyszczu na twarzy i całym ciele' (RBE, Mladenov BTR, też dial.: Gerov), dial. także 'nawiezione pole' (Gerov), maced. *гноиница* 'ropiejący przyszcz, czyrak' (RMJ);

strus. **гноиница** w XIV w. 'ciekle odchody' (SRJ XI—XVII), 'ropiejący wrzód, rana' z XVII w. (ib.), ukr. dial. *гноиниця* 'drabinka w wozie do wożenia gnoju' (Żel.), 'deska w tym wozie' (Onyškevyč Bojk.), 'wóz do gnoju' (ib.). ~

Substantywowane adi. *gnojьнь* z suf. *-ica*. O budowie zob. I 98—9.

B. O.

gnojьnikъ gnojьnika 'miejsce, gdzie się wyrzuca gnój', pld. i wsch. 'zaropiała rana, przyszcz, czyrak'

~ pol. *gnojnik* 'dół lub specjalny zbiornik do przechowywania gnoju' już w XVI w. (SJP PAN, SP XVI IBL, też dial.: Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXII 184), 'wóz używany do wożenia gnoju' (SJP PAN), dial. także obelżywe wyzwisko stosowane do człowieka brudnego (Sychta SK, SW), 'zły duch' (Sychta SK), por. nazwy botaniczne, np. *Agaricus fimetarius*, gatunek grzybka rosnącego w ogrodach i na polach nawiezionych gnojem (SJP PAN), głuź. *hnójnik* 'chrząszcz krówka, *Geotrupes stercorarius*' (Pfuhl, Jakubaš, Zeman), 'dżdżownica' (Pfuhl), czes. *hnojnik* 'dół na gnój' (Přir. slov., Jungmann), 'wóz do wożenia gnoju' (ib.), por. również obelżywie o biednym człowieku (ib.; Gebauer Sl.: tu też 'człowiek rozrzucający gnój'), bot. 'gatunek grzyba, np. *Coprinus*, *Agaricus fimetarius*' (Přir. slov., Jungmann), zool. 'chrząszcz z rodziny żukowatych *Scarabaeidae*' (Přir. slov.), śl. *hnojnik* 'gatunek grzyba, czernidłak kołpakowaty, *Coprinus comatus*' (SSJ);

sł. *gnójnik* 'nawiezione pole, grządka' (Pleteršnik), 'kloaka' (ib.), sch. *gnójnik* m. 'miejsce, gdzie leży gnój' (RJAZ), 'nawiezione pole' (ib., RSAN), 'zaropiałe miejsce, rana' (RSAN), bułg. *gnójnik* 'zaropiałe miejsce, rana' (RBE, też dial.: Umlenski Kjustendil); strus. *гноинникъ* 'miejsce przeznaczone na nieczystości, nawóz' (SRJ XI—XVII), ros. *gnójnik* 'czyrak, pryszcz zaropiały' (SSRJ, też dial.: Dal, Opyt), u Dala również 'człowiek, którego ciało pokryte jest ropniami', ukr. *гниїник* 'strup, miejsce, gdzie się zgromadziła ropa' (SUM), dial. 'chrząszcz gnojowy' (Hrinčenko, Żel.). ~

Od adi. *gnojъnъ*, o suf. *-ikъ* zob. I 90—1.

B. O.

gn'ojъnъ gn'ojъna gn'ojъno 'dotyczący gnoju, związany z gnojem, do gnoju, stercorarius, stercoris' (*gnojъny vidly* 'widły do gnoju', *gnojъnъ vozъ* 'wóz do przewożenia gnoju'), 'ropiejący, jęczący się, purulentus', *gnojъna rana* 'rana ropiejąca, jęcząca się'

~ pol. przestarz. *gnojny* 'zagnojony, pełen gnoju' (SJP PAN, też dial.: Szymczak Domaniewicz), 'do gnoju, z gnojem styczność mający', już w 1472 r. glista *gnojna* (Słownik stpol., Sychta SK, Zaręba AJS II m. 35, cz. II 11), dial. *gnojne vidly* (u Sychty SK: *gnojné vidle*), stpol., dziś dial. 'żyzny, użyźniony gnojem' (SP XVI IBL, Zaręba Niepołomice), też w różnych połączeniach, np. stpol. łoboda *gnojna* 'Chenopodium album' (SP XVI IBL), połab. *gnójnə* 'gnojny, gnojowy, do gnoju' (Lehr-Splawiński GP 192, Olesch Thesaurus, p. jednak Polański SE 167), *gnójnə vajdlj* 'widły do gnoju', dłuż. *gnojny* 'gnojny, dotyczący gnoju, służący do nawożenia', *gnojne vidly* 'widły do gnoju' (Muka), głuż. *hnójny* 'gnojowy, do gnoju' (Pfuhl. Jakubaš, Zeman), *hnójne vidly* 'widły do nawozu' (ib.), *hnójny wóz* 'wóz do przewożenia gnoju' (Pfuhl), czes. *hnojny* 'dotyczący gnoju', *hnojné vidle* 'widły do gnoju', *hnojny vůz* 'wóz do przewożenia gnoju' (Pfir. slov., Gebauer Sl., Jungmann), też dešť'ovka *hnojni* 'dżdżownica', chrobák *hnojni* 'chrząszcz krówka' (Pfir. slov.), stczes. też 'ropiejący, pokryty ropą' (Gebauer Sl.), śla. *hnojny* 'związany z gnojem' (SSJ, też dial.: Habovštiak Orava), *hnojny voz* 'wóz do przewożenia gnoju', *hnojne vidly* 'widły do gnoju' (SSJ);

sł. *gnójen -jna -jno* 'dotyczący gnoju' (SSKJ, Pleteršnik, także dial.: Tominec Črni vrh, Megiser 1592, Megiser 1603), *gnojne vile* 'widły do gnoju' (SSKJ, Tominec Črni vrh), *gnojni voz* (SSKJ), 'dobrze znawożony' (Pleteršnik, Megiser 1592), 'zaropiały, wydzielający ropę', *gnojna rana* 'rana ropiejąca' (ib., SSKJ, Tominec Črni vrh), sch. *gnójjan -jna -jno* 'ropiejący, zaropiały' (RSAN, też dial.: ČDL), 'odnoszący się do gnoju, zawierający gnój' (RSAN, RJAZ, Belostenec), *gnojne vile* 'widły do gnoju' (Belostenec), 'wybrudzony gnojem, zabrudzony' (RSAN), scs. *гноинъ* 'pokryty wrzodami, owrzodziały' (Sadnik—Aitzetmüller HAT: Zogr., Mar., Sav.), *гноина рана* 'rana zaropiała', cs. też 'dotyczący gnoju, nawozu' (SJS, Miklosich LP), bułg. *гноен -йна -ъно* 'ropiejący, ropny, pokryty ropą', *гнойна рана* 'rana jęcząca się' (RBE, Mladenov BTR), dial. 'użyźniony nawozem, znawożony' (ib.), maced. *гноен -jna -jno* 'ropny, ropiejący' (RMJ);

strus. *гноинныи* 'pokryty wrzodami, ropniami' (Srezn., SRJ XI—XVII), 'brudny, zabrudzony' (SRJ XI—XVII), ros. *gnójnyj* 'ropiejący, ropny' (SSRJ, też dial.: Dal), *гноинная рана* 'rana ropiejąca' (SSRJ), dial. także 'użyźniony nawozem, znawożony' (SRNG), ukr. *гниїний -на -не* 'ropiejący, ropny', *гниїна рана* 'rana zaropiała' (SUM, Hrinčenko), dial. również 'użyźniony nawozem, dobrze uprawiony' (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.), brus. *gnójny* (dial. też *gnajny*, *gnajny*, *gnójnyj*) 'dotyczący gnoju, użyźniony gnojem' (TSBM, Nosovič, SPZB, ŽS 39, Šaternik Červ.), *gnójnyja villy* 'widły do gnoju' (Nosovič), 'ropny, zaropiały', *гноинная рана* 'rana ropiejąca' (TSBM). ~

Adi. od *gnojъ* z suf. *-ъnъ*. Możliwa też podwójna motywacja: od *gnojiti (se)* 'ropieć, jątrzyć się'. Zob. *gnojevъ*. Stosunek *gnojъnъ* : *gnojevъ* jak *bojъnъ* : *bojevъ*, *lojъnъ* : *lojevъ*.

Zob. Brodowska-Honowska SPS 83 (tu też o trudnościach z odróżnieniem struktur denominalnych od dewerbalnych).

B. O. — F. S.

gnositi zob. gnusiti

gnosota zob. gnusota

gnosъ zob. gnusъ 1.

gnosъnъ zob. gnusъnъ

gnosati zob. gnusiti

gnusiti *gnus'it* *gnusisъ* : *gn'usiti gn'usit* : pld. *gnositi gnosit* 'brudzić, zanieczyszczać, czynić wstrętnym, odrażającym, ohydny, inquinare, sordidum facere', *gnusiti se, gn'usiti se, gnositi se* 'brzydzić się czymś, odczuwać wstręt, obrzydzenie (do czegoś brudnego, ohydneho), fastidire, abominari', iter. *gnušati (se) gnušajit (se), gn'ušati (se) gn'ušajit (se), gnošati (se) gnošajit (se)*

gnusiti: ~ stpol. XV w. *gnusit gnusit* 'być leniwym, opieszalym, lenić się', dial. *gnusit se* 'guzdrać się, wybierać się powoli' (Karłowicz SGP: Krakowskie), czes. *hnusiti -sim* 'obrzydzać coś komuś', *hnusiti se* 'mierznąć, stawać się (komuś) wstrętnym, odrażającym', *hnusi se* mi to 'mierzi mnie to, czuję wstręt do tego', sła. *hnusit' sa* (dial. *hnusit' i sa*, Matejčik Novohrad 220) 'brzydzić się, mierzić', *hnusi sa* mi to 'brzydę się tym, czuję do tego wstręt';

sł. *gnusiti -sim* 'czynić wstrętnym, odrażającym, zanieczyszczać, plamić; mieć wstręt do czegoś, brzydzić się' (Pleteršnik, już u Megisera 1603, abhorreo, nauseo), *gnusiti se* 'odczuwać wstręt, brzydzić się', *gnusi se* mi kaj 'brzydę się czymś, czuję do czegoś wstręt' (SSKJ, Pleteršnik), sch. dial. od XV w. *gnusiti gnusim* 'czynić coś wstrętnym, odrażającym; zanieczyszczać, brudzić; wypróżniać się, np. o kocie; obrzydzać coś komuś' (dawne czakaw. wyjątkowe XVII w. też 'brzydzić się'), *gnusiti se* przestarz. 'odczuwać wstręt, brzydzić się', dawne kajkaw. *gnusi mi se* 'brzydę się czymś, czuję do czegoś wstręt', cs. *гноусити ся -ша ся* 'abominari' (Miklosich LP), bułg. *гнуся -сѣм* przestarz. i dial. 'czynić coś wstrętnym, odrażającym', 'wzbudzać w kimś wstręt, obrzydzenie, obrzydzać coś komuś', *гнуся се* 'odczuwać wstręt, obrzydzenie, brzydzić się' (RBE), również dial., np. BDial. I 76, IV 196, V 15), maced. dial. *гнѹса* 'brudzić, zanieczyszczać' (BDial. VIII 222: Kostur), *гнѹса се* 'odczuwać wstręt, brzydzić się' (ib.);

strus. *гноусити гноушоту* 'zanieczyszczać, kalać', 'odczuwać obrzydzenie, brzydzić się', *гноуситиса* 'odczuwać obrzydzenie, brzydzić się', 'wzbudzać obrzydzenie, wstręt, abominari' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. dial. *гнусить гнушѹ -сѣмъ* 'brzydzić się czymś', 'prosić, domagać się czegoś usilnie, ze łzami (o dzieciach)', 'skarżyć się, narzekać, zrzędzić' (SRNG), 'niegłośno płakać skarżąc się albo wyprasząc coś' (Sl. Priamur'ja), 'płakać, chlipać, o dziecku' (Slovarъ Novosybir.), *гнуситьсѹ* 'brzydzić się, gardzić' (Slovarъ Don.), brus. dial. *гнусіць -шѹ -сѣм* 'brzydzić się' (Nosovič), 'brudzić, np. ręce; wypróżniać się, np. o gęsiach' (SPZB), *гнусіцца* 'brudzić się' (ib.). ~

gn'usiti: ~ czes. dial. *hñusit -sim* 'przygniatać, przyciskać, przytłamszać' (np. tá práce ho *hñusi* 'ta praca go przygniata, wyczerpuje, przemęcza'), 'niszczyć' (Bartoš DSM, Malina Mistřice);

sch. dial. zach. i pñ. *gnjūsiti gnjūsīm* 'czynić coś wstrętnym, odrażającym, zanieczyszczać, brudzić; obrzydzać coś komuś', *gnjūsiti se* 'brzydzić się, odczuwać wstręt' (także czakaw. *gnjusit se* 'ts.', Turina--Šepić RČI);

brus. pot. *gnóciŭ gnóŭŭ -ciŭ* 'brudzić, zanieczyszczać' (TSBM, też dial., np. Šaternik Červ.), 'psuć, gnoić' (Turaŭ), 'brzydzić się' (Nosović). ~

gnositi: ~ scs. Supr. *гнѡсѡшѣ сѧ* 3. sg. imperf. 'odczuwać wstręt, brzydzić się, fastidire' do *гнѡсѡшѣ сѧ, гнѡсѡшѣ сѧ*, p. niżej (SJS), bułg. przestarz., rzadkie *gnъcъ ce -ciŭ ce* 'odczuwać wstręt, brzydzić się' (RBE, RBKE), również dial., np. *gnъcum ce* 'ts.' (BDial. III 208: Samokov), maced. *gnacu* 'brudzić, kalać, zanieczyszczać' (dial. *gnъca* 'ts.', BDial. VIII 222: Kostur), lud. 'odczuwać gniecenie w żołądku, które zmusza do wymiotów' (RMNP), *gnacu ce* 'odczuwać wstręt, brzydzić się' (dial. *gnъca ce* 'ts.', BDial. I. c.). ~

Iter. *gnušati (se)*, *gn'ušati (se)*, *gnošati (se)*: ~ sch. *gnušati se: gnušati se -šām se* 'odczuwać wstręt, obrzydzenie, odrazę' (RSAN), *gnjūšati se -šām se = gnušati se* (ib.), scs. Supr. *гнѡсѡшѣ сѧ : гнѡсѡшѣ сѧ -шѡшѣ сѧ* 'odczuwać wstręt, obrzydzenie, brzydzić się' (SJS);

strus. od XI w. *гнѡсѡшѣ = гнѡсѡшѣсѧ* 'gardzić; brzydzić się' (SRJ XI—XVII), u Srezn. *гнѡсѡшѣ -шѡшѣ* (bez podania znaczenia), *гнѡсѡшѣсѧ* 'abominari, despiciere', ros. *гнушатъся -юсь* 'gardzić, pogardzać (kim, czym), brzydzić się (kim, czym)', stłukr. XVI—XVIII w. *гнушатися* 'czuć odrazę, brzydzić się' (Tymčenko, Slavynec'kyj Leks.), stbrus. XVI w. *гнушатися, гнюшатися* 'gardzić, pogardzać; brzydzić się' (HSBM). ~

Czasownik denominalny od *gnusъ* I. (*gn'usъ, gnosъ*), o budowie p. I 57.

W. B.

gnusob'a: gn'usob'a zach., pñd. (część zach.) 'wstręt, obrzydzenie, taedium; to, co wywołuje wstręt, obrzydzenie, np. brud, nieczystości, sordes'

gnusoba: ~ czes. *hñusoba* 'podły, nikczemny człowiek' (Kott), sła. *hñusoba* 'brud, nieczystość', też przezwisko człowieka gnuśnego lub brudnego, szkaradnego (SSJ, Kálal);

sł. *hñusoba* 'to, co wzbudza wstręt, obrzydzenie' (SSKJ), u Pleteršnika także 'wstręt, obrzydzenie, obrzydliwość', 'to, co jest obrzydliwe, odrażające, wstrętne, np. śmieci, nieczystości, robactwo', sch. od XVI w. *gnusôba* 'ohydność, ohyda', dial. 'brud, nieczystość, gnój', dawne 'wstręt, odraza, abominatio', dziś również 'ten, kto postępuje odrażająco' (RSAN, RJAZ). ~

gn'usoba: ~ czes. dial. *hñusoba* 'brudas (jako przezwisko)' (Bartoš DSM);

sch. *gnjusôba* 'ohyda, ohydność', dial. 'brud, nieczystość' (RSAN), czakaw. *gnusobā* 'odraza, obrzydliwość, wstręt' (ČDL). ~

Abstractum od *gnusъ* (*gn'usъ*) adi., subst. O suf. *-oba* p. I 61—2.

Zob. *gnusota*.

W. B.

gnusot'a: pñd. (część wsch.) *gnosot'a* 'wstręt, obrzydzenie, taedium; to, co wywołuje wstręt, obrzydzenie, np. brud, nieczystości, sordes'

gnusota: ~ czes. rzadkie *hñusota* 'obrzydzenie, obrzydliwość, ohyda' (Pfir. slov.), sła. rzadkie *hñusota* 'brud, nieczystość', też przezwisko człowieka gnuśnego lub brudnego, szkaradnego (SSJ, Kálal);

sł. dawne *gnusôta* 'to, co wzbudza wstręt, obrzydzenie; wstręt, obrzydzenie, obrzydliwość', sch. (wyjątkowe w XVIII w., dziś rzadkie, wg RSAN „neobično”)

gnusòta 'odrażający postępek; ten, kto czyni coś odrażającego' (ale od XVI w. *gnusòca*, dziś dial. 'brud, nieczystość'), cs. **ꝥꝋꝋꝋꝋꝋ** 'sordes' (Miklosich LP: nie poparte przykładem), bułg. *ꝥꝋꝋꝋꝋ* 'obrzydlivość, ohyda; coś (np. śmieci, nieczystości), co wzbudza wstręt, obrzydzenie; wstręt, obrzydzenie', zwykle w pl. 'podłe, wstrętne, ohydne postęпки, słowa', też dial. np. rodop. *ꝥꝋꝋꝋꝋ* 'brudny, odrażający człowiek' (BDial. II 145), *ꝥꝋꝋꝋꝋ* f. 'wielki bałagan i brud' (BDial. V 163);

strus. **ꝥꝋꝋꝋꝋꝋ** 'obrzydlivość, ohyda' (SRJ XI—XVII), ros. dial. *ꝥꝋꝋꝋꝋ* 'owady (muchy, komary, gzy) w tajdze' (SRNG), brus. dial. *ꝥꝋꝋꝋꝋ* 'coś wstrętne, brud' (Turaū). ~

gnosota: ~ bułg. przestarz. *ꝥꝋꝋꝋꝋ* = *ꝥꝋꝋꝋꝋ* (RBE), maced. *ꝥꝋꝋꝋꝋ* 'nieczystość, brud', przen. 'podłość'. ~

Por. stpol. XV w. *gnustwo* 'lenistwo, opieszałość, segnitics, desidia' (Słownik stpol.).

Abstr. od *gnusъ*: *ꝥꝋꝋꝋꝋ*.

Zob. *gnusoha*.

W. B.

gnûsъ I. *gnûsa* : *gn'usъ gn'usa* : pld. *ꝥꝋꝋꝋꝋ ꝥꝋꝋꝋꝋ* 'coś roztartego, zmierzwionego, brudnego', 'nieczystości, brud, sordes', 'coś nieczystego, wywołującego odrazę, wstręt, obrzydzenie, coś odrażającego, ohydne' ('ktoś wzbudzający odrazę, wstręt, obrzydzenie'), 'wstręt, odraza, obrzydzenie, fastidium, taedium'

gnusъ: ~ pol. wyjątkowe dawne od XV w. *gnus* m. 'człowiek gnuśny, leniwy, ospały, powolny' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), czes. *hnus -su* 'odraza, wstręt, obrzydzenie; coś wstrętne, odrażające', też przezwisko człowieka, stczes. *hnus -sa*:*-su* 'zgnilizna, brud, gnój', sła. *hnus -su* 'wstręt, odraza, obrzydzenie';

sle. od XVI w. *gnûs -sa* 'wstręt, obrzydzenie; coś wstrętne, odrażające, ohyda; wstrętne, odrażający człowiek', sch. od XIV w. *gnûs -sa* 'coś wstrętne, odrażające; wstrętne brud, nieczystości; kał zwierzęcy, gnój', 'ktoś wstrętne, niegodziwiec, zakała', dawne także 'wstręt, obrzydzenie, odraza' (RJAZ), cs. **ꝥꝋꝋꝋꝋ** m. 'brud, nieczystości, sordes; wstręt, obrzydzenie, fastidium; bezwstyd, impudentia; zmaza, scelus' (Miklosich LP), bułg. *ꝥꝋꝋꝋꝋ* m. 'wstręt, obrzydzenie, odraza', *ꝥꝋꝋꝋꝋ ꝋꝋ ꝋꝋ ꝋꝋ* 'brzydę się, bierze mnie wstręt, obrzydzenie' (też dial., np. BDial. III 51: Ichtiman, IV 196: Trojan, V 163: Rodopy, VI 164: Plevén), maced. dial. *ꝥꝋꝋꝋꝋ* m. 'wstręt, obrzydzenie', *ꝥꝋꝋꝋꝋ ꝋꝋ ꝋꝋ ꝋꝋ* 'brzydę się, bierze mnie wstręt' (BDial. VIII 222: Kostur);

strus. **ꝥꝋꝋꝋꝋꝋ** m. 'brud, nieczystości; coś wywołującego odrazę, obrzydzenie', 'obrzydlivość, ohyda, przywara, zło', 'drobne zwierzęta lub owady szkodzące człowiekowi' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *ꝥꝋꝋꝋꝋ -ca* coll. 'drobne, zwykle żądłące owady (gzy, komary, muszki), drobne szkodniki pól (owady niszczące zasiewy)', dial. *ꝥꝋꝋꝋꝋ -ca*:*-cy* coll. 'ts.', 'szkodniki, drobne owady, robaki i gryzonie, zwłaszcza myszy, szczury, krety', 'żmije, węże', 'zwierzęta drapieżne zagrażające człowiekowi, np. wilki, niedźwiedzie', 'ptaki wyłuskujące orzechy cedrowe', sg. 'robak pasożytujący we wnętrzościach człowieka' (SRNG), również pejorat. 'podły, nikczemny człowiek' (ib.), ukr. dawne XVII w. *ꝥꝋꝋꝋꝋ* m. 'ospałość, lenistwo; wstręt, obrzydzenie' (Tymčenko, Slavynec'kyj Leks.), brus. *ꝥꝋꝋꝋꝋ -ca* 'owady (gzy, komary, muszki) pijące krew ludzką i zwierząt ciepłokrwistych', przen. o czymś podłym, nikczemnym, dial. 'skąpiec, sknera' (Jurčanka Mscisl.). ~

gn'usъ: ~ czes. *hnis -su* 'ropa z rany', stczes. *hnus*:*hnis -sa*:*-su* 'zgnilizna, ropa z rany, brud, gnój', dial. *hnus* m. 'ropa z rany; coś nieczystego, odrażającego' (Gregor Slav.-buč.), 'wszelka nieczystość, zwłaszcza roztarte drobiny słomy, siana itp.' (Malina Mistřice, Bartoš DSM);

sch. zach. *gnjūs -sa* 'coś wstrętne, odrażające: wstrętne brud, nieczystości; kał zwierzęcy, gnój', 'ktoś wstrętny, niegodziwiec, zakala', czakaw. także 'brudny, odrażający człowiek' (ČDL, HDZ VII 2, 454), 'skąpiec' (Turina—Šepić RČI);

ukr. dawne XVI—XVII w. *гнось* 'ospałość, lenistwo; wstręt, obrzydzenie' (Tymčenko, Slavynecьkij Leks.), brus. *гнос -са* 'owady (gzy, komary, muszki) pijące krew ludzką i zwierząt ciepłokrwistych', przen. o czymś podłym, nikczemnym, dial. *гнос* m. 'brud, nieczystości' (SPZB, Šaternik Červ.), 'człowiek odrażający, podły; skąpiec, sknera' (Nosović), 'człowiek niechlujny, brudas' (Šaternik I. c., Turaŭ); pod wpływem wsch.słow. pol. dial. kresowe *gnius -su* dawne wyjątkowe 'zgnilizna' (Brückner SE 147 s. v. *gnušny*, SW ze Smotryckiego), *gnius -sa* 'człowiek leniwy, gnuśny, leniuch' (SW). ~

gnosъ: ~ bułg. przestarz. *гнос* m. 'wstręt, obrzydzenie, odraza', dial. *гнос ме е* 'brzydzą się, bierze mnie wstręt, obrzydzenie' (BDial. III 208: Samokov), maced. *гнос* m. w zwrotach np. *гнос ме е* 'brzydzą się, bierze mnie wstręt', dial. też *гнос* m. 'wstręt, obrzydzenie' (Vidoeski Kumanovo 53), *гнос ми есту* 'brzydzą się, bierze mnie wstręt' (BDial. VIII 222: Kostur). ~

Pierwotną postacią jest niewątpliwie *gnusъ*. Wariant *gn'usъ* najtrafniej objaśnił Trávníček PF XV 2, 163—70: *gn-* > *gn'-*, zjawisko fonetyczne, zbliżenie się miejscem artykulacji *n* do poprzedzającego *g* dla ułatwienia wymowy. Iljinskij AslPh XXIX 489—90, van Wijk ZslPh IX 100, Trubeckoj ZslPh VII 392 uw. 1 dopatrywali się tu mało prawdopodobnej, starej apofonii (-eu-). Berneker SEW I 311—4, Machek Studie 10—24 objaśniali *gn'* afektywną palatalizacją w wyrazach pejoratywnych. Oboczną pld.słow. postać *gnosъ* też najprościej objaśnić fonetycznie: przedłużenie artykulacji nosowej na następującą głoskę (Sławski SO XVIII 257—8). Wyraz powstał na gruncie psł. Brak dokładnych odpowiedników ie. Lit. *gniūsas* (zwykle pl. -ai) 'robactwo' jest pewną pożyczką z brus. *гнос* (Brückner LS 84, Skardžius 76, LKŽod. III 460, Fraenkel LEW 159). Od pierwiastka *gn-u-* z ie. *ghn-ou-*: *ghn-eu-* < *ghen-* 'trzeć, rozcierać', por. gr. *χρᾶω* 'skrobać, drapać, odgryzać po kawałeczku', *χνόος*, *χνούς* 'osad na powierzchni, piana, brud morski, puch, meszek na owocach, na ciele ludzkim' (< ie. *ghn-ou-os*), stnord. *gnūa* 'trzeć'. Ten sam pierwiastek ie. *ghen-* z rozszerzeniem -ēi- w psł. *gniti*: *gnojъ* (zob.), por. też *gnida*. — O suf. -sъ nierzadkim w psł., spotykanym również w wyrazach ekspresywnych, p. II 31—2. Brak przejścia w -ch- w *gnusъ* tłumaczyć należy chronologią formacji (zob. Shevelov PS 131, por. jednak Brückner KZ XLII 345). Pierwotne znaczenie 'coś rozartego, zmierzwionego, brudnego' (nomen acti < *'rozcieranie, roztarcie' — nomen actionis) realnie zaświadczone szczątkowo na gruncie czeskim, p. wyżej. Wtórnie 'coś wywołującego odrazę, obrzydzenie, wstręt' (też 'ktoś budzący odrazę') > 'obrzydzenie, wstręt'. Podkreślić należy dobrze zaświadczone znaczenie 'zgnilizna, gnój'. Wyraźnie nawiązuje do psł. *gniti*, *gnojъ*. — Zob. *gnusъ* (tu o wariancie *gnosъ*).

Torp 138, Wood American Journal of Philology XLI 236, Sławski SE I 305—6, Vasmer REW I 281, Pokorny IEW 436—7, Frisk GEW III 1106—7. — Inne objaśnienia: Vaillant GC IV 31 uważał *gnusъ* za formację postwerbalną od *gnusiti*. — Machek ES² 172—3, dopatrując się w *gnusъ* protetycznego *g-* łączył z łac. *nausea* 'choroba morska, mdłości, nudności', gr. *ναυσίη* 'ts.'. Nieprawdopodobne (wyraz łac. zapożyczony z greki).

W. B. — F. S.

gnusъ 2. *gnusa gnuso* 'wzbudzający wstręt, obrzydzenie, odrazę, nikczemny, podły, fastidiosus, fastidium creans, sordidus'

Niepewne poświadczenie u Kozmy Przebitera (bułg. pisarz X w., rękopis XV w.) **ГНОУСЪМ** 'nikczemny, podły': według Srezn. **СЛОВЕСА ИХЪ ГНОУСА ОСТАВЛЮ**, według Davidova Kozmy 80 subst. **ГНОУСЪ** 'brud, nieczystość' z przykładem **ПРОУАМЪ ЖЕ СЛОВЕСА ИХЪ ГНОУСЫ ОСТАВЛЮ**.

Może relikwyt adi. *gnusъ* 2., postulowanego przez pochodne abstracta *gnusь*, *gnusoba*, *gnusota* (zob.). Również adi. *gnusьnъ* po części mogło powstać przez nawarstwienie suf. *-ьnъ* na pierwotne adi. *gnusъ*. Byłby to przymiotnik paralelny do subst. *gnusъ*, o pochodzeniu zob. *gnusъ* 1.

F. S.

gnusъ f. pld. i wsch. : **gnьсь** f. pld. i wsch. (?) 'odraza, obrzydzenie, wstręt, abominatio' *gnusъ*: ~ sch. dawne XVIII w. *gnūs*: *gnjūs* f. 'coś wstrętnego, odrażającego, obrzydliwego' (RJAZ), cs. **ГНОУСЪ** f. 'fastidium, abominatio' (Miklosich LP), bułg. dial. **гнусъ** f. 'odraza, wstręt' (BDial. V 15: Sevlievo);

strus. **ГНОУСЪ** f. 'abominatio' (Srezn.), 'wada, przywara; nieczyste zwierzę' (SRJ XI—XVII), ros. pot. **гнусъ** f. 'coś wywołującego wstręt' (SSRJ). ~

gnьсь: ~ scs. Euch. **ГНЕСЪ** f. (<**gnьсь* < **gnьсь*, por. psł. *trьstь* > *trьstь*) 'brud, jad, sordes, pus' (SJS), cs. **ГНЕСЪ** f. 'scelus', **ГНЕСЪ** f. 'sordes' (Miklosich LP);

rus.-cs. **ГНЕСЪ** : **ГНЕСЪ** f. 'wada, zły nałóg, przestępstwo, złość, scelus' (Srezn., SRJ XI—XVII). ~

Por. cs. **ГНЕСИВЪ** 'brudny': **РИЖИ ГНЕСИВНЕ** (SJS, Miklosich LP).

Abstractum od adi. *gnusъ* 2. i nie poświadczonego **gnьсь*; o suf. *-ь*, postulującym nierządno wokalizm zredukowany pierwiastka, zob. ostatnio Vaillant GC IV 23—32. — Berneker SEW I 314—5 oddzielał *gnьсь* od *gnusъ*, rekonstruuje jako podstawę adi. **gnь-so-* od *gnьjo gniti*. Mało prawdopodobne. Według Spechta UID 145 *gnьсь*:*gnusъ* kontynuuje prastarą oboczność tematów na *-i*:-*-u*. W. B. — F. S.

gnusьnъ gnusьn'a gnusьno : **gn'usьnъ gn'usьna gn'usьno** : pld. **гнѣсьнъ гнѣсьна гнѣсьно** 'wzbudzający wstręt, obrzydzenie, odrazę, fastidiosus, fastidium creans'

gnusьnъ: ~ pol. *gnusny* 'niechętny do działania, nie mający energii, apatyczny, ospały, niemrawy, ociężały, powolny' (już w XV w. 'leniwy, opieszaly'), 'właściwy człowiekowi apatycznemu, wywołany apatią, beczynnością, brakiem energii, próżniaczy', czes. *hnusný* 'obrzydliwy, wstrętny, ohydny', sła. *hnusný* 'wzbudzający wstręt, obrzydzenie, wstrętny, obrzydliwy, odrażający' (SSJ, też dial. np. Matejčik Novohrad 96), dial. także 'brudny' (ESSM VI 184);

sł. od XVI w. *gnusen -sna -sno* 'wzbudzający wstręt, obrzydzenie, wstrętny, odrażający', sch. *gnusan: gnusan -sna -sno* 'brudny, nieczysty (przen. także o właściwościach duchowych)', 'wzbudzający wstręt, obrzydzenie, wstrętny, ohydny, obrzydliwy, paskudny', scs. Supr. **ГНОУСЪНЪ** 'wstrętny, odrażający, obrzydliwy', cs. **ГНОУСЪНЪ** 'abominatus; foedus', bułg. **гнѣсен -сна -сно** 'wzbudzający fizyczny wstręt, odrazę, obrzydliwy, wstrętny; podły, nikczemny, bezecny; plugawy, ohydny', dial. 'brudny, zabrudzony, wzbudzający wstręt', **гнѣсно ми ѿ** 'niedobrze mi, zbiera m się na wymioty' (BDial. II 145: Rodopy), maced. dial. **гнѣсен** adi. 'brudny, nieczysty; podły, nikczemny' (BDial. VIII 222: Kostur), por. **гнѣсно**, Vidoeski Kumanovo 50, Mazon Contes 15;

strus. **ГНОУС(Ь)ИВЪ** 'niegodziwy, nefarius', 'zabrudzony, skałany', 'nieczysty, nie-miły Bogu; zakazany przez religię' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. **гнѣснѣй** (**гнѣсен гнѣсна гнѣсно**) 'odrażający, nikczemny, podły', dial. 'brzydki' (SRNG), stokr. **ГНОУСЪИВЪ** 'niechętny do działania, leniwy, gnuśny; wstrętny, odrażający' (Tumčenko), brus. **гнѣсны** 'wzbudzający wstręt, odrazę; podły, zdolny do uczynienia czegoś wstrętnego'. ~

gn'usъnъ: ~ stczes. *hñusný*: *hnisný* 'hnisáním nemocný' (Gebauer Sl.), czes. dial. *hñusno* adv. 'uciążliwie, ciężko, z trudem' (np. *ide mñe to hñusno*, Svěrák Karlovice, Bartoš DSM), 'nie bardzo, mizernie, brzydko' (Malina Mistřice);

sch. zach. i pld. *gnjūsan*: *gnjūsan -sna -sno* = *gnusan*, dial. czakaw. *gnjūsan gnjūsna gnjūsno* 'brudny, zabrudzony, powalany; wstrętny, obrzydliwy, odrażający' (ČDL, HDZ VII 2, 454, Turina—Šepić RČI);

stukr. *гнусныи* = *гнѹсныи* (Тумчѣнко, Slavynecъskij Leks.), brus. *gnjōсны* = *gnjōсны*, dial. także 'nieczysty, brudny, niechlujny, nie dbający o czystość' (Šaternik Červ., SPZB: *gnjōсны*, Turañ: *gnjōсны*). ~

gnusъnъ: ~ scs. Supr. (1 raz) *гнѹсѹнъ* 'wstrętny, odrażający, obrzydliwy', bułg. przest. *gnjōsen -sna -sno* 'wzbudzający fizyczny wstręt, odrazę, obrzydliwy, wstrętny; podły, nieczemny; plugawy, ohydny', dial. *gnjōsen* 'ts.' (BDial. III 208: Samokov), 'nieczysty, brudny, zabrudzony' (BDial. V 163: Rodopy), maced. *gnjōsen -sna -sno* 'wstrętny, odrażający; podły; zabrudzony, nieczysty' (RMJ, RMNP), też dial. *gnjōsen* (Mazon Contes 15), *gnjōsno*: *gnjōsno* (Vidoeski Kumanovo 52—3, 62), *gnjōsen* 'filthy' (Hendriks Radožda-Vevčani 259). ~

Adi. z suf. *-ъnъ*. Brodowska-Honowska SPS 101 widzi tu strukturę dewerbalną: do *gnusiti* (*se*). Nie można wykluczyć podwójnej motywacji: *gnusъ* 1., *gnusъ*. Por. też szcążtkowo zachowane adi. *gnusъ*, na które mogą wskazywać także stare derywaty (zob. *gnusъ*).

ESSM VI 184.

W. B. — F. S.

gnušati zob. *gnusiti*

gnъsъ zob. *gnusъ*

gn'aviti *gn'āv'p* zach., pld. 'gnieść, ścisnąć, miąć, premere, pressare; dusić, dławić, elidere', 'dreńczyć, męczyć, torquare, vexare'

~ czes. dial. *hñavit* *-vim* 'żuć; ścisnąć, przyciskać, gniesć, tłoczyć; tłuc, miąć' (Svěrák Karlovice; też z ekspresywnym *g-*: *gnāvit*: *hñāhit* 'tłoczyć, cisnąć; gniesć; tłuc, miąć', Bartoš DSM), wałaskie 'gwałtownie dobijać się', 'łakomie zjadać' (ib.), sła. *gnjavit* *-vi* 'tłoczyć, cisnąć, napierać, pchać; deptać, ubijać; dławić, dusić' (także dial., np. Habovštiak Orava 116, 187, Stanislav Liptov 214, Ripka Dołnotrenč. 192, Milán SMS XIX 428; Kálal również *hñavit*, *gnābit* 'ts.'). przen. 'przygnębiać, uciskać, dreńczyć, męczyć, dusić' (też u Kálala), 'wykorzystywać', dial. także *hñavit* 'jeść łakomie, pożerać, pochłaniać' (Kálal);

sł. *gnjāviti -vim* 'cisnąć, gnębić, naprzykrzać się', pot. 'dreńczyć, męczyć', u Pleteršnika 'cisnąć, uciskać, miąć' (*gnjāviti* koga 'dusić, dławić, maltretować'), dial. prekm. 'uciskać, prześladować' (ib.), sch. *gnjāviti gnjāvim* 'mocno przyciskać, ścisnąć, gniesć, rozgniatąć; cisnąć, tłoczyć, miąć, miętosić; dusić, dławić, męczyć, dreńczyć, gnębić' od XVII w. (w tych znaczeniach też dial. np. czakaw. *gnāvit*, *gnāvit -vin*, Koschat Baumgarten, ČDL I 237; por. 'uciskaniem, ściąganiem spowodować poronienie', RSAN), 'być nieznośnym, dokuczać, zanudzać; pracować powoli, ociągać się, odwlekać' (RSAN; por. dial. *gnjāvam* 'dlugo spać, odpoczywać leżąc', Mitrović Leskovac), przestarz. 'przeszkadzać, zwalzać, dusić, tłumić' (RSAN), *gnjāviti se* 'wykonywać nudną, nieciekawą pracę, nudzić się', 'zatrzymać się bez potrzeby, nadaremnie tracić czas' (ib.), dial. 'wzajemnie chwytąć się za gardło, walczyć przyduszając się wzajemnie' (ib.: Bačka, Czarnogóra), bułg. dial. *gnjāv* *-vuu* 'gniesć, miąć, cisnąć np. odzież, ludzi, zwierzęta' (np. RBE, Gerov Dop., Mladenov Vidin, Umlenski Kjustendil), 'dusić, dławić, męczyć; bić, uderzać, grzmocić; moco-

wać się z kimś' (RBE, Gerov Dop., BDial. III 209), również *gn'afam* (ce) 'jeść łakomie, szybko, niespokojnie' (BDial. IX 237: Vraca), maced. dial. *gnjavit se* 'mozolić się, męczyć się, trudzić się, ciężko pracować, harować' (Hendriks Radožda-Vevčani). ~

Z ekspresywną palatalizacją (por. niżej lit. *gniūžti*, o palatalizacji Otrębski *Studia indoeuropeistyczne*, 1939, 63) z pierwotnego **gnaviti*. Wokalizm pierwiastka i semantyka wskazują na psł. iterat. do nie zaświadczonego **gnov-*, ie. *gn-eu-* (< *gen-* 'ściskać, zgniatać'). Brak zaświadczonej bezpośredniej podstawy derywacyjnej z wokalizmem -o- w tym typie czasowników nierzadki (por. *daviti*, *gasiti*, *kaziti*, *variti*), p. Kuryłowicz AI 297—8. Najbliżej stoją wyrazy germ.: stnord. *knýja* 'ściskać, bić', ags. *cnūrian* 'ściskać, rozgniatać, tłuc w móżdżerzu'. Do tej rodziny należą też (z rozszerzeniem pierwiastka): lit. *gniūžti* (intensivum *gniūžyti*) 'ściskać, gnieść, miąć', łot. *gnaūzt*, *gnaūzīt* 'ściskać, gnieść, wyciskać, wygniatać'; toch. B (z suf. -sk-) *nusk-* 'cisnąć, uciskać' (z ie. **gnu-*, z uproszczeniem nagłosowego *gn-* > *n-*).

Berneker SEW I 315, Fraenkel LEW 159, Bernard RES XL 28, Skok ER I 578, Bezlaj JiS XVI 232, ES I 153 (zwraca również uwagę na sł. dial. styryjskie *gnjaviti* = *gnjaviti*; por. paralelę bułg. dial. *unčavum* 'froisser', IIBE IV 331, < **жнāvum*, Bernard l. c.), Stang LSBG 23, van Windekens Orbis XXI 103—4, Pokorny IEW 371. — ESSM VI 180—2 (Trubačev *Etim.* 1974, 180—1) rekonstruował hipotetyczne, nigdzie nie zaświadczone *gnoviti* na podstawie ros. dial. *gnobūt* 'męczyć, obciążać', ukr. *гнобу́ти* 'gnębić, ugniatać', pol. *gnębić* 'uciskać, dręczyć' (-b- w tych wyrazach uważał za sekundarne). Nie można jednak tych wyrazów odrywać od bliskiego znaczeniowo psł. dial. *gonobiti* (p., por. ros. dial. *gonoбуть* 'męczyć, nużyć', ukr., Żel.: *gonoб́ути* = *гнобу́ти*). Wpływem tej bliskiej znaczeniowo rodziny tłumaczyć jednak trzeba -b- w czes. dial. *gnābit*, sł. dial. *gnabit*. — Nie widać podstaw do przyjmowania innych objaśnień: Machek ES² 151 uważał wyrazy czeski i słowacki za zapożyczenia z dialektów austriacko-niemieckich. — BER I 257 tłumaczył wyraz bułgarski kontaminacją *gnemá* i *dávja*.

Zob. bliskoznaczne *gnesti*.

W. S. — F. S.

gn'usiti zob. gnusiti

gn'usoba zob. gnusoba

gn'usъ zob. gnusъ I.

gn'usьнь zob. gnusьнь

gn'ušati zob. gnusiti

go! go-go! interi. naśladowanie głosu gęsi (w tym znaczeniu na wsch., o większym zasięgu pierwotnym świadczy jednak derywat *gogotati*, *gogots*, zob.), wołanie, okrzyk na bydło (konie, woły), także wykrzyknik wyrażający różne uczucia, najczęściej zdziwienie, podziw; niezadowolenie, sprzeciw; również wyraża głośny śmiech (w tych ostatnich znaczeniach zwykle z dźwięcznym nagłosowym spirantem)

~ pol. *ho*, *hoho!* wykrzyknik o różnej intonacji, mogącej wyrażać podziw, żartobliwą pogroźkę itp. (zapisane od XVI w., SP XVI 1BL); wykrzyknienie nawołujące, okrzyk przy pracy, np. *Ho!... Ho!... Hooo!* Ludzie!; wyraz mający naśladować śmiech, dial. *ho!* poganianie wołów w prostej linii; na Litwie wykrzyk na konie, żeby ruszyły z miejsca, *ho ho ho!* do koni, żeby stanęły, *ho hoj!* wołają

wypędzając bydło ze stajni albo wpędzając je nazad do stajni — z pow. bialskiego, *hoho hoho!* wołają, gdy szczwać miano upatrzonemu zająca (Karłowicz SGP), kasz. *ho-ha!* wykrzyknik oznaczający, żeby bydło, idące na pastwisko lub zaprzężone do wozu, stanęło, *hooo!* wykrzyknik wyrażający rozkaz zatrzymania maszyny, np. do młócenia (Sychta SK), gluź. *ho ho ho* okrzyk na konia w celu przepłoszenia go; *ho, hoho* wenn man bei etwas Anstandt nimmt (Pfuhl), czes. *ho, hō, hoho, hohó, hohoho* wyraża zdziwienie, zaskoczenie, podziw, podrażnienie, niechęć, niedowierzenie, niezgodę, odmowę, sprzeciw, przerażenie, przestrasz; wyraża śmiech, naśmiewanie się (SSJČ), w Pfir. slov. też *ho! hoho!* ogłasza ruszanie, śla. *ho! hō!* wyraża dobitne wezwanie, zawołanie na bydło, aby się zatrzymało; wyraża też niepokój, niezgodę;

śle. *hō* okrzyk w celu zwrócenia uwagi, np. *ho, hooo, kje si, hō* wyraża głośny śmiech, wyśmiewanie się z kogo, oburzenie, sprzeciw, np. *ho, ti prodana duša*, wg Pleteršnika *hō* najczęściej wyraża zdziwienie, dial. *ho ho!* okrzyk, którym woźnica kieruje konia na lewo lub go zatrzymuje (Pleteršnik ze wsch. Styrii), sch. *hō, hohō* okrzyk wyrażający podziw, zdumienie, zdziwienie, radość, złość, irytację, niezadowolenie, bułg. *xo* okrzyk na wyrażenie zdziwienia, zdumienia, *xo-o-o* na wyrażenie zadowolenia, radości przy nieoczekiwanym spotkaniu z kimś, *xo-xo* na oddanie silnego, gromkiego śmiechu, *xo-xo!* w celu zwrócenia uwagi, rzadko *xo* jako zachęta 'no', np. *Xo, brate, pomogni mi!* (też Gerov, BDial. II 296 z Rodopów), dial. *xo* okrzyk dla zatrzymania konia (Stojkov Banat), w Rodopach *xō* dla potwierdzenia 'tak' (BDial. II 296), maced. *xo!* wyraża zdziwienie, zdumienie, *xo-o!* wyraża radość, zadowolenie, *xo-xo!* wyraża silny, głośny śmiech;

ros. *zo!* *zo-zo!* (zwykle wydłużone, wymawiane jako dźwięczne, tylnojęzykowe, szczelinowe) wyraża pochwałę, aprobatę, gruby śmiech, okrzyk przyzywający psy wydawany przez myśliwych, krzyk gęsi, dial. *zo* okrzyk przyzywający konie (SRNG z Astrachania), ukr. *zo* okrzyk w celu zwrócenia czyjejs uwagi, *zo zo zo* okrzyk podziwu (zapisane od XVIII w., Tymčenko; też u Hrinčenki), brus. *zo!* okrzyk dla wyrażenia radości, zdziwienia; jako okrzyk przyzywający; dla wyrażenia grubego śmiechu. ~

Por. sch. *gok* wabiący głos dropia, vox qua allicit Otis tarda (Hirtz RNZN II 128).

Na oznaczenie głosu gęsi dokładny odpowiednik balt.: lit. *gà gà gà* o 'głosie gęsi' (LKŽod.). W różnych znaczeniach pierwotna interi. znana innym językom ie.: niem. *ho!* okrzyk zachęty, ang. *ho!* 'stój!, zaczekaj!', wyraża też zdziwienie, radość, fr. *ho!* zawołanie na kogoś 'hej'; wyraża zdziwienie, oburzenie 'ho, ho', rum. *ho* 'stój!', łac. *ho* wyraża zdumienie, stind. *hō*.

Rozwadowski JP V 131, Schwentner PII 19—20, Sławski SE I 422, ESUM I 540.

B. O. — K. H. — F. S.

gohigъ gobiga zach. i pld. 'obfitość, bogactwo, nadmiar, abundantia'

~ stczes. *obih* m. 'obfitość, nadmiar, mnóstwo', Słownik stc. (< **gohigъ*, zanik nagłosowego *g-* pod wpływem stczes. *obilé* n. 'obfitość, bogactwo owoców, plonów, urodzaj', scs. **ОБИЛИЕ** 'obfitość, nadmiar, bogactwo', Kiparsky GLG 198 uwaga 3, Machek ES² 405), czes. dial. laskie *obih* 'obfitość' (Bartoš DSM). ~

Zasięg wyrazu powiększa derywat: stczes. *obizny* 'bogaty, obfity, obfitujący w coś; urodzajny', czes. dial. laskie *obizny* 'urodzajny, żyzny, płodny', cs.-serb. **ГОБИЖИНА** 'bogaty' (Miklosich LP).

Pożyczka z goc. *gabeięs* 'bogaty' (: *gabigs* p. *gabьdъ*).

Por. *gobino, gobь*.

Kiparsky GLG 198, ESSM VI 185.

F. S.

gobina zob. gobino

gobino n. : **gobina** f. 'płody ziemi, zboże, pszenica, plony; obfitość, bogactwo, abundantia'

gobino: ~ sch. dawne **gobino** 'gatunek pszenicy, *Triticum spelta*' (Vrančić, Belostenec, Stulić, stąd RJAZ bez bliższych danych; współcześnie nie poświadczone), w zabytkach cerkiewnych redakcji serbskiej do XVI w. **ГОБИНО** 'fruges': **ГОБИНА ВЪДЪРИЦИ ОВЪИМАШЕ**, 'copia': **ГОБИНО ПЛОДОМЪ** (Miklosich LP), scs. tylko Supr. **ГОБИНО** w jednym miejscu 'obfitość, abundantia': **А ОНИ ВЪ ГОБИНАХЪ ВЪРЪ ГЛАДОМЪ НЕВЪРЪСТЕНИ МЪРАХЪ** (SJS, **ГОБИНО** : **ГОБИНА**);

rus.-cs., strus. od XII w. **ГОБИНО** 'bogactwo, obfitość zwykle zboża': **ВЪ СЕЛЪХЪ ТЪХЪ ВЪСТЪ ГОБИНО И ВЪ СКОТЪХЪ ЖЕ ПРИПЛОДЪКЪ** (SRJ XI—XVII s. v. **ГОБИНА** : **ГОБИНО**, u Srezn. od XI w.), stokr. z cs. **ГОБИНО** 'dostatek' (Tymčenko). ~ **gobina**: ~ stł. dial. **gobina** 'Triticum spelta' (Bezłaj ES I 155 ze wsch. Styrii), scs. **ГОБИНА** p. wyżej **ГОБИНО**;

rus.-cs. i strus. **ГОБИНА** 'bogactwo, dostatek, zwykle płodów ziemi': **ГОБИНОУ** плодомъ и изобилство во всемъ (XVI w.), 'majątek' (XI w., SRJ XI—XVII, ten sam przykład także u Tymčenki), 'plon, pr. o zbożu na pniu': огороды разломываютъ и **гобину** топчють (XVII w., SRJ XI—XVII). ~

Por. również: 1. sch. dial. **gōbīn -bīna** 'słoma rozścielana w chacie na Boże Narodzenie', 'obfity, bogato zastawiony stół bożonarodzeniowy': U donjin Poljicin ne unašaju slamu, ali napravu kolače, rutu, kadulju, maslinovinu na stołu i to zovu **gobin** (Poljica, Dalmacja), 'w obrzędach świąt Bożego Narodzenia: zboże zmieszane z solą, które podaje się bydłu' (Visoko, Bośnia), 'wielki kołacz ozdobiony wawrzynem, który kładzie się na stole na Boże Narodzenie' (RSAN: Dalmacja, w RJAZ to samo w formie pl. **gobini**);

2. sch. dial. **gōbinja** 'girlanda' (RSAN; RJAZ z dawniejszych źródeł, bez bliższych danych i kontekstu);

3. stros. **gōbizna** 'bogactwo, dostatek': бѣше **гобизна** вѣсмъ (SRJ XI—XVII z XVI w.).

Ze słow.: węg. **gabona** 'żyto, zboże, ziarno' (Kniezsa MNSJ I 1, 174—5).

Pożyczka z goc. **gabei** f. gen. **gabeins** 'bogactwo' (***ghabhī**). Wyraz germański należy do ie. **ghabh-** 'chwytać, brać', stirl. **gaibid** 'bierze, chwyta' : łac. **habēō -hēre** 'mieć, trzymać' (rozwój znaczenia jak w psl. **iměti** 'mieć' : **jęti** 'chwycić'). Tu może też psl. **gahati** (zob.).

Berneker SEW I 316, Stender-Petersen SGL 316—7 (tu o uderzającym bogactwie, a może i pierwotności semantyki słowiańskiej), Kiparsky GLG 198—9 (z krytycznym przeglądem dawniejszej literatury), Brandt RFV 22, 120—1, Skok ER I 583, Bezłaj ES I 155, Vasmer REW I 282, ESSM VI 185 (tu o nie przekonujących próbach wykazania rodzimości wyrazu, w nawiązaniu do psl. **gahati**), Pokorny IEW 407—8, Feist VWGS 175—6. — Nie do przyjęcia jest, głównie ze względu na znaczenie, doszukiwanie się przez Brücknera AslPh XLII 127 bezpośredniego związku z lit. **gabana** (**gābana**) 'naręcze', **gabėti** 'być w stanie, być zdolnym'.

B. O. — F. S.

***gobь**. Rekonstruowane przez ESSM VI 185 na podstawie wyjątkowego strus., rus.-cs. **ГОБЬ** 'obfitość, bogactwo' (Srezn., SRJ XI—XVII). Najprawdopodobniej powstałe na gruncie ruskim abstractum z produktywnym suf. -ь, w opozycji do przymiotników

psł. *gobьdzь* (zob.), rus.-cs. **ГОБИНЫИ** 'obfity, bogaty, abundus' (< *gobino*). Według ESSM l. c. bezpośrednio z goc. *gabei* f. 'bogactwo'. Mało prawdopodobne.

F. S.

gobьdziti *gobьžьr* 'obfitować, mieć w nadmiarze, abundare'

~ scs. **ГОБЬЗИТИ ГОБЬЖА** 'abundare', **ОУГОБЬЗИТИ СЯ** (Mar. też **ОГОБЬЗИТИ СЯ** 'przynieść obfity urodzaj': **У(ЛОВЕ)ЖУЮ ЕДИННОМУ БОГАТОУ ОУГОБЬЗИТИ СЯ НИКА**, Mar. Łuk. XII 16;

rus.-cs., strus. **ОУГОБЬЗИТИ -БЬЖУ** 'wydać owoc, plon; nasycić', **ОУГОБЬЗИТИСЯ** 'dać dobry urodzaj; rozkwitnąć, rozpanoszyć się', ros. dial. *gobьziti* 'gromadzić, składać' (SRNG: Nowogród i nad płn. Dźwiną), 'karmić obficie, tuczyć' (SRNG: Jarosław), ukr.-cs. dawne *gobьžьr* 'opulento, exubero' (Slavynecьkij Leks.). ~

Por. 1. paralelne denom. na *-ovati -uju*: cs. **ГОБЬЗОВАТИ : ГОБЬЗОВАТИ -УМ** 'obfitować w coś, mieć w nadmiarze, abundare' (już scs. Ps. Sin. **ГОБЬЗСТВОВАТИ -СТЕУМ** 'ts.', od nie zaświadczonego abstractum odprzymiotnikowego **gobьdzьstvo*); z cs.: sch. arch. *gobьzovati gobьzujem* 'obfitować, być urodzajnym' (RSAN, Daničić RSS); rus.-cs., strus. **ГОБЬЗОВАТИ** 'sprzyjać obfitości, wzbogacać, pomnażać', ros. arch. *gobьzovati* 'obfitować' (Dal), ukr. stare *gobьzovati* 'pomnażać' (Tymcenko, Slavynecьkij Leks.), brus. stare *gobьzovati* 'obfitować w coś' (HSBM);

2. denominatywne verbum na *-ěti*: cs.-serb. XIV w. **ГОБЬЗЯТИ -ЗЯМ** 'florere' (Miklosich LP); rus.-cs., strus. XVI w. **ГОБЬЗЯТИ : ГОБЬЗЯТИ** 'obfitować, rozkwitać w dostatek, w obfitości' (Srezn., SRJ XI—XVII).

Denom. od *gobьdzь*. O budowie zob. I 57. — ESSM VI 185—6 nie wyklucza także bezpośredniej pożyczki z goc. *gabigjan* 'wzbogacać', co nie wydaje się prawdopodobne, o wyrazie gockim zob. Feist VWGS 175.

B. O. — F. S.

gobьdzь *gobьdza gobьdze* 'płodny, urodzajny, obfity w plony, fructifer'

~ cs.-bułg., serb. **ГОБЬЗЬ** (XII, XV w.) 'fructifer' (SJS, Miklosich LP);

rus.-cs., strus. **ГОБЬЗЫИ** 'obfitujący w coś, bogaty, zasobny, abundans' (także ukr. dawne, u Tymcěnki z XVII w. *gobьzьi* 'dives'). ~

Także w funkcji subst.: rus.-cs., strus. **ГОБЬЗЬ** 'obfity plon, bogactwo, ubertas' (Srezn.: XV w.), ros. arch. *gobьza* 'obfitość, bogactwo, dostatek, urodzaj' (Dal).

Zasięg wyrazu rozszerzają również: stczes. *Hobza* f. NM, też NO m. (Profous MJČ), ros. *Gobzi* NW (: *Gobziца*) dopływ Dniepru (Vasmer WRG).

Por. również stare derywaty: 1. adi. z strukturalnym suf. *-ьнь*: stczes. XIV w. *hobezny* 'obfity, bogaty, abundans' (Gebauer Sl., także adv. *hobezně*); cs.-bułg. XII w. **ГОБЬЗЬНЬ** 'fructifer' (SJS); strus. XVI w. (odpis z XI w.) **ГОБЬЗЫИИ** 'bogaty, obfity' (SRJ XI—XVII);

2. abstr. > coll. z suf. *-ье*: scs. **ГОБЬЗИИ** n. 'obfitość, dostatek, nadmiar, abundantia' (SJS: Euch.); rus.-cs., strus. XI w. **ГОБЬЗИИ** 'ts.' (Srezn., SRJ XI—XVII); por. też stczes. XIV—XV w. NM *Hobzie* n. (Gebauer Sl.).

Pożyczka z goc. *gabigs* 'bogaty': *gabeigs* (zob. *gohigь*), ie. *ghabhīko-*, por. należące do tej samej rodziny *gobino*.

Berneker SEW I 316, Stender-Petersen SGL 315—6, Feist VWGS 175, Kiparsky GLG 198, Pokorný IEW 408. — ESSM VI 186 wyprowadza z goc. *gabeigs* p. *gohigь*.

Zob. *gohigь*, *gobino*, *gobь*.

B. O. — F. S.